

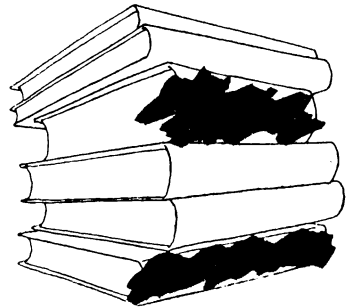
ქ. 91052
3.

ილია ჭავჭავაძის სახელობის
ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის

წელიწდეული

II

ილია ჭავჭავაძის სახელობის
ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა

Kutaisi Iliia Chavchavadze scientific library

წ ე ლ ი წ დ ე უ ლ ი

II

ქუთაისი

2010

Kutaisi

“წელიწდეულის“ II ტომში იბეჭდება ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე (2010 წლის 15-16 ოქტომბერი) წაკითხული მოხსენებები და რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიოგრაფიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები.

სარედაქციო საბჭო:

იოსებ ასათიანი (ინგლისური ტექსტის რედაქტორი), მერაბ გვაზავა (რედაქტორი), ეკა დადიანი, გიზო თავაძე, რუსუდან კაშია, მერაბ კეზევაძე, მაია მიქაუტაძე (პასუხისმგებელი რედაქტორი), ლია რუსაძე, ტარიელ ფუტყარაძე (მთავარი რედაქტორი), ლეილა ქველიძე, რიტა წაქაძე, ამირან ხვადაგიანი, ხალიდ მუჰამედ ალამი.

291052
3

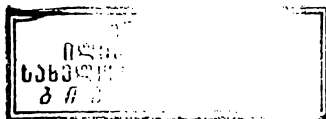
რედაქციის მისამართი: 4600, ქ. ქუთაისი, ლ.ნუცუბიძის ქ. №1
ელ-ფოსტა: Library_Kutaisi@posta.ge
Library_Kutaisi@gmail.com

ISSN 1987-9288

© აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა

ქუთაისი, 4600, თამარ მეფის 59. ტელ: 24 00 21
E-mail: atsuh@atsu.edu.ge

Annual publishes the papers of the Kutaisi Ilia Chavchavadze scientific library II International Scientific Conference (15-16 October, 2010) and other reviewed research papers in Kartvelology (linguistic, literary studies, folklore, historiography, culture studies, ethnology, etc.).

EDITORIAL BOARD:

Ioseb Asatiani (editor of the English texts), Merab Gvazava (editor), Eka Dadiani, Gizo Tavadze, Rusudan Kashia, Merab Kezevadze, Maia mikautadze (managing editor), Lia Rusadze, Taniel Putkaradze (editor in chief), Leila Qvelidze, Rita Tsakadze, Amiran Khvadagiani, Khalid Muhamed Alami.

Address of the Editorial Office: L. Nutsubidze str. #1

e-mail: Library_Kutaisi@posta.ge
Library_Kutaisi@gmail.com

© Kutaisi State University Press, 2010

E-mail: atsuph@atsu.edu.ge

შინაარსი

ნომადი ბართაია - აღორძინების ხანის (XVI–XVIIIსს.) ზოგიერთი სპარსული ნასესხობის სემანტიკური ცვლილებისათვის თბილისურ მეტყველებაში.....9	
Nomadi Bartaia - on the semantic transformation of some persian borrowings of the renaissances period (16 th -17 th cc) In tbilisi colloquial speech.....18	
ეთერ ბერიძე - უძველესი ქართველური ანთროპოტოპონიმები ნიგალის ხეობაში.....19	
Eter Beridze - Ancient kartvelian anthroponemes of the Nigali valley.....27	
მერაბ ბერიძე - ნაისა.....28	
Merab Beridze - Naisa32	
მანანა გვარამია - ზუგდიდის მუნიციპალიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკა (ისტორია, დღევანდლობა).....33	
Manana Gvaramia - Zugdidi municipal central library history And present.....38	
თამარ გოგოლაძე - გ. სამაგლიშვილი-ივერიელის წერილი ქრისტეს ჯვრის ღურსმნისა და წმინდა ნაწილების თავგადასავალზე.....40	
Tamar Gogoladze - G Sadzaglishvili-a letter of iverieli about the adventure of the nail from christ's cross and the Sacred parts.....42	
ოთარ გოგოლიშვილი - აჯარა ოსმალთა ბატონობის პერიოდში.....43	
Otar Gogolishvili - Adjara under the ottoman rules.....48	
ია გორგიშელი - მკითხველთა საბიბლიოთეკო - საინფორმაციო მომსახურების მიმდინარე და პერსპექტიული მიმართულებები.....49	
Ia Gorgisheli - Current and prospective trends in library Information service.....57	
ქეთევან გურჩიანი - გარდამავალ ზმნათა პირველი თურმეობითის წარმოებისათვის ეცერულ კილოკავში.....58	
Ketevan Gurchiani - The formation of perfect i of the transitive verbs in etseri speech.....62	

ეკა დადიანი - სიტყვათა სემანტიკური ცვლილებისათვის იმერხეულში - I	63
Eka Dadiani - On the semantic change of words in imerkhebian Dialect	69
ბიჭიკო დიასამიძე - ტრაგიკული დროის წამებული კათოლიკოსი	71
Bichiko Diasamidze - Martyr catholicos of the tragic time	78
თორნიკე ეპრემიძე - იოანე პეტრიწისეულად მიჩნეული H-1283 ხელნაწერის შესახებ	79
Tornike Epremidze - Manuscript h-1283 ascribed to ioanne petritsi	84
გურამ თაყნიაშვილი - საქართველოს საბიბლიოთეკო ქსელი თანამედროვე ეტაპზე: შედარებითი დახასიათება	85
Guram Taqniashvili - Georgia's library network at present	91
გოდერძი თევდორაძე - საეკლესიო რეორგანიზაციის საკითხი იმერეთის რეგიონში 1923-1925წწ	93
Goderdzi Tevdoradze - Church reorganization issues in the imereti Region in 1923-1925	96
ზურაბ თოდუა - მხატვრის შინაგანი გზის იმაგინაცია (ჯავა ჭეიშვილი)	97
Zurab Todua - Creative course of an artist Imagination of the course (Java Cheishvili)	102
მთერ ინსკირველი - ქართული ხალხური "აბრაჰის ლექსის" კულტუროლოგიური ასპექტი	104
Eter Intskirveli - Culture study aspects of the georgian folk poem "verse of abraham"	109
რუსუდან კაშია, რამაზ ხაჭაპურიძე - ხალხური სამედიცინო ტრადიციები (კანის დაავადებათა სამკურნალო შელოცვები იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)	110
Rusudan Kashia, Ramaz Khachapuridze - Folk medical traditions (skin disease treatment with charming away according to imereti Ethnographic materials)	114

მადინა უგლავა - ქართული ეროვნული სამოსი.....186
Madina Uglava - Georgian national clothes193

ტარიელ ფუტყარაძე - “რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ევროპული ქარტიის” ევროსაბჭოს სამდივნოს ექსპერტების ბოლო რეკომენდაციები (14.09.2010) და საქართველოს ენობრივი პოლიტიკის აქტუალური საკითხები.....194
Tariel putkaradze - “European Charter for Regional or Minority Languages” and the Questions of Georgia’s Language Policy.....203

გიგა ქამუშაძე - თვეთა სახელწოდებები იანეთში რეპატრიირებულ მესხთა მეტყველებაში.....211
Giga Kamushadze - On the names of months in the speech of The repatriated inhabitants of the Village of ianeti214

ლეილა ქველიძე - არაბულ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან.....215
Leila Kvelidze - From the history of arabic and georgian literary Relationships.....220

მუზაფერ ქირი - ნოდარ დუმბაძის რომანის “მე ვხედავ მზეს” დედნისა და თარგმანის შეპირისპირებითი ანალიზი.....221
Muzafer Kiri - Contrastive analysis of the original georgian Text and its turkish translation of nodar Dumbadze’s novel “i see the sun”.....228

მურმან ქუთელია - არაბული “მუალაკებისა” და “ათას ერთი ღამის” ქართული თარგმანების შესახებ.....229
Murman Qutelia - Georgian translations of arabic *mualaks* And *the arabian nights*235

ჟუჟუნა შაინიძე - ქუთაისის “დაკარგული თაობა”.....236
Zhuzhuna Shainidze - Kutaisi “the lost generation”.....241

რევაზ შეროზია - “ვეფხისტყაოსნისა” და საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხისათვის.....242
Revaz Sherozia - On some questions of “the man in the panther’s skin” and the history of georgia245

რიტა წაქაძე - ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის დაარსების ისტორიისათვის.....	247
Rita Tsakadze - On the issue of the foundation of the kutaisi Scientific library.....	253
ემზარ ჭანტურიძე - ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში დაცული წყაროები საქართველოს ისტორიის შესახებ.....	254
Emzar Chanturidze - Historical sources about georgia preserved In kutaisi scientific library.....	269

ნომადი ბართაია

აღორძინების ხანის (XVI–XVIII სს.) გომეორთი
სპარსული ნასმსოზის სემანტიკური ცვლილებისათვის
თბილისურ მითყველებასო

1997 წელს, სარქივო მასალაზე დაყრდნობით, ფილოლოგიის დოქტორმა რუსულან კუსრაშვილმა გამოაქვეყნა საქართველოს სახალხო პოეტ იოსებ გრიშაშვილის (1889-1965) “ქალაქური ლექსიკონი”, რომელიც მდიდარია აღმოსავლური, კერძოდ, სპარსული ლექსიკით.

აღნიშნული ლექსიკონი არ არის შემოფარგლული რომელიმე ეპოქით, მაგრამ მასში განსაკუთრებით არეკლილი ჩანს სეფიანთა ხანის (XVI-XVIII სს.) სპარსულ-ქართულ ენობრივ ურთიერთობათა კვალი, რომელიც თბილისურ მეტყველებაში საკმაოდ დაღეჭილა.

მასალა ენობრივად მრავალმხრივ არის საინტერესო. ამჟამად ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ზოგიერთი ნასმსოზის სემანტიკურმა დატვირთვამ, აგრეთვე რამდენიმე კომპოზიტმა, რომლებიც ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ თუ სხვა აღმოსავლურ ენათა ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

აღვანასო

“ქალაქურ ლექსიკონში” ლექსიკური ერთეული **ჰალვა** განმარტებულია ასე: **ჰალვა** — “აღვანასი, ტკბ. საჭმელი” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჰალვა — [არაბ.] ტბილეული ერთგვარი, მზადდება შაქრისაგან და ნიგვზის, მზესუმზირასა და მისთ. დანაყილი გულისაგან (ქ ე გ ლ 1986).

ჰალვა არაბულში ერთ-ერთი ტბილი საკონდიტრო ნაწარმის აღმნიშვნელი ტერმინია - **حلوا** [alva'h], რომელიც ანალოგიური ფორმით დამკვიდრებულია სპარსულ ენაში.

აღვა-ს “ქალაქური ლექსიკონისეული” განმარტება — **აღვანასი** (**აღვანასი** — თაფლი დახელილი (ს.ს. ორბელიანი, 1989) შესაძლებელია, მომდინარეობდეს შემდეგი რთული სიტყვიდან - **حلوا خالص** [halva'xass], რომლის პირველი წევრია - **حلوا** [halva'] - ხალვა, ხოლო მეორე - **خالص** [xāss] — განსაკუთრებული. მთლიანობაში — განსაკუთრებული ხალვა, თუმცა მსგავსი კომპოზიტი ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ლექსიკონებში არ დასტურდება.

რაც შეეხება ქართულში **ჰ/ხ** მონაცვლეობას (**ჰალვა**→ **ხალვა**), იგი შეიძლება რუსულის გავლენით მომხდარიყო.

აჭამო

აჭამო — “1. უცოდინარი, რეგენი; 2. ბრიყვი, გაუთლელი; 3. გაჭირი, ჭიუტი, კერპი, თავისნათქვამა; 4. თავნება, გაუგონარი, ძველი დროის კაცი; 5. სპარსულად ჰანგის სახელია” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

აჭამო — [არაბ.] (საუბ.) რეგენი, ბრიყვი (ქ ე გ ლ 1986).

არაბულ-სპარსულად **აჭამის** **چاچ** [‘ačam] მნიშვნელობებია: ბარბაროსები; არაარაბები, განსაკუთრებით სპარსელები.

აჭაში, როგორც **ჰანგის ხახელი**, ჩვენს ხელთ არსებულ აღმოსავლურ ენათა ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ბალი-ალა

ბალი-ალა — „ბატონი ბრძანდებით, მზად ვარ, ბატონო“. ი. ევდოშვილი თავის ლექსებში ამ სიტყვას ასე აბრუნებს „ალა ბალი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ბალი-ალა ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილი სპარსულ-თურქული კომუნიკაციური კომპოზიცია, რომლის პირველი კომპონენტია სპარს. **بالی** [ball] — დიახ, კი, ნამდვილად, მეორე — თურქ. **ağza** — ბატონი (ბატონო...), სიტყვასიტყვით — დიახ, ბატონო.

კომპოზიტი **ბალი-ალა** ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულსა და თურქულ ლექსიკონებში არ დასტურდება; ამდენად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იგი ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილი კომპოზიცია.

ბანდაყული

ბანდაყული — „პირდაპირი თარგმანი: მონა-მსახური. „დავშთები თქვენი უმორჩილესი მონა და **ბანდაყული**“ (ძველი წერილებიდან). „ვაი, თუ... მარტორქას წელი მომიწყდეს და მეც, თქვენი **ბანდაყული** ერთის დაკვრით გადმოვარდე“ („ცისკა“, 1861 წ., № III. 427)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

„ქალაქურ ლექსიკონში“ **ბანდაყული** სწორად არის განმარტებული.

სპარსულ ენაში „მონის“, „მსახურის“ აღმნიშვნელი რამდენიმე ტერმინია, მათ შორის სპარს. **بند** [banda/e] და თურქ. **kul**, რომელთა შერწყმითაც მიღებულია რთული ლექსიკური ერთეული **ბანდაყული**.

ვინაიდან ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულსა და თურქულ ლექსიკონებში არ დასტურდება ლექსემა **ბანდაყული**, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ, **ბალი-ალას** მსგავსად, ესეც ქართულ ნიადაგზე წარმოშობილი სპარსულ-თურქული სინონიმური კომპოზიტი იყოს.

ბედრანგი

ბედრანგი — უფერული, უეშხო. „ბე“ სპარსულად „უ“-ს ნიშნავს და „რანგი“ — ფერს. 2. არის სიტყვა **ბადრანგი-ც**, რომელიც გრძელ კიტრს ნიშნავს („ივ.“ 1890 წ., №13, ე. თაყაიშვილის მიერ აღმოჩენილი კარაბადინი). 3. თუ „**ბადრანგი**“? („შაჰნამე“, ტ. II, გვ. 57). 4. უხეირო, უშნო, ულამაზო. 5. „**გაბედრანგებული** — გახუნებული“ (თ. რაზვი. „ივ.“ 1900 წ., № 160). 6. უფერული. „დ. ერისთავის მიერ გადმოკეთებულ პიესას („სადაო მფლობელობა“) მესამედ სდგამენ. ნეტა რა ღირსებას ხედავენ ამ **ბედრანგ** პიესაში?“ (ი. კავთელი, „თეატრი“, 1886 წ., № 6, გვ. 54) (ი. გრიშაშვილი, 1997).

გამომდინარე კონტექსტებიდან, „ქალაქურ ლექსიკონში“ სწორედ არის განმარტებული **ბედრანგი**, მაგრამ იგი არასწორად არის ეტიმოლოგიზირებული. ი. გრიშაშვილის აზრით, ისე გამოდის, რომ **ბედრანგი** არის წარმოქმნილი სპარსული სიტყვა, რომელიც შედგება ორი ელემენტისგან — **ბე** (ალბათ, იგულისხმება უარყოფის მაწარმოებელი პრეფიქსი — **ب** [bi] — **უ**) და **رنگ** [rang] — ფერი, მთლიანობაში — უფერული. სინამდვილეში აქ უნდა იყოს — **بدرنگ** [badrang], რომლის მნიშვნელობაა — ცუდი ფერის (ყ

[bad] — ცული. **گنج** [rang] — ფერი) (შდრ., **ბედასლი**), თუმცა ასეთი კომპოზიტი ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ბეიღბალი

ბეიღბალი — „უიღბლო, უყისმათო, უბედო“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენაში არის არაბულიდან შესული ლექსიკური ერთეული **اقبال** [iqbāl // eqbāl] — 1. იღბალი; 2. წარმატება (ხ. ბარანოვი, 1957; ი. რუბინჩიკი, 1983).

ბეიღბალი

უნდა იყოს უარყოფის მაწარმოებელი **ى** [bi] — უ

პრეფიქსით წარმოქმნილი სპარსული სიტყვა — **اقبالى** [bieqbāl] — უიღბლო. აღვნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ ლექსიკონებში ასეთი წარმოქმნილი სიტყვა ვერ დავადასტურეთ.

დამი

დამი — „1. ფლავის ორთქლი, სარკველზე რომ ცვრებად გროვდება, ოხშივარი. ფლავს რომ ჰხარშავენ, ფლავის ქვაბს ჰხურავენ სინს. სინზე კი ზემოდან წყალში დასველებულ ტილოს დაადებენ ხოლმე (თათრები ხანდახან ცეცხლსაც ჰყრიან სინზე), ორთქლი ცვრებად იკრიბება სინზე და როცა მოხლან სინს და სინზე დამცვრალ წყალს გადაყრიან, ამბობენ ფლავს **დამი** მოვხადეო. 2. „საქმეს **დამში** მოვიყვანო“, ე.ი. საქმეს გამოვასწორებო (ილია „აქცია ადამიანი?“ თ, VII)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ამ ლექსიკურ ერთეულს, როგორც სპარსულიდან მომდინარეს, იცნობს დ. ჩუბინაშვილი და მას განმარტავს ასე — ორთქლი, დამის მოხდა, დამს მოვხდი ქვაბს (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

ქველ **დამს** ასე განმარტავს: დამის მოხდა — მოხარშული ფლავისგან ზედმეტი სინოტივის ანუ წყლის მოცილება. ფლავის ქვაბს ცივ წყალში (თოვლში) ჩადგამენ, ან სველ ტილოს შემოახვევენ, რომ ორთქლი ნამად იქცეს და ხუფზე (სინზე) დაგროვილ წყალს რამდენჯერმე გადმოსწურავენ; დამში მოყვანა, დამში მოსვლა იგივეა, რაც დამის მოხდა; დამში მოსული საქმე გადატ. მოგვარებული, გაკეთებული საქმე.

სპარსულ ენაში არის ლექსიკური ერთეული **دام** [dam], რომლის მნიშვნელობებია: 1. სუნთქვა; 2. ქროლვა; ნიავი; ჰაერი; 3. წამი, მეყი, მომენტი; 4. სამჭედლოს საბერველი; 5. ორთქლი; აორთქლება; 6. დახუთული ჰაერი, ღიდი სიცხე; 7. მალაროს გაზი; 8. იშვ. სურნელება; არომატი... (ი. რუბინჩიკი, 1983).

როგორც ჩანს, სპარსულში **დამს** ძირითადად ორი შინაარსობრივი დატვირთვა ჰქონია, რომელთაგან ერთი დაკავშირებულია **ჰაერთან**, მეორე **დროსთან**.

ქართულ და სპარსულ ლექსელებს ერთმანეთთან აკავშირებს საერთო სემანტიკური დატვირთვა — ორთქლი.

იღენტური ფორმით შემოსული სპარსული ლექსიკური ერთეული **دام** [dam]-ი ქართულში სემანტიკურად დავიწროვებულა.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ **دام** [dam]-ი იმ მნიშვნელობით, როგორც ეს ქართულ ლექსიკონებშია მოცემული — „საქმეს დამში მოვიყვანო“, „საქმის ბოლომდე მიყვანა,“ ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში არ დასტურდება.

დუნბარჩა

დუნბარჩა — „ყელსაბამი ორწყებად“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

დუნბარჩა უნდა მომდინარეობდეს შემდეგი სპარსული რთული სიტყვიდან — **دومبارچا** [dūambarča // doambarča] — ორი ამბარჩა.

რთული სიტყვა ასე დაიშლება: სპარს. **دو** [dū // du]-ორი, არაბ. **عبر** [anbar] გამოითქმის 'ambar) — ამბრი და სპარს. **چا** [ča // če] — კინოზოოლოგიის მაწარმოებელი სუფიქსი. სიტყვესიტყვით: **ორი ამბარჩა** ანუ **„ყელსაბამი ორწყებად,”** როგორც ეს ი. გრიშაშვილსა აქვს განმარტებული.

აღვნიშნავთ, რომ ასეთი ლექსიკური ერთეული ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ვარდფანჯი

ვარდფანჯი უკავილოვანი ჩუქურთმა, ხეზე ან ნაქსოვზე; საკუთრივ: ხუთი ვარდი” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ეს სიტყვა უცნობია სხვა ქართული ლექსიკონებისთვის.

როგორც ი. გრიშაშვილი განმარტავს, **ვარდფანჯი** ნიშნავს — **ხუთ ვარდს**.

ვარდფანჯი შემდეგი რთული სპარსული სიტყვაა — **وردبانج** [vardpanǰ] მნიშვნელობით — ხუთი (ვარდი. **ورد** [vard] — ვარდი და **بانج** [panǰ] — ხუთი).

აღვნიშნავთ, რომ ჩვენთვის ხელმისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ასეთი კომპოზიტი ვერ დავადასტურეთ.

თარიფანური

თარიფანური — „აშულური ჰანგია ქებათა-ქებისა” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ამ სიტყვის ფუძეა **თარიფი**, რომელიც მომდინარეობს არაბულ-სპარსული ლექსემიდან — **تريف** [ta'rif] — 1. გაცნობა; 2. ახსნა; 3. განსაზღვრა; 4. ტარიფი; 1. ქება; 2. აღწერა.

ჩვენს ხელთ არსებული არაბული და სპარსული ლექსიკონების მიხედვით, **تريف** [ta'rif]-ი შინაარსობრივად არ უკავშირდება რაიმე ჰანგის სახელს. როგორც ჩანს, ეს ტერმინოლოგიური დატვირთვა მას ქართულ ნიადაგზე აქვს განვითარებული.

თასყაშუყი

თასყაშუყი — „კოვზი, თასივით ამოღრმავებული; ჩამჩა” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

თასყაშუყი სპარსული კომპოზიტია (**تاس** [tās] — ტაშტი, **قاشق** [qāšiq] — კოვზი).

აღვნიშნავთ, რომ ამ სახის კომპოზიტი ჩვენთვის ხელმისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

იშკილბაზი

იშკილბაზი — ოინბაზი, მატყუარა... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

იშკილბაზი არის სპარსული თხზული სიტყვა. მისი პირველი ელემენტია არაბ.-სპარს. **اشكل** [eškel // aškal] — ცბიერება, მოტყუება [არაბ.-სპარს. ლექსიკონი 1375], ხოლო მეორე სპარს. **باز** [bāz] — **بختن** [bāxtan] — 1. „თამაში”; 2. „წაგება” ზმნის აწმყო დროის ფუძე. თუმცა, ასეთი კომპოზიტი ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ნაიღბალი

ნაიღბალი — „ამბობენ: არ მინდოდა, მაგრამ ისე, **ნაიღბალ** წაველო. ვითომ ბედის გამოსაცდელადო წაველო” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

მაწარმოებელი პრეფიქსი **ن** [nâ] არ, უ და არაბ. სპარს. **اقبال** [iqbâi // eqbâi] — 1. იღბალი; 2. ბედნიერება; წარმატება. სიტყვისიტყვით იქნება — უიღბლო.

აღნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ ლექსიკონებში ამ სახის წარმოქმნილი სიტყვა ვერ დავადასტურეთ.

ნარ // ნარი

ნარ // ნარი — „ერთკუზიანი აქლემი, მამალი აქლემი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სპარსულ ენას არა აქვს სქესის გრამატიკული კატეგორია. მის გამოსახატავად გამოიყენება რამდენიმე სიტყვა, მათ შორის ზედსართავი სახელი — **نر** [nar] — მამალი, რომელიც დაერთვის სახელს.

ამ შემთხვევაში, თვით სქესის გამომხატველი სიტყვა ქცეულა ტერმინად.

საარი

საარი — „1. დილის სიმღერა, რომლითაც ეგვიპტიან ცისკარს, მზის ამოსვლას, აისს. დუდუკის ერთგვარი ტკბილი ჰანგია, რომელსაც უფრო დილაობით (უფრო ქორწილის მეორე დილით) ააზუზუნებენ ხოლმე. 2. საკუთ. დილას ნიშნავს; როცა ჰანგს დუდუკზე უკრავენ (და არა ზურნაზე, როგორც ეს მ. ჭავჭავიძის ჰგონია („არსენა მარაბდელი“, გვ. 601), ამით გამოხატავენ „ლოცვას მზისადმი, უფრო მიღებულია ქორწილის მეორე დღეს დილით, როცა ჰაერზე გამოვლენ მოქიფფენი; ძალიან მელოდიური და გულისაღმძვრელი ჰანგია“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

არაბულსა და სპარსულ ენებში არის ლექსემა — **سحر** [sahar] მნიშვნელობით — დილა. **საარი**-ში იგულისხმება დილის სიმღერა — **سرو سحر** [sorud-e sahar].

აღნიშნავთ, რომ ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ლექსიკონებში ცალკე აღებული **سحر** [sahar]-ი, როგორც „დილის სიმღერა“ ვერ დავადასტურეთ.

სავზი-სურხი

სავზი-სურხი — „საკუთ., მწვანე-წითელი. **სავზი-სურხი** ძველი გასართობთაგანია. სათანადო ფიცარზე — ჭადრაკულად დახატული იყო მწვანე და წითელი ფერი. მოთამაშენი: ერთი წითლის მხარეზე იყო, მეორე მწვანისა (ი. გრიშაშვილი, 1997).

სავზი-სურხი შედგება ორი სპარსული ლექსიკური ერთეულისგან: **سبز** [savz←sabz] — მწვანე და **سرخ** [sorx] — წითელი.

აღნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ასეთი სახის კომპოზიტი ვერ დავადასტურეთ.

ჩანა

ჩანა — „1. ადამიანის ქვედა ყბა ნიკაპამდის, ამბობენ; ბევრი ცემით **ჩანები** ამოვარდნილი აქვსო. „დაადო **ჩანა**“ (ს. შანშ., „მნათ.“, 1956 წ., № 5, 1 გვ. 100); 2. ეწოდება აგრეთვე სიმებიანი საკრავის ჩანახს (ალბათ ადამიანის ქვედა ყბის მიმსგავსებით). „ეშიკ ალა მობრძანდება **ჩანითა**, ზუზუნითა, ღიღინითა, ხანითა“ (გოდერძის ლექსი). 3. „**ჩანა** მივეცი“ ე. ი. ბევრი ვეხვეწე, ილაჯი წავართვი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჩანა — [სბ.] 1. ქვედა ყბა (ადამიანისა, საქონლისა). 2. სიმებიანი საკრავის მუცელი... [ქებლ 1986].

„დარტყმა“ შერწყმით მიღებულია ზმნა **زاد** **زاد** [zāda/e/ zadan] — 1. ვაჭრობა; 2. ყბედობა, ბევრი ლაპარაკი (ი. რუბინჩიკი, 1983).

შეგნიშნავთ, რომ **ჩანა**, როგორც სიმებიან საკრავთან დაკავშირებული ტერმინი, ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ქაფქაფა

ქაფქაფა — „ქაფქაფა რძე, ქაფქაფა ცხოვრება“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ეს სიტყვა მიღებულია **ქაფის** გაორმაგებით. **ქაფი** კი ქველ-ში განმარტებულია ასე: **ქაფი** — [სპ.] 1. წვრილი ბუშტების თეთრი გაუმჟვარივალე მასა, წარმოქმნილი სითხისგან... 2. თეთრ ბუშტებად ქცეული ოფლი... 3. ღუჭი, ღორბლი... მითითებულია მისი სპარსული წარმომავლობა.

საბას მიხედვით, **ქაფი** თურქთა ენაა და „ქართულად პერი ჰქვიან“ [ს-ს. ორბელიანი, 1993].

ქაფი სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **كف** [ka:f].

აღვნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავაფიქსირეთ **ქაფის** ალიტერაციული ფორმა — **ქაფქაფა**.

ყაზალი

ყაზალი — „1. აღმ. რომელიდაც ხალხს ეწ. 2. ლექსი. ამბობენ: აბა ერთი კარგი **ყაზალი** თქვიო. **ყაზალი** — ჭვირნის თიკანი (ასე ხსნის ფ. გორგიჯანიძე, გვ. 63)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ყაზალი ქართულში შემოსული არაბულ-სპარსული პოეტიკური ტერმინია. „ლიტერატურათმცოდნეობის ცნებებში“ ის შეტანილია ფორმით **ღაზალი** და განმარტებულია ასე — „აღმოსავლური (არაბულ, სპარსულ-ტაჯიკურ, აზერბაიჯანულ, თურქულ, ურდულ, ნეპალურენოვან პოეზიაში) ლირიკული ლექსის მინორიზული ფორმა. აღმოცენდა VII ს-ში, განვითარდა XIII — XIV სს-ში, მათლაში (პირბული ბაითში) ირითმება ორივე მისრა. მას ერითმება მხოლოდ დანარჩენი ბაითების მხოლოდ მეორე მისრები“... (ს. ჭილაია, 1984).

ყაზალი არაბულ-სპარსულად იწერება და იკითხება ასე — **قازل** [qazal]. მისი მნიშვნელობაა — ლირიკული ლექსი.

არაბულსა და სპარსულ ენებში არის, აგრეთვე, **قاز** [qazal]-თან ბგერობრივად მსგავსი — **قازل** [qazâl] (განსხვავება მოკლე და გრძელ ა ხმოვანშია), რომლის მნიშვნელობებია: ლაზელი; ანტილობა...

„ქალაქური ლექსიკონის“ მიხედვით, **ყაზალი** ეწოდება, აგრეთვე, აღმოსავლეთის რომელიდაც ხალხს.

ჩაფრასტი

ჩაფრასტი — 1. თვალ-შარგალიტი ან ოქრომკვდით ნაკერი. ქათბის მოსართავად ხმარობდნენ ქართულ კაბაზედ. 2. ქამრის ყულფი. 3. დედალ-მამალი ღუგებში, ლილა-კილო. **ჩაფრასტი** აკეთებდნენ ქართულ კაბებზე: მაჯებზე და გულის პირის ორთავე მხარეს. დ. ბაქრაძის განმარტებით: **ჩაფრასტი** სხვა არა არის რა, გარდა მკერდზე ჩამწკრივებული ლილებისა. 4. ხერხის კბილების გადასაწევ-გადმოსაწევი იარაღი“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჩაფრასტი იგივე სპარსული კომპოზიტია — **چاپراست** [čaprast] — 1. ჭვრის ფორმის გადახვევა; ყაწიმი; 2. ჭვარედინად.

აღვნიშნავთ, რომ „ქალაქურ ლექსიკონში“ მოცემული **ჩაფრასტის** მეოთხე განმარტება („ხერხის კბილების გადასაწევ-გადმოსაწევი იარაღი“) ჩვენთვის მისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ხაბარდა

ხაბარდა — 1. „განზე ჩამოდექი, ჩამომეცალე, გზა მომეცი. „მას ეხლა ც სახლიდან სახლზე გაუბრბოდა თვალები და სხვადასხვა სანახაობით გატაცებულს თავისთავი დაავიწყდა — ხაბარდა, ხაბარდა! — ძლივს გაავონა მას მეეტლემ“ (პ. ლორია, ბედნ. დედა, 1941 წ., №12). ამ სათაურით წერილიც კი აქვს „მოლაყებს“ „ცისკარში“ (1960 წ., №6, გვ. 134) 2. კრინოლინი. ძვ. თბილისის აივნიდან ჩამოვარდა რვა თვის ორსული ქალი, რომელსაც „ხაბარდა“ ეცვა და გადარჩა. „**ხაბარდა**“ გაიბერა პარაშუტივით... **ხაბარდაიანი კაბა** იყო განიერი კაბა, რომლის ქობაც მავთულის რკალზე იყო გაკეთებული“... (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ხაბარდა — [არაბ.-პ.] მეეტლეებისა და მისთ. შეძახილი. ჩამოდექი, გადადექი გზიდან. 2. (საუბ.) იგივეა, რაც კრინოლინი (ქეგელ 1986).

ქალაქურ მეტყველებაში „**ხაბარდას**“ ორი შინაარსობრივი დატვირთვა ჰქონია: 1. **გზა მომეცი**... და 2. **განიერი კაბა**.

როგორც თ. სახოკია აღნიშნავს, „ძველ თბილისში ყოველ ნაბიჯზე გაისმოდა ეს სიტყვა ქუჩებში, როცა უნდოდათ მეორე, პირდაპირ მომავალი, განსაკუთრებით ცხენიანი ან ურმიანი გზიდან ჩამოეცილებინათ. სურათხატოვნად იხმარებოდა, როცა უნდოდათ მეტოქისათვის ეთქვათ: ვერას დამაკლებ, ტყუილად ნუ მოდიხარ ჩემს წინააღმდეგ“ (თ. სახოკია, 1979).

ხაბარდა მომდინარეობს კომპოზიტიდან — **خبر [xabardâr]**, რომლის მნიშვნელობებია: 1. საქმეს გაცნობილი; 2. სამხ. სმენა! 3. შორისდ. ფრთხილად! ეი! (ი. რუბინიჩიკი, 1983).

خبر [xabardâr]-ი შედგება ორი ელემენტისაგან არაბ.-სპარს. **خبر [xabar]** — ამბავი და სპარს. **دا [dâr]** — **داستان [dâstân]** — „ქონა“, „ყოლა“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე.

ქართული **ხაბარდას** პირველი განმარტება (განზე ჩამოდექი, ჩამომეცალე, გზა მომეცი), რომელიც გამაფრთხილებელი შინაარსის მატარებელია, შინაარსობრივად ემთხვევა სპარსული **خبر [xabardâr]**-ის მესამე განმარტებას (სმენა! ფრთხილად! ეი!), რომელიც წარმოადგენს შორისდებულს. რაც შეეხება **ხაბარდას** მეორე მნიშვნელობას (განიერი კაბა), მსგავსი განმარტება ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში არ დასტურდება. როგორც ჩანს, შორისდებულმა ქართულში შეიძინა ნომინაციური დატვირთვა. ეს სემანტიკური გადააზრება, ალბათ, ასოციაციითაა მოტივირებული — განიერკაბიანი ქალის გავლა, ეტუობა, იწვევდა გზის მიცემის ასოციაციას.

ხათა-ბალა

ხათა-ბალა — „უბედურება. ამბობენ; ვა, არ მინდა რალა წამოგყვე, **ხათა!** „ჩინაზჩან, ეს რა **ხათაა!**“ (რ. ერისთ., „ივ.“ 1887 წ., გვ. 14). „მის აზრსა და წრფელსა გრძნობას ეძახის **ხათა-ბალახა**“ (ვაჟა, ტ. 1, გვ. 126)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ხათაბალა — [არაბ.] დავიდარაბა, უბედურება (ქეგელ 1986).

არაბულსა და სპარსულ ენებში არის ლექსიკური ერთეულები: **خات [xatâ]** — შეცდომა, მარცხი; ცოდვა და **بلا [balâ]** — 1. უბედურება: მწუხარება; 2. ძალდატანება... ქართული **ხათაბალა** მათი შეერთებით არის მიღებული.

აღნიშნავთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებულ არაბულსა და სპარსულ ლექსიკონებში კომპოზიტი **ხათაბალა** არ დასტურდება.

„ქალაქურ ლექსიკონში“ ცალკეა განმარტებული **ბალა**, რომლის ერთ-ერთი მნიშვნელობაა — ხათა-ბალა, დავიდარაბა (იხ., **ბალა**).

თურქულ ენაშიც ცალ-ცალკეა ორივე არაბული ლექსიკური ერთეული: **hata** და **bela**.

ხამხალათი

ხამხალათი — „ახალი, უბრალო ფართალი. „არუთინა ადლოცი თორმეტი წლისა რომ შეიქმნა, თავისმა მამამ ორი თუმნის **ხამხალათი** ჩაუღაგა ბოლჩაში და სავაჭროდ გაისტუმრა“ (ბ. ჯორჯ., „ივ.“, 1891წ., № 125)“ (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ხამხალათი კომპოზიტია. იგი შედგება ორი კომპონენტისგან სპარს. **ખ** [xām], რომლის მნიშვნელობებია: 1. ხამი; მოუხარაშავი; 2. მოუმწიფებელი; 3. დაუშუშავებელი... მეორე — არაბს-პარს. — **خالت** [xel'at // xal'at] ხალათი.

აღნიშნავთ, რომ ამ სახის კომპოზიტი (**ხამხალათი**) ჩვენს ხელთ არსებულ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

კომპოზიტი **ხამხალათი** — არა, მაგრამ **ხამი** და **ხალათი**, ცალ-ცალკე, ქეგლ-ში ცნობილია შემდეგი მნიშვნელობებით **ხამი** — [სპ.] 1. დაუშუშავებელი, გამოუყვანელი, მოუქნელი. 2. ბამბის შეუღებავი ქსოვილი, შინდართული (მსხვილი) ძაფისგან... **ხალათი** — საშინაო გრძელი და ფართო ტანსაცმელი...

„ქალაქური ლექსიკონის“ მიხედვით **ხამხალათში** იგულისხმება არა **ხალათი**, არამედ ფართალი — სახალათე მასალა.

ხუშკი

ხუშკი — „სპარს. ხმელი (აქედან ხოშკაქალა) ცხვრის კურკლი. ამბობენ: ცხვარს კურკლი **ხუშკივით** დაუყრიაო, ფული **ხუშკივით** მისცაო (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ხუშკი იგივეა, რაც სპარსული **خوشک** [xošk] — მშრალი, ხმელი...

აღნიშნავთ, რომ ამ სიტყვის „ქალაქური ლექსიკონისეული“ განმარტება — „ცხვრის კურკლი“ ჩვენთვის ხელმისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

ჯადობაზი

ჯადობაზი — „1. შინაური უდიბლომო ექიმი. ექიმაში. 2. მკითხავი, ჯადოს გამკეთებელი (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ჯადობაზი — მხიბლავი, ჯადოქარი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

ჯადობაზი შემდეგი სპარსული კომპოზიტია — **جادوباز** [jādübâz] — ჯადოსანი (**جاد** [jādū] — ჯადო, **باز** [bâz] - **بختان** [bâxtan] — 1. „წაგება“; 2. „დაკარგვა“; 3. „თამაში“ ზმნის აწმყო დროის ფუძე (ი. რუბინჩიკი, 1983).

აღნიშნავთ, რომ ასეთი კომპოზიტი ჩვენთვის ხელმისაწვდომ სპარსულ ლექსიკონებში ვერ დავადასტურეთ.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ ის განსხვავებული სემანტიკური დატვირთვანი, რომლებიც გააჩნია განხილულ ლექსიკურ ერთეულებს, შეიძლება აღმოცენებულიყო ქართულ ნიადაგზე, მაგრამ არ არის გამორიცხული, ზოგი მათგანი სულაც ქალაქურ მეტყველებას შემოენახოს და ისინი სპარსულ ლექსიკოგრაფთა ინტერესის საგანი გახდეს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბ. ბარანოვი, 1957 - X. Баранов, Арабско-русский словарь, Москва, 1957.
ი. გრიშაშვილი, 1997 — ი. გრიშაშვილი, “ქალაქური ლექსიკონი“, საარქივო მასალა გამოსაცემად მოამზადა რუსუდან კუსრაშვილმა, თბ., 1997.
თურქ. რუს. ლექსიკონი, 1977 — Турецко-русский словарь, Москва, 1977.
ს-ს. ორბელიანი, 1991 — ს-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.
ი. რუბინჩიკი, 1983 — Персидско-русский словарь, под редакцией Ю. Рубинчика, Москва, 1983.
თ. სახოკია, 1979 - თ. სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბ. 1979.
ქ ე გ ლ — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვა ტომად, თბილისი 1950-1964; ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული თბ., 1986.
დ. ჩუბინაშვილი, 1984 — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი. თბ., 1984.

NOMADI BARTAIA
**ON THE SEMANTIC TRANSFORMATION OF SOME PERSIAN
BORROWINGS OF THE RENAISSANCES PERIOD (16th-17th cc)
IN TBILISI COLLOQUIAL SPEECH**

Based on archives materials Rusudan Kusrashvili published Ioseb Grishashvili's (1889-1965) "Urban Dictionary" which is replete with the oriental, especially with Persian lexical units.

The dictionary is not confined to any particular epoch; however, it mainly reflects the traces of Persian-Georgian relationships of Safavids dynasty period (16-18th cc) sedimented in the Tbilisi colloquial speech.

The material is interesting in various linguistic aspects. Presently I focus my attention to the semantic peculiarities of some borrowings as well as of some composed words, which have not been attested in the present Persian or other oriental language dictionaries available.

The semantic transformations of following examined words: حلواء خاص [halva'xass], عجم [a'am], بلع آقا [balī apa], بدرانگ [banda/e/ kul], وردپنج [badrang], بح اقبال [bīeqbāl], دم [dam], دوامبرچه [dūambarča/e/], اقبال [vardpang], تعرجف [ta'rīf], طاس [tās qā]oq, باز اشکل [eškel bāz], اقبال نا [nāeqbāl], نر [nar], سحر [sahar], سرخ سبز [sabz sorx], چانه [čāna/e/], كف [kaf], غزل [yazal], چپر است [čaprāst], خبرداز [xabardār], بلاء خطاء [xatā' balā'], خامت خام [xām xel'at], خشك [xo]k and جادوباز [jādūbāz] may have Georgian origins, but it is possible that some of them could have been preserved in Tbilisi colloquial speech and can become a subject of interest for Persian lexicographers.

ეთერ ბერიძე

უკველესი ქართველური ანთროპოტოპონიმიები
ნიგალის ხეობაში

ანთროპონიმა მიხედვით გეოგრაფიულ ადგილთა სახელებების ტრადიცია უძველესი დროიდან იღებს სათავეს. ბიბლიის წმინდა წიგნები გვამცნობენ, რომ ქალაქები იწოდებოდა როგორც დამაარსებლის (დაბ. 4,17; მსაგ. 18,29.), ასევე მიწის პატრონის (3 მეფ. 16,24.) სახელის მიხედვით. ანთროპონიმული ტოპონომია საქართველოშიც უძველესი დროიდან დასტურდება, რასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნის, მხარის ისტორიული წარსულის შესასწავლად.

ანთროპონიმი ადამიანის ან ადამიანთა ჯგუფის საკუთარი სახელია (ბერძნ. ანთროპოს “ადამიანი” + ონიმი “სახელი” და გულისხმობს პირსახელსაც, გვარსახელსაც, ფსევდონიმსაც და ა.შ. შესაბამისად, ანთროპონიმა ერთობლიობას ანთროპონიმა ეწოდება.

ნიგალის ხეობის ანთროპოტოპონიმა შესწავლას ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვს. საქართველოს ეს ისტორიული კუთხე საგვარეულო ერთეულთა საკმაოდ მდიდარ მასალას იძლევა. ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს გვარსახელების შესახებ ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის დასაწყისში წერდა აკად. ნ. მარი. აქვე აღვნიშნავთ, რომ გვარსახელებიდან მომდინარე ტოპონიმებით არის მოფენილი ისტორიული ტაო-კლარჯეთი. 1886 წელს, როცა ართვინის მხარე რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შედიოდა, აქაც ჩატარდა აღწერა. საყურადღებოა, რომ ქართველი მაჰმადიანებით დასახლებული ეს მხარე კვლავ ინარჩუნებდა ქართველური გვარსახელებისაგან ნაწარმოებ სოფლის სახელებს. ამ სოფლებში ბევრი ამ გვარისანი აღარ ცხოვრობდა, ანდა გვარს ფუნქცია აღარ ჰქონდა.

ისტორიული ვითარების გამო, თანამედროვე ნიგალის ხეობაში სურათი საგრძნობლად შეცვლილია: უძველესი ქართველური სახელები ძირითადად მიკროტოპონიმებშია შემონახული, მაკროტოპონიმა უმრავლესობაზე თურქული სახელები დაურქმევიათ. გვარებიც თურქულად იწარმოება. თურქული სახელრთვა თანდათანობით ვრცელდება მიკროტოპონიმებზეც, რის გამოც დღეს ხშირად ძნელდება აღრიდელ ჩანაწერებთან შედარება-ანალიზი. ამასთან, ჩვენდა სამწუხაროდ, ანთროპონიმული წარმომავლობის გეოგრაფიულ სახელთა შეცვლა სხვაენოვანი წარმოებით გარკვეულწილად ხელს უწყობს ეთნიკურ ქართულ მოსახლეობაში ისტორიული მეხსიერების გაქრობას, საკუთარი წარმომავლობის დავიწყებას. აქედან გამომდინარე, ფრიად საშური საქმეა ამ მხარის მიკროტოპონიმაში ჯერ კიდევ შემორჩენილი ქართველური სახელების აღნუსხვა-შესწავლა.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიული ანთროპონიმიისა და ტოპონიმიის შესასწავლად უძვირფასესი ძეგლია “ტბეთის სულთა მატრიანე”.

რომელიც წარმოადგენს მოსახსენებლთა საკმაოდ გრძელ ნუსხას. იგი იქმნებოდა XII-XVII საუკუნეებში. საკვლევ რეგიონში დაფიქსირებული ანთროპონიმული ტოპონიმების შედარება “ტბეთის სულთა მატიანესთან” გვარწმუნებს, რომ ისინი, ძირითადად, უძველესი ქართველური სახელებისაგან არის ნაწარმოები: ვ ა შ ა ნ - ე თ - ი, სოფ. უბანი, გველი, (მურღული); ფ ა ნ ჩ ვ - ე თ - ი სოფ. უბანი, (ქვ. მარადიდი); შ უ შ ა ნ - ე თ - ი, სოფ. უბანი (კირნათი); ფ ი ჩ ხ - ე თ - ი, სოფ. უბანი (მამანათი); კ ო ბ ა ლ - ე თ - ი, სოფ. უბანი (კირნათი); ა რ ა ვ - ე თ ი, ა რ ჩ ვ - ე თ - ი სოფლები (ბორჩხა); შ ა რ დ უ ჯ - ე თ - ი, თხილნარი (ხება); ს ი მ ო ნ - ე თ - ი, სათესი (მირვეთი); ჭ ო ლ - ე თ - ი, საძ. (კვარცხანა); ძ ი გ უ რ - ე თ - ი დასახ.უბანი (მირვეთი); “ტბეთის სულთა მატიანესთან” შედარებამ ცხადყო, რომ -ეთ მაწარმოებლიანი გვარსახელური წარმომავლობის ტოპონიმები: ბრევეთი, ფანჩვეთი, შუშანეთი, ჭიგანეთი, რომლებიც სოფლის უბნებია ქვ. მარადიდში, კირნათსა და ხებაში, წარმომდგარია სულთა მატიანეში მოხსენიებული გვარებისაგან: ბრევეთი, შუშანასძე, ჭიგანისძე; გვარსახელი ჭიგანაძე დღესაც გვხვდება სოფელ ხებაში. მატიანეში გვხვდება -ში მაწარმოებლიანი გვარი ქერტაში. ქერტაში დღეს სოფლის უბანია ხებაში. ფანჩვეთი სოფლის უბნად დასტურდება ქვ. მარადიდში, უძველესია, ამ სახელისაგან წარმოქმნილ გვარს უცხოვრია ამ ხეობაში.

ჩამოთვლილი ტოპონიმები ანთროპონიმული წარმომავლობისაა და აღნიშნავს ამა თუ იმ პირთა საკუთრებას გარკვეულ ტერიტორიაზე. მაგ., **ვაშანი** “ტბეთის სულთა მატიანეში” საკუთარი სახელადაა მოხსენიებული. სოფ. გველში არის უბანი ვაშანეთი, რომლის სახელი მიწის მესაკუთრის სახელისგან არის წარმომდგარი. რ. სურმანიძის აზრით, აქედან შეიძლება წარმოქმნილიყო გვარი ვაშანიძე, რაც შემდეგ ვარშანიძედ გადაკეთდა (რ. სურმანიძე, 2010, გვ. 7). ასევე საკუთარი სახელია **გორგოშა** (ტბეთის მატიანე, 553), რომლისგანაც ნაწარმოებია გვარი გორგოშაძე. ნიგალის ხეობაში, სოფელ კირნათში დავაფიქსირეთ გორგოშაძეთა გვარი, ხოლო სოფ. მელოში მიკროტოპონიმის (ვაზნარი) სახელია **გორგოთ** (ზან.), რაც, ვფიქრობ, უძველესი კოლხური სახელის **გორგო**-საგან (**გორგო**, კოლხ. 37 - გაჭედილი; აღ. ლლონტი, 1986) უნდა მომდინარეობდეს.

აღსანიშნავია, რომ ნიგალის ხეობაში ყველაზე პროდუქტიული ტოპოწარმოქმნელია -ეთ სუფიქსი, რაც აქაურ გეოგრაფიულ სახელთა უძველესობაზე მიუთითებს. კობალ-ეთ, გვიან-ეთ... ტიპის სახელები “ტბეთის სულთა მატიანეში” გვარებადაა მოხსენიებული. შემდგომში კი -ეთ სუფიქსი ტოპომაწარმოებლად გვევლინება. მართლაც, როგორც ანალიზმა ცხადყო, უძველესი ქართველური სახელები უმეტესად სწორედ -ეთ სუფიქსიან ტოპონიმებსა და მიკროტოპონიმებში გვხვდება.

როგორც ცნობილია, -ეთ ტოპონიმიკური სუფიქსია, რომელიც საკმაოდ ძველი და პროდუქტიული ფორმანტია ქართულ გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში, იგი ადგილის სახელწოდებას აწარმოებს, უპირველეს ყოვლისა, ეთნიკური და საკუთარი სახელებისგან (აკ. შანიძე, 1973, გვ. 138). აღ. ლლონტი ნაწარმოებში “მცხეთის ტოპონიმი” ასკენის, რომ “-ეთ და მისი ვარიანტები (-ათ, -ით, -ოთ) ქმნიან ქართველურ ტოპონიმთა სისტემას და უნდა ვიფიქროთ, რომ უძველეს ქართველურ ტომებს იგი იმთავითვე გამოუყენებიათ საგეოგრაფიო სახელთა

საწარმოებლად. არეალი -ეთ მორფემის ერთობ ვრცელია, მოიცავს საქართველოს დღევანდელ მიწა-წყალს მთლიანად. ზოგ კუთხეში მეტად, ზოგში ნაკლებად გვხვდება. საგულისხმოა იმის აღნიშვნაც, რომ ძველი ქართული წყაროების მოწმობით -ეთ მორფემა ერთ-ერთი თავდაპირველი, ყველაზე გავრცელებული სართია, რომლითაც საგოვრაფიო სახელებია წარმოქმნილი” (აღ. ლლონტი, 1975, გვ. 15).

-ეთ სუფიქსი აწარმოებს მხოლოდ ადგილის სახელებს და არა ყველა სახელს. ვიღარონის, მაგალითად, სხვა მაწარმოებელი აქვს და ა.შ. -ეთ აფორმებს სხვა ქვეყნის სახელებსაც (სომხეთი, სპარსეთი, საბერძნეთი...).

ტოპომაწარმოებელი -ეთ, მართალია, ძირითადია, მაგრამ ერთადერთი არ არის: “-ეთ ძირითადი ტოპომორფემის ალომორფები: -ათ, -ით, -ოთ, -უთ ერთნაირადაა გავრცელებული აღმოსავლეთ-დასავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიში. ქართველური ტოპონიმი ხუთივე მოდელს იცნობს. ყველაზე უფრო პროდუქტიული და არეალით გავრცელებული -ეთ მორფემაა. სხვები, გარდა -ათ-ისა, ნაკლებად იხმარება” (აღ. ლლონტი, 1975, გვ. 21).

-ეთ მორფემა და მისი ალომორფები ნებისმიერი ფუძისაგან აწარმოებენ ადგილის სახელს. უმეტეს შემთხვევაში, იგი დაერთვის ადამიანის სახელს ან გვარს და, შესაბამისად, იმ ადგილს დაერქმევა, სადაც რომელიმე გვარის მოსახლეობაა დასახლებული ან ადგილზე ვისიმე კუთვნილებას აღნიშნავს. თუ გვარი სხვაგან გადასახლდება, შეიძლება მიკროტოპონიმი დარჩეს ან ძალიან დიდი ხნის შემდეგ ჩაენაცვლოს მას ახალი სახელი.

საკვლევ რეგიონში -ეთ მორფემითა და მისი ალომორფებით გავორმებული სამასამდე ტოპონიმი და მიკროტოპონიმი დასტურდება, რომელთა შედარება “ტბეთის სულთა მატინანესთან” გვარწმუნებს, რომ ისინი ძირითადად უძველესი ქართველური სახელებისაგან არის ნაწარმოები.

ასევე საინტერესო სურათს ქმნის მათი შედარება აღ. ლლონტის ანთროპონიმთა ლექსიკონთან. შესადარებელი მასალის მრავალფეროვნება, ანთროპონიმა გავრცელების არეალი (როგორც აღმოსავლეთი, ასევე დასავლეთი და სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო) ადასტურებს, რომ ამ ხეობაში -ეთ სუფიქსი და მისი ალომორფები ტოპონიმებს ძირითადად აწარმოებს უძველესი ქართველური საკუთარი სახელებისაგან. მათმა ანალიზმა გვაჩვენა, რომ ქართველთა ამ უძველეს საცხოვრისში გავრცელებული ყოფილა შემდეგი ქართველური საკუთარი სახელები (ასევე მეტსახელები). მაგ., თოდრია - თოდრიეთი, ჰკადუა - ჰკადუეთი, ბებურა - ბებურათი, გვარამ - გუარამ - გვარამეთი (შდრ., გუარამ მამფალი, “გრ. ხანძთელის ცხ.”), დურჩე - დურჩა, პანა - პანავეთი, ვაშანი - ვაშანეთი, რუსია - რუსიეთი, ლომია - ლომიეთი და ა.შ., რომლებიც შემდეგ საფუძვლად დადებია შესაბამის გვარებს. ხშირია კოლხური წარმომავლობის სახელები. მათი სისტემატიზაცია უზნების მიხედვით შემდეგ სურათს იძლევა:

აშულათი - სათ. მაქრეთი; შდრ., აშურა, სტუდ. კოლ. აშულია - მეტსახელი, ქართ. ხალხ. პოეზია I, 1976, 114;

ბაგათი - თხილნ., სათ. ზედა ქლასკური, შდრ., ბაგი, ბაგრატი, კოლხ., 36, ბანძა. ბაგო, სტუდ. კოლექცია;

ბაშოთ - საძ. მამაწმინდა ბაშია, კოლხ., 92, ბანძა; ბაშუ, სვან., 12, ლენტეხი, ნანარი;

ბებურათი - ტყე, დევესკელი, შდრ., ბებურ, საქ. სიძვ, II 365; ბებურიშვილი;

ბითანათი - ტყე, ებრიკა, შდრ., ბითა, კოლხ. 95, სუჭუნა; ბითაია, კოლხ. 95, სუჭუნა. ბითი, სვან., 8, მულახი;

ბურჯუნათი - სათ. ღუბჯი, შდრ., ბურჯუ, კოლხ., 109, სახუნაო, სერგიეთი; ბურჯონა (მოხალიჩე) კოლხ., 93. ჩხოროწყუ;

გვარამეთი - სოფლ. უბანი, ქვედა ქლასკური, შდრ., გვარამ, გ. ლეონიძე, სახელეები: გვარამ, ქართლ. ცხ., I, 373; გვარი; გვარამია;

გოგლიეთი - სოფ. უბანი, ბაშქოი (მურღული), შდრ., გოგლია, საქ. სიძვ., III, 539; გოგლი, პ. ინგორ., სვან., 2,131;

გორგოთ - (ზან.) ვაზნარი, მგლო, შდრ., გორგო, კოლხ. 37. გაქედლილი; გორგოშა, ტბეთის მატთან, 553. გვარში გორგოშაძე;

გოროზეთი - სოფლ. უბანი, ქვედა ქლასკური, გოროზეთინ ორმანი, ტყე. შდრ., გოროზა, მეტსახელი, გვარში: გოროზაშვილი;

გურგენეთი - სათ.სოფლ. უბანი, მგლო, შდრ., გურგენ, ისტ. დოკ. 1, 51; გურგენა, საქ. სიძვ., III, 20; გვარში გურგენძე;

ღურჩა - სოფ. ნიგალის ხეობაში, შდრ., ღურჩე (მეგრ. თავეთთრა) მეტსახელი, კოლხ., (ს. შაკალ. 277);

ელისამათი - ტყე, ზედა ქლასკური, შდრ., ელისა, კოლხ., 38, სალხინო. ელისა, სახ. არქივი, 11449, !523;

ერეტეთი - სათ. სოფ. ქურა ერეტე, სტუდ. კოლექცია;

ზელიეთი//ძელიეთი - საცხ. უბანი ავანაში, შდრ., ზელია, კარალეთი, გორის რ. (125);

კაჭვიეთი - საცხ. სათ. ბაშქოი (მურღული), კაჭუ, საქ. სიძვ. II, 79, კაჭუა, ხევს, ს, შაკალ., 168;

კეკიეთი - სოფლის უბანი (ვარაჭკა), შდრ., კეკი-//კეკა გვარებში: კეკიშვილი, კეკიძე (ი. შაისურ., 86);

კვარათი - ტყე, ებრიკა, შდრ., კვარა, კოლხ., 93, ჩხოროწყუ. კვარიანთა, გვარში: კვარიანთაშვილი (ი. შაისურ., 87). (შდრ., კვარიათი, სოფ. გონიოში);

კვირიკეთი - საძ. კლდე. სათ. ტყე (მარადიდი) კვირიკე (ბერძ. უფლისა) საქ. სიძვ. VI, დამატ. 3; კვირიკე, ქართლ. ცხ. 1, 263; გვარში კვირიკაძე;

კუნწულეთი - თბილ., ერეგუნა, შდრ., კუნწულა, ა. გვენც., კახეთი. კუნწულა, გ. ბოკორ., კახ., 180;

ლომგურეთი - საძ. ტყე, მარადიდი, შდრ., ლომგულა - სახ. არქივი., 1449, 1462. სტუდ. კოლექცია; ლომგური, ბორო, ორჯონიკიძის რ.; ლომგურა, მასალ., II, 93; გვარში ლომგურაშვილი;

ლომიეთი - სათ. მგლო, შდრ., ლომია, საქ. სიძვ. II 149; გ. ლეონ;

ნათიეთი - საძ. ომანა, შდრ., ნათა - , პ. ინგორ. სვან, 2, 123; ნათილა, არქ. 1886, საგურამო, დედ., 9;

ნიშნეთი - უბანი (ქვ. ქლასკური), ნიშნეთი ორმანი - ტყე, შდრ., ნიშნაიანი, გვარში: ნიშნაიანიძე;

პაპნავეთი - სოფ. უბანი, ვარაჭკანი, შდრ., პაპნა, სტატ. ცნ. XVIII ს. 30;

რუსიეთი - სათესი, ბაშქოი (მურღული) შდრ., რუსია, საამილახვარო დაფთ., 23; შდრ., გვარი რუსიაშვილი;

უჩათი - სათ. მაქრეთი, შდრ., უჩა - (მეგრ. შავი) სვან., 1, მესტია უჩაკოჩი, (მეგრ. შავი კაცი) საეკლ. საბ., 1, 97;

ფოკათი - სათ. დუზქოი, შდრ., ფოკა, ქართლ. ცხ., I, 286;

ქამელეთი - სოფ. უბანი, ერეგუნა, შდრ., ქამელა, მეტსახელი, ხიზაბავრა, ასპინძის რ-ნი;

ქორიეთი - ტყე, ბაშქოი (მურღული) შდრ., ქორი, გვარში ქორიძე (208);

ქუთურეთი - სოფლის უბანი, მარადიდი, შდრ., ქუთურა, მეტსახელი, გ. შატბერ., ჭაშნიკი, 138; ქუთარ, კოლხ., მაკალ., 276, 1. მაკალ., 276; ქუთარ-ი, კოლხ., 47. თამაკონი; ქუთარა, სტუდ. კოლ. ობზა, 1;

ქურდიეთი - სათ, ქურდიეთი ორმანი - ტყე, ქვედა ქლასკური, შდრ., ქურდი, პ. ინგორ., სვან., 2, 150;

ქურციეთი - სად. გველი, მურღული; შდრ., ქურია, სტუდ. კოლექც. (ლიხ.) შდრ., გვარში ქურციძე;

შულციეთი - სოფ. უბანი (არხვა), შდრ., შულცია, ფშ., ს. მაკალათია, 148;

ჩარბიეთი - ჩარბიეთი, სოფლ. უბანი; ჩარბიეთი ორმანი - ტყე, ქვ. ქლასკური, შდრ., ჩარბა-ი, პ. ინგორ. სვან., 2. 134;

ჩირათი, სოფ. უბანი, დუზქოი, შდრ., ჩირა, გვარში: ჩირაძე (225);

ძიგურეთი, დასახლ. უბანი, მარადიდი, შდრ., ძიგული, კოლხ, 83, გალი; ძიგურ, არქ, 1886, ჯახუნტერი, სვან., დედ., 8;

ჭადუკეთი - სად. დურჩა, შდრ., ჭადა, გვარში, ჭადაშვილი (ი. მაისურ. 217); ჭადუკ., - კნინ. ფორმა;

ჭაბუკეთი - სათ. ტყე, ადაგული, შდრ., ჭაბუკა, დოკ., 11, 10;

ჭაბუკო - კოლხ., 42, კურზუ; ჭაბუკველა, 1, ინგორ. სვან, 2, 139;

ჭალათი - წყარო, დუზქოი, შდრ., ჭალა, ა. გვენც., კახეთი, 236;

ჭალანთი - სოფ. უბანი (ვარაჭკანი), შდრ., ჭალა, ა. გვენც., კახეთი;

ჭერეთა - სად. ერეგუნა, შდრ., ჭერა, გვარში ჭერაშვილი;

ჭუკათი - სათესი, დუზქოი, შდრ., ჭუკა, სახ. არქ., 1449 1864, ფურც. 39, ხევს., შატილ. ჭუკა, მეტსახელი, დვაბზუ, მახარაძის რ-ნი;

ჯარათი - ტყე (ებრიკა), შდრ., ჯარა, სვან. I, მესტია. ჯარათია, კოლხ, 108, ზუგდიდი;

ვარდენეთი - სათ. ერეგუნა, შდრ., ვარდენ, კოლხ., 95, სუჭუნა, ვარდენ-ი, კოლხ;

ჯილისთო (ზან.) თხილნ. მაქრეთი, შდრ., ჯიჯოკოჩა (მეგრ. კაიკაცა) კოლხ., 92, ბანძა;

ჯიგანეთი, უბანი, ხემა, შდრ., ჯიგანა, მეტსახელი, სტ. კოლექცია, ს. მენტეში, ქიზიყი, 267;

ჯორათი - სად. ტყე, შდრ., ჯორა, ფშ., მალაროსკარი;

ხაჭიკეთი - სად. დურჩა, შდრ., ხაჭიკი, იერუსალ., 85;

ნიგალის ხეობაში დავაფიქსირეთ ანთროტოპონიმთა **-ეულ** სუფიქსიანი წარმოებების რამდენიმე ნიმუში, რომლებიც საინტერესოა ფონეტიკური სახეცვლილებების სურათის წარმოსაჩენად:

1. პირდაპირ ფუძეზე დართული (წრფელობითი ბრუნვის ფორმით, რაც ამ სახელის უძველესობაზე მიუთითებს) და ფუძის სახით წარმოადგენილი -ეულ

სუფიქსიანი მიკროტოპონიმები: **ზაქარ-ეულ** (სათესი, სინკოთი); ხემა. 2. ფონეტიკურ ნიადაგზე **ეულ//ველ**: **გერ-ველ-ა**, სათესი, მამაწმინდა; **სარჩინ-ველ-ი**, სათიბი, შუახევი; 2. პირდაპირ ფუძეზე დართული და ფონეტიკურ ნიადაგზე **-ულ** სუფიქსად ქცეული: **მურღ-ულ-ი**, სოფელი (მიღებული უნდა იყოს მურღვასეული-საგან); **პეტრ-ულ-ი**, სოფლის უბანი, ებრიკა (შდრ., პეტრული, უბანი სოფ. დიოკნისში, აჭარა, ლისოვსკი, 1887) (პეტრესეული...) **კორძ-ულ-ი**, ქალაქ ართვინის უბანი (კორძასეული...შდრ.: გვარი კორძაია) **საფარა-ულ-ი**, სათიბი, კვარცხანა (საფარასეული). 4. ფონეტიკური სახეცვლილებით **-ულ**, სახელს შენარჩუნებული აქვს ნათ. ბრუნვის ნიშნისეული **-ს**: **გორა-ს-ულ-ი**, სოფ. უბანი, ვაზრია; მიღებული უნდა იყოს: **გორა-ს-ეულ-ი** მამული-საგან (შდრ., ცივასულა - ცივასოული - ცივაძისოული - ცივაძისეული (სოფლის სახელია ქვემოაჭარაში) (შ. ნიჟარაძე, 1975, გვ. 139). 5. პარალელური ფორმები: **ბეშა-ულ-ი//ბეშ-ულ-ი//ბეშ-ავრ-ი**, სოფ. ართვინი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ საკუთარ სახელთაგან ადგილის საკუთრების წარმომავლობას აღნიშნავენ **-ევ**, **-ივ**, **-ავ** სუფიქსებიც და ისინი შესაბამისად მიღებული არიან **-ეულ**, **-იურ** და **-აურ** სუფიქსებისაგან ფონეტიკური ცვლილებების ნიადაგზე: **-ევ-ულ/ეულ-** (ალ. ლლონტი); **ევულ-ეულ-ველ-ევ** (შ. ნიჟარაძე, მსხალაძე). აკაკი შანიძე მიუთითებს **-ევ** კილოს კვალზე და მიიჩნევს, რომ **-ევ** სუფიქსი ზოგიერთ შემთხვევაში აწარმოებს მრავლობით რიცხვსაც (აკ. შანიძე, 1981, გვ. 438). ნიგალის ხეობაში მრავალი მიკროტოპონიმია **-ევ** სუფიქსით ნაწარმოები: **ბერძნევი** (სოფ. უბანი, ზ/მარადილი), **მარილევი** (სათესი, გველი), **კეზევი** (სოფ. უბანი, ართვინი), **ჯირქევი** (სოფ. უბანი, ზ/ქლასკური), **ნარინჯევი** (სათესი, ზ/კირნათი), **ბოსტნევი** (სათესი, ქართლა), **ჭიჭოევი** (სად. ომანა) და სხვ., რომლებშიც მოსალოდნელი იყო **-ევ** ნაწარმოებლის **-ებ**-ით ჩანაცვლება, მაგრამ ეს სახელები დღემდე ინარჩუნებენ **-ევ** სუფიქსიან წარმოებას. პარალელური ფორმები **ევ/ეებ** ნიგალის ხეობაში არ დადასტურებულა. ეს შეიძლება აიხსნას ამ ხეობაში **ებ**-იანი მრავლობითის გვიან "შელწევის" ტენდენციით. შეიძლება ზოგიერთი მთგანის **-ეულ** სუფიქსთან დაკავშირება. მაგ., მიკროტოპონიმში **ბერძნევი**. ვიქრობ, იგი საკუთარი სახელისაგან უნდა იყოს ნაწარმოები და არა ეთნონიმისაგან, რადგან, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული, ეთნონიმზე პირდაპირ სუფიქსის დართვით არ ხდება ტოპონიმთა სახელდება (მაგ., ქართველი-ქართვევი). ალ. ლლონტის ანთროპონიმთა ლექსიკონში დასტურდება საკუთარი სახელი (მეტსახელი) **ბერძენა**. **ბერძნევი** სოფლის უბანია. შეიძლება, ამ ადგილის მესაკუთრე იყო ბერძენა და ადგილს შესაბამისად დაერქვა ბერძენასეული მამული. შემდეგ საზღვრული დაიკარგა და მივიღეთ **ბერძენასეული**, ფონეტიკური ცვლილებების შედეგად **ბერძენასეული - ბერძნევი**. ასევე შეიძლება ვივარაუდოთ ბოსტნევისა და ჭიჭოევის შესახებ, რადგან ეს სახელებიც (ბოსტო, ბოსტოდანა, ბოსტანა-მეტსახელი, კახ., ჭიჭიანი) დასტურდება ალ. ლლონტის ქართველურ სახელთა ლექსიკონში. გვაქვს გვარი ბოსტოდანაშვილი, ბოსტანაშვილი. ჭიჭო, დაფიქსირებულია კაცის სახელად დოკ., 1, 277; ჭიჭე (შეგრ. პატარა), კოლხ., 93, ქალის საკუთარ სახელად დაფიქსირებულია ჩხოროწყუში (ალ. ლლონტი, 1986, გვ. 314).

საკვლევი რეგიონის ანთროპონიმული წარმომავლობის ტოპონიმებიდან განსაკუთრებით საინტერესოა ზანური წარმომავლობის სახელები: **ონჩოშეთი**,

ონკავრეთი, ოზორდია, ოკულუხეთი, სქელე, ქვამურგი, ქვამურგის ქელი, ლაღეში (მარადიდი); **ჭუბუნა, ჭვილასთო, ღუღაიფუტა, უშკია, ტაბუხენი, ოხვამე, ნეზებია, ნოფატენი, ნოქურმენი, გოლაგზა, ზენი** (მაქრეთი); **ღარხომულა, ბულუნა** (მამანათი); **ხაქურთეთი** (იშხაბილი); **გოლხორა** (თხილაზრო); **ბურჯუნათი, ომურზენი, ომურზენი, ქანიითი, ხორგი, ჭვირაზელ||ჭვარაზელ, ჭხა** (ღუშქოი); **ბილანცუნა** (გოლა); **სუჯუნა, სკურჩა** (ბელღევანი), **ზექარასკურ, აგასკურ, ბუნათი** (ბაშქოი); **ათმაჯა** (ართენი), **ქადღეთი** (არჩვეთი) და ა.შ. მათი კვლევა მომავლის საქმეა. ვფიქრობ, ამ ტოპონიმებთან დაკავშირებული იქნება მრავალი უძველესი ქართველური სახელი.

ნიგალის ხეობაში არაერთი ანთროპოტოპონიმია, რომლებსაც აწარმოებს ურ სუფიქსი: **ბასილა-ური** სოფლის უბანი (ვაზრია), **ზაქარა-ული** სათესი (სინკოთი), **კვეხა-ური** სოფლ. უბანი (ზედა ქლასკური), **შიშნა-ური** სათიბი, სათესი (ვარაქვანი), **ჭიჭინა-ური** ბაღი (იშხაბილი), **გორგ-ავლი** სოფლ. უბანი (ხება), **გელა-ვრი** სოფლ. უბანი (შუახვეი) და სხვა.

მსაზღვრელად გამოყენებულია პიროვნული სახელები: **გაბრიელაკარი** ღელე (გიუზელიურთი), **გაბელაკარი** სოფლ. უბანი (კატაფხია), **ანზორასღელე** ღელე (ჭე. მარადიდი), **მერიემკილდე** კლდე (ადაგული), **მინდროყანა** ჩაის პლანტ., თხილნარი (ჭე, ქლასკური), **თანთოხვენანი** საძ. (ომანა)...

ამ გეოგრაფიულ სახელებში ჩანს პიროვნული სახელები, გვარსახელები და მეტსახელები: **ბასილი||ბასილაძე, ზაქარა||ზაქარაძე, კვეხა, შიშნა** (< შიშინა), **გორგაძე, გელა||ანზორა, მარამ, მინდრო, თანთო** და სხვა.

ანალოგიური გაფორმების ტოპონიმები ხშირად დასტურდება ნიგალის ხეობის მეზობელი რეგიონების (აქარა, შავშეთ-იმერხვეი) ტოპონიმიურ მასალებში.

გარდა აქ წარმოდგენილი უძველესი ქართველური სახელებისა, ნიგალის ხეობის ტოპონიმიში დაფიქსირებულია მრავალი ანთროპონიმი, რომელთა შესახებ მსჯელობა, სტატის ფორმატის შეზღუდულობის გამო, აქ არ ხერხდება. ა. შანიძე წერდა: "ქართული სახელებისა და გვარების შესახებ შეიძლება მთელი ტომები დაიწეროს და მაინც არ იქნეს ამოწურული მთელი სიღრმით ეს მეტად საინტერესო უბანი ქართული ენისა, სადაც ქართული ერის ისტორიის ესა თუ ის მხარეა ასახული" (აკ.შანიძე, 1967, გვ. 192).

ქართული ენის ლივანურმა მეტყველებამ გაუძლო ისტორიის ჟამთა სიავეს და დღემდე შემოინახა ძირძველი ქართული ლექსიკა, ტოპონიმი, უძველესი ქართველური სახელები, რომელთა მეშვეობითაც ხდება ქართველოლოგიური საკითხების გამომზეურება და შესწავლა. აქაც ენის გადარჩენის მძლავრმა ფაქტორმა შეასრულა გადამწყვეტი როლი; ქართული ენის გადარჩენა თავისთავად ნიშნავდა და ნიშნავს ქართული ტოპონიმიისა და ანთროპონიმიის გადარჩენას. ქართული ენა დღესაც საკვლევი რეგიონის უმრავლეს სოფელსა და ცალკეულ ხეობებში (ღვეესკელი, ქლასკური) ერთადერთი საოჯახო საურთიერთო ენაა, რომლის შენარჩუნებას ჩვენგანაც სჭირდება განსაკუთრებული მზრუნველობა.

დამოწმებული ლიტერატურა.

- ბიბლიის ლექსიკონი, შემდგენელი ბ. გოცე, რუსული ბიბლიური საზოგადოება, თბ., 2006.
- ე. ბერიძე, 2009 - ე. ბერიძე, ნიგალი, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ლინგვისტურ-ტოპონიმიკური ასპექტები, თბ., 2009.
- მ. ბერიძე, 2008 - მ. ბერიძე, მესხეთის ტოპონიმთა სტრუქტურისა და ისტორიისათვის, თბ., 2008.
- ვ. თოფურია, ა. გიგინეიშვილი, ი. ქავთარაძე 1989 - ვ. თოფურია, ა. გიგინეიშვილი, ი. ქავთარაძე, “ქართული დიალექტოლოგია”, თბ., 1989.
- ლ. კვაჭაძე, 1985 - ლ. კვაჭაძე, ქართული ენა, თბ., 1985.
- თ. კუკულაძე, 1983 - თ. კუკულაძე, ევ, ავ, ივ სუფიქსებიანი ტოპონიმები მაჭახლის ხეობაში, აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, მეცნ. IV, თბ., 1983.
- რ. მალაყმაძე, 2008 - რ. მალაყმაძე, ლიგანის ხეობა, თბ., 2008.
- შ. ნიჟარაძე, 1975 - შ. ნიჟარაძე, აჭარული დიალექტი, ბათუმი, 1975.
- შ. ნიჟარაძე, 1986 - შ. ნიჟარაძე, ქართული ენის აჭარული დიალექტის ლექსიკა, ბათუმი, 1986.
- შ. ნიჟარაძე, 1961 - შ. ნიჟარაძე, ქართული ენის ზემოაჭარული დიალექტი, ბათუმი, 1961.
- ჯ. ნოლაიდელი, 1972 - ჯ. ნოლაიდელი, აჭარული კილოს თავისებურებანი, ბათუმი, 1972.
- ა. ონიანი, 1989 - ა. ონიანი, ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები, თბ., 1989.
- რ. სურმანიძე, 2010 - რ. სურმანიძე, იხ. ე. ბერიძე, ნიგალი, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ლინგვისტურ-ტოპონიმიკური ასპექტები, თბ., 2009.
- “ტბეთის სულთა მართიანე”, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვეცვა და საძიებლები დაურთო თინა ენუქიძემ, თბ., 1977.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, IV, თბ., 1981.
- ალ. ღლონტი 1975 - ალ. ღლონტი, მცხეთის ტოპონიმი, თბ., 1975.
- ალ. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, ანთროპონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1986.
- აკ. შანიძე, 1967 - აკ. შანიძე, თეოფორული სახელები ქართველურ ენებში, “შაცნე” №2, თბ., 1967.
- აკ. შანიძე, 1983 - აკ. შანიძე, თხზულებანი, III, ქართული ენის გრამატიკის საკითხები, თბ., 1983.
- მ. ჩოხარაძე, 2010 - მ. ჩოხარაძე, “ზანძთა, ძიებანი და მოსაზრებები”, გაზეთი “ბათუმის უნივერსიტეტი” №9, აგვისტო 2010.

ETER BERIDZE

ANCIENT KARTVELIAN ANTHROPONEMES OF THE NIGALI VALLEY

The oldest Georgian names have suffered drastic changes in the Nigali valley. The changes which have occurred through historical developments have still kept the names in the microtoponyms. However, most of the microtoponyms have been renamed after the Turkish.

The microtoponyms of family names also undergo gradual changes being converted into the Turkish. Therefore, comparative analysis is complicated of the modern names with the earlier transcripts. Regrettably, replacement with the foreign language units of the geographic names, which have anthroponymic origin, causes elimination of the historical memory among the ethnic Georgians. They might forget their origins eventually.

Hence, it is urgent to study the microtoponyms of this area, as far as it still preserves original Georgian names. Pointedly, the *-et* suffix is the most productive topo-producer in the Nigali valley, which is an index of the antique genesis of the geographic names in the area. The names like “Kobal-et”, “Gvian-et,” are kept as surnames in the manuscripts of the “Tbetian Spirits Chronicles”. However, later they occur among the toponyms and microtoponyms with the *-et* suffixes.

We have recorded several samples of the anthroponyms produced with *-eul* suffixes. We believe they bear significant phonetic transformations. Names which have Zan and Georgian *-Zan* genesis and which come from the same region of the study make our special focus. Despite the historical developments, the Livanian speech of the Georgian language has withstood the undesirable affects and preserved the oldest Georgian thesaurus, toponyms, and Georgian names. They now reveal the authenticity of the Kartvelian names, and make available their study. In this respect, we can point out that the strongest motivation of the language preservation played the decisive role; in particular, preservation of Georgian language meant preservation of Georgian toponyms and anthroponyms. Georgian is still a sole language of family communication in various valleys of the research area. e.g. Deveskel, Klaskur valleys. We might have been more supportive to the need of continuation this tradition.

მერაბ ბერიძე

ნაისა

ოსმალებს 1595 წელს აღუწერიათ სოფელი **ნაისა**, რომლის შესახებ სერგი ჭიქია წერს: “დაწერილობას დიაკრეტული ნიშნები სულ არა აქვს, მაინც ნაისა კარგადაა ამოკითხული... “დავთრის” ნაისა 3 კომლიანი სოფელია, რომელმაც ჩვენამდე ვერ მოაღწია. ნაისა ნასოფლარის ადგილმდებარეობის ვასარკვევად ძიება გელსუნდა - ორხოფის მიდამოებში უნდა ჩატარდეს; პეტრე მაზნიაშვილით “ხერთვისის ზევითაა” (ს. ჭიქია, 1958, გვ. 258).

სამი კომლიდან ვიცით, რომ ერთს **შაშუკა** რქმევია, მეორეს **ყანდუ** და მესამეს **კაკულა**. ყანდუ და კაკულა ძმები ყოფილან (ს. ჭიქია, 1941, გვ. 186). ნაისა, მართლაც, “ხერთვისის ზევით” ჯავახეთის მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე არის ნასოფლარი. ტერიტორიულად ეკუთვნის ახალქალაქის რაიონის სოფ. ჩუნჩხას. გრ. ბერიძეს “ჯავახური დიალექტის სალექსიკონო მასალისათვის” დართული აქვს გეოგრაფიულ სახელთა სია, სადაც მითითებულია, რომ **ნაისა** მდებარეობს სოფ. ჩუნჩხის ხრამში.

ნაისას სხვა სახელიც აქვს. დღეს ამ ადგილისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაგებობა არის ეკლესია. მას **ღიბ ეკლესია**ს ეძახიან. და-ძმის ეკლესიები ჯავახეთის მტკვრის მარჯვენა და მარცხენა ნაპირების ეკლესიებია. ღიბ ეკლესია, იგივე ნასოფლარ ნაისის ეკლესია, მდინარის მარცხენა ნაპირზეა, ხოლო **ძიბ ეკლესია**ს, რომელიც **წმ. გიორგის** სახელობისაა, თოკელები მონასტრის უწოდებდნენ. იმავე თოკელების მტკიცებით, ნაისის ეკლესია არის **წმ. ნინოს** სახელობისა და რადგან ორივე - **წმ. გიორგი** და **წმ. ნინო**, კაბადოციელები იყვნენ. და-ძმისა იმიტომ ეწოდათ ამ ეკლესიებს. არის სხვა ვერსიაც: სოფლიდან და-ძმა მოიტაცეს. ისინი სხვადასხვა ადგილას მოხვდნენ, დაიზარდნენ და მოხდა ისე, რომ ერთმანეთი შეუყვარდათ; ბოლოს იქორწინეს; და-ძმა შეუღლდა. გავიდა დრო, გამოჩნდა ისეთი ვინმე, ვინც იცნო ისინი, გამოჰკითხა და უთხრა მათ, რომ და-ძმანი იყვნენ და ღმერთს შესცოდეს. მძივე ცოდვის მოსანანიებლად მათ ააშენეს ეკლესიები (ერთი — დამ და მეორე — ძმამ), რომლებიც ერთმანეთს უყურებს. ამ ეკლესიებში წირვა-ლოცვა აღევლინებოდა. ძმის ეკლესიაში მცხოვრებ ბერებს (შემთხვევითი არ არის, რომ მას მონასტრის ეძახიან თოკელები), ვენახი ჰქონდათ. ღვინოს რომ დაწურავდნენ ხოლმე, მდინარეზე გაბმული ოწინართი აწვდიდნენ ღიბ ეკლესიის მსახურთ.

ნასოფლარ **ნაისას** დასავლეთიდან ჩამოუდის **ცხეკნელის ხევი**. რომელიც იწყება **ქილდის მინდვრიდან**, ჩამოივლის ნასოფლარ **ცხეკნელას** (სახელიც იქიდან ეძღვეა), ჩამოვა **ჩუნჩხის ხრამში**, გაუვლის ნაისას და უერთდება ჯავახეთის მტკვარს მარცხენა ნაპირიდან.

ნასოფლარ **ალჯვიდან** მომავალი წყალი გამოდის **ნაისის თავზე**. ამ წყლით ირწყვებოდა ნაისის შემოგარენი და თვით სოფელიც თავის დროზე. შორიდან ისე ჩანს, თითქოს ნასოფლარი მშრალი, უწყლო ადგილია, მაგრამ სინამდვილეში ასე არ არის. გარშემო ხევები წყლიანია, ხოლო ნაისის ძირში

დღესაც არის ლელიანი ადგილი. ეკლესია დგას **კოტაკზე**, რომლის ძირში იყო ვაკე ადგილი, ითესებოდა ბოსტნები. 1930 წელს დაბადებული ჩუნჩხელი დავით ბერიძის მტკიცებით, 1946 წლის მაისში დიდი სეტყვა მოვიდა, ადიდდა ცხცენელის ხევი, წამოიღო ქვა-ლოდი და დაფარა **ნაიხის ძირზე** ვაკე. დაფარა წყაროებიც. რომელიც იქ გამოდიოდა.

ჩუნჩხაში დღემდე ჰყვებიან ასეთ ამბავს: სოფელში გაჩენილა შავი ქირი. ერთ ჩუნჩხელ კაცს გადაუწყვეტია, ქირს დამალვოდა. ასეთ ადგილად მან აირჩია **ნაიხის ლელიანი**. სამწუხაროდ, სიკვდილს ვერ გაქცევია. სოფელში აღარ აუტანიათ და იქვე დაუმარხავთ.

ტოპონიმ ნაისაში უნდა გამოიყოს ფუძედ **ნა-**, რის საფუძველზეც სიტყვა დაიწლება შემდეგნაირად: **ნა-იხ-ა**. -იხ არის ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი.

“ვეფხისტყაოსნის” დასაწყისში არის ასეთი სტროფი:

“თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლდათხეული,
ვთქვენი ქებანი ვისნი მე, არ ავად გამორჩეული,
მელნად ვინმარე გიშრის ტბა და კალმად მე **ნა** რხეული.
ვინცა იმინოს, დაესვას ლახვარი გულსა ხეული“.

სტროფის კომენტარი ასეთია: “გიშრის ტბა შავი თვალების აღმნიშვნელი მეტაფორაა, **ნა** — ლერწამი, წერწეტა ტანის აღმნიშვნელი მეტაფორა. ტაეპში ლაპარაკია თამარის შავ თვალებსა და წერწეტ ტანზე (შოთა რუსთაველი, 2002, გვ. 16).

ერთი შეხედვით, წინააღმდეგობას ქმნის **ნა-ს**, როგორც ხმოვანფუძიანი სახელის ნათესაობით ბრუნვაში შეუკვეცავად წარმოდგენა (შდრ., ქვა-ქვის, ქა-ქის და ა.შ.), მაგრამ ასეთი შემთხვევები ძველ ქართულში გვხვდებოდა ხოლმე. ივ. იმნაიშვილის მიხედვით, “კითხვითი ნაცვალსახელი ძველ ქართულში არ იკვეცება“. დღეს ეს ნაცვალსახელი კვეცადია, ხოლო ძველში გვქონდა რადთა. რადსა, რადსათჳს, რადსაგან, რადთაგან (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 103). ამას გარდა გვაქვს შემთხვევები, როდესაც უკვეცელია: ა-ზე დაბოლოებული სახელები: მანა, გუნდა (გუნდაძა), გუგა, კუტალა, წინწილა, სატანა (სატანაძა), დანა (დანაისა, დანაძა), ეკლესია (ეკლესიაძა) და სხვა (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 104-105).

-**იხ** დაბოლოებიანი ტოპონიმები. რომლებიც ფუძემუკვეცელად არის წარმოდგენილი ბევრი არ არის, მაგრამ მაინც გვხვდება. მაგალითად: კლდესი. კლდესა (შ. აფრიდონიძე, ფ. მაკალათია, 1980, გვ. 245). სერბაისი (იმერეთი), კვაისი, ამსაისი (იმერეთი) და სხვა.

მითითებული სახელებიდან განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია **კვაისა**, რომელიც, გარდა იმისა, რომ “ნაისას ზუსტი მოდელის მქონეა“ (ი. მაისურაძე). თანამედროვე რუკების ცოდვასაც წარმოადგენს. ქართული ქვაისა რუსულ რუკებზე გადაეიდა, როგორც **Кваиса**, საიდანაც დაბრუნდა ქართულში **კვაისად** და უკვე 1949 წლის აღმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფით **ჩახავალიხ** საბჭოში შედიოდა როგორც სოფელი. როდესაც საუბარია ქვაისას შესახებ, ყველაფერი ნათელია და გამჭვირვალე, ხოლო თუ არ გავითვალისწინებთ ტოპონიმის ისტორიას, სახელი გაუმჭვირვალეა და ბუნდოვანი. ქართლის ტოპონიმის ცნობილი მკვლევარი პროფესორი ნიკო ოთინაშვილი განმარტავს: “ცხინვალ-ონის მიმართულებით, უკიდურესად დასავლეთით არის დასახლებული

პუნქტი **კვაისა**, უფრო სწორად, **ქვაისა//ქვაისი**. იგი მდებარეობს მდინარე **ჭეჭორას** მარცხენა ნაპირზე, სამხრეთით ტყიანი მთები აკრავს. ამ ტყეში არის პატარა ბაზილიკური ეკლესიის ნანგრევი. დიდ, მუქი ფერის ბრტყელ ქვაზე არის ნუსხური წარწერა: “არსენს და მშობელთა მისთა შეუნდოს ღმერთმან”. ამ დასახლებულ პუნქტს ძველად ეწოდებოდა **კუდარო**. **კუდაროს ქედი** ჰქვია **ერწოს ტბიდან** ქვაისამდე მისულ ქედს, რომელიც ჭეჭოროს ველის და ყვირილის წყალგამყოფია. ამ მთაში არის ქვის დიდი საბადო, რომელიც 1956 წელს აღმოაჩინა ინჟინერმა ნიკოლოზ რეხვიაშვილმა და მიმდინარეობდა ქვის ამოღება-დამუშავება. ამჟამად ყველაფერი გაჩერებულია. როგორც ჩანს, ქვის საბადოს იყენებდნენ ჩვენი წინაპრები ოდითგანვე და სახელიც იმიტომ უწოდეს ქვაისა”.

ნაისა ნა-ს და შესაბამისად ლერწამს დაუკავშირა ილია მაისურაძემ ჭერ კიდეც 1964 წელს, როდესაც “ლიტერატურულ საქართველოსა” და “წითელ დროშაში” გამოაქვეყნა წერილები ამ ტოპონიმის შესახებ. ნიშანდობლივია, რომ დღევანდელი სიმცირე ლელიანისა მაშინ არ შეიმჩნევა. ლერწამი ნაისისათვის განსაკუთრებით იყო დამახასიათებელი. ი. მაისურაძე წერს: “ახლა კი საკმარისი აღმოჩნდა უშუალოდ მენახა **ნაისა** — მტკვრის მარცხენა ფერდობზე მცირე ნაეკლესიარის ამბარა დარჩენილი, ჟამთა სიავით დანგრეული მამა-პაპათა ეს საბუდარი, თვალი მომველო მდინარის პირ-პირ გაღმა-გამოღმა აშოლტილი წვირილი ლერწმოვნისათვის, რომ ამ სიტყვას რაღაც ახალი ძალა შემატებოდა” (ი. მაისურაძე, 1964, გვ. 3). ლერწამი მხოლოდ თვალისთვის არ იყო მიმზიდველი და გამორჩეული ამ ადგილზე. მისგან სალამურის გამოთლაც კი შეიძლებოდა: “სანამ მოქანავე ხიდზე გადავიდოდით, შარაგზაზე ჭვუფ-ჭვუფად გაიშალა სტუმრების მარაქა. არსენი კი ლერწმოვნის ტევრს შეერია, იქიდან რამდენიმე მოჭირალი ლერწამი გამოიტანა, სალამური გამოჭრა და თვლებით გახვრეტილ ნედლ ღეროებს სასიამოვნო ჰანგები გამოაღებინა. ეს ფაქტი კარგად მენიშნა. იგი თითქოს თვალნათლივი დადასტურება იყო დიდი რუსთაველის პოეტური გააზრებისა და ლექსიკოგრაფთა მიგნებისა: ნა — ლერწამი. ნა — სალამური, ხოლო ნაისა — **ლერწმოვანი**” (ი. მაისურაძე, 1964, გვ. 3).

“ვეფხისტყაოსნის” შესავალში “შე ნა” რხეული აღდგენილია, როგორც ამას ი. მაისურაძე მიუთითებს, მანამდე იყო “შინა რხეული”, მაგრამ **ნა** ლერწმის თუ სალამურის მნიშვნელობით რუსთაველთან სხვაგანაც, ძირითად ტექსტშიც, გვხვდება. **ნა** ლერწმის მნიშვნელობით მხოლოდ რუსთაველთან და ჩხარუხაძესთან გვხვდება, ძველ ტექსტებში და შესაბამისად ლექსიკონებში არა გვაქვს, რასაც ი. მაისურაძე, ნ. მარზე დაყრდნობით, დიალექტური ნაკადით ხსნის “ვეფხისტყაოსანში” და თვლის, რომ **ნა** სპარსულიდან უშუალოდ მესხურში შემოსული, იმიტომ “უფრო ხალხური, სასაუბრო მეტყველების კუთვნილება ჩანს, რომელიც მარტოოდენ გეოგრაფიულ სახელს შემოუწინავს” (ი. მაისურაძე, 1964, გვ. 4).

მართლაც, ასეთი რამ ხშირად ხდება ხოლმე მესხეთის ტოპონიმიში. ამ ტიპის სახელები სხვაც გვაქვს. ეს არ არის სუბსტრატი, რადგან, როდესაც სიტყვა შემოვიდა დიალექტში, მისი მომხმარებელი იყო ქართველი კაცი. მოსალოდნელია, რომ იგი ერთგვარ ინსტრუმენტს, სალამურის სახეობას, შემოჰყვა, როგორც სახელი და შემდეგ აღნიშნა ლერწამიც, როგორც სალამურის

გასაკეთებელი მასალაც, მით უმეტეს, რომ თვით სპარსულში ორივეს აღსანიშნავად იხმარება ეს სიტყვა. ასევე მოხდა სხვა შემთხვევაშიც. მაგალითად, ქართულში შემოვიდა არაბული სიტყვა **რაბათი**, რომელიც ციხის გარშემო დასახლებას ნიშნავდა. “გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის” მიხედვით, XVI საუკუნის ბოლოს ათობით ციხის რაბათია: ახალციხის ციხის რაბათი, უდის ციხის რაბათი, აწყურის ციხის რაბათი, ასპინძის ციხის რაბათი და მრავალი სხვა. მაშინ სიტყვა ცოცხალი იყო. დღეისათვის კი რაბათი მხოლოდ ახალციხეში შემოგვრჩა ციხის გარშემო დასახლების აღსანიშნავად. იგი ქალაქის ერთ-ერთი ყველაზე დიდი უბნის სახელია. “რაბათი არ მოიხსენიება არც ვახუშტი ბატონიშვილთან და არც რუსების მიერ ქალაქის აღებისას, რადგან ახალციხე არის დასახლებული პუნქტის სახელი, ხოლო რაბათი მისი შინაარსია, სოციალური დახასიათება”. ისევე, როგორც ნაისა და რაბათი, ერთ დროს შემოსული იყო მესხურ დიალექტში სიტყვა **ღარანი**, ასევე არაბულიდან. ისიც გაქრა ბოლოს დიალექტიდან, რადგან შესაბამისი ობიექტი აღარ არსებობს, აღარ ცოცხლობს, სამაგიეროდ შემოგვინახა ტოპონიმია და ბევრ სოფელში არის **ღარანი** ადგილის სახელად. თურქულიდან შემოვიდა მდინარის ნაპირის, მდინარის ტოტისა თუ კუნძულის აღსანიშნავად სიტყვა **აღა**, რომელიც დღევანდელ დიალექტში აღარ იხმარება, მაგრამ ადგილის სახელად შემოგვრჩა რამდენიმე ადგილას. ასევე შეერქვა ჭაობიან ადგილს, სადაც ლერწამი ხარობს, **ნაისა**. მასში დადასტურებული **ნა** მესხეთში მეთორმეტე საუკუნეში შემოსული და გავრცელებული სპარსული სიტყვა უნდა იყოს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- შ. აფრიდონიძე, ფ. მაკალათია, 1980 — შ. აფრიდონიძე, ფ. მაკალათია, ქართული ოიკონიმები, კრებული ტოპონიმიკა, II, თბ., 1980.
- ი. იმნაიშვილი, 1957 — ი. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, თბ., 1957.
- ი. მაისურაძე, 1964 — ი. მაისურაძე, ნაისა (სამეცნიერო პოპულარული ნარკვევი), “წითელი დროშა”, №136, თბ., 1964 წ. 17 ნომბერი.
- შ. რუსთაველი, 2002 — შოთა რუსთაველი, “ვეფხისტყაოსანი“, “ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, განმარტებანი და ლიტერატურის გარჩევა დაურთო ნ. ნათაძემ, თბ., 2002.
- ს. ჭიქია, 1941 — ს. ჭიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, ტ. I, თბ., 1941.
- ს. ჭიქია, 1958 — ს. ჭიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, ტ. II, 1958.

MERAB BERIDZE

NAISA

The village of *Naisa* was described in 1595 by the Ottomans. It was a small village with three families. Unfortunately, the village hasn't reached to us, though the place- *Naisa* is really situated near "Khartvisi" on the bank of the Javakheti Mtkvari. Territorially it belongs to the village of Chunchkha, Akhalkalaki region. This old settlement has got another name too. The most significant thing for this place is a church. It is called Sister's church. Brother's and sister's churches are the ones on the right and left banks of the Mtkvari. Sister's church (that is *Naisa's* church) is on the left side of the river but Brother's St. George church is called a monastery by the people of the village of Toki. They claim that *Naisa's* church is a St. Nino church and as both - St. Nino and St. Giorgi - were from Kapadokia, the churches were called Brother's and Sister's.

In the place-name *Naisa* we should highlight a root – *na*. On its base the word is divided into the following parts: *na-is-a* where *is* is a sign of the Genitive Case. In the introduction of the poem "The Knight in the Panther's Skin" *na* is confirmed: - I completely used the agate's lake and *na* body as a pen. The commentary of the line is the following. Agate lake is a metaphor expressing eyes, *na* is a metaphor expressing a slender body like *a reed*.

There are not many vowel rooted toponyms with is in the end which are represented not as root reduced but they still exist. e.g *Kldeisi*, *Urbaisi*, *Kvaisi*, *Amsaisi*. Among them the most distinguished is *Kvaisa* which is originated from *Quaisa*. But it was changed into *Кваиса* on the Russian maps and thus, we got Georgian *Kvaisa*.

It is possible that *na* came in the language as a name of an instrument, a pipe, then it was mentioned as a reed, a material for making a pipe. It is worth mentioning that in the Persian language the word is used to describe both meanings. Georgian *reed* didn't lose its position and has won. As for toponymy, it only fixed the fact. The word *Rabati* came into Georgian in the same way. It meant the settlement around the castle. Later, the language stopped to use it. But the place-names kept it like Turkish *ada* and *darani* in the Meskhetian dialect and toponymy.

It is possible that *na* came in the language as a name of an instrument, a pipe, then it was mentioned as a reed, a material for making a pipe. It is worth mentioning that in the Persian language the word is used to describe both meanings. Georgian *reed* didn't lose its position and has won. As for toponymy, it only fixed the fact. The word *Rabati* came into Georgian in the same way. It meant the settlement around the castle. Later, the language stopped to use it. But the toponymy kept it like Turkish *ada* and *darani* in the Meskhetian dialect and toponymy.

მანანა გვარამია

გუბიძის მუნიციპალიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკა
(ისტორია, დღევანდელი)

საქართველოში ბიბლიოთეკებს მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვთ. პირველი სახალხო ბიბლიოთეკები, რომელთაც შეეძლო ესარგებლა ნებისმიერ ადამიანს, ეკლესია-მონასტრებთან იქმნებოდა. XIX საუკუნის მეორე ნახევარში წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ დაიწყო აქტიური მოღვაწეობა სახალხო ბიბლიოთეკების შესაქმნელად. აქტიურად იღვწოდა ზუგდიდის საზოგადოებაც. მწიგნობრობის ტრადიციებს ღრმა ფესვები ჰქონდა გადგმული სამეგრელოს შორეულ წარსულში. პირველი ბიბლიოთეკა ზუგდიდში 1887 წელს შეიქმნა, რომლის შესახებ ინფორმაცია გამოქვეყნდა 1888 წელს გაზეთებში — „ივერია“ და „დროება“.

მეტად საინტერესო ისტორია აქვს ზუგდიდის მუნიციპალიტეტის ცენტრალურ ბიბლიოთეკას; ის მემკვიდრეა იმ სამკითხველოსი, რომლის განხრისათვის ზრუნვა ზუგდიდის თეატრალურმა საზოგადოებამ ითავა 1899 წელს და ამავე წლის 25 მარტს სპეციალურად დაქირავებულ კ. ლუკავას საღურგლო სახელოსნოს დარბაზში განახორციელა თეატრალური დადგმა. წარმოდგენილ იქნა რ. ერისთავის „გაყრა“, ეს იყო პირველი წარმოდგენა ზუგდიდში, რომლის დადგმა, ნიკოლოზ ბუკიას მოგონებით, ემსახურებოდა ორ მიზანს: ერთის მხრივ, თეატრალური განათლების შეტანას მოსახლეობაში, მეორე მხრივ, იგი ეკონომიკური მიზნითაც იყო ნაქარნახევი; წარმოდგენის დადგმით ახალგაზრდობა ცდილობდა საჭირო თანხების შეგროვებას სახალხო სამკითხველოს ასაშენებლად.

ჯერჯერობით ჟურნალ-გაზეთების წაკითხვა შეიძლებოდა მხოლოდ ტ. თოხაძის სტამბაში. მას გამოწერილი ჰქონდა თითქმის ყველა ქართული ჟურნალ-გაზეთი და სტამბის ერთ კუთხეში მიღებული მაგიდა სამკითხველოს მოვალეობას ასრულებდა, მაგრამ თოხაძემ, მწირი შემოსავლების გამო, შეწყვიტა ჟურნალ-გაზეთების შექმნა. ზუგდიდის ინტელიგენცია ცდილობდა, როგორმე გაეხსნა სამკითხველო. ნიკოლოზ ბუკია იგონებს: „პირველი წარმოდგენიდან სპექტაკლის ხარჯების გასტუმრების შემდეგ დაავარა 125 მანეთი, ამ ფულით შევიძინეთ მოზრდილი მაგიდა, ორი გრძელი სკამი, რამდენიმე ტაბურეტი, გრაფინი, ჭიქა, ხოლო დარჩენილი ფულით გამოვიწერეთ 2 ცალი „ივერია“, 2 ცალი „კვალი“, 2 ცალი „ცნობის ფურცელი“ და რუსული ჟურნალები: „კავკაზი“ და „ნივა“ (გაზ. „მებრძოლი,“ 1960, 7 აგვისტო).

ასე დაიწყო 1999 წლიდან სახალხო სამკითხველომ სტამბაში ფუნქციონირება.

ნიკოლოზ ბუკიას მოგონებიდან ჩანს, რომ თავიდან სამკითხველოში მხოლოდ სცენისმოყვარენი დადიოდნენ, შემდეგში სხვებიც დაეჩვივნენ და გაიზარდა მკითხველთა რიცხვი; აუცილებელი გახდა ცალკე ოთახის დაქირავება.

ახალგაზრდების ჯგუფმა დახმარებისათვის მიმართა შეძლებულ ვაჭარს ტ. აბესაძეს, რომელიც ბევრს ზრუნავდა ზუგდიდის გამშვენიერებასა და კეთილმოწყობაზე. დღევანდელი მისი მისი და მეტად საყურადღებო ნაბიჯი გადადგა ტ. აბესაძემ — მოიწვია ვაჭარებისა და დაწესებულებათა მოსამსახურეების კრება, სადაც დააყენა სამკითხველოს განხის საკითხი; მისი წინადადება ყველამ მოიწონა და მის წევრად ჩაეწერა. აქვე არჩეულ იქნა გამგეობა 5 კაცის შემადგენლობით, დაწესებულ იქნა საწევრო გადასახადი 20 კაპიკის ოდენობით. შემდეგ გაიმართა კამათი იმაზე, თუ ვისი სახელი დარქმეოდა სამკითხველოს. იყო სხვადასხვა კანდიდატურა; ნიკოლოზ ბუკიამ წამოაყენა წინადადება სამკითხველოს დარქმეოდა აკაკი წერეთლის სახელი, რომელსაც საზოგადოება სიხარულით შეხვდა და გადაწყდა ბიბლიოთეკისთვის ეწოდებინათ „მგოსან აკაკი წერეთლის სახელობის ზუგდიდის ბიბლიოთეკა“.

შემოწირულობებით, საწევრო ანარიცხებითა და წარმოდგენებით სამკითხველო ძლივს არსებობდა, ასე მოაღწია 1908 წლამდე. ამავე წელს საქართველოში ტარდებოდა აკაკი წერეთლის მოღვაწეობის 50 წლისთავი. სამკითხველოსთან დაარსებულმა საქველმოქმედო საზოგადოებამ გადაწყვიტა, ჩეტარებინა აკაკის საღამო ორ განყოფილებად. „პირველ განყოფილებაში იყო მოხსენება აკაკის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე, ხოლო მეორეში დავდგით „პატარა კახი“. საორგანიზაციო კომიტეტის სხდომაზე გადაწყდა, რომ საღამოდან შემოსული თანხით, რომელიც 900 მანეთს შეადგენდა, დაწყებულიყო ბიბლიოთეკისათვის საკუთარი შენობის აგება. საქველმოქმედო საზოგადოებას დაეკისრა ამ მიზნით ნებაყოფლობითი შემოწირულების შეგროვება“, - იგონებს ნიკოლოზ ბუკია (გაზ. „მებრძოლი“, 1960, 7 აგვისტო).

მიზანი განხორციელდა და ქ. ზუგდიდში, სასტუმრო „ოდიშის“ წინ, შუა სკვერში, სადაც საბჭოთა პერიოდში იდგა ლენინის ძეგლი, ხოლო ამჟამად აღმართულია მართლმადიდებლური ქვაჭვარი, ზუგდიდის ინტელიგენციის ინიციატივით, აგებულ იქნა ქვიტვირის პატარა შენობა. ეს იყო 1912 წელი. იმავე წლის 19 მაისს დაინიშნა „წიგნსაცავი-სამკითხველოს“ გახსნა.

საქართველოში სახალხო ბიბლიოთეკების განვითარების საკითხი ერთიანი ქართული მოვლენა იყო და მისთვის აქტიურად იბრძოდა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, რასაც მოწმობს ის ფაქტი, რომ ყოველი სახალხო ბიბლიოთეკის გახსნა ზეიმი იყო ქართული საზოგადოებისთვის და ამ ზეიმიში მონაწილეობას იღებდნენ ჩვენი ქვეყნის გამოჩენილი, ხალხისათვის საყვარელი ადამიანები. ბიბლიოთეკის გახსნაზე მოწვეულ იქნა აკაკი წერეთელი. ხალხი ფეხზე დადგა აკაკის შესახვედრად. გამოიყო კომისია, რომელიც ორგანიზაციას გაუწევდა პოეტთან შეხვედრას, ამ კომისიაში შედიოდნენ: ი. მუხრანი, ნ. ბერიძე, ნ. დავითაძე. „19 მაისს, დილის 10 საათზე ეტლით მომავალ მგოსანს სოფელ ცაიში უამრავი ხალხი შეეგება. ეს შეხვედრა ნამდვილ სახალხო დღესასწაულად გადაიქცა. ყველა მახლობელი სოფლიდან ხალხი კოლექტიურად მოდიოდა „ეტლს, რომელშიც იგი იჯდა, გვირგვინით ამკობდნენ, იგონებს დამსწრე“ (ს. ცაიშვილი, 1965, გვ. 116).

დამსწრის მოგონებაში დეტალურად არის აღწერილი აკაკის სტუმრობა ზუგდიდში. ქალაქის შესასვლელთან აკაკის დახვდა ნ. ბერიძის პატარა გოგონა, რომელმაც მგოსანს ცოცხალი ყვავილებისაგან გაკეთებული ლირა მიართვა და სიტყვა უთხრა.

11 საათზე აკაკი მიიწვია მისმა ნათესავმა ნიკოლოზ დადიან-შინგრელსკიმ; შემდეგ, ნიკოლოზ დადიანისა და კომისიის წევრების თანხლებით, მივიდა სამკითხველოში, სადაც უამრავ ხალხს მოეყარა თავი.

სამკითხველოს აღმოსავლეთ კედელზე ეკიდა დაფნის გვირგვინით შემკობილი პოეტის დიდი ფერწერული პორტრეტი, რომლის ქვეშ მიწერილი იყო აკაკის ლექსი. პოეტი სამკითხველოს შუაგულ დარბაზში იდგა, დარბაზი გახსნილად გამოცხადდა, პოეტი ტაშისცემითა და ვაშას ძახლით ხელში აიყვანეს და მადლა ატაცებულნი დაბის საკრებულო დარბაზის სცენისაკენ გააქანეს. სიტყვები წარმოთქვეს ზუგდიდის ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა, “ვეფხისტყაოსნის” ცნობილმა მკვლევარმა, ილიასა და სერგეი მესხის მეგობარმა დავით ჩქოტუამ, ექიმმა მუჯირმა, მასწავლებელმა ნ. ბუკიამ და სხვებმა. წაკითხულ იქნა აკაკის ლექსები, სტუმრის პატივსაცემად გაიმართა სადილი, რომელსაც დაესწრო მზარის მოწინავე საზოგადოება. სადილის დროს თბილისიდან მიღებულ იქნა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისაგან შემდეგი შინაარსის დეპეშა: „ქართველის შორის წ.კ. საზოგადოება გულმხურვალე ეგებება და ელოცავთ სახალხო ბიბლიოთეკის გახსნის სასიხარულო მოვლენას, დაე იყოს იგი ცოდნის გამავრცელებელი და დაქსაქსულ ძალთა შემაკავშირებელი დუღაბი“ („სახალხო გაზეთი“, 1912, №596). ღონისძიების დასასრულს პოეტმა მოკლე სიტყვა წარმოთქვა.

მეორე დღეს აკაკი მიიწვია ნიკო დადიანმა და მისმა მამიდამ სალომე მიურატისამ. საუზმის დროს ნიკო დადიანმა სტუმარს პაპის — დავით დადიანისეული, ვერცხლის ძვირფასი თასი აჩუქა. საღამოს 5 საათზე აკაკი ზუგდიდიდან გაემგზავრა.

ბიბლიოთეკის გახსნა დიდი საქმის დასაწყისი იყო. ამ დღიდან ზუგდიდის საზოგადოება მოწიწებით უვლიდა ბიბლიოთეკას. შემდგომში ეს შენობა აიღეს და ბიბლიოთეკა სხვაგან გადაიტანეს.

საბჭოთა პერიოდში მასობრივად დაიწყო კულტურული დაწესებულებების მშენებლობა, ბიბლიოთეკები მასობრივად გავრცელდა სოფლებშიც. შემდგომში საქალაქო ბიბლიოთეკა სარაიონო ბიბლიოთეკად გადაკეთდა, გაიზარდა წიგნადი ფონდი.

ქ.ზუგდიდისა და ზუგდიდის რაიონში 1990 წლისათვის ქალაქის ტერიტორიაზე 18, ხოლო რაიონში 80-მდე ბიბლიოთეკა იყო.

1990 წელს მოხდა ქალაქ ზუგდიდისა და ზუგდიდის რაიონის გაერთიანება, რომლის შედეგად საკმაოდ კარგი ტრადიციების მქონე ცენტრალური სარაიონო და ცენტრალური საქალაქო ბიბლიოთეკები გაერთიანდა, რამაც გამოიწვია რეორგანიზაცია, ბიბლიოთეკების გამსხვილების, გაერთიანების პროცესი და მათი რიცხვი 40-მდე შემცირდა. 2006 წლის ნოემბრიდან კვლავ დაიწყო რეორგანიზაციის პროცესი და გაუქმდა ყველა სასოფლო ბიბლიოთეკა-ფილიალი.

ცენტრალური სარაიონო და ცენტრალური საქალაქო ბიბლიოთეკების ერთობლიობას წარმოადგენს დღეს ზუგდიდის მუნიციპალიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკა, რომელიც, როგორც არასამეწარმეო, არაკომერციული იურიდიული პირი, დაფუძნდა 2007 წლის 19 სექტემბერს. ზუგდიდის მუნიციპალიტეტის ცენტრალურმა ბიბლიოთეკამ უმძიმესი პერიოდი გაიარა 90-იან წლებში, საკუთარ თავზე გამოსცადა სამოქალაქო ომის სიძნელები, მუშაობა უწყვედა აფხაზეთის

კონფლიქტური ზონის საზღვრისპირა ქალაქში. მისმა კოლექტივმა უძძიმეს პირობებში შეინარჩუნა წიგნალი ფონდი; მათმა ერთუზიანმა გადაარჩინა ბიბლიოთეკა გადარცვას. ეს ბიბლიოთეკა წლების მანძილზე გადაწყვეტ როლს ასრულებდა სამეგრელოს რეგიონის, ქალაქ ზუგდიდის კულტურული და საგანმანათლებლო განვითარების პროცესში. დღეს იგი მნიშვნელოვანი საინფორმაციო ცენტრია 17 სასოფლო ბიბლიოთეკა-ფილიალით, თავისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზით, მთლიანად ქსელში 300000-მდე წიგნალი ფონდით, თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვილი, ინტერნეტში ჩართული კაბინეტებით, კეთილმოწყობილი დარბაზით.

ამჟამად ზუგდიდის მუნიციპალიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკა არა მხოლოდ წიგნის საცავი და გაცემის პუნქტია, არამედ ესაა ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის, ელექტრონული ბაზის წვდომის ადგილი, ასევე ინფორმაციის აქტიური ძიების, კომუნიკაციების, იდეათა გაცვლის, შემოქმედების, სწავლებისა და მსჯელობის ხელშეწყობის სივრცე. ამ საქმეს უძველეს განყოფილებებთან ერთად ემსახურება შედარებით ახალი განყოფილებები, როგორცაა: 1. ავტომატიზაციის კაბინეტი (ემსახურება ინფორმაციისა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას და ამის დასტურიც — მიმდინარეობს ბიბლიოთეკის ტექნიკური აღჭურვა. ათამდე კომპიუტერი ბიბლიოთეკის სხვადასხვა განყოფილებაში უკვე მკითხველის სამსახურშია), 2. ამერიკის საელჩოს ხელშეწყობით 2007 წელს დაარსებული ამერიკული კუთხე, რომელიც 2009 წელს გაფართოვდა და ჩვენ მივიღეთ თანამედროვე ტიპის უახლესი ტექნიკითა და მაღალი პოლიგრაფიული გამოცემის ლიტერატურით აღჭურვილი კუთხე. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში 8 ბიბლიოთეკას აქვს ამერიკული კუთხე და მათ შორისაა ზუგდიდის მუნიციპალიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკა. ბიბლიოთეკაში არის ბავშვთა ოთახი, სადაც სხვადასხვა ასაკის ბავშვები სწავლისაგან თავისუფალ დროს ისვენებენ, თამაშობენ კომპიუტერულ თამაშებს და ამავე დროს ეცნობიან უახლეს საბავშვო ლიტერატურას.

ბიბლიოთეკაში სხვადასხვა მიმართულების რამდენიმე ახალი პროექტი განხორციელდა. ესენია:

1. ელექტრონული კატალოგის პროგრამა. მიმდინარეობს ელექტრონული კატალოგის შექმნის პროცესი;

2. ქართული ტექსტების გამახმოვანებელი პროგრამა „ბუ“ უსინათლო-თათვის;

3. სტუდენტური კუთხის შექმნა (არასამთავრობო ორგანიზაციის „მოძველის თაობის“ მიერ — დონორი სამოქალაქო ინსტიტუციონალიზმის განვითარების ფონდი).

ბიბლიოთეკას გააჩნია უსინათლოთათვის ხმოვანი და ბრაილის შრიფტით დაბეჭდილი წიგნები, შესაბამისად ამ კატეგორიის მკითხველები სარგებლობენ ამ წიგნალი ფონდითა და პროგრამა „ბუს“ მეშვეობით კითხულობენ კომპიუტერში ქართულ ტექსტებსაც. ასეთი წიგნალი ფონდი საქართველოში ათ ბიბლიოთეკას აქვს და მათ შორის ჩვენს ბიბლიოთეკასაც.

ცენტრალურ ბიბლიოთეკას მასობრივი ღონისძიებების ჩატარების კარგი ტრადიცია აქვს. ბიბლიოთეკა აწყობს ბიბლიოთეკის დღეებს, ტრენინგებს,

პრეზენტაციებს, შეხვედრებს, ინიციატორი და შემსრულებელია არაერთი მასობრივი ღონისძიებისა, რომელთა შორის ზოგიერთი უკვე ტრადიციად იქცა და ყოველწლიურად ტარდება. მათ შორისაა: 1. „ვეფხისტყაოსნის“ საჯარო კითხვა“, რომელშიც მონაწილეობას იღებს ყველა დაინტერესებული პირი; 2. „წლის საუკეთესო მკითხველების, საპატიო ბიბლიოთეკარის, წლის საუკეთესო განყოფილების დაჯილდოება“. 3. ყოველ წელს, პირველ ივნისს, ბავშვთა საერთაშორისო დღესთან დაკავშირებით ტარდება ბავშვთა ნამუშევრების გამოფენა-დათვალიერება.

ბიბლიოთეკისგან დაჯილდოებულები სიამოვნებით აღნიშნავენ, რომ ბიბლიოთეკის მიერ გაცემული საპატიო სიგელები და ფასიანი საჩუქრები მათი სიამაყეა.

2009 წელს ბიბლიოთეკამ, შინაგან საქმეთა სამინისტროს საარქივო სამმართველოსთან, საქართველოს პარლამენტის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის დროებითი კომისიასა და აფხაზეთის მთავრობასთან ერთად, მოაწყო ჟურნალ „საარქივო მოამბის“ პრეზენტაცია სახელწოდებით „კედლის გარეშე“. ამ ღონისძიების ფარგლებში საქართველოს შსს საარქივო სამმართველოს მიერ გამოიცა ჟურნალის სპეციალური სამენოვანი (ქართ., აფხაზ., ინგლ.) ნომერი (იღვის ავტორი და კოორდინატორი თამარ ბელქანია) და ნაჩვენები იქნა თამარ ბელქანიას დოკუმენტური ფილმი „გინდიას საქმე“.

ზუგდიდის მუნიციპალიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკა მუდმივად ორიენტირებულია, იყოს ქართული, ეროვნული კულტურული და საგანმანათლებლო ცენტრი.

დამოწმებული ლიტერატურა

გაზეთი „მებრძოლი“, ზუგდიდი, 1955, 11 სექტემბერი.

გაზეთი „მებრძოლი“, ზუგდიდი, 1960, 7 აგვისტო.

გაზეთი „მებრძოლი“, ზუგდიდი, 1960, 4 ნოემბერი.

გაზეთი „სახალხო გაზეთი“, 1912, № 596.

ს. ცაიშვილი, 1965 - სოლომონ ცაიშვილი, ლიტერატურული ნარკვევები, თბ., 1965.

MANANA GVARAMIA
**ZUGDIDI MUNICIPAL CENTRAL LIBRARY HISTORY
AND PRESENT**

Georgian libraries have ages' long history. First public libraries were founded at churches and monasteries. Any person could use them. In the second half of the 19th century "Spreading Literacy among Georgians Society" opened public libraries, First libraries were opened in Zugdidi in 1887. Newspapers "Iveria" and "Droeba" published the information about the event in 1888.

Zugdidi National Library has a very interesting history. It is the successor of the reading-hall which was opened by "Zugdidi Theatrical Society" on the 25th of March, 1899. The same day the Society staged R. Eristavi's play "The Divorce". This was the first professional performance ever in Zugdidi. Aim of The performance, on the one hand, was aimed at to educate the public and, on the other, to raise some money to build the reading-hall.

At this time reading magazines and newspapers were subscribed by T. Tokhadze typography. He was receiving magazines and newspapers and a table near the window had a role of the reading hall. But Tokhadze had poor income and he stopped subscribing them. Zugdidi people were striving to open this reading-hall. Nikoloz Bukia recalls: "After the first performance we had only 125 rubles left. We bought two tables, two benches, some stools, a jug, a glass and the rest of the money we spent on two copies of newspaper "Iveria", two copies of "Kvali", and "Tsnobis Phurtseli" ("Mebrdzoli," 7th August, 1899).

Thus, the first reading hall began to function. The numbers of readers increased.

It was necessary to rent a separate room. The Young asked for the help to charity merchant T. Abesadze. He invited progressively minded public and set up a question to open reading-hall. At the meeting they decided to name this hall after Akaki Tsereteli. The library suffered from the lack of finances till 1908. They could raise money from charity. In 1908 Akaki Tsereteli's 50th anniversary was held and charity society arranged Akaki's Evening in two parts: In "The First Part" the auditoria was provided with a report about Akaki's life and work and in "The Second" the play "Patara Kakhi" was acted. At the meeting they decided to build a new building for the library with the money raised from play staged by Nikoloz Bukia (newspaper "Mebrdzoli" 7th, August, 1960.)

The aim was achieved and limestone building was built in front of the hotel "Odishi" in Zugdidi. In 19th of May, 1912 they opened the first library. Akaki Tsereteli attended this event. This day was a real celebration. "Literacy Society" also congratulated this day. Since this day people took care of the library. Then this building was pulled down and the library was moved in other place.

The library was increased. In 1990 it had 18 branches in the city and 80 in the region. In the same year Zugdidi and its region united that caused reorganization. Libraries were merged and reduced to 40. From November, 2006 the reorganization started again and all the village branches were closed.

Today the National library is as NNJP from 19th September, 2007. Zugdidi National Library passed hard period, wars in Abkhazia and other conflicts. Library's staff demonstrated enthusiasm and survived the book reserving fund. Today Zugdidi National Library is main information center in 17 villages, with modern technologies, rooms equipped with internet and comfortable halls.

In 2009 Ministry of Internal Affairs and Archives Division with Georgian parliament's territorial integrity and with Abkhazia's government organized the presentation of the magazine "Saarkivo Moambe". The event was called "Without Walls". The archives department published special edition of magazine in different languages including Abkhazian and a documentary film "Gindia's Work" was shown.

Library has a program for blinds, books in Braille, and the readers of this categories use the program and books. Only ten libraries have this kind of books in Georgia including Zugdidi National Library.

Zugdidi National Library has good traditions in arranging events. Library holds library days, trainings, presentations, meetings. Some of them have already become a tradition.

Zugdidi National Library is always oriented to serve readers of the region and to be in the center of cultural and educational events of Zugdidi.

თამარ გოგოლაძე

ბ. საბაგლიშვილი-ივერიელის წერილი ქრისტეს ჯვრის ლურსმნისა და წმინდა ნაწილების თავგადასახვევზე

საქართველოში ქრისტიანობის დამკვიდრებას თან მოჰყვა მაცხოვრის, ღვთისმშობლის რეალიების, წმინდანთა ნაწილების შემოტანა-დამკვიდრება. IV საუკუნიდან მოყოლებული საქართველოში ინახებოდა: “ქრისტეს კვართი, მაცხოვრის თმები და წვერი (ჯვარცმის დროინდელი), სამსჭვალნი ფეხისანი და ფეხთა ფიცარი ქრისტეს ჯვრისა, ძელიცხოვლის ნაწილი, მაცხოვრის ხის თევში, საიდუმლო სერობიდან... მაცხოვრის ეკლის გვირგვინის ნაწილი, ღვთისმშობლის კვართი” (გ. აფსანძე, ს. თეზელიშვილი, 2006 გვ. 256-257), 80-მდე წმინდა ნაწილი დატულია ოქონას ჯვარცმის (მეფეთა წინასასვენი ჯვარცმის) სანაწილეში. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს სწორედ ქრისტეს ჯვრის ლურსმნების ისტორია საქართველოში. “ქრისტიანული” სიწმინდეების ისტორიაში ბევრია შემთხვევა, როდესაც ერთი და იგივე სიწმინდე რამდენიმე ქვეყანაში ფიქსირდება, ამიტომ მაცხოვრის ლურსმნების რაოდენობამ (სამსჭვალმა) რამდენიმე ათეულს გადააჭარბა” (გ. აფსანძე, ს. თეზელიშვილი, 2006 გვ. 261).

“ქართლის ცხოვრების” ცნობით, კონსტანტინე დიდს გაქრისტიანებული მირიან მეფისათვის გაუზღავნია “ნაწილი ძელი ცხოვრებისა და ფიცარნი იგი, რომელსა ზედა ფერხნი დაემსჭვალნეს უფალსა, და სამსჭვალნი ხელთანი”.

აშკარაა, ჰემმარიტების დადგენა და საჭირო მასალის მოძიება აუცილებელი გამხდარა, განსაკუთრებით XIX საუკუნეში. ამ თვალსაზრისით ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე, ავტოკეფალიის აღდგენის დროისათვის პირველი კათალიკოს-პატრიარქი, წმინდანად შერაცხული კირიონ II (ერისკაცობაში გიორგი საძაგლიშვილი), რომელიც ხშირად აქვეყნებს წერილებს ქართულ პრესაში, ინტერესდება ქრისტეს ჯვრის ლურსმნის ისტორიითაც. 1892 წელს გაზეთ “მწყემსის” №1, №3-4 ქვეყნდება მისი წერილი “მოთხრობა ერთ იმ ლურსმანზე, რომლითაც მიქვდილი იყო ჯვარზე იესო ქრისტე” (ფსევდონიმით “გ. საძაგლოვ-ივერიელი”).

წერილი უნდა ემყარებოდეს “ქართლის ცხოვრებასა” და სხვადასხვა ბრძანებებს, გამოცემულს რუსეთის იმპერიაში (ე.წ. “უკაზებს”) XVIII საუკუნეში. ამდენად, იგი უფრო ახლოს უნდა იდგეს ქრისტეს ლურსმნის ჰემმარიტ ისტორიასთან.

წერილის შესავალში გ. საძაგლიშვილი იხსენებს იმ ფაქტს, რომ კონსტანტინე დიდს წმ. ლურსმნები და ჯვრის საფეხურები გადაუცია ერთუთში IV საუკუნეში აგებული ეკლესიისათვის. ასე ყოფილა ისინი იქ ბიზანტიის იმპერატორის ირაკლის დრომდე (529 წლამდე). ამ უკანასკნელს უნებებია, საქართველოში ლაშქრობის დროს უკან დაებრუნებინა ისინი და როდესაც ტფილისი დაიკავა, მოკლეს სტეფანოზი და საქართველოში მამასახლისად დანიშნეს ადარნასე, ბიზანტიის

იმპერატორ ირაკლის საქართველოდან წაუღია სასწაულმოქმედი ხატები, წმ. ნაწილები და წმ. ლურსმნები. გავიდა დრო და უკვე XI საუკუნეში, ბაგრატ IV-მ (1028-1072 წწ.) ცოლად შეირთო საბერძნეთის იმპერატორის რომან არგირის ძმისწული ელენე და სხვადასხვა ძვირფას ნივთთა შორის მიიღო: “წმინდა ნაწილები, სასწაულმოქმედნი ხატები და ერთი იმ ლურსმანთაგანი, რომლითაც მიმსჭვალული იყო მაცხოვარი ჯვარზე” (საძაგლოვ-ივერიელი, 1892, გვ. 14). ეს წმინდა ლურსმანი მეფე ბაგრატს დაუსვენებია ქუთაისში, საკათედრო სობოროში. “ამ წმ. ლურსმანს დიდ პატივს სცემდნენ საქართველოს მეფეები და ერი. მეფე დავითს (1243-1293 წწ.) წმ. ლურსმნისათვის გაუკეთებია ძვირფასი გვირგვინი, რომელშიც იგი ინახებოდა არჩილ მეფის დრომდე (1664-1706 წწ.). როგორც ისტორიიდანაა ცნობილი, არჩილი რამდენჯერმე ავიდა იმერეთის სამეფო ტახტზე და რამდენჯერმე ჩამოაგდეს. 1686 წელს, ქუთაისიდან წასვლის წინ, მას თან წაუღია ლურსმანი, მაგრამ აქ ხდება საოცარი ამბავი. უცნობია, საიდან აქვს ინფორმაცია გ. საძაგლიშვილს ამის შესახებ, მაგრამ მიტროპოლიტი იმერეთისა დავითი დაეწია თურმე მეფეს ქალაქის ციხის კარებთან და სთხოვა, “რომ ამ წმინდა ლურსმნისაგან ცოტაოდენი ნაწილი მაინც მოეტება და დაეტოვებინა სანახევროდ, რომ იგი დიდი ხანი ინახებოდა ბაგრატის ტაძარში. არჩილმა შეისმინა მოხუცებული მწყემსმთავრის ვედრება, აღასრულა მისი თხოვნა და მოსტება ამ წმ. ლურსმნის წვერი და დაუტოვა მას” (საძაგლოვ-ივერიელი, 1892, გვ. 22). ეს წმინდა ნაწილი მოთავსებული ყოფილა ვერცხლის პატარა კიდობანში და დაცული ქუთაისის საკრებულოს ტაძართან მიშენებულ ეკლესიის “ბაგრატის დიდებული ტაძრის შესავალთან”. აქ უნახავს იგი მურავიოვს 1848 წელს. ამ წლიდან თითქმის 40 წლის მანძილზე უცნობია ლურსმის ადგილსამყოფელი, თვით გიორგი საძაგლიშვილისთვისაც კი.

რაც შეეხება არჩილის მიერ წაღებულ ნაწილს, მის მეუღლეს, ეკატერინეს გაუგზავნია იგი ყაზანში ორი მღვდელ-მონაზონის პაგარატისა და არსენის ხელით და იქ ჩატარებულა წირვა 1716 წელს. ამ დროს მოსული “უკაზით”, იგი ყაზანის ღვთისმშობლის საკრებულოს ტაძარში უნდა ყოფილიყო დაბრძანებული, მაგრამ მოვიდა ახალი “უკაზი” და იგი მოსკოვის მიძინების ტაძარში დაუბრძანებიათ. აღნიშნული ლურსმანი მოთავსებულია ვერცხლის პატარა კიდობანში და ზედ ამწვენებს ქართული წარწერა.

გ. საძაგლიშვილის წერილში არაფერია ნათქვამი არც ქუთაისში დარჩენილ ნაწილზე და არც იმაზე, უნახავს თუ არა საკუთარი თვალით მოსკოვში დაბრძანებული ლურსმანი. აშკარაა, ავტორი მხოლოდ მოძიებულ მასალებს (იქნებ ლეგენდად ქცეულ მონათხრობსაც) და რეალურ ფაქტს ეყრდნობოდა; მაგრამ თავისთავად ამ ლურსმნის ისტორია საინტერესო და საყურადღებოა, საკვლევია ქართული სიწმინდეების ისტორიისა თუ, საერთოდ, მართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორიაში მივიწყებული ფაქტების აღსადგენად.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. აფსანძე, ს. თეზელიშვილი, 2006 - გ. აფსანძე, ს. თეზელიშვილი, ქართული სულიერების და სახელმწიფოებრიობის საფუძვლები, თბ., 2006.
საძაგლოვ-ივერიელი, 1892, გ. "მწყემსი", 1892, №1, 3, 4.

TAMAR GOGOLADZE**G. SADZAGLISHVILI-A LETTER OF IVERIELI ABOUT THE ADVENTURE OF THE NAIL FROM CHRIST'S CROSS AND THE SACRED PARTS**

Establishing Christianity in Georgia was followed by bringing in and presenting the sacred objects of Our Savior's, the virgin's belongings and the parts of the saints but, unfortunately, the exact history and their present condition and the place they are kept is unknown. The ecclesiastic and public men of the 19th century were interested in these issues. A famous ecclesiastic figure Kirion II the catholicopatriarch, (Giorgi Sadzaglishvili-in secular life), later being canonized by the Georgian Church, often published letters in the press of that period about the history of the sacred things. He referred to "The Georgian Chronicles" and Greek-Russian documents as a main source. The present paper discusses the history of a nail from the Christ's Cross which was published in the newspaper "The Mtskemi" #3/4, 1892 under the title "A story about the nail with which Christ was nailed on the cross". The newspaper article informs that a remaining part of the nail whose other part had been taken to Russia by the King Archil was last seen in 1848 by Muralov in the Church of Assumption that stood by the Assembly Church of Kutaisi. Kirion II 's abovementioned article is of great importance even nowadays for the history of the sacred things of the Georgian Orthodox Church.

ოთარ გოგოლიშვილი

აჭარა ოსმალთა ბატონობის პერიოდში

აჭარა თავისი მდიდარი და მრავალფეროვანი ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობებით, სავაჭრო-ეკონომიკური და სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობით, მატერიალური და სულიერი კულტურის მაღალი დონით, ძველთაგანვე მრავალი ხალხის ყურადღებას იპყრობდა. ამ მხარის ასეთი მნიშვნელობით იყო გამოწვეული და განპირობებული ის, რომ საუკუნეების მანძილზე სხვადასხვა ჯურის დამპყრობნი ცდილობდნენ, დამკვიდრებულიყვნენ აჭარის მიწა-წყალზე და საქართველოს ეს სისხლხორცეული ნაწილი, მისი უმნიშვნელოვანესი კუთხე სამუდამოდ თავის სამფლობელოდ გადაეჭკიათ.

აჭარამ განვლო მეტად რთული და ისტორიული გზა. ის 300 წლის განმავლობაში ოსმალთა მძიმე უღელქვეშ გმინავდა. აჭარაში ოსმალთა ბატონობის პერიოდი მთელი ქართველი ერის ისტორიის სისხლით და ცრემლით დაწერილი ფურცელია. ამ პერიოდში აჭარა — ოდესღაც საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე უფრო ძლიერი და აყვავებული მხარე — ეკონომიკურად და კულტურულად გაჩნდა, ხოლო მოსახლეობამ ეროვნული გადაგვარებისა და ფიზიკური მოსპობის დიდი საფრთხე განიცადა.

ოსმალთა კოლონიზატორები დაპყრობილი ხალხებისათვის იყვნენ არა მწარმოებელ-ექსპლუატატორები, არამედ მძარცველ-დამმონებლები. ოსმალეთის შემოსავლის ძირითად წყაროს წარმოადგენდა სამხედრო ნადავლი, ხარკი და ბეგარა. გიორგი ყაზბეგი, რომელმაც აჭარა შემოიარა ოსმალთა ბატონობის უკანასკნელ ხანებში, წერდა: “კონსტანტინეპოლის მთავრობა, ოსმალეთის საქართველოს უყურებს, მხოლოდ როგორც შემოსავლის წყაროს და აქაური ადმინისტრაციული პერსონალის შემადგენლობა უმთავრესად და შეიძლება ითქვას თავის ერთადერთ მოვალეობად სოვლის გადასახადების ბეჭითად აკრეფას” (გ. ყაზბეგი, 1994, გვ. 34).

ოსმალთა კოლონიზატორები აჭარაში დაინტერესებული იყვნენ მხოლოდ იმით, რომ მოსახლეობისაგან რაც შეიძლება მეტი სიმდიდრე და გადასახადები ამოეჭაჩათ. უამრავი ხარკი და გადასახადი წელში წყვეტდა გლეხობას. მისი მდგომარეობა მეტად მძიმე და აუტანელი იყო. მიწათმფლობელობის ოსმალური სისტემის დროს მემამულეთა უფლებები, მართალია, ცენტრალური ხელისუფლების სასარგებლოდ შეიზღუდა, მაგრამ მათ მაინც დიდი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური უფლებები შერჩათ. როგორც ცნობილია, მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში, მიწათმფლობელობის ოსმალური სისტემა რეფორმირებულ იქნა, მაგრამ მას ოსმალური ფეოდალური წყობილება არ დაუშლია, გლეხთა ექსპლოატაცია არ შეუწყობია. რეფორმის შემდეგ აჭარაში მიწათმფლობელობის შემდეგი ძირითადი სახეობანი გვხვდებოდა: მულქი — მეპატრონის სრულ საკუთრებაში მყოფი მიწა, რომელზეც გლეხობა უშუალოდ მემამულეს უხდიდა ღირსს, აშარს და სხვა გადასახადს, ერაზი მირიე — სახელმწიფო სახაზინო

მიწეები, რომლის მესარგებლე ხაზინის სასარგებლოდ იხდიდა გარკვეულ გადასახადს და იგი მიწათმფლობელობის ყველაზე უფრო გავრცელებულ სახეობად ითვლებოდა, სავაყუფო — ესენი იყო მეჩეთების საკუთრებაში მყოფი მიწები (ო. თურმანიძე, 2001, გვ. 69).

ოსმალური ფეოდალური სისტემის დროს მიწათმოქმედების კულტურა უაღრესად დაეცა. ინგლისის კონსული პალგრევი, თავის მოხსენებაში ეხება რა ლაზისტანსა და კერძოდ აჭარა-ქობულეთს, აღნიშნავს შემდეგს: “ჩვენ შეგვიძლია სრული დაბეჭითებით გამოვიყვანოთ დასკვნა, რომ აღწერილ ნაწილს შეეძლო წარმატებით გამოეყვება ახლანდელი მოსახლეობა ოთხჯერ და ხუთჯერ მეტი, როგორადაც ეს ყოფილა უწინ” (მოხსენება ლაზისტანის სანაპიროს შესახებ, 1883, გვ. 83). პალგრევს, ცხადია, მხედველობაში აქვს სოფლის მეურნეობის ის მაღალი საწარმოო დონე, რომელიც აღწერილ მხარეს ჰქონია ოსმალთა შემოსევამდე. დაპყრობის შემდეგ ამ კუთხის მოსახლეობას მარცვლეულის მოსავალი რამდენიმე თვესაც არ ჰყოფინდა, თავის გამოკვება ძლიერ უჭირდა, სიმინდის ფქვილის მაგივრად ზოგჯერ დაფქვეულ ხის ქერქს იყენებდა. მოსახლეობა შიმშილისაგან სულ დაფავდა. ოსმალთა ბატონობის პერიოდში სოფლის მეურნეობის მთელი რიგი ინტენსიური დარგები მთლიანად განადგურდა. ეკონომიკური სარჩულის გარდა, ამას რელიგიური ფანატიზმიც დაედო საფუძვლად. როცა ოსმალთა მოძალადეებმა აჭარაში ისლამი გააერთიანეს, იმ მოტივით, რომ ეს რელიგია ღვინისა და საერთოდ სპირტიანი სასმელების ხმარებას კრძალავს, ფანატიკოსებმა ქართველ მოსახლეობას, რომელიც უძველესი დროიდან ცნობილია ღვინის დიდი მოხმარებით, ვენახი ააჭრევინეს, აჭარის სოფლის მეურნეობის ეს ერთ-ერთი უძველესი და წამყვანი დარგი მხარის სამეურნეო და კულტურულ ცხოვრებიდან მთლიანად ამოაგდეს. რელიგიური მოტივითვე ოსმალებმა სრულიად მოსპეს მეცხოველეობის ერთ-ერთი უძვირფასესი და დიდდ რენტაბელური დარგი — მელორეობა. ძლიერ დაქვეითდა მესაქონლეობა. გიორგი ყაზბეგის მიხედვით, ეს დარგი ცოტად თუ ბევრად მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ზემო აჭარის მხოლოდ მაღალმთიან სოფლებში და ისიც არა ყველგან. თითქმის განადგურდა და დავიწყებას მიეცა მებაბრეშუმეობა. შეჩერდა მეფუტკრეობის განვითარება, რომელსაც აჭარაში ფრიალ ხელსაყრელი პირობები ჰქონდა და ადრე დიდად განვითარებულიც ყოფილა, განსაკუთრებით ჭოროხის ხეობაში. ოსმალთა ბატონობის პერიოდში ამ დარგის დაქვეითებას გიორგი ყაზბეგი ხსნის თავსავე დიდი გადასახადების დადებით.

რაც შეეხება ხელოსნობას, ინგლისელი კონსული პალგრევი, ოსმალთა ბატონობის პერიოდში ხელოსნობიდან მხოლოდ იარაღის წარმოებას ანიჭებს შედარებით საყურადღებო სამეურნეო მნიშვნელობას. მისივე გადმოცემით, ყველა აჭარელი და ლაზი შეიარაღებული იყო კაჟიანი თოფით, ხანჭლით, ერთი ან ორი დამბაჩით. საომარი ტექნიკის განვითარება გამოწვეული იყო მოსახლეობის შეიარაღებისადმი დიდი მოთხოვნილებით, რაც მაშინდელმა რთულმა საზოგადოებრივმა და პოლიტიკურმა ცხოვრებამ გამოიწვია (ნ. კახიძე, 2005, გვ. 102).

ოსმალთა ბატონობის პერიოდში შეფერხდა ვაჭრობის განვითარება. ცნობილია, რომ აჭარის ეკონომიკურ მოშლამდე ქედა მცირე ქალაქის მსგავს დაბად იყო მიჩნეული, ხოლო მისი მცხოვრებნი ვაჭრებად. ისტორიკოს დიმიტრი

ბაქრაძეს აჭარაში მოგზაურობის დროს, რაც ოსმალთა ბატონობის წლებს ემთხვევა, ქედა იმ სახით არ უნახავს, როგორსაც ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით მოელოდა, ქედა ამ დროისათვის ძლიერ დაქვეითებული იყო და მას წინანდელი სავაჭრო მნიშვნელობა აღარ ჰქონდა. კონსულ პალგრევის მიხედვით კი, ქვემო აჭარის ოკრუგში ერთი დუქანიც არ ყოფილა. რაც შეეხება ბათუმს, იგი ძირითადად იღებდა სატრანზიტო საქონელს, რომლის გამოკლებით ვაჭრობა ბათუმშიც უმნიშვნელო იყო. სატრანზიტო ვაჭრობა მხარის ეკონომიკურ ცხოვრებაზე არსებით გავლენას ვერ ახდენდა. სამაგიეროდ ოსმალთა დამპყრობლებმა აჭარაში განავითარეს ტყვეთა ვაჭრობა — ფართოდ დანერგეს ადამიანების მოტაცება და ყიდვა-გაყიდვა.

ოსმალთა ბატონობის დროს ბათუმისა და იმ სხვა დასახლებული პუნქტების სავაჭრო-ეკონომიკური მნიშვნელობა, რომლებიც წინათ ქალაქებად იყო მიჩნეული, იმდენად დაქვეითდა, რომ მათ ქალაქის სახე დაჰკარგეს. ასე მაგალითად, თუ, ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით, ბათუმი იყო “მცირე ქალაქი და ციხე კარგი“, ქობულეთი “მცირე ქალაქი და ნავსადგური ფრიალ კეთილი“, ხოლო გონიო “მცირე ქალაქი და ციხე” (ვახუშტი, 1941, გვ. 176), ოსმალთა ბატონობის პერიოდში არამცთუ ქობულეთი და გონიო, არამედ ბათუმიც კი უფრო სოფელს დაემსგავსა, ვიდრე ქალაქს.

ფრანგმა მოგზაურმა ანდრიან დიუმპრემ, რომელიც ბათუმს 1807 წელს ეწვია, იგი მიიჩნია “არა მცირე ქალაქად”, არამედ დიდ გაფანტულ სოფლად. ამ დროს ბათუმის ნავსადგური ძლიერ მოშლილი იყო. მას შეეძლო მხოლოდ პატარა გემების მიღება. ბაზარი შედგებოდა 50 პატარა დუქანისაგან. იქ სრულიად უმნიშვნელო ვაჭრობა იყო. მოსახლეობა არ აღემატებოდა 2000 სულს. ანდრიან დიუმპრეს შემდეგ 6 ათეულ წელზე მეტი დრო გავიდა და ბათუმს არაფერი მოჰმატებია. ეს ნათლად ჩანს ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწის ნიკო ნიკოლაძის შემდეგი დახასიათებიდან, რომელიც ეხება 1873 წლის ბათუმს: “ბათუმი ქალაქი ასიოდე უბედურ სახლს და ქოხს ჰქვია. ზოგი მათგანი დაბრწნილი და შეტყეილი ფაცხაა, ზოგი ფიცრულია. ორიოდე შენობა ქვითკირისაჲ მოიძებნება” (ქურნალი “კრებული”, 1873, გვ. 31). პალგრევის ცნობითაც, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ბათუმი სოფელს წარმოადგენდა.

რაც შეეხება გზებს, იგი იმდენად მოშლილი და დანგრეული იყო, დიმიტრი ბაქრაძე აღნიშნავს, რომ სამიმოსვლო გზები აჭარაში საერთოდ არ იყო, უგზოობის გამო, ბევრი ადგილის დათვალიერება ვერ მოხერხდა (დ. ბაქრაძე, 1996, გვ. 42).

გაბატონდნენ თუ არა, ოსმალებმა აჭარაში შექმნეს ჯამეების ფართო ქსელი. ჯამეებთან არსებობდა მუსლიმანური სასულიერო სასწავლებლები, ე. წ. მედრესეები, რომელთა მიზანს წარმოადგენდა მოსწავლე ახალგაზრდობის აღზრდა მუსლიმანური რელიგიური ფანატიზმისა და პანთურქიზმის სულისკვეთებით. ამიტომაც იყო, რომ აჭარაში ოსმალების ბატონობის პერიოდში არ წარმოშობილა არც ერთი მეცნიერი, მწერალი ამ მოაზროვნე და კულტურის რომელიმე დარგის რიგითი მუშაკიც კი. ოსმალები ყველა ღონისძიებას მიმართავდნენ, რომ აჭარის ქართველი მოსახლეობისათვის დაევიწყებინათ ქართული ენა. ქართველს უცვლიდნენ გვარს, სახელს, სასტიკად სდევნიდნენ ქართულ წიგნებსა და ხელნაწერებს, არ ინდობდნენ მსოფლიო მნიშვნელობის ქართული ხელოვნების უაღრესად ძვირფას ძეგლებს.

ადმინისტრაციული მმართველობის მხრივ აჭარა თავდაპირველად ბათუმისა და აჭარის სანჯაყად იყოფოდა. ბათუმის სანჯაყი ლაზისტანის ვილაიეთში შედიოდა, ხოლო აჭარისა — ახალციხის საფაშოში.

1829 წელს, ახალციხის რუსეთის იმპერიის მიერ შემოერთების შემდეგ, ორივე სანჯაყი ადმინისტრაციულად ლაზისტანის საფაშოში გაერთიანდა. ლაზისტანის საფაშო 11 ოკრუგისაგან შედგებოდა, რომელთაგან დღევანდელი აჭარის ტერიტორიას ბათუმის, ჩურუქსუს (ქობულეთი), ქვემო აჭარის და ზემო აჭარის ოკრუგები შეიცავდა. საფაშოს მთავარ ქალაქად ბათუმი ითვლებოდა. საფაშოს განაგებდა მუთესარიფი, რომელიც ტრაპიზონის ვალს ემორჩილებოდა. ოკრუგს მართავდა კაიმაკამი, რომლის განკარგულებაში იყო 2-3 მუღდარი. ბათუმში მუთესარიფის გარდა იმყოფებოდა მეჯლისი (საფაშოს საბჭო), კაიმაკამი, სასამართლო, ბატალიონის შტაბი და სხვა. აღნიშნულ ორგანოებში ოსმალებთან ერთად ადგილობრივი ბეგები ეწეოდნენ სამსახურს, თუმცა, რაც დრო გადიოდა, ოსმალო მონღელების რიცხვი მატულობდა. ეს მონღელები დიდად უვიცი და ზოგჯერ წერა-კითხვის უცოდინარები იყვნენ. გიორგი ყაზბეგსაც უნახავს ოსმალეთის სამსახურის მუღდარები და ოფიცრები, რომლებმაც არ იცოდნენ არც კითხვა და არც წერა.

ოსმალო მონღელებისათვის დამახასიათებელი იყო ყოველგვარი უსამართლობა და აღვირახსნილობა, მექრთამეობა, მოსახლეობის ძარცვა-გლეჯა, მათი ქონების აშკარა მითვისება და სხვა აღმამფოთებელი წესები, რაც აჭარის მოსახლეობას დიდად ამცირებდა და ტანჯავს აყენებდა.

აჭარის ქართველი მოსახლეობა, მართალია, მტკიცედ იცავდა მშობლიურ ენას, თავის კულტურას, ადათ-წესებს, მაგრამ სულთნის სისხლიანი რეჟიმით შექმნილმა სოციალურ-ეკონომიკურმა პირობებმა და ისლამის ფანატიზმმა მინც დიდად შეარყია აჭარის საზოგადოებრივი, სულიერი ცხოვრება და იგი ეროვნული გადაგვარების საშიშროების წინაშე დააყენა.

აჭარელთა აუტანელი მატერიალური მდგომარეობა, მუღმივი შიმშილი და სიღატაკე, სასტიკი ეროვნული ჩაგვრა, ხშირი პოლიტიკური რეპრესიები იწვევდა მშრომელთა ფართო მასების მოძრაობას, რომელიც მიმართული იყო როგორც ეროვნულ-კოლონიური ჩაგვრის, ისე ადგილობრივი ფეოდალების წინააღმდეგ. გამუდმებული აჯანყებები, რომლებსაც ადგილობრივი პატრიოტები ხელმძღვანელობდნენ, მოწმობენ, რომ აჭარის ქართველი მოსახლეობა მედგრად და განუწყვეტლივ იბრძოდა ოსმალოთაგან განთავისუფლებისა და დედა-სამშობლოსთან დაბრუნებისათვის, მაგრამ ოსმალოები სისხლში ახშობდნენ მათ წინააღმდეგ მიმართულ ყოველგვარ მოძრაობას, აჯანყებულებს კარ-შიდაშობებს უნგრევდნენ, სახლ-კარს უწყევდნენ. როგორც ცნობილია, სელიმ ხიმშიაშვილი, რომელიც ოსმალო დამპყრობთაგან სამშობლოს განთავისუფლებისათვის აჭარელთა ბრძოლებს ხელმძღვანელობდა, სიკვდილით დასაჯეს, მას ჯალათებმა თავი მოჰკვეთეს და სტამბოლში სულთანს გაუგზავნეს. ისინი ასევე მკაცრად გაუსწორდნენ სამშობლოსათვის თავდადებულ ასობით სხვა პატრიოტს. ოსმალოები ამითაც არ კმაყოფილდებოდნენ და, აჯანყებულთა დასჯის მიზნით, როგორც ცალკეულ ოჯახებს, ისე მთელ სოფლებსაც კი სამშობლოდან ასახლებდნენ. ეს იყო ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ, სულთნის სისხლიანი რეჟიმის დროს, მოსახლეობა ფიზიკური გადაშენების გზას დაადგა და სოფლები გაუჟაკრიელდა.

XIX საუკუნის ოცდაათიანი წლების მოგზაურები აჭარას ასე ახასიათებენ: “ადგილები, რომლებიც შავი ზღვის პირას მდებარეობს, მაგალითად, როგორც ბათუმი და სხვები, წინათ მეტად დასახლებული, ამჟამად მთლიანად დაცარიელდა, სახლები და ღუქნები არავის არ უკავია” (შ. მეგრელიძე, 1956, გვ. 12). რეპრესიების მიუხედავად, აჭარის მოსახლეობის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა სულ უფრო და უფრო ფართო ხასიათს იღებდა, თუმცა ადგილობრივი მოსახლეობის მრავალი ცდა მისი განთავისუფლებისათვის უშედეგოდ რჩებოდა. აჭარა ოსმალთაგან გამოხსნას საქართველოსგან მოელოდა. ქართველი ხალხი არასოდეს არ ივიწყებდა ოსმალეთის შემადგენლობაში ღვიძლ ძმებს და ყოველგვარ ღონეს ხმარობდა მათი განთავისუფლებისათვის, მაგრამ ურიცხვ მტერთან ბრძოლაში და ფეოდალურ სამეფო-სამთავროებს შორის გამეფებული მუღმივი შუღლითა და ქიშობით დაუძლურებულ საქართველოს ამ ამოცანის განხორციელება საკუთარი ძალებით არ შეეძლო. ამავე დროს, საქართველოს ეს ეროვნული ინტერესები მეორე დიდი დამპყრობლის, მეფის რუსეთის ეკონომიკურ და სამხედრო-სტრატეგიულ მისწრაფებას ენასკვნებოდა. კაპიტალისტური განვითარების გზაზე დამდგარი რუსეთისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა შავ ზღვაზე მძლავრი ნავსადგურის შექმნასა და ევროპის ქვეყნებთან სავაჭრო ურთიერთობისათვის მოხერხებული გზების ხელში ჩაგდებას. ამ მხრივ ბათუმის ნავსადგურს განსაკუთრებული როლი ენიჭებოდა. ბათუმისა და მისი ნავსადგურის სამხედრო-სტრატეგიულ და სავაჭრო მნიშვნელობას უდიდესი შეფასებები ეძლეოდა როგორც ქართველი, ასევე უცხოელი საზოგადო მოღვაწეების მხრიდან.

მეფის რუსეთის წინაშე ბათუმის საკითხი ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის პირველ წლებში დაისვა. რუსეთ-ოსმალეთის ომები, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 წლებში, მიზნად ისახავდა, აგრეთვე, ბათუმისა და მისი ოლქის შემოერთებასაც, მაგრამ ამ ომებში ეს საკითხი რუსეთის სასარგებლოდ ვერ გადაწყდა.

XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში აჭარის განთავისუფლება გამოჩენილი ქართველი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების განსაკუთრებული ყურადღების საგანი გახდა. ქართველი ინტელიგენციის მესვეურნი, დიდი ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, მთელ ქართველ ხალხს მოუწოდებდნენ თავგანწირული ბრძოლისაკენ მოძმეთა გამოხსნისათვის. აკაკი წერეთელს საქართველო აჭარის გარეშე ვერ წარმოედგინა.

საქართველო მისგან მიტაცებული ტერიტორიების დაბრუნების იმედს რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების უკავშირებდა, ამიტომაც იყო, რომ ამ ომში ქართველი ერი, მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის ცარიზმი მისი მტერი და არანაკლებ ტირანი იყო, გვერდში ამოუდგა რუსეთის არმიას და მასთან ერთად აქტიურად იბრძოდა. ქართველი მებრძოლები საარაკო გმირობისა და თავგანწირვის მაგალითებს უჩვენებდნენ, რადგან ქართველებისათვის ამ ომმა სახალხო-განმათავისუფლებელი ომის ხასიათი მიიღო, რომელსაც ოსმალეთის მიერ მიტაცებული ქართული მიწა-წყალი კვლავ საქართველოსათვის უნდა დაებრუნებინა.

დამოწმებული ლიტერატურა

დ. ბაქრაძე, 1996 - დ. ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, 1996.

ვახუშტი, 1941 - ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941.

ო. თურმანიძე, 2001 - ო. თურმანიძე, საადგილმამულო ურთიერთობანი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ოსმალთა ბატონობის ხანაში, ბათუმი, 2001.

ნ. კახიძე, 2005 - ნ. კახიძე, ხელოსნობა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ბათუმი, 2005.

ქურნალი “კრებული”, თბ., 1873, № 9.

შ. მეგრელიძე, 1956 - შ. მეგრელიძე, აჭარის განთავისუფლება თურქთა ბატონობისაგან, ბათუმი, 1956.

მოხსენება ლაზისტანის სანაპიროს შესახებ, თბილისი, 1883, ტ. VII (ინგლისელი კონსულის პალგრევის მოხსენებები), რუსული გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილება.

გ. ყაზბეგი, 1994 - გ. ყაზბეგი, სამი თვე თურქეთის საქართველოში, ბათუმი, 1994.

OTAR GOGOLISHVILI**ADJARA UNDER THE OTTOMAN RULES**

Ad-j-ara has passed through the hardest historical route. It had been groaning under the heavy yoke of the Ottomans. The period is a page written with blood and tears for the Georgian nation.

Once, a most powerful, ecumenically and culturally flourished region had been leveled to the ground. The population faced the danger of degeneration and physical destruction. The Ottomans were not only the exploiters, but the robbers and conquerors. The main income for the Ottomans consisted of loot, tri-bute and conscription.

ია გორგიშელი

მკითხველთა საბიბლიოთეკო - საინფორმაციო
მომსახურების მიმდინარე
და პერსპექტიული მიმართულებები

ინფორმაციის მიღების შესაძლებლობა და მისი გაგება — ადამიანის ერთ-ერთი ძირითადი უფლებაა. გაეროსა და იუნესკოს დეკლარაციების, ევროსაბჭოს, საერთაშორისო და პროფესიული საბიბლიოთეკო ორგანიზაციების საკვანძო საკითხს საჯარო ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის განხორციელება წარმოადგენს. ყველა ტიპის თანამედროვე ბიბლიოთეკაში, საბიბლიოთეკო მომსახურების სახეების გაზრდასთან ერთად, შეცვლილია ცოდნის მიღების ხელმისაწვდომობასთან დაკავშირებული პრიორიტეტები.

ავტომატიზაციის განვითარებამ და ახალი საინფორმაციო ტექნოლოგიების დანერგვამ გაააქტიურა საბიბლიოთეკო კვლევები; დაიხვეწა და გათანამედროვდა ბიბლიოთეკები, რამაც, საბოლოოდ, მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა კომფორტული საინფორმაციო გარემოს ჩამოყალიბებაში.

ბოლო დრომდე ბიბლიოთეკების მოდერნიზაცია, ძირითადად, კონცენტრირდებოდა შიდა პროცესების ავტომატიზაციის ირგვლივ. ახლა კი ინტეგრირებული გადაწყვეტილებები ფარავს ბიბლიოთეკის ყველა ასპექტს, რაც ეხმარება ადგილობრივი საბიბლიოთეკო ფონდების მართვას, აუქმობებს მკითხველთა მომსახურების ხარისხს. გარდა ამისა, დღეს ბიბლიოთეკა ფასდება არა მხოლოდ ფონდის რაოდენობით, არამედ მკითხველისთვის სხვადასხვა სახის მომსახურების შეთავაზებით. ბიბლიოთეკების უპირველესი მოვალეობაა, დააკმაყოფილოს მკითხველის მოთხოვნილება, მოახდინოს მომსახურების ინდივიდუალიზაცია.

საბიბლიოთეკო-საინფორმაციო მომსახურების საფუძვლების კვლევა ეფუძნება საინფორმაციო მოთხოვნათა სპეციფიკას, შესრულებულ მოთხოვნათა ხარისხს, მომხმარებელთა სამეცნიერო-საინფორმაციო კულტურის დონეს. ამასთან დაკავშირებით, აქტუალურია ისეთი პერსონალური მომსახურებისა და მიწოდების სისტემების შექმნა, რომლებიც ყველა მომხმარებელს დააკმაყოფილებს, საერთო და ინდივიდუალური ინტერესების გათვალისწინებით. ეს შესაძლებელი გახდა საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით, რომლის მეშვეობით მკითხველი ინფორმაციას ბიბლიოთეკაში მიუსვლელად იღებს.

მსოფლიო პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ ბიბლიოთეკებისთვის მთავარი არის არა მარტო საბიბლიოთეკო ფონდების დაგროვების პოლიტიკა, არამედ მეტამონაცემების შექმნის ე.ი. ელექტრონული ინფორმაციის დაგროვების, პოლიტიკა.

ბიბლიოთეკები უფრო მეტად აქცევენ ყურადღებას ინფორმაციის სხვადასხვა საშუალებებზე ხელმისაწვდომობას, მაგალითად, კომპაქტ-დისკებზე

(CD-ROM) მონაცემთა ბაზების შექმნას, საინფორმაციო-საძიებო სისტემების შემუშავებასა და მათ დისტანციაზე გადაცემას.

მომხმარებელთა საინფორმაციო მომსახურებაში შეინიშნება ახალი ტენდენცია: მომხმარებელთა ფართო წრეებისთვის შექმნილი მონაცემთა ბაზებიდან სპეციალიზებულ, თითქმის პერსონალიზებულ მონაცემთა ბაზებზე ან საინფორმაციო სისტემებზე გადასვლა. ასეთ მონაცემთა ბაზებში გათვალისწინებულია კონკრეტული მომხმარებლის საინფორმაციო მოთხოვნების მრავალფეროვანი ასპექტი, გამოცემათა თემატიკა, გამოცემის სახეები, ქრონოლოგია, ენობრივი პრიორიტეტები, ინფორმაციის გაცვლის ფორმატები და ა.შ. სხვადასხვა ბიბლიოთეკაში კონკრეტულ საკითხზე ორიენტირებულმა მონაცემთა ბაზების შექმნის გამოცდილებამ აჩვენა, რომ მომსახურების ინდივიდუალიზაცია განსაზღვრული მონაცემთა ბაზის გამოყენებით — ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულებაა ბიბლიოთეკების ინოვაციურ მოღვაწეობაში.

საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა — ქვეყნის მონაცემთა ბაზების ერთ-ერთი უმსხვილესი გენერატორია, რომელშიც თავმოყრილია განსხვავებული ტიპის და შინაარსის ათეულამდე მონაცემთა ბაზა: ელექტრონული კატალოგები, ელექტრონული ლექსიკონები, ელექტრონული ბიბლიოთეკა და სხვ.

1. ელექტრონული კატალოგები

ადგილობრივი და უცხოელი სპეციალისტების ყურადღების ცენტრშია მომსახურების ოპტიმიზაციის საკითხები და ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა ელექტრონული კატალოგების (EC) საშუალებით. იხვეწება კატალოგების ფორმა და სტრუქტურა, მუშავდება მომავალი თაობებისთვის საჭარო ინტერაქტიული დოკუმენტების მიწოდების სტრატეგია. ელექტრონული კატალოგებით მომსახურება ერთ-ერთი პრიორიტეტული სერვისია, რომელიც მკითხველს მიეწოდება ბიბლიოთეკებში. შესაბამისად, აქტუალურია ელექტრონული კატალოგების მომხმარებელთა საინფორმაციო შეკითხვის, მათი უნარ-ჩვევების და იმ სირთულეების შესწავლა, რომლებსაც ისინი აწყდებიან ინფორმაციის ძიებისას; იმ სურვილების გათვალისწინება, რომლებსაც ისინი გამოთქვამენ ელექტრონული კატალოგების შესაძლებლობებზე, დახვეწისა და მომსახურების სპექტრის გაფართოებაზე.

მსოფლიოს უდიდესი ბიბლიოთეკები, მაგალითად, ბრიტანეთის ბიბლიოთეკა, კონგრესის ბიბლიოთეკა, საფრანგეთის ეროვნული ბიბლიოთეკა, იაპონიის ეროვნული ბიბლიოთეკა, რომლებსაც ელექტრონული კატალოგების ორგანიზების დიდი გამოცდილება აქვთ, მუდმივად ჩართულნი არიან მათ გაუმჯობესებაში. ამ ტიპის მომსახურებას, რომელიც მიეწოდება მომხმარებელს როგორც ბიბლიოთეკის შიგნით, ისე მის გარეთ, აქვს მუდმივად განახლების, გაუმჯობესებისა და უახლესი ტექნოლოგიების დანერგვის ტენდენცია.

საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში 1990 წლიდან საფუძველი ჩაეყარა ელექტრონული კატალოგების ორგანიზებას საქართველოში. ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მიკრო CDS/ISIS-ის გამოყენებით მხოლოდ

კატალოგიზაციაა ავტომატიზებული. დღეს მკითხველს სახლიდან გაუსვლელად, ინტერნეტის საშუალებით შეუძლია დაადგინოს, არის თუ არა ბიბლიოთეკაში ესა თუ ის გამოცემა და თუ არის, რომელი შენახვის შიფრითაა ბიბლიოთეკის ფონდში დაცული. დღეს ელექტრონული კატალოგი შეიცავს 1 312000 ჩანაწერს. ქართული წიგნების ელექტრონულ კატალოგში სრულად არის შეტანილი ქართულენოვანი წიგნალი ფონდი. მალე უცხოენოვან ელექტრონულ კატალოგსაც დაემატება ბიბლიოთეკის რუსულენოვანი ფონდი.

2010 წლის 1 მარტიდან ამოქმედდა ეროვნული ბიბლიოთეკის ელექტრონული კატალოგების ახალი ინტერნეტ ვერსია (WebISIS, ვერსია 3.0, <http://www.nplg.gov.ge/ec>). მთლიანად გადაიწერა პროგრამული კოდი, დაიხვეწა საძიებო მექანიზმი და დაემატა ახალი ფუნქციები. ახალ ვერსიაში ბიბლიოგრაფიული ჩანაწერის გამოტანის ფორმატი გაცილებით უკეთ არის მისადაგებული ბიბლიოგრაფიული აღწერილობის საერთაშორისო სტანდარტთან (ISBD). ამ ვერსიაში შესაძლებელია ძიების შედეგების შენახვა, რაც ძალიან მოხერხებელია ელექტრონულ კატალოგში დიდი რაოდენობის ინფორმაციის მოძიების დროს. ძიების შედეგების ბოლოს სისტემა გვთავაზობს ძიების ჩატარებას მსგავსი სტრუქტურის ბაზებში ან ინტერნეტის სხვა რესურსებში. დაემატა საკმაოდ დეტალური ინსტრუქტაჟი, რომელშიც დაწვრილებითაა აღწერილი ძიებისა და ნავიგაციის შესახებ. ასევე დაემატა ბიბლიოთეკართან დაკავშირების ფუნქცია: ელექტრონული ფოსტით შეკითხვების გაგზავნის სწრაფი სერვისი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ელექტრონულ კატალოგში მოძიებულ ზოგიერთ წიგნს ან დისერტაციას თუ ახლავს მინაწერი “სრული ტექსტი”, ეს არის ბმული, რომელზე დაწკაპუნების შემთხვევაში გაიხსნება ამ წიგნისა თუ დისერტაციის ციფრული ვერსია.

მსოფლიოს უმეტეს ეროვნულ ბიბლიოთეკას დიდი ხანია დანერგილი აქვს ავტომატიზებული ინტეგრირებული საბიბლიოთეკო სისტემა, რომლის მეშვეობითაც, კატალოგიზაციის გარდა, ავტომატიზირებულია, აგრეთვე, ისეთი საბიბლიოთეკო პროცესები, როგორცაა დაკომპლექტება, მკითხველის მომსახურება, სტატისტიკა, მართვა და სხვ. სამწუხარო ფაქტია, რომ ეროვნულ ბიბლიოთეკას დღემდე არა აქვს საბიბლიოთეკო ინტეგრირებული სისტემა, რომელიც ყველა საბიბლიოთეკო პროცესს, წიგნის ბიბლიოთეკაში შემოსვლიდან მკითხველამდე გავლილ გზას ასახავს.

2. დოკუმენტების ელექტრონული მიწოდება

სატელეკომუნიკაციო სისტემებისა და კომპიუტერული ტექნიკის გამოყენებით, მომსახურების სფეროს ყველაზე პრიორიტეტულ სერვისად რჩება დოკუმენტების ელექტრონული მიწოდება (electronic document delivery – EDD), რომელიც საშუალებას იძლევა, მნიშვნელოვნად სწრაფად მოხდეს მომხმარებლისთვის ინფორმაციის მიწოდება. ტრადიციული საბიბლიოთეკო ტექნოლოგიების, ელექტრონული რესურსების, ციფრული ბიბლიოთეკების გამოჩენასთან ერთად, ასეთი საბიბლიოთეკო მომსახურება იძენს თვისობრივად ახალი მნიშვნელობას.

საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ცალკე ასეთი სერვისი არ არსებობს. მაგრამ დოკუმენტების ელექტრონულ მიწოდებას

ყოველგვარი პროგრამული უზრუნველყოფის გარეშე ასრულებს ბიბლიოთეკათ-შორისი აბონემენტის განყოფილება. დასკანერებული დოკუმენტები (წიგნების, სტატიების ასლები) მომხმარებელს მიეწოდება ელ. ფოსტის საშუალებით. 2009-2010 წლებში განყოფილების მიერ ბიბლიოთეკათშორისი საერთაშორისო აბონემენტით ელექტრონულად გაიცა ათამდე დოკუმენტი ამერიკაში, გერმანიაში, ნორვეგიაში, უკრაინასა და რუსეთში.

3. საცნობარო-ბიბლიოგრაფიული მომსახურება

კონგრესის ბიბლიოთეკამ 2002 წელს დააარსა სამსახური “ჰკითხე ბიბლიოთეკარს”, რომელშიც მონაწილეობას იღებენ ბიბლიოთეკარები კონგრესის ბიბლიოთეკის სამკითხველო დარბაზებიდან (<http://www.loc.gov/rr/askalib/> – Ask a Librarian (Library of Congress)). გარდა ამისა, კონგრესის ბიბლიოთეკაში შეიქმნა ვირტუალური საცნობარო-ბიბლიოგრაფიული მომსახურების განყოფილება (Virtual Reference Team), რომელიც იკვლევს და ადგენს შემოსულ შეკითხვებზე პასუხის გაცემის ყველაზე სწრაფ გზებს ელექტრონული რესურსების გამოყენებით.

ბევრ ბიბლიოთეკაში ფუნქციონირებს ონლაინ საცნობარო სამსახური, რომელიც ასრულებს დაშორებული მკითხველის ერთჯერად შეკითხვებს. შეკითხვები ეხება ბიბლიოგრაფიულ ძიებებს, ფაქტოგრაფიულ და სრულტექსტოვან ინფორმაციებს ყველა თემაზე. შეკითხვა სრულდება ტრადიციული კორპორატიულ საცნობარო-საძიებო სისტემის, ელექტრონული კატალოგების და ინტერნეტ რესურსების გამოყენებით. შესრულებული შეკითხვები ავტომატურად გენერირდება შესრულებული შეკითხვების მონაცემთა ბაზაში, რომელიც ასევე თავისუფლად ხელმისაწვდომია ინტერნეტით.

სამწუხაროა, რომ საქართველოს ბიბლიოთეკების უმრავლესობას არა აქვს შექმნილი საკუთარი ვებ-საიტი და, მით უმეტეს ისეთი, სადაც იქნებოდა “ჰკითხე ბიბლიოთეკარს” სამსახური გაერთიანებული კორპორატიულ ქსელურ საცნობარო-ბიბლიოგრაფიულ სამსახურში.

ეროვნული ბიბლიოთეკის საცნობარო-ბიბლიოგრაფიულ განყოფილებაში ფუნქციონირებს გ. გებტმანის სახელობის სამკითხველო დარბაზი და საინფორმაციო სერვისის სამსახური. განყოფილება მკითხველს სთავაზობს ოპერატიულ მომსახურებას ბიბლიოთეკის საცნობარო-საძიებო სისტემის გამოყენებით. ეს არის ბიბლიოთეკის ელექტრონული კატალოგები და მონაცემთა ბაზები, საცნობარო-ბიბლიოგრაფიული განყოფილების წიგნაღი ფონდი და თემატური კარტოთეკები, ცნობარები, ინერნეტ რესურსები.

საინფორმაციო სამსახური ელექტრონული ფოსტით ან ტელეფონით მიღებულ შეკვეთასაც ასრულებს. განყოფილების მიერ მოძიებული მასალა, ბიბლიოგრაფია იგზავნება დაშორებულ მომხმარებელთან ელექტრონული ფოსტის საშუალებით.

დღეს “ბიბლიოთეკა იწყებს შუამავლის, ელექტრონული სარკმლის როლის შესრულებას, რომელიც ფართო საზოგადოებას გზას უხსნის ციფრული ინფორმაციის სამყაროში, ინსტრუმენტის, რომელიც მოქალაქეებს ეხმარება, დაძლიონ “საინფორმაციო გარღვევა” და ჰქონდეთ უკეთესი მომავალი.

ბიბლიოთეკარი სულ უფრო მეტად ასრულებს “საინფორმაციო შტურმანის” როლს”, რომელიც უზრუნველყოფს მომხმარებლის მიერ ზუსტი და საიმედო ინფორმაციის მიღებას”.

იმ ბიბლიოთეკების ხელმძღვანელები, რომლებიც ინოვაციებით და მომავლის განსაკუთრებული ხედვით გამოირჩევიან, თვლიან, რომ ძირეულად უნდა გარდაიქმნას საბიბლიოთეკო სერვისები და მოერგოს თანამედროვე მომხმარებლის ინტერესებს, რომ ბიბლიოთეკა თავად უნდა მივიდეს მომხმარებელთან ახალი ტექნოლოგიების საშუალებით.

4. ინტერნეტი ბიბლიოთეკებში

საინფორმაციო მომსახურების განვითარების ტენდენციები მკიდროდ არის დაკავშირებული ბიბლიოთეკებში ინტერნეტის დანერგვასთან. 1997 წლიდან საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში გაიხსნა ინტერნეტ-ცენტრი ბიბლიოთეკის მკითხველთათვის.

2006 წლიდან ეროვნული ბიბლიოთეკის “e-კლუბში” — უახლესი კომპიუტერული ტექნოლოგიებითა და საკომუნიკაციო საშუალებებით უზრუნველყოფილ დარბაზში — მკითხველს შეეძლო ინტერნეტში მისთვის საჭირო ინფორმაციის მოპოვება. გასულ, 2009 წელს ამ დარბაზში ინტერნეტით ისარგებლა 23469 მკითხველმა. 2009 წლიდან ეროვნული ბიბლიოთეკის სამ კორპუსში მკითხველთათვის ინტერნეტში თავისუფალი დაშვება უზრუნველყოფილია უკაბელო Wireless ტექნოლოგიის მეშვეობით.

2010 წლიდან ეროვნული ბიბლიოთეკის ელექტრონული რესურსებით მომსახურების განყოფილებამ მკითხველის მომსახურება დაიწყო ბიბლიოთეკის ახალ, გარემონტებულ დარბაზში. აქ მომხმარებელს შეუძლია, ისარგებლოს ინტერნეტით, ბიბლიოთეკის კომპაქტ-დისკების (CD-ROM) ფონდით, ელექტრონული რესურსებით: ლოკალური მონაცემთა ბაზებით, მათ შორის ინტრაქსელური ციფრული ბიბლიოთეკით, კანონების მონაცემთა ბაზით, სამეცნიერო ლიტერატურის ცნობილი გამომცემლობების ელექტრონულ მონაცემთა ბაზებით EBSCO, WORLD BANK და სხვ. ინფორმაციის დიდ რაოდენობას, რომლის მიღებაც ინტერნეტით შეიძლება, ხარისხისა და სანდოობის განსხვავებული დონე აქვს, ამიტომ ბიბლიოთეკარის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა, მომხმარებელს მიუთითოს ინფორმაციის საიმედო წყაროები. განყოფილების თანამშრომლები ამ ამოცანას წარმატებით ართმევენ თავს. გათვალისწინებულია ბიბლიოთეკის ამ სივრცეში გაიხსნას მედიათეკა, სადაც ორგანულად იქნება შერწყმული ნაბეჭდი და აუდიოვიზუალური მასალები.

5. საბიბლიოთეკო ვებ-საიტი

საბიბლიოთეკო საიტი უნდა აკმაყოფილებდეს ბიბლიოთეკის ძირითად მისიას — ხელმისაწვდომი გახადოს მომხმარებლისთვის ბიბლიოთეკის ფონდები და ინფორმაცია გამოცემების შესახებ. მასალები, რომლებიც მომხმარებელთა ფართო წრეს აინტერესებს, არის წიგნების და სტატიების სრული ტექსტები. გაციფრებული გამოცემები.

ეროვნული ბიბლიოთეკის პირველი მცდელობა — წარედგინა საკუთარი რესურსები გლობალურ ქსელში — განხორციელდა 1999 წელს. ეროვნული ბიბლიოთეკის პირველ ვებ-გვერდზე მხოლოდ ბიბლიოთეკის ელექტრონული რესურსების მისამართები იყო დატანილი (<http://www.nplg.gov.ge>).

გავიდა რამდენიმე წელი და ეროვნულ ბიბლიოთეკაში შეიქმნა კიდევ რამდენიმე ელექტრონული რესურსი: განახლებული ელექტრონული კატალოგები (WebSIS), ელექტრონული ტექსტები, ქართული გაზეთების საძიებელი, ელექტრონული ლექსიკონები და სხვ. ამიტომ, 2005 წელს განახლდა ეროვნული ბიბლიოთეკის ვებ-საიტი, სადაც საკმაოდ დიდი და მრავალფეროვანი ინფორმაცია განთავსდა. აქ სხვადასხვა რესურსების სამუშაო ინტერფეისები და დიზაინი განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან, ხოლო საძიებო ფორმების სიმრავლე ხშირად იწვევდა მომხმარებლის დაბნეულობას. საჭირო გახდა ბიბლიოთეკის ვებ-საიტის განახლება. ამიტომ დამზადდა ახალი ვებ-საიტი, სადაც მოძველებული დიზაინი შეიცვალა, ვიზუალური მასალა გამდიდრდა, საძიებო ფორმები მოწესრიგდა და 2007 წელს ინტერნეტ ქსელში გაეშვა. 2009 წელს საიტზე შემოსვლელთა რაოდენობის სტატისტიკურმა მთვლელმა აჩვენა, რომ, 2008 წელთან შედარებით 7-ჯერ გაიზარდა საიტზე ვიზიტების რაოდენობა, ხოლო 2010 წელს დღეში საშუალოდ 3000 შემოსვლა დაფიქსირდა. ეროვნული ბიბლიოთეკის საიტზე არის მკითხველთან ურთიერთობის ინტერაქტიული ფორმები. მაგ., მოგვწერეთ, ხშირად დასმული შეკითხვები, კითხვა-პასუხი. საიტის მომხმარებელი ეცნობა და იყენებს საიტის შინაარსს, მაგრამ მომხმარებელი არ არის კონტენტის უშუალო მონაწილე.

დღეს ბევრი ბიბლიოთეკა იყენებს Web 2.0-ზე დაფუძნებულ საბიბლიოთეკო საიტებს. Web 2.0-ის ძირითადი პრინციპებია -კოლექტიურობა, კოოპერაცია, გახსნილობა, ხელმისაწვდომობა, ინტერაქტიულობა. აქ დაინტერესებულ მომხმარებელს შეუძლია, თვითონ შექმნას კონტენტი, ხმის მიცემის სისტემის გამოყენებით, განსაზღვროს საიტზე განთავსებული მასალიდან რა არის ყურადღების ღირსი და რა არაა. კონტენტი მრავალფეროვანია: ფოტოები, ვიდეომასალა და სხვ. აქ თითოეული ადამიანი მარტო მომხმარებელი, ვიზიტორი კი არ არის, არამედ აქტიური მონაწილეა.

საქართველოში Web 2.0-ზე შექმნილი საბიბლიოთეკო საიტებიდან აღსანიშნავია საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ბიბლიოთეკის ვებ-საიტი. იგი შეიქმნა საიტების მართვის უახლესი სისტემის, დრუპალის (Drupal) გამოყენებით. საიტის მიზანია, თავის მომხმარებელს შეუქმნას სამეცნიერო კომუნიკაციის, აზრთა გაცვლის, ინფორმაციისა და მოხერხებული გარემო იმ სტილის მიხედვით, რომელსაც “სოციალური ქსელები” ეწოდება. ყოველი მომხმარებელი შეძლებს შექმნას საკუთარი ვებ-საიტი, გამოაქვეყნოს სამეცნიერო სიახლეები, საკუთარი შრომები, წერილები, სურათები (ფოტოები, ნახაზები, და სხვა), აწარმოოს საკუთარი “ბლოგი” — ელექტრონული დღიური, მიიღოს მონაწილეობა საიტზე გამოქვეყნებული ცნობებისა და სამეცნიერო საკითხების განხილვაში.

Web 2.0-ზე დაფუძნებულ საიტებს აქვს უარყოფითი მხარე. ეს არის “კიანჭკვლების ბუდის” ფილოსოფია, სადაც თითოეულ გვერდს ქმნის და მისი ფორმირება-განახლების შესაძლებლობა აქვს არა მარტო ერთ მომხმარებელს,

არამედ მთელ ინტერნეტ-საზოგადოებას. ეს “ქაოსი” მოწესრიგებულ სახეს იღებს Web 3.0-ში. იგი წარმოადგენს (ჯეისონ კალაკანისის განმარტებით) მაღალხარისხიან კონტენტს და სერვისებს, რომლებიც იქმნება ნიჭიერი პროფესიონალების მიერ Web 2.0. ტექნოლოგიურ პლატფორმაზე. იგი არის Web-ის კულტურული ვერსია, რომელიც გამოიყენება პროფესიონალების მიერ საინტერესო და სასარგებლო კონტენტის შესაქმნელად.

6. RFID¹ ტექნოლოგია ბიბლიოთეკებში

დღეს რადიოსიხშირული საიდენტიფიკაციო ჯდით აღჭურვილია 120 მილიონი საბიბლიოთეკო ერთეული მსოფლიოს ხუთას ბიბლიოთეკაში და ეს რაოდენობა მუდმივად იზრდება. ასეთ ბიბლიოთეკებში მკითხველის რეგისტრაცია და წიგნის გაცემის პროცედურა დაფუნქციონირებულია RFID ტექნოლოგიაზე, რომელიც საშუალებას აძლევს როგორც ბიბლიოთეკის მომხმარებელს, ისე თანამშრომელს, დაზოგოს დრო წიგნის მიღება-გაცემის გაფორმებაზე. ცვლის რა შტიბ-კოდებს, ასწრაფებს ინვენტარიზაციას და წიგნის ძიებას ბიბლიოთეკებში. ახდენს წიგნის გაცემის ავტომატიზაციას და იცავს საბიბლიოთეკო დოკუმენტს მოპარვისაგან.

პირველი ბიბლიოთეკა, რომელმაც 1999 წელს დაიწყო ამ ტექნოლოგიის გამოყენება, იყო როჯერსის უნივერსიტეტი Rockefeller University da Farmington Community Library აშშ-ში. ყველაზე მსხვილი ბიბლიოთეკა, რომელიც იყენებს RFID ტექნოლოგიას (2 მილიონიანი წიგნადი ფონდით) არის ვატიკანის ბიბლიოთეკა.

ეროვნულ ბიბლიოთეკაში 2007 წლიდან დაინერგა მკითხველთა რეგისტრაციის ავტომატიზებული სისტემა (ИРБИС64), რომლის საშუალებით ბიბლიოთეკაში მოსული მოქალაქის პირადობის მოწმობის მონაცემები და ფოტოსურათი, სარეგისტრაციო ბარათის შევსების შემდეგ შედის სისტემის მონაცემთა ბაზაში. 2010 წლის ბოლოს ბიბლიოთეკაში ამოქმედდება დაცვის ახალი სისტემა, ტერმინალი, რომელიც მკითხველის ბიბლიოთეკაში შემოსვლას და გასვლას გააკონტროლებს. მკითხველთა რეგისტრაციის ბაზის საფუძველზე დამზადდება მკითხველის ელექტრონული ბილეთები — პლასტიკური ბარათები მაგნიტურ ლენტზე. მკითხველის ელექტრონულ ბილეთზე დატანილ იქნება მკითხველის სახელი, გვარი, ფოტოსურათი და მკითხველის რეგისტრაციის ნომერი. მაგრამ ამ პლასტიკური ბარათის მაგნიტურ ლენტზე არ იქნება ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რა ლიტერატურა მოითხოვა მკითხველმა. ავტომატურ რეჟიმში ამის განხორციელება შეუძლებელია, საბიბლიოთეკო ინტეგრირებული სისტემის დანერგვის გარეშე, ხოლო რაც შეეხება RFID ტექნოლოგიებს, საქართველოში ეს ტექნოლოგია არც ერთ ბიბლიოთეკაში არ დანერგილა.

არსებული საბიბლიოთეკო და საინფორმაციო რესურსებისა და იმ შესაძლებლობების სრული და ეფექტური გამოყენებისათვის, რომლებიც ჩნდება ინფორმაციის ელექტრონული წყაროების განვითარების შედეგად, მრავალი

¹RFID (Radio Frequency Identification) - რადიოსიხშირული იდენტიფიკაცია. ობიექტების ავტომატური იდენტიფიკაციის მეთოდი, სადაც რადიოსიხმალის საშუალებით ხდება მონაცემების ათვა და ჩაწერა.

ქვეყანა შეიმუშავებს ეროვნულ პოლიტიკას ინფორმაციის სფეროში. საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა უფლებამოსილია, მონაწილეობდეს სახელმწიფო საინფორმაციო პოლიტიკის განსაზღვრაში. მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენს ქვეყანაში დღემდე არ არის ელექტრონული კორპორაციული საბიბლიოთეკო ქსელი, კორპორაციული საბიბლიოთეკო ქსელის ვირტუალური საცნობარო სამსახური და, რაც მთავარია, ქვეყნის მთავარ ბიბლიოთეკაში არ არის დანერგილი საბიბლიოთეკო ინტეგრირებული სისტემა, რომელიც ხელს შეუწყობდა საბიბლიოთეკო პროცესების განვითარებას საქართველოში.

დამოწმებული ლიტერატურა

ეროვნული სამეცნიერო ბიბლიოთეკა// <http://www.sciencelib.ge/aggregator/sources/16>

საქართველოს კანონი პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის შესახებ/
/ http://www.nplg.gov.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=303.

Библиотечные IT технологии и инновации// <http://www.bibliochip.ru/>

Корпоративная виртуальная справочная служба универсальных научных библиотек (ВСС КОРУНБ) // http://korunb.nlr.ru/query_form.php.

Монсева С.А. **Современное информационное обслуживание и новые задачи областной библиотеки** / (Луганская областная библиотека им. А.М. Горького, Луганск//<http://www.benran.ru/SEMINAR/SB-IK/99/DOC/Mois.htm>.

Этот загадочный Web 3.0// <http://community.livejournal.com/elibconsult/6713.html#cutid1>.

IFLA/UNESCO სახელმძღვანელო მითითებანი საჯარო ბიბლიოთეკის სამსახურების განვითარების შესახებ / საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა; საბიბლიოთეკო ასოციაციების საერთაშორისო ფედერაცია; თარგმნა მზია ხოსიტაშვილმა 2009 //<http://www.nplg.gov.ge/dlibrary/coll/0001/000561>.

The Library of Congress .– Ask a Librarian //[http://www.loc.gov/rr/askalib.EssenRFID\(UHF\)LibraryManagementSystem](http://www.loc.gov/rr/askalib.EssenRFID(UHF)LibraryManagementSystem) //<http://www.youtube.com/watch?v=dISaXUilIkU>.

Web 3.0 //http://ru.wikipedia.org/wiki/Web_3.0.

IA GORGISHELI

CURRENT AND PROSPECTIVE TRENDS IN LIBRARY INFORMATION SERVICE

The possibility of receiving and understanding information is one of the primary human rights. Providing access to public information is the key point of the declarations of the UN and UNESCO, European Union, international and professional library organizations.

Development of automation and introduction of new information technologies have made library research more sophisticated; the libraries, more modern; and eventually contributed a lot to the creation of a comfortable information environment. At all kinds of modern libraries priorities, regarding access to knowledge, have changed alongside the increase of the types of library services.

The issues of service optimization and availability of information through electronic catalogues (EC) are in the focus of the attention of local and international experts. Most of the national libraries throughout the world have long since introduced an automated and integrated library system, by means of which, besides cataloguing, such library processes as acquisition, reader service, classification, statistics, management, etc. are automated.

The trends in the development of information service are closely related to the introduction of the Internet in the libraries. Electronic document delivery – EDD, which uses telecommunication systems and computer equipment, remains a high priority service enabling a user to receive information more quickly.

Nowadays, a great number of libraries use websites based on Web 2.0 technologies.

Unfortunately, most libraries in Georgia do not have their own websites, let alone the ones that include Ask a Librarian service integrated with corporate network reference-bibliography service.

Currently, 500 libraries in the world use RFID (Radio Frequency Identification) technology; but, even though this number is increasing day-by-day, in Georgia it has not been applied yet.

For the effective exploitation of the existing library and information resources and the potential resulting from the development of electronic information sources, most countries draw up a national information policy. The National Parliamentary Library of Georgia is authorized to participate in determining the state information policy. However, unfortunately, there is no corporate electronic library network in the country, and, what is more important, the integrated library system, which would facilitate the development of library processes, does not exist in the main library of Georgia.

ქეთევან გურჩიანი

ბარლაშავალ ზმნათა პირველი თურმეობითის წარმოებისათვის ენერულ კილოკავში

ეცერი ბალსქვემო სვანეთში, ენგურის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობს. ეცერის თემში შედის შემდეგი სოფლები: ლადრერი, ლანტელი, ლაშხრერი, კალაში, გვალდერი, უღვალი, ისკარი, ფხოტრერი, ბარში, სვიფი, ქელირი, ქურაში, ცალანარი, ახალშენი, ჰებუდი და უსგვირი. ეცერის მიმდებარე სოფლებია; ლახამულა, ბეჩო და ცხუმარი.

ზემოსვანურში, რომელიც გავრცელებულია ენგურის ხეობის ზემოწელში, გამოიყოფა ბალსზემოური და ბალსქვემოური კილოები. თავის მხრივ, თითოეული მათგანი ერთმანეთისაგან მეტ-ნაკლებად განსხვავებულ კილოკავებად განიყოფება. ბალსქვემოური მოიცავს ეცერულ, ბეჩოურ, ლახამულურ და ჩუბეხევეურ კილოკავებს. ისინი შესამჩნევად განსხვავდებიან არა მარტო ფონეტიკური, არამედ მორფოლოგიური მოვლენებითაც.

ბალსქვემოური კილოსთვის დამახასიათებელია მეტყველების მრავალფეროვნება, მნიშვნელოვანი სხვაობა შეინიშნება ერთსა და იმავე თემში შემავალი სოფლების მცხოვრებთა მეტყველებაშიც, რასაც ხშირად განაპირობებს მეზობელ თემებთან ახლო ტერიტორიული მდებარეობა. ეცერის თემის სოფელ ჰებუდის მცხოვრებთა მეტყველება უფრო მეტ მსგავსებას ავლენს მეზობელი თემის — ბეჩოს მცხოვრებთა მეტყველებასთან, ვიდრე ეცერულთან. ეს განპირობებულია სწორედ ტერიტორიული სიახლოვით ბეჩოსთან, რის გამოც რიგი ფონეტიკურ-მორფოლოგიური მოვლენები ბეჩოურის მსგავსად არის წარმოდგენილი ჰებუდურ მეტყველებაში, ნაცვლად ეცერული კილოკავისა.

წარმოდგენილ სტატიაში ჩვენ მიერ მოპოვებულ ფაქტობრივ მასალაზე დაყრდნობით განვიხილავთ გარდამავალ ზმნათა პირველი თურმეობითის წარმოებას ეცერული კილოკავის მიხედვით.

პირველი თურმეობითის წარმოების წესი სვანურ კილოებში, ზოგადად, ერთნაირია: მაწარმოებლად ყველა ტიპის ზმნასთან ერთადერთი -ა სუფიქსი გვაქვს.

გარდამავალი ზმნის პირველი თურმეობითი ეყრდნობა I და II სერიის ფუძეს. არქაული ვითარების მსგავსად, უმთავრესად იყენებს II სერიის, კერძოდ: წყვეტილის, ფუძეს. მაგალითად: **რაქჟ//რაქჟე** "თქვა" — **ხოქჟა** "უთქვამს". იშვიათად I თურმეობითი აწყყოს ფუძესაც ეყრდნობა: **ხაჟუდი** "აძლევს" — **ხო-ჰჟუდა** "მიუცია"; **იგემ** "აგებს" — **ხოგა** "უშენებია", "აუგია".

გარდამავალი ზმნის უზმნისწინო ფორმა გვაძლევს ასეთ პარადიგმას:

ეცრ., ბჩ., ჩხხ.

მ-ი-მარ-ა "მიმზადებია"

გუ-ი-მარ-ა (ინკლ.) "გვიმზადებია"
ნ-ი-მარ-ა (ექსკლ.) "გვიმზადებია"

ჯ-ი-მარ-ა “გიმზადებია “ **ჯ-ი-მარ-ა-ხ** “გიმზადებიათ”
ხ-ო-მარ-ა “უმზადებია “ **ხ-ო-მარ-ა-ხ** “უმზადებიათ “

ბალსქვემოური კილოკავები რაიმე არსებით განსხვავებას არ ავლენს უზმნისწინო ფორმათა უღლებისას, მაგრამ ზმნისწინის დართვა იწვევს გარკვეულ ფონეტიკურ ცვლილებებს, რაც სხვადასხვაგვარად აისახება თითოეულ კილოკავში, ხშირ შემთხვევაში ერთი კილოკავის შიგნითაც.

ზმნისწინის დართვამ შესაძლოა შემდეგი ცვლილებები გამოიწვიოს: ქცევის ნიშნის დაკარგვა, ზმნისწინის ხმოვნის უმლაუტი, ასიმილაცია.

ფონეტიკურ ნიადაგზე ცვლილებას განიცდის შემდეგი ზმნისწინები:
ჟი-, **ჩუ-**, **სგა-**, **ისგა-**, **ქა-**.

ჟი- ზმნისწინისეული ი იკარგება ხმოვნების წინ: **ჟ ემკილა** “ამილია”,
ჟ ემსკორა “შომიფიქრებია “.

ჩუ-ს რედუქცია მოსდის **ა** და **ე** ხმოვნების წინ და იქცევა **ჩუ-**დ, **ო-**ს წინ **ჟი** იკარგება. მაგ., **ჩუემკარა** “გამილია “, **ჩუემკილა** “ჩამომილია “, **ჩოხკილა** “ჩამოულია “.

სგა- და **ქა-** ზმნისწინები ერწყმის მომდევნო ხმოვანს და ელიზია მოსდის: **სგ'ადკჟარ** “ჩააგლო”, **ქ'ადკჟარ** “გააგლო “.

ეცერის თემში შემავალი სოფლების მცხოვრებთა მეტყველებაზე დაკვირვებამ აჩვენა, რომ განაპირას მდებარე სოფელი ჰებუდი ზმნისწინიან ფორმათა წარმოებისას განსხვავებას ავლენს. ნაცვლად მოსალოდნელი ეცერულისთვის ბუნებრივი ფორმებისა, გვაქვს **ა-ს** უმლაუტიანი ფორმა: **ჟ ანსყა** “გამიკეთებია”, **ქ აწვილა** “გამომიტანია”, **ჩანკარა** “გამილია”, რაც ბეჩოურის გავლენით აიხსნება. **ე-ს** გამოყენება დასტურდება დანარჩენ სოფლებში, გარდა კალაშურისა, სადაც ხშირია **ე-ს** ხმარების შემთხვევები. უპირატესობა უმლაუტიან **ა-ს** ენიჭება. თუმცა ეს პროცესი, ზმნისწინებში უმლაუტიანი **ა-ს** **ე-დ** ქცევა, აქტიურად მიმდინარეობს ძირითადად ახალგაზრდების მეტყველებაში.

შეინიშნება მეორე ობიექტური პირის **ჯ-** პრეფიქსის პალატალიზაცია: **წ/-ჯ-გ-ა//წ-ა-გ-ა** “ავგია “, **წ/-ჯ-ჯანა//წ-ა-ჯანა** “დავიხნავს”. იგრძნობა ჩუბენეურის გავლენა. დღევანდელ ეცერულ მეტყველებაში შესამჩნევია პალატალიზებული **ჯ-ს** ხმარების შემთხვევები.

საინტერესო ფორმები გვხვდება სხვა დიალექტებზე მოსაუბრე ადამიანების ეცერულ კილოკავზე მეტყველებისას, მაგალითად, ეცერელი რძლების საუბარში შეინიშნება ინტერფერენციის შედეგად მიღებული I თურმეობითის უჩვეულო ფორმები: **ამბარავალა** “შიბარავს”, **მინატავალა** “მინატავს”, **ამნატავალა** “დამინატავს”, **მირბიალა** “დამიცხვია”, რომლებიც ამ სახით არ დასტურდება სხვა კილოკავებში. აღნიშნულ ფორმებში უმლაუტის შესუსტება შეიმჩნევა, რაც დიალექტთა შერევის შედეგად საარტიკულაციო ბაზისის შერყევით/ შესუსტებით უნდა აიხსნას. იმავე მთქმელმა ჩვეულებრივად გამოიყენა I თურმეობითის ფორმა - **ამმარა** “გამიმზადებია”, სადაც საარტიკულაციო ბაზისი უმლაუტის წარმოსათქმელად შექმნილ სირთულეს თავს არიდებს, მაგრამ გრძელი ხმოვნის წარმოთქმა უადვილდება. აქ ბალსხემოურის გავლენაც იგრძნობა.

ეცერული მეტყველება ხმოვანთა უმლაუტის მიხედვით საგრძნობლად განსხვავდება სხვა კილოკავებისაგან. ეცერულში ქცევის **ა-** პრეფიქსი **ე** ხმოვნის

წინ არ უმლაუტდება. მხოლოდ ჰებულური მეტყველება ინარჩუნებს უუმლაუტო ფორმას, დანარჩენ სოფლებში იგრძნობა უმლაუტიანი ფორმების ზმარების ტენდენცია, რაც ლახამულურის გავლენით აიხსნება. მაგ.: **ხწარენა** “ჰქონია”, **ხწარდენა** “ჰყოლია”.

უმლაუტიანი **ო**-ს მიხედვით ეცერულს გარდამავალი ადგილი უკავია ბეჩოურსა და ფარულ-ჩუბეხევეურს შორის. ეს ბეგრა თითქმის ყველგან დელაბილიზებული **ე**-ს სახით არის წარმოდგენილი. თუმცა ეცერულ მეტყველებაში, შესაძლოა ბეჩოურის გავლენით, ჯერ კიდევ გვხვდება **ო** ზმოვანი უმლაუტის გარეშე **ო** ზმოვნის წინ. გვაქვს პარალელური ფორმები: მიჯოღინა/მიჯვეღინა “მიგრძელება”.

ეცერულს, ლახამულურსა და ჩუბეხევეურთან შედარებით, იშვიათად ახასიათებს უმლაუტიანი **ო**-ს დელაბილიზაცია: **მიჭუნენა-მიჭუნენა** “მიხვევია”, **მიჭუნეგალა-მიჭოგალა** “ჯგროდ სიარული”. დასტურდება ვე-ს დელაბილიზაცია, რაც ეცერულს არ ახასიათებს და მთქმელი ჩაკითხვისას უმლაუტიანი **ჟე**-ს ფორმით აზუსტებს. როგორც ჩანს, გაურკვეველობას უქმნის ეცერულისთვის ბუნებრივი და შექმნილი (ჩუბეხევეურის გავლენით) ფორმა მართებული (ეცერულისთვის) დადგენისას. ახალგაზრდების მეტყველებაში **ჟე**-ს გამოყენება შესამჩნევად ჭარბობს. ეს ტენდენცია მასობრივად იჩენს თავს არსებით სახელებშიც.

ეცერულ მეტყველებაში გავრცელებულია ასიმილაციური მოვლენები. ადვილად ემსგავსება მომდევნო ყრუ თანზმოვნებს **ად**- ზმნისწინის **დ**-ონი; თუ მას მოსდევს ყრუ ფშვინიერი თანზმოვანი, თვითონაც ყრუ ფშვინიერი **თ**-დ იქცევა. დღევანდელ მეტყველებაში პარალელურად გვხვდება უასიმილაციო და ასიმილაციით სახეცვლილი ფორმები:

ოდ-დორუა	ოთ-დორუა	“მოუტყუებია”
ოდ-ლაშა	ოთ-ლაშა	“დაუთესავს”
ოდ-გა	ოთ-გა	“დაუდგამს”
ოდ-ნიშნა	ოთ-ნიშნა	“დაუნიშნავს”.

ეს მოვლენაც უმთავრესად ახალგაზრდების მეტყველებაში შეიმჩნევა და დამკვიდრებისკენ მიისწრაფვის.

სრული რეგრესული ასიმილაციის მაგალითებია: **ოშ-შეება/ოს-შეება** “დაუტყენია”, **ოშშუშპრა/ოსშუშპრა** “უცეკვია”, **ოშ-შიალა/ოს-შიალა** “უბრძოლია”. ხანდაზმული ადამიანების მეტყველებაში გამოკვეთილია უასიმილაციო ფორმები, ახალგაზრდები კი სწრაფი საუბრისას, ბუნებრივია, იყენებენ წარმოსათქმელად უფრო მარტივ ფორმას.

თანზმოვანთა მეტათეზისი მეტ-ნაკლებად ყველა კილოკავში გვხვდება. დამახასიათებელია ეცერულისთვისაც: **მიჭელვა>მიჭელვა** “დამიგვია”, **ა/ემყულურა> ა/ემყურულა**, “დამიშორებია”, **ა/ემკვრმა>ა/ემკვრმა** “გამისინჯავს”.

თემის ნიშანთა უმეტესობა არ გადაჰყვება მესამე სერიაში ზმნებს. საინტერესოა **-აჟ** სუფიქსიანი ზმნები. გვაქვს ჯგუფი გარდამავალი ზმნებისა, რომლებსაც **-აჟ** სუფიქსი ყველა მწკრივში გადაჰყვებათ, ამიტომ ის არ შეიძლება მივიჩნიოთ თემის ნიშნად. ასეთი ზმნები ბევრია. მაგ.: **მიხედაჟა** “გამიხედავს”, **მიხეგაჟა** “გამისინჯავს”, **მიხტაჟა** “დამიხატავს”, **მიკლაჟა**

“დამილეწავს” (კალო), **მიწნაუა** “დამიწწნია”, **მიქერგაუა** “მომიქარგავს”. -აუ სუფიქსის თემის ნიშნად მიუჩნევლობის მართებულობას ადასტურებს მომდევნო -ი სუფიქსიც, რომელსაც აკისრია თემის ნიშნის ფუნქცია სვანურ კილოებში და მისი გავლენის შედეგია -აუ სუფიქსისეული ხმოვნის უმლაუტე: აწყო: **ხუაბედაუ-ი** “ვბედავ”, **ხუანტაუ-ი** “ვხატავ”, **ხუაქერგაუ-ი** “ვქარგავ” და ა.შ.

ყურადღება მიიქცია I თურმეობითის საინტერესო ფორმებმა: მიბარავა “მიბარავს”, **მიხერხავა/მიხერხავალა** “დამიხერხავს” (მთქმელი ნინო გაბრიჭიძე-გურჩიანისა), სალიტერატურო ენის გავლენით, -აუ აღქმულია -ავ თემის ნიშნად და I თურმეობითის მაწარმოებელი -ა (სვანურში) დართულია სამწერლობო ენის I თურმეობითის -ავ თემისნიშნიან ფორმაზე. ასეთი ზმნები უცხოა ბალსქვემოური კილოკავებისთვის.

იშვიათად გარდამავალ ზმნათა I თურმეობითის ფორმებში -ალ სუფიქსია ჩართული. ის მოქმედების ხანგრძლივობის ან მრავალგზისობის გამომხატველია: **მინერგაუ-ალ-ა** “გადამინერგავს”, **მიხერხ-ალ-ა** “დამიხერხავს”, **მისტაუ-ალ-ა** “დამიხატავს”. -ალ არ უნდა იყოს ეცერულისთვის დამახასიათებელი.

I თურმეობითის ფორმაში ხშირად გამოვლინდება -ენ(ბქვ.)//ეენ (ბზ.) ელემენტი. უე-ს ელემენტი მიჩნეულია ფუძის კუთვნილებად (ვ. თოფურია, 1967, გვ. 172; ალ. ონიანი, 1998, გვ. 203). გვაქვს პარალელური ფორმები: **ხარ-ა//ხარ-ენ-ა** “ჰქონია”, **ათხარ-ა//ათხარ-ენ-ა** “საკმარისად ჰქონია”, **მაცურ-ა//მაცურ-ენ-ა** “დარჩენილი მქონია”. ამგვარი ფორმები დასტურდება ეცერულშიც.

მასალის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ცვლილებებს უმთავრესად ფონეტიკური ხასიათი აქვს და განპირობებულია როგორც სვანურ დიალექტთა/კილოკავთა შერევით, ასევე სალიტერატურო ენის გავლენით, რაც ძირითადად ახალგაზრდების მეტყველებაში აისახება.

დამოწმებული ლიტერატურა

ვ. თოფურია, 1967 - ვ. თოფურია, სვანური ენა, I, ზმნა; შრომები, I, თბ., 1967.

ვ. თოფურია, 1979 - ვ. თოფურია, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში; შრომები, III, თბ., 1979.

ალ. ონიანი, 1998 - ალ. ონიანი, სვანური ენა, თბ., 1998.

მ. ქალდანი, 1958 - მ. ქალდანი, სვანური ენის ბალსქვემოური კილოს ეცერული თავისებურებანი; იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, IX-X, თბ., 1958.

KETEVAN GURCHIANI

THE FORMATION OF PERFECT I OF THE TRANSITIVE VERBS
IN ETSERI SPEECH

Etseri is located in Balskvemo (Lower Bali) Svaneti on the right bank of the Enguri River. It embraces the villages of Lakhamura, Becho, and Tskhumari. I discuss here the formation of Perfect I of transitive verbs in Etseri speech. Referring to the collected materials recorded during the field works I show the peculiarities manifested through the observation of the speech of its inhabitants.

The general rule of formation of Perfect I in all Svan speeches is the same. With all types of verbs it is expressed by the suffix *-a*. Perfect I of the transitive verbs is based on the stems of verbs of I and II series. Similar to the archaic situation transitive verbs mostly make use of the II series, particularly of the aorist series stems: *raku/rak e* (“s/he said”), *khoqE-a* (“reportedly s/he had said it”). Rarely Perfect I is based on the stem of the present: *khah di* (“s/he gives”), *kho-hd-a* (“s/he is said s/he has given it”).

Adding up the preverb in Balskvemouri results in the phonetic changes, like dropping off the version marker, unlaunting the preverb vowel, and assimilation.

The following preverbs undergo changes on the phonetic ground: *zhi-*, *chu-*, *sga-*, *isga-*, and *ka-*.

Palatalisation of *j* marker of the second object-person is also observable, evidently, being an influence of Chuburkhevan speech.

In Etsertian speech locative version marker *-a* before *e* vowel does not undergo unlaunting. Only the village of Hebud speech preserves non-unlaunted forms, but other villages' speeches tend to use unlaunted forms that can be explained by the influence of Lakhamulurian.

According to *o*-umlaut Etsertian speech holds transitional place between Bechoian and Parul-Chuburkhevan. This sound is de-labialized almost in all the speeches and is presented as *-e-*. However, through the influence of Bechoian, non-unlaunted *-o-* before *-i-* is still observable in Etsertian speech. Parallel forms, like *mijodina/mijvedina* (“I have kept continuing”) may also occur. Etsertian speech is characterized with complete regressive assimilation: *osh shushpraos-shushpra* (“S/he is said to have danced”). In the speech of elderly people non-assimilated forms are emphasized while the younger speakers give preference to the forms that are easier to articulate in the fluent speech.

Consonant metathesis is also characteristic to Etsertian speech: *mijelva/mijevla* (“I have had it swept”).

Most of the theme markers of the verbs do not appear in III series. Verbs with *-aE* suffix reveal particular difference; a group of transitive verbs has *-aE* suffix in all the screeves, that is why *-aE* cannot be regarded as a theme marker.

The Perfect I forms of transitive verbs sometimes incorporates suffix *-al*. This suffix expresses duration or recurrence of an action: *mikhta-al-a* (“I have painted”). Verb forms with *-al-* have occurred very infrequently in Etsertian that means it should not be characteristic to this speech.

The analysis of the material shows that basically changes have phonetic nature and they are conditioned by two reasons: by mixing Svan speeches and by the influence of the literary Georgian, which are mainly expressed in the speech of younger generations.

ეკა დადიანი

სიტყვათა სემანტიკური ცვლილებისათვის

იმერხეულში - I

(სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოება)

იმერხეულ დიალექტში თურქულ ენობრივ სამყაროსთან ხანგრძლივი ურთიერთობის პირობებში დღემდე შენარჩუნებულია ქართული ენა და ტრადიციები, თუმცა ისინი თანდათან განსხვავებულ ელფერს იძენს; ხდება ქართული და თურქული ენების, ზოგადად, კულტურათა ინტერფერენცია. თურქული ენობრივი ელემენტების მოძალბა განსაკუთრებით ლექსიკაში იგრძნობა.

ნაშრომში განხილულია იმერხეველთა ქართულ მეტყველებაში თურქული ენის გავლენით საერთოქართველური ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური ცვლილების, კერძოდ, მნიშვნელობის გაფართოების (კალკირების) შემთხვევები.

საანალიზოდ წარმოდგენილია 2006-2009 წლებში აწულ ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებული ექსპედიციების დროს იმერხევის სხვადასხვა სოფლებში (ივეთი, იმფხრევი, ქოქლეითი, ბაზგირეთი, ზიოსი, დიობანი, წყალსიმერი, წეთილეთი, სურევანი, ფარნუხი...) ჩაწერილი დიალექტური მასალა. კვლევისას გამოყენებული გვაქვს აგრეთვე შ. ფუტყარაძის იმერხეული ტექსტები (ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993).

სემანტიკური გადაწვევა (გაფართოება) დამახასიათებელია როგორც ზმნური, ისე სახელური ფუძეებისათვის.

1. იმერხეველთა მეტყველებაში **კითხვა** ზმნას რამდენიმე მნიშვნელობა აქვს:

ა) აღნიშნავს “სწავლას, განათლების მიღებას”, მაგ.:

სამ წელწად ართინ ვიკითხე, სამ წელწად ლისეში შავშეთ ვიკითხე (შ. ფუტყ., 253); ხუთი წელი მეგბურია (აუცილებელია) კითხვა (შ. ფუტყ., 253); თავით ჭი იკითხა, კაი გახდა (შ. ფუტყ., 199).

იმერხეული მასალა: შვილები სამი თანე მყავს, ორი კითხულობენ უნივერსიტეში; ვინცა კითხულებს, ოგრათმანია (მოსწავლეა); ჩემი ღარჭი (ვაჟიშვილი) ისტამბულ კითხულობს; ახლა ზათი (ჟივე) თელი ღარჭი-ღურჭი კითხულებენ, ისე დევწავლეთ დანი; ოქულ (სკოლა) არ გვაკითხებდენ, არ გვიკითხავს ოქული; პაწაჲ ვიყავ, ნაკითხობაზე წაველ; მუღელიმი (მასწავლებელი) ბავშვებ აკითხვინეფს; ეს ახლა ხოფაში აკითხეფს მექთეფში (სასწავლებელში).

თურქულის გავლენით კითხვა ზმნა “სწავლის” მნიშვნელობით გავრცელებულია ლაზურში (ს. ჭიქია, 1964, გვ. 256-257).

ბ) გამოიყენება “წმინდა წიგნების წაკითხვის” მნიშვნელობით. კონსტრუქციაში ხშირად პირდაპირი ობიექტი (ყურანი, ლოცვები) წარმოდგენილია. მაგ.:

ბერო, ერთი **იკითხე** ლოცვები, კაი გახდესო (შ. ფუტკ., 258); ჩემი ბიბლიც (მაშიდა) ემეს **კითხულობდა**, ზუელ არაბჩა ქითბებსა (წიგნებს) (შ. ფუტკ., 235); ჩვენ მესელა (მაგალითად) ყურან **უკითხეფთ**; ყურან **ვაკითხეფთ**, მილეთ (ხალხს) მუჟყრით, პურ მივართვამთ...

არცთუ იშვიათად წინადადებაში პირდაპირი ობიექტი გაუჩინარებულია, თუმცა სემანტიკა უცვლელი რჩება. მაგ.:

კაცი მოკლება, მოკლომიხან **უკითხვენ**; **ნაკითხვი** ვინცა არი და, ის **უკითხებს** მოკლომიხან; **იკითხებენ**, რო შედთანე (ეშმაკი) არ შევიდეს შიგა; ჩვენი ხისიმ-ახრაბა (ნათესავები) თველი აქ არიან ჩაფლული, მომკდარი, მადლი არი, **უკითხავ**, დუას უქ.

გ) გარკვეულ შემთხვევებში **კითხვას** “შელოცვის” მნიშვნელობა აქვს: ავათ გახდები, დანი, **გიკითხვენ**, გაკეთდები; ავათ თუ გახდა, ზოგი ემე **უკითხენ**, თვალი ეცაო, **კითხით** ისე ემესჩებთან, თავი ტკივილი არი და, იმისთუნ **გიკითხავს**, თუ გიგარა, გიგარა. არ გიგარა და დოხთურთან წახვალ; მეც **ვუკითხავ**, ვიცი. ოღველას **ვუკითხავ**, რაცხა ელხემ **უკითხავ**, რაცხას **უკითხავ**, უშველის, გიგიკეთდება ი თავი.

შდრ.: ტერმინი **ლოცვა** იმერზეულში ზოგადად ლოცვა-ვედრებას, შელოცვას აღნიშნავს, ზეპირად აღველინება. მაგ.:

დაწოლიხან **ვილოცე**; ჭუმას ჭამეში **ვილოცავთ**; სირსული რომ ამოიღოდა, **ულოცეფდენ** (შ.ფუტკ., 285); იყო დემურავის (კანის დაავადება) **ლოცუაც...**

შდრ.: თურქულში საკუთრივ “ლოცვის, ვედრების” მნიშვნელობით გამოიყენება არაბ. **dua**, რომელიც იმერზეულთა ქართულ მეტყველებაშიც გვხვდება. მაგ.: **დუას იჭება** “ლოცულობს”.

ლოცვასა და **კითხვას** შორის არსებული სემანტიკური/ნიუანსობრივი სხვაობა კარგად ჩანს შემდეგი კონტექსტიდან:

“ზოგი **ლოცულობენ**, ზოგი არა. მე ხან **ვილოცავ**, ხან არა. საქმეა, ვერ **ვილოცავ**, ბევრი ვერ **გვილოცავს**, ზამთარში ხასათ (კარგად) **ვილოცავთ**. ერთიც რემეზანია, იმ თვეში **ვილოცავთ**, **ვიკითხავთ**. მე ბევრი არ ვიცი ყურანი **კითხვა** და ისე **ლოცვა** ვიცი, თურქჩა იაზი (ანბანი) ვიცი და ყურანისა არა...”

სხვა ნიმუშები: არ უშლიდა **ლოცვა-კითხვას** ხალხსა ნიკოლოზი (შ. ფუტკ., 260); **ლოცვაც** ვიცით, **კითხვაც** ვიცით; ჩემი **ნალოც-ნაკითხი** ყაბული გიმიხადე, ღმერთო; დილით რო ეზან **იკითხებენ**, ადგე უნდა, **ილოცო** უნდა...

დ) **კითხვას** იმერზეულში შენარჩუნებული აქვს ძირითადი მნიშვნელობაც: დაწერილი ტექსტის ამოცნობა, [შე]კითხვის დასმა:

ჩვენ ვინცებ **გკითხოთნა**, იმას მემრე პასუხ მოქცემთ; იმათი ხანდიხან ლაპარაკი ვერ მივხვდებოდით, თქრელ (მაშინვე) **გკითხეფდი** მე; ახალი არ **მკითხო** ქი, არ გიმიკეთებია; თუ ვერ ჩამოელ, ეროლის **კითხეთ**, ის ემესიქს.

ე) შეტყობინება:

ახლა სახლიდან ხუთი ბალანა ჰყავს, ხუთიც კარშია ახლა. იმათ ხებერინა მიცენა. **უკითხეფთ** რაცხას, რას, რავად იქთ თქვენ. იმათ დუჟუციდან, შორედან მომსლელებ.

იმერზეულში **კითხვა** ზმნის სემანტიკური მრავალფეროვნება თურქული ენის გავლენითაა განპირობებული, კერძოდ, **okumak** ზმნის კალკირების შედეგს წარმოადგენს. თურქული **okumak** ზმნის მნიშვნელობებია: 1. [წა]კითხვა; 2. სწავლა, განათლების მიღება; 3. სიმღერა, სიმღერის შესრულება; 4. ხმობა, დაძახება, დაპატიჟება; 5. ავადმყოფობის შელოცვა, გამოლოცვა; 6. ეარგ. [შე]გინება (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001).

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ **კითხვა** “მღერის” მნიშვნელობით დასტურდება ფერეიდულში, რაც სპარსული ენის გავლენით აქვს შეძენილი (თ.უთურგაიძე, ლ.ჩხუბიანიშვილი, ჯ.გიუნაშვილი, 1989, გვ. 158).

2. **სწავლა** ორი მნიშვნელობით გამოიყენება:

ა) სწავლა, ცოდნის შეძენა:

აქ გურჯიჯა გველაპარაკებთან, სიდანა **დეგეწავლა** თურქჩა; მეც ახლა ჰემ (თან) გურჯიჯა **დევიწავლე**, ჰემ თურქჩა **დევიწავლე**, აღმანჯას **დევწავლე**; ქურთების ბაღვები შორედამ მოჰყავან, აქ **ახწავლიან**; ზოგ ბაბადან **დასწავლილი** აქ, ზოგ თავით **ისწავლის**; ფილავი უნდა გააკეთო, წელან ქი **გახწავლე**; ჩვენაც არ ვიცოდით და **დევწავლეთ** ფაზარჯებიდან ჩარლისტონი; ისას უთხარი, **გახწავლის**, იქ მაქინას დაგანახვედს; ერთი მაჰალე (უბანი) არი აქით, გოზალიენთი, იქ წასვლელები გეტყვიან, **გახწავლებენ**.

ბ) ამბის გაგება, შეტყობა:

ვინცა **დეიწავლის**, ის მუა, ვერ **დეიწავლის** და არ მუა ხომ (ხომ); ზოგიც გეიგნებენ, გეიგონებენ, **დეიწავლიან**, მევლენ; აჰა, იქ ვიყავით და სახლები იქ ქექონდა ჩვენ, ედა იმათაც, ჩვენაც აქეთ გამევიბარგენით, ისინიც და ჩვენაც. **დეიწავლეთ?**

სწავლა ზმნის მეორე მნიშვნელობა (გაგება, შეტყობა) ქართული ენისათვის უცხოა. იგი იმერზეულში თურქულას კალკს წარმოადგენს. თურქულში **öğrenmek** ზმნა ზემოთ აღნიშნულ ორივე მნიშვნელობას გადმოსცემს: 1. [შე]სწავლა, 2. გაგება, შეტყობა.

ქველ-ის მიხედვით: **სწავლა** — 1. ცოდნის შეძენა, განათლების მიღება, 2. განათლება, ცოდნა.

3. იმერზეულთა მეტყველებაში “**ცხოვრობს**” ზმნას ხშირად ენაცვლება “**ცოცხლობს**”. მაგ.:

ქომოთ იქ ვინცა არ **ცოცხლოფს**, მარტო ბოსტნები არი; ათ წელიწად ისტამბოლ **ვიცოცხლე**, ახლა თრაბზუნ ვარ; ესკიდან (ძველად) **ცოცხლობდენ** და ახლა ვინცა აღარ **დგებიან** იქა; ესკიდან იქ **ცოცხლობდენ** და ახლა დანგრეველა სახლები, ვინცა არ **ცოცხლობენ**; ჩემ ანას დიდი და აქ არი, აქ **ცოცხლოფს**; აქ ვერ **იცოცხლეფ**, თუ გეშინია; ხუთ ძმა არიან, თელი (ყველა) იქ **ცოცხლობენ**, დადიენთ; ამ ალაგზე ძველათ **უცოცხლიან**; იქ წეფთა არი, **ცოცხლობენ** მილლეთ (ხალხი); ახლა მარტო ის **ცოცხლოფს** იქ ერთი; .გურჯები აქედან წეიკრიფნენ და ჩვენ დავრჩით, კილა გურჯები **ვცოცხლოფთ** აქა; მე იქ **ბევრ ნაცოცხლი** არ ვარ, ბევრ არ ვიარე.

შედარებით იშვიათად გვხვდება **ცხოვრობს** ფორმაც. მაგ.:

ერთათ არ **ცხოვრობენ**, ი თავი სახში, ი თავი სახში; როდისხა ქი წეიყვანებენ, დუგუნ (ქორწილს) იქმენ, მაშინ ათუხ (ამიერიდან) ერთათ **იმცხოვრებენ**; ოცდაათი სოფელში **ცხოვრობენ** და სამოცდაათიც ყურბეთში

(უცხოეთში) **ცხოვრობენ**; დედების **ცხოვრობა** და ახლანდელი **ცხოვრობა** გაყოლავდა (გაიოლდა).

შდრ.: ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში **ცხოვრობს** და **ცოცხლობს** ზმნათა სემანტიკა ლიფერენცირებულია:

ცხოვრობს - 1. არსებობს (აღამიანი, ცხოველი, მცენარე), ცოცხალი არის, ცოცხლობს; 2. იმყოფება, ბინადრობს; 3. სიცოცხლეს ატარებს.

ცოცხლობს - 1. ცოცხალია, არსებობს (მცენარე და ცხოველი); 2. გადატ. არსებობს, ძალაშია (ქველ).

თურქული ენა **ცოცხლობს** და **ცხოვრობს** ზმნათა მნიშვნელობას არ განასხვავებს და ერთი ლექსემით (*yaşamak*) გადმოსცემს. შესაბამისად, სხვადასხვა სემანტიკურ ნიუანსთა ერთი ფორმით გამოხატვა იმერხვევლთა ქართულ მეტყველებებში თურქული ენის კალკითაა განპირობებული.

4. ქართული ზმნა **დაწოლა** იმერხვეულში, ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, გვხვდება “ციხეში ყოფნის, დაპატიმრების” აღსანიშნავად. მაგ.:

დათვის მოკვლა დასაღია (აკრძალულია). თუ მოკლავ, და (ან) ფარას მისცემ, და **დაწვები**; ჯეფიდან გაქურდვ, ხუთი ლირა ამოუღე, ხუთ წელიწად **დაწვები**; იქა კაცები თუ არ **დაწვებოდნენ**, დეიჭირვედნენ და.

ქველ-ში **დაწვება** ასეა განმარტებული: ჰორიზონტალურ მდგომარეობას მიიღებს, მთელი ტანით მოთავსდება სიბრტყეზე.

ქართული სალიტერატურო ენისა და დიალექტებისათვის უცხოა მეორე მნიშვნელობა (“ციხეში ყოფნა”). იგი იმერხვეულში თურქული ენის გავლენით განვითარდა. თურქული *yatmak* “დაწოლა” ზმნის სემანტიკა მრავალფეროვანია: 1. [და]წოლა; 2. დათანხმება, დაყოლა; დამორჩილება, გადახრა; განწყობა; 3. დამისთვება; 4. ციხეში ჯდომა... (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011).

5. **აწევს** ზმნა, ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, იმერხვეულში აღნიშნავს: 1. შეძლებს; 2. რაიმე სახის ტრანსპორტით წაიყვანს (შ. ფუტკ., 1993); 3. გააუქმებს.

ა) **აწევს** ზმნა სულიერი და უსულო საგნების მიმართ თანაბრად გამოიყენება:

აწიეთ ვაშლი, **აწიეთ** და ჭამეთ; ფული **აწიე** ჯიბედამ, სიგარეტი **აწიე**, ემეი, პასპორტი დატეი; ეს აგზე ქი დადვა და წახვიდე, ორ დღე უკან მოდი, ეს აგზე იქნება, არ **აწწევვენ**, მარტივი ბავშვები **აწწევვენ**, დიდრუანები არ **აწწევვენ**; ორ თანე თელეფონი მქონდა: ერთი ჩემ ბიჭისა იყო, ერთი ჩემი. ისენი ბილ **ეიწიებს**... ერთი შვილი ერთ ხელში **აწწია** და ასე გადაადგო თავი.

აწევს “წაღებაწყევანის” მნიშვნელობით დასტურდება ლაზურშიც (ს. ჯიქია, 1964, გვ. 255-256).

ბ) ტრანსპორტით წაყვანა: მუა არაბა (შანქანა) და **აწწევს**...

გ) გაუქმება, მოშლა, აკრძალვა:

გორგაზიები ფეგი (გათიშული) გახდნენ, **აწწიეს** სახლები, ნასახლარი გახდა (შ.ფუტკ., 211); ენწინ სამ დღე იშვლიოგებენ (იშხიარულებენ), ი **აწწიეს** ახლა; აქ მექტებები არ არი, ხუთ წლის წინ იყო, ხუთ წელიწადის შემდე აღარ არი, **აწიეს**; აქაც **აწიეს**, ამან, აღარ არი ი საქმე არ არი, აღარ ემესიჯებიან...

აწევს ზმნას ვნებითში ენაცვლება **ადგა** ფორმა: ზველი გვარი დაღჯი **ადგა**, ქო, დაღჯი გაშუაცვლევინეთ ახლა, ჰო, სუბაში გავხდით.

ქველ-ის მიხედვით: **აწევა** - 1. დაბლა მდებარის (მყოფის) აღება (აყვანა), ქვევიდან ზევით გადაადგილება, — აზიდვა; 2. ამართვა, აშვერა; 3. გადატ. გაზრდა, მომატება (ქველ, 2008).

შდრ.: თურქული **kaldirmak** ზმნის მნიშვნელობები: 1. პირღ., გადატ. აწევა, აღება, აყვანა, ატანა, აყენება; 2. ალაგება, გადაგზავნა, გატაცება; 3. განადგურება; გაუქმება, ამოღება; მოხსნა; 4. გაღვიძება, აყენება; 5. ატანა, გადატანა, მოთმინება; 6. გამოსვენება; 7. მოტაცება; 8. გულის არევა (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011).

6. ქართულში სულიერი და უსულო საგნების ქონა-ყოლა, კუთვნილება სხვადასხვა სიტყვით (**მაქვს/მყავს**) აღინიშნება. იმერხელში **აქვს** ფორმა არცთუ იშვიათად **“ჰყავს”** ზმნის მნიშვნელობასაც ითავსებს, რაც თურქული ენის გავლენის შედეგია. მაგ.:

ზოგი არიან, სხვანიდან მოსული არიან, აქვერი სოფლემში არაბით **მაქვან**; მეზობლები კაა **გვაქ**, ქოთილოფთ და რაანა გაკეთდესნა? ზაფხულში თუ დილაზე მოკდა, დღე ჩააფლევენ ქი, არ მოყროდდება და თუ ვინცა არ **აქ**, შორ ქალაქებზე ვინცა თუ არ **აქ**, რანა ქნან ქი, ის მოიდესნა; სულ დიდი ძროხა აყვანილი **გუაქ** ჩვენ ამიდან; ოთხი სული ემე **აქ**, ჩომა (პირუტყვი) **აქ**, ის თიბავს; ბევრ ძროხა **გაქვან**, ბევრინა გაყილო ქი გააძლო; ხარის არაბა **მაქ** მეც (შ. ფუტკ., 204)...

არაბი არა **გაქვან**? არაბა თუ **გაქვან**, გზა წადის, იმ სოფელში გზა წადის; მე **მაქ** თრაქტორი, იმითი სიმინდსაც ჩამვეტან, კოტორსაც (ტაროსაც) წივლებ...

შდრ.: თურქულში **აქვს/ყავს** ზმნათა სემანტიკა ფორმოზომიერად გამიჯნულ არ არის, შესაბამისი შინაარსი გადმოიცემა შემდეგი კონსტრუქციით: სულიერი თუ უსულო საგნის აღმნიშვნელ სიტყვას დაერთვის სათანადო პირის კუთვნილებითი აფიქსი და **var** სიტყვა. მსგავსი ვითარება დასტურდება ლაზურში (ს.ჭიქია, 1964, გვ. 262).

7. ასევე, **გაყვანა** ზმნის ნაცვლად შეგვხდა **გატანა**:

არაბი გზა **ვეტანეთ**, წყალი მევევანეთ.

შდრ.: თურქული **götürmek** აღნიშნავს: 1. წაღება, გადატანა; 2. წაყვანა; 3. (ამბის...) მიტანა; 4. (რაიმემდე) მიყვანა; 5. გადატანა, ატანა, გამოვლა.

8. ზედსართავი სახელი **დიდი**, ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, იმერხელში გამოიყენება “ოჯახის უფროსის”, ზოგადად, “უფროსის” მნიშვნელობით. **დიდვანები** - “უფროსები”. მაგ.:

ჩვენი **დიდი** ჰაჯ (მექაში სალოცავად) წვედა წრეულ (შ. ფუტკ., 265); იტყოდენ **დიდუანები** (შ. ფუტკ., 266); ჩვენი **დიდიები** ყვალა დღე იკიდობენ წყალისთვინ; შემრცხვება ჩემ დალაა, ე **დიდრუანი** კაცები შიგვერებიან მესელა; **დიდრუანები** იბურვენ; სახში ჩვენ **დიდრუანები** ვლაპარაკოფთ გურჯიჯა, გენჯები (ახალგაზრდები) არ ლაპარაკობენ, ოქულში წადიან; თუ ავსწიეთ ჩვენ, ჩვენ **დიდთან** მივტანთ, მიკროფონით დავაძახნიეფთ ქი, ეს ვიპუეთ, ვინცხასია, მოიდეს, წვილოს; ამ ტყეებ რომენაბ უყურებ, იმათი **დიდრუანები** რომენ არიან, იმათი მოფორი ვიყავ მე.

ქველ-ის მიხედვით: **დიდი** - 1. ჩვეულებრივზე მეტი. 2. მნიშვნელოვანი, საყურადღებო, ანგარიშგასასწევი. 3. ბევრი, ხანგრძლივი. 4. **მოზრდილი**; **უფროსი**. 5. ღისშესანიშნავი, ძლევაშოსილი, დიადი. 6. გამოჩენილი, თვალსაჩინო.

ქართულში **დიდის** ერთ-ერთი მნიშვნელობაა “ასაკით უფროსი”. არ აღნიშნავს თანამდებობის პირს, ხელმძღვანელს, როგორც ეს თურქულშია.

თურქული **büyük** ფორმით გადმოიცემა: 1. დიდი, მსხვილი, ფართო, ვრცელი; 2. დიადი, მძლავრი, მნიშვნელოვანი; 3. უფროსი; 4. მთავარი.

დიდი “უფროსის” მნიშვნელობით დასტურდება ფერეიდულშიც, რაც სპარსული ენის გავლენითაა ახსნილი (სპარს. **bozorg** — “დიდი”, უფროსი”) (თ.უთურგაიძე, დ.ჩხუბიანიშვილი, ჯ.გიუნაშვილი, 1989, გვ. 160).

9. რიგობით რიცხვით სახელს **მეორე** (შიორე, მიერე) იმერხეულში შეძენილი აქვს შემდეგი მნიშვნელობა: “სხვა, დანარჩენი”:

იქედან ჩამულთ, **მიერე** სახლფესაც დევინახავთ; ერთი საყდარში ცოცხლოფს, **მიერები** ისტამბოლ არიან; თიეფში აველით, აჭარის ჰუდუდეფში (საზღვარზე), იმას უკან აქ **მიერე** სოფლფეში ვიარეთ; სიმინდში შიგან ლობიოს ვთესავთ, ყართოფ ვთესავთ, ყარფუზი (საზამთრო), ყაუნი (ნესვი), თომათისიც (პამიდორიც) მუა და **მიორები** აქ რამე არ მუა ართუხ; ახლა მარტო ის დარჩა, **მიერებმან** სახლები გაყიდეს, **მიერებმა** ეიდეს, **მიერებმა** გააკეთეს; ჩვენ ჩომა ქვეყადა, ბევრ აქ არ ძღობოდენ, **მიორე** სოფლებ მუარონიებდით.

ამ შემთხვევაშიც **მეორე** სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოება შესაბამისი თურქული ლექსიკური ერთეულის კალკირებით აიხსნება. შდრ.: თურქული **diğer** სიტყვის მნიშვნელობები: მეორე, სხვა; დანარჩენი (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011).

განხილული შემთხვევებიდან გამომდინარე, იმერხეველთა მეტყველებაში სიტყვათა სემანტიკური ცვლილების (გაფართოების) ფაქტები უმთავრესად თურქული ენის გავლენით აიხსნება, რაც განსხვავებული სისტემის ენათა ინტენსიური კონტაქტის პირობებში ბუნებრივი და კანონზომიერი პროცესია. ამასთან, იმერხეულში დასტურდება დიალექტის იმანენტური განვითარების შედეგად წარმოქმნილი სემანტიკური გადაზრის შემთხვევებიც.

დამოწმებული ლიტერატურა

თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2011 - თურქულ-ქართული ლექსიკონი, ლ. ჩლაიძის რედაქციით, სტამბოლი, 2011.

თ. უთურგაიძე, დ. ჩხუბიანიშვილი, ჯ. გიუნაშვილი, 1989 - თ. უთურგაიძე, დ. ჩხუბიანიშვილი, ჯ. გიუნაშვილი, სიტყვათა სემანტიკური ცვლილება ფერეიდულში სპარსული ენის გავლენით, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XXVIII, 1989.

შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.

ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული, არნ. ჩიქობავას რედაქციით, თბ., 1950-1964.

ქეგლ, 2008 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ახალი რედაქცია, ტ. I, თბ., 2008.

ს. ჯიქია, 1964 - ს. ჯიქია, თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან, I. თურქული ლექსიკური კალკები ლაზურში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 108, 1964.

2006-2009 წლებში იმერხევი ჩაწერილი დიალექტური მასალა (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში).

EKA DADIANI

ON THE SEMANTIC CHANGE OF WORDS IN IMERKHEVIAN DIALECT

In the long period of co-existence with Turkish language field the Georgian language and traditions have survived to these days. However, gradually it acquires different coloring and we witness the cultural interference between the Georgian and Turkish languages and culture, in general.

The paper discusses semantic changes, broadening the meanings, of the common Kartvelian words under the influence of the Turkish language.

I've analyzed the materials that were recorded in the villages of Imerkhevi field works during 2006-2009. I've also made use of Prof. Shushana Purtskhvanidze's Imerkhevi texts (*Chveneburebis Kartuli* (Georgian of our kin), Batumi, 1993).

Semantic broadening of the meaning is characterized to both verbal and nominal stems.

1. The verb *kikhva* (to read) has the following meanings: a) to learn, to get education; b) to read wholly books; c) to charm away; d) to understand the written text; to put question to; e) to inform, to give message

2. *stsavla* (to learn) has two meanings: a) to learn b) to understand, to hear new information. This last meaning in Imerkhevi is a direct Turkish calque.

3. Verb *iskhovrobs* (he lives) _ is often substituted by *tsotskhlobs* (he keeps living, he stays alive). Turkish language does not distinguish between the meanings of *iskhovrobs* and *tsotskhlobs* and renders the meaning with the verb (*yasmak*); the semantics of the above-discussed verbs differs in the literary Georgian and its dialects.

4. *datsola* (to lie down) in the Imerkhevi apart from its main meaning occurs as to "arrest, to put in the jail" which does not occur neither in literary Georgian no in dialects. It has developed in Imerkhevi by the influence of Turkish *yatamak*: 1) to lay oneself down, to lie, couch 2) to agree, to recline, to surrender, to bend to, to intend to do sth; 3) to sleep with 4) to sit in prison...

5. *atsevs*, (v) besides of its usual meaning in Imerkhevi means: 1) will be able to do; 2) will take sb/sth by any kind of transportation; 3) will abrogate /nullify) Cf: Turkish, *kaldirmak*, verb meanings:

1) to lift, elevate; hold up; jack up, hoist.

- 2) clear away, move away; up heave;
- 3) abolish, cancel, blank out
- 4) arouse, wake up
- 5) put away, pick off, give sb a lift
- 6) move away
- 7) to kidnap, scoop up,
- 8) to vomit

6. In Imerkhebian the verb *akvs* often has the meaning of *hqavs*. If compared with Turkish the semantics of *akvs* (has) (of inanimate objects) and “*hqavs*” (has)(of animate object) is not distinguished.

7. Similarly *gaqvana/gatana* (take animate /inanimate) are interchangeable in the Imerkhebian dialect. Compare Turkish *goturmak* (to take away, to bring (there is no difference in inanimate/animate objects that is characteristic to the Georgian verb-pairs).

8. Georgian adjective *didi* – (great, big, large) – in Imerkhebian means “head of the family”, apart of its main meaning, it also means “the elder”

Cf: Turkish *buyuk*

1. Large, thick, wide, spacious
2. Great, powerful, important;
3. Elder
4. Principal, main; head;

In Georgian one of the meanings of *didi* – is elder/older, but it does not mean the head of the office etc. as is in Turkish

9. Ordinal numeral “*meore*” (*miore, miero*) has developed the meaning “the rest, all the others”.

As it is evident in the Georgian speech of Imerkhebian the influence of Turkish is quite intense that broadens the semantic boundaries of the Georgian words, the fact is quite natural in the active contacts of languages of different systems.

ბიჭიკო დიასამიძე

ტრაგიკული ღრვის წამებული კათოლიკოსი

საქართველოს სახელმწიფოებრიობის ისტორიამ არაერთი ტრაგიკული და მძიმე პერიოდი იცის, მაგრამ გამორჩეულია XVII ს-ის პირველი ნახევარი, როცა შამახასის გამანადგურებელ ლაშქრობებს, გვირგვინოსანთა (ლუარსაბ II, ქეთევან დედოფალი) ტყეობაში წამებით სიკვდილსა და ძმათამკვლელ ბაზალეთის ბრძოლას მოჰყვა სპარსეთის მიერ ქართლში გამაჰმადიანებულ ბაგრატიონთა გამეფების წესის დაკანონება. ამ პოლიტიკური მოვლენების შედეგი, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიაში უპრეცედენტო გამოდგა — პირველმა გამუსლიმანებულმა მეფე როსტომმა ქართლის ორი კათოლიკოსი შეიწირა: ერთი (ზაქარია) ქვეყნიდან გააქცია, მეორე კი (ევდემოზ I) სიკვდილით დასაჯა.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია განსაკუთრებულ პატივს მიაგებს იმ მღვდელმთავრებს, რომელთაც ქრისტიანობისა და ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაცვას თავი შესწირეს და ამით მაგალითი მისცეს თანამემამულეებს რწმენისა და ქვეყნის თავისუფლებისათვის თავდადებისა. ისინი ეკლესიამ წმიდა მოწამებედ შერაცხა, ვითარცა წმიდა სამოციქულო ეკლესიისა და ქვეყნისათვის წამებულნი.

წმიდა წამებულთა ამ გუნდიდან გამორჩეულია XVII საუკუნის 30-იანი წლების ქართლის კათოლიკოსის — ევდემოზ I დიასამიძის სახელი, რომელსაც ქვეყნის ისტორიაში ერთ-ერთ ყველაზე რთულ პერიოდში (1634-1643 წწ.), როსტომ მეფის მმართველობისას მოუწია ქვეყნის ეკლესიის მესაქეობა და სულიერი მამობა.

ევდემოზ პირველის მოღვაწეობა, მისი მოწამეობრივი აღსასრული ასახულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, მისი ღვაწლი ეკლესიისა და ქვეყნის წინაშე სათანადოდ დაფასდა წმიდა მოწამედ შერაცხვით, მაგრამ ბოლო ხანებში, ისტორიკოს-მკვლევართა ერთი ნაწილის შრომებში გაჩნდა შეფასებები, რომ “მაჰმადიანობის მიუხედავად როსტომი პატივისცემას იჩენდა ქრისტიანობისადმი, ეხმარებოდა სასულიერო პირებს და აქტიურად მონაწილეობდა ეკლესია-მონასტრების აღდგენა-განახლებაში. ქრისტიანობისა და ეკლესიისადმი ასეთ ლოიალურ დამოკიდებულებას მხოლოდ პოლიტიკური მიზნები არ ეძღოდა სარჩულად. ირანში დაბადებისა და იქ მისი ცხოვრების უდიდესი ნაწილის გატარების მიუხედავად, როსტომში ქართული ცნობიერება საკმაოდ ძლიერი იყო. ამიტომაც მისი კარგი დამოკიდებულება ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი ამით უნდა ყოფილიყო განპირობებული” (მ. კაპანაძე, 2007, გვ. 66). ამასთან, ისინი უკრძლობიან რა “ქართლის ცხოვრებაში” მითითებულ მის ნათესაობას (მოყვრობას) თეიმურაზ პირველთან, ევდემოზ კათოლიკოსის მცდელობას

როსტომ მეფის დამხობისა და თეიმურაზ I-ის გამეფებისათვის ქართლში, მიიჩნევენ პირადი, ნათესაური ურთიერთობის გამოვლინებად და ამით აკინებენ მის დამსახურებას ეკლესიისა და ქვეყნის წინაშე.

წარმოდგენილი ნაშრომის მიზანია, აჩვენოს ევდემოზ კათოლიკოსის დროის საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარება, როსტომ მეფის სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის არსი და მკითხველი დაარწმუნოს იმაში, რომ ევდემოზ კათოლიკოსის პოზიცია და ბრძოლა როსტომის წინააღმდეგ განპირობებული იყო არა პირადი ინტერესებით, არამედ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა და ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაცვის ინტერესებით.

წმ. ევდემოზ პირველის კათოლიკოსად კურთხევას წინ უსწრებდა ჩვენი ისტორიის ტრაგიკული მოვლენები: შაჰ-აბასის ლაშქრობები და ათიათასობით ქართველის სპარსეთში გადასახლება, მეფე ლუარსაბ I-ისა და ქეთევან დედოფლის მოწამებრივი აღსარული სპარსეთის შაჰის კარზე, მარტყოფის ძლევაპირისილი გამარჯვების შემდეგ, მარაბდის ტრაგედია და ბაზალეთის ძმათამკვლელი ბრძოლა და სხვა, რომლებმაც შეამზადეს საფუძველი სპარსეთის ხელისუფალთა მიერ საქართველოს დამორჩილების ახალი სტრატეგიის შემუშავებისა — საქართველოს მეფეებად დაესვათ მხოლოდ გამუსლიმანებული ბაგრატიონები და მათი ხელით განეხორციელებინათ საქართველოს გამუსლიმანება, სახელმწიფოებრიობის დაკნინება და მისი საბოლოოდ დამორჩილება. ამით შესრულდებოდა მათი მეორე დიდი გეგმაც, კავკასიისაკენ მომართულ გაძლიერებულ რუსეთს ჩამოაცილებდნენ საიმედო მოკავშირეს, ქრისტიანულ საქათველოს.

1629 წელს (იანვარში) გარდაიცვალა შაჰ-აბას I. ამავე წლის ოქტომბერში, ოსმალეთის დიდი ვეზირის ხუსრეფ ფაშას ბრძანებით, გიორგი სააკაძე სიკვდილით დასაჯეს. გიორგის ბიძაშვილმა როსტომ ხან სააკაძემ და გიორგის ხელშეწყობით დაწინაურებულმა გამუსლიმანებული დაუდ ხანის შვილმა როსტომ ხან ბაგრატიონმა ირანის შაჰინ-შაჰად სეფი I დასვეს. სწორედ სეფი პირველს მოუწია იმ გეგმის განხორციელების დაწყება, რომელიც გამუსლიმანებულ ბაგრატიონთა გამეფებას ითვალისწინებდა ქართლში (ეს წესი მოქმედებდა 112 წელიწადს — 1632-1744 წლებში).

შაჰ-აბასი ისე გარდაიცვალა, რომ ვერ მიადწია ქართლის საბოლოო დამორჩილებას, ამიტომ შაჰის კარზე ქართლის გამუსლიმანება-დამორჩილების ახალი, განსხვავებული გეგმა შემუშავდა: გამოენახათ სამეფო გვარის — ბაგრატიონთა გამუსლიმანებული შთამომავალი, რომლის ქართლის ტახტზე დასმა კანონიერ სახეს მიიღებდა. ასე გახდა ქართლის ვალი (მმართველი) დიდი სიმონ I-ის მოლაღატე მძის — დაუდ ხანის უკანონო შვილი როსტომი, რომელმაც შაჰისადმი ერთგულებით ჯერ მისი გვარდიის სარდლობას, შემდეგ კი ისპაჰანის ტარულობასაც (მოურავობა) მიადწია. ამ დროს ქართლ-კახეთის რეალური მმართველი იყო თეიმურაზ I. 1633 წელს შაჰმა 130 000-იანი ჯარით თეიმურაზის წინააღმდეგ გამოგზავნა როსტომ ხან ბაგრატიონი მისი ქართლში გამეფების პირობით. თეიმურაზ I იძულებული გახდა დედოფლით, ერთგული სასულიერო პირებითა და სამასამდე ღიდიკაცით შეჭიზნებოდა თავის სიძეს, იმერეთის მეფეს — ალექსანდრეს. მეფეს იმერეთში გაჰყოლია ქართლის კათოლიკოსი

ზაქარიაე. მ. თამარაშვილი წერს: “რადგან თემურაზთან ერთად ზაქარია კათალიკოსიც გაიქცა იმერეთში, ამისათვის როსტომ ხანმა კათალიკოსად დანიშნა ერთი ახალგაზრდა ეპისკოპოსი, რომელიც არ იყო მეგობარი კათოლიკეებისა და რომლის შესახებ მისიონერები ამზობდნენ: “კაი მეომარი და მონადირე არისო” (მ. თამარაშვილი, 1902, გვ. 127). ეს ახალგაზრდა ეპისკოპოსი ედემოზ I დიასამიძე იყო, რომელიც, როგორც ჩანს, როსტომ მეფემ სწორედ ამ თვისებების გამო („კაი მეომარი და მონადირე“) შეარჩია კათოლიკოსად, რადგან ფიქრობდა ახალგაზრდა კათოლიკოსი ნაკლებად ღვთისმოსავი იქნებოდა, მაგრამ როგორც მოვლენების შემდეგმა მსვლელობამ აჩვენა, იგი შეცდა. “კაი მეომარი და მონადირე” ახალი კათოლიკოსი, ღრმად მორწმუნე და თავდადებული ქრისტიანი აღმოჩნდა.

როგორც როსტომის მოღვაწეობამ აჩვენა, იგი შაჰის კარის მიერ მკაცრად განსაზღვრული პროგრამით ჩამოვიდა საქართველოში. ამიერიდან სპარსეთის სახელმწიფო, ძალის ნაცვლად, მოქნილ, ლოიალურ პოლიტიკას გაატარებდა მუსლიმანი ბაგრატიონი მეფეების ხელით. ასე რომ “როსტომ ხანმა თავისი მმართველობის 26 წლის მანძილზე გაცილებით მეტის გაკეთება შეძლო ქართველთა გადასავარებლად, ვიდრე შაჰ-აბასმა, თემურლენგმა და ჯალალედინმა ერთად... რასაც ვერ გახდნენ ომითა და მახვილით, მშვიდობითა და ოქროთი შეძლეს” (ს. მასხარაშვილი, 2006, გვ. 242). ბერი ეგნატაშვილი შემდგენიარად აღწერს როსტომ ხანის მეფობის დასაწყისს: “ამან აღაშენა სახლი ყიზილბაშური, კეკელუცად და ტურფად ნაგები, შემოიღო მოყენილობა, სმა-ჭამა, სმაოჩუნება და კეკელაობა. და მიიქცნენ სრულიად წესსა ზედა ყიზილბაშისასა, და გამრავლდა სახლსა შინა მისსა სიძეა და არა-წმინდება, ცოდვა იგი სოდომ-გომორული და მრუშობა და ღედათა თანა აღრევა” (ქცა, 1959, გვ. 424). და ეს ყველაფერი კეთდებოდა ყაენის ნებით, რადგან როსტომ მეფე “უყაენოდ არაყის რა მისცემდა, და, თუ ვინმე გასაკეთებლად უნდოდა, ყაენს შეეკითხოვოდა. და იყო მეფე როსტომ მორჩილი ყაენისა და მოყუარე სჯულისა მაჰმადისასა” (ქცა, 1959, გვ. 424). მან ქართლ-კახეთში ახალი ტიპის სახელმწიფოს დაუდო საფუძველი. ერთი მხრივ, შინაურთა და ადგილობრივთათვის როსტომი ქართველი მეფე იყო, რომელმაც ძველქართული სახელმწიფოებრივი სტრუქტურები და სახელმწიფო მმართველობაში ძველთაგანვე არსებული ქართული სახელო-თანამდებობები არ მოშალა, თავის თავსაც მეფეს უწოდებდა, მაგრამ მეორე მხრივ, მან გზა გაუხსნა “ყიზილბაშურ რიგს”, ხელისუფალთა დასახლება სპარსეთის მიზაძვით შეცვალა, შემოიღო ყიზილბაშური თანამდებობები. როსტომმა თავის მმართველობას ორსახა ხასიათი მისცა: სპარსელებისთვის ის „ვალია“ (ანუ შაჰის მოხელე), ქართველებისთვის — “მეფე” (ა. ჭავჭავაძე, 2003, გვ. 251). მოსახლეობის გულის მოგებისა და მხარდამჭერთა გამრავლების მიზნით, მან რიგი ისეთი ღონისძიებები გაატარა, რომლებიც მას ქვეყნის ეკონომიკური აღმავლობის, ქვეყანაში წესრიგის განმტკიცებისა და ქრისტიანობისადმი ლოიალური დამოკიდებულების იმიჯს უქმნიდა. ბერი ეგნატაშვილი გვაუწყებს: “ხოლო სამღვდლონი ეპისკოპოსნი ამითი დაიერთვულნა, რომე ყოველთავე ჭამაგირი განუწყესა, თავმდაბლად და ტკბილად ექცეოდა, ამისათვის არღარა ზრუნვიდენ სამღვდლონი კრებულნი. ხოლო აღაშენა წმიდა

კათოლიკე ეკლესია, მცხეთის გუმბათი და სხვანიცა რომელნიმე მოოხრებულნი ეკლესიანი აღაშენნა. და კულალ აღაშენა გატეხილი ხილი” (ქცა, 1959, გვ. 425).

მეფეს ესმოდა რა ვაჭრობის, აღებ-მციცმობის როლი ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში, ხელს უწყობდა ვაჭრობის სადავეების უცხოელთა ხელში (სომხები, ბერძნები, ებრაელები) გადასვლას. მაკარი ანტიოქელის ცნობებზე დაყრდნობით, პროფ. შ. მესხია XVII საუკუნის შუა ხანების ქართლში შექმნილ მდგომარეობას ასე ახასიათებდა: “შთელი ვაჭრობა ქართველთა ხელკვეითი სომხების, ებრაელების და ზოგიერთი ბერძნის ხელთაა... ეს სომხები და ებრაელები წარმოადგენენ მდიდართა კლასს საქართველოში და მათ წინაშე ყველა ქართველი დავალებულია განურჩევლად წარჩინებულობისა და მმართველობისა. ყოველ ამ ვაჭართაგანს ოჯახში ყავს ქართველი გოგო-ბიჭი მსახურად, რომლებსაც როგორც უნდათ, ისე ექცევიან” (შ. მესხია, 1983, გვ. 316).

როსტომ მეფის მოღვაწეობის ხანიდან დამკვიდრდა ქართლში ქრისტიანი ქართველთა ტყვედ სყიდვა. თუ სიმონ ხანი ტყვეებად, საჩუქრებად არაქართველებს, არაქრისტიანებს აგზავნიდა, როსტომის მეფობიდან დაკანონებულია ქართველ ქრისტიანთა ტყვედ ქცევა. “ქართლის ცხოვრებაში” ვკითხულობთ: “და ამან როსტომ მატა ყოველსა ფეშქაშსა და მეტადრე ტყვესასა. რაჟამს დაიდვა სვიმონ მეფემან, ამ წესით იქმოდა: ანუ ძესა ურიისასა, ანუ ნასყიდსა და ანუ ოსთასა გაგზავნიდა, ხოლო ამან გამოიყვანა ქართველთა გლეხობა, აზნაურთა, დიდებულთა ასულნი და ძენი და მას გაუგზავნიდა, ამიერითგან დაიდვა ეს: და ყოველნი მეფენი საქართველოსანი ესრეთ ჰყოფდენ, ვიდრე მოღლინდელად დღემდე” (ქცა, 1959, გვ. 425).

როსტომ მეფის დროს გახშირებულა ქართველ მართლმადიდებელ ქრისტიანთა “გაკათოლიკება”, “გასომხება”, “გაბერძნება”, თუ “გამუსლიმანება”. ამ პროცესმა ძალიან ფართო და საშიში ხასიათი მიიღო. ამიერიდან ქართველად მხოლოდ მართლმადიდებელ ეთნიკურ ქართველს თვლიდნენ. ეთნიკურად ქართველი კათოლიკე “ფრანგად” იწოდებოდა, გრიგორიანელი — “სომხად”, ბერძნული ეკლესიის წევრი — “ბერძნად” და ა.შ. ამ პროცესს ხელს უწყობდა უცხოელთა მიერ გლეხებით დასახლებული მიწებისა და სოფლების შეძენის მიღებული წესიც, რომელსაც ხელისუფლებაც უწყობდა ხელს. ავგუსტინიანი პატრი ამბროზიო 1640 წელს რომში გაგზავნილ წერილში წერდა: “თუმიცა ქართველებს დიდი სიმძულვარე აქვსთ სომხებისა სარწმუნოების მხრივ, გარნა, როდესაც მათი ყმები ხლებიან, ბევრი მათგანი გადადის სომხის წესზე. ამაზე უარესიც ვნახეთ: ზოგიერთმა მდიდარმა ურიებმა, რომლებიც საქართველოში სცხოვრობენ, გააურიავეს რავდენიმე თავიანთი ყმა და მოსამსახურე” (შ. თამარაშვილი, 1902, გვ. 236). საქმე იქამდეა მისული, რომ როცა ერთ-ერთი მართლმადიდებლის (ნასყიდა ლოპამონი) კათოლიკე მონაზონად შედგომის გამო სასამართლო შედგა, კათოლიკე პატრი ქართლის კათოლიკოსს საყვედურით მიმართავს: “ყოველდღე ჩენის თვალით ვხედავთ, რომ მრავალნი ქართველნი სომხდებიან, და უფრო მომეტებული მათგანნი მაჰმადის სარწმუნოებასაც ღებულობს, მაშ, ვისაც კი უნდა გაფრანგება, რად უნდა დაეშალოს?” (შ. თამარაშვილი, 1902, გვ. 127).

XVII საუკუნის 30-იანი წლების მეორე ნახევარში ევროპელი კათოლიკე პატრები ქართლიდან იმერეთსა და სამეგრელოში გადადიან. ამას მ. თამარაშვილი იმით ხსნის, რომ “ქართლში ველარ ხედავდნენ უწინდელგებ კათოლიკე სარწმუნოების მოსარჩლე მეფეს (თეიმურაზს — ბ.დ.), მისიონის მფარველს დედოფალს (თეიმურაზის მეუღლე დარეჯანს მისიონის მფარველს და დედას ეძახდნენ) და აღარც თავიანთ ერთგულ კათალიკოსს (ზაქარია — ბ.დ.)... არც ახალი კათალიკოსისაგან (ევდემოზ I — ბ.დ.) დიდს სიკეთეს მოელოდნენ” (მ. თამარაშვილი, 1902, გვ. 131). როსტომ მეფის საეკლესიო პოლიტიკის დამახასიათებელია ისიც, რომ ევდემოზ პირველის მოწამებობრივი სიკვდილის შემდეგ კათალიკოსად დასვა არა გამოცდილი, ორმად განსწავლული სასულიერო პირი, არამედ “ლაშქარ-ნადირობით” გამორჩეული ქრისტიანულ ურდულთაშვილი, რომელიც იყო: “გამოცდილი საეროსა სამამაცოსა ლაშქარ-ნადირობასა შინა, და არა ჰქონდა გამოცდილობა წერილთა, მცირე ოდენ წურთილ იყო” (ქცა, 1959, გვ. 425).

ვფიქრობთ, ქართლში შექმნილი სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარების წარმოდგენილი სურათი იძლევა იმის საფუძველს, რომ ორმად გავიაროთ კათალიკოს ევდემოზ I დიასამიძის მოღვაწეობის არსი: ან უნდა შეჭვებოდა როსტომ მეფის ქართველთა სულიერი გაზრწის, ეროვნული ცნობიერების გადაგვარების პოლიტიკას, რაც ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და სახელმწიფოებრიობის დაკარგვას მოუშადადებდა საფუძველს, ან დაპირისპირებოდა მას, ეძებნა გზა ქვეყნის ხსნისა. როგორც ჩანს, კათალიკოსმა მეორე გზა აირჩია. იგი ვერ ეგუებოდა მეფის მიერ ქვეყანაში დანერგულ ყიზილბაშური ცხოვრების წესსა და იმას, რომ “რომელნიცა იყვნენ ქართველნი, მოყუარენი წესისა მათისა, მეძაენი და ბილწების მოქმედნი, დიდად პატივსცემდა მეფე როსტომ და ჰკითხევდა და უსმენდა მათსა და, რომელნიცა იყვნენ სიმართლისა-მოქმედნი და წრფელნი გულითა და ცოდვის მორიდალნი, მათ არას პატივსცემდა და ცუდს კაცს ეძახდენ. და შეუძლებელსა” (ქცა, 1959, გვ. 425). ამიტომ კათალიკოსი მეფეს სახალხოდ ეუბნებოდა “მაჰმადიანების მამა ხარ და ქრისტიანთა მამინაცვალიო” (წმინდანთა ცხოვრებანი, 2006, გვ. 306-307). მისთვის ცხადი იყო, რომ შაჰისაგან გამოგზავნილი, სპარსეთში დაბადებულ-აღზრდილი მუსლიმანი როსტომი ირანის ხელისუფლების გეგმის მიხედვით მოქმედებდა, ამიტომ იგი თანამოაზრეებთან ერთად ქართლის ინტერესებისათვის მისაღებ მეფის კანდიდატურად, სპარსელების წინააღმდეგ დაუცხრომელ მებრძოლ, წამებული ქეთევან დედოფლის შვილს თეიმურაზს მიიჩნევდა, რადგან სწორედ მან გაიღო ყველაზე დიდი მსხვერპლი (შვილები, დედა...) დამპყრობელთა ბრძოლაში.

ამიტომ “შეკრეს პირობა (ზაალ) ერისთავმან, იოთამ ამილახორმან, ნოდარ ციციშვილმან, კათალიკოზმან დიასამიძემან ევდემოზ, გორაშვილმან გიორგი და ზოგმან რომელღანმე ქართველმანცა, ამათ ინებეს განდგომა როსტომ მეფისა. და უფროსდა ცდილობდა კათალიკოზი ევდემოზ ამისათვის, რომე ამისი ძმის ასული დათუნას, ბატონი თეიმურაზის შვილს ცოლად ესუა. ამათ გაუგზავნეს ბატონს თეიმურაზს კაცი და მისცეს საფიცრები და პირობა დიდი და იხმეს: “კულად მოდი ქართლში და გაგაბატონებთო” — ვკითხულობთ “ქართლის ცხოვრებაში” (ქცა, 1959, გვ. 422). შეთქმულება გასცეს. როსტომ

მეფემ შეთქმულები შეიპყრო და სასტიკად დასაჯა. “შეიპყრა კათალიკოზი ევდემოზ როსტომ მეფემან და წარავლინა ქალაქის ციხეშია და ტყუე-ყო და, ხანსა რაოდენსამე უკანა, მუნვე ციხეში მოაშთობინა (ქცა, 1959, გვ. 423). ვახუშტი ბატონიშვილი შემდგენიერად გადმოსცემს ამ ამბავს: “შეიპყრა როსტომ მეფემან კათალიკოზ ევდემოზ და პატიმარ-ჰყო ტფილისს ციხესა შინა. შემდგომად გარდმოვადლო განჯის-კარის კოშკილამ” (ქცა, 1973, გვ. 442). მარი ბროსე ამბობს: “კათალიკოზი შეიპყრეს, მაღალ კოშკიდან ხევე მიგადავადეს” (მ. ბროსე, 1895, გვ. 204-205). “ქართველ წმინდანთა ცხოვრებაში” ვკითხულობთ: როსტომ მეფემ “მისი გვამი შეურაცხყოფის მიზნით ნარიყალას ციხიდან გადაავადებინა აბანოების მხარეს. ქრისტიანობისათვის წამებული ნეტარხსენებული კათალიკოს-პატრიარქის გვამი ქრისტიანებმა ფარულად წამოასვენეს და ანჩისხატის ტაძარში დაკრძალეს, ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში” (გვ. 235).

ყველა შემთქმული და ევდემოზ პირველის დასჯის ფორმა (დატუსადება, მოშობა, ციხის კოშკიდან გადავადება) აჩვენებს, რომ ევდემოზ პირველის მოქმედება, მისი მონაწილეობა შეთქმულებაში, ხელისუფლებამ შეაფასა როგორც მეფისაგან განდგომა და ღალატი. როსტომის მეფობას ივ. ჯავახიშვილი ასე აფასებდა: ქართლში როსტომისა და კახეთში სელიმის გაბატონებით “ქვეყანა მთლიანად სპარსეთს ჩაუვარდა ხელში... ბრძოლისათვისაც ცხადი უნდა გამხდარიყო, რომ თეიმურაზ მეფის ბატონობა აღმოსავლეთ საქართველოს დამოუკიდებლობასა და მაინცადამაინც დამოუკიდებლობისათვის თავგანწირულის ბრძოლას მოასწავებდა, როსტომის მეფობა კი ჩვენი ქვეყნის მონობასა და სპარსთა ბატონობის მომავლენებელი იყო (ივ. ჯავახიშვილი, 1967, გვ. 369). თუ ამ შეფასებას ვიზიარებთ, მაშინ ევდემოზ კათალიკოსის როსტომ მეფისაგან განდგომა, მის წინააღმდეგ აჯანყება გვიჩვენებს, ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის თავგანწირვა იყო და მისი ნათესაობა (მოყვარეობა) თეიმურაზ მეფისთან მხოლოდ რეალობის დაფიქსირებაა მემბტიანეს მიერ, რადგან აჯანყებულთა გამარჯვების შემთხვევაშიც ევდემოზ კათალიკოსი პირადად არაფერს ელოდა, რადგან იგი ისედაც უმაღლესი მღვდელმთავარი, კათალიკოსი იყო. “კათალიკოს ევდემოზ I-ის პოლიტიკური ნაბიჯი (“როსტომისგან განდგომა”) ნაკარნახევი იყო არა ვიწრო სუბიექტური (ნათესაური ურთიერთობა თეიმურაზ I-თან) მოსაზრებით, არამედ იყო ნაბიჯი ღრმად მოაზროვნე ეროვნული მოღვაწისა, ერის ქვეყნობის სულიერი მამისა და შორსმხედველი პოლიტიკოსისა” (ზ. კაცელაშვილი, 1999).

როსტომ მეფის მხრივ ქრისტიანობის მიმართ ლოიალობა, ეკლესიების შენება და შემკობა, მშვიდობიანობა და ერთგვარი ეკონომიკური აღმავლობა ქვეყანაში არა მისი კეთილი ნების გამოვლინება იყო, როგორც ამას ზოგიერთი მკვლევარი თვლის, არამედ სპარსეთის სახელმწიფოს დამპყრობლური გეგმის შემადგენელი ნაწილი, რომელიც ითვალისწინებდა ქართველი ხალხის გულის მოგებას, დამშვიდებას, სულიერ გახრწნას, ეროვნული ცნობიერების მოღუწებას, ქვეყანაში შექმნილი ვითარებისადმი შეგუებას, მოსახლეობის რაც შეიძლება დიდი ნაწილის დამპყრობთა სამსახურში ჩაყენებას და საბოლოოდ მშვიდობიანი გზით, რენეგატი გამაჟსლიმანებული მეფეების ხელით, ქვეყნისათვის დამოუკიდებლობის წართმევას. ამიტომ როსტომ მეფის საქმიანობის გაზვიადება

და დადებითად შეფასება ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და ქრისტიანობის დაცვისათვის თავდადებული წმიდა მოწამე ევდემოზ კათალიკოსის ღვაწლის დაკნინებაა, რაც დიდი უმადურობა და უსამართლობაა ისტორიის წინაშე.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. ბროსე, 1895 - მარი ბროსე, საქართველოს ისტორია, ტფილისი, 1895.
 მ. თამარაშვილი, 1902 - მ. თამარაშვილი, კათოლიკობა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902.
 მ. კაპანაძე, 2007 - მ. კაპანაძე, ქრისტიანობისა და ეკლესიისადმი როსტომ ხანის დამოკიდებულების საკითხისათვის. კრ. აღმოსავლეთი და კავკასია, №5, 2007.
 ზ. კაცელაშვილი, 1999 - ზ. კაცელაშვილი, შეიპყრა მეფემან და ციხეში მოაშთობინა. გაზ. „თბილისი“, 10 ივლისი, 1999.
 ს. მასხარაშვილი, 2006 - ს. მასხარაშვილი, მატთანე ქართველთა, თბ., 2006.
 შ. მესხია, 1983 - შ. მესხია, საისტორიო ძიებანი, II, თბ., 1983.
 ქცა, 1959 - ქართლის ცხოვრება, ტ.II, თბ., 1959.
 ქცა, 1973 - ქართლის ცხოვრება, ტ.IV, თბ., 1973.
 წმინდანთა ცხოვრება, 2003 - ქართველ წმინდანთა ცხოვრებანი, თბილისი-ათენი, 2003.
 წმინდანთა ცხოვრება, 2006 - წმიდათა ცხოვრებანი, წიგნი II, თბ., 2006.
 ა. ჯაფარიძე, 2003 - ა. ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. III, თბ., 2003.
 ივ. ჯავახიშვილი, 1967 - ივ. ჯავახიშვილი, ქართული ერის ისტორია, ტ. IV, თბ., 1967.

BICHIKO DIASAMIDZE

MARTYR CATHOLICOS OF THE TRAGIC TIME

Georgian Orthodox Church confers special honor to the high priests and clergy who sacrificed themselves to the Christian faith and for the independence of Georgia and gave the example of devotion for the faith and loyalty of their fatherland to the nation, The Georgian church canonized them as Saints. Among the group of those martyrs the name of Evdemoz I Diasamidze, Catholicos of Kartli, in the 30s of the 17th century, is one of the luminous persons in the history of our country during one of the most difficult periods (1634-1643) when the country was ruled by a renegade King Rostom.

The aim of the present paper is to show social, economic and political situation of the period, the essence of king Rostom's state policy, and tell the reader that the position of Evdemoz I Catholicos - to oppose King Rostom - was conditioned not by the personal sentiments, but by the interests of protecting Georgian Orthodox Church and the country's independence.

The analyzed social, economic and political situation provides a picture that gives ground to realize the essence of Evdemoz I Diasamidze's activities:

He either should conform to the spiritual decadence and the policy of degeneration of the national consciousness of King Rostom, (that would lay the ground for the loss of Georgia's independence and statehood) or contradict the King and seek the ways of salvation of the country.

Evdemoz I Catholicos chose to oppose the King's policy of establishing Qizilbash mode of life and publicly uttered a bitter diatribe against King Rostom: "You are the father to Muslims and step-father to Christians".

An unsuccessful conspiracy had been planned that was prematurely revealed. The plotters were arrested and severely punished. King Rostom had Evdemoz I Catholicos smothered in the city prison and to humiliate him his corpse was thrown from the Narikala Castle to the side of the baths. "Christian believers succeeded in stealing the body of the martyr Catholicos and buried him in the north-west corner of Anchiskhati church".

The opposition of Evdemoz I Catholicos is a heroic act for the independence and freedom of his country.

That Evdemoz I Catholicos was related to King Teimuraz is a mere historical fact that had nothing to do with Catholicos' personal ambitions as he had already been a Catholicos and no high position was granted to him in case of the successful outcome of the conspiracy.

That is why his split from King Rostom was dictated from the position of the spiritual father of the nation and his choice was the step of the farseeing politician.

თორნიკე ევრემიძე

იონანე პეტრიწისაჲს მიხნული H-1283
ხელნაწერის შესახებ

XI-XII საუკუნის დიდი ქართველი ფილოსოფოსი და პოეტი, გელათის აკადემიის მოძღვართ-მოძღვარი იონანე პეტრიწი (იგივე ჭიჭიმიელი), იღვა იმ რენესანსული იდეების სათავესთან, რომელმაც ყველაზე სრულყოფილად შოთა რუსთაველის “ვეფხისტყაოსანში” ჰპოვა ასახვა XII-XIII საუკუნეთა მიჯნაზე, თამარისდროინდელ საქართველოში.

1978 წელს გამოვიდა თ. კუკავას “იონანე პეტრიწის წიგნი “ათ-ორ თვისა” (“პროლოგია”). მეცნიერმა თავის გამოკვლევას თან დაუერთა პეტრიწისეულად მიჩნეული “ეთიკური იამბიკოები” თქმული იონანე პეტრიწი ფილოსოფოსისაგან, “იონანე პეტრიწის “შვილთათვის ვნებათა არს...” და “პეტრიწის ფილოსოფიური ლექსიკონი”. როგორც თ. კუკავა წერს, ესაა კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის H-1283 ნომრით ცნობილი ხელნაწერის ფრაგმენტი. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ ხელნაწერის სათაურიც - “ფილოსოფიური ლექსიკონი”, პირობითია და პროფ. თ. კუკავას მიერაა შერჩეული.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა შევნიშნოთ, რომ აღნიშნული ხელნაწერი იმდენად ფილოსოფიური ხასიათის არაა თანამედროვე გაგებით, რამდენადაც საბუნებისმეტყველო-მათემატიკური შინაარსისა. ცნებები და კატეგორიები, რომელთა განმარტებებსაც გვთავაზობს ხელნაწერის ავტორი, XVII-XVIII სს. მეცნიერებათა: ფიზიკის, მათემატიკის, ასტრონომიისა და ბიოლოგიის მონაცემებით უფრო აიხსნება, ვიდრე X-XI სს. ფილოსოფიურ-საბუნებისმეტყველო ცოდნით.

მაგალითად, “ლექსიკონის” ავტორი განმარტებებით: “სხეული რომელიმე არს ორღანოებრი, ვითა უსულოთა ქვათა და ეგვივითართა” და “წერტილთაგან შედგება ასო, ასოთაგან - მარცვალი, მარცვალთაგან - ლექსი, ლექსთაგან - სიტყვა, სიტყვათაგან - პარალრაფი, პარალრაფთაგან - თავი, თავთაგან - წიგნი” (პეტრიწი, 1940, გვ. 82), არ გამოხატავს ამა თუ იმ ეპოქისა და საუკუნის ცოდნას. არც შემდეგ პარაგრაფში გადმოცემულ განმარტებათა: “ნაწილებით განზომს”, ან “მის მიერ განზომილსა” რომ შეეხება, ან კიდევ: “საყოველთაო ჟამი საყოველთაოს შორის სხეულსა, რომელ არს ცაი და ნაწილებით ჟამი ნაწილთა შორის, რომელ არიან შვიდნი სფერონი ცისანი, ვითარ მზისა და თანატომთა მისთა, რომელთა ერთი არს მზე აპოლოს” (ხაზგასმა ჩვენია - თ. ე.) (თ. კუკავა, 1978, გვ. 82), ავტორობის საკითხია სადავო და გამოსაკვლევი. სანალიზო ტექსტის ხაზგასმულ წინადადებაში მოხსენებული “შვიდნი სფერონი ცისანი, ვითარ მზისა და თანატომთა მისთა”, ერთნაირად ესმოდათ როგორც XII საუკუნეში - იონანე პეტრიწის დროს, ასევე XVIII ს. საქართველოშიც - ანტონ კათალიკოსის თანამედროვეთ.

რაც შეეხება “საყოველთაო ჟამი საყოველთაოს შორის სხეულსა”, რომელიც ფიზიკასა და ფილოსოფიაში დამკვიდრდა ი. ნიუტონის (1643-1727

წწ.) და გ. ლეიბნიცის (1646-1716 წწ.) დროიდან “აბსოლუტური დროის” ცნების სახით, ვერ იქნებოდა პეტრიწის ეპოქაში გავრცელებული ტერმინი.

აქვე უნდა შევეხოთ განმარტების ნაწყვეტს - “რომელთა ერთი არს ესე აპოლოს”. აქ “ერთი” პეტრიწისეული განმარტებაა ღვთისა, ხოლო “აპოლოს”; ბერძნულ-ბიზანტიური ტრადიციებით, მზის სინონიმური სახელწოდებაა. პეტრიწის მიხედვით, მზე არის სიმბოლო “დიდისა აპოლოსა”, რომელიც შვიდთა მნათობთა დასში ასე მიმოიქცევა: “...სხვა კრონოსისა შორის, და სხვა დიდისა დიოსსა და სხვა არიასა და სხვა აფროდიტის, დიდისა აპოლოსისა, და სხვა ერმის პრომეთისაი, და სხვა აფროდიტის მახარებელთა ტფიალებათა, და სხვა ერმის არტემიდიოს ქცევათაი” (ი. პეტრიწი, 1940, გვ. 119); ან კიდევ: “შოქცევაი მთვარისაი, აფროდიტისი, ერმისი, აპოლოსი, არიასი, დიოსის, კრონოსის” (ი. პეტრიწი, 1940, გვ. 120); ანუ ახლანდელი ტერმინებით: მთვარე, ვენერა, მერკური, მზე, მარსი, იუპიტერი, სატურნი.

იოანე პეტრიწის მიერ შემოთავაზებული 7 მნათობის მიმოქცევის ის რიგი, რომელიც შემდეგ რუსთველის “ვეფხისტყაოსანში” კონდენსირებული სახითაა მოცემული 951-ე სტროფის ორ ტაეპში: “ოტარილო, შენგან კიდევ არვის მიგავს საქმე სხვასა, / მზე მაბრუნებს, არ გამიშვებს, შემიყრის და მიმცემს წვასა”, საფუძვლად დაედო სამყაროზე ჰელიოცენტრული შეხედულების დაცვას რუსთველის რენესანსულ იღებში (დ. ჭანტურიშვილი, 1955; თ. ეფრემიძე, 2009 ...).

H-1283 ხელნაწერის მე-3 აბზაცში დროის საზომი ერთეულებია მოცემული: “ვითა სტომის, ე.ი. წენტილი სხეულისათა შორის, ესთავე წვინი და აწი ჟამისათა შორის” (თ. კუკავა, 1978, გვ. 82).

სულხან-საბა ორბელიანი სიტყვა “სტომს” ასე განმარტავს: “სტომი და წენტილი სხეულთა შორის ყო(ც)ელთა უმცირეს და ურადენო არიან” (სულხან-საბა, 1965, გვ. 113), საიდანაც ჩანს, რომ “სტომი და წენტილი” არის დროის უმცირესი ნაწილი, რომელსაც რადენობრივი ზომები არა აქვს. “წერტილი” და არა “წენტილი” გამოყენებულია მატერიალური “წერტილის” განმარტების საფუძვლად, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე მათემატიკასა და მექანიკაში. სულხან-საბას განმარტების მიხედვით, H-1283 ხელნაწერის ტექსტი: “ვითა სტომი, ე.ი. წენტილი” უნდა შესწორდეს ამ სახით: “ვითა სტომი და წენტილი”; ამ მოსაზრებას ადასტურებს განმარტების მომდევნო ცნებები: “ესთავე წვინი და აწი ჟამისათა შორის”, საიდანაც ჩანს, რომ წვინი და აწი დროის (ჟამის) საზომი ერთეულები ყოფილა.

სულხან-საბას მიხედვით, დროის ერთეული არის “წვინი” და არა “წერინი” (სულხან-საბა, 1965, გვ. 594). აქვე გვინდა, დროის საზომი ერთეულები მოვიტანოთ საბას მიხედვით და შევნიშნოთ, რომ “ჟამის” რადენობრივი ზომა არის 1 საათი, თვისობრივი კი - განუსაზღვრელი დრო (აქედანაა სიმღერა “შრავალჟამიერი”!). სულხან-საბასთან აღრევა გვაქვს წუთსა და წამს შორის. აქვე მოგვაქვს სულხან-საბას ლექსიკონის და თანამედროვე ტერმინების მიხედვით დროის საზომი ერთეულები და მათ შორის რადენობრივი კავშირის ორი ცხრილი:

I

- 1 ეამი = 60 წამს (წუთი)
- 1 წამი = 60 წუთს(წამი)
- 1 ეამი = 4 წენტილს
- 1 წენტილი = 15 წმ. (წთ.)
- 1 აწი = 60 წინს
- 1 წინი = 60 სტომს
- 1 სტომი = $1,3 \cdot 10^{-7}$ ეამს
- 1 ეამი = $4,5 \cdot 10^4$ წმ.

აქედან ჩანს, რომ 1 წინი = $6 \cdot 10^{-10}$ მიწუტს = $3,6 \cdot 10^8$ წმ.

სულხან-საბა ორბელიანი “ლექსიკონის” დროის ერთეულ “აწის” სინონიმი: “აპა”, “მყისი”, “ანაზღი”.

სულხან-საბა “სტომი და წენტილის” განმარტების CD ვარიანტში წერს:

“სტომი, წენტილი სხეულსა შორის ყოველთა უმსწრაფლეს და უჟამო არიან” (სულხან-საბა, 1965, გვ. 113). აქედან ჩანს, რომ დროის ერთეული სტომი, უმცირესი ანუ “უჟამო” ერთეულია. ეს განმარტება, სულხან-საბას ცნობით, “აღებულია იოანე პეტრიწის თარგმანებიდან” (სულხან-საბა, 1965, გვ. 113-114), რაც განსაზღვრული “ფილოსოფიური ლექსიკონის” იოანე პეტრიწისეული ქმნილების სასარგებლოდ მეტყველებს.

აქ, ჩვენ არაფერს ვიტყვით “ლექსიკონის” მე-4 პარაგრაფზე, სადაც გადმოცემულია “ღვთივ პლატონური” აზრი იმის შებახებ, რომლის მიხედვით - “სხეულეანი ესე ნიადაგ იქმნების, რაჟეთუ პირველმან წარვლო და შემდგომი ზედ შემოვა, დის და გარდადის, იქმნება და გარდაიქმნება ამისათვის არა ჭერ არს, რათამცა მყოფ ყწოდათ” (თ. კუკავა, 1978, გვ. 82). უკომენტაროდ მოვიტანთ, აგრეთვე, დიდი სოკრატეს დებულების ავტორისეულ მტკიცებულებას: “განუკვეთელი მრავალსა დაჰნიშნავს. წამი ეჟამა შორის, წერტილი სხეულთა შორის, ერთი რიცხვთა შორის”, რომელიც განმარტებულია მე-5 პარაგრაფში.

ხელნაწერის მე-6 აბზაცში (სულ ხელნაწერში 11 პარაგრაფ-აბზაცია!) მოცემულია ელინთა ენაზე ტერმინების: ცისა - “ურანოს”, წელიწადისა - “ზრონოს”, ნამყოს - “ონ”, აწმყოს - “ესტინ” და მყობადი “ესტე” - განმარტებები, ისევე, როგორც მე-9 აბზაცში მოცემული ცნებებისა: სულის ძალისა და მოქმედებისა - “დინვია”, გონების ძალისა და მოქმედებისა - “ნომია”; გასაგონის - “ნოიტონის”. მათ შესახებ აქ არაფერს ვიტყვით, ვინაიდან ისინი XI-XII საუკუნეებში, პეტრიწის დროს და ახალ საუკუნეებშიც, ანტონის I (ბაგრატიონი) (1720-1788 წწ.) დროს, ერთნაირად განიმარტებოდა. *

რაც შეეხება მე-17 პარაგრაფს, აქ სულ სხვა ვითარება გვაქვს. მოვიტანოთ ტექსტი: “მიკროსკოპში არისო მინა მცირე, სათვალის მინის უმცროსი. იმაში რომ გაიხედლოს, ერთს სტილსა კამბეჩის ოდნად დაანახვებსო. ჰაერის სიწვლილეში დიად მრავალი ცხოველი ფრინავსო, რომელსაც ჩვენი ხედვა ვერ დასწვდება. რომ ვფიქროვით, პირში და ცხვირში, დიად მრავალი შუშსდევს ჰაერსა, რომ ჩვენ ვერა ვხედავთ, იმას მიკროსკოპი ჭათმის ოდნად დაანახვებს და იმისს ფრთებსა და რქებსა და ნაწილებსა, რომ ისიც ყოველადია, ყველას აჩვენებს” (თ. კუკავა, 1978, გვ. 83).

უპირველეს ყოვლისა, “მიკროსკოპის” შესახებ. ეს ხელსაწყო, რომელიც H-1283 ხელნაწერის ავტორის მიხედვით, “არისო მინა მცირე, სათვალის მინის უმცროსი”, გამოგონებული იყო ჰოლანდიელი ბუნებისმეტყველის, ლონდონის სამეფო საზოგადოების წევრ ანტონ ვან ლევენჰუკის (1632-1723 წწ.) მიერ, რომელიც აზნალებდა ოპტიკურ ლინზებს. ეს ხელსაწყოები 150-300-ჯერ აღიღებდა გამოსახულებას. ცხადია, ხელნაწერის ავტორი სწორედ იმ სენსაციური ცნობების გავრცელების ტყვეობაშია, რაც მიკროსკოპის გამოგონებით დანახულმა მიკროსამყაროს აღმოჩენამ გამოიწვია საბუნებისმეტყველო ცოცხალ (“ერთს სტილსა კამბეჩის ოდნად”, “ჰაერის ნაწილაკს ... მიკროსკოპი ქათმის ოდნად დაანახვებსო”) და არაცოცხალ სამყაროში; რომ ამ მიკროორგანიზმების “ფრთების, რქებისა და ნაწილების” დანახვა არის შესაძლებელი და, რაც მთავარია, ეს რეალობაა (ყოვლადია) და არა მოჩვენებითობა.

ცხადია, ეს რეალობა XI-XII სს. მსოფლიო მეცნიერებაში და საქართველოშიც არ არსებობდა მაშინ, როცა გამაღილებელი მინის და სათვალის დამზადებას დიდი ხნის ტრადიცია ჰქონდა.

ასეთივე, ახალი დროის მეცნიერულ ინფორმაციას შეიცავს ხელნაწერის მე-8 აბზაცი, რომელშიც ვკითხულობთ: “ფიზიკაში ატმოსფერო არს სხეულისაგან გარემოცულობაი. რიტორიკა-რიტორებაი ფისიკა, მეტაფისიკა, თეორეტიკა, ლოლიკა, ავტორი არს მზხელე რაიმე, ვითა თავი, ჰორიზონტი, გნომი” (თ. კუკავა, 1978, გვ. 83).

ამ აბზაცის პირველი ნაწილი - “ფისიკაში ატმოსფერო არს სხეულისაგან გარემოცულობაი”, არ შეიძლება დამკვიდრებულყო პეტრიწის ეპოქაში, ვინაიდან ცნება იმის შესახებ, რომ ნებისმიერი ციური სხეული თავის გარშემო ქმნის ატმოსფეროს, რომელსაც მაშინ ინარჩუნებს იგი, თუ სხეულს აქვს კრიტიკულ მიმზიდველ მასაზე მეტი მასა, დამკვიდრდა XVII ს-ში. გაირკვა, რომ ატმოსფეროს ატომსა და სხეულს შორის მიზიდულობა საკმარისი უნდა იყოს, რათა ის არ გაიფანტოს სხეულის გარემომცველ სივრცეში.

აბზაცის დანარჩენი ნაწილის ცნებები, როგორცაა “ფისიკა”, “მეტაფისიკა”, “თეორეტიკა”, “ლოლიკა”, “ჰორიზონტი”, “გნომი”, არ შეიცავს რაიმე ისეთ აზრს, რომელიც ვერ განიმარტება პეტრიწისდროინდელი საბუნებისმეტყველო-ფიზიკური მეცნიერების მონაცემებით. ტერმინი “თეორეტიკა”, რომელსაც ანტონ I კათალიკოსი ხმარობდა “თეორეტიკებრივი ფისიკის” სახით, რომელ თემაზეც მას თბილისისა და თელავის სემინარიისათვის წიგნებიც აქვს დაწერილი, გვაფიქრებინებს, რომ ეს აბზაციც XVIII ს. მონაცემებითაა გაჭერებული. აქვე ვიტყვით, რომ ტერმინი “**გნომი**” დაკავშირებულია მარტივ ხელსაწყო **გნომონთან** და არა **გნობასთან**, რაც ვერტიკალური მიმართულების და დროის განსაზღვრის საშუალებას გვაძლევს.

ამჯერად, ჩვენ თავს ვიკავებთ H-1283 (გვ. 84) ხელნაწერის მე-9 და მე-10 პარაგრაფების ერთისა და სამის ქრისტოლოგიურ-ნეოპლატონურ განმარტებათა გაშინჯვისაგან, რაც აშკარად პეტრიწისეული ჩანს.

დასკვნის სახით ვიტყვით, რომ H-1283 ხელნაწერის პროფ. თ. კუკავასეული გამოცემა, არ შეიძლება ჩაითვალოს მთლიანად პეტრიწისეულად. ამ ხელნაწერის ზოგიერთი პარაგრაფი, უეჭველად პეტრიწისეულია სტილით, ვნით, მეცნიერების XI-XII სს. დონით; ნაწილში კი აშკარად XVII-VIII სს. მეცნიერების მიღწევებია ასახული. როგორც ჩანს, პეტრიწისეული “ფილოსოფიური ლექსიკონის” H-1283 ხელნაწერი XVII-XVIII სს. მეცნიერული მონაცემებით შეუქსიათ. ჩვენ

აზრით, პეტრიწისეული ტექსტის რედაქტორ-შემავსებელი შეიძლება ყოფილიყო ანტონ I კათალიკოსი, რომელმაც 1756-1764 წლებში, რუსეთში გადასახლების დროს, ქართულად გადმოთარგმნა და კომენტარები დაურთო ქრისტიან ვალფის (1679-1754 წწ.) “თეორეტიკებრივ ფისიკას” (1760 წ.), ან დავით ბაგრატიონი (1767-1819 წწ.), რომელმაც დაწერა “შემოკლებული ფისიკა”. ასევე აღენიშნავთ, რომ აღნიშნული ხელნაწერის ზოგიერთი იმ პარაგრაფის ენა და სტილი, რომლებშიც გადმოცემულია XVII-XVIII სს. ფიზიკა-მათემატიკური ხასიათის ინფორმაცია, არ მიესადაგება ანტონ I-ის ფსევდოარქაულ სტილს. კვლევის ამ ეტაპზე ვვარაუდობთ, რომ ეს ინფორმაცია უნდა მოდიოდეს იმავე საუკუნეების ერთ-ერთი იმ ქართველი მეცნიერისაგან, ვინც დაინტერესებული იყო ევროპული საბუნებისმეტყველო-მათემატიკური ცოდნის საქართველოში გავრცელებით. ასეთი კი შეიძლება ყოფილიყო: ვახტანგ VI ბაგრატიონი (1675-1737), ვახუშტი ბაგრატიონი (1696-1758), ბაქარ ბაგრატიონი (1700-1750), დავით ბაგრატიონი (1767-1819), იოანე ბაგრატიონი (1768-1830), თეიმურაზ ბაგრატიონი (1782- 1846)...

დამოწმებული ლიტერატურა

- ანტონ I, 1971 - ანტონ I (ბაგრატიონი) კათალიკოსი, “წყობილსიტყვაობა”, ა. აბრამიძის რედაქციით, თბ., 1972.
- თ. ფურემიძე, 2009 - თ. ფურემიძე, “რუსთველოლოგიური ნარკვევები”, წიგნიდან: “შოგონებები, ნარკვევები, ესეები”, ტ. II, ქუთაისი, 2009.
- თ. კუკავა, 1978 - თ. კუკავა, “იოანე პეტრიწის წიგნი “ათ-ორ თვისა” (“პოლოლია”)), თბ., 1978.
- ი. ლოლაშვილი, 1980 - ი. ლოლაშვილი, “იოანე პეტრიწი”, ქსე, ტ. V, თბ., 1980.
- დ. მელიქიშვილი, 1975 - დ. მელიქიშვილი, იოანე პეტრიწის ენა და სტილი, თბ., 1975.
- ი. პეტრიწი, 1940 - იოანე პეტრიწი, თხზულებანი, ტ. I, თბ., 1940.
- ი. პეტრიწი, 1937 - იოანე პეტრიწი, თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1937.
- ი. პეტრიწი, 1968 - იოანე პეტრიწი, “სათნოებათა კიბე”, ი. ლოლაშვილის გამოკვლევითა და რედაქციით, თბ., 1968.
- ი. პეტრიწი, 1986 - იოანე პეტრიწი, განმარტება პროკლე დიადოხოსის პლატონური ფილოსოფიის “ღვთისმეტყველებითი ელემენტებისათვის”; დ. მელიქიშვილის ახლებური თარგმანი და კომენტარები; “არეოპაგიტული ძიებანი”; თბ., 1986.
- სულხან-საბა, 1965 - სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი. ტ. IV, თბ., 1965; წ. ტ. IV₂, 1966.
- ძიებანი, 1986 - არეოპაგიტული ძიებანი, შემდგენელი დენიზა სუმბაძე, თბ., 1986.
- დ. ჭანტურიშვილი, 1955 - დ. ჭანტურიშვილი, ჰელიოცენტრიზმის ნიშნები “ვეფხისტყაოსნში”, გაზ. “სახალხო განათლება”, 07. 12. 1955.

TORNIKE EPREMIÐZE

MANUSCRIPT H-1283 ASCRIBED TO IOANNE PETRITSI

The paper discusses the manuscript H-1283 ascribed to Ioanne Petrītsi, a poet and philosopher of the 11th-12th century. Professor Tamar Kukava's edition of Petrītsi's poem "of the Twelve Month," alternative title "Prology," in the book "Petrītsi's Philosophical Dictionary" has the aforementioned manuscript in the appendix (pp.-82-83).

In the short introduction of the book T.Kutava writes: "Ioanne Petrītsi seems to have attempted to compile a philosophical dictionary. A part of the dictionary has survived in the H-1283. However, it is scattered in the form of fragments. We may conjecture that the text of the dictionary should have been rather lengthy in its original form". The editor's remark in the introduction shows that she considers the manuscript H-1283 a kind of compilation works.

The analysis of H-1283 makes it evident that, in essence, the text is of scientific (physics-astronomy) nature. Out of the eleven paragraphs of the text, five paragraphs are of physico-astronomic-meteorological contents. Among them (units 2,3,5) convey the scientific knowledge of the Georgian-Byzantine schools of Petrītsi's time (see Sulkhan-Saba-Orveliani's Dictionary), and other parts of the manuscript, e.g. paragraphs 7 and 8 reflect 17th-18th century European Renaissance period developments, particularly, the passages where the text deals with the description and function of the microscope as a tool, or where it says that: "In physics atmosphere is outer part in which the matter is enwrapped". As microscope is invented by Van Leeuwenhoek (1632-1723) and the atmosphere issue is related to Isaac Newton's (1643-1727) works, neither of these two examples can be ascribed to Petrītsi.

The study of the manuscript shows that the manuscript H-1283 does not in its entirety belong to Ioanne Petrītsi and that it had been filled and altered by some other Georgian scholar(s) in the 17th-18th centuries.

Georgian scholars of the 17th-18th centuries interested in nature study and physics were:

Sulkhan-Saba Orbeliani (1658-1725), Vakhtang VI Bagrationi (1675-1737), Vakhushti Bagrationi (1696-1758), Bakar Bagrationi(1700-1750), Dimitri Tsitsishvili (1723-1777), Anton I Catholicos (1720-1788), David Bagrationi (1767-1819), Teimuraz Bagrationi (1782-1846), Ioane Bagrationi (1768-1830). Among those scholars only Anton I Catholicos, David or Ioane Bagrationi could, most likely, be the authors who might have filled the H-1283 manuscript with the novel information, in consideration with the fact that each of the authors wrote physic-astronomical books, correspondingly: "Theoretical Physics"(Anton I), "Concise Physics" (David Bagrationi), and "Encyclopedia of science" (Ioane Bagrationi).

გურამ თაყნაშვილი

საქართველოს საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკის წლიური
შედეგები: შედეგებითი დასაბუთება

საქართველოს სახელმწიფო საბიბლიოთეკო ქსელი წარმოადგენს ერთიან საბიბლიოთეკო სისტემას, რომელიც აერთიანებს სახელმწიფო და არასახელმწიფო (კერძო) ბიბლიოთეკებს. საბიბლიოთეკო სისტემა წარმოგვიდგება როგორც სხვადასხვა ტიპისა და უწყების ბიბლიოთეკების ორგანიზებული ერთიანობა. სისტემაში შედის უნივერსალური-სამეცნიერო, ეროვნული, სამეცნიერო, სასწავლო, საჯარო და სპეციალური ბიბლიოთეკები, რომელთა მართვას ახორციელებენ ბიბლიოთეკების დამფუძნებლები ან ადგილობრივი ხელისუფლების (მუნიციპალიტეტების) ორგანოები. საბიბლიოთეკო სისტემაში, ტერიტორიული დაყოფის პრინციპების შესაბამისად, გამოყოფილია მთავარი (ცენტრალური) ბიბლიოთეკები. თითოეულ რაიონში (მუნიციპალიტეტში) ადგილობრივი საბიბლიოთეკო ქსელი ერთი მთავარი და მასში შემავალი ფილიალების სახით არის წარმოდგენილი. ამჟამად საქართველოში ფუნქციონირებს 66 ცენტრალური, ანუ ადგილობრივი საბიბლიოთეკო ქსელის მთავარი ბიბლიოთეკა, რომლებიც აერთიანებს რაიონში შემავალ სასოფლო ბიბლიოთეკა-ფილიალებს. ზოგიერთ რეგიონში ფილიალები წარმოდგენილია განყოფილებების სახით.

საბიბლიოთეკო ქსელი აგებულია ორი პრინციპით — ტერიტორიული და უწყებრივი (საწარმო). ასეთი დაყოფა მიღებულია ყველა ქვეყანაში. საბიბლიოთეკო ქსელის ორგანიზებას, მისი აგების პარამეტრებს განსაზღვრავს მოქმედი იურიდიულ-ნორმატიული აქტები, რომლებიც ამა თუ იმ ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანოების მიერ არის მიღებული. საქართველოში ასეთი ნორმატიული აქტი მიღებულ იქნა 1996 წელს. ეს იყო პირველი იურიდიული დოკუმენტი საქართველოში საბიბლიოთეკო საქმის თხუთმეტსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე. აღნიშნული კანონის მე-2 მუხლში ჩამოყალიბებულია საქართველოში საბიბლიოთეკო სისტემის სტრუქტურა, ბიბლიოთეკის ტიპები. აქვე აღნიშნულია, რომ ქვეყნის საბიბლიოთეკო სისტემა ეროვნული საინფორმაციო ინფრასტრუქტურის ძირითად რგოლს წარმოადგენს (მუხლი 16). ეროვნულ საინფორმაციო ინფრასტრუქტურაში წარმოდგენილია ასევე ქვეყანაში მოქმედი არქივები, მუზეუმები და სამეცნიერო-ტექნიკური ინფორმაციის ორგანოები, რომლებიც ინფორმაციის პირველადი წყაროების საშუალებით ახორციელებენ მოქალაქეთა საინფორმაციო-ბიბლიოგრაფიულ მომსახურებას.

საბიბლიოთეკო ქსელის ორგანიზების, მისი ეკონომიური მოწყობისა და ეფექტური ფუნქციონირების მიზნით, შემუშავებულია სხვადასხვა დონისა და დანიშნულების საერთაშორისო ნორმატიული აქტები, დეკლარაციები, რეკომენდაციები, მანიფესტები და სხვ. სახის მასალები, რომელთა გათვალისწინება, ადგილობრივი სოციალურ-ეკონომიკური პირობების შესაბამისად, ხელს უწყობს

ცალკეული ქვეყნების საბიბლიოთეკო ქსელის ოპტიმალურ მოწყობას. ასეთი დოკუმენტებიდან შეიძლება დავასახელოთ: IFLA და IOHECKO-ს მიერ 2001 წელს შემუშავებული სახელმძღვანელო საჯარო ბიბლიოთეკებისათვის. ასეთი სახელმძღვანელო ადრეც იყო შემუშავებული (1986 წ.). ბოლო გამოცემაში წარმოდგენილია პრაქტიკული ხასიათის სტანდარტები ქსელის მოწყობის საკითხებზე. ამ სახელმძღვანელოში ჩამოყალიბებულია საჯარო ბიბლიოთეკების მისია, როლი, ამოცანები, მისი ფუნქციონირების იურიდიული და ფინანსური საკითხები, საკადრო პოლიტიკა, ადამიანური რესურსებისა და მარკეტინგის საკითხები. ეს დოკუმენტი რუსულ ენაზე თარგმნილი და შეიცავს 112 გვერდს. მეორე საერთაშორისო ხასიათის დოკუმენტი, რომელიც მიიღეს 1994 წელს, არის “იუნესკოს საჯარო ბიბლიოთეკის მანიფესტი”. ეს მანიფესტი მომზადდა IFLA-სთან თანამშრომლობით. ქართულ ენაზე ცალკე ბროშურად გამოიცა. ტექსტი ასევე გამოქვეყნდა ჟურნალში “საქართველოს ბიბლიოთეკა” 2001, № 1.

1999 წელს ევროპის საბჭოს კულტურის კომიტეტმა მიიღო რეკომენდაციები “საბიბლიოთეკო კანონმდებლობა და პოლიტიკა ევროპაში”. ამ დოკუმენტიდან თანამედროვე საბიბლიოთეკო პრაქტიკისათვის ერთი მნიშვნელოვანი პუნქტია ნიშანდობლივი. ამ პუნქტში აღნიშნულია, რომ “ბიბლიოთეკამ უნდა უზრუნველყოს იმ მასალების ხელმისაწვდომობა, რომელიც არ წარმოადგენს ბიბლიოთეკის ფონდის ნაწილს”. ცხადია, აქ ლაპარაკია თანამედროვე კომპიუტერული საშუალებების ქსელური ინფორმაციის ფორმებზე, რომლებიც თანამედროვე საბიბლიოთეკო პრაქტიკაში მყარად იკიდებს ფეხს.

აქ დასახელებული საერთაშორისო ხასიათის რეკომენდაციების საფუძველზე, ცალკეულ ქვეყნებში შემუშავებულ იქნა საჯარო ბიბლიოთეკების ქსელის მოწყობის სტანდარტები. რუსეთში ასეთი სტანდარტი 1997 წელს შემუშავდა. ქსელის ორგანიზების თვალსაზრისით, ამ დოკუმენტში საინტერესოა საჯარო ბიბლიოთეკების განლაგების პრინციპები. სტანდარტის მიხედვით, სოფლად ერთი სტაციონალური ბიბლიოთეკა უნდა გაიხსნას ყოველ 500-იდან 3000-მდე მაცხოვრებელზე. ისეთ დასახლებულ ადგილებში, სადაც 15 წლამდე ბავშვების რაოდენობა აღემატება 500ს, უნდა მოქმედებდეს დამოუკიდებელი საბავშვო ბიბლიოთეკა. იქ, სადაც მაცხოვრებელთა რაოდენობა ამ მაჩვენებელზე დაბალია (50, 100, 300 მაცხოვრებელზე) და ასეთი დასახლებული პუნქტები დაშორებულნი არიან სტაციონალური ბიბლიოთეკიდან 3-5 კილომეტრით, მომსახურება არასტაციონალური ფორმებით ხორციელდება.

ქალაქის ტიპის დასახლებებში ბიბლიოთეკების რაოდენობა მაცხოვრებელთა რაოდენობისა და სიმჭიდროვის მიხედვით განისაზღვრება. მხედველობაშია მისაღები საცხოვრებელი ბინების სართულებისა და ურთიერთმდებარეობის (დაშორების) ფაქტორები. მრავალსართულიანი განაშენიანების პირობებში უნდა ფუნქციონირებდეს 1 საქალაქო ბიბლიოთეკა ყოველ 20 ათას მაცხოვრებელზე. 100 ათასიდან 300 ათასამდე მაცხოვრებელთა რაიონებში უნდა ფუნქციონირებდეს 1 ცენტრალური საქალაქო ბიბლიოთეკა თავისი ფილიალებით. ერთი ფილიალი საშუალოდ უნდა გაიხსნას ყოველ 10-15 ათას მაცხოვრებელზე. ქალაქის პირობებში საქალაქო ბიბლიოთეკამდე დაშორება უნდა შეადგენდეს 1,5 კმ-ს ფეხით მოსიარულეთათვის. ქალაქის პირობებში მკითხველს საშუალება უნდა ჰქონდეს, ბიბლიოთეკამდე 15 წუთში ფეხით

მივიღეს; სოფლის პირობებში — 30 წუთის განმავლობაში. ეს არის რუსული საჯარო ბიბლიოთეკების ქსელის მოწყობის სტანდარტით გათვლილი პარამეტრები.

ინგლისში, 2001 წელს, მიიღეს საჯარო ბიბლიოთეკების სტანდარტი მჭიდროდ დასახლებული პუნქტებისათვის. ბიბლიოთეკების სამუშაო კვირა 45 საათის რაოდენობით განისაზღვრება. როგორც ქალაქად, ასევე სოფლის პირობებში ბიბლიოთეკამდე ფეხით მისვლა 20 წუთით იყო განსაზღვრული. ყოველ ათას მაცხოვრებელზე ახალი წიგნებისა და სხვა მასალების შეძენა ყოველწლიურად განისაზღვრა 216 ეგზ. რაოდენობით. აქ არ იგულისხმებოდა პერიოდული და გრძელდებადი გამოცემები. აბონემენტიდან სახლში 8 ეგზ. საბიბლიოთეკო დოკუმენტი, სამი კვირის ვადით, გაიცემოდა. ინგლისში მიღებული სტანდარტით, საჯარო ბიბლიოთეკებმა თავიანთ მიკრორაიონებში უნდა შეასრულონ უნივერსიტეტების როლი, რომელთა კარი როგორც მდიდრების, ასევე ღარიბებისათვის მუდამ ღიაა.

ამ დოკუმენტების შემდეგ კიდევ შეიძლება მოვიხმოთ ერთი “საბიბლიოთეკო კოდექსი”, რომელიც 2004 წელს რუსეთის სახელმწიფო ბიბლიოთეკისა და ევრაზიის საბიბლიოთეკო ასამბლეამ შეიმუშავა. ნაშრომი რუსულ ენაზე ცალკე ბროშურის სახით გამოქვეყნდა. იგი სარეკომენდაციო ხასიათისაა და “ესენგეს” ქვეყნებისათვის არის გათვლილი. კოდექსი შემუშავებული იყო “ესენგეს” ქვეყნების სამუშაო ჩგუფმა. ამ სამუშაო ჩგუფში საქართველოდან ეროვნული ბიბლიოთეკის ყოფილი გენერალური დირექტორი ლ. ბერძენიშვილი მონაწილეობდა. ამ დოკუმენტში ჩვეულებრივ ჩამოყალიბებულია საჯარო ბიბლიოთეკის ფუნქციონირების პრინციპები, ქსელის მოწყობის პარამეტრები და სხვ. კრიტერიუმები.

საქართველოს საბიბლიოთეკო ქსელის მოწყობისა და ფუნქციონირების იურიდიულ საფუძვლებს აყალიბებს კანონი “საქართველოში საბიბლიოთეკო საქმის შესახებ” (1996); სხვა ორგანული კანონებიდან შეიძლება დავასახელოთ: “კანონი საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის შესახებ” (1997); “კანონი კულტურის შესახებ” (1997); “კანონი კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ” (2007); “კანონი ეროვნული საარქივო ფონდისა და ეროვნული არქივების შესახებ” (2009); “კანონი საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ” (2005); “კანონი ზოგადი განათლების შესახებ” (2005); “კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ” (2004) და სხვ. მომიჯნავე დარგებში შემუშავებული იურიდიული აქტები, რომლებიც უზრუნველყოფს ინფორმაციის წყაროებთან მაქსიმალურ ხელმისაწვდომობას.

საქართველოს საბიბლიოთეკო ქსელის რაოდენობითი მაჩვენებლები 1991/92 წწ. ორი მონაკვთვით შეიძლება დავახასიათოთ: იმ დროისათვის საქართველოში ითვლებოდა ყველა ტიპისა და უწყების 8 000 ბიბლიოთეკა, 11 000 თანამშრომლით. 8000 ბიბლიოთეკიდან ნახევარზე მეტი შეადგენდა ძირითადი სახელმწიფო ქსელის, კულტურის სამინისტროს სისტემის ბიბლიოთეკებს, რომელთა რაოდენობა აჭარბებდა 4 000-ს. ცხადია, დამოუკიდებელი საქართველოს პირობებში, ქვეყანას გაუჭირდა ამდენი ბიბლიოთეკის შენახვა (და არც იყო ამდენი საჭირო). აღნიშნული პერიოდიდან მოყოლებული, საბიბლიოთეკო ქსელის შეკვეცას, ბიბლიოთეკების დახურვას, გამსხვილებას, უმართებულო ლიკვიდაციას სისტემატური ხასიათი მიეცა. ეს პროცესი ნაწილობრივ შეაჩერა აქ

დასახელებულმა კანონმა საბიბლიოთეკო საქმის შესახებ, რომელიც ადგილობრივ ხელისუფლებას მოსახლეობის საბიბლიოთეკო მომსახურებას ავალდებულებს. საქართველოში განვითარებულმა სოციალურ-პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა მოვლენებმა საბიბლიოთეკო ქსელის გეგმაზომიერი შემცირების პრობლემაზე უარყოფითი გავლენა იქონია. ბიბლიოთეკები ადგილობრივი ხელისუფლების ინტერესებისა და სოციალური მოთხოვნების გათვალისწინებლად დაიხურა. ყველაფერი დამოკიდებული იყო ეკონომიკურ შესაძლებლობებზე, ადგილობრივი ხელისუფლების ნებასა და გადაწყვეტილებებზე.

საქართველოს მთავრობამ, კულტურის სამინისტრომ და პარლამენტის ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ შეიმუშავეს და მიიღეს ზოგიერთი სახის სარეკომენდაციო ხასიათის გადაწყვეტილება, დადგენილება, რომელსაც იმ დროისათვის საბიბლიოთეკო ქსელის შემცირების პროცესზე არსებითი ზეგავლენა არ მოუხდენია, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ზოგიერთ რეგიონს, სადაც ძირითადად შეინარჩუნეს საბიბლიოთეკო ქსელი.

ბიბლიოთეკების მუშაობის საკითხი განიხილეს საქართველოს მთავრობის სხდომაზე 2001 წლის 11 ივნისს. სხდომაზე შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელსაც უნდა შეემუშავებინა საქართველოში საბიბლიოთეკო სისტემის შენარჩუნებისა და განვითარების მრავალწლიანი პროგრამა (ხ. მთავრობის სხდომის ოქმი, № 1, 11/ I — 2001). კომისიამ მომდევნო ორი წლის განმავლობაში შეიმუშავა “საქართველოში სახელმწიფო საბიბლიოთეკო ქსელის შენარჩუნებისა და განვითარების 2003—2005 წლების კონცეფცია”. კონცეფცია დამტკიცდა პრეზიდენტის ბრძანებულებით (№ 246, 7.06—2003). კონცეფციის პრეამბულაში აღწერილი იყო საბიბლიოთეკო ქსელში არსებული მდგომარეობა და დასახული იყო ქსელის შენარჩუნებისა და განვითარების პროგრამა. კონცეფციის მიხედვით, ქსელის შენარჩუნების სამუშაოები დაიყო სამ ეტაპად, სადაც გათვალისწინებული იყო საბიბლიოთეკო საქმის საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფის, საორგანიზაციო და ბიბლიოთეკართა პროფესიული დონის ამაღლების საკითხები.

ქსელის ოპტიმიზაციის საკითხს ეხებოდა საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროს მიერ მუნიციპალიტეტების, საკრებულოებისა და გამგეობების სახელზე გაგზავნილი სპეციალური წერილი (№ 23/09 / 751, 13.03.2007), რომელსაც ხელს აწერდა მაშინდელი მინისტრის მოვალეობის შემსრულებელი ნ. ვაჩიიშვილი. წერილში დახასიათებული იყო საბიბლიოთეკო ქსელში შექმნილი მდგომარეობა. ადგილობრივ ხელისუფლებას ნება ეძლეოდა, სოფლის ფილიალის ფონდი (თუ მას არ ჰქონდა შესაბამისი ბაზა) საჯარო სკოლის ბიბლიოთეკისათვის გადაეცა. ამასთან ერთად უნდა შეცვლილიყო სკოლის მუშაობის რეჟიმი. აქვე, ამ წერილში განსაზღვრული იყო ცენტრალური ბიბლიოთეკის (ქსელის მთავარი ბიბლიოთეკა) სტრუქტურა და სპეციალური ერთეულთა რაოდენობა. ქსელის ოპტიმიზაციის წარმართვისათვის ყველა რეგიონში უნდა შექმნილიყო სპეციალური კომისიები. იმავე 2007 წელს, საქართველოს მთავრობის დადგენილებით (№ 131, 3/ VII — 2007), რაიონის (მუნიციპალიტეტის) მთავარი ბიბლიოთეკების სტატუსი განისაზღვრა როგორც არასამეწარმეო, არაკომერციული იურიდიული პირი, ბიბლიოთეკების მართვა, დაფინანსება და მათი ფუნქციონირების ყველა მიმართულება ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ხელში გადავიდა.

ბიბლიოთეკებს ცენტრალიზებული დაფინანსება 1997 წლიდან შეუწყდათ (საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულება № 334, 25.05 — 07). ასეთმა გადაწყვეტილებებმა მთლიანად შეცვალა საბიბლიოთეკო ქსელის მართვა. მართვის ვერტიკალური ფორმა შეიცვალა მართვის ჰორიზონტალური ფორმით. ასეთი ფორმა, საბიბლიოთეკო ქსელის მართვისა, დადგენილ იქნა 1996 წლიდან, საბიბლიოთეკო საქმის შესახებ მიღებული კანონის საფუძველზე (მუხლი 21, 22), რითაც საბიბლიოთეკო საქმის მართვა, ქსელის ორგანიზება და ხელმძღვანელ პირთა დანიშვნა მთლიანად ადგილობრივი ხელისუფლების კომპეტენციასი გადავიდა. ეს საკითხები, აღნიშნული კანონის თანახმად, საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროსთან უნდა იქნეს შეთანხმებული. მართვისა და ბიბლიოთეკების რეორგანიზაციის საკითხები შეთანხმებულად წყდებოდა კანონის მიღებიდან 10-12 წლის მანძილზე. ბოლო პერიოდში, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროში ფაქტობრივად გაუქმდა საბიბლიოთეკო საქმის მმართველობის ფორმა, საბიბლიოთეკო ქსელის რეორგანიზაციისა და ოპტიმიზაციის საკითხებს არეგულირებს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები. ზოგიერთ რეგიონში არ არის დაცული არაერთარი ნორმატიული აქტი. ქსელის ოპტიმიზაცია მიმდინარეობს მოსახლეობის ინტერესებისა და მოთხოვნების გაუთვალისწინებლად. მიუხედავად ცალკეულ რაიონებში შექმნილი ვითარებისა, ბოლო პერიოდში შეიმჩნევა საბიბლიოთეკო ქსელის რეაბილიტაცია. ამ საქმეს სათავე დაუდო საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროს მიერ 2008 წლის 14 თებერვალს ჩატარებულმა თათბირმა (მინისტრი ნ. ვაჩიშვილი).

2008-2009 წწ. საბიბლიოთეკო ქსელი აღადგინეს ღუშეთის, თიანეთის, სავარჯოს, გურჯაანის, ონის, ხაშურის, ლანჩხუთისა და ზოგიერთი მუნიციპალიტეტის გამგეობებმა. ამჟამად შედარებით მძიმე მდგომარეობაა ქვემო ქართლის რაიონებში. ბოლო მონაცემებით ბიბლიოთეკების რაოდენობა ასეთია: დმანისში — 4 ბიბლიოთეკა; თეთრი წყაროში — 5; წალკა — 4. ასეთივე მაჩვენებლებით ხასიათდება სამცხე-ჯავახეთის მხარის რეგიონები: ახალციხე — 4; ასპინძა — 4; ადიგენი — 4. გარდაბნის რაიონში, ბოლო ერთი თვის მანძილზე, ყველა სასოფლო ბიბლიოთეკა (18 ერთეული) დაიხურა. დარჩა მხოლოდ ცენტრალური ბიბლიოთეკა. იმერეთის მხარის ზესტაფონის რაიონში ამ ეტაპზე დარჩა 3 ბიბლიოთეკა. სამ-სამი ბიბლიოთეკა ამავე მხარის თერჯოლის, ზონის, ვანისა და ბაღდათის მუნიციპალიტეტებში. ასევე სამ-სამი ბიბლიოთეკა დარჩა კახეთის მხარეში, ანმეტისა და ყვარლის მუნიციპალიტეტებში. საბიბლიოთეკო ქსელი იმთავიდანვე შეინარჩუნეს და ოპტიმიზაცია გარკვეული პარამეტრებით ჩატარეს: კასპის, გორის, მცხეთის, ქარელის, ბორჯომის, ახალქალაქის, ხარაგაულის, საჩხერის, ტყიბულის, თელავის, ქუთაისის, წყალტუბოს, სამტრედიის, აბაშის, სენაკის, ზუგდიდის, წალენჯიხის, ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტების გამგეობებმა.

თანამედროვე ეტაპზე საქართველოს სახელმწიფო საბიბლიოთეკო ქსელის რაოდენობითი მაჩვენებლები ასეთ სურათს გვაძლევს:

1. ეროვნული ბიბლიოთეკა — 2 ერთეული;
2. საჯარო (ყოფილი მასობრივი) ბიბლიოთეკები — 848 (4200-დან); აქ შედის საქალაქო, საბავშვო, მხარის მთავარი და სასოფლო ბიბლიოთეკები;

3. სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების ბიბლიოთეკები — 65 ერთეული;
4. განათლების სფეროს დარგში მოქმედი ბიბლიოთეკები (განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო) 2009/2010 სასწ. წლისათვის:
 - საჯარო სკოლებთან არსებული — 2 179;
 - სახელწიფო უმაღლესი სასწავლებლები (აკრედიტირებული) — 72;
 - კერძო სასწავლებლები (ე.წ. შპს, გაერთიანებები, კავშირები) — 283;
 - კერძო უმაღლესი სასწავლებლების ბიბლიოთეკები — 108;
 - კერძო პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების ბიბლიოთეკები — 60;
5. საზღვარგარეთის ქვეყნების მიერ დაარსებული საგანმანათლებლო და საინფორმაციო ცენტრები — 14;
6. სპეციალური ბიბლიოთეკები — 12.

ქვეყნის მასშტაბით საბიბლიოთეკო ქსელის ე. წ. ოპტიმიზაცია ამჟამადაც მიმდინარეობს. ზოგიერთ ქალაქსა და რაიონებში საჯარო სკოლების შეერთებამ გამოიწვია სკოლის ბიბლიოთეკების შეერთებაც. ამჟამად საჯარო ბიბლიოთეკების დახურვა ცალკეულ რაიონებში კვლავ გრძელდება, ისევე, როგორც მიმდინარეობს ამ ტიპის ბიბლიოთეკების რეაბილიტაცია. აქედან გამომდინარე, საბიბლიოთეკო ქსელის ზუსტი რაოდენობითი მაჩვენებლები ცვალებადია. ეს ცვალებადობა ყოველი წლის ბოლოს ბიბლიოთეკების დამფუძნებლების სტატისტიკურ ანგარიშში აისახება. ამ მონაცემებს ყოველი წლის ბოლოს აქვეყნებს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.

საბიბლიოთეკო ქსელის მუშაობა, მისი ეფექტურობა, მხოლოდ რაოდენობითი მაჩვენებლებით არ განიზომება. ყველა ქვეყანაში საბიბლიოთეკო ქსელის ფუნქციონირების ანალიზი, ე. წ. ხარისხობრივი მაჩვენებლების მიხედვით, პერიოდულად ტარდება. ასეთ ხარისხობრივ მაჩვენებლებს განეკუთვნება მოსახლეობის უზრუნველყოფა საბიბლიოთეკო წიგნით, საშუალო წლიური კითხვადობა, ფონდის ბრუნვა, რამდენ მკითხველს ემსახურება ერთი ბიბლიოთეკა საშუალოდ წლის განმავლობაში, რამდენია მოსახლეობის მომსახურების პროცენტი, ე. წ. კითხვაში ჩაბმის პროცენტი და სხვ. მაჩვენებლები, რომელთა მიხედვით გამოიკვეთება ქსელის ფუნქციონირების დადებითი და უარყოფითი მხარეები. მთავარი კრიტერიუმი ქსელის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის არის ბიბლიოთეკების არსებობა მჭიდროდ დასახლებულ პუნქტებში, მანძილი მათ შორის, ფონდების განახლების ინტენსივობა, ფონდის ბრუნვის მაჩვენებელი, საბიბლიოთეკო დოკუმენტებთან ხელმისაწვდომობის ხარისხი, ბიბლიოთეკების კოორდინაციული მუშაობა და სხვ. ფაქტორები, რომელთა რეალიზაცია პირდაპირ ზეგავლენას ახდენს მოსახლეობის საბიბლიოთეკო მომსახურების ხარისხზე.

საქართველოს საბიბლიოთეკო ქსელის შესწავლა ხარისხობრივი მაჩვენებლების მიხედვით დღემდე პრაქტიკულად არ წარმოებს. მუნიციპალიტეტის მთავარმა (ცენტრალურმა) ბიბლიოთეკებმა ყოველწლიურად უნდა აწარმოონ მოსახლეობის საბიბლიოთეკო მომსახურების ხარისხობრივი დახასიათება, შეიმუშაონ რეკომენდაციები, რათა ქვეყნის მასშტაბით გამოკვეთონ ქსელის მოწყობისა და მისი შედეგიანობის სურათი.

ცალკეულ ქვეყნებში ქსელის ფუნქციონირების შედეგებს სისტემატურად აქვეყნებს ЮНЕСКО, IFLA და გაეროს სპეციალური სამსახური. გაეროს მონაცემებით, ამჟამად მსოფლიოში 1 მილიარდზე მეტი ადამიანი წერა-კითხვის უცოდინარია. რუსეთში საჯარო ბიბლიოთეკები საშუალოდ ემსახურებიან მოსახლეობის 38%-ს, ხოლო 1 ბიბლიოთეკარი ყოველწლიურად საშუალოდ 448 მკითხველს ემსახურება. უზრუნველყოფის კოეფიციენტის მიხედვით, საჯარო

ბიბლიოთეკაში 1 მკითხველზე 3-4 წიგნი უნდა მოდიოდეს. რუსეთში საბიბლიოთეკო სტატისტიკაზე დაყრდნობით აცხადებენ, რომ მოზარდთა 40% წიგნს არ კითხულობს. IFLA-ს რეკომენდაციით, ყოველწლიურად საჯარო ბიბლიოთეკების მიერ, ყოველ 1000 მაცხოვრებელზე 250 ეგზ. ახალი წიგნი უნდა იქნეს შეძენილი. საქართველოს ზოგიერთ რეგიონში მკითხველთა საბიბლიოთეკო წიგნით უზრუნველყოფა ასეთ სურათს იძლევა:

თელავში — 2,3 ეგზ.

ღუშეთში — 6,6 ეგზ.

გორში — 2,2 ეგზ.

მცხეთაში — 2,5 ეგზ.

ქუთაისში — 11 ეგზ. (დაახლოებით, ფონდი 1 190 000, მკ. რაოდენობა 9 980).

საქართველოს საჯარო ბიბლიოთეკები 2009 წელს მოემსახურა 374 668 მკითხველს, გაცემული იყო 4. 739. 222 ეგზ. წიგნი და სხვ. სახის გამოცემა. საშუალოდ 1 საჯარო ბიბლიოთეკაში მუშაობს 3 ბიბლიოთეკარი. რუსეთში საშუალო წლიური კითხვადობა შეადგენს 13-ს, მარნეულში 16-ს, გორში 10-ს, ქუთაისში 23-ს, ბორჯომში 12-ს. ბოლნისში ერთ ბიბლიოთეკაში საშუალოდ დაკულია 12 700 ეგზ., გორში — 14 200; მცხეთაში — 9 000; ქუთაისში — 12 000; სამტრედიიაში — 7 860.

როგორც აღენიშნეთ, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გამოქვეყნებული ეს მონაცემები ზოგადად ახასიათებს საბიბლიოთეკო ქსელს. მონაცემები მიახლოებულია რეალურ მდგომარეობასთან იმის გათვალისწინებით, რომ ბიბლიოთეკებში აღირიცხება რეალური მკითხველი, ფონდი და ა. შ. ბიბლიოთეკები განთავისუფლდნენ ფორმალიზმისაგან. ხარისხობრივი მაჩვენებლების მიხედვით საბიბლიოთეკო ქსელის კვლევა მუნიციპალიტეტების მეშვეობით საშუალებას მოგვცემს, ქვეყნის საბიბლიოთეკო ქსელის რეალური სურათი წარმოვადგინოთ. ასეთი სურათი, ერთის მხრივ, გვიჩვენებს საბიბლიოთეკო მომსახურების ხარისხს, ხოლო, მეორე მხრივ, ბიბლიოთეკების დამფუძნებლებსა და ხელისუფლების შესაბამის სამსახურს, მოსახლეობის ინტერესების გათვალისწინებით, საფუძველი აქვთ დასახონ ქსელის ოპტიმიზაციის რეალური გეგმა. თანამედროვე ეტაპზე საქართველოში საბიბლიოთეკო პოლიტიკის მთავარ ამოცანას შეადგენს, შევინარჩუნოთ და განავითაროთ ბიბლიოთეკები.

GURAM TAQNIASHVILI

GEORGIA'S LIBRARY NETWORK AT PRESENT

The library network of Georgia unites state and private libraries. The library system includes National Universal-scientific, educational institutions and public libraries. Library and informational services of the various inhabited localities in Georgia are carried out by public libraries based on territorial principles; public libraries are governed by local municipalities, regional or governing boards. Presently Georgia has 68 central (major) regional libraries, each of which lead the local library networks affiliated to them in the villages or elsewhere. The library network is constructed according to principles: they are either territorial or institutional (belonging to a certain organization). The scope and principles of arranging the library network is determined by for the time-being juridical-normative acts. The normative acts in Georgia were adopted in 1996, referred to "The law of Library Affairs in Georgia". Paragraph 12 of the given law defines the structure and types of the library system. For the arrangement of optional library network in the

country (as is a common practice in other countries) applies international normative acts, declarations, recommendation and manifests of various level and purpose that promote the organization of library network, its economic arrangement and efficient functioning. Among such international documents I can name IFLA worked out in 2001 by UNESCO as a manual for public libraries. This document offers the mission statement and has juridical and financial issues of their functioning for public libraries.

The other international document "UNESCO Manifest on Public Libraries" prepared in collaboration with IFLA was adopted in 1994. Based on these international documents various libraries of the world have worked out their own standards, norms, and acts of state importance about arranging and functioning of their library networks. The qualitative index of Georgia's library network of the years 1991/1992 can be assessed with two data: by that period Georgia had 8000 libraries with 11.000 staff. Among them only the number of public libraries was 4200; it is clear that under the condition of the third republic the government cannot afford to maintain such a quantity of libraries and the network was subjected to reduction through merging or liquidation. Since 1997 regional libraries do not receive centralized (federal) finances.

The organization, managing, and appointing the senior staff went into the competence of local governments. In 2007 the government of Georgia adopted regulation (N131, July 3) defining the status of regional (central) libraries. These kinds of libraries were formed as non-industrial, non-commercial juridical persons.

At the present stage of development the qualitative picture of Georgia's library network looks as follows:

1. National libraries _ 2
2. Public (former mass) libraries _ 840, they include regional main, and district central, town, children, and village library branches.
3. Scientific –research institute libraries _ 65
4. Libraries of the Ministry of Education and Sciences of Georgia:
 - _ Public school libraries _ 2132
 - _ State higher educational institutions libraries _ 72
 - _ Private educational institution libraries (so-called L.T.D. and amalgamations) _ 288
 - _ Private higher educational institution libraries _ 108
 - _ Vocational school libraries _ 60
5. Educational and information centers established by overseas countries in Georgia _ 200
6. Special libraries _ 12

Altogether they amount more than 4000 units. However, because the data are constantly changing these numbers do not feature the real situation of libraries in Georgia. On one hand, the process of closing village libraries of merging than with public schools is taking place. On the other in some regions of Georgia library rehabilitation process is in progress.

Reference

1. The law of Georgia's library affairs // Republic of Georgia. – 1996 June 11, Journal "Sakartvelos Biblioteka" _ 2000
- UNESCO manifesto on public Libraries. _ Tbilisi, 1994 _ p. 18

გოდერძი თევდორაძე

საეკლესიო რეორგანიზაციის საკითხი იმერეთის
რეპიონში 1923-1925წწ.

1921 წლის შემდეგ საბჭოთა საქართველოში მკვეთრი ცვლილებები მოხდა როგორც პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი და კულტურული თვალსაზრისით, ასევე რელიგიური კუთხითაც. ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ რუსეთში მოსვლისთანავე დაიწყო აქტიური ბრძოლა და რეპრესიები რელიგიის წინააღმდეგ. ბრძოლის მეთოდები მრავალგვარი იყო, დაწყებული საკანონმდებლო აქტებით, დამთავრებული სასულიერო პირების ფიზიკური განადგურებით.

საბჭოთა რუსეთში გამოცემული ყველა იურიდიული კანონი და ბრძანებულება 1921 წლიდან ავტომატურად გადმოდიოდა საბჭოთა საქართველოშიც. საბჭოთა კავშირის შექმნის შემდეგ კი ზღბოდა მოსკოვში მიღებული ანტირელიგიური კანონების ზუსტი გადმოღება მოკავშირე რესპუბლიკებში.

ბოლშევიკების განსაკუთრებული ანტაგონისტური დამოკიდებულება ეკლესიის მიმართ ჩანს მათ მიერ გამოცემულ ათეისტური შინაარსით გაქვინთლი კანონების სიმრავლესა და სიმკაცრეში; მაგალითად:

ა. 1917 წლის 20 დეკემბერს გამოცემული დეკრეტის მიხედვით, აიკრძალა საეკლესიო ქორწინება, ჯვრისწერა და შემოღებულ იქნა სამოქალაქო რეგისტრაცია.

ბ. 1918 წლის 18 იანვრის დადგენილებით, ბოლშევიკებმა საერთოდ შეუწყვიტეს ეკლესიის მსახურებსა და რელიგიურ ორგანიზაციებს თანხის გამოყოფა.

გ. 1918 წლის 23 იანვრის დადგენილებით, სახელმწიფოსაგან გამოიყო ეკლესია.

დ. 1921 წლის 15 აპრილის დეკრეტის შემდეგ სასულიერო პირების სასტიკი დევნა და ტერორი დაიწყო, დახურეს, დაანგრეს და სხვადასხვა დაწესებულებებად გადააკეთეს ეკლესია-მონასტრები.

რუსი ბოლშევიკების მიერ გამოცემული ბრძანებებისა და დადგენილებების პარალელურად, აქტიურობდნენ ქართველი კომუნისტებიც. ისინი, რუსეთის მსგავსად, რელიგიის წინააღმდეგ რესპუბლიკური მასშტაბის ანალოგიურ დეკრეტებს იღებდნენ. ასეთი იყო, მაგალითად, 1923 წლის ნოემბრის დეკრეტი, როდესაც ეკლესიებს მთლიანად ჩამოერთვათ განძეულობა. მათი ნაწილი სამუზეუმო დაწესებულებებს, ნაწილი კი საბჭოთა ხელისუფლების ადგილობრივ წარმომადგენლებს გადაეცათ ე.წ. კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობისათვის.

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ 1921-22 წლებში ჩატარებული ასეთი მკაცრი იურიდიული, სამხედრო ანტირელიგიური ღონისძიებების შემდეგ თითქოსდა შეწყვეტა ეკლესიების წინააღმდეგ ბრძოლა. ბოლშევიკებმა შეცვალეს თავიანთი ტაქტიკა და ბრძოლის მეთოდები. ისინი მიხვდნენ, რომ სამღვდელოების დახვერტამ და ეკლესია-მონასტრების დახურვამ ხალხში მასობრივი მღელვარება გამოიწვია, სასურველ შედეგს კი მაინც ვერ მიაღწიეს. ყოველივე ამის შემდეგ მათ დროებით შეარბილეს თავიანთი ქმედებები, გარკვეულწილად უკანდახვევის პოლიტიკასაც კი მიმართეს; მცირეოდენ კომპრომისებზეც კი წავიდნენ, რაც იმაში გამოიხატა, რომ მრევლს

საშუალება მიეცა ჩამოეყალიბებინა რელიგიური საზოგადოებები და, ხშირ შემთხვევაში, ეკლესიებიც კი აღედგინა.

სსრკ-ს შექმნის შემდეგ უკვე მთელ იმპერიაში ერთნაირი სიძლიერით დაიწყო ანტირელიგიური ღონისძიებების გატარება, თუმცა შეიძლება ითქვას, რომ ბოლშევიკებს ამ საკითხისადმი ორმაგი სტანდარტი ჰქონდათ. ისინი, ერთი მხრივ, მიღებული კანონების შესაბამისად, იძლეოდნენ საშუალებას აღდგენილიყო დაზარული ეკლესიები და ჩამოყალიბებულიყო რელიგიური საზოგადოებები; მეორე მხრივ კი, თავიანთი კონტროლის ქვეშ აიყვანეს მთელი პროცესი, დაწყებული რეგისტრაციით, ნებართვის გაცემით, დამთავრებული საზოგადოების წევრთა სრული მონაცემებით. ეს მონაცემები მათ მომავალში საჭიროებისამებრ გამოიყენეს კიდევ.

1923 წლის 7 ივლისის დეკრეტის თანახმად, რელიგიური საზოგადოების რეგისტრაცია, ეკლესიის გახსნის ნებართვა მკაცრი კონტროლის ქვეშ იყო აყვანილი ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების მიერ (ქუთაისის სახელმწიფო არქივი №296, საქმე №42 (შემდგომში შემოკლებით ქ.ს.ა.)).

1924 წლის 5 იანვარს სსრკ პოლიტიბიუროს საგანგებო მიმართვა გრიფით საიდუმლო დაეგზავნა ადგილობრივ ორგანოებს, მათ შორის ქუთაისის აღმასკომს: “გთხოვთ, მიღებისთანავე ამისა გაცეთ განკარგულება ვისზედაც ჭერ არს, რათა სასწრაფოდ იქნეს შესრულებული პ/ბ მიმართვა 19 დეკემბრიდან წწ. №1198, მაზრაში არსებული ეკლესიების და მათი მსახურების, აგრეთვე საზღვარგარეთის ქვეშევრდომების და ერების აღრიცხვის შესახებ” (ქ.ს.ა. №296 საქმე №42).

ი. ვარძიელის მიერ დამტკიცებული რელიგიური საზოგადოების წესდებაში აღსანიშნავია რამდენიმე მუხლი: 1. მეორე ნაწილის მეექვსე პუნქტში მითითებულია, რომ წევრთა სიები ყოველ წელს იწადს უნდა წარდგენილიყო ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტში.

2. მესამე ნაწილის მეათე პუნქტში მითითებულია, რომ, შიგა წესდების შეცვლის შემთხვევაში, იგი შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს უნდა დაემტკიცებინა.

3. მესამე მუხლის თანახმად, საზოგადოების დაზარალება შეეძლო ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტს, თუკი წევრთა ნაწილი იქნებოდა დაპატიმრებული. რაც შეეხება ქონებას, იგი ადგილობრივ ხელისუფლებას უნდა ჩაჰბარებოდა (ქ.ს.ა. №296 საქმე. №251).

წარმოდგენილი დეკრეტითა და წესდების ნიმუშით აშკარაა, რომ, მიუხედავად უკანდახვეისა, ხელისუფლებას მაინც ჰქონდა შიში მათი გაძლიერებისა და ყველანაირ ბერკეტს იტოვებდა, რათა საჭიროების შემთხვევაში მოეხდინა საზოგადოებების სწრაფი ლიკვიდაცია.

1923 წლის 10 სექტემბერს ქუთაისში დამატებით გამოქვეყნდა ადგილობრივი აღმასკომის განცხადება, რომელმაც გააერცვლა ინფორმაცია, რომ 22 სექტემბრის №14566 ინსტრუქციის თანახმად, საზოგადოებას, რომელიც 1924 წლის 1-ლ იანვრამდე რეგისტრაციაში არ გატარდებოდა, ჩამოერთმეოდა ყველანაირი უფლება და დაიხურებოდა. ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ბოლშევიკთა ქმედებები იყო დროებითი, იძულებითი ხასიათის და ამავე დროს, როგორც ეს ისტორიამ დაადასტურა, მზადება ბრძოლის შემდგომი ეტაპისათვის.

ახლადგახსნილი რელიგიური საზოგადოებების შესაძლებლობები ძლიერ შევიწროებული იყო: ერთის მხრივ, მათ არ ჰქონდათ არანაირი მატერიალური

შესაძლებლობები, არანაირი კერძო ქონება. მხოლოდ ნებაყოფლობით შემოწირულობებზე იყვნენ დამოკიდებული; მეორის მხრივ, არ იყვნენ იურიდიული პირები.

მიუხედავად ასეთი კონტროლისა და შეზღუდვებისა, საქართველოს მთელ რიგ ქალაქებსა და რაიონებში გაიხსნა ეკლესია-მონასტრები, დაარსდა ათობით რელიგიური საზოგადოება; მათ შორის იმერეთში: ქუთაისის მთავარანგელოზის ეკლესია, საფიჩხის, სოფელ ქვედა ვანის წმინდა გიორგის და ა. შ.

მართალია, ბოლშევიკთა მთავარი აქცენტი მართლმადიდებლურ ეკლესიაზე იყო გაკეთებული, მაგრამ მათ არ გამოჩენიათ არც სხვა კონფესიების წარმომადგენლები. ანალოგიურ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ ებრაელებიც. მათ ქუთაისში მოითხოვეს ორი სინაგოგის გახსნა, თუმცა თანხმობა მხოლოდ ერთზე მიიღეს. ებრაელებმა თხოვნით ადგილობრივი ხელმძღვანელობის შემდეგ რამდენჯერმე უმაღლეს ინსტანციებსაც მიმართეს, თუმცა უშედეგოდ (ქ.ს.ა. ფონდი №296 საქმე 180, 181, 182, 195, 196, 212).

წარმოდგენილ საკითხთან დაკავშირებით ყურადსაღებია ის ფაქტიც, რომ რელიგიის წინააღმდეგ ბრძოლას ხელმძღვანელობდა “საქართველოს საგანგებო კომისიის პოლიტიკური, კონტრევოლუციასთან, ბანდიტიზმთან, ბოროტმოქმედებასთან, სპეკულაციასთან ბრძოლის განყოფილება”.

ბოლშევიკებს ყურადღება გამახვილებული ჰქონდათ ასევე ემიგრანტ ქართველებზე და ზემოთ ნახსენებ დოკუმენტებში მათი საკითხი ცალკე იყო გამოყოფილი.

ამდენად, საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ეკლესიასთან ბრძოლის მეორე ეტაპი, რომელიც მიმდინარეობდა 1923-25 წლებში, პირველისაგან განსხვავებით, გამოირჩეოდა განსხვავებული ტაქტიკითა და მეთოდებით, ერთი შეხედვით, ლოიალური ქმედებებით, მაგრამ, როგორც აღმოჩნდა, ეს იყო მოსამზადებელი ეტაპი შემდგომი ბრძოლისათვის; ამ ბრძოლის მიზანი იყო, გამოეყვინა, თუ ვინ უჭერდა მხარს რელიგიას, რას საქმიანობდნენ სასულიერო პირები, მიღებული ინფორმაცია კი ისევ მათ წინააღმდეგ გამოეყენებინათ. ეს შესარულებს კიდევ და დაიწყო უმკაცრესი ზომების მიღება - ფიზიკური ანგარიშსწორება ყოველგვარი განხილვის გარეშე...

საბედნიეროდ, საქართველოს ისტორიამ დაადასტურა, რომ შეუძლებელია ქართველ ხალხში საუკუნეების მანძილზე განმტკიცებული მართლმადიდებლური ცნობიერების გაქრობა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ფ. დანელია, 1992 - ფ. დანელია, “სუკი, მუკი ღა “ხალხის ოპიუმში”: ჟურნალი “რელიგია”, 1992 წ. №12.
 ს. ვარდოსანიძე, 2001 - ს. ვარდოსანიძე, საქართველოს ეკლესია 1917-1952 წწ., თბ., 2001.
 ვ. თორაძე, 2007 - ვ. თორაძე, საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესია მე-19 და მე-20 საუკუნეებში, თბ., 2007.
 გ. ტყეშელაშვილი, 2007 - გ. ტყეშელაშვილი, გელათის საგანძური, ქუთაისი, 2007.

ქუთაისის სახელმწიფო არქივი; ფონდი №296.

GODERDZI TEVDORADZE**CHURCH REORGANIZATION ISSUES IN THE IMERETI
REGION IN 1923-1925**

All the laws and regulation passed in Russia from 1921 mechanically reached the Soviet Georgia. In parallel with the orders adopted by Russian Bolsheviks Georgian Bolsheviks enforced the analogous decrees. For instance, this kind of decree was applied in November 1923 when churches were completely deprived from their treasures. A certain part of these treasures went to museums; another part was given to the local governments for, so-called, cultural-educational purposes.

From 1923 Bolsheviks changed their tactics and fighting methods, as the execution of clergy and closing churches and monasteries caused indignation of masses and Bolsheviks could not completely realize desirable results. In fact, Bolsheviks applied double standards. According to the adopted laws they permitted to restore the closed churches and establish religious communities, on the one hand, and on the other, they wrest control over the entire process, beginning from registration and permission issuance to the complete data of the community members. These data was lately used for their "needs".

In 10th September 1923 Kutaisi city executive body issued additional announcement to

disseminate the information that according to the instruction N14566 of September 22nd communities that would not have been registered by January 1, 1924 would be deprived of all rights and be closed.

In spite of such control and limitations in several towns and villages of Georgia new churches and monasteries continued to open and tens of religious communities were established...

It is true that Bolsheviks main target was the Orthodox Church but they did not omit representatives of other confessions; Jews also appeared in the same situation. It is also noteworthy that the fight against religion was warranted to a special department named as: "Political Bureau of the Extraordinary Commission Fighting against Counter-revolutionist, Bandits, Crime and Profiteering."

The second wave of soviet governments fight against the church, being carried out during 1923-25 differed from the first with its tactics and methods as quite permissive at one glance but as it proved later this was the preparatory stage for the further attacks. The aim of the second wave was to reveal the people who were on the side of the religion, in what activities were the clergy engaged and then make use of the information to introduce most possible severe measures. The aim of Bolsheviks were achieved and they launched torture and execution without whatever trial and discussion...

ზურაბ თოღუა

მხატვრის შინაგანი ზმის იმაზინაცია
(ჯავა ჭეიშვილი)

გზა. რა ასოციაციებს იწვევს იგი ჩვენში?

ბუნებრივია, სხვადასხვას. “გზად გამგზავრება”, “გზაზე დადგომა”, “ცხოვრებისეული გზა”, “სულიერი გზა”... გზის თემა, მართლაც, ამოუწურავია თავის შინაარსობრივ სიმდიდრეში. და, ამავედროულად, ეს არის რალაც კონკრეტული და რეალური ყოველი ადამიანისათვის, იგი იწყება სრულყოფილი ხედვიდან, გონების განათებიდან. მასთან შესაბამისობაში მიედინება ადამიანის ცხოვრება, ხდება მისი პიროვნების ტრანსფორმაცია. ბედნიერია ის ადამიანი, რომელმაც მოიპოვა ასეთი გზა და შეგნებულად და თავგანწირულად დაადგა მას...

ეს აქსიომური ფილოსოფია მჭირდება მხოლოდ იმისთვის, რომ ხაზგასმით აღვნიშნო: ბედნიერია ჯავა ჭეიშვილი, რომელმაც მოიპოვა ასეთი სრულყოფილი ხედვა, თავისი თვითმყოფადი გზა ცხოვრებასა და ხელოვნებაში. მისი ნაწარმოებები არა მარტო თანამედროვე ქართული მხატვრული კულტურის ორიგინალური შემადგენელი ნაწილია, არამედ ტილოზე საღებავებით გულმოდგინეთ გამოძერწილი მხატვრის თვითდისციპლინის სურათი, მტკიცედ შემოხაზული გზა ადამიანისა, რომელიც აზროვნებს და ცხოვრობს ხელოვნებით.

ქართულ არტ-სივრცეში ჯავა ჭეიშვილის სახელი არ საქიროებს წარდგენას. იგი დაიბადა 1940 წელს ჯავაში (ჯავის რაიონი). ქუთაისის გ. მაისურაძის სახელობის სამხატვრო სკოლის დამთავრების შემდეგ (1958), სწავლობდა მოსკოვის საფეიქრო ინსტიტუტის გამოყენებითი ხელოვნების ფაკულტეტის მოდელირების განყოფილებაზე (1962-67). 1961 წლიდან მონაწილეობდა რესპუბლიკურ, საკავშირო და საერთაშორისო გამოფენებში. არის საქართველოს დამსახურებული მხატვარი (1982), დ. კაკაბაძის პრემიის ლაურეატი (1998), ღირსების ორდენოსანი (1998), ქუთაისის საბატო მოქალაქე.

სხვადასხვა დროს ჯავას ნამუშევრები ექსპონირებული იყო თბილისში, მოსკოვში, პარიზში, ლონდონში, ნიუპორტში, ინგოლშტადტში. იგი ჩვენს ქალაქში მოწყობილი ყველა გამოფენის უცილობელი ფიგურანტია. მხატვრის ნაწარმოებები დატულია თბილისის სახელმწიფო ეროვნულ და თანამედროვე ხელოვნების გალერეებში, ქუთაისის დ. კაკაბაძის სახელობის სახვითი ხელოვნების გალერეაში, რუსეთის საგამოფენო ცენტრში, ასევე საქართველოს, რუსეთის, აშშ, ინგლისის, იტალიის, გერმანიის, თურქეთის კერძო კოლექციებში.

თანამედროვე მხატვრულ პროცესში ჯ. ჭეიშვილი “ინტექტუალ-ანალიტიკოს” მხატვართა ჯგუფს მიეკუთვნება. მას ვააჩნია შემოქმედების ლაკონური და ღრმად ინდივიდუალური სტილი. ათწლეულების მანძილზე იგი ცხოვრობს დიდი ხნის წინ მოპოვებული და კარგად განსაზღვრული პრიორიტეტების განსაკუთრებულ სივრცეში. მისი შემოქმედებითი კრედიო და ინდივიდუალური კონტურები იმდენად მკვეთრი და ნათელია, რომ გვეჩვენება — იგი ყოველთვის ასეთი იყო. ისიც კი, გარკვეული ტრანსფორმაცია, რომელიც მხატვრის ფერწერამ დროთა განმავლობაში განიცადა, არ უარყოფს, არამედ

უფრო განამტკიცებს ჯავას შემოქმედებითი კონცეფციის მდგრადობას, რაც რეალურ საშუალებას გვაძლევს, განვიხილოთ მისი გამომქლავების ზოგიერთი პარადიგმა.

მხატვრის მოსკოვში სწავლის დრო დავმთხვა საბჭოთა ხელოვნებაში მიმდინარე ძალიან მნიშვნელოვან პროცესებს, როდესაც რუსული, და, კერძოდ, მოსკოვეური, ფერწერული სკოლის წიაღში იზადებოდა ახალი, ე.წ. “მკაცრი სტილის” ტენდენციები, რომელთა უდიდესი წარმომადგენლების — ტ. სალაზოვის, ვ. პოპკოვის, გ. ნისკის, ვ. ივანოვის შემოქმედებაში შეიმჩნეოდა ყოველივე იდეალიზაციას მოკლებული, მკაცრი, მონუმენტური ფერწერის აღმავლობისა, რომელიც დიდ გავლენას ახდენდა ხელოვნების დაზგურ ფორმებზეც და ხელს უწყობდა დაზგურ ფერწერაში მონუმენტური ფერწერის ელემენტების დანერგვას. ამ ტენდენციებმა, უთუოდ, ზეგავლენა მოახდინეს ახალგაზრდა ქართველი მხატვრის შემოქმედებითი მანერის ფორმირებაზე. მნიშვნელოვანი იყო, აგრეთვე, მის მიერ მსოფლიო ხელოვნების ფართო კონტექსტის გულდასმით შესწავლა, ძირითადი პრიორიტეტების გამოყოფა, სადაც გამორჩეული ადგილი დაიკავა არქაიკამ და აღორძინებამ, შუა საუკუნეების ქართულმა ფრესკამ და თანამედროვე მონუმენტურმა ფერწერამ, ბოტიჩელიმ და სეზანმა, მატისმა და მორანდომ, ფიროსმანმა და დ. კაკაბაძემ, პოპ-არტმა და აბსტრაქციამ; მაგრამ კავშირები ხელოვნების ისტორიის ამ მხატვრულ პრეცედენტებთან ორგანულად ინტეგრირებულია ჯავას საკუთარი მსოფლშეგრძნებისა და ესთეტიკური ორიენტირების თავისებურებებში, რაც ამდიდრებს მას და, საბოლოო ჯამში, განსაზღვრავს მისი ხატოვანი აზროვნების დრამატურგიას.

ჯ. ჭეიშვილის მხატვრული ნიჭის სრული სპექტრი მოიცავს ფერწერას, გრაფიკას, სცენოგრაფიას, გამოყენებით-დეკორატიულ ხელოვნებას. თუ შევეცდებით ოსტატის მეთოდის ტიპოლოგიზაციას, უნდა განვმარტოთ იგი როგორც სუბიექტური (პიროვნული) ნატურალიზმი, სადაც “ნატურის” ცნების ქვეშ იგულისხმება როგორც ხილვადი სამყაროდან მომდინარე, ასევე წარმოსახვით შობილი უხილავი იმპულსები, ინტელექტუალი რეალისტი მხატვრის თვალით ტრანსფორმირებული, კულტურულად ლეგიტიმირებული, მაგრამ ჩვეულ სტერეოტიპებს მოკლებული. რეალური სამყარო აძლევს მხატვარს იმპულსს შემოქმედებითი ქმედებისათვის. ამასთან, საწყისი ფორმა გამოიყენება როგორც ინსტრუმენტი და როგორც ხერხი, რომელიც, საბოლოო ჯამში, თავსდება უფრო მასშტაბურ მოდულებში.

მხატვრის ფერწერული ენა ლაკონური და ცხადია, მასში არ არის ძაბილის ნიშნები, მაგრამ მისი ხელწერა მტკიცე და მყარია, ხელი ძლიერი, გონება მკაფიო და მშვიდი, ფერწერა თავშეკავებული და ჰარმონიული. მასში არ არსებობს ესთეტიკური მუტაციები და სხვადასხვა გამომსახველობითი საშუალებების ეკლექტიკური აღრევა, მისი ფერწერული სისტემა არის მთლიანი, მდგრადი, რაც აძლევს მის ხელოვნებას ორიგინალურობის ნიშნებს, ხოლო მის სტილს — სიმყარესა და განუმეორებლობას. ფორმების განზოგადება, დეკორატიული ფერადოვანი ლაქების პლასტიკა, ზეიმური განჭვრეტით გათანასწოებული კომპოზიცია ანიჭებს მის სურათებს მონუმენტურ ხასიათს, რომელიც ფრესკული ფერწერის თანხმოვანია.

მხატვრის შემოქმედებითი ინტუიცია არ ისწრაფვის გამოსახვის ობიექტისა და მისი ფერწერული ხატის იგივეობისაკენ. იგი გამოდის იმ რწმენიდან, რომ ფერწერის ენა, წარმოადგენს რა ადამიანის ფსიქიკისა და მისი ხელის ნაყოფს, “გენეტიკურად” განსხვავებულია თავისი პროტოტიპისაგან. ფორმა, ხაზი, შუქი — ყველაფერი ეს ფერწერული ენის ცალკეული ელემენტებია, რომლებიც მოწოდებულია, გადმოსცენ ბუნების განუყოფელი მთლიანობა; მაგრამ ეს მთლიანობა არ არის უსტრუქტურო-თანაბარი ერთგვაროვნება. მასში მოწესრიგებულია კონტრასტური, ჰარმონიზებულია წინააღმდეგობები და სწორედ ამ მთლიანობასა და წესრიგში დევს რეალური წინაპირობა ჯ. ჭეიშვილის მიერ “გამომეტყველების” შესაბამისი საშუალებების მოპოვებისა. მხატვრისათვის მთავარია, გადმოსცეს ეს ჰარმონია არა ბუნების “მიმეზისის” საფუძველზე, არამედ, ასე ვთქვათ, ონტოლოგიურად, როგორც იგივეობა განსხვავებულობაში და განსხვავებულობა იგივეობაში.

ჯავა თანამედროვე მხატვარია, მაგრამ, ამასთან მას გააჩნია მარადიულობის კლასიკური შეგრძნება. მისი სამყარო — ადამიანები, საგნები, სახლები და სხვ. მიეკუთვნება დღევანდელ დღესაც და “დროის მდინარესაც”, რომელიც დინჯად მიედინება ჭერ კიდევ ბიბლიური საუკუნეებიდან. მხატვრის ფერწერული ტილოების მოვლენები თითქოს ვითარდება თავისებურ მშვიდ მითოპოეტურ სივრცეში, სადაც დროც და მოქმედებაც არა კონკრეტული, ისტორიული, არამედ პრინციპულად კონტექსტურია. დრო მის ტილოებში ლოკალიზებულია, იგი თითქოს ანელებს თავის დინებას, ჩერდება. მხატვრის მიზანი შედგება არა მოვლენებზე რეაგირების იმპრესიონისტული სისწრაფის განვითარებაში, არამედ მათ მარადიულ განზომილებაში გადაყვანაში. ამიტომაც იგი მალღდება დროზე, მისი დროისთვის ცნებას “როდის” არა აქვს მნიშვნელობა. როგორც სეზანის, დე-კირიკოს, ადრეული დალის სურათებში, ჯავაც აჩერებს დროს და მიუთითებს მარადიულობის არსებობაზე, თუნდაც ყველაზე ბუნებრივ მოვლენებშიც კი.

დროის გაგების, გააზრების კომპონენტი დამყარებულია საგნებისა და ფიგურების სტატიკურობაზე. ამიტომაც მის კომპოზიციებს აქვს განსაკუთრებული მდგრადობის შეგრძნება. ამასთან კავშირში იხსნება მნიშვნელოვანი თემა მოძრაობის გადმოცემისა, რომელიც გაგებულია არა იმდენად გარეგნულ, ფორმალურ, კომპოზიციურ გამოვლინებაში, რამდენადაც შინაგან, ენერგეტიკულ ასპექტში და ეს შინაგანი ენერგეტიკა ქმნის იმ ემოციურ-ძალოვან ველს, რომელიც აერთიანებს მხატვარს, ნაწარმოებსა და მაყურებელს. ფერწერული მოტივების მთლიანობა არ ექვემდებარება დროში განვითარებას. შესაძლოა ამიტომაც მისი უკაცრიელი პეიზაჟები, წუთიერსა და წარმატებულზე ამაღლებულნი, ადამიანთა ფაციფურსა და მოღვაწეობას მოკლებულნი, დებულობენ ეპიკურ, მონუმენტურ, მარადიულ ხასიათს. რეალიზაცია ამ იშვიათი უნარისა — წარმატებულად დაინახო გარდაუვალი, სწრაფად ცვალებადში — უცვლელი, ჯავამ მოახდინა ჩვენს მშფოთვარე და ნერვიულ სინამდვილეში. ამით იგი უბრუნებს დღეს დაწვრილმანებულ, დანაწევრებულ ფერწერას უნარს — იფიქროს და ილაპარაკოს მარადიულზე და ამაშია, ჩემი აზრით, მისი ხელოვნების ერთ-ერთი უთუოდ მნიშვნელოვანი იმანენტური თავისებურება.

სურათის კომპოზიციურ ამოცანებს შორის სივრცის აგების ამოცანა ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანია, რადგანაც სურათის სივრცე არის გარემო, რომელშიც იძირება გამოსახული საგნები. ეს სივრცე შეიძლება იყოს სიღრმეში

გახსნილი, პერსპექტივის კანონზომიერებების გათვალისწინებით, ცქერით ადვილად მოსაცავი ან, პირიქით, მისალწვევი მხოლოდ “გონებრივი ცქერისათვის”, ვიწრო ფარგლებში მოქცეული და შეზღუდული. სწორედ ასეთი სივრცე იქმნება ჯ. ქეიშვილის ტილოებში, სადაც ხაზოვანი და ჰაეროვანი პერსპექტივის კლასიკური კანონები უარყოფილია. ცალკეულ შემთხვევებში ეს სივრცე დაყოფილია პლანებად, მაგრამ ეს დაყოფა იმდენად პირობითია, რომ სივრცის სიღრმის ეფექტი არ იქმნება, რადგანაც მოშორებული პლანების ტონალური ნაჭეროვან ისეთივეა, როგორც წინა პლანისა. სხვა შემთხვევებში სივრცე მთლიანად ინთქმება სურათის ფერწერულ ზედაპირში, რომელშიც დებულობს სივრცობრიობის თვისებებს შუქმოსილი ფერადოვანი კონტრასტებისა და მათი დაკავშირების რიტმის ხარჯზე.

მხატვრის სურათებში ძალიან თავისებურად არის გამოყენებული შუქი. მისთვის უცხოა შუქი რეალური, მოძრავი, ცვალებადი, ერთი სიტყვით, იმპრესიონისტული. შუქი არ ეხვევა, არ წარეცხავს საგანთა მოხაზულობას, როგორც იმპრესიონისტთა სურათებში; პირიქით, იგი მკვრივდება, უფრო მკაფიოდ განსაზღვრავს მათ და ხელს უწყობს ფორმების ხაზგასმულ საგნობრიობას.

ჯავას ფერწერული კონცეფცია ნათელ გამოვლინებას პოულობს ფერწერის ყველა პოპულარულ ჟანრში. მისთვის თანაბრად ძვირფასია ადამიანის სახეც, ბუნების ხედიც და ნატურმორტის საგნებიც. მათი ობიექტურ-მიუყვარძობელობა, ასე ვთქვათ, “ნატურმორტული ხედვა” — მხატვრის მთავარი შემოქმედებითი იმპერატივია.

ნატურმორტი — “მკვდარი ნატურაა” და ეს კლასიკური განმარტება სავსებით შეესაბამება იმას, რაც მას სურს წარუდგინოს მყურებელს. და მაინც, სადღაც გერჩება შეგრძნება იმისა, რომ მის ნატურმორტებს უფრო შეესატყვისება ის, რაც განსაზღვრულია გერმანული სიტყვით “Stilleben” (ინგლისურად “Stillife”), ანუ “ფარული ცხოვრება”, რომელიც უნდა შეამჩნიოს მყურებელმა. ზოგ მის ნატურმორტში, საგნები — თითქოს “კოსმოსური ზღაპრის” პერსონაჟები, მეტაფიზიკური ატმოსფეროთი შემოსილნი, პოულობენ განსულიერების განსაკუთრებულ მდგომარეობას, იმ მომზიბვლელი იდუმალების ანაბეჭდს, რომელიც რაღაც საკრალური ქვეტექსტის აუცილებლობას გულისხმობს. ცალკეულ ნატურმორტებში მხატვრის პლასტიკური აზროვნება ხაზს უსვამს საგნის იმანენტურ თვისებებს, სხვებში საგანი გამოდის როგორც თავისი გვარის კულტურული მეხსიერების მატარებელი; თუმცა ოსტატი ყოველთვის ინარჩუნებს ფორმის სუბსტანციურ არსს, რომელიც უცილობლად კონკრეტულია კონსტრუქციით, მოცულობით, ფაქტურით, არ განიცდის რაიმე დეფორმაციას ან შუქ-ჰაეროვანი გარემოს გავლენას და ფასეული რჩება თავის ხაზგასმულ საგნობრიობაში, პლასტიკურ სიმკვრივესა და ღრობის გარეშე არსებობაში. თითქოს ფერმწერისა და მოქანდაკის ხელი ერთდროულად ძერწავს ამ საგნებს, რომელთა განზოგადებულ-ლაკონურ ფორმებსა და ფაქტურის დამახასიათებლობაში ჩანს მათი ფუნდამენტალური იკონოლოგიის ნიშანდობლივი გამოვლინებები (“ნატურმორტი თუნგებით”, “ნატურმორტი დ. კაკაბაძის “იმერეთით”, “ნატურმორტი ჰალსის პორტრეტით”, ნატურმორტების მთელი სერია ნიჟარებით, “ნატურმორტი ბარძიმით” და ა.შ.).

ჯავას ხელოვნების ფენომენოლოგიაში განსაკუთრებულ დისკურსს წარმოადგენენ მისი პეიზაჟები. ძველი ქუთაისი, რიონის სანაპირო, ბაგრატი

ტადარი, ხარების ეკლესია — ასეთია თემები მის მიერ შექმნილი ბუნებრივი სამყაროსი, რომელიც ინარჩუნებს იდენტურობას რეალურ გარემოსთან, მაგრამ ამავდროულად ესთეტიზირებულია მხატვრის დახვეწილი გემოვნებით, გადაყვანილია მონუმენტურ-ეპიკურ პლანში, სავსეა შინაგანი დაძაბულობით. ზოგჯერ გვეჩვენება კიდევ, რომ ეს სახლები სანაპიროზე მხოლოდ სასცენო დეკორაციაა, რომელიც მოლოდინშია, მიიღოს რაღაც უცნობი დრამის მოქმედება და განწყობილებაც ამ პეიზაჟების თითქმის მოუხვედრად და მშფოთვარეა. არის კიდევ ერთი თავისებურება: ჯავას ქალაქში არ არის მოსახლეობა, ეს ქალაქი თვითონ ავსებს თავს თავს და სრულიად მოკლებულია თანამედროვე ადამიანის მოღვაწეობის ანაბეჭდს. მხატვრის ფერწერის ფრესკულ ხასიათთან შესაბამისობაში ხედვის ემპირიზმი გადალახულია მის პეიზაჟებში გადალახულია გონების ჭვრეტითობით, ფორმები და ლოკალური ფერების ლაქები გამსხვილებულია, ისინი იძენენ მონუმენტურობას, თუმცა ინარჩუნებენ სახასიათო დეტალებსაც და გამოსახული მოტივის რეალურობის შეგრძნებასაც (“რიონის სანაპირო”, “ფოთის პორტი”, “პეიზაჟი ხილით. გერმანია”, “სოხასტერი”, “უფლისციხე”, “ძველი ქუთაისი”, “ზამთარი ქუთაისში”, “ფერსათი” და სხვ).

ჯავას შემოქმედების კოორდინატა სისტემაში პორტრეტი არ გახდა პრიორიტეტული ჟანრი, თუმცა ინტერესი ადამიანისადმი ყოველთვის მხატვრის ყურადღების ცენტრშია. მისთვის დამახასიათებელი სამყაროს “ნატურმორტული ხედავ” აქ მქლავნდება ერთნაირი ყურადღებით პორტრეტირებული ფიზიონომიის, სამოსის დეტალების, მორთულობის საგნების თავისებურებებისადმი. მშვიდ, უშფოთველ მდგომარეობაში გამოსახული მოდელები, ვიზუალურად არ ამქლავნებენ თავიანთი შინაგანი ცხოვრების რთულ კოლიზიებს. მათი პორტრეტულობა თავმოყრილია მხოლოდ მათ გარეგან სახეში და ამით ნათქვამია ყველაფერი. ოსტატი აჩვენებს ფიგურებს საკმაოდ მსხვილი პლანით, აცლის მათ ყოველდღიურობის ნაფიფქს, ამოჰყავს სოციალური გარემოდან და გადაჰყავს ისინი “პლასტიკურ რეალობაში”, განიზილავს მათ როგორც სამყაროს და არა სოციუმის მოვლენებს. პორტრეტების მთავარი მეტყველი ძალაა ხაზგასმული დეკორატივიზმი, გამონატული ფორმის გრაფიკულ სიმახვილეში, სამოსის იკლიკანტურ მოხატულობაში, ლოკალური ფერების ინტენსიურობაში. მაგრამ ეს ხაზგასმული დეკორატივიზმი არ სპობს სახეების ძირითადი ნიშნების უტყუარობას. მხატვარი გადმოსცემს მოდელის ხასიათს მთლიანობაში, გამოჰყოფს მასში მთავარს: შინაგანი ღერძის არსებობას, ინდივიდუალურ თავისებურებებს. ასეთია, მაგალითად, “მხატვარ კარლო ფაჩულის” ადრეული პორტრეტი, ფლორენციელი მანერისტის ა. ბრონიზოს მიერ შთაგონებული “შვილისა და მუხლის” ეფექტური პორტრეტი, ნაიფური ესთეტიკის შატარებელი “ლორა”, კლასიკური “ჟინეზა”, “ეკა”, “ზათუნა” და სხვ.

სხვა მხატვრებისაგან განსხვავებით, ჯ. ჭეიშვილი არ წავიდა ე.წ. “ფერწერული” ფერწერის ანუ ხელშესახები, გრძნობადი ფერწერის გზით, ტილოს ზედაპირზე ელფერების სიუხვის თვალსაზრისით. მან უარყო ასეთი ფერწერული მანერისტიკა და არა იმიტომ, რომ ხედავს მასში რაიმე ნაკლოვანებას, არამედ მხოლოდ იმიტომ, რომ მოცულობით ძერწვის ექსპრესიულ ნაკლებად პასუხობს მის ფერწერულ კონცეფციასა და ტემპერამენტს. მხატვარმა სავსებით უარი თქვა მძერწავი მონასმის მეტყველ სილამაზეზე, ხასხასა მსუბუქ ფერწერაზე.

იგი იყენებს უფაქტურო და გლუვ ფერადოვან ფენას, თითქოს ალაგმავს და აწესრიგებს საღებავთა სტიქიას, მას არ აინტერესებს ფერის ნატიფი ნიუანსები, ნაზი გადასვლები და ელფერები. პირიქით, განზოგადებული დეკორატიული ლაქების ფარგლებში იგი მშვიდად და თანმიმდევრულად აძლიერებს ან ამსუბუქებს ნაწერი საღებავების ელერალობას, ნეიტრალური გადასვლებით არბილებს კონტრასტების სიმკვეთრეს, თეგავს საგნის ფორმას, აზუსტებს ფერადოვანი სიბრტყეების ურთიერთობებსა და რიტმებს და ასე აღწევს ძლიერი ეფექტების მქონე ლამაზი დეკორატიული კომპოზიციების აბსოლუტურ შეთანხმებულობას. საღებავების ჰარმონიზებული ლაქების წყობა წარმოშობს მის ტილოებზე გარედან გაუმტარ, მაგრამ შინაგანად მოკაშკაშე “სუბსტანციებს” და ასეთნაირად ფერი ქმნის შინაგანი ნათების ეფექტს. მისი სურათები თითქოს დაზგური ხასიათის მონუმენტური პანოები (“მარტივი”, “გელათი”).

ნამუშევრების შექმნაში მხატვარი ნერგავს ხელოსნურ კულტურას: გამოსახულებას გამოკვეთილად დასრულებულია, თითქოს საუბარი იყოს არა სურათებზე, რომელთა წარმოშობა ხშირად დამოკიდებულია შთაგონების აზირებულობაზე, არამედ ყოველდღიური ხმარებისათვის გამიზნულ საიმედოდ და დიდი ხნით დამზადებულ საგნებზე. სურათების მკაცრი ფერადოვანი დისციპლინა, კარგად ბალანსირებული ფერთა ჰარმონია, შესრულების ზუსტი და სრულყოფილი ტექნიკა, მოწესრიგებული საექსპოზიციო სახე — ყოველთვის ამჟღავნებს მხატვრის უნაკლო ოსტატობას, ნატიფ გემოვნებასა და დახვეწილ შინაგან კულტურას...

... დღეს, 70 წელს მიღწეული მხატვარი, დიდი წარმატებით აგრძელებს “სამყაროს თავის თავში და თავის თავიდან” ხედვის რეალიზებას, საკუთარი სულიერი გზის საღებავებსა და ფორმებში გარდასახვას, რეალობაში პოეტური სილამაზის მოპოვებასა და მყურებლის წინაშე საოცარი არქეს სიღუმლოების გახსნას. მისი შემოქმედება — მისი შინაგანი გზის იმაგინაციაა.

ZURAB TODUA

CREATIVE COURSE OF AN ARTIST. IMAGINATION OF THE COURSE (JAVA CHEISHVILI)

In the modern Georgian Art space J. Cheishvili belongs to “Intellectual Analyst” group of artists. His creative philosophy is clearly determined and stable; his artistic language is laconic and unambiguous; his worldview excludes subjectivism. He strives to avoid self expression. The pictures of the painter might seem less poetic in the sense that in his application of colors intimate sensuous elements are hidden. While realizing the elements of nature he avoids emotional excitement and affective enrapture, these qualities endow his works analytical rationalism.

The aim of J. Cheishvili's creation is nearing the essence of reality but not as much in its object-bound material revelation, but in the immanent obedience of things to the laws of harmony. The artist's principal purpose is to convey harmony, so to speak, in an ontological manner, harmony of difference and sameness.

Space, time, form, color, and light - all the components of the formal analysis are concentrated in his paintings for the expression of the eternal essence of the Nature.

This is the reason why the unity of his artistic motifs does not follow the developments through the flow of time. They are elevated over momentary and transient, and with this his works attain epic, monumental and eternal nature.

J. Cheishvili encompasses the universe with its multi-facial manifestation that is why his works almost in all genre of art. However, coming out from his artistic principle he does not reveal great difference in the approach of these genres:

He always maintains objective, impartial, so to say, "still-life" vision.

In portrait painting he is interested not in the grasping of the intricate life collision, and psychological analysis, but in the conversion the image into "the plastic reality" in which a portraiture is concentrated only in the maintenance of similarity, in presenting the human being in the calm, serene condition, and the next main task of the painter is directed to realize the problem within the scopes of intense decorativism.

Fresco generalization, which is another characteristic of J. Cheishvili's art, finds it finest realization in landscape painting, where the empiricism of vision is overcome by conscious contemplation and at the same time holding on the real senses of the nature.

J. Cheishvili still-life objects are various common items. He is interested in the substantive essence of the object rather than its usual aspects; that is why his "still-life" always remain valuable in its plastic solidness and detachment from the time.

J. Cheishvili's artistic system is conceived in its entirety, based on decorative-plastic unity, channeled to the monumental syncretism of thought and feeling.

ეთერ ინსკირველი

ქართული ხალხური "აბრამის ლექსის" კულტუროლოგიური ასპექტი

ბიბლიის ტექსტის ფოლკლორიზაცია, კონკრეტული ხალხის კულტურულ-ისტორიული, ეთნიკური, ფსიქოლოგიური, რელიგიური და ზნეობრივი ფაქტორების ფონზე, ქმნის იმ ფოლკლორულ ინოვაციებს, რითაც გახალხურებული ტექსტი მეტად მრავალპლანიანი და განსხვავებული ხდება.

სწორედ ამ ხალხური ინოვაციების ანალიზის საფუძველზე ცხადი ხდება, თუ როგორ გამოვლინდა კაცობრიობის ორი ტიპის არსებითი და თავდაპირველი საქმიანობა - მიწათმოქმედება და მწყემსობა ქართულ ხალხურ ლექსში.

ბუნებრივია, ეს ორი კულტურული საქმიანობა ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ცხოვრების წესს ქმნის - ბინადარსა და მომთაბარეს. "აბრამის ლექსის" პირველივე პასაჟი აბრამის მასპინძლობასთან არის დაკავშირებული: ისევე როგორც ბიბლიაში, ფოლკლორულ ტექსტშიც უფალი სტუმრად მოდის, "მგზავრად ეჩვენება" (ქბპ., 1973, გვ. 110) აბრაამს.

თვალსაჩინოა ერთი ფაქტი: ქრისტე ღმერთი მოხეტიალე მგზავრის სახით შემოდის სიუჟეტში, აბრაამისგან განსხვავებით, რომელიც ამ ქვეყნის ბინადარია, და ორ სამყაროს შორის "მოხეტიალე" ღმერთის მასპინძელი.

ხალხური ლექსის მიხედვით, აბრაამი არღვევს სტუმარმასპინძლობის წესს და ქრისტე ღმერთს უარით გაისტუმრებს. უფალი აბრაამის მეცხვარეს მიაღწება, რომელიც უფალს მხოლოდ პურს შესთავაზებს, რადგან ერთადერთი ცხვარი ჰყავს და ისიც ბერწი. ქრისტე ღმერთი არ კმაყოფილდება ოდენ მცენარეული საკვებით და რძის ნაწარმსაც სთხოვს მეცხვარეს:

"მე ხმელა პურს ვერა შევჭამ

ცხვრის მაწონი თუ გექნება" (ქბპ., 1973, გვ. 111)

ცხადზე ცხადია, რომ "პურისა" და "მაწონის" ოპოზიციის საშიშროებამ და მწყემსური კულტურის ნიშნებია. მწყემსი, რომელიც აბრაამის პარალელური სახეა, საშიშროებამ და საქმიანობით ცხოვრობს და ეს მისი ტრაგედიაა, რადგან ვერ ხორციელდება მწყემსურ საქმიანობაში. ის იძულებულია, ცხოველური საკვების ნაცვლად მცენარეული საკვებით გაუმასპინძლდეს სტუმარს. მისი გაშლილი, შეუზღუდავი სივრცე დასაზღვრული არით შეიცვალა, რისი მეტაფორული სახეც მეცხვარის ერთადერთი ბერწი ცხვარია, რომელიც აღარ იწვევება. ცხვრის სიბერწე დაკინებული მწყემსური კულტურის მეტაფორაა. მწყემსური კულტურის დაქვეითების მანიშნებელია მეცხვარის მიერ პურის მიწოდებაც იესო ქრისტესთვის; თითქოს მწყემსობამ ადგილი მიწათმოქმედებას დაუთმო. ბერწი ცხვრისთვის დრო გაჩერებულია და იგი მხოლოდ დასაზღვრულ სივრცეში არსებობს. ეს არის მომენტი, როცა "ზორობალი წყევტს ბრუნვას", როცა წრე ჩერდება და იქცევა კვადრატად. როცა მარადიული დრო გარდაიქმნება კალენდარულ დროდ... მაგრამ ქართული ხალხური ლექსის მიხედვით, ქრისტე

"გაადგენს" ბერწ ცხვარს, ე.ი. სიმბოლურად ათავისუფლებს მწყემსურ ცხოვრებას მკვიდრი მიჯაჭვულობისგან. ბერწი ცხვრის გადგენით ბორბალი ძველებურად იწყებს ბრუნვას, ჩაკეტილი, მკაცრად შემოზღუდული სივრცის ერთ არეს მიჯაჭვული არსებობიდან შეუზღუდავ სივრცეში გადადის.

ბიბლიურ სიმბოლიზმში კაენი - მიწათმოქმედი და აბელი - მწყემსი განსახიერებენ ორი ტიპის - ბინადარ და მომთაბარე ხალხს; თითოეულ ამ კატეგორიას, რენე გენონის აზრით, ბუნებრივია, ჰქონდა ერთმანეთისაგან განსხვავებული საკუთარი ტრადიციული კანონი, ცხოვრების წესსა და საქმიანობას მისადაგებული. ეს განსხვავება ვლინდებოდა, კერძოდ, მსხვერპლშეწირვის რიტუალებში; სწორედ ამიტომაც ექცევა განსაკუთრებული ყურადღება დაბადების წიგნში კაენის მცენარეულ და აბელის ცხოველურ შესაწირავებს (რ. გენონი, 1998, გვ. 61).

ღმერთის მიერ მოწონებული ცხოველური მსხვერპლი საბედისწერაა აბელისთვის, კაენმა დაღვარა აბელის - სისხლის დამღვრელის სისხლი. მისი მცენარეული შესაწირავი კი არ არის მიღებული, მაგრამ იგი ცოცხალი რჩება, თუნდაც დაწყვეტილი. ამის შემდეგ კაენი აარსებს ქალაქს, დღითიდღე იფართოებს ჰორიზონტალურ საზღვრებს... ერთი სიტყვით, კაენის ქალაქური ცხოვრება თანდათან იზრდება და ადგილი აღარ რჩება მომთაბარეთათვის. შეიძლება ითქვას, რომ ბინადარნი თანდათან შთანთქავენ მომთაბარეთ, ჩენი აზრით, ცხვრის "გადგება" კი ციკლის დასაწყისს გულისხმობს; ღმერთი საწყის სიტუაციას აბრუნებს, იგი ათანაბრებს ამ ორი კულტურის მნიშვნელობას. ამის დასტურია მის მიერ "ცხვრის მაწვნის" მოთხოვნა ხალხურ ლექსში: ის იღებს მცენარეულ საკვებასაც და ცხოველურსაც; ამიტომ, შეიძლება ითქვას, რომ კაენისა და აბელის ეპიზოდისგან განსხვავებით, სადაც ღმერთი მწყემსურ კულტურას ანიჭებს უპირატესობას, "აბრაამის ლექსის" ამ ეპიზოდში უკვე მზადდება აბრაამის სამკვიდროს მოპოვება, მისი ერთ ადგილზე დასახლება; ანუ აბრაამის შემთხვევაში მიწათმოქმედი და ბინადარი საზღვრული ცხოვრება კი არ უპირისპირდება მწყემსურ და მომთაბარე ცხოვრებას, არამედ იქმნება საფუძველი, რომ ეს ორი კულტურა კვლავ აღდგეს თავისი თავდაპირველი საზრისით, როგორც ეს უფალმა პირველკაცს დაუწესა.

ღმერთმა ადამი დასახლრულ ედემის ბაღში დასახლა მის „დასამუშავებლად და დასაცავად" (დაბ. 2, 15); პარალელურად ღმერთმა ადამს დაუწესა ურთიერთობა ცხოველებთანაც - დაერქვა მათთვის სახელები, ანუ განესაზღვრა მათი ბუნება და ფუნქციები, რაც სხვას არაფერს ნიშნავდა, თუ არა მათ მწყემსობას. სამოთხეში მყოფი ადამი მწყემსიც იყო და მიწათმოქმედიც (ზ. კიკნაძე, 2005, გვ. 154). უფლის ჩანაფიქრი არ მოიცავდა დაპირისპირებას. როგორც კი განიდევნა ადამი ედემის ბაღიდან, გავიდა შემოსაზღვრული არედან დაუსაზღვრელ სივრცეში. სამოთხის გარეთ კი დაირღვა თავდაპირველი ჰარმონია და წონასწორობა ცხოვრების ამ ორ ტიპს შორის. ეს ორი ფუნქცია, რომლებიც ღმერთმა ადამს - ერთ ადამიანს განუსაზღვრა, სამოთხის გარეთ გაიყო ადამის შვილებს - კაენსა და აბელს შორის. ადამის მაგალითით ვერ დავასაბუთებთ, რომელი საქმიანობა უფრო სათნოა უფლის თვალში. სამოთხეში ორივე თანაბარი მნიშვნელობით სარგებლობდა. აქ საქმე გვაქვს ბიბლიურ კანონზომიერებასთან - ყველაფერი მთლიანდება წონასწორობაში. ისევე როგორც წონასწორობაში იქმნება ყოველი.

ფოლკლორული ინოვაციების თვალსაზრისით, საინტერესოა ხალხური ლექსის ერთი მომენტი, რომელიც ბიბლიაში არ გვხვდება. როდესაც უფალი მეორედ მოდის აბრაამთან, ის უკვე გამორჩეულ ხბოს უკლავს სტუმარს; სადამოს, როცა დედა კვლავ მოაკითხავს ხბოს, აბლავდება, შვილის დაკვლის გამო. ქრისტე ღმერთი კი გაუცოცხლებს ხბოს. აბრაამის მიერ უფლისთვის დაკლული ხბო ისაკის წინასწარი სახეა, რომელიც დაუკლავად შეიწირა მსხვერპლად.

“ხმელა პური”, რომელსაც მწყემსი მიათმევს სტუმარს, იგივე აბრაამის მიერ დაკლული **ჩვილი ხბოა**. მართალია, ეს კანეური მსხვერპლია - მცენარეული, მაგრამ ის ერთდროულად გაიაზრება ხბოდაც და განკაცებულ ღმერთადაც. ხალხური ლექსის მიხედვით ცხადდება კანისა და აბელის მსხვერპლშეწირვის პარადოქსის საიდუმლო. უფალი იღებს ცხოველურ მსხვერპლს არა იმიტომ, რომ სისხლიან მსხვერპლს ითხოვს, არამედ იმიტომ, რომ წრფელად იყო შეწირული. ისაკიც უსისხლოდ შეიწირა მსხვერპლად, რადგან ღმერთმა აბრაამისგან სწორედ ამგვარი მსხვერპლი მოითხოვა. ამდენად, ქართული ხალხური ლექსის მიხედვით, შესაძლებელია, პარადიგმულად წარმოვადგინოთ საერთო სემანტიკის მეტაფორები: პური - ხბო - ისაკი - ქრისტე. ხალხური ცნობიერებით და ლოგიკით, ისაკი მოვლენილიც იყო უკვე და დაკლულიც ხბოს სახით, ასევე მოვლენილი და შექმნილი პურის სახით. მან უნდა გაიაროს ყოფიერების ყველა ფორმა, მცენარეულიც და ცხოველურიც, უნდა მოკვდეს ყოფიერების ამ ფორმებში, რომ დაიბადოს ვითარცა ადამიანი დედის საშოდან. თვითონ სარას დედობაც იღებს აღდგომის მეტაფორას; აშკარაა, რომ ხალხური რწმენით, პრინციპული განსხვავება პურსა და ხბოს შორის არ არის, ღმერთი იღებს ორივე მსხვერპლს - მცენარეულსაც და ცხოველურსაც, რაც სამიწათმოქმედო და მწყემსური კულტურის საბოლოო გაერთიანების საწინდარია.

ამიტომაც ვამბობთ, რომ **“აბრაამის ლექსში”** ხდება ამ ორი კულტურის გამთლიანება, მათი ერთ სიბრტყეზე, ერთ დონეზე დაყენება. ხალხური ტექსტი გვთავაზობს ამ ორი კულტურის თანაარსებობის საუკეთესო გამოსავალს ერთ-ერთ დალოცვის ტექსტში, როცა იესო ქრისტე სტუმართმოყვარე აბრაამს ლოცავს:

“მეცხვარე, შენი ჩომბახი ალვის ხედ გადაგექცევა,

შენი ცხვრის საგრილობელში წყაროს წყალი გამოჩნდება” (ქზბ., 1973, გვ. 259).

“საგრილობელი” უკვე მკვიდრ ადგილს უნდა ნიშნავდეს, რომელიც მწყემსი აბრაამის ცხვარს ეკუთვნის.

სამიწათმოქმედო და მწყემსური კულტურის სიმბოლოები გვხვდება **“აბრაამის ლექსის”** სხვა ვარიანტების დალოცვებშიც. ქრისტე ღმერთი ამგვარად ლოცავს აბრაამს: **“აშენდა შენი ოჯახი, დადგინდეს შენი ბინაო”** (ქზბ., 1973, გვ. 252), - რითაც აბრაამის მომთაბარე ცხოვრება არის ხაზგასმული. ამ სიტყვებით ღმერთი განუცხადებს თავის რჩეულს, რომ უნდა დამკვიდრდეს მამრეს მუხასთან. აქ უნდა დაიწყოს აბრაამის მკვიდრი ცხოვრება, მომთაბარე ცხოვრებიდან ბინადარ ცხოვრებაზე გადასვლა. ამ მხრივ, საინტერესოა კიდევ ერთი ვარიანტი:

“მეცხვარე, შენი ნაბადი ოქროს სასახლე გდგება,

მეცხვარე ვე შენი ჭოხი ოქროს ჭოხად გედიქცევა!”

"ნაბღისა" და "ოქროს ხახახლის" ოპოზიცია ჩვენთვის ცნობილი ორი კულტურის გამოძახილია. ერთ-ერთი ვარიანტის დალოცვაში ნახსენებია "ზმელი ჭობის" ალვის ხედ გადაქცევა. ალვის ხე არის მარადიული, უჭკნობი ხე. ანდრეზებში ის სამყაროულ ღერძს წარმოადგენს. ალვის ხე მთიელთა სამყაროს სიმტკიცეა, ის საყმოს გამაერთიანებელია და სამყაროულ ღერძს წარმოადგენს; რელიგიურ მნიშვნელობასთან ერთად სოციალური მნიშვნელობაც აქვს, რადგან, მთიელთა რწმენით, ვიდრე იგი აღმართულია ცასა და მიწას შორის, მთიელთა სამყარო "მყარია", გაუტეხელია, ხოლო როცა დაწყდება კავშირი ღვთიურ სამყაროსთან, ალვის ხე დაემზობა, მთიელთა ძლიერებაც გადავა და იგი მტრულ ძალთა ხელში ჩავარდება (თ. ჯაყელი, 1998, გვ. 140). ჩენი აზრით, "აბრაამის ლექსშიც" ალვას აბრაამის სახლობის (მდრ., "საყმოს") გამაერთიანებლის მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს.

ხალხური ლექსის ყველა მეტაფორა მიგვანიშნებს იმაზე, რომ აბრაამი მოხეტიალე ცხოვრებიდან მკვიდრ, ბინადარ ცხოვრებაზე უნდა გადავიდეს:

"აბრამ იყო ღვთის მლოცავი, მაგრამ ძენი ენატრება,

ღმერთო, ერთი შვილი მომე, ს ა მ ა მ უ ლ ო თ გამეზრდება", ანდა ისაკის

შესახებ ლექსში ნათქვამია: "აბრამს შვილი გაუჩნდება სამამულედ დაურჩება". ეს ფრაზა, როგორც ტერმინოლოგიურად, ისე შინაარსობრივადაც ემთხვევა ვაზის კულტურასთან დაკავშირებულ ტერმინს "სამამულე" ან "სამამულე რქა", რომელსაც ვაზის ტოტემის სისტემაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს და "შთამომავლობის გამგრძელებელს ჰქვია". საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მას ტერმინები "სანაყოფე" (ლ. ასათიანი, 1978, გვ. 25-27) და "საწინდარი" (ივ. ჯავახიშვილი, 1973, გვ. 330) შეესაბამება. აბრაამის თხოვნა უფლის მიმართ გულისხმობს არა უბრალოდ ისაკის შეძენას, არამედ ისაკის, როგორც ებრაელი ერის გამრავლების საწინდარდ შეძენას, რომელიც "სამამულედ" დაურჩება მშობელს:

"მენ მემკვიდრე გაგიჩნდება ს ა მ ა მ უ ლ ე დ გაგეზრდება" (ქზბ., გვ. 260).

ყველაზე მნიშვნელოვანი კი ის არის, რომ ამ ლექსებში გაცნობიერებულია მამულის იდეა: უსამშობლობა, ისევე, როგორც უშვილობა უნაყოფობასთან კავშირშია აღქმული. ბიბლიური სიუჟეტის ქართულ ხალხურ ვერსიაში აბრაამის "მწირობა", "მდგმურობა" პარალელური ფონია მისი უშვილობისა და არანაკლებ მტკივნეულიც. ქართული ცნობიერება ერთი ფუძიდან აწარმოებს სიტყვებს - "სამკვიდრო" და "მემკვიდრე". ამავე ფუძიდან იწარმოება ზმნა "დამკვიდრება". ქართული ხალხური ლექსის მიხედვით, აბრაამის მდგმურობა, დროებითობა აღმოიფხვრება იმ შემთხვევაში, თუ შვილი გაუჩნდება და გამრავლდება.

ქართულ მითოლოგიაში ღვთისშვილთა მიერ ტერიტორიების მოპოვება სიმბოლურად ზეცაში "მიწის" ან "ტერიტორიის" მოპოვებას ნიშნავს. ამით ისინი ადგილს იკვიდრებენ ზეცაში. ახალ, უცნობ და დაუმუშავებელ მხარეში დასახლება შესაქმის აქტის ტოლფასია. მირჩა ელიადე აღნიშნავს, რომ როდესაც სკანდინავიელმა კოლონისტებმა დაიპყრეს ისლანდია და დაიწყეს შათი დაუმუშავებელი მიწების დამუშავება, ამ აქტს არ აღიქვამდნენ, როგორც ჩვეულებრივ ადამიანურ შრომას, არამედ ეს მათთვის იყო წინარეოქმედების გამოვრება — ღმერთის შემოქმედებითი აქტის საშუალებით, ქაოსის კოსმოსად გადაქცევა. როდესაც უდაბურ მიწას ამუშავებდნენ, ისინი თითქოს იმეორებდნენ ღმერთების ქმედებას — ქაოსის კოსმოსად გადაქცევას (მ. ელიადე, 1989, გვ. 8045, 37).

აბრაამი ხეტილობს, მომთაბარეობს, ეძებს აღთქმის ქვეყანას. კოსმოსი იწყება სამკვიდრებლის მოპოვებით, რაც აბრაამის მიერ საფლავის ყიდვასა და დასაკურთხებაში გამოიხატა.

ბიბლიაში წერია: "და ვყო თესლი შენი, ვითარცა ქვიშა ქუეყნისა. უკეთუ ვისმე ძალ-უცს აღრიცხვად ქვიშა ქუეყანისა და თესლიცა შენი აღრიცხოს. აღდგე, **მოვლე ქუეყანა** სიგრძელ მიმართ მისა და სივრცელ მისა, რამეთუ, შენ მოგცე იგი. და **აღიკარგა** აბრაამ და მოვიდა **დაიკარგა** მუხასა თანა მამრესა, რომელი იყო ქებრონს, და აღუშენა მუნ საკურთხეველი უფალსა" (დაბ. 13, 15-18). ეს სიტყვები ხალხურ ლექსში ამგვარად გაიქვლეტებს (უფალი ლოცავს მეცხვარეს, რომელიც აბრაამის პარალელური სახეა):

"ეგ შენი ერთი ცხვარაი ათი ათასად გექცესა,

მთაში **წახვალ და წამოხვალ**, მბღავანი არ დაგაკლდესა,

ეგ შენი ხმელი ჭოხანი თავს ალვის ხედ დაგადგესა,

ეგ შენი თქვა — ნაბადი, თავსა კარვად დაგადგესა" (გვ. 249).

ეს დალოცვა არის ებრაელი ერის ცხოვრების წესისა და ისტორიის ფორმულა. მკვიდრი ცხოვრება კარგია და აუცილებელია, მაგრამ იგი უნდა მოიპოვო და უნდა მოიპოვო მომთაბარეობით, მკვარვეობით, წასვლა-წამოსვლით, ხეტილით. ეს არის ძიება და ამ ძიების მომენტში საცნაურდება ღმერთის არაღნობიერი ძიება, რადგან პირველი, რასაც გააკეთებს აბრაამი მამრეს მუხასთან — სამსხვერპლოს აგებაა (დაბ. 13, 18), შემდეგ კვლავ მიდის ამ ადგილიდან და ისევ ბრუნდება. აბრაამის ხეტილი სამკვიდროს მოპოვებისთვის ხდება. ჩვენი აზრით, ხალხური ლექსის ამ დალოცვაში სწორედ აბრაამის მოგზაურობა-ხეტილი არის მინიშნებული, როგორც მისი საბოლოო დამკვიდრების საწინდარი.

დამოწმებული ლიტერატურა

ლ. ასათიანი, 1978 - ლ. ასათიანი, ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკა ქართულში. თბ., 1978.

ბიბლია, ძველი და ახალი აღთქმა. მ. სონდულაშვილის და ზ. კიკნაძის თარგმანი. თბ., 1989.

რ. გენონი 1998 - რ. გენონი, კენი და აბელი, "ფიქრები. რჩეულთა ბიბლიოთეკა", თბ., 1998.

ზ. კიკნაძე, 2005 - ზ. კიკნაძე, მატყლი და სელი, როგორც კულტურის სიმბოლოები - სჯანი, 2005, N 48 გვ. 154-163.

ქპპ, 1973 - ქართული ხალხური პოეზია, ტ. I, ნაკთ. II. შემდგ. ნ. შამანაძე. თბ., 1973.

ივ. ჯავახიშვილი, 1934 - ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, II. ტფ., 1934.

თ. ჯაყელი, 1998 - თ. ჯაყელი, ალვის ხე, - "აფრა", 1998, III, გვ. 138-150.

მ. ელიადე, 1989 - М. Элиаде, Космос и история. М., 1989.

ETER INTSKIRVELI**CULTURE STUDY ASPECTS OF THE GEORGIAN FOLK POEM
"VERSE OF ABRAHAM"**

The two main types of the human history - the lodger and the vagrant - are discussed in this work. These two lifestyles are presented in a counter relation to the land tenure and shepherd.

The fact that the God granted Adam with the capability of performing both activities shows not only the possibility but also the necessity of their coexistence. After banishing Adam from heaven this balance has been distorted and allotted to his two sons and respectively to the two types of human lifestyles.

In this Georgian poem the contradiction of these two cultures done by way of artifacts and the oppositions – 'bread' / 'yogurt' , 'gold castle' / 'felt cloak', 'apartment' / 'tent' and expressing the symbols of opposing cultures, are discussed in the work. The function of Isaac in the folk text is defined by the term "samamule", i.e. continuer of the kin, and is associated with viniculture. This motif clears up Abraham's deprivation of Fatherland, which, along with the childlessness, is associated with infertility. One more expression of Abraham's settled life is the withered stick that turns into the poplar. The poplar in Georgian mythology is the axis of the universe. It has a religious and social function of the union and the strength of the universe, and this function is preserved in "The Verse of Abraham".

According to the Bible, Abraham offers the guests bread, melted butter and meat. In the folk text, the shepherd, being a parallel character to Abraham, offers Christ only bread, i.e. vegetable food, but the Lord asks for plain yogurt. The shepherd, who has only one dry sheep, is an unlucky shepherd. The open and vast space has become a limited period of time for him. The episode of offering the bread is taken as a pledge of the equalization of agricultural and pastoral culture. Therefore, according to the folk text, the Lord, as distinct from the episode of Cain and Abel, is treated both to the vegetable and animal food.

Therefore, based on the analysis of Georgian folk-lore innovations, we believe that the lodger and the vagrant lifestyles do not contradict with land tenure and shepherd lifestyles, but they are the prerequisites for them to regain their original meaning, the one that the God granted them.

რუსუდან კაშია, რამაზ ხაჭაპურიძე

ხალხური სამედიცინო ტრადიციები

(კანის დაავადებათა სამკურნალო შელოცვები
იმერეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

ქართული ხალხური სამედიცინო კულტურული მემკვიდრეობა ტრადიციულად აერთიანებს ბალახეული, შინაური წამლებით მკურნალობას — ნატუროპათიასა და მაგიურ მედიცინას.

ხალხურ მედიცინასა და ვეტერინარიაში არსებობს მრავალი ეფექტური საშუალება კანის დაავადებათა სამკურნალოდ. ნაშრომი ეყრდნობა იმ მასალას, რომელიც ქუთაისის ავ. წერეთლის უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის მომძიებელთა ჯგუფების მიერაა ჩაწერილი დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მუშაობის დროს.

ჩვენ მიერ გამოვლენილი სამკურნალო საშუალებებიდან წარმოვადგენთ კანის ზოგიერთი სნეულების მკურნალობის შინაური წამლის რეცეპტსა და ამ დაავადების ხალხში ცნობილ მაგიურ მეთოდებს, შელოცვებსა და სხვადასხვა ტრადიციულ წესებს.

სირსველი კანის გადამდები დაავადებაა, ემართება როგორც ადამიანს, ასევე ცხოველს; არის შემთხვევები, როცა დაავადებული ცხოველისაგან ადამიანსაც გადაედება ეს ავადმყოფობა. მისი მკურნალობის ხალხური მეთოდები ჩაწერილია იმერეთში, სამეგრელოსა და ოკრიბაში.

იმერეთში სირსველის სამკურნალოდ ხმარობენ შაბის, ნივრის, ღორის ქონის, ჭვარტლისა და კვანარახის ნაზავს. ოკრიბაში აღნიშნულ რეცეპტს ჭვარტლის მაგიური თოფის წამალი ემატება. დაავადებული ადგილი უნდა მოიფხიკოს ისე, რომ სისხლი გამოდინდეს და მალამო შემდეგ უნდა წაუსვან. იმერეთში მარილწყალში მოხარშული არყის ფოთლებით მოზანენ ავადმყოფ საქონელს დაავადებულ ადგილს.

სირსველს აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში სენ ცეცხლს უწოდებენ, მას ჩიბუხის ჭვარტლის, დანაყილი ნივრის, კარაქისა და თაფლის ნაზავით მკურნალობენ (ნ. მინდაძე, 1961, გვ. 65).

იმერეთში სირსველის მკურნალობა შელოცვის თანხლებით მიმდინარეობს:

“სამი სახელითა ხვითთა, მამითა, ძითა, სულითა წმიდითა, ამინ!

სირსველი ხნავდა ყანასა, ნაფუძვარსა და ქალასა, მგელი დაემა ხარადა, გველი აპურადა, გაწყდა გველი, გაქრა მგელი, სირსველს ამოუწყდა ძირი, სირსველო, სირსვილისაო, გაჩენილი ხარ ხვთისაო.

ღმერთმა არგოს ლოცვა ჩემი და ბრძანებაა თქვენი”.

ინსტიტუტის მომძიებელთა ჯგუფმა ოკრიბაში, სოფ. კურსებში ჩაიწერა კანის იშვიათი დაავადების — **წითელი ქარის** წამალი, რომელიც თითქმის

იდენტურია ძველ ქართულ სამკურნალო წიგნებში (“წიგნი სააქიმო”, “უსწორო კარაბადინი”) მოცემულ რეცეპტებთან. მალამოს ძირითადი შემადგენელი კომპონენტებია ტყვიის ქანგი და ქაფური.

ქუთაისში ჩაწერილი წითელი ქარის სამკურნალო რეცეპტია: 1 ჭიქა ზეთუნის ზეთი, 2 სუფრის კოვზი კურდღლის ქონი, უმარილო ღორის ქონი და 150 გრ. თაფლის სანთელი.

ფშავში წითელი ქარისაგან დასიებულ ადგილს წითელ ფურის რძეში მოდუღებულ დანაყილ ბალბას დაადებენ (ს. მაკალათია, 1985, გვ. 108).

იმერეთში ჩავიწერეთ წითელი ქარის შელოცვის ტექსტები:

“შე გილოცავ ქარისასა, ქარ-ბორბალისასა, წითელი ქარისასა, თეთრი ქარისასა,

გამოდი, გამოქარდი, თვარა ჩაგაგდებ ხევში, ხევ-ხერელში, შეგქამს ყვავე და ყორანი, გაქრი, გაიარე”.

როგორც ყველა შელოცვა, რა თქმა უნდა, ეს ტექსტიც სამჭერ უნდა გაიმეორეს შემლოცველმა.

წითელი ქარის შელოცვის მეორე ვარიანტი:

“წითელი ქარი მიდიოდა მიღორზედა,

— სად მიხვალ წითელო ქარო?

კაცის ტანში ძვლის სამტრევეად, სისხლის სასმელად,

— გამოდი, გამეყარე, თვარა ჩაგდებ ხევ-ბნელსა,

დაგცემ დანას - ხანჯალსა,

ლოცვა ჩემი, რგება ღვთისა,

ღმერთო შენ დასწერე ჭვარი”.

ხალხურ მედიცინაში მრავალი შინაური წამალი არსებობს **მეჭექებსა** და მისი მსგავსი გამოჩაყრის — გვიმრას (იგი მეჭექზე უფრო ფართოა) მოსაშორებლად. ჭვეფებმა სხვადასხვა რეგიონში რამდენიმე საინტერესო მეთოდი ჩაიწერეს: ერთ-ერთის მიხედვით, შავი პურის კანი უნდა გავახუროთ და დავადოთ მეჭექზე. მოწვის მიზნით ხმარობენ ასევე ქრისტისხლას წვენს, რომელსაც მეჭექის ირგვლივ უსვამენ.

საქონელზე მეჭექის გაჩენის შემთხვევაში მოსაწვავად გამოიყენება ერთმანეთში აზელილი ტაოტი და ნაცარი.

მეჭექის მოსაცილებელი საშუალება ჭერ კიდევ XIII ს. წყაროებშია მოცემული (მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, 1956, გვ. 67) XVII ს. სამედიცინო წიგნში კვითხულობთ: “ძველის ყირმიზის აბრეშუმით შეუჭიროს და გაუშვას. მეჭექი გახმეს და ჩამოვარდეს” (დავით ბაგრატიონი, 1940, გვ. 512). მეჭექის მოშორების ასეთი მეთოდი (აბრეშუმის ძაფის მოჭერა) ჩვენ დავაფიქსირეთ იმერეთის სოფლებში.

მეჭექის სამკურნალოდ სოფ. ღანიში ჩაწერილი რეცეპტი შემდეგია: 2 კბილი ნიორი უნდა დაიჭყლიტოს, შემდეგ ვახსამთ 3 ჭიქა ვაშლის ძმარს და ვაჩერებთ 2 კვირას. ეს ნაყენი მეჭექს აშავებს ანუ ანობს და თავისთავად ძვრება. საჩხერეში დანაყილი ნივრითა და მარილით უხვევენ მეჭექიან ადგილს.

XIX ს. დათარიღებული სამედიცინო ხელნაწერი მეჭექის გასაქრობად გვასწავლის: “შრიღე დამბალის დიდგულისა მარცვალი და იმ მარცვალს მოუსვემდე მეჭექზედ. სამდღემდინ ყოველთვისა და უთუოდ გაქრება” (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი H-2197).

მეექვსის ხალხური მკურნალობა ხშირად რიტუალის თანხლებით მიმდინარეობს. სამეგრელოში (სოფ. ქვალონი) ასეთ რიტუალს გვთავაზობენ: როცა მეექვსი პირველად გაჩნდება, აუცილებლად უნდა გასერო, ჯობზე წამოაცვა ნაჭერი, დაასველო სისხლში და დალო სამი გზის შესაყართან. ზემო იმერეთში კი აბრეშუმის ძაფით მოჭრილ მეექვსს სახლიდან შორს მარხავენ. სოფ. მათხოჯსა და სავანეში დასტურდება შემდეგი რიტუალური წესი: უნდა მოიპარო მარლი, ჩაყარო ქაში და თქვა: “როგორც ეს დაღწეს, ისე გაიპაროს ჩემი მეექვსი”.

მეექვსის შელოცვა ჩაწერილია სამეგრელოში, მეგრულ დიალექტზე. სალიტერატურო ქართულით ტექსტი ასე იკითხება: “მეექვსო, მთვარე გეუბნება: გჯობივარ, გიმონებო, თუ გჯობია, გაჯობოს, თუ გიმონებს — დაემონე ან გააქრე”.

ხალხური მედიცინა **დამწვრობის** მკურნალობის მრავალგვარ ხერხს იცნობს. სოფ. მათხოჯში მკურნალმა შურა ხენიგიამ ჩაგვაწერინა დამწვრობის შინაური წამალი, რომელიც მზადდება ბატის ან ღორის ქონის, თაფლის სანთელისა და ზეთუნის ზეთისაგან. მკურნალი წამალს დუღილის დროს უმატებს პელიციონის, სტრეპტოციტისა და ანალგინს, ამიტომ ავადმყოფს ტკივილი მალევე უყუჩდება.

ეს ნაზავი მსგავსია დასავლეთ საქართველოს სხვა რეგიონებში (ზემო იმერეთი, სამეგრელო, ოკრიბა) ჩაწერილ რეცეპტებთან. საჩხერეში დამწვრობის მალამოსათვის გამოიყენება მაჩვის ქონი, აღმოსავლეთ საქართველოში მალამოს სელის ფქვილს უმატებენ (ნ. მინდაძე, 1961, გვ. 27).

სამეგრელოს სოფლებში ჩაწერილი რეცეპტების მიხედვით, დამწვრობის წამალს ღორის ქონთან, ზეთთან და სანთელთან ერთად ემატება პურის ფქვილში აზელილი კვერცხი.

ძველი ქართული მედიცინის მიხედვით: “ახლად დამწვრისათვის კვერცხის ცილა ერბოთი დაზოლე და შემოსდევ და კარგია და მარგე. კარაქი.... დამწვარს უშველის” (ქანანელი, 1940, გვ. 433); ასევე: “კვერცხისა თეთრი ვარდის ზეთითა გადგინოს და ტილოსა მჩვარი მით დაასოვლოს მრავალჯერ და შემოსდვას, ერგების” (“წიფინი სააქიმოი”, ლ. კოტეტიშვილი, 1936, გვ. 235).

“იალიგარ დაუღის” თანახმად, დამწვარ ადგილზე ჯერ ცივი წყალი უნდა დაისხას. შემდეგ ვითავაზობს მალამოებს, რომელთა შემადგენლობაში შედის კვერცხის ცილა, ვარდის ერბო და ზეთი, კარაქი, ქაფური, ძირმწარე, დანაყლი საბრი, ძმარში მოხარშული ჭადრის ქერქი, სუსანის ძირი, ტუხტი ან მოლოქას ყვავილი (დავით ბაგრატიონი, 1985, გვ. 543).

დამწვრობის დროს მკურნალები ხშირად იყენებენ დამწვრობის შელოცვის სპეციალურ ტექსტს: “სახელითა მამისათა და ძისათა და სულითა წმინდისათა, ამინ! წითელ ხუცისა ხარი გეება, ზღვას ხნავდა, ქვიშას თესავდა, რას ამბოფთ, ვის მოსწრებია ზღვა ხნული, ქვიშა თესილი და წამს იქით დამწვარი გაძწელებული?”

დამწვრობის შელოცვის მეორე ვარიანტი: “სახელითა ღვთისათა, ბძანება არი ხეთისა. ელი ელობდა, მელი მელობდა, ზღვა შოშინობდა, ცა ფოფინობდა, წითელ ხეთისო ხარი გეება, ზღვას ხნავდა, ქვიშას თესავდა. ვინ გეიგონა ზღვის დახენა, ქვიშის დათესვა, დამწვრის წამს იქით გადაღება. დამწვარი შეშთებოდეს, დამწვარი ნელღებოდეს”.

მკურნალობის მაგიურ მეთოდებს, განსაკუთრებით შელოცვებს, რწმენის ძალა აქვს და ფსიქოლოგიური, დამხმარე სამკურნალო საშუალების როლს ასრულებს.

ტრადიციულად საქართველოში ფართოდ იყო გავრცელებული სნეულებისაგან და “ავი თვალისაგან” დამცავი სხვადასხვა ამულეტის, ე.წ. ავგაროზების ტარება; ასევე “ჯადოს” გამოლოცვის სპეციალური ტექსტების წარმოთქმა ავადმყოფის გამოჯანმრთელების მიზნით.

დღესდღეობით იმერეთის სოფლებში ზოგან ისევ შეხედებით მკურნალობის მიზნით “ჯადოების” მოხსნისა და ავგაროზების ტარების შემთხვევებს.

ამდენად, სამედიცინო ეთნოისტორიის შესწავლამ დაგვანახა, რომ ხალხურ მედიცინაში შინაურ მკურნალობასთან ერთად მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მაგიურ-რელიგიურ მეთოდებს, რომელთა შორის ყველაზე გავრცელებულია შელოცვები.

დამოწმებული ლიტერატურა

დავით ბაგრატიონი, 1985 - დავით ბაგრატიონი, იადიგარ დაუდი, თბ., 1985.

ლ. კოტეტიშვილი, 1936 - ლ. კოტეტიშვილი, მედიცინა ძველ საქართველოში, თბ., 1936.

ს. მაკალათია, 1985 - ს. მაკალათია, ფშავი, თბ., 1985.

ნ. მინდაძე, 1961 - ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1961.

მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, 1956 - მ. სააკაშვილი, ა. გელაშვილი, საქართველოს მედიცინის ისტორია, ტ. II, თბ., 1956.

მ. ფხალაძე, 1968 - მ. ფხალაძე, კანის სნეულებანი, თბ., 1968.

ქანანელი, 1940 - ქანანელი, უსწორო კარაბადინი, თბ., 1940.

რ. კაშია, 2005 - რ. კაშია, კანის დაავადებათა მკურნალობის საშუალებები ხალხურ მედიცინაში, ქართველური მეგვიდრეობა, IX, ქუთაისი, 2005.

რ. ხაჭაპურიძე, 2006 - რ. ხაჭაპურიძე, მაგიურ-რელიგიური მკურნალობის ისტორიიდან, ქუთაისი, 2006.

**RUSUDAN KASHIA,
RAMAZ KHACHAPURIDZE****FOLK MEDICAL TRADITIONS**

(Skin disease treatment with charming away according to Imereti ethnographic materials)

In the folk medicine and veterinary we find various folk medicines for the treatment of skin diseases, which were recorded during the field works by a research group of the Kartvelian Dialectology Institute of the Akaki Tsereteli State University (ATSU).

Cultural heritage of the Georgian folk medicines traditionally embraces herbal medicines – naturopathy and “magic” medicine.

This paper discusses some folk methods of treatment; charming and various other rules.

Here we give the folk way of treatment for such diseases as ringworm (trichophytosis), Saint Anthony’s fire (rose), and burns with concomitant charming (prayers) specific to the above-mentioned diseases.

It is noteworthy that folk medicine prescriptions, in some cases, coincide with the ones described in the ancient Georgian medical books.

However, in folk medicine magic and religious methods like, wearing talismans, spell-un-bounding and, particularly, charming away the diseases are the most widespread.

Charming seems to have had additional psychological effect on building up self-confidence in the patients for their speedier recovery.

მერაბ კეზევაძე

თაბორის უღანო – უნოზი მონასტარი იმერეთში

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის მკვლევართათვის კარგადაა ცნობილი 1826 წელს მოსკოვში დაბეჭდილი წიგნი “История Грузинской Иерархии, с присовокуплением обращения в христианство Осетии и других Горских народов по 1-е января, 1825 года”. წიგნში მრავალი საინტერესო, ჩვენს ისტორიო-გრაფიაში ნაკლებად ცნობილი ან საერთოდ უცნობი ფაქტია დაფიქსირებული, რომელთაგან ჩემი, როგორც გელათის მონასტრის ისტორიის მკვლევრის, ყურადღება მიიქცია გელათის მონასტრის წმ. გიორგის ეკლესიის აღწერისას გაკეთებულმა ჩანაწერმა, რომ ამ ეკლესიაზე მიწერილია თაბორის უღანო, რომელიც 1815 წელს დაუარსებია არქიმანდრიტ ზაქარიას, მონასტრიდან 30 ვერსის დაშორებით, იმერეთის ყველაზე მაღალ მთაზე, 30 ვერსიდან ბოლო მ მხოლოდ საცალფეხო ბილიკია. უღანოში არის ყოვლადწმინდა ღმრთისმშობლის მიძინების ხის ეკლესია და ხის ორი სახლი – სამოთახიანი და ერთოთახიანი. უღანოს აქვს არქიმანდრიტ ზაქარიას მიერ ნაყიდი მნიშვნელოვანი მამულები და მისივე შეძენილი 2 კომლი გლეხი. უღანოს წინამძღვარია მღვდელ-მონაზონი ბესარიონი, მასთან ერთად მსახურობს 2 მღვდელ-მონაზონი და 2 ბერ-დაკონი (ისტორია, 1826, გვ. 54).

მიუხედავად იმისა, რომ ამ წიგნს ჯერ კიდევ 30 წლის წინ გავცანი და მასში მოყვანილი ფაქტები რამდენჯერმე გამოვიყენე ეგზარქოსობის დროინდელი გელათის მონასტრისადმი მიძღვნილ ჩემს მონოგრაფიაში (იხ. მ. კეზევაძე “გელათის მონასტერი ეგზარქოსობის დროს”, ქუთ., 2006) ცნობა გელათის წმ. გიორგის ეკლესიაზე მიწერილი თაბორის უღანოს შესახებ, სპეციალური კვლევის საგნად დღემდე არ გამოიხდია (უფრო სწორად ვერ გავიხადე), ისე როგორც მასზე არ მსჯელობენ მკვლევრები გ. ტყეშელაშვილი და ლ. ტყეშელაშვილი, რომლებიც ამ ფაქტს იცნობენ და იხსენიებენ კიდევ თავიანთ ნაშრომებში (გ. ტყეშელაშვილი, 2006, გვ. 74; ლ. ტყეშელაშვილი, 2007, გვ. 108).

კვლევის დაწყებას მიძინებდა ის ფაქტი, რომ იმერეთში ტაბორიმი თაბორი, არაფერს ვამბობ თაბორის უღანო-მონასტერზე, დღემდე არ დასტურდება. მართალია, წიგნის ავტორი ამბობს, რომ ის იმერეთის ყველაზე მაღალ მთაზეაო, მაგრამ არ წერს მთის სახელს, არც გელათის მონასტრისადმი მის გეოგრაფიულ მდებარეობას (ჰორიზონტის მხარეს) აღნიშნავს. ტაბორიმი არც ადგილობრივ მცხოვრებთა ცოცხალ მემსიერებაში აღმოჩნდა შემონახული გელათიდან 30 კმ-იან რადიუსში.

იმერეთის თაბორის არსებობა ალბათ კიდევ დიდხანს დარჩებოდა გამოცანად, რომ არა ერთი იღბლიანი შემთხვევა – ქუთაისის ცენტრალური არქივის დიკუმენტებზე მუშაობისას ჩემი ყურადღება მიიქცია ნასყიდობის

ორმა წერილმა, რომელთაგან პირველი 1815 წლის 2 ნოემბრითაა დათარიღებული, მეორე კი – იმავე წლის 17 ნოემბრით. პირველით დასტურდება, რომ თავად ბეჟან გიორგის ძე მხეიძეს გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის წინამძღვრისათვის (“მეურნესათვის”) არქიმანდრიტ ზაქარიასათვის, რომელსაც ველიეთის მთაზე მოუნდომებია ეკლესიის აგება (ხაზი ჩემია - მ.კ.) მიუყილია მამა-პაპისეული “სამხეიძეო მამულის” ნაწილი (ნაწილი უფრო ადრე 1806 წელს მიუყილია - მ.კ.), როგორც მთაზე, ასევე მთის ძირშიც შემდეგ საზღვრებში: “აღმოსავლეთისაკენ მზლუარი ესე არს: ნაკალოვარისაკენ გზა რომ წავა საქარავნო და წყაროს კუდს აქეთ რომ ორი წყალი მთიდან ჩამოვარდება იმ იქით წყალს აქეთ არის, სამხრეთიდან ჩვენი სოფლის სალდარი არის სამზღვარი, ჩრთილოეთისაკენ წყალწითელა არის, დასავლეთისაკენ გელათის შენის ეკლესიის წყალწითელა სოფელი არის და ახალდაბის სოფელი” (ქ.ც.ა. ფ. 18, ს. 534, ფ. 31). საბუთი დაწერილია მღვდელ-მონაზონ ბესარიონ ქართველის მიერ (იქვე). ჩემი ვარაუდით, საბუთის დამწერი და რუს ავტორთან ნახსენები მონასტრის წინამძღვარი მღვდელ-მონაზონი ბესარიონი ერთი და იგივე პიროვნებაა.

მეორე დოკუმენტი პირველის მსგავსი შინაარსისაა, ოღონდ აქ მამულის გაყიდველი თავადი გიორგი ფირანის ძე მხეიძეა, ზემოხსენებული ბეჟან მხეიძის ძმისწული. მყიდველი კვლავ არქიმანდრიტი ზაქარიაა, გაყიდვის მოტივიც იგივეა — “შონდომეთ ველიეთზედ ეკლესიის აღშენება”-ო, იმავე სამხეიძეო მამულს მიყიდის თითქმის იმავე საზღვრებში (იქვე, ფ.32). ამ საბუთის დამწერი თავადი იოანე ბერის ძე წერეთელია (იქვე).

ამ დოკუმენტებით კი დავადგინეთ, რომ არქიმანდრიტ ზაქარიას ეკლესიის ასაგებად ადგილები უყილია იმერეთის მართლაც ერთ-ერთ მაღალ მთაზე — ველიეთზე, რომელიც რაჭის ქედის ერთ მონაკვეთს ჰქვია, მაგრამ ეს ფაქტი არ გვშველდა რომ ეკლესიის ასაგებად ნაყილი ადგილი ჩვენ საკვლევ თაბორად მიგვეჩნია; და ისევ ილბლიანი შემთხვევა — გელათის მონასტრის ისტორიაზე მუშაობისას მივაკვლიე 1828 წლის 3 აპრილით დათარიღებულ გელათის მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ ნიკოლოზის პატაკს, იმერეთის ეპარქიის მმართველის არქიეპისკოპოსს სოფრონიოსისადმი, რომელიც იწმენდ ბერ-დიაკონი იოანე ზაზინას გელათის მონასტრის შტატში ჩარიცხვას ეხება. არქიმანდრიტი, თავისი თხოვნა უფრო დასაბუთებული რომ გახადოს, აღწერს ამ ბერის განვლილ ცხოვრებას, რომ ის ისურვიდანვე დიაჩოქად ემსახურებოდა გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის წინამძღვარს (“განმგებელს”) არქიმანდრიტ ზაქარიას, რომ 1812 წელს თვით არქიეპისკოპოს სოფრონიოსს უკურთხებია დიაკვნად, ზოლო როცა საქართველოს ეგზარქოსის არქიეპისკოპოს თეოფილაქტეს ბრძანებით მომხდარა “ახლადგაყვებული” თაბორის (“შთაბორის”) მონასტრის დაცლა, მონასტრის ნივთ-სამკაული გელათში გადაუტანიათ და ბერ-დიაკონი იოანეც გადაუყვანიათ, მაგრამ 1826 წელს უშტატოდ დარჩენილა და ამიტომაც სთხოვს იქნებ შტატში ჩაერიცხოთო. არქიმანდრიტი ნიკოლოზის ამ თხოვნაზე არქიეპისკოპოსმა სოფრონიოსმა ნებართვა საქართველოს ეგზარქოს იოანესაგან გამოითხოვა. უქანასენელის ნებართვით 1828 წლის 13 ივნისს ბერ-დიაკონი იოანე გელათის მონასტრის შტატში ჩარიცხეს 30 მანეთი წლიური ხელფასით (ქ.ც.ა. ფ. 21, ს. 478, ფ. 1 — 4).

ამ დოკუმენტმა კი უკვე ბევრ საკითხს მოჰფინა ნათელი, კერძოდ, არქიმანდრიტ ზაქარიას მიერ ნაყიდ ველიეთის მთაზე მართლაც აუგიათ ეკლესია და დაუარსებიათ ახალი, თაბორის უდაბნო, რომელიც ძალიან ცოტა ხანი ყოფილა მოქმედი, 1816 წლიდან (1815 წლის ნოემბერ-დეკემბერში, როცა იყიდა — არქიმანდრიტი ზაქარია ეკლესიის აგებას ვერ მოასწრებდა იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ამ დროს იქ თოვლი დევს - მ.კ.) 1821 წლის ივლისამდე, ეგზარქოს თეოფილაქტეს გარდაცვალებამდე, რამდენადაც გაუქმება მისი ბრძანებით მოხდა. უფრო სწორედ, გაუქმების თარიღი საძიებელია 1818 წლის სექტემბრიდან — არქიმანდრიტ ზაქარიას დაპატიმრების შემდეგ, მაგრამ რამდენადაც მონასტრის დაცლა დაევალათ არქიმანდრიტ ნიკოლოზსა და არქიეპისკოპოს სოფრონიოსს, რომლებიც ფაქტობრივად თავიანთ მოვალეობას ასრულებდნენ იმერეთის აჯანყების დამარცხების შემდეგ — 1820 წლის მარტის ბოლოდან. გაუქმებაც ამის შემდეგაა სავარაუდებელი. ხოლო თუ გავითვალისწინებთ, რომ გელათის მონასტრის შტატში 1821 წელს ჯერ კიდევ არ ჩანს ბერ-დიაკონი იოანე, მაშინ მონასტრის გაუქმების თარიღი 1821 წლის იანვარ-ივნისამდეა საძიებელი.

ამრიგად, თაბორის უდაბნოს არსებობის წლები და სავარაუდო მდებარეობა ნათელია, თუმცა მის ნაშთებს ფიზიკურად ვერ მივაკვლიეთ. უდაბნოს მახლობლად მდებარე სოფლების — სოხეთის, ძიროვნის, ახალდაბის მცხოვრებლებმა ადგილი თაბორი არ იციან, არადა, XIX ს-ის 60-იან წლებში უდაბნოს გაუქმებიდან საკმაო დროის გასვლის შემდეგაც, ეს ტოპონიმი არსებობდა. 1863 წელს ის ჩანს გელათის მონასტრის წინამძღვარ არქიმანდრიტ ონიფანტეს, სოხეთელ ყმა-გლეხებსა და იქაურ აზნაურ ყიფიანებს შორის დადებულ ხელშეკრულებაში (იქვე), სადაც თაბორის ჩრდილოეთ საზღვრად მდ. წყალწითელა დასახელებული, ისე როგორც ზემოთ ნახსენებ ნასყიდობის ხელშეკრულებაში, რომლებშიც ტოპონიმი თაბორი არაა დადასტურებული.

ახლა მონასტრის დამაარსებელსა და მასში მოღვაწე ზოგიერთი პიროვნების შესახებ. როგორც დავინახეთ, თაბორის უდაბნო 1816 წელს დაუარსებია გელათის მონასტრის წმ. გიორგის წინამძღვარ არქ. ზაქარიას (გურჯენიძე). ის ჩვენს ისტორიოგრაფიაში კარგად ნაცნობი პიროვნებაა. მისი სახელი უპირველესად წარმოჩინდება წარმატებული სამწიგნობრო-სასტამბო მოღვაწეობით (დაწერილებით მასზე და საკითხის შესახებ იხილეთ მ. კეზევაძე, 2009, გვ. 126 - 132. ო. კასრაძე, 1997, გვ. 395-396). როგორც აღვნიშნეთ, არქიმანდრიტი ზაქარია 1818 წლის სექტემბერში ოსე გაბაშვილთან ერთად იქნა დაპატიმრებული ცრუ ბრალდებით ყალბი დოკუმენტის შედგენისათვის. 1820 წლის სექტემბერში ორთავე გადაასახლეს ბელგოროდში, სადაც გარდაიცვალა 1823 წლის 19 ნოემბერს.

რაც შეეხება უდაბნოს კრებულს, ვიცით, რომ წინამძღვარი ყოფილა მღვდელ-მონაზონი ბესარიონ ქართველი. მისი ბიოგრაფია ჩვენთვის უცნობია. უცნობია, აგრეთვე, კრებულის ორი მღვდელ-მონაზვნისა და ერთი ბერ-დიაკონის ვინაობა. მეორე ბერ-დიაკონი კი მეტად საინტერესო პიროვნებაა, რომელიც თაბორიდან დაბრუნებული ნახევარ საუკუნეზე მეტხანს გელათის მონასტერში მსახურებდა — ესაა ბერ-დიაკონი იოანე ხაზინა (ბახტაძე). XIX ს-ის გელათის

მონასტრის კრებულის (საძმო) დეტალურმა შესწავლამ დამარწმუნა, რომ მოხსენებული იოანე ხაზინა და იონე ბახტაძე ერთი და იგივე პიროვნებაა. გელათის მონასტერში მხოლოდ 1825 წელს ჩანს სხვა ბერ-ღიაკონი იოანეს სახელით, ოლონდ ის გვარად წივწივაძეა.

ბერ-ღიაკონი იოანეს ბიოგრაფიის შესასწავლად, ზემოთ განხილულ 1828 წლის დოკუმენტის გარდა, ცნობებს ვპოულობთ გელათის მონასტრის კრებულის ძმათა სხვადასხვა ნამსახურების სიებში, რომელთაგან უძველესი, 1833 წელს შედგენილი სიიდან ამონაწერი, დართული აქვს 1833 წლის 9 თებერვლით დათარიღებულ გელათის მონასტრის წინამძღვარ არქ. ნიკოლოზის წერილს იმერეთის ეპარქიის მმართველ არქიეპისკოპოს სოფრონიოსისადმი. წერილში არქიმანდრიტი სთხოვს მღვდელმთავარს, რათა ბერ-ღიაკონი იოანე ხაზინა, რომელიც დიდი ხანია ამ ხარისხში მსახურობს ერთგულად და მორჩილად, არის “ძლიერ კარგის ყოფაქცევის”, აკურთხოს მღვდელ-მონაზვნად. წერილზე თანდართული ნამსახურების სიით ვგებულობთ, რომ ამ დროს ბერ-ღიაკონი იოანე 49 წლისაა, საეკლესიო ყმათა წოდებას ეკუთვნის, ხონის წმ. გიორგის ტაძარში განათლებამიღებულს მორჩილება გაუტარებია გელათის მონასტერში, სადაც 1810 წელს აღუკვეცავთ მონაზვნად, ბერ-ღიაკვნად აკურთხა არქიეპისკოპოსმა სოფრონიოსმა 1814 წელს (ქ.ც.ა. ფ. 21, ს. 939, ფ. 2 - 3). ასეთივეა მისი შემდგომი ნამსახურების სიები, მხოლოდ ასაკი იცვლება. სამწუხაროდ, არსად არ არის დაფიქსირებული მისი თაბორის უღაბნოში მოღვაწეობა. მიუხედავად კარგი ნამსახურობისა და არქიმანდრიტ ნიკოლოზის კარგი დახასიათებისა, არქიეპისკოპოსმა სოფრონიოსმა ბერ-ღიაკონ იოანეს მღვდელ-ღიაკვნობაზე უარი თქვა იმ მიზეზით, რომ მონასტერი უღიაკვნოდ რჩება! (იქვე, ფ. 4). 1837 წელს ბერ-ღიაკონ იოანეს მეორედ უთხრეს უარი მღვდელ-მონაზვნობაზე, ოლონდ სხვა მიზეზით - მღვდელ-მონაზონ ისააკის თანამგრძნობიარ (ეს ის მღვდელ-მონაზონია, რომელსაც მონასტრის მთელი კრებული და არქიეპისკოპოსი სოფრონიოსიც წუნობდნენ ზედმეტი პირშიმთქმელობისა და სამართლიანობის გამო).

ბერ-ღიაკონი იოანე სასულიერო მოღვაწეობასთან ერთად ახერხებდა შემოქმედებით საქმიანობასაც – ყოფილა ქვაზე და ხეზე კვეთის კარგი ოსტატი. მისი გაკეთებულია გელათის წმ. გიორგის ეკლესიის დასავლეთ კედელზე წმ. გიორგის ბარელიეფი (რომლის წარწერაშიც მოიხსენიება) და რამდენიმე ჯვარი ხონის წმ. გიორგის ეკლესიაში. მასვე განუახლებია გელათში მღ. წყალწითელაზე ძველი ქვის ხიდი, რომლის აღმნიშვნელი წარწერიანი ქვის სტელა (რომელშიც ასევე მოიხსენიება) დღეს ტყიბულის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმშია დაცული (მ. კეზევაძე, 2006, გვ. 61). მკვლევარ გივი ტყემელაშვილის ვარაუდით, მისივე გაკეთებული უნდა იყოს გელათის ღვთისმშობლის ტაძრის დიდი სანაწილე (გ. ტყემელაშვილი, 2006, გვ. 162).

ბერ-ღიაკონ იოანეს დიდხანს უცოცხლია. ის 1872 წლის ნოემბერში გარდაიცვალა 80 წელს გადაცილებული (ქ.ც.ა. ფ. 21, ს. 11794, ფ. 1). გადარჩენილია მისი საფლავის ქვა, რომელიც წმ. გიორგის ეკლესიის ჩრდილოეთ კედელთანაა. ქვაზე წარწერაა – “აქა მდებარ არს იეროღიაკონი ბახტაძე იოანე წლისა

ოზოცისა (ოთხმოცისა მ.კ.) მხილთა (მხილველთა-მ.კ.) შენდობას ითხოვს”. XX საუკუნის დასაწყისში, როცა მონასტრის ნეკროპოლის აღწერა მოხდა, წარწერაში ასაკი შეცდომით, ნაცვლად ოთხმოცი წლისა ორმოც წლად იქნა ამოკითხული (ქ.ც.ა. ფ. 21, ს. 24112, ფ. 32), რაც ჩემ მიერ გასწორებულ იქნა, თუმცა, ერთი უზუსტობა მაინც რჩება — საფლავის ქვას თავში აქვს წარწერა ჩყნ წთა (1850 - მ.კ.), რაც ტრადიციულად გარდაცვალების თარიღს უნდა აღნიშნავდეს, მაგრამ ამ შემთხვევაში, როცა გარდაცვალების წელი დოკუმენტურად არის დაფიქსირებული, შეცდომასთან უნდა გვქონდეს საქმე. ასეთია მოკლედ თაბორის უღაბნოსა და მასში მოღვაწე ბერთა თავგადასავალი.

დამოწმებული ლიტერატურა

ისტორია, 1826 — История Грузинской Иерархии, с присовокуплением обращения в христианство Осетии и других Горских народов по 1-е генваря, 1825 года, Москва, 1826 г.

ო. კასრაძე, 1997 - ო. კასრაძე, ნარკვევები ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან, თბ., 1997.

მ. კეზევაძე, 2006 - მ. კეზევაძე, გელათის მონასტერი ეგზარქოსობის დროს, ქუთ., 2006.

მ. კეზევაძე, 2009 - მ. კეზევაძე, იმერეთის სამეფო სტამბის გაუქმების შემდგომი პერიოდი და უცნობი მესტამბე-მონაზონი, ილია ჭავჭავაძის სახელობის ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის წელიწდული, I, ქუთ., 2009.

გ. ტყემელაშვილი, 2006 - გ. ტყემელაშვილი, გელათის საგანძური, ქუთ., 2006.

ლ. ტყემელაშვილი, 2007 - ლ. ტყემელაშვილი, გელათი, ქუთ., 2007.

ქ.ც.ა. - ქუთაისის ცენტრალური არქივის ფონდი 18, ს. 534; ფონდი 21, ს. 478, 939, 11794, 24112.

MERAB KEZEVADZE

TABORI WILDERNESS – AN UNKNOWN MONASTERY IN IMERETI

The book „История Грузинской Иерархии, с присовокуплением обращения в христианство Осетии и других Горских народов по 1-е января, 1825 года“ (The History of the Georgian hierarchy, together with the conversion to Christianity of Ossetia and other mountainous peoples to January, 1st 1825) published in Moscow in 1826 records several interesting facts that have hardly ever been known if not completely unknown in our historiography. One of such facts referred to in this book is the record made during compiling a report about St. George Church of Gelati Monastery; the book says that “affiliated to St. George Church of Gelati is the Tabori Wilderness founded in 1815 by Archimandrite Zakaria; the Wilderness is located on a highest hill of Imereti about 30 km away from the Gelati Monastery. The last 8 km leading to the Tabori Wilderness is a mere narrow path. The Wilderness has a wooden church of the Assumption and two wooden houses, one with one room and the other with three rooms. The Wilderness owns considerable area of estates purchased by Zakaria the Archimandrite. He also bought two peasant families. The head of the Wilderness is Besarioni - a monk-priest, with two other monk-priests and two monk-deacons working with him.”

The place-name *Tabori* has been unknown in Imereti. The author of the book speaks about the distance (30 km away from the Gelati Monastery) on a highest mountain but he does not give the geographical direction of the horizon. Neither does the oral tradition nor the live memory say anything about the Tabori Wilderness in 30 km long radius from the Gelati Monastery.

In Kutaisi Central Archives I discovered two letters of purchases: the first letter is dated as “November 2, 1815” the other “November 17, 1815”. According to these letters we learn that Archimandrite Zakaria bought lands for the purpose of constructing a church on top of one of the highest mountains in Imereti – named as Velieti; in fact Velieti appeared to be the name of a section of Racha Mountain Range. I have also discovered a report of Archimandrite Nikoloz, the head of the Gelati Monastery, sent to Archbishop Sophronios of Imereti Eparchy, dealing with acceptance of a certain monk-deacon Ioane in the staff of the Gelati Monastery. This document threw light upon many issues; namely, on the Velieti mountain, bought by Zakaria the Archimandrite they had established new Tabori Wilderness with a newly built church, which appeared rather short-lived, functioning from 1816 to July, 1821, before the demise of Exarch Theophilakte, as the Wilderness church was abolished by the order issued by Theophilakte.

Thus, the years of existence of the Tabori Wilderness and the approximate place have become known but I could not succeed in finding the exact traces of the

buildings. Tabori Wilderness was really established by Archimandrite Zakaria (Gurgenidze), then the head of St. George Church of the Gelati Monastery. Zakaria is an eminent person in the Georgian historiography. He is well-known for his successful achievements in book publishing business. In September 1818 Archimandrite Zakaria was arrested together with Osse Gabashvili on the false charges for making a fraud document. Both of the convicted men were exiled to Belgorod in September, 1820, where Zakaria died in November 19, 1823.

The biography of Besarion Kartveli, the head of the Tabori Wilderness brethren, and the biographies of the monk-priests and one monk-deacon are unknown. The other monk deacon Ioane Khazina (Bakhtadze), after returning back from the Tabori Wilderness, served more than a half century in the Gelati Monastery.

კახა კვაშილავა

სამურზაყანოელ მარვაშიკეთა პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხისათვის

საქართველოს ძირძველი კუთხის, აფხაზეთის, მკვიდრი ხალხების, ქართველთა და აფხაზთა, მრავალსაუკუნოვანი ისტორიული თანაცხოვრება XXს. მიწურულს სერიოზული გამოცდის წინაშე დადგა. რუსეთის ფედერაციის მიერ მხარდაჭერილმა სეპარატისტებმა აფხაზეთის დანარჩენი საქართველოსგან გამოყოფის თითქმის ნახევარსაუკუნოვანი ბრძოლა წარმატებით “დააგვირგვინეს” და ეს ძირძველი კუთხე დროებით მოწყვიტეს დედასამშობლოს. 1992-1993წწ., აფხაზეთში კონფლიქტის დასრულების შემდეგ, ეს მხარე თითქმის მთლიანად დაიცალა ქართული მოსახლეობისგან. აფხაზეთის ქართველობა აბსოლუტური უმრავლესობით განსაკუთრებით გალის რაიონში იყო წარმოდგენილი.

გალის რაიონი, ძირითადად, ისტორიული სამურზაყანოს ტერიტორიას მოიცავს. სამურზაყანო კი, როგორც ცალკე ფეოდალური სამფლობელო, რომელსაც სათავეში აფხაზეთის სამთავრო სახლის გვერდითი შტოს წარმომადგენლები ედგნენ, წარმოიქმნა XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნაზე. ეს სახელი შემდგომში ეწოდა ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ პრეინციას სამხრეთ-აღმოსავლეთ აფხაზეთში. ხსენებული ადმინისტრაციული ერთეულის ტერიტორიის 1993 წლის შემდგომ შემცირება აფხაზ სეპარატისტთა მიზანმიმართული პოლიტიკის შედეგი იყო და მიზნად ისახავდა იძულებით გადაადგილებულთა რაოდენობისა და, შესაბამისად, ქართული “ანკლავის” ხელოვნურად შემცირებას.

ამ უკანასკნელ ხანს სეპარატისტული ხელისუფლებისთვის “სასიცოცხლო” მნიშვნელობა შეიძინა გალის რაიონის “ავტოქტონური” მოსახლეობის დადგენის საკითხმა. როგორც აფხაზი ისტორიკოსი თ. აჩუგბა აღნიშნავს, ეს პრობლემა “ზელოვნურადაა შექმნილი” (თ. აჩუგბა). რა თქმა უნდა, ამ დასკვნაში მას საესებით დავეთანხმებოდით, რომ არა მისი ერთმნიშვნელოვნად “გარკვეული” პასუხი აფხაზთა სასარგებლოდ. ბუნებრივია, ისიც აფხაზეთისა და ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობათა ისტორიული სიმართლის გაყალბებას ისახავს მიზნად. შესაბამისად, აფხაზი ისტორიკოსები, დღეს არსებული სეპარატისტული რეჟიმის მიერ შექმნილი პოლიტიკური კონიუნქტურის შესაბამისად, ცდილობენ ისტორიული სამურზაყანო ერთმნიშვნელოვნად აფხაზურ წარმონაქმნად გამოაცხადონ, რომელსაც (ისევე, როგორც მათი “შეხედულებით”, მთლიანად აფხაზეთს) არანაირი “კავშირი” არ ჰქონდა საკუთრივ საქართველოსთან. ზოგადად, თანამედროვე აფხაზური “ისტორიოგრაფია” ცდილობს, მიჩქმალოს ქართველებთან, ქართულ კულტურასთან, საქართველოს ისტორიასთან ყოველგვარი კავშირი. თუმცა, ისტორიული წარსული და დოკუმენტები საპირისპიროს დალადებენ. როგორც ქართველი ისტორიკოსების კვლევებიდან ჩანს, აფხაზი ხალხის ჩამოყალიბება და ისტორიული განვითარება მხოლოდ

ქართველებთან მჭიდრო კავშირში მიმდინარეობდა.

ოდიშის სახელოვანი მთავრის ლევან II დადიანის (1611-1657) გარდაცვალების შემდეგ, სამეგრელო ფეოდალურმა ქიშპმა მოიკვია. ამ მხარის დასაუფლებლად დაძაბული ბრძოლები დაიწყო როგორც სამთავროს შიგნით, ასევე მეზობლების (იმერეთის სამეფო, გურიის სამთავრო) მხრიდანაც. შექმნილი ქაოსით ისარგებლა აფხაზეთმაც, რომელიც უკვე XVII საუკუნის დასაწყისიდან ცდილობდა სამეგრელოსაგან დამოუკიდებლობის მიღწევას, რაც, საბოლოოდ, განხორციელდა კიდეც იმავე ასწლეულის 80-იანი წლებისათვის. მოკლე ხანში აფხაზეთის სამთავრომ შეძლო ტერიტორიული გაფართოების მიღწევა მდ. ენგურამდე. მდინარე დალიძასა და ენგურს შორის მოქცეული ტერიტორია აფხაზეთის მთავრის ზენაყ შარვაშიძის უმცროსი შვილის — ყვაპუს — სამკვიდრო გახდა (თ. ჭიჭინაძე, 1897, გვ. 394). თუმცა, ოდიშმა, იმერეთის მხარდაჭერით, მალევე მიიღწია გარკვეულ წარმატებებს და კონტროლი აღადგინა მდინარე დალიძამდე. დადიან-ლიპარტიანმა გიორგიმ (იგივე გიორგი IV დადიანი, ოდიშის მთავართა ახალი დინასტიის ფუძემდებელი), სიმაგრის, იმერეთის ფაქტობრივი მმართველის, გიორგი აბაშიძის, დახმარებით, ენგურის მარჯვენა სანაპიროდან აფხაზთა განდევნა გადაწყვიტა. 1702წ. ზამთარში (როგორც ვახუშტისთან ჩანს, კონტექსტით, 1702 წლის მიწურული იგულისხმება (ვახ., 1973, გვ. 862)) *“ვედრა ლიპარტიანი აბაშიძეს, რათა შეეწიოს აფხაზთა ზედა, რამეთუ მიეღოთ აფხაზთა ეგრისის მდინარემდე და აოჯრებდნენ ოდიშს კლეთთა და ტყუეობითა”* (ვახ., 1973, გვ. 862-863). აქ ყურადღებას იქცევს *“შიელოთ აფხაზთა ეგრისის მდინარემდე”* (ხაზგასმა ჩვენია - კ.კ.). გიორგი ლიპარტიანს, როგორც ჩანს, *“ეგრისის მდინარის”* (მდ. დალიძა) ვალმა ტერიტორიაზე უკვე პრეტენზია აღარ ჰქონია.

ოდიშარ-იმერელთა მხედრობამ დალაშქრა აფხაზეთი. მათ ამ ეტაპზე წარმატებას მიიღწიეს. შარვაშიძემ ვერ გაბედა წინააღმდეგობის გაწევა (ვახ., 1973, გვ. 863). როგორც ჩანს, მან ვერ მოახერხა ოდიშარ-იმერელთა აღიანისისათვის საკუთარ მხარდამჭერთა დაპირისპირება. საკუთრივ აფხაზეთის სამთავრო, რომელიც, იმ დროს ყვაპუს სამფლობელოსაც მოიცავდა, არ იყო ერთიანი კონსოლიდირებული სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი. ბზიფის ოლქს, რომელიც სამთავრო დომენი იყო, დანარჩენი ორი საუფლოსწლო ნომინალურად ემორჩილებოდა და მათ შორისაც ხშირი იყო ფეოდალური შინაომები (ზ. ანჩაბაძე, 1976, გვ. 71-72). გიორგი აბაშიძემ და ლიპარტიანმა დაიკავეს ყვაპუს სამფლობელო (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 169). ვახუშტი წერდა, რომ მათ *“მოსტყუვენეს აფხაზეთი”* (ვახ., 1973, გვ. 862), რაც სამართლიანად გადაჭარბებულ შეფასებად მიაჩნია თ. ბერაძესაც (თ. ბერაძე, 1999, გვ. 211). ის, რომ საუბარია არა მთლიანად აფხაზეთის სამთავროს დამორჩილებაზე, არამედ იგულისხმება მხოლოდ ყვაპუს სამფლობელო, ამას ნ. დადიანი აკონკრეტებს: *“დაიპყრა ლიპარტიანმა ოდიშის საზღვრის აფხაზეთი”* (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 169). როგორც ჩანს, გამარჯვებულებს მაინც მოუხდათ იქ ხელისუფლად ყვაპუ შარვაშიძის დატოვება. თუმცა მან ლიპარტიანის უზენაესობა აღიარა (თ. ბერაძე, 1999, გვ. 211): გამარჯვებულები მაინც არ ენდვნენ ყვაპუ შარვაშიძის სიტყვას და გიორგი აბაშიძემ მას მძევლები ჩამოართვა (ვახ., 1973, გვ. 862). ზ. ანჩაბაძის საესეზიტო მართებული შეფასებით, 1702წ. ოდიშარ-იმერელთა სამხედრო ოპერაციამ იმ ეტაპზე წერტილი დაუსვა აფხაზთა ექსპანსიის ოდიშის მიმართულებით (ზ.

ანჩაბაძე, 1947, გვ. 144), მაგრამ მათ მყარად შეძლეს კოდორ-ენგურის სექტორში დამკვიდრება (ზ. ანჩაბაძე, 1989, გვ. 271).

მოკლე ხანში ყვაბუმ დაარღვია აბაშიძე-ლიპარტიანისათვის მიცემული სიტყვა და კვლავ ოდიშს შეუტია, თუმცა, ეს მისი უქანასკნელი და ხანმოკლე გამარჯვება იყო ოდიშთან მიმართებაში. მან ისარგებლა 1703წ. აგვისტოში დასავლეთ საქართველოში ოსმალთა მორიგი შემოსევით. თურქთა მიზანი ქართველთა დამორჩილება და სათანადო დასჯა იყო იმისათვის, რომ 1703წ. გიორგი აბაშიძემ სტამბოლს შეუწყვიტა ყოველწლიური გამოსაღები — საური (მ. რეხვიაშვილი, 1989, გვ. 148). “ყოველწლიური “ქრთამის” გაგზავნაზე უარის თქმა თურქეთის ვასალობიდან გამოსვლას ნიშნავდა” (ქ. ჩხატარაიშვილი, 1974, გვ. 472). აბაშიძის აქტს მხარი დაუჭირეს გიორგი ლიპარტიან-დადიანმა და მამია III გურიელმა (ვახ., 1973, გვ. 863; ქ. ჩხატარაიშვილი, 1974, გვ. 458). ოსმალთა მორჩილებიდან გამოვიდნენ აფხაზებიც, რომლებიც თურქ ვაჭრებს აყაჩაღებდნენ (ქ. ჩხატარაიშვილი, 1974, გვ. 458). 1703წ. ზაფხულში თურქები შემოვიდნენ (ვახ., 1973, გვ. 863).

თურქთა ინტერვენცია სამეგრელოში ზღვით განხორციელდა (ქ. ჩხატარაიშვილი, 1974, გვ. 458), სადაც აიღეს რუხის ციხე (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 169), რომელშიც შეიარაღებული რაზმი დატოვეს; ანაკლიაში კი ახალი ციხე ააშენეს (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 169; თ. ბერაძე, 1989, გვ. 221). აღსანიშნავია, რომ ვახუშტი წერს, ოსმალებმა “შემუსრეს ციხე რუხი” (ვახ., 1973, გვ. 864). ნ. დადიანი კი გვამცნობს, მტერმა “აღიღო რუხის ციხე” (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 169). ამ განსხვავებას, თავის დროზე, ყურადღება შ. ბურჯანაძემ მიაქცია და სამართლიანად მიუთითა, რომ ვახუშტი, ამ შემთხვევაში, ცდებოდა, “ვინაიდან თავის გეოგრაფიულ თხზულებაში იგი გარკვევით აღნიშნავს, რომ რუხის ციხე, აგებული 1647 წელს, თურქებმა დაანგრეს მხოლოდ 1725 წელს” (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 238, შენ. 404). აღსანიშნავია, რომ რუხის აღებაში ყვაბუმ შარვაშიძეც მონაწილეობდა. სავარაუდოდ, ამაზე უნდა იყოს საუბარი “ვრცელი ჟამნ-გულანის ასწლიან კვიეკლოსში”, სადაც ნათქვამია, რომ “თეროსანი აფხაზმა მამინ აგვართვა” (დ. ბაქრაძე, 1987, გვ. 176). ქართული სამყაროსთვის ამ საყოველთაო სამხედრო-პოლიტიკური კრიზისის პერიოდში აფხაზებს საკმაოდ მოშორებით, თანამედროვე ქობულეთის რაიონში (სოფ. ხუცუბანი), მღებარე ეკლესიაც გაუძარცვავთ.

ყვაბუმ ისარგებლა ოსმალთა ამ ლაშქრობით და 1702წ. განცდილი მარცხის გამო გადაწყვიტა შური ეძია დადიანზე. იგი ეახლა სამეგრელოში შემოსულ თურქებს და დახმარება შესთავაზა. როგორც ჩანს, მისი ეს გადაწყვეტილება შარვაშიძეთა სახლის პოლიტიკას ეწინააღმდეგებოდა, ვინაიდან ისინი იმ პერიოდში აშკარა ანტიოსმალურ მოქმედებებს ახორციელებდნენ, რის გამოც დასავლეთ საქართველოში შემოსულ ოსმალთა ფლოტის ნაწილი აფხაზთა წინააღმდეგობის ჩასაქრობად გაუგზავნიათ (ილ. ტაბალაუ, 1972, გვ. 63; ბ. ზორაია, 1996, გვ. 123). თუმცა, აღსანიშნავია, რომ მ. რეხვიაშვილი სარგებლობს ტერმინით “აფხაზეთის მთავარი შერვაშიძე” (მ. რეხვიაშვილი, 1989, გვ. 150-151). ვფიქრობთ, რომ აქ სწორედ ყვაბუმ შარვაშიძეზე უნდა იყოს საუბარი, რომელიც ერთი წლით ადრე იმერელ-ოდიშართა მიერ იქნა დამარცხებული. ჩვენს ვარაუდს, რომ ეს ნამდვილად ყვაბუმ შარვაშიძე იყო,

ამაგრებს მოვლენათა შემდგომი განვითარების ანალიზი.

1703წ. ივნისში სტამბოლში იანიჩართა აჯანყება დაიწყო კუთვნილი ჯამაგირის მოთხოვნით (ქ. ჩხატარაიშვილი, 1974, გვ. 459). ამის გამო, მტერი იძულებული გახდა დასავლეთ საქართველო დაეტოვებინა. გ. აბაშიძემ მტრის განადგურების ბრძანება გასცა (ვახ., 1973, გვ. 865). ოსმალებმა ძლივს გააღწიეს სამშვიდობოს.

როგორც ჩანს, ყვაბუმ ამის შემდეგ ივარაუდა, რომ ოდიშის მთავარი მას მაინც არ შეეშებოდა. თან გიორგი ლიპარტიანი-დადიანის ძალაუფლება კიდევ უფრო განამტკიცა სიმაგრის აღნიშნულმა სამხედრო წარმატებამ თურქებზე. ამიტომ, სავარაუდოა, ყვაბუმ გადაწყვიტა, დაესწრო მოვლენების მისთვის არასასურველი განვითარებისათვის, პირველმა გადადგა ნაბიჯი და ახლა უკვე დადიანს შესთავაზა დახმარება თურქთა წინააღმდეგ. როგორც ჩანს, შარვაშიძის ამ წინადადებაზე ოდიშის მმართველს უარი არ უთქვამს. 1704წ. ზაფხულში ოდიშარებმა და აფხაზებმა შეუტიეს რუხის თურქ მეციხოვნეებს და მალე ციხეც გაათავისუფლეს. ქუთაისის ყადის ერლშაჟ ომერის 1704წ. 1 სექტემბრით დათარიღებულ წერილში აღნიშნულია, რომ *“ქუთაისის კაზასადმი დაქვემდებარებული ოდიშისა და სამეგრელოს ვილაიეთში დადიანის სახელწოდების ქაფირები და აფხაზი ქაფირები, ფორმალურად მორჩილნი რომ იყვნენ, მორჩილებიდან გამოვიდნენ”* (ნ. შენგელია, 1982, გვ. 21). ყვაბუც აქვე გარდაიცვალა 1704 წლის მიწურულს (ი. დოლიძე, 1970, გვ. 670; ბ. ხორავა, 1996, გვ. 118).

რუხთან ერთად, ანაკლიაც დაკარგეს თურქებმა (ნ. შენგელია, 1982, გვ. 21). როგორც ზემოაღნიშნული ოსმალური წყაროდან ირკვევა, ამ ციხეზე შეტევა ორი მიმართულებიდან მომხდარა: დადიანის ხალხი ხმელეთიდან მიადგა, ხოლო ზღვიდან შეტევაზე აფხაზები გადასულან (ნ. შენგელია, 1982, გვ. 21). აქ არ კონკრეტდება აფხაზთა ვინაობა, მაგრამ, სავარაუდოა, ეს ისევ ყვაბუ შარვაშიძის ხალხი იყო, ვინაიდან ორივე სამხედრო კამპანია ერთსა და იმავე პერიოდში ხდება.

უნდა აღინიშნოს, რომ დადიანთა მიმართ შარვაშიძეთა სახლის პოლიტიკა, ანუ ოდიშის სამთავროსგან დამოუკიდებლობის მოპოვება, არ შეიძლება შეფასდეს, როგორც ზოგადად ქართული სამყაროსგან პოლიტიკური სეპარატიზმის მცდელობა მსგავსად იმისა, როგორც ამას ჩვენს თანამედროვე ეპოქაში აქვს ადგილი. მკვლევართა ნაწილი, ამ შემთხვევაში, შარვაშიძეთა ქმედებებს “პოლიტიკურ სეპარატიზმად” აფასებს (ჭ. გამახარია, 2005, გვ. 278). მართებულად გვეჩვენება სხვა შეფასება: “მათი მთავარი მიზანი (ისევე, როგორც ოდიშელ დადიანთა და გურიის მთავარ გურიელთა) იყო, დაწინაურებულიყვნენ სწორედ რომ შიდაქართულ პოლიტიკურ არენაზე და დაეკავებინათ წამყვანი პოზიციები საერთოქართულ სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ სივრცეში” (ზ. პაპასჭიორი, 2004, გვ. 109). სწორედ ამიტომაც არც ჰქონიათ შარვაშიძეებს ქართული ეკლესიისაგან გამოყოფის მცდელობა, როგორც ამას სამართლიანად შენიშნავს ჭ. გამახარია (ჭ. გამახარია, 2005, გვ. 278). ამიტომ, ყვაბუ შარვაშიძის მოქმედებებში, რომელიც, მართალია, მის მიერ დადებული ფიცისადმი ერთგულებით მაინცდამაინც დიდად არ გამოირჩეოდა, ანალოგიური ტენდენციები უნდა დავინახოთ. იგი იყო ჩვეულებრივი ფეოდალი,

რომელიც ვიწროფეოდალური ინტერესებიდან მოქმედებდა და მხოლოდ საკუთარი ღირსების გაფართოებას ესწრაფოდა. აღსანიშნავია, რომ მის უფროს ძეს ავთანდილი ერქვა (ს. კაკაბაძე, 1961, გვ. 88). აქ აშკარად ჩანს, რომ იგი, ისევე როგორც შარვაშიძეთა სახლის სხვა წევრები, თავს “ვეფხისტყაოსნის” ისყაროს, ანუ ქართული კულტურისა და ასევე პოლიტიკური სივრცის წევრებად და აქტორებად მიიჩნევდნენ (მაგალითად, ცნობილი ლათინი მისიონერის კრისტოფორო დე კასტელის ცნობის მიხედვით, აფხაზთა მთავრის სეტემან შარვაშიძის ქალიშვილს, რომელზეც ლევან II დადიანი იყო დაქორწინებული, დარეჯანი (Darincia) ერქვა (ბ. გიორგაძე, 1976, გვ. 79,90).

“ყვაპუ გარდაცვალებულა რა, დაშენილა ძე მისი მურზაყან, რომელსაც საზღვარი ესე მცხოვრებლებითა აღუყვავილებია ადგილი და უწოდნია მურზაყანისავე სახელსა ქვეშე სამურზაყანო და უუფლნია სამურზაყანოში” (თ. ჰიჭინაძე, 1897, გვ. 394). მურზაყანმა მოახერხა შედარებითი სიმშვიდისა და წესრიგის დამყარება ლალიძგა-ენგურის შუამდინარეთში. მას აუკრძალავს ტყვეთა სყიდვა, რითაც “განთქმული” იყო მამამისი. ყვაპუს მემკვიდრეს ნათლად ჰქონდა შეგნებული, რომ მამამისის პოლიტიკური კურსი აუცილებლად გარკვეულ ცვლილებას საჭიროებდა: ოდიშთან დაძაბული ურთიერთობა და ტყვეთა სყიდვის წახალისება მისი ქვეყნისათვის მხოლოდ გაჩანაგების მომტანი იყო. ამიტომ ტყვეთა სყიდვის აკრძალვამ და დადიანთან მშვიდობიანმა დამოკიდებულებამ სამურზაყანოში მოსახლეობის ხელახალ მოდინებას შეუწყო ხელი. ამ მხარის სახელწოდება “სამურზაყანო” სწორედ მურზაყან შარვაშიძის სახელიდან მომდინარეობს. ჩანს, რომ სამურზაყანოში მოსახლეობის საურთიერთობო ენა ქართული და მისი ენა-კავი მეგრული ყოფილა, ვინაიდან აღნიშნული ტომონიმი ამ ენაზეა შედგენილი. ამ ენიდანვე ჩანს ის შესული როგორც აფხაზურში, ასევე მოგვიანებით რუსულ და სხვა ევროპულ ენებში.

ეს პროცესი განსაკუთრებული აქტივობით სწორედ მურზაყანის ზეობაში უნდა მომხდარიყო. თ. ბერაძის მოსაზრებით, ლალიძგა-ენგურის შუამდინარეთის ძირძველი მოსახლეობა ყვაპუს მმართველობის პერიოდშიც, ძირითადად, ადგილზე იყო დარჩენილი (თ. ბერაძე, 2005, გვ. 243). თუმცა, სოფლების რაღაც ნაწილი მნიშვნელოვნად დეკარიგლებული უნდა ყოფილიყო. ბუნებრივია, რომ გადატანილი კატაკლიზმებისა და ადგილობრივი მოსახლეობის აყრის, დამონებისა თუ უცხოელებზე მონებად გაყიდვის შემდეგ ენგურ-ლალიძგას შუამდინარეთში ჩამოსახლებული აფხაზების რაოდენობა მაინც ვერ იქნებოდა იმდენად საკმარისი, რომ მურზაყანს დამატებითი მოსახლეობის მოზიდვა აღარ დასჭირვებოდა ადგილობრივი ეკონომიკური და სამეურნეო ცხოვრების გასამართავად. ქართველები/მეგრელები ადგილობრივი მეურნეობის წამყვან ძალას წარმოადგენდნენ, რის გამოც სამურზაყანოში ჩასახლებული აფხაზი დიდგვაროვნები საგანგებოდ უწყობდნენ ხელს სამეგრელოდან გლეხობის მოზიდვას. აღსანიშნავია, რომ მათთვის სიტყვა “აგრუა”-“მარგალი” (მეგრელი) “მიწის მუშას” ნიშნავდა (გ. ჯამბურია, 1974, გვ. 200).

მურზაყანის პოლიტიკური მოღვაწეობა შარვაშიძეებსა და დადიანებს შორის მშვიდობიან თანაარსებობას ისახავდა მიზნად. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენს ხელთ არსებული ისტორიული წყაროებში რაიმე დაპირისპირება არ ჩანს. ვფიქრობთ, რომ ყვაპუს წინააღმდეგ 1702წ. ლაშქრობის შემდეგ,

სამურზაყანოზე ერთგვარი “კონდომინიუმი” დაწესდა, რომელიც ამ უკანასკნელის მხრიდან ოდიშის მიმართ ყმადნაფიცობას გულისხმობდა. კერძოდ, გამარჯვებულმა მხარემ არ მოახდინა იქ ხელისუფლების შეცვლა და იმ კუთხის გამგებლობა ისევ შარვაშიძეთა სახლის უმცროს შტოს დაუტოვა, რომელიც, როგორც ჩანს, ამის სანაცვლოდ, იძულებული გამხდარა დადიანის უზენაესობა ელიარებინა. აქ ხაზს ვუსვამთ, რომ აღნიშნულ ტერმინს ვხმარობთ პირობითად და არა მისი კლასიკური გაგებით, რომელიც საერთაშორისო ურთიერთობებსა და სამართალშია მიღებული, სადაც ეს ლათინური წარმოშობის სიტყვა აღნიშნავს ერთისა და იმავე ტერიტორიის მართვას ორი ან რამდენიმე სახელმწიფოს მიერ (მ. ჭაბაშვილი, 1989, გვ. 246). რა თქმა უნდა, ექვს გარეშეა, რომ ამგვარი რამ სამურზაყანოზე არც დაწესებულა. ჩვენ მხოლოდ ამ საფეხობელოს ერთგვარ შუალედურ მდგომარეობაზე მივიანიშნებთ, როცა სამურზაყანოელი შარვაშიძე, ფაქტობრივად, ორი სამთავრო სახლის (ოდიში და აფხაზეთი) გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა.

ის, რომ XVIII საუკუნეში სამურზაყანოელი შარვაშიძეები დადიანის ვასალები არიან, ჩანს რამდენიმე ფაქტითაც. კერძოდ, ეს არის 1703 წელს თურქთა წასვლის შემდეგ ყვამუ შარვაშიძის კვლავ დადიანისკენ მიბრუნება და მასთან ერთად ანაკლიისა და რუხის ციხის გათავისუფლება ოსმალთაგან, რაზეც უკვე ზემოთ ვისაუბრეთ; 1757 წლის 14 დეკემბრის ხრესილის ბრძოლაში იმერეთის მეფის სოლომონ I-ის (1752-1784) გვერდით იბრძოდა მისი ცოლისძმა კაცია (სამეგრელოს მომავალი მთავარი — კაცია II დადიანი), რომელიც საბრძოლველად გამოცხადდა “სპითა ოდიშ-ლეჩხუმ-აფხაზთა” (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 178). აფხაზთა რაზმს ხელმძღვანელობდა “*მხლე მისი*” (ხაზგასმა ჩვენია — კ.კ.) (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 178) სამურზაყანოს მფლობელი ხუტუნია შარვაშიძე, რომელიც გმირულად დაიღუპა ბრძოლაში და “რომელმანცა სამავალითოდ წარმოაჩინა მამაცობა და სიმხნე მისი, სადა სხვათა სახელოვანთა ბრძოლათა შორის ხრმლითა განსჭევთა თექვსმეტი ოსმალნი” (ნ. დადიანი, 1962, გვ. 178). ვფიქრობთ, ნ. დადიანისეული განსაზღვრება — “*მხლე მისი*” — ხაზს უსვამს ოდიშის მიმართ სამურზაყანოს დამოკიდებულ, ვასალურ, მდგომარეობას. სამურზაყანოს სახელოვანი გმირი ბედიის მონასტრის ეზოშია დაკრძალული.

როგორც ჩანს, ოდიშარ-ლეჩხუმელ-აფხაზთა გავრთიანებული ლაშქრის სარდალი დადიანის ოჯახის წევრია ანუ სამურზაყანოს რაზმი ცალკე სუბიექტად არ მონაწილეობს და ხუტუნიაც კაციას ემორჩილება. საეჭვოა, რომ ეს საგანგებოდ შექმნილი სამხედრო “ზლოკი” ყოფილიყო. ის ასახავს იმ პერიოდის ოდიშ-სამურზაყანოს ურთიერთობათა ფორმას - ანუ, სამურზაყანოელი შარვაშიძე ემორჩილება დადიანს. როგორც ჩანს, ამგვარი ურთიერთობები მისაღები იყო როგორც შარვაშიძეთა, ისე დადიანის სახლისათვის: სამურზაყანოელი შარვაშიძეები არ მოწყვეტილან ძირითად ოჯახს, მაგარც დადიანის მორჩილებაში იმყოფებოდნენ. სამურზაყანო ან პერიოდში წარმოადგენდა გარკვეულ “ბუფერულ ზონას”, რომელზედაც ორივე სამთავრო სახლის (შარვაშიძე, დადიანი) “კონდომინიუმი” ვრცელდებოდა. შესაბამისად, სამურზაყანოელი შარვაშიძეები დამოუკიდებელი მმართველები არ ყოფილან (გ. ანჩაბაძე, 2006, გვ. 227). თუმცა ამ “თანამმართველობაში” ოდიში აშკარად უპირატესობით სარგებლობდა,

რაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მის მიმართ სამურზაყანოს ყმადნაფიცობით იყო განპირობებული.

ამ ვითარების გამომხატველი უნდა ყოფილიყო ამ პერიოდის დადიანთა ტიტულატურა: ცაიშის გულანის მინაწერში (1709წ.) აღნიშნულია, რომ ის „დაიწერა და გაკეთდა... პატრონის შინა დადიანის კაცობითა და თანამეცხედრისა მათისა... ოდიშთა“ სუთნთა და აფხაზეთთა მფლობელისაჲ, ბატონის დადიანის ძედ მოსათვლელისაჲ და აბლად ოდიშის დადიანის ძედ განმანაბლებლისაჲ, დადიანის ასულის ბატონის დედოფლის მარიამის ბრძანებითაჲ (ბ. ხორავა, 1996, გვ. 126). ოტია დადიანის (1728-1758) მიერ ხელმოწერილ დოკუმენტში, კერძოდ შეწირულობის წიგნში გარესჯასადში, ასევე, ანალოგიური ტიტულატურაა ნახსენები: „დიდის ოდიშის, სეან-თაკვერისა მპყრობელ-ჰქონებელი“ (1748წ. 11 ივლისი) (შ. ბურჯანაძე, 1958, გვ. 154). როგორც ჩანს, აქ „დიდი ოდიშის“ ფორმულირებით, დადიანებმა ძველი ოდიშის ანუ იმ სამთავროს, რომელიც ენგურის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე არსებულ ტერიტორიებს ფლობდა, აღდგენის პრეტენზია გამოხატეს. სწორედ ამიტომ დაერთო ოდიშს მსახლვრელი „დიდი“. აქ შეიძლება გავიხსენოთ ვახუშტისეული ფორმულირებაც — „სრულიად ოდიში“, რომლითაც ის განსაზღვრავს დადიანის სამფლობელო — ოდიშის ტერიტორიას, რომლის საზღვარი ანაკოფიამდე უწყევდა. ოტია დადიანის ტიტულატურაში დაფიქსირებული „დიდი ოდიში“ ვახუშტისეული „სრულიად ოდიშის“ სინონიმად უნდა განვიხილოთ.

ბუტუნისას ორი ვაჟიშვილი დარჩა: ლევანი (ლევონ) და სოლომონი (თ. ჭიჭინაძე, 1897, გვ. 394). მამის გარდაცვალების შემდეგ სამურზაყანოს სათავეში მისი უფროსი ძე ლევანი ჩაუდგა, რომელიც ისტორიაში აქტიური პოლიტიკოსის სახელით შევიდა (კ. კვაშილავა, 2008, გვ.142-173). იგი აქტიური მონაწილეობას იღებდა დასავლეთ საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებში. სამურზაყანოს ახალი ხელისუფალი, მამამისის მსგავსად, დასავლეთ საქართველოს ანტიოსმალური ორიენტაციის ლიდერთა გვერდით იდგა და 1771 წელს ოდიშარებთან ერთად იბრძოდა ოსმალთაგან ფოთის გასათავისუფლებლად (ბ. ხორავა, 1996, გვ. 131; ზ. პაპასქირი, 2004, გვ. 113). ამასთან, მან წინაპართა პოლიტიკური კურსის ერთგვარი რევიზიაც მოახდინა.

საფიქრებელია, რომ აფხაზეთში XVIII ს. 30-იან წლებში მომხდარი მოვლენების შემდეგ, როცა ოსმალეთში წაიყვანეს შარვაშიძეთა სამი წარმომადგენელი, სამურზაყანოს მფლობელები ამ ვითარებით სარგებლობას ცდილობენ და აფხაზეთის სამთავრო სახლის გავლენას ერთგვარად იშორებენ კიდევ, რითაც ახერხებენ, სტატუსით და გავლენით, შარვაშიძეთა უფროს შტოსთან გათანაბრებას. ლევანი უკვე აღარ სჭერდება მამისა და ბაბუის მშვიდ პოლიტიკურ კურსს და გარკვეულ აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას ეწყვეა საკუთრივ აფხაზეთის სამთავროშიც, რომელიც აფხაზეთის მთავრის ზურაბ შარვაშიძის პერიოდში შინაგანად დასუსტებული იყო (ი. ანთელავა, 1951, გვ. 80; ზ. ანაბაძე, 1959, გვ. 71-72). სამურზაყანოს მფლობელი ცდილობს, ისარგებლოს ამ ვითარებით და აფხაზეთის სამთავროში თავისი გავლენა გაზარდოს. სავარაუდოდ, ამას ლევანი აღწევს კიდევაც, ვინაიდან წყაროები მას და აფხაზეთის მთავარს — ზურაბს, “შებად” მოიხსენიებენ (ი. რაინგესი, 2002, გვ. 109), თუმცა, სინამდვილეში ეს ასე სულაც არ იყო. ლევანისათვის ზურაბი

იყო დიდი ბაბუის ძმის შვილიშვილი (ი. ჩიქოვანი, 2007, გვ. 10; ტაბ. №2).

ლევანი აქტიურად მონაწილეობდა როგორც აფხაზეთის, ისე ოდიშის სამთავროში მიმდინარე შიდაპოლიტიკურ პროცესებში და ამ გზით ცდილობდა საკუთარი დამოუკიდებელი მმართველობის უზრუნველყოფას (ამის შესახებ დაწერ. იხ.: კ. კვაშილავა, 2008, გვ. 142-173). მიუხედავად იმისა, რომ მან ციხეში მიიღო ოსმალეთისათვის სოხუმის ციხის გადაცემის შემდეგ (1771წ.), რომელიც ჯერ კიდევ ერთი წლის წინ, ზურაბ შარვაშიძესთან ერთად, თურქებს წაართვა (იხ. ანთელავა, 1951, გვ. 79) და რუხის ომის დროს სამეგრელოს დაუპირისპირდა, ლევანს თავი არ დაუყენებია ქართული პოლიტიკურ-კულტურული სამყაროს მიღმა. სამურზაყანოს მმართველის მხრიდან ისლამის მიღება პოლიტიკური სვლა უფრო იყო და თურქების ნდობის მოპოვებას ისახავდა მიზნად. როგორც ს. ბრონვესკი აღნიშნავს, ამ აქტით ორივე მხარე დარჩენილა კმაყოფილი: თურქები თავიდან იცილებდნენ სოხუმ-კალეს გარნიზონზე ზრუნვასა და გასაწევ მატერიალურ ხარჯებს, ხოლო ლევანი კი, ამ გზით, აძლიერებდა საკუთარ გავლენას აფხაზეთში (ს. ბრონვესკი, 1823, გვ. 347). ს. ბრონვესკი აგრძელებს მსჯელობას და ამბობს, რომ ყოველივე ეს კი ლევანს სჭირდებოდა მომავალში თავისი სამფლობელოს თურქეთის ბატონობისაგან გასათავისუფლებლად (ს. ბრონვესკი, 1823, გვ. 346-347). აქ ავტორი აფხაზეთის სამთავროს გულისხმობს, რაშიც ის აშკარად ცდებდა, მიუხედავად იმისა, რომ სწორად უთითებს ლევანის საცხოვრისს — სოფ. ბედიას. ჩანს, ლევანის მიერ ისლამის მიღება ოსმალთათვის თვალის ასახვევად იყო გამიზნული.

ამის შემდეგ ლევანმა სოხუმში მალევე დატოვა, რადგან აფხაზები ვერ ეგუებოდნენ იქ მტრის დაბრუნებას და პერმანენტულ თავდასხმებს აწყობდნენ, რომელთა მოთავე ისევ ზურაბ შარვაშიძე იყო. ლევანმა ანაკლიის ციხეს შეაფარა თავი, სადაც 1772 წლიდან ისევ თურქული გარნიზონი იდგა. სოხუმში ოსმალთა შემოყვანით და ისლამის მიღებით, მან ორი მტერი გაიჩინა: დასავლეთში — ზურაბ შარვაშიძე, აღმოსავლეთში — კაცია დადიანი. მიუხედავად ამისა, არც ერთ მათგანს, რამდენადაც წყაროები ამის გარკვევის საშუალებას იძლევა, რატომღაც არ უცდია სამურზაყანოს მმართველად ახალი კანდიდატის მოყვანა. ეტყობა, თურქეთის მფარველობა ორივე მთავრისათვის საკმაო შემაკავებელი ძალა იყო. საბოლოოდ კი, სამურზაყანოს მფლობელის ეს აქტი, რა თქმა უნდა, დალატად უნდა შეფასდეს. ლევანი, ამ შემთხვევაში, მოიქცა ისევე, როგორც იქცეოდა XVIII. I ნახევარში დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთი ფეოდალი, როცა მოწინააღმდეგე დიდებულთან თუ მეფესთან ქიშპობის გამო, ამა თუ იმ ციხე-სიმაგრეს თუ ქალაქს ოსმალებს გადასცემდა, როგორც ეს მოხდა ქუთაისთან, ცუცხვათისა და შორაპნის ციხეებთან დაკავშირებით. ლევან შარვაშიძემ საკუთარი ფეოდალური ამბიციები თავისი ერის ინტერესებზე მაღლა დააყენა.

რუხის ომში (1780 წ.) ლევანის მონაწილეობაც კვლავ იმ პოლიტიკის გაგრძელებად მიგვაჩნია, რომელსაც სამურზაყანოს მფლობელმა დასაბამი მისცა — ანუ ოდიშ-აფხაზეთის გავლენისაგან გამოსვლა. უნდა აღინიშნოს, მისი ეს მცდელობა, წარმატებული არც ერთხელ ყოფილა.

იგი აქტიურად აწარმოებდა მოლაპარაკებებს დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ ისტებლიშმენტთან, განსაკუთრებით იმერეთის სამეფოს შესუქურებთან (დადიანთან მას მაინც დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა) ერთად.

რუსეთთან კონტაქტების დასამყარებლად და ჩრდილოეთის იმპერიის მფარველობის მისაღებად. იგი საგანგებოდ ამისათვის ქუთაისშიც კი ჩავიდა. სამწუხაროდ, წყაროებში დაცული არაა დავით მეფისა და ლევანის საუბრის დეტალები, მაგრამ იმერეთის ელჩის ბესარიონ გაბაშვილის დიპლომატიურ მოღვაწეობასთან დაკავშირებული დოკუმენტებით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რა საკითხები შეიძლება განეხილათ მათ. სავარაუდოდ, სწორედ ამ მოლაპარაკებების შედეგი აისახა იმერეთ-აფხაზეთის კათალიკოს მაქსიმე II-ის წერილში ბ. გაბაშვილისადმი: *“შარვაშიძე, აფხაზეთის მთავარი, მეფემან ჩვენმან თავისი ცდით შეიერთოს და მეფის თანახმა იქნეს რუსეთის ხელმწიფის ერთგულობაზე. აქობებს თუ არა, თუ რომ ამ საქმეზე მოპყვება, ერთხმა იქნება მეფისა ჩვენისა შარვაშიძე, აფხაზეთის მთავარი, ვგონებ, დიდ ბედნიერებას მიიღებს. თუ რომ არ უსმინა მეფესა ჩვენსა ერთხმობად რუსეთის ერთგულობა, ბოლოს, ვგონებ, შეინანოს და ახლავ სჯობოს, რომ ჩვენს მეფესთან შეერთდეს, ერთგულობა აჩვენოს რუსეთის საიმპერატოროს ტახტისა. ...მღვთის მადლით და შეწევნით დიდი უბედურებაც მიიღეს ოსმალთ დიდისა რუსეთისა ზღვით თუ ხმელით. ვგონებ, ესე ყოველი განცხადებულად უწყის აფხაზეთის მთავარმა”* (ვ. მაჭარაძე, 1968, გვ. 280).

რა თქმა უნდა, აქ ძალიან გავზვიადებულადაა მოცემული აფხაზეთის მიმხრობის პერსპექტივა, სადაც პროთურქული ორიენტაციის ქელეშ-ბეი მთავრობდა. ჩვენ ნაკლებ დამაჭერებლად მიგვაჩნია აფხაზეთის ხელისუფალის მიერ საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის ასეთი კარდინალური ცვლილება ხელისუფლებაში მოსვლიდან მოკლე ხანში. რა თქმა უნდა, მღვდელმთავარი მართებულად შენიშნავდა, რომ მიმდინარე რუსეთ-ოსმალეთის ომში საქმე პირველის სასარგებლოდ მიმდინარეობდა და ამას გარკვეული ზეგავლენა უნდა მოეხდინა ქელეშ-ბეის ორიენტაციაზე. მაგრამ არ გვაქვს საფუძველი, ვივარაუდოთ აფხაზეთის მთავრის მხრიდან რუსეთთან დაკავშირების გზების მცდელობის მოსინჯვაც კი.

საესებით მართებულად უარყოფდა ირ. ანთელავა ქელეშ-ბეის ანტიოსმალობას ამ პერიოდში, ვინაიდან იგი არ ჩანდა 1790 წელს გაფორმებულ ქართულ მეფე-მთავართა სამხედრო-პოლიტიკურ კავშირში (ირ. ანთელავა, 1951, გვ. 87-88). ამიტომ, ვფიქრობთ, აფხაზეთის მთავარი, XVIII ს. 80-იანი წლების მიწურულს, არ გამოთქვამდა რუსეთთან შეერთების სურვილს და არც ამას დაავალბდა ლევანს. ქელეშ-ბეის პრორუსული ორიენტაცია მხოლოდ XIX ს. დასაწყისიდან ჩნდება. ფაქტი, რომ რუსეთთან დაკავშირებულ საკითხებში (მოლაპარაკება ტოტლებენთან, დავით მეფესთან) მხოლოდ ლევანი ჩანს, აშკარად მიანიშნებს, რომ რუსეთის პროტექტორატის მიღებით იმ პერიოდში შარვაშიძეთა სახლიდან მხოლოდ მათი სამურზაყანოს შტო იყო დაინტერესებული. შეიძლება ამ მიმართულებით გარკვეული ვარაუდი ზურაბის მიმართაც გამოითქვას, მაგრამ მისი ხელისუფლებიდან ჩამოშორების შემდეგ, ეს მცდელობაც დაიკარგებოდა.

ლევანის ძალიან გადამეტებული შიდა და საგარეოპოლიტიკური აქტიურობა, რომელიც წინააღმდეგობაში მოდიოდა ოდიშის სამთავროს მესვეურების მიერ წარმოებულ პოლიტიკასთან, ბუნებრივია, გარკვეულ სირთულეებს იწვევდა. მით უფრო, რომ სამურზაყანოს მფლობელი ცდილობდა,

სამეგრელოს ხელისუფლებაში მისთვის სასურველი კანდიდატურა მოეყვანა. ასეთი კი იყო გრიგოლ დადიანის ძმა მანუჩარი, რომელიც ლევანის ქალიშვილზე იყო დაქორწინებული. ამ წინააღმდეგობებმა, საბოლოოდ, განაპირობა სამურზაყანოს პირველ პირად ლევანის ძმის, სოლომონის, უფროსი ვაჟის — მანუჩარის (რომელიც მისი სიძეც გახდა: ცოლად ჰყავდა გრიგოლის ქალიშვილი ქეთევანი), დასმა. ეს უნდა მომხდარიყო 1790 წელს (ყოველ შემთხვევაში, არა უგვიანეს 1792 წლისა).

მანუჩარი სამურზაყანოში დადიანის ინტერესების აქტიური გამტარებელი შეიქნა. აღსანიშნავია, რომ სწორედ მის დროს მოხდა სამურზაყანოში რუსეთის “პროტექციის” დაწესება. 1805წ. 9 ივლისს ბანძაში სამეგრელოს ახალმა მთავარმა, ქელეშ-ბეის ტყვეობაში ნაწყობმა ლევან V დადიანმა (1805-1840) რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე დაიფიცა. ცერემონიალს ესწრებოდნენ ლევან შარვაშიძე და მისი ძმისწული მანუჩარი, რომლებმაც, აგრეთვე, იმავე დღეს მიიღეს ფიცი, რომლითაც ისინი იმპერატორ ალექსანდრე I-ის ქვეშევრდომები გახდნენ:

“ჩვენ ქვემოთ ხელის მომწერნი აფხაზის თავადნი, სამურზაყანოს მპყრობელნი, შემოვედით ყმად ჩვენის ქვეყნით და თავად-აზნაურებით მისი იმპერატორობის დიდებულებისა ყოვლად-უმოწყალისისა რუსთა ხელმწიფისა: ვფიცავთ ყოვლად-ძლიერსა ღმერთს და წმინდას სახარებას, რომ ვიყვნეთ ერთგულნი მონა და ყმანი სამინდლოდ და მისს უდიდებულესობის ურჩობაში და ღალატობაში არას დროს არ შევიდეთ და აგრეთვე თუ რომ სხვათაგან ღალატი ანუ ურჩობა შევითქოთ, დიან სწრაფლ შევატყობინოთ საცა მართებული იყოს და თუ როგორც ზემოთთ სწერია ისე არ აღვასრულოთ, ღვთისაგან და წმინდა სახარებისაგან შეჩვენებულნი ვიყვნეთ, და აგრეთვე ყოვლად-უმოწყალისი ხელმწიფისა ყმა ვიმყოფებით, აგრეთვე სამეგრელოს თვით-მპყრობელი ლევან დადიანისა, რადგანაც ჩვენ ჩვენის ქვეყნით ძველადგან ცყოფილვართ სამეგრელოს თვით-მპყრობელი თავადი დადიანისა” (აქტ., 1868, გვ. 526-527; დოკ. №1031).

აქ რომ უფროსი ლევანი (ანუ ხუტუნია შარვაშიძის შვილი) იგულისხმება, ჩანს იმით, რომ ხელმოწერის დროს მისი სახელი წინ უსწრებს მანუჩარისას, ანუ დაცულია უფროსი-უმცროსობის ეტიკეტი, მიუხედავად იმისა, რომ ის უკვე აღარ იყო სამურზაყანოს მფლობელი.

ზემოთ დამოწმებული წყარო მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც სამურზაყანოელი შარვაშიძეები ოფიციალურად ადასტურებენ მათი მხარის საქართველოსადმი (ამ შემთხვევაში, სამეგრელოსადმი) კუთვნილებას. ამასვე ადასტურებდა მანუჩარი პ. ციციანოვისადმი 1804წ. 26 ნოემბრით დათარიღებულ წერილში, სადაც ითხოვდა მის სამფლობელოზე რუსეთის მფარველობის დაწესებას და ამ მოთხოვნას იმით ამაგრებდა, რომ სამურზაყანოს ოდიშის ძირძველ ტერიტორიად აღიარებდა:

“მწადს, სადაცა უფალი დადიანი გრიგოლ საფარველსა უმაღლესსა შინა შევიდა (იგულისხმება რუსეთის “მფარველობის” დაწესება სამეგრელოზე 1803წ. 2 დეკემბერს, — კ.კ.), ...მეცა ვიყო მასვე მფარველობასა ქვეშე. ვინადგან ქვეყანა ჩვენი (სამურზაყანო — კ.კ.) იყო ზედ-მოკიდებული დადიანისა კერძო ვიდრე აშლილობისა ჟამამდე და არა აქენდა უფლება, არცა უწინარეს და არცა ამას ჟამსა, არცა პორტსა ათმანსა (ოსმალეთი — კ.კ.) და არცა ქელაშ-

ბეგსა, და მაქვს წადილი, რათა ქვეყანა დავამორჩილო თქვენსა ბრძანებასა, თანა დადიანის სამფლობელოსა..." (აქტ., 1868, გვ. 490, 536; დოკ. №956, 1046).

მანუჩარი აქტიურად იცავდა და ატარებდა რუსეთის ინტერესებს. თუმცა, მის შემთხვევაში, ეს განპირობებული იყო საერთოქართული მიზნებით, რაც გულისხმობდა ოსმალეთის მიერ დაპყრობილი ქართული მიწა-წყლის (ფოთი, ახალქალაქი, ბათუმი) გათავისუფლებას. იგი, როგორც სამეგრელოს ლაშქრის წევრი, მონაწილეობდა ფოთისათვის გამართულ ბრძოლებში. აღსანიშნავია, რომ ჩვენი კვლევა-ძიებით გამოიკვეთა, მანუჩარის მნიშვნელოვანი ინიციატივა, რომელიც ბათუმის განთავისუფლებას შეეხებოდა. სამურზაყანოს მფლობელის გეგმის მიხედვით, საჭირო იყო ფოთის ყოფილი კომენდანტის, ქუჩუკ-ბეის გადმოსაბირებლად აქტიური მუშაობა. ქუჩუკ-ბეი, რომელიც აფხაზ შარვაშიძეთა ნათესავი იყო, ბათუმსაც ფლობდა. რუსეთის ადგილობრივმა ხელისუფლებამ მასთან აღრევე სცადა ურთიერთობების დამყარება ფოთის უომრად ჩაბარების მიზნით, თუმცა ეს მცდელობა უშედეგო აღმოჩნდა.

ფოთში დამარცხებული ქუჩუკ-ბეი, თავის მეომრებთან ერთად, მშვიდობით გაუშვეს და ის ბათუმში ჩავიდა (წ. დადიანი, 1962, გვ. 200). როგორც ჩანს, მანუჩარმა ივარაუდა, რომ ერთხელ სასტიკად დამარცხებული ქუჩუკ-ბეი ამჭერად უფრო დამყოლი იქნებოდა და მასთან მოლაპარაკებები დაიწყო ბათუმის ციხის რუსებისათვის გადასაცემად. სამურზაყანოს მფლობელის ამ ინიციატივამ რუსების ინტერესი გამოიწვია, მაგრამ ა. ტორმასოვი ამ გეგმაზე განსაკუთრებულ იმედებს არ ამყარებდა. მთავარმმართველი მოკლე ხანში ახალციხეზე ლაშქრობას გეგმავდა და ფიქრობდა, რომ რუსების მიერ ახალციხის აღება თავისთავად განაპირობებდა ბათუმის ციხის დაცემასაც (აქტ., 1870, გვ. 281, დოკ. №359). მიუხედავად ამისა, რუსეთის უმაღლესი ხელისუფალი ამიერკავკასიაში მანაც დათანხმდა ამ გეგმის რეალიზაციას იმ მოტივით, რომ ახალციხის კამპანიამდე ბათუმის ციხის მიღება და, თანაც უომრად, რუსეთის საქმისთვის ურიგო არ იქნებოდა და 1810წ. 16 მარტისა და 8 ივნისის საიდუმლო მიწერილობით გენერალ-მაიორ თევდორე სიმონოვიჩის ურჩია, ქუჩუკ-ბეის მისამზრობად არ დაეზოგა არაფერი; ამასთან, მანუჩარ შარვაშიძეც, გეგმის წარმატებით დასრულების შემთხვევაში, აუცილებლად დაჭილდოვდებოდა (აქტ., 1870, გვ. 281, 938; დოკ. №359, 1438).

მართლაც, 1810წ. 10 ნოემბერს ა. ტორმასოვმა გაილაშქრა ახალციხის წინააღმდეგ, სადაც სექტემბრის ბოლოდან რუსთა ტყვეობიდან გაქცეული და სამეფოდაქარაგული სოლომონ II იმყოფებოდა (წ. დადიანი, 1962, გვ. 201-202). ამჭერად, ახალციხის აღების ოპერაცია უშედეგოდ დასრულდა, რადგან *"მამინ გაჩნდა ჭარსა შინა მომსერელი სენი (ესე იგი ჟამი)"* (წ. დადიანი, 1962, გვ. 202). ახალციხის დაუფლების ჩაშლამ და თურქთა მიერ ციხისძირის გამაგრებამ, რომელიც გურიის სამთავროს უქმნიდა საფრთხეს, მანუჩარ შარვაშიძის გეგმას უფრო მეტი ღირებულება შესძინა (აქტ., 1870, გვ. 339; დოკ. №452). ქუჩუკ-ბეის მოუღრეკელობამ მისი ბედი გადაწყვიტა. რ. სურმანიძის ვარაუდით, რუსებმა ქუჩუკ-ბეი მოკლეს და ის ამას, შეცდომით, 1809 წლით ათარიღებს (აქტ., 1870, გვ. 4). წყაროებით ჩანს, რომ 1810 წლის პირველ ნახევარში იგი ჯერ კიდევ ცოცხალია (აქტ., 1870, გვ. 281, 938; დოკ. №359, 1438). ოსმალებმა

მის ადგილზე ლაზი ომარ-ალა ჟორდანია დანიშნეს (აქტ., 1870, გვ. 4). იგი ქუჩუკ-ბეის ცოლისძმა იყო (აქტ., 1870, გვ. 100; დოკ. №127). როგორც ჩანს, ბათუმელთა ნაწილისათვის ომარ-ალას კანდიდატურა მიუღებელი აღმოჩნდა, ვინაიდან, როგორც მანუჩარ შარვაშიძე 1810 წლის დეკემბერში აცნობებდა თ. სიმონოვიჩს, «Батумские жители, привыкнув иметь над собою владетелей из фамилии Шарвашидзе, из которой был Кучук-бей» (აქტ., 1870, გვ. 339; დოკ. №452).

სამურზაყანოს მფლობელმა მალევე გამოძებნა შესაფერისი კანდიდატურა ბათუმელთა ამ სურვილის “დასაკმაყოფილებლად”: აფხაზეთის მთავრის გიორგი (საფარ-ბეი) შარვაშიძის უმცროსი ძმა სოსლან-ბეი, რომელიც ქუჩუკ-ბეის ახლო ნათესავი იყო. სავარაუდოდ, ეს უნდა ყოფილიყო ქელეშ-ბეის შვილი, რომელიც მანუჩარს მძევლად ჰყავდა, როდესაც მათი შერიგება მოხდა 1806წ. მაისში. როგორც მანუჩარი ირწმუნებოდა, მას ჰქონდა გარკვეული ცნობები, რომ ბათუმის ადგილობრივი მოსახლეობა მიიღებდა საფარ-ბეის ძმას. მანუჩარის გეგმით, საჭირო იყო სოსლანის ბათუმში გაგზავნა და ქუჩუკ-ბეის ქვრივზე დაქორწინება. როგორც ჩანს, ბათუმში შერეან-ბეი შარვაშიძისა და მისი მემკვიდრეების საკუთრება ყოფილა; ამიტომაც ციხის მეთაურადიც ოსმალეთმა ქუჩუკ-ბეის ახლო ნათესავი გაამწესეს. თუკი მოსახლეობის დიდი ნაწილი მას მიემხრობოდა, ამის შემდეგ ადვილი გახდებოდა ბათუმის დაუფლება (აქტ., 1870, გვ. 339; დოკ. №452).

რუსეთის ხელისუფლებას მაჰმადიანი სოსლან-ბეის მიმართ გარკვეული ეჭვები გაუჩნდა. მათ სჭირდებოდათ დარწმუნება, რომ საფარ-ბეის უმცროსი ძმა ბათუმში მისი უფროსი ძმის — ოსმალეთელი ასლან-ბეის — საქმეს არ გააკეთებდა, ანუ ისიც არ მიემხრობოდა თურქებს. სოსლან-ბეის “მოსინჯვა” დაიწყო, რომლის პირველი შედეგებიც 1811წ. 6 მაისს თ. სიმონოვიჩმა ა. ტორმასოვს უპატაჟა: იმ შემთხვევაში, თუკი ბათუმის დაუფლების გეგმა წარმატებით დასრულდებოდა, სოსლან-ბეი ითხოვდა რუსეთის მფარველობას იმავე პირობებით, რა პირობითაც ის მის ძმას გიორგი (საფარ-ბეის) შარვაშიძეს მიეცა (შიდა ავტონომია და მთავრის ხელისუფლების მემკვიდრეობითი უფლება) (აქტ., 1870, გვ. 582; დოკ. №582). მაგრამ რუსეთის ხელისუფლება ჯერ მაინც არ თანხმდებოდა სოსლან-ბეის ბათუმში გამგზავრებას. ამასთანავე, მათ, როგორც ჩანს, აფიქრებდათ ბათუმელთა პოზიცია. რუსებმა წერილობითი დადასტურება მოითხოვეს იმისა, რომ ბათუმელები სოსლან-ბეის მიიღებდნენ. ასეთი სახის წერილი მანუჩარმა 1811წ. ოქტომბერში მიიღო. იგი თ. სიმონოვიჩს 24 ოქტომბერს წერდა (წერილი ქართულ ენაზე იყო შედგენილი), რომ მას ჰქონდა ორი გავლენიანი ბათუმელის — იუსუფ-ალას (ქუჩუკ-ბეის და სოსლან-ბეის სიძედ ერგებოდა) და ომარ-ალა ჟორდანისა — პირობა, რომ მზად იყვნენ სოსლან-ბეი ბათუმის ბეგად ეცნოთ (აქტ., 1873, გვ. 100, დოკ. №127). მანუჩარი ითხოვდა რუსების ნებართვას, რათა ამ მარჯვე მდგომარეობით ესარგებლა და გეგმავდა სოსლან-ბეის ხმელეთით გამგზავრებას ბათუმში (აქტ., 1873, გვ. 100, დოკ. №127).

რუსული ბიუროკრატიული აპარატის “წყალობით”, თ. სიმონოვიჩმა ეს ინფორმაცია ა. ტორმასოვს მხოლოდ 3 ნოემბერს შეატყობინა (აქტ., 1873, გვ. 100, დოკ. №127). ამ უკანასკნელის შემცველის მარკიზ ფილიპე პაულუჩისაგან

დადებითი პასუხი ორ კვირაში მოვიდა (15 ნოემბერს). რუსები 1811წ. ოქტომბრიდან თურქეთთან საზავო მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ და ამიტომ ჩქარობდნენ ბათუმის ხელში ჩაგდებას. თუკი ეს გეგმა წარმატებით დასრულდებოდა, მარკიზი პაულუჩი სოსლან-ბეის მოთხოვნის დაკმაყოფილებას აპირებდა, ანუ ის იმავე ფვარველოზის პირობებს მიიღებდა, როგორც საფარ-ბეის ჰქონდა (აქტ., 1873, გვ. 183, დოკ. №253). როგორც ჩანს, სოსლან-ბეისა და მისი მხლებლების ხმელეთით გამგზავრება რუსებმა გაუმართლებლად მიიჩნიეს, რადგან ბათუმსა და მის შემოგარენში, ასევე — ციხისძირშიც, ოსმალური ნაწილები იდგნენ და სრულად აკონტროლებდნენ იმ მხარეს. 1812წ. იანვრის მეორე ნახევარში სოხუმიდან ზღვით გამგზავრებული სოსლან-ბეი, 60 ქვეშევრდომთან ერთად, უკვე ბათუმში იყო (აქტ., 1873, გვ. 102, დოკ. №131). თ. სიმონოვიჩმა მანუჩარ დადიანს დააველა სანდო პირის გაგზავნა ბათუმში, რათა ვითარება დაეზვერა და ხელსაყრელ შემთხვევაში ბათუმი დაეკავებინა (აქტ., 1873, გვ. 102, დოკ. №131). წყაროებში ამ ამბების შემდეგი გაგრძელება არ ჩანს. სავარაუდოდ, ამ გეგმის რეალიზაციას ხელი შეუშალა 1812წ. 16 (28) მაისს ბუქარესტში დადებულმა ზავმა, რომელმაც დაასრულა 1806-1812წწ. ოსმალეთ-რუსეთის ომი. რ. სურმანიძე სოსლან-ბეის ბეგობას ბათუმში 1811-1812 წლებით ათარიღებს (რ. სურმანიძე, 1998, გვ. 4). ეს მოსაზრება წყაროებით არ დასტურდება, ვინაიდან ზემომოყვანილი დოკუმენტის მიხედვით, საფარ-ბეის ძმა ბათუმში მხოლოდ 1812 წლის იანვარში გაემგზავრა.

როგორც ვხედავთ, მანუჩარ შარვაშიძის გეგმა წარმატებით ვერ დასრულდა და ბათუმი დედსამშობლოს წილში იმ ხანებში ვერ დაბრუნდა, რადგან რუსეთის იმპერიას ჭერ კიდევ ვერ შესწევდა საკმაო ძალა ამ მნიშვნელოვანი რეგიონის დასაუფლებლად. ოსმალეთის მიერ დაპყრობილი ქართული მიწა-წყლის დაბრუნებას კიდევ რამდენიმე ომი და ათწლეული დაჭირდა. საბოლოოდ ბათუმი, აჭარასთან ერთად, საქართველოს 1878 წელს შემოუერთდა. მიუხედავად ამ ერთგავრი წარუმატებლობისა, შეიძლება ითქვას, რომ მანუჩარის ზემოხსენებული იდეა იყო პირველი ქმედითი ნაბიჯების გადაგმა ოსმალთაგან ბათუმის გამოსახნებად XIX საუკუნის დასაწყისში.

მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე სეპარატისტული აფხაზური ისტორიოგრაფია და ასევე მათი მხარდამჭერები რუსეთში ცდილობენ, სამურზაყანო ცალსახად აფხაზეთის ისტორიულ ნაწილად (რაც არასდროს ყოფილა) და სამურზაყანოლები კი — აფხაზებად (რაც, ასევე, აბსურდია) გამოაცხადონ, ეს მხარე მუდამ საქართველოს ერთიანობისათვის ბრძოლის მდგომარეობაში იყო. ამის დასადასტურებლად მოვიტანთ ცნობას გაზეთიდან «Кавказ». ეს არის ფრაგმენტი ვრცელი მასალიდან ამიერკავკასიის მოსახლეობაზე, სადაც, მართალია, სამურზაყანოელები ცალკე ტომად არიან მოხსენიებული, თუმცა ავტორი აღნიშნავს, რომ ისინი მეგრელებისგან მომდინარეობენ (გაზ. "კავკ.", 2-3). თავის მოსაზრებას იგი მიყვება რიგი არაგუმენტებით ამაყარებს. კერძოდ, აღნიშნავს, სამურზაყანოელები, მიუხედავად იმისა, რომ ადგილობრივი თავდაზნაურობა ძირითადად მაინც აფხაზური წარმოშობისაა, უმთავრესად, მეგრულად მეტყველებს (გაზ. "კავკ.", 2). მეგრული კი ავტორის ქართული ენის ერთ-ერთი კილოდ მიიჩნია (გაზ. "კავკ.", 3). აქედან გამომდინარე, იგი კატეგორიულად არ ეთანხმება მოსაზრებას, რომ სამურზაყანოელები აფხაზები

არიან (გაზ. "კავკ.", 2). ამიტომ, სამურზაყანოელებს, ავტორის თქმით, საკუთარი საღვთისმეტყველო ენის შექმნაც არ უცდიათ, რადგან ამისათვის ტრადიციულად ქართულს იყენებენ (გაზ. "კავკ.", 2). იქვე, მას ერთი ფრიად საყურადღებო ცნობაც მოჰყავს: *«Нам известно, что за последнее время духовное начальство поручало одному из самурзаканских священно-служителей перевести на мингрельский язык литургию св. Иоанна Златоуста, но все сословия мингрельскаго и самурзаканскаго населения возстали против этой меры, ...а по-тому почтенный труд переводчика остался без практического применения»* (გაზ. "კავკ.", 3).

სტატიის ავტორს სამურზაყანოელთა ქართველობის დამადასტურებლად ისტორიული ფაქტებიც მოჰყავს. იგი აღნიშნავს, რომ ეს თანამედროვე სამურზაყანო ტერიტორია ჯერ ისტორიული კოლხიდის, მოგვიანებით კი ლაზიკის შემადგენლობაში შედიოდა (გაზ. "კავკ.", 2). ამ მხარის ქართული სამყაროსადმი კუთვნილებას, მისი აზრით, ადასტურებს ისტორიული ძეგლები, რომელთა შორის უმთავრესად გამოყოფილი აქვს ილორისა და ბედიის ტაძრები, სადაც დაკრძალულია საქართველოს მეფე ბაგრატ III და იქ არსებულ ხატებზე შემონახული წარწერები, რომლებიც გვამცნობენ, რომ ეს მხარე მგერელი მთავრების — დადიანების — კუთვნილება ყოფილა (გაზ. "კავკ.", 2).

ზოგადად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ვერ გავიზიარებთ ამ ბოლო დროს ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულ მოსაზრებას ყვაპუ შარვაშიძის მოღვაწეობის სეპარატიზმად შეფასების თაობაზე. პირიქით, სამურზაყანოელი შარვაშიძეები თავს ქართული პოლიტიკური სივრცისა და ქართული კულტურული სამყაროს წევრებად მოიიზრებდნენ.

დამოწმებული ლიტერატურა

ირ. ანთელავა, 1951 - И. Г. Антелава. Очерки по истории Абхазии XVII-XVIII веков. Второе, исправленное издание. Сухуми, 1951.

გ. ანჩაბაძე, 2006 - გ. ანჩაბაძე, გალის ფენომენი, აქ არც აფხაზია მტერი და არც ქართველი, წგნ.: გ. ანჩაბაძე. ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის საკითხები (სტატიები, მიმართვები, ინტერვიუები), თბ., 2006.

ზ. ანჩაბაძე, 1947 - Анчабадзе, Мегрелия и Абхазия в XVII веке. Диссертационная работа на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Тб., 1947.

ზ. ანჩაბაძე, 1959 - З. В. Анчабадзе, Из истории средневековой Абхазии (VI-XVII вв.), Сухуми, 1959.

ზ. ანჩაბაძე, 1976 - З. В. Анчабадзе, Очерк этнической истории абхазского народа. Сухуми, 1976.

აქტ. 1868 - Акты, собранные Кавказскою Археографическою Коммисиею. Архив главного управления Наместника Кавказскаго. Напечатан под редакциею председателя комиссии ст. сов. Ад. Берже. Т. II. Тфл., 1868.

აქტ. 1870 - Акты. Т. IV, Тфл., 1870.

აქტ. 1873 - Акты. Т. IV, Тфл., 1873.

თ. აჩუგბა - Т. А. Ачугба, О проблемах национального самосознания населения юго-восточной Абхазии, – <http://www.abkhaziya.org/books/samurzaqan/sa-murzl.html>

დ. ბაქრაძე, 1987 - დ. ბაქრაძე, არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, თარგმნა ა. ტოტოჩავამ, ბათუმი, 1987.

თ. ბერაძე, 1989 - Т. Берадзе, Мореплавание и морская торговля в средневековой Грузии. Тб., 1989.

თ. ბერაძე, 1999 - Т. Берадзе, Этнополитические процессы на территории современной Абхазии в XV-XVIII вв., კრებ.: Разыскания по истории Абхазии/Грузия. Под редакцией Г. Жоржوليани и Э. Хоштария-Броссе. Тб., 1999.

თ. ბერაძე, 2005 - თ. ბერაძე, თანამედროვე აფხაზეთი. მოკლე ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა, კრებ.: „საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები“, ტ. VIII, თბ., 2005.

ს. ბრონევსკი, 1823 - Новейшие географические и исторические известия о Кавказе. Собранныя и пополненыя С. Броневским. Ч. I. М., 1823.

შ. ბურჯანაძე, 1958 - შეწირულობის წიგნი ოტია დადიანის გარეცხას (დოკ. №159), - ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდის სამთავროებისა (1466-1770წწ.), წგნ. I, ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1958.

გაზ. „კავკ.“ – Главнейшие сведения о горских племенах, на которые распространяется деятельность Общества возстановления Православнаго Христианства на Кавказе, – გაზ. «Кавказ», №44, 1868.

ჯ. გამაზარია, 2005 - ჯ. გამაზარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა (სს. - 1921წ.). თბ., 2005.

ბ. გიორგაძე, 1976 - დონ კრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ. ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბ., 1976.

ნ. დადიანი, 1962 - ნ. დადიანი, ქართველთ ცხოვრება. ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო შ. ბურჯანაძემ, თბ., 1962.

ი. დოლიძე, 1970 - ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III. საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIXსს). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პ. დოლიძემ, თბ., 1970.

ვახ., 1973 - ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. IV, თბ., 1973.

ს. კაკაბაძე, 1921 - ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. I. ტფ., 1921.

ქ. კვაშილავე, 2008 - ქ. კვაშილავე, სამურზაყანო ლევან შარვაშიძის მმართველობის პერიოდში, 1757-1789, საისტორიო ძიებანი, წელიწადული. ტ. X-XI, თბ., 2008.

ვ. მაჭარაძე, 1868 - ვ. მაჭარაძე, ბესიკი დიპლომატიურ სარბიელზე. თბ., 1968.

ზ. პაპასჭირი, 2004 - ზ. პაპასჭირი, ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვ. I, უძველესი დროიდან 1917 წლამდე, თბ., 2004.

ი. რაინფისი, 2002 - ი. რაინფისი, მოგზაურობა საქართველოში. გერმანიიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებელი დაურთო გ. გელაშვილმა. თბ., 2002.

მ. რეხვიაშვილი, 1989 - მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო (1462-1810), თბ., 1989.

რ. სურმანიძე, 1998 - რ. სურმანიძე, ყადირ შერვაშიძე, ბათუმი, 1998.

ილ. ტაბაღუა, 1972 - ილ. ტაბაღუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბ., 1972.

ნ. შენგელია, 1982 - ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ანაკლიისა და რუხის ციხეების შესახებ (XVII-XVIII სს.). თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონით, ფაქსიმილეებითა და საძიებლებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ. თბ., 1982.

ი. ჩიქოვანი, 2007 - Ю. Чиковани, Род Абхазских Князей Шервашидзе (Историко-генеалогическое исследование). Тб., 2007.

ქ. ჩხატარაიშვილი, 1974 - ქ. ჩხატარაიშვილი, დასავლეთი საქართველო XVIII ს. პირველ ნახევარში, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1974.

მ. ჭაბაშვილი, 1989 - უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, შეადგინა მ. ჭაბაშვილმა, მესამე შესწორებული და შევსებული გამოცემა, თბ., 1989.

თ. ჭიჭინაძე, 1897 - თ. ჭიჭინაძე, საქართველოს ისტორიის მასალა. სიგელი, "ეურნ. კვალი", №20, 1897.

ბ. ხორავა, 1996 - ბ. ხორავა, ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა (XV-XVIII სს.), თბ., 1996.

გ. ჯამბურია, 1974 - გ. ჯამბურია, სოციალური ურთიერთობა და კლასობრივი ბრძოლა საქართველოში XVI-XVIII სს., საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1974.

KAKHA KVASHILAVA**ON POLITICAL ORIENTATION OF SHARVASHIDZE HOUSE
OF SAMURZAKANO**

At the end of 20th century the historical coexistence of the Georgians and the Abkhaz, of the two peoples closely related in kinship, linked to each other by the bond of blood, was put on a serious trial. With the support of the Russian Federation the Abkhaz separatists completed triumphantly their half a century struggle for tearing away Abkhazia from the rest of Georgia. Recently the problem of ascertaining the autochthony of the Abkhaz within Gali district too has acquired a vital significance for the separatist authorities of Abkhazia. Therefore Abkhaz historians have been trying to declare the historical Samurzakano as a land which has, as if, been populated by Abkhaz people solely, claiming that there has never been any contact to Georgia. In presented article we have shown a vector of the political orientation of Sharvashidzes form Samurzakano – the branch of the Sharvashidze Sovereign House of Abkhazia. This vector had undoubtedly implied to be member of Georgian political and ethic Universe. Samurzakano had always been one of the flagships in the struggle for the unity of Georgia and modern Abkhazian historiography and their supporters in Russia have set impossible tasks in their attempts to deny the irrevocable truth.

მიხეილ ლაბაძე

ქართულურ დიალექტურ კოდთა შერევის
საკითხისათვის მურღულის ხეობაში
(თურქეთის რესპუბლიკა)

სპეციალურ ლიტერატურაში გამოყოფენ ენობრივ კოდთა შერევის ორ უმთავრეს ტიპს: კოდ-მიქსინგსა და კოდ-სვიჩინგს (ბოკამბა-ეიამბა, 1989; ლი ვეი 1998; ქლაინი, 2000); პირველი ტიპი გულისხმობს დიაქრონიულ პროცესს — A და B ენობრივ კოდთა შერევის საფუძველზე C ენობრივი კოდის მიღებას, მეორე ტიპი კი გულისხმობს სინქრონიულ პროცესს — A და B ენობრივ კოდთა კონტაქტურ თანაარსებობას თანასწორ (როდესაც ორივე ენობრივი კოდი თანაბარუფლებიანია) ან უთანასწორო (როდესაც ერთ-ერთი ენობრივი კოდი მეორეზე პრესტიჟულია) პირობებში.

კოდ-სვიჩინგი (ინგლ. **switching** “გადართვა”) სპონტანური, გაუაზრებელი პროცესია და გვხვდება მხოლოდ იმგვარ საზოგადოებაში, რომელსაც სრული ბილინგვიზმი ან დიგლოსია ახასიათებს, ანუ მისი წევრები თანაბრად ფლობენ A და B ენებს (ან დიალექტებს).

გამოიყუდა კოდ-სვიჩინგის ხუთი ძირითადი ქვეტიპი:

1) **თეგ-სვიჩინგი (Tag-switching)** — A ენის/დიალექტის ფრაზის თავში ან ბოლოში B ენის/დიალექტის ლექსიკური ერთეულის (ე.წ. “თეგის” — **Tag**) დართვა;

2) **ინტრასენტენციალური გადართვა (Intra-sentential switching)** — A ენის/დიალექტის ფრაზაში B ენის/დიალექტის ლექსიკური ერთეულის ჩასმა;

3) **ექსტრასენტენციალური გადართვა (Extra-sentential switching)** — A ენის/დიალექტის ფრაზიდან B ენის/დიალექტის ფრაზაზე გადასვლა;

4) **ფონემურ-მორფემული გადართვა (Intra-word switching)** — A ენაში/დიალექტში B ენიდან/დიალექტიდან ფონემათა და მორფემათა სესხება; ასევე B ენაზე/დიალექტზე მეტყველებისას A ენისთვის/დიალექტისთვის უჩვეულო ფონემათა ჩანაცვლება რომელიმე სხვა ფონემით.

5) **კალკური გადართვა (Calque switching)** — A ენაში/დიალექტში, B ენის/დიალექტის გავლენით, ლექსიკურ-გრამატიკული კალკების სპონტანურად წარმოქმნა.

კოდ-ხეიანების მაგალითები მურღულის ხეობის მეტყველებაში. მურღულის ხეობა¹ ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს ორი კუთხის — ლაზეთის (ქანეთის) და ლივანის (ნიგალის // ლივანის) საზღვარზე მდებარეობს. მდინარე მურღული (თურქ. Murgul), რომელიც სათავეს ქანეთის მთებში იღებს, მდინარე ქოროხს (თურქ. Çoruh) ქვემოწელში, ქ. ბორჩხის (თურქ. Borçka) სამხრეთ-აღმოსავლეთით ერთვის.

ხეობის მოსახლეთა რაოდენობა, თურქეთის ბოლოდროინდელი აღწერის (2008 წ.) მიხედვით, 10 ათას კაცამდე აღწევს. აქედან მურღულის ილჩეს ქ. მურღულში ცხოვრობს 3,5 ათასი კაცი, სოფლებში — 4 ათასი;² ბორჩხის ილჩეში შემავალ სოფლებში კი ცხოვრობს დაახლოებით 2,5 ათასი კაცი.

ხეობის მკვიდრთა 99% ქართველია — ლაზი ან ლივანელი. ლაზები უმრავლესობას შეადგენენ ბუჭურში, გეულში, დურჩას ქვემო უბან ადურაში, ქურას უბან ქომო/წალენი ქურაში, ჭუნასა და ავანაში; თუმცაღა, ზოგადად, ქვემო მურღულის თითქმის ყველა სოფელში (resp. თვით ქალაქ მურღულშიც) ისინი ლივანელთა გვერდიგვერდ სახლობენ და, შესაბამისად, მეტ-ნაკლებად თანაბრად მეტყველებენ ლაზურადაც და ლივანურადაც. ზემო მურღულში მეტწილად ლივანელები ცხოვრობენ. როგორც ზემო, ისე ქვემო მურღულის მკვიდრ მოსახლეობას ძალზე მკვიდრო ურთიერთობა აქვს ერთმანეთთანაც და მეზობელი ჩხალისა თუ ორქის³ ხეობებში მცხოვრებ ლაზებთანაც.

ქართველების გარდა, ხეობის სოფლებში აქა-იქ, შესაძლოა, შეგვხვდეს ასევე, თითო-ორი ქურთი თუ ხემშილიც (მუსლიმანი სომეხი); ლივანური ან/და ლაზური მათაც იციან. როგორც წესი, ოფიციალურად, მურღულის ილჩეს ყველა მცხოვრები თურქად აღიარცხება, მიუხედავად ფონიკური წარმოშობისა; შესაბამისად, თითქმის ყველა მურღულელი (ღრმად მოზუცების გარდა) ფლობს სახელმწიფო ენას — თურქულს. მას ამჟამად ყოველდღიურ ურთიერთობებსა

¹ თანამედროვე ადმინისტრაციული დაყოფით, მურღულის ხეობის უმეტესი ნაწილი თურქეთის რესპუბლიკის ართვინის ილის (ოლქის) მურღულის ილჩეში (რაიონში) შედის, შედარებით მცირე ნაწილი კი — იმავე ილის ბორჩხის ილჩეში. მურღულის ილჩეს ადმინისტრაციული ცენტრია ქალაქი მურღული (თურქ. Murgul), რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა ასევე ჰქვიათ **ქანეთის** ან **ქანქალას/ქანქალედეს** უწოდებს. ილჩეს ბელადებს (სოფსაბეურებს) შეადგენს: **ისქეიბი** (Damar) და მისი უბანი **დანცული** (Zansul); **გურბინი** (Petek) და მისი უბანი **ბაჯა** (Balci); **ქურა** (Küre) და მისი უბნები: **ქილაური** (Soğuksu). **ჩხალეი** (Büyükdere), **ქუაშირეთი** (Orta mahallesi); **ბაშქაი** (Başköy) და მისი უბნები: **ლომაკეთი** (Sümerköy), **გონცღეთი** (Güneşli), **ფაროსეთი** (Aralik), **ქანგურეთი** (Karadere); **დურჩა** (Ardıçlı) და მისი უბანი **ადურა** (Subaşı); **ერეგონა** (Erenköy) და მისი უბანი **ქამილეთი** (Kâmiliköy); **კორციღეთი** (Çimenli), **ოზნალი** (Oznalı), **ბუჭური** (Akantı), **ბეული** (Korucular).

² მურღულის ხეობაში ისტორიულად შემავალი 5 სოფელი — **აგარა** (Adagıl), **არხუა** (Akpinar ან Suluklu), **დამფალი** (Ambarlı), **ქუანი** (Civan), **ორჯი** (oruçlu) და **ავანა** (Avclar) დღეს ბორჩხის ილჩეში შემადგენლობაშია. ამათგან, სოფელი **ქუანი** ახლოსაა ქ. ბორჩხასთან (რომელიც ბორჩხის ილჩეს ადმ. ცენტრია) და, მიუხედავად იმისა, რომ ცალკე ბელდეს შეადგენს, თანდათან ქალაქის ახალ კვარტლებს ერწყმის.

³ მურღულელი ქართველები ხეობას ორ ნაწილად ჰყოფენ — **აგარა**, **არხუა**, **დამფალი**, **ქუანი**, **ბეული**, **ბუჭური**, **ოზნალი**, **ორჯი** და **დურჩას** ნაწილი (უბანი ადურა) ქვემო მურღულშია (ადგილობრივი გამოთქმით — **ქომო/წალენი მურღული**); **ბოლო** ისქეიბი, **გურბინი**, **ქურა**, **ბაშქაი**, **ერეგონა**, **კორციღეთი**, **კაპარკეთი**, **დურჩას** ხედა ნახევარი და ქ. მურღული — **ზემო მურღული** (**წომო/ციღენი მურღული**).

⁴ იხ. მურღულის ილჩის ოფიც. ვებ-გვერდი <http://www.murgul.gov.tr/>.
⁵ ორქის ხეობას, რომელიც ლაზეთის არქაბის თემის ნაწილია, დღეს კი ართვინის ილის არაქვის ილჩეში შედის, ზემო მურღულისაგან ჰყოფს **ქაბეგრინი-ქეძუკას** (თურქ. Acıgöl) მცირე კედლი, რომელზეც ასევე, მურღულისა და არაქვის ილჩეების ადმინისტრაციული საზღვარიც გადის.

და ოჯახებშიც არაიშვიათად ქართველურ დიალექტთა პარალელურად იყენებენ; სწავლა-განათლებაც თურქულადაა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ მურღულის ხეობაში ეთნიკური თურქები თითქმის არ ცხოვრობენ, თუკი არ ჩავთვლით თვით ქ. მურღულს და, აგრეთვე, სოფ. ისქებს (Damar) სადაც ძველთაგანვე ცნობილი, სპილენძის სადნობი ქარხანა მდებარეობს. ქარხნის მუშახელს თურქეთის სხვადასხვა მხრიდან ჩამოსულნი შეადგენენ და ბევრი მათგანი სამუდამოდაა დასახლებული ამ სოფელში. ამდენად, დღესდღეობით, ისქებში საკმაოდ ჰრელი მოსახლეობაა, რომელიც ურთიერთობის ენად, როგორც წესი, თურქულს იყენებს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მურღულის ხეობის ქართველურ მეტყველებაში კოდ-სეიჩინგის ხუთივე ტიპი დასტურდება; ამავდროულად კი, ლაზურ და ლივანურ დიალექტურ კოდთა შერევის თან ერთვის თურქული ენის ძლიერი ზეგავლენა, რაც ხსენებულ პროცესს უფრო ართულებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ თურქული მურღულში ფუნქციონირებს ორგვარი სახით — 1) ოფიციალური სალიტერატურო ფორმით და 2) სასაუბრო-დიალექტური ფორმით; პირველი მათგანი ოფიციალური კომუნიკაციების დროს და მასმედიის საშუალებებში გამოიყენება, მეორე — ყოველდღიურ ყოფა-ცხოვრებაში. მურღულში გავრცელებული სასაუბრო თურქული ეყვლება ართვინულ-ყარსულ დიალექტს, რომელშიც ქართველურ-სომხური სუბსტრატი აშკარად იგრძნობა.⁴

კოდ-სეიჩინგის ერთ-ერთ საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს ეს წინადადება: “მა ზადე მქუთა და გურჯიჯას უცი, ლაზჯას უცი, თურქჩას უცი, ამა ოყუმუშ დე ილიმ” (“შე ზაჰიდე მქუთა და ქართულიც [=ლივანური] ვიცი, ლაზურიც ვიცი, თურქულიც ვიცი, მაგრამ ნაწაფელი [“კითხული”] არა ვარ”), რომელიც ამოღებულია ქვემო მურღულში მსკოვანი ქალისგან — ზაჰიდე ოზილიძისაგან ჩაწერილი ტექსტიდან. ხსენებულ წინადადებაში დასტურდება კოდ-სეიჩინგის ოთხი ტიპი:

- 1) თეგ-ხეიჩინგი — მა ზადე მქუთა და... (ლაზური + ლივანური);
- 2) ინტრახენტენციალური გადართვა — გურჯიჯას უცი, ლაზჯას უცი, თურქჩას უცი (თურქული + ლივანური);
- 3) ექსტრახენტენციალური გადართვა — უცი, ამა ოყუმუშ დე ილიმ (ლივანური + თურქული);
- 4) ფონემურ-ჰორფემული გადართვა — გურჯიჯას უცი, თურქჩას უცი, ოყუმუშ დე ილიმ (თურქული + ლივანური);

როგორც ვხედავთ, მოქმელმა დაიწყო ლაზური თეგით (I პირის მხ. რიცხვის მა “შე” ნაცვალსახელით), თემცვალა წინადადება ააგო ლივანური და თურქული ფრაზებით. წინადადების ლივანურ ფრაზაში ჩაურთო სამი თურქული ლექსიკური ერთეული (გურჯიჯა “ქართული”, ლაზჯა “ლაზური”, თურქჩა “თურქული”), რომელთაგან ორი, ფონემურ-ჰორფემული გადართვით, ქართველურ ყაიდაზე შეცვალა (მდრ., სტანდარტული თურქული: Gürcüce, Türkçe და მოქმელისეული გურჯიჯა, თურქჩა). აგრეთვე, ფონემურ-ჰორფემული გადართვით, თურქულ ფრაზაში ართვინულ-ყარსული დიალექტის ჯ ფონემა მურღულის ხეობის ქართველური

⁴ ცნობილი რუსი თურქოლოგის, ა. ვეკილოვის კლასიფიკაციის მიხედვით, თურქული ენის ართვინულ-ყარსული დიალექტი ჩრდილო-აღმოსავლურ (თარაქამულ-ორიუკულ) დიალექტურ ჯგუფში შედის. ეს ჯგუფი თურქულსა და აზერბაიჯანულს შორის ერთგვარად გარდამავალ საფეხურს წარმოადგენს (იხ. ვეკილოვი, 1966).

მეტყველებისათვის ბუნებრივი ყ ფონემით ჩაანაცვლა: **ოკუმუშ** > **ოყუმუშ** (მდრ., სტანდარტული თურქული: Okumuş).

ლაზურ-ლივანური ფონემურ-მორფემული და კალკური გადართვების თვალსაზირობით ნიშნული ასევე, ქვემოთაღწერილობითან საუბრისას დაფიქსირებული ეს წინადადება: **“ე ცხენი ბორჩხასას წუღედენ მეგე[რ]ქე და ეჭა ზემშილემმა ერ ჰადას ნახენან”** (“ის ცხენი ბორჩხისაკენ წავიდა [“წინაველა”] თურმე და იქ ზემშილემმა როგორღაც ნახეს”). აქ ყურადღებას იქცევს ფორმები: **წუღედენ, ნახენან**, რომლებიც ლივანურ **წუღდა, ნახეს** ფორმებზე ლაზური (კერძოდ — ხოფური) თურმეობითის **-ეე-ნ[ან] // < -ერე-ნ[ან]** სუფიქსების დართვითაა ნაწარმოები; ფორმა **ერ ჰადას**, რაც ეტიმოლოგიურად იქნება “ერთ სადაც”, აქ ნახმარია “როგორღაც”-ის მნიშვნელობით. აღსანიშნავია ისიც, რომ ლაზურ კილოთა შესაბამის ფორმას **არ სოთი** ხშირად ასეთივე მნიშვნელობა აქვს, მაგ.: **სინ არ სოთი ჩხალაში იშახთიკონი, კაი იყვასუნონ** (ჩხალ.) “შენ როგორღაც ჩხალაში რომ ახვიდე, კარგი იქნება”, **ჰე ნა”ლა პწკაშქულ”, არაბა ჩქიმითენ არ სოთი ქამეკეამერთ, და, სარფის!** (არქ.) “იმ ნალიას რომ დავშლი, ჩემი მანქანით როგორღაც გადმოვიტანთ, რა, სარფში!”... ლაზურის გარდა, სხვა ქართველურ ქვესიტემებში ამგვარი კონსტრუქცია არ დასტურდება, რაც საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ მურღულუღ-ლივანურ თქმაში **ერ ჰადას** ლაზური **არ სოთი** ფორმის კალკია.

აღსანიშნავია ისიც, რომ კოდ-სვიჩინგი ფართო საზოგადოებაში ხშირად აღიქმება, როგორც “ჩიქორთულად”⁵, “დამტვრეულ ენაზე” საუბარი, რაც ნაკლებ პრესტიჟულად ითვლება და, ამიტომაცაა, რომ სპონტანური მეტყველებისას დაფიქსირებულ შერეულ გამოთქმებს, ჩაკითხვის შემთხვევაში, მოქმედები თითქმის ყოველთვის “ასწორებენ” (ბოკაბა-ეიამბა, 1989). შესაბამისად, ჩაკითხვისას, ჩვენმა მურღულუღმა მოქმედებმაც, ზემოთ განხილული სპონტანური ფორმები: **წუღედენ, ნახენან** ლივანური დიალექტური ნორმის თანახმად შეასწორეს — **წასულან, უნახუნან; ერ ჰადას** ფორმის თაობაზე კი აღნიშნეს: **“ერცხუა ჰაცხათაცო, მინცხ”** ემპა იტყუიან” (“კიდევ ჰაცხა”თაცო, ზოგნი [ასე] იტყვიან”).

ნაკლებ პრესტიჟულობის გამო, კოდ-სვიჩინგი ხშირია ანეკდოტებში, რომლებშიც ამა თუ იმ თემის/ეთნოსის წარმომადგენლები იუმორისტული კუთხით წარმოჩნდებიან. მაგალითისთვის მოგვყავს ჩვენ მიერ სოფ. ბუჯურში 2005 წელს ჩაწერილი (მოქმედი ასლან ჩაყუში) ლივანური ანეკდოტი ჰანსა (მთიელ ლაზსა) და გურჯზე:

შიმდნი, ერთი ჰანი და გურჯი გზაში ჩავარდინხან, არკადაში ქინილან. ერთად მოდან ქი, ერცხუა მედალეს მეგერემ და ჰანმან ეტყუის:

— **ჰე, მუადინ, ჰადადე არ დოფხედათ და პქამათო!**

— **კადაო! — გურჯმას ჭოლაპი მიცემს, — აჰა, აგზე დაფედეთო!**

— **დადეღს და ჰანმან ლუყუ კანკერი ამელო. აწუთა გურჯი:**

— **მიცილი და, ჩქემი ოხორჯას ზუნენარიო!**

— **მაჰ, ვე შექჰამაჰ, მე თანს’ონი მაქო, — გურჯმა. დემექ ქი, თანს’ონი**

მაწუხუნეფსო, მაწყენსო შენი ლუყუ კანკერიო. ჰანმა ეს ვე გეგნო და:

— **ჰადადე მა, დაა ჩქემი ლუყუ ჰამი და უკუაჩხე სკანი თანს’ონიო!**

სტანდარტული ქართული ვერსია:

[+ახლა], ერთი ჰანი და გურჯი გზაში შეხვედრისას დამძეკაცებულან. ერთად

რომ მოდიან, კიდევაც დაილაღნენ თურმე და ჰანი ეუბნება:

— **ბიჭო, მუილინ, მოდი ერთი, დავჯდათ და ვქამათო!**

⁵ ჩიქორთული — პროფ. რეზო შეროზის ახსნით: ცუდი ქართული.

— კარგიო! — გურჯიც პასუხობს, — აგერ, აქ დავჯდეთო!
 დასხდნენ და ჭანმა კომბოსტოს მხალი ამოიღო. შესთავაზა გურჯს:
 — გადაიღე, რა, ჩემი ცოლის გაკეთებულიაო!
 — აუჰ, ვერ შევკვამ, მე წნევა მაქვსო, — გურჯმა [უთხრა]. ანუ წნევა
 მაწუხებსო, მაწყენს შენი კომბოსტოს მხალიო. ჭანმა ეს ვერ გაიგო და:
 — მოდი რაღა, ჯერ ჩემი კომბოსტო ჭამე და მერე შენი წნევაო!
 საგულისხმოა, რომ ანეკდოტის მოქმედება, ბუჭურღმა ასლან ჩაფუშმა
 დანარჩენ თანასოფელეთა მსგავსად, ლაზურცი და ლივანურცი თანაბრად
 კარგად იცოდა და, სპონტანური საუბრისას ხშირად მიმართავდა კოდ-სვიჩინგს.
 თუმცა, როცა შერეულ ფორმებზე ჩავეკითხებოდით — რას ნიშნავსო, ლაზურ
 და ლივანურ ეკვივალენტებს ცალ-ცალკე გვისახელებდა (მაგ.: შერეული ჩქეში
 ლუყუ ჭამი = ლაზ. ჩქიში ლუყუ ჭკომი, ლივან. ჩემი ლახანა ჭამე); ამავდროულად
 კი, ამბობდა: “გადაქცეულა” ხებრობა ფინთია, მინემე გე”გნეფს, შაკა”
 ეგიღეფს”-ო (“შერეულად ლაპარაკი ცუდია, ვინმე გაიგონებს, დაგცინებს”) და,
 თითქოსდა ამის დასამტკიცებლად, ზემოთ მოყვანილი ანეკდოტი გვიამბო,
 რომელშიც ლაზის გასაშარებლად, შეგნებულად მიმართა კოდ-სვიჩინგს, ანუ
 ფორმათა ისეთ შერევას, რაც ჩვეულებრივ, ლივანურ კილოზე ამეტყველებული
 ლაზებისთვისაა დამახასიათებელი.

დასკვნა. მურღულის ხეობაში, სადაც საუკუნეთა მანძილზე, კონტაქტურად
 თანაარსებობს ავტოქთონური ქართველური (ლაზური და ლივანური
 დიალექტები) და გაცნობებით უფრო პრესტიჟულად მიჩნეული თურქული
 (სტანდარტული ფორმისა და ართვინულ-ყარსული დიალექტის სახით) ენობრივი
 სისტემები, ერთდროულად ფიქსირდება როგორც ლაზურ-ლივანური დიგლოსია,
 ისე ქართველურ-თურქული ბილინგვიზმი, რაც უნიკალურ შემთხვევადაც კი
 შეიძლება ჩაითვალოს; თუმცა, გარკვეულწილად მსგავსი ვითარება დასტურდება,
 აგრეთვე, საქართველო-თურქეთის უშუალოდ მოსაზღვრე სხვა მხარეებშიც —
 მდ. ბელღევანისწყლის ხეობაში (ბორჩხის ილჩე, თურქეთი) გაღმა და გამოღმა სარფში
 (ზოფის ილჩე, თურქეთი და ხელვაჩაურის რაიონი, საქართველო) და ა.შ.

დამოწმებული ლიტერატურა

ბოკამბა-ეიამბა, 1989 — George Bokamba-Eyamba, “Are there syntactic constraints on code-mixing?”. *World Englishes* 8 (3): pp. 277–92; London-New York, 1989.

ვერტჰაიმი, 2003 — Suzanne Wertheim, *Linguistic purism, language shift and contact-induced change in Tatar*. University of California, Berkeley dissertation, 2003.

ვექილოვი, 1966 — Афрасия Векилов, “особенности склонения имён существительных в турецких диалектах Малой Азии”, Сб. Филология и история Стран Азии и Африки. стр. 131-142; Ленинград, 1966.

ლი ვეი, 1998 — Li Wei, “The ‘Why’ and ‘How’ Questions in the Analysis of Conversational Code-switching”. In *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction, and Identity*: pp. 156–76; London, 1998.

ქლაინი, 2000 — Michael Clyne, “Constraints on code-switching: how universal are they?” in *The Bilingualism Reader*: pp. 12-30, London, 2000.

MIKHEIL LABADZE

ON THE MIXTURE OF SPEECH CODES OF KARTVELIAN DIALECTS IN THE MURGHULI RIVER VALLEY (The Republic of Turkey)

In the specialists literature two main types of code mixing are distinguished: code-mixing and code-switching (Bokamba-Eiamba 1989, Li Vei 1998, Kreine 2000); the first type implies diachronic process – receiving C on the basis of mixing A and B codes; the other type implies synchronic process – that is, A and B codes exist simultaneously under the equal rights or under unequal conditions when one of the two codes is more prestigious and dominates the other.

Code-switching is a spontaneous unconscious process that occurs only in the type of communities, where there is a complete bilingualism or diglossia, in other words, the community members have equal competency in both A and B languages (or dialects).

Five basic sub-types of code switching have been identified:

1. Tag-switching – adding up B – language/dialect lexical unit, so called “tag”, at the beginning or ending of A language;

2. Intra-sentential switching – incorporation of B language/dialect lexical unit within A language/dialect;

3. Extra-sentential switching, – turning from the A language/dialect phrase to B language/dialect phrase;

4. Phonemic-morphological switching, – borrowing phonemes or/and morphemes from B language/dialect to A language/ dialect; also while speaking B language/dialect the speaker substitutes phonemes with some other usual phoneme alien to A language/dialect;

5. Calque switching – results spontaneous generation of lexical and grammatical calques in language dialect by the influence of B language/dialect. In the Murghuli Valley (Turkey) autochthon Kartvelian population (Laz and Livanians) live for many centuries in close contacts together with Turkish language system, the latter (Turkish-Arthvin-Karsian dialects) being regarded as prestigious, the situation results in simultaneous Laz-Livianian diglossia, and Kartvelian-Turkish bilingualism, which can be considered linguistically unique condition.

Consequently, in the Kartvelian speeches of the valley all the five types of code switching are attested; the more so, Laz and Livianian dialect codes are under the strong influence of the Turkish language. It is also noteworthy that the Turkish language in this region functions with two forms_ 1) official literary Turkish and 2) colloquial, dialect form; the first one is used for formal communications and in mass media, the other in everyday life. Colloquial Turkish of the Murghuli valley is related to Arthvin-Qarsian dialect, which in it turn has the evident Kartvelian-Armenian substrata hew.

Officially all the inhabitants of the Murghuli Ilche are Turks, irrespective of their ethnic origin; hence, all people in Murghuli (apart from a negligible number of very old people) speak Turkish – the state language. Turkish is also spoken in family atmospheres, together with Kartvelian dialects; Turkish is also the sole language of instruction at schools.

მაია მიქაუტაძე

მიცემითი ბრუნვის გამოსატყვევებელი და ფუნქციონირების იმერხეულში

მიცემითი ბრუნვა, როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, ერთ-ერთი უძველესი ბრუნვათაგანია ქართულში; შესაბამისად, მისი ფუნქციებიც განსხვავებული და ნაირგვარია.

უძველესი წერილობითი ძეგლების მონაცემების მიხედვით, მიცემითი ბრუნვა ორგვარი დაბოლოებით გვხვდება: გაუვრცობელითა და გავრცობილით. რაც შეეხება ფუნქციებს, ამ ბრუნვით გადმოიცემოდა ქვემდებარე, პირდაპირი დამატება, ირიბი დამატება, უბრალო დამატება; მიცემითი გვხვდებოდა ადგილის გარემოებად, დროის გარემოებად, რთულ ზმნებში, უფროობითი ხარისხის ფორმებთან...

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში მიცემითი ბრუნვის გადმოცემის წესი იგივეა; მის ზემოთ ჩამოთვლილ ფუნქციათაგან კი უმრავლესობა შენარჩუნებულია.

იმერხეულ დიალექტში მიცემითი ბრუნვა სხვადასხვაგვარად გამოიხატება: გვხვდება როგორც მხოლოდ ბრუნვის -ს ნიშნით, ასევე გავრცობილი ფორმით; ამასთან, არც თუ იშვიათად, იკარგება ბრუნვის ნიშანი და ფორმა წარმოდგენილია ფუძის სახით.

მაგალითად:

გაუვრცობელი ფორმით: ლეკის **ხეს** მოვსჭრი; ბაწა **ზმას** სახელ დოუზახებთ; **თელას** ფიჩხათ მოვსჭრი; **ქვას** დავდებდით, იმ **ქვას** საქოლავი ქვია...

გავრცობილი ფორმით: **ფქვილსა** გავცრი გობში; დიდ **ზმასა** "ტადოს" ვეტყვით; აქ **წისქვილსა** ასაწევ-დასაწევი ფეჭი, მაჭიხელში მიწახაბაი იციან, ჩუენ **ყართფსა** ვეტყვით...

ფუძის სახით: **კოვზებ** მოვხუეწავ; **უდელ** შუაში კოტა აქ; **მარჯილ** აქ საცურავი, კოფო; **ცაცხვ უხლამურ** ვეტყვით...

მიცემითის ბრუნვის ფუნქციები იმერხეულშიც ნაირგვარია:

მიცემითი ქვემდებარედ:

ძველი ქართული წერილობითი ძეგლების მიხედვით, ქვემდებარის გამოხატველი მიცემითი ბრუნვა ყველა შემთხვევაში გავრცობილი -ს-ა ფორმით იყო წარმოდგენილი, თუ იგი ადამიანის სახელი ან ნაცვალსახელი არ იყო. ამ უკანასკნელთ მხოლოდ -ს ჰქონდათ (ი. იმანიშვილი, 1957, გვ. 686).

თანამედროვე ქართულში მიცემითში მდგომი ქვემდებარე, საზოგადო სახელი იქნება თუ საკუთარი, გვხვდება როგორც გაუვრცობელი, ასევე გავრცობილი ფორმით. ნაცვალსახელები კი მხოლოდ გაუვრცობელი სახითაა.

იმერხეულშიც დღეს ამ მხრივ გარჩევა არ გვაქვს: გავრცობილი -ს-ა ფორმით წარმოდგენილია როგორც საზოგადო, ისე საკუთარი სახელები (ნაცვალსახელები ქვემდებარედ აქაც მხოლოდ გაუვრცობელი ფორმით გვხვდება):

კაცსა ქორი შუუდგამს და თივას ინახავს შიგან; **ქემალსა** თელი უქნია ქი, ტაიამ მუსაფირები წამუსახაო, მუჟედ უყავით სახლშიო...

მიცემითი პირდაპირ დამატებად:

ძველ წერილობით ძეგლებში პირდაპირი ობიექტის გადმომცემი მიცემითი ბრუნვა წარმოდგენილია სრული ნიშნით: -ს-ა (მხედველობაში არ გვაქვს ადამიანთა სახელები და ნაცვალსახელები) (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 687)

თანამედროვე ქართულში პირდაპირი ობიექტის გადმომცემი მიცემითი წარმოდგენილია როგორც გავრცობილი, ასევე გაუვრცობელი სახით; განსხვავება საკუთარ და საზოგადო სახელებს შორის არ არის.

იმერზეულში, თანამედროვე ქართულის მსგავსად, მიცემით ბრუნვაში მდგარი პირდაპირი ობიექტი წარმოდგენილია როგორც ოდენ ბრუნვის ნიშნით, ასევე მავრცობთან ერთადაც; ამასთანავე იგი ხშირად კარგავს ბრუნვის ნიშანს და ფუძის სახით გვხვდება.

მხოლოდ ბრუნვის ნიშნით გადმომცემული მიცემითი:

ბაშთან **გოშას** ჩავყრით, **ქვას**; **თივას** ინახავს შიგან; ახალმოყვანილებ ზუელათ **დოდოფალს** ეტყოდენ, ახლა **მენგეს** უზახიენ; ახისხისკენ სოფლებში **თურქჩას** ლაპარაკობენ — ყვირალას, მიქელეთ, ჭინალში; **ზურნას** ვუკრავ, ჩაღღი ვარი; **თელას** ფიჩხათ მოვსურით; მანატბა, ხოზღევი, მაჩხატეთი, აგარა, წეთილეთი და სვირევეანი **გურჯიჯას** ლაპარაკობენ, მარა თურქჩაც იციან...

გავრცობილი ფორმით გადმომცემული მიცემითი:

სახლებსა ჩუენ ვაშენებთ; ერთამზან დადექით და გაქმევ **აჯორიკასა**; **ჯარსა** გავრეკავთ "ვიოში" ძახილით; **ფარჩასაც** მეიტანებენ, სამი არშინი, ოთხი არშინი იქნება; გადასაშუებით დააშრობ **წყალსა**; **ფქვილსა** გავცრი გობში; **წყავსა**, **ხუროსა** ზამთარში ვაქმევთ საქონელსა; პატარა წისქვილ ვეტყვით **ბუჭულასა**...

ფუძის სახით გადმომცემული პირდაპირი ობიექტი:

ქარიშებ გავსწევთ, დავფენთ, დავარბგებთ ოდიებსა, მიორეს; კარის **ფიცრებ** შევკრავ; ქოქლიეთ კასრი არ იციან, **კროჭ** იტყვიან; კანდრაიც არი, **ყველ** ჩააწყობ; შევბაბამ **არებ** წყვილათ; ზუელათ წყებლით **ხრილებ** გავაკეთებდით, გამუაბემდით; **კოვზებ** მოვზუფწავ; ცაცხვის ფიჩხი **კბილებ** მოკუტეამს, მოჭრის საქონელსა; გადახურვამდინ **ბაძრად** დავასობთ; ცაცხვ **უნლამურ** ვეტყვით...

მიცემითი ბრუნვის ნიშანს ზოგჯერ კარგავს პირდაპირი ობიექტის გადმომცემი ნაცვალსახელიც:

მეორე, ჰო. იონჯა გამოა. **იმა** სამ-ოთხზე ემევისქით, მოვთიბავთ ჩვენ; გძელა არი. აქ **იმა** ებნევიან (შ. ფუტკ.)...

პირდაპირი ობიექტის გადმომცემი მიცემითი ბრუნვის ნიშანს ზოგჯერ კარგავს ქართულურში, კახურში, ზემოაჭარულში, სისტემებრ - ლენზეულურში...

ერთისა და იმავე პირის მეტყველებაში, ერთ ფრაზასა თუ წინადადებაში შეიძლება გვერდიგვერდ იქნეს გამოყენებული პირდაპირი დამატების გადმომცემი მიცემითის სამივე ვარიანტი:

ქარიშებ გაწვეენ. გოშაზე გაწვეენ **ქარიშსა**; ლეკის ხეს მოვსური. **ნედლსა** გავქოფიტავ — **ტყავ** გავაზროფ; **ეწერ** ებელი არ ღუუგებთ// ღოუგებთ. **ეწერსა** სანებვემიც გადაჰყრიანო, იტყოდენ...

მიცემითი ირიბ დამატებად:

V-XI სს. წერილობით ძეგლებში ირიბი დამატების გადმომცემი საზოგადო სახელი ყოველთვის გავრცობილი სახით გვხვდება, ადამიანის აღმნიშვნელი საკუთარი სახელები გაუფრცობელია, გეოგრაფიული სახელები კი — გავრცობილი (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ.688-689).

თანამედროვე ქართულში ირიბი ობიექტის გამოხატველი საზოგადო სახელები გვხვდება როგორც მარტივი, ასევე რთული ფორმით.

იმერხეულში ირიბი დამატება გვხვდება მხოლოდ ბრუნვის ნიშნით, გავრცობილი სახით, ან ბრუნვისნიშანდაკარგული, ოდენ ფუძით.

მხოლოდ ბრუნვის ნიშნით გადმომცემული ირიბი ობიექტი:

დიდ ზმასა “ტადოს” ვეტყვით, პაწა **ზმას** სახელ დოუზახებთ; მე

ისმეილას არ მივყუები, რალა ჩამომკილია...

გავრცობილი სახით გადმომცემული ირიბი ობიექტი:

შავშეთის **წყალსა** გზა მიდევს შავშეთისკენ; ჯარის **არაბასა** დოუდგა ქვირთი და წვილი; დიდ **ზმასა** “ტადოს” ვეტყვით; ტიტვინადამ წყალი გამოდის და ზდება **ბორბალსა**; წყავსა, სუროსა ზამთარში ვაქმევთ **საქონელსა**; ასე უზახიან **თასა**; ცაცხვის ფიჩხი კბილებ მოკმეთამს, მოჭრის **საქონელსა**...

ბრუნვისნიშანდაკარგული ირიბი ობიექტი:

ახალმოყვანილებ ზუელათ დოდოფალს ეტყოდენ; ეს შავშეთის გზაა, შავშეთის **წყალ** მოყუება; დევჩვიენით **ზამთარ**; პატარა **წისქვილ** ვეტყვით ბუჭულასა; **ცაცხვ** უხლამურ ვეტყვით...

ირიბი დამატების გადმომცემი საკუთარი სახელები გვხვდება როგორც გავრცობილი, ასევე გაუფრცობელი ფორმით, მაგრამ არასოდეს ეკარგებათ მიცემითი ბრუნვის ნიშანი: **შადიმანსა** უთხარი, გადმოიღენ, გუნებატრებიან...

პირდაპირის მსგავსად, ირიბი ობიექტის გადმომცემი მიცემითი ბრუნვის ნიშანს ზოგჯერ კარგავს ქართულურში, კახურში, ზემოაქარულში, სისტემებრ - ლეჩხუმურში...

მიცემითი უბრალო დამატებად:

V-XI საუკუნეების ქართული წერილობითი ძეგლების მონაცემთა მიხედვით, მიცემითში მდგარი უბრალო დამატება გადმოიცემოდა როგორც თანდებულიანი, ასევე უთანდებულო ფორმით. უთანდებულო მიცემითის გამოყენების სიხშირე ძალიან მაღალი იყო (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 690-694).

თანამედროვე ქართულში უთანდებულო უბრალო დამატება მიცემითში ძალზე იშვიათია (ე. ფეიქრიშვილი, 1996, გვ. 101).

იმერხეულში უბრალო დამატების გადმომცემად მიცემითი ბრუნვა ძირითადად თანდებულიანი სახით გვევლინება:

ქირიშებ გაწევენ. **გოშაზე** გაწევენ ქირიშსა; ჩვენ აქ სულ ბევრი კაკლისთვინ წეიკიდებიან, კაკლის **კრეფაზე**; **ერთმანეთში** ვართ ჩვენ ასე; დუზი ასე **ხ(ქ)ენერებზე** შამოვლილი იყო, შუაჲ ცარიელი, ლამაზი (შ. ფუტკ.) ...

მიცემითი ადგილის გარემოებად:

მიცემითი ბრუნვის ერთ-ერთი უძველესი ფუნქციაა ადგილის გარემოების გადმომცემა. უძველესი ქართული წერილობითი ძეგლების მიხედვით, ადგილის გარემოება გადმომცემულია მიცემითია, რომელსაც ა) მარტივი ნიშანი აქვს (წარვიდა უდაბნო-ს); ბ) გავრცობილი ნიშანი აქვს (შეაყენა იგი საპყრობილეს-ს-); გ) ერთვის თანდებული (უმთავრესად “შინა” და “ზედა”; ბრუნვის ნიშანი

აქ ჩვეულებრივ სრულია, იშვიათად — მარტივი: გზებსა ზედა, დაბასა შინა, საპყრობილეს შინა) (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 694).

ძველი წერილობითი ძეგლების მონაცემთა მიხედვით, მიცემითში დასმული გეოგრაფიული სახელი გაუვრცობელია, როცა ადგილის გარემოებაა და გამოხატავს მიმართულებას ("წარემართა მცხეთას"), იშვიათად — სადაობითს ("იქმნა ენისკოპოს სამცხეთს"). სადაობითს გამოხატავს ზოგჯერ გავრცობილი მიცემითის ფორმაც ("იყო მცხეთასა..."). თუ მიცემითში დასმული სახელი თანდებულაინია, მაშინ ის შეიძლება გავრცობილი იყოს: იზხანსა ზედა, მერესა შინა. გავრცობილია აგრეთვე ფორმა, თუ მას ახლავს მსზღვრელი: ყოველსა ეგბ ჯგესა (რ. სალინაძე, 2008, გვ. 66).

თანამედროვე ქართულში მიცემითში დასმული ადგილის გარემოება თანდებულაინიცაა და უთანდებულოც.

იმერხეულში მიცემითში დასმული გეოგრაფიული სახელები მიმართულებას გამოხატავენ თუ სადაობითობას, ამას მნიშვნელობა არა აქვს, შეიძლება გავრცობილიც იყოს და გაუვრცობელიც, თუმცა სინშირით მიმართულების გამოხატველი გაუვრცობელი ფორმები მეტია:

ა) მარტივნიშნაინი მიცემითი ადგილის გარემოებად:

ვოდელაი იცოდენ. **ბზათას** ფაიყ დედემაც იცოდა; **აბიზახ** არის ქილისა; **ზენდაბახ** ზოგი ადგილის სახელი მახსოვს; ეს გზა მიდის **მუხობანს**, ჩიკთახანების თავში გეიარს; გზა იქილამ მიდის **ხანთუშეთს**; ვანთისკენ მინავალი გზა მიდის **გურნათელს**, **მორაზოზს**, **ზენდაბახს**...

ბ) გავრცობილნიშნაინი მიცემითი ადგილის გარემოებად:

მე **დავნაკეთხა** მივალ, ხუალამდი არ მელოდნეთო; ერთი ბაჭოი **ქოქლიეთხა** მყავს, დიობნის არაში ქუეშეთ არი; ისინი ამოჰყენენ ამათ. **წეთილეთხა-ნა** მოვსწეოდით (შ. ფუტყ.)...

გ) თანდებულაინი მიცემითი ადგილის გარემოებად:

მაქინელში მიწახაბაი იციან, ჩუენ ყართოფსა ვეტყვი; **დოლიხყანაში** ქილისაა, დღესაც დგას; გზა მიდის **ოართა ქოდეში** — **ბერთაში**; მიველით სოფელ **წეფთაში**; **შავშეთში** სამოზდაშვიდი სოფელია; ყარშიბერ **თერეფზე** მიდის არდანუჭის გზა; ესენი აჰა ი **ხახლეფთან** გავალთ; ამ **ალაგზე** ასე მოყორილი იყო ეს, ეს ალაგი ასე; იქ **ნაფუზარში** დევობადე; **ხაყდარში** ალთომში ალთილამ ამუელ, ალთომში ალთილამ ამუელ **ხაყდარზე**, სახლი მაშინ გავაკეთე (შ. ფუტყ.)...

იშვიათად იმერხეულში -ში თანდებულაინ მიცემითში მდგომ სახელს ერთვის **შოგან** ზმნიზღდაც (მსგავსი შემთხვევები იშვიათად დასტურდება თანამედროვე ქართულშიც):

და, **ყუში შოგან** ჩაყვრით, ამოქორილი გვაქ ყუი (ჰა, ღრმა ორმო — მ.მ.).

უიშვიათესად, -**შოგან** ფორმანტი ერთვის ადგილის გარემოების გადმოცემ ბრუნვისნიშნაინ მიცემითსაც: **ინეგოლს შოგან** ხარა? ამ შემთხვევაში იმერხეული სხვა ქართული ქვესისტემებისაგან განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს.

დ) ამავე ღროს, ძალზე ხშირად გვხვდება ფუძის სახით წარმოდგენილი ადგილის გარემოება:

ზამთარი **იხტანბულ** გამეყვანე ლარქებთან; **ქოქლიეთ** კასრი არ იციან, კროქ იტყვიან; **შავშეთ** მისლამდი არის სათლელის ციხე; მეც წევდენა **ბათუმ**, ზურნაცა წველო და ვასეირო იქავრები; მიველით **იფკრეველ**; მარჯუენა თერეფის გზა მივა **შავშეთ**, მარცხენა თერეფის გზა **იმერანევე**...

ერთისა და იმავე პირის მეტყველებაში, ერთ ფრაზასა თუ წინადადებაში ადგილის გარემოებად შეიძლება შეგვხვდეს მიცემითის სხვადასხვა ვარიანტი:

ახისხისკენ სოფლებში თურქჩას ლაპარაკობენ — **ყვირაღას**, **მიქელით**, **ჩინალში**; ერთი ბაჭოი **ქაქლიეთხა** მყავს, დიობნის არაში ქუეშეთ არი. ერთიც — **შოლტიყვე** მყავს, ისა მალ-მალ წადიოდა **ბურხახ**; არაბაით ახვალ **ქაქლეგ**, **მაჩხატეთ**, **მანატხახ**...

იმერხეულში ადგილის გარემოება იშვიათად გამოიხატება მიცემითში დასმული ნანათესაობითარი სახელებითა და კუთვნილებითი ნაცვალსახელით:

ჩვენსა ბენჯილი ამბობენ. თავისთავ იფიქროფს მარტო - ჩემი იყოს, ჩემი ემევენა; **ჩუნენსა** მექთებ ეტყვიან საწერაესა; დაგანახვებ **გადმეინთხა** გასწლამდი; მარტო ა ესენი არ არიან, არა, **გადმეინთხახ** არიან, წყვიდეთ. იქ მოვძებნოთ...

მსგავსი ვითარება ზოგჯერ სხვა ქართველურ დიალექტებშიც გვხვდება (ხევსურულში, თუშურში, რაჭულში, სამცხურ-ჯავახურში, იმერულში, ლეჩხუმურში, აქარულში...)

თუ ძველ ქართულში ადგილის გარემოების მიცემითის ფორმა მეტწილად უთანდებულო იყო, ახალში იგი თანდებულთან ფორმებთან შედარებით ძალზე იშვიათია (ქ. ფეიქრიშვილი, 1996, გვ. 120). ასეთივე სურათია თანამედროვე დიალექტებში. რაც შეეხება იმერხეულს: აქ ამ მხრივ დაახლოებით თანაბარი სიტუაციაა, თუმცა უთანდებულო ფორმათა დიდი წილი გეოგრაფიულ სახელებზე მოდის.

მიცემითი დროის გარემოებად:

დროის გარემოების გამოხატვაც მიცემითის ერთ-ერთი უძველესი ფუნქციაა. ძველ ქართულში დროის გარემოება მიცემითში წარმოდგენილია მარტივი, გავრცობილი, ან თანდებულიანი ფორმით (ი. იმნაიშვილი, 1957, გვ. 697).

თანამედროვე ქართულში დროის გარემოება მიცემით ბრუნვაში გვხვდება როგორც თანდებულიანი, ასევე უთანდებულო სახით. უთანდებულო მიცემითი გამოიყენება მაშინ, როცა ვასახელებთ კვირის დღეებს, თვეებს, წლებს, გარკვეულ რიცხვს, დროის მონაკვეთს. უთანდებულო მიცემითი ფორმის მიხედვით ორგვარია: მარტივი და რთული (ქ. ფეიქრიშვილი, 1996, გვ. 129).

იმერხეულ დიალექტში დროის გარემოებად უთანდებულო მიცემითი ბრუნვა გვხვდება როგორც ბრუნვის ნიშნით, ასევე ფუძის სახით, უნიშნოდ:

გაზაფხულ სოფელში მუელ, ყანა-ჭალობა ვქენ; ჩომას ვაქმევთ, იშთა, ამა **წრეველ** არ მეგვეითიბა ჩვენაც; არის და, **წრეველ** რაქბა არ არისა; დოლისყანაში ქილისა, **დღეხაც** დგას; **ხადლობიხანს** ამაჟალ...

თანდებულიანი მიცემითი დროის გარემოებად ბევრად უფრო ხშირად გვხვდება, ვიდრე უთანდებულო და, მით უმეტეს, უნიშნოდ:

ზაფხულში ემესიქეთ, ამ ხიებ დაკაფავთ, **ზამთარში** ჩომას ვაძღვეთ; ახლა თრაბზონ ვარ, იქ კეითხულოფ, **ზაფხულშიც** აქ მოვდივარ; **მარტში** მოვთხარი, თოჯით, ჰე; ყვალამფერ შეიწყნარებ, გექნება, ედ წახვალ, **მაიშში** გაქ, ეიღებ, მეიტან, იქნება; ზათე ყართოფის დათესვამდინ, **მარტში** ემემდინ არი; ჩემ **ბადვობაში**, ამ ალაგს საყდარ უძახიდენ...

უთანდებულო მიცემითი ადგილისა და დროის გარემოებებს სხვა ქართველურ დიალექტებშიც გამოხატავს (ხევსურულში, ფშაურში, თუშურში, რაჭულში, ქართლურში, გურულში...). მიცემითი ბრუნვის ნიშნის დაკარგვისა და მხოლოდ ფუძის სახით ადგილისა და დროის გარემოებების გადმოცემის

შემთხვევები კი ძალზე იშვიათია და დასტურდება ხეცურულში, ფშაურში, რაჭულში, ზემოაჭარულში...

როგორც ჩანს, იმერხელში ჭერ კიდევ სისტემებზე მოქმედებს ის უძველესი ვითარება, რაც სხვა დიალექტებში უიშვიათესად არის შემორჩენილი.

ასეთია ზოგადად იმერხელ დიალექტში მიცემითი ბრუნვის გადმოცემისა და ამ ბრუნვის ფუნქციების გამომხატველი სურათი. როგორც ანალიზმა აჩვენა, აღნიშნულ დიალექტში თავს იჩენს როგორც არქაული, ისე თანამედროვე ქართულისათვის დამახასიათებელი ნიშნები. ამას გარდა, სახეზეა იმერხელის თავისებურებანიც.

დამოწმებული ლიტერატურა

ი. იმნაიშვილი, 1957 — ი. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ქართულში, თბ., 1957.

რ. სალინაძე, 2008 — რ. სალინაძე, ძველი ქართული ენა (V-XI საუკუნეები), თბ., 2008.

ე. ფეიქრიშვილი, 1996 — ე. ფეიქრიშვილი, ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1996.

შ. ფუტყარაძე, 1993 — შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.

აწესუ ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მასალები.

MAIA MIKAUTADZE

EXPRESSION AND FUNCTIONS OF THE DATIVE CASE IN THE IMERKHEVIAN DIALECT

Dative case is expressed in different ways, namely, it occurs with the –s case marker, or in the extended form; in addition, not infrequently, the case marker is lost and the dative case form coincides with the word stem: *Patsa zmas sakhels douzakhebt; did zmasa "tados" vetqvit; tsatskhv ukhlamur vetqvit.*

Dative case function in Imerkhebian is the following: expressing subject, direct object, indirect object, simple object, adverbial modifiers of place and time...

The subject in the dative case is represented with an extended case marker – s form, while pronouns occur as subjects without extended forms: *katsa kori sheudgams da tivas inakhavs shigan; kemalsa teli uknia ki...*

The direct object in the dative is expressed either with an un-extended or extended case marker, or often in the form of word-stem: *akhalmokvanileb zuelat "dedopals" etqodnen; sakhlebsa chuen vashenebt; karis pitsreb shevkrav...*

Dative case marker is often lost with the pronoun expressing the direct object: *ak ima ebnebian...*

With these features the Imerkhebian dialect differs from both old and modern Georgian.

Indirect object in Imerkhebian occurs with un-extended or extended case markers, with word-stem: *me ismeilas ar miuqvebi; shavshetis tsqalsa gza midevs shavshetisaken; devehvienit zamtar...*

Proper names as indirect objects never lose the case marker: *shadimansa utkhari, gadmoiden, guenatrebian...*

Simple object in Imekhebian is mainly expressed with post-positional dative: *ak sul kaklistvin tseikidebian krepace...*

As for the dative expressing the direction and origination conveyed by the place-names they might have either un-extended or extended case markers. Post-positional dative is also widely used as the adverbial modifier of place.

opizas aris Kilisa; es gza midis mukhobans; me davnaketsa mival, khualamdi ar melodneto ... shavshetshi samozdashvidi sopelia...

Very rarely adverbial modifier of place in the dative case is rendered with the adverb – *shigan*; in such cases the case marker is always present:

inegolš shigan khara?

As different from the historical or modern data of the Georgian language adverbial modifiers of place often occur with only word-stems: *kokoliet kasr ar itsian, krotch itqvian...*

In the adverbial modifier of time dative without postposition occurs both with case marker and without it, in the world-stem form: *gazapkhul sopelshi muel; dolisqanashi kilisaa dgesac dgas...*

Post-positional dative occurs more often as time adverbial than dative without postposition and even more frequently without the case marker: *martshi movtkhri tokhit; chem balghobashi am adgilas saqdar udzakhiden...*

As the analysis has shown the characteristic features of old and modern Georgian are both preserved in the given dialect. In addition to them there are peculiarities characteristic solely to Imerkhebian.

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

ღაპომ წართელი და “სამუსლიმანო საქართველო”

აკაკი წერეთლის უფროსი ძმის — დავით როსტომის ძე წერეთლის (1832-1902 წწ.), როგორც მწერლის, პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის, სახელი დღეს თითქმის მთლიანად უცნობია არა მარტო ფართო საზოგადოებისათვის, არამედ თვით სპეციალისტთა უდიდესი ნაწილისთვისაც კი. არადა ქართული მწერლობის ამ უპრეტენზიო წარმომადგენლის შემოქმედება ასეთ სრულ უგულვებლყოფას ნამდვილად რომ არ იმსახურებს; ამას თუნდაც ის ფაქტიც ადასტურებს, რომ გარკვეული დროის განმავლობაში “ძველებური ამბების” რუბრიკით გამოქვეყნებული მისი რამდენიმე მინიატურა აკაკის დაწერილი ეგონათ და დიდი მწერლის ტომეულებშიც კი იყო შეტანილი. ხოლო დავითის ერთ-ერთი მინიატურის წაკითხვით აღფრთოვანებულ ილია ჭავჭავაძეს აკაკისთვის საგანგებოდაც კი უთხოვია მისი ძმის გაცნობა.

სამწუხაროდ, დავით წერეთელს ლიტერატურული საქმიანობა თავისი ცხოვრების მნიშვნელოვან ნაწილად არ გაუხდია და ამ მიმართულებით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და ფასეული მას არაფერი შეუქმნია. თუმცა, როგორც უკვე ითქვა, მისი მოკრძალებული შემოქმედებითი მემკვიდრეობა ნამდვილად იმსახურებს მეტ ყურადღებასა და სათანადო ადგილის მიჩენას ჩვენი კულტურის ისტორიაში.

დ. წერეთლის შემოქმედებითი მემკვიდრეობიდან თანამედროვე მკითხველისთვის ყველაზე მეტად ფასეული და მნიშვნელოვანი XIX საუკუნის 70-იან წლებში მის მიერ გაზეთ “დროებაში” გამოქვეყნებული ის პუბლიცისტური წერილებია, რომლებიც მწერალმა იმხანად დედამამშობლოს ახლად შემოერთებულ ე. წ. “სამუსლიმანო საქართველოში” არსებული მდგომარეობის აღწერას მიუძღვნა.

როგორც ცნობილია, დ. წერეთელმა ჯერ 1877-78 წლებში გამართულ რუსეთ-თურქეთის ომში მიიღო აქტიური მონაწილეობა, ომის დამთავრების შემდეგ კი, 1878-81 წლებში, ოსმალეთის იმპერიის ოთხსაუკუნოვანი ბატონობისაგან ახლადგანთავისუფლებულ და დედამამშობლოს შემოერთებულ მაჭახლის ხეობაში მუშაობდა სამხედრო-საპოლიციო უზნის უფროსად. მაჭახელში სამსახურის პერიოდში დ. წერეთელი გაზეთ “დროებაში” სისტემატურად აქვეყნებდა წერილებს იქაურობა ყოფის შესახებ, აგროვებდა ე. წ. “ოსმალის საქართველოსთან” დაკავშირებულ საინტერესო ინფორმაციებსა და ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს.

როგორც დავით წერეთლის მიერ ბათუმის სამხედრო ოლქის გუბერნატორ, გენერალ-მაიორ კომაროვისადმი 1878 წლის 6 ოქტომბერს წარდგენილი მოხსენებითი ბარათიდან ვგებულობთ, მაჭახლის სამხედრო-საპოლიციო უზნის ახლადდანიშნულ უფროსს, დაკისრებული სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების დაწყებისთანავე, სექტემბერში, გუბერნატორის დაავლებით ფეხდაფეხ შემოუვლია ხეობის სოფლები და პირადად გაიცნობია იქ არსებულ ვითარებას.

გუბერნატორისთვის წარდგენილ ზემოთ ხსენებულ მოხსენებით ბარათში იგი მრავალ საინტერესო ცნობას გვაწვდის იმხანად მაჭახელაში დამკვიდრებული მდგომარეობის შესახებ (ასმ, ხელნაწერთა ფონდი, №103, გვ. 9-15).

დ. წერეთლის ინფორმაციით, 1878 წლის სექტემბრის ბოლოსათვის მაჭახლის ხეობის სოფლებში სულ 1409 კომლი ყოფილა (ეოტა მოგვიანებით, გაზეთ "დროების" 1878 წლის 21 ნოემბრის ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში — "მაჭახელა (ერთი თვალის გადასვლა)") დ. წერეთელს თავის დაქვემდებარებაში მყოფი მაჭახლის საპოლიციო უბანში მცხოვრებ კომლთა (მოსახლეთა) რაოდენობა 2500-მდე აქვს გაზრდილი).

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, ხსენებულ მოხსენებით ბარათში დ. წერეთელი იმ უმძიმეს ეკონომიკურ მდგომარეობაზეც ამახვილებს განსაკუთრებულ ყურადღებას, რომელიც დედასამშობლოსთან სულ რაღაც რამდენიმე კვირის წინათ შემოერთებულ მაჭახლის ხეობის სოფლებში არსებობდა იმხანად. სახელდობრ, რუსეთის იმპერიის უმაღლესი ხელისუფლების მიერ ხეობის საპოლიციო უბნის უფროსად ახლადგამწესებული დ. წერეთელი ბათუმის გუბერნატორს გულისტკივილით აუწყებდა იმ ფაქტს, რომ, უგზოობის გამო, მაჭახლის ხეობა ფაქტობრივად მთლიანად იყო მოწყვეტილი გარესამყაროს.

ამ თვალსაზრისით მდგომარეობას კიდევ უფრო მეტად ართულებდა მდინარე აჭარისწყალზე ხიდის არარსებობა. დ. წერეთლის ინფორმაციით, უგზოობის გამო, მაჭახლელები იმდენადაც კი ყოფილან შეეწუხებულები, რომ მათ არათუ ბათუმსა და მათ მეზობლად მდებარე შავშეთის სოფლებში უძნელდებოდათ წასვლა, არამედ ერთმანეთთანაც ვერ ახერხებდნენ თავისუფლად დაკავშირებას.

ნიადაგის სიმწირის, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობისთვის გამოსადეგი მიწებისა და საძოვრების ნაკლებობის გამო, უმძიმეს ეკონომიკურ მდგომარეობაში მცხოვრები ხალხი საარსებო სახსრის მოსაპოვებლად სხვაგან ეძებდა სამუშაოს. დ. წერეთლის ინფორმაციით, მაჭახლელთა ამდაგვარი ყოფა კიდევ უფრო მეტად გაუარესდა 1877-78 წლების ომის შედეგად. რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მათი მხარის მოქცევის გამო, მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი გაურკვეველ მდგომარეობაში იმყოფებოდა და შიშით შესცქეროდა მომავალს.

ახალ რეალობასთან შეგუების გზაზე განსაკუთრებულ პრობლემას ქმნიდა სარწმუნოებრივი ფაქტორიც. ოსმალთა ოთხასწლოვანი ბატონობისაგან განთავისუფლებულ და ამჟერად უკვე რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მოხვედრილ ქართულ რეგიონებში თურქეთის ხელისუფლების მიერ მიზანმიმართულად შემოგზავნილი სასულიერო პირებისა და აგენტების მიერ გავრცელებული ყალბი ინფორმაციებით ჩვენი გამაჰმადიანებული მოძმების მნიშვნელოვანი ნაწილი იმდენად იყო თავგზააბნეული, რომ ფაქტობრივად ბოლომდე არ ჰქონდა გაცნობიერებული დედასამშობლოსთან ზემოთ ხსენებული რეგიონების შემოერთების უდიდესი ეროვნულ-ისტორიული მნიშვნელობა.

თურქული მხარის მიერ შემოგზავნილი აგენტები აქტიურად და მიზანმიმართულად ცდილობდნენ მოსახლეობის იმაში დარწმუნებას, რომ რუსეთის შემადგენლობაში მოქცევით ხალხი არა მარტო ეკონომიკური თვალსაზრისით ჩავარდებოდა კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში, არამედ რელიგიურადაც დაღვებოდა გადაგვარების საფრთხის წინაშე. ამგვარი ყალბი

იღვების ქადაგების დროს მათ მთავარ დასაყრდენს, პირველ ყოვლისა, ადგილობრივი ბეგები და ალები წარმოადგენდნენ. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ოსმალური ხელისუფლების ემისრები ხალხს დაბეჭითებით უმტკიცებდნენ იმას, რომ ამ მდგომარეობიდან თავის დახსნის ერთადერთ რეალურ შესაძლებლობას მშობლიური კერიდან მათი აყრა და ოსმალეთში გადასახლება წარმოადგენდა.

დ. წერეთლის სამსახურებრივი მიმოწერიდან ნათლად ჩანს, რომ მაჭახლის ხეობაში მისი საქმიანობის უმთავრესი მიზანი ამ რეგიონში არა მარტო მშვიდობისა და წესრიგის დამყარება იყო, არამედ ადგილობრივ მოსახლეობაში ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებაცა და რუსეთის ხელისუფლებისადმი მათი კეთილგანწყობის დამკვიდრებაც.

ოფიციალური პირებისათვის გაგზავნილ მოხსენებით ბარათებში დ. წერეთელი განსაკუთრებულ ყურადღებას იმ აქტიურ საქმიანობაზეც ამახვილებდა, რასაც იგი მაჭახლის უბნის საპოლიციო უბნის უფროსად მუშაობის პერიოდში ეწეოდა მის სამსახურებრივ დაქვემდებარებაში მყოფ რეგიონში. მაგალითად, ბათუმის სამხედრო ოლქის უფროსს, გენერალ-მაიორ კომაროვს იგი დაბეჭითებით არწმუნებდა იმაში, რომ მაჭახლის ხეობის სოფლებში არსებულ ბოროტმოქმედთა და მძარცველთა ბანდების წინააღმდეგ ბრძოლის გააქტიურება და წარმატებით დამთავრება მანამ არ იქნებოდა შესაძლებელი, სანამ იქ რუსული ხელისუფლება მტკიცედ არ მოიკიდებდა ფეხს (ასმ, ხელნაწერთა ფონდი, №103, გვ. 9-15).

მაჭახელში საქმიანობის პერიოდში დ. წერეთელი არა მარტო ბოროტმოქმედთა ასალაგმად და წესრიგის დასამყარებლად აწარმოებდა უკომარომის ბრძოლას, არამედ ადგილობრივი მოსახლეობის იმ ნაწილის მიმართაც, რომლებიც ცდილობდნენ რუსეთის იმპერიის შემადგენლობიდან ამ რეგიონის გამოსვლისა და კვლავ ოსმალეთთან მის მისაერთებლად ბრძოლისათვის გაეკეთებინათ ორგანიზება. როგორც საარქივო დოკუმენტებიდან თვალნათლივ ჩანს, ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ აქტიურობას, პირველ ყოვლისა, იქაური ბეგები და ალები იჩენდნენ ალი ბეგ კვირიტაძის თავკაცობით (გაზეთ "დროების" 1878 წლის 21 ნოემბრის ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში — "მაჭახელა (ერთი თვალის გადავლება).", დ. წერეთელი აღნიშნავს, რომ მაჭახელში მცხოვრები კვირიტაძეები მეორე გვარსაც — წულუკიძესაც ატარებდნენ).

როგორც კონსტანტინე ერისთავისათვის 1881 წლის 20 თებერვალს გაგზავნილი დ. წერეთლის წერილიდან ირკვევა, პროლამლური მოძრაობის თავკაცები მაჭახლის ხეობის სხვადასხვა სოფლებში გამართულ ფარულ შეკრებებზე საიდუმლო გეგმებს აწყობდნენ ანტირუსული გამოსვლების მოსაწყობად და ოსმალეთში ადგილობრივი მოსახლეობის გადასახლებლად. სამწუხაროდ, ამ შეკრებათა ერთ-ერთი ინიციატორი სული-ბეგ კვირიტაძე-წულუკიძეც ყოფილა — თბილისში აჭარის რეგიონიდან მიწვეული საპატიო სტუმრებისთვის 1878 წლის 20 ნოემბერს გამართული საზეიმო ბანკეტის მონაწილე (ასმ, ხელნაწერთა ფონდი, №103, გვ. 21-26).

ალი-ბეგ კვირიტაძე და ანტირუსულ გამოსვლათა სხვა აქტიური თავკაცები, ყალბი ინფორმაციების გავრცელებით, დ. წერეთლის წინააღმდეგაც აბუნტებდნენ ხალხს და ხელისუფლების ზემდგომ ორგანოებში ცილისმწამებლური საჩივრების გაგზავნით აქტიურად ცდილობდნენ მაჭახლიდან მის გაძევებას. იმისათვის, რომ თავიანთი ამ მოთხოვნისათვის მეტი ძალა და დამაჯერებლობა მიეცათ,

რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლის წამოწყების ორგანიზატორები სოფელ-სოფელ დადიოდნენ და ხალხს ხშირ შემთხვევაში ძალდატანებითაც კი აწერიებდნენ ხელს ამ მოთხოვნაზე.

ხელისუფლების ოფიციალური პირები, მათ შორის, რასაკვირველია, დ. წერეთელიც, კარგად იყვნენ გარკვეული მოვლენათა არსში და ყველაფერს აკეთებდნენ ვითარების ნორმალიზებისთვის. კერძოდ, ამ მიზნით ბათუმის სამხედრო ოლქიდან მაჭახელში დამატებითი ქიანა გაგზავნილი პოლიციელთა ახალი შენაერთი. აი, რას სწერს ამასთან დაკავშირებით იასონ იოსელიანი დავით წერეთელს 1879 წლის 23 მაისს: "მაჭახელის და ბორჩხს შუა, ბატონო წერეთელო, ერთი, ორი ბინა უნდა მიემატოს ამ დღეებში და მხოლოდ მაშინ შეუძლებელია ოსებს სამსახური, რომელთათვისაც ეგრე ზრუნავთ" (ასმ, ხელნაწერთა ფონდი, №103, გვ. 79).

ოს მილიციელთა ეს ახალი შენაერთი მხოლოდ დ. წერეთლის პირად დაქვემდებარებაში რომ იმყოფებოდა, ამის შესახებ პირდაპირ და გარკვევით წერს 1879 წლის 6 მარტს დ. წერეთლისათვის გაგზავნილ წერილში იასონ იოსელიანი: "ბოდიშს გიხდით, რომ დრო არა მაქვს დაწერილებით მოგწეროთ, აქ მყოფი ოსები ცხენებზე მინდორში მელიან. მარამ უნდა მოვახსენოთ, რომ თქვენ, მხოლოდ თქვენ ჩაგაბარეთ ოსები, მათზე უფლება მან თქვენს გარდა არავის აქვს. მე რომ ეგენი გაგაყოლოთ, შემდეგ კამაროსაც მოვახსენე, რომ თქვენს სადგომ ბანაკში თქვენს ბრძანებაში დავნიშნე 35 ოსი მხედარი და 2 ათისთავი" (ასმ, ხელნაწერთა ფონდი, №103, გვ. 56).

მიუხედავად იმისა, რომ დ. წერეთლის პუბლიცისტიკაში მწერლისდროინდელი ჩვენი ყოფის მრავალი საჭირობორტო პაროლემამ დასმული და გააზრებული, მათგან დღევანდელი მკითხველისთვის ყველაზე მეტად ფასეული და საინტერესო, პირველ ყოვლისა, ის წერილებია, რომლებშიც მან დედასამშობლოსთან ახლადშემოერთებულ მაჭახლის ხეობის სოფლებში იმხანად არსებული მდგომარეობა ასახა.

ეს წერილები, რომლებიც 1878-1881 წლებში სისტემატურად იბეჭდებოდა გაზეთ "დროებაში," მწერალმა ხსენებულ რეგიონში პირადად მიღებულ შთაბეჭდილებათა საფუძველზე დაწერა. ასე რომ, სამ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში ე. წ. "ოსმალის საქართველოს" (ილია ჭავჭავაძის სიტყვებით) ნაწილად ქცეული მაჭახლის ხეობის სოფლების დედასამშობლოსთან შემოერთების დროს ამ სოფლებში რეალურად დაშვებულ მდგომარეობის შესასწავლად დ. წერეთლის, როგორც ამ მდგომარეობის უშუალოდ თვითმხილველი კაცის, მიერ მოწვდილ ინფორმაციებს უადრესად დიდი მნიშვნელობა უნდა მივანიჭოთ.

ხსენებული წერილებისადმი ინტერესს კიდევ უფრო მეტად ზრდის ის ფაქტი, რომ როგორც მაჭახლის ხეობის, ისე, საზოგადოდ, ოსმალეთის მიერ მიტაცებული სხვა ქართული რეგიონების შესახებ უფრო ადრინდელი წერილობითი ცნობები ძალზე ცოტა მოგვეპოვება. ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯები, ფაქტობრივად, მხოლოდ გ. ყაზბეგმა, დ. ბაქრაძემ, ე. ვეილენაუშმა და ა. ფრენკელმა გადაადგეს XIX საუკუნის 70-იან წლებში "ოსმალის საქართველოში" მოგზაურობის შედეგად მიღებულ შთაბეჭდილებათა აღწერით.

დასახელებულ ავტორთა მიერ მოწვდილი ინფორმაციის უადრესად დიდი მნიშვნელობის მიუხედავად, მათ ჩანაწერებში ხსენებულ რეგიონში იმხანად

არსებული ვითარება მხოლოდ ფრაგმენტულად და არაყოველთაოდ მოცეკვლადას ასახული, რის გამოც ბევრი რამ დღესაც ბურჟუაზია მოცული და არასაკმარისად ნათელყოფილი.

მართალია, “ოსმალის საქართველოსადმი” მიძღვნილი წერილები XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან მოყოლებული სისტემატურად ქვეყნდებოდა ქართული პრესის ფურცლებზე, მაგრამ ამ პუბლიკაციათა უდიდესი ნაწილი იმ ავტორების მიერ იყო დაწერილი, რომლებიც ამ რეგიონში არსებული მდგომარეობის უშუალო თვითმხილველები არ ყოფილან.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, დ. წერეთლის პუბლიცისტური წერილები რამდენადმე ავსებენ ამ ხარვეზს და არაერთ საფულისხმოდ ინფორმაციას აწვდიან აღნიშნული პრობლემის შესწავლით დაინტერესებულ მკითხველს.

დ. წერეთლის პუბლიცისტური წერილები ქრონოლოგიური თვალსაზრისით ფაქტობრივად ერთ-ერთ პირველ პუბლიკაციებს წარმოადგენენ, სადაც ზუსტადაა დასახელებული მაჭახლის ხეობაში შემავალი ყველა სოფელი მისი ადგილმდებარეობის ზუსტი მითითებით. მაჭახლთა და მაჭახლელებით მწერლის ამგვარი დაინტერესება, პირველ ყოვლისა, იმის ღრმა რწმენით იყო განპირობებული, რომ ჩვენი ქვეყნის ეს პატარა კუთხე “საქართველოს ცოცხალ ისტორიას” წარმოადგენდა (“დროება,” 1878 წ. №238).

დ. წერეთლის ინფორმაციით, მის სამსახურებრივ დაქვემდებარებაში შემავალი “მაჭახელა მდებარეობს ორ წყალ შუა. აჭარის წყალი შეუერთდება ქოროხს და იწყება მაჭახელი. მარცხნივ ქოროხია, სადაც გაღმა სახლობენ მცხოვრებლები მარადიდისა — 30 სოფელი; მარჯვნივ აჭარის წყალი, რომელიც გაყოფს მაჭახელას აჭარისაგან.

თვით მაჭახელი იყოფა ორ ქედით და შუაში ჩამოდის მაჭახელის წყალი. ორივე მხრით მთებში დგანან ხალხი, რომელიც შესდგება 26 სოფლიდან.

აი სახელი მაჭახელის სოფლებისა: 1) მაჭახელის პირი, 2) სინდიეთი, 3) აჭარის-აღმართი, 4) ცხემალა, 5) ჩიკუნეთი, 6) ხერთვისი, 7) მინდიეთი, 8) აკრია. ესენი არიან მაჭახელას წყალის მარჯვენა ქედზედ.

მარცხენა ქედზედ:

9) კობალეთი, 10) კინათი, 11) გვარა, 12) ქედ-ქედი, 13) ჭანვერი, 14) ქვედა-ჩხუტუნეთი, 15) ზედა-ჩხუტუნეთი, 16) გორგაზეთი, 17) საფუტკრეთი, 18) ზედა-ვაკე, 19) ფერატი, 20) ქვაბის-თავი.

მეორე გვერდზე მარჯვენა ქედისა აჭარის წყლისკენ:

21) ქვედა-ხერთვისი, 22) მალლა-კონი, 23) ჭალა-ხმელა, 24) უჩხეტი, 25) მეღესი, 26) ნამელისევი.

მაჭახელის სოფლები აკრია და ქვაბისთავი რომ გათავდება, იწყება უდაბური ტყე. ამ ტყეს ეწოდება მარჯვენა მხარეს კორდა და მარცხენა მხარეს ლეკობანი. ეს ტყე და მაჭახელა გათავდება შავშეთის სამზღვარზე” (“დროება,” 1878 წ. №238).

სამწუხაროდ, 1921 წელს საბჭოთა კავშირისა და თურქეთის შორის გაფორმებული ყარსის ხელშეკრულების ძალით, ისტორიულად საქართველოს კუთვნილი ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მათ შორის ზედა მაჭახლის ექვსი სოფელიც — ხერთვისი, აკრია, მინდაეთი, ქვაბისთავი, ზედავაკე და ფერატი კვლავაც თურქეთის შემადგენლობაში აღმოჩნდა მოქცეული.

დ. წერეთლის არაერთგზისი ხაზგასმით, მაჭახლის ხეობის სოფლებში მცხოვრები ჩვენი მუსლიმანი მოძმეების ბედით მისი განსაკუთრებული დაინტერესება არსებითად განსაზღვრა იმ ფაქტმა, რომ ხანგრძლივი დროის მანძილზე დედსამშობლოს მოწყვეტილ ამ ძირველ ქართულ მიწაზე ქრისტიან კაცს რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში არ ჰქონდა ფეხი დადგმული. უფრო მეტიც, გაზეთ "დროების" ზემოთ დამოწმებულ ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში მწერალი მკითხველს იმის თაობაზეც ესაუბრება გულისტკივილით, რომ ხსენებული ხეობის დასახლებული პუნქტები არა თუ ფართო საზოგადოებისთვის არ იყო ცნობილი, არამედ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების დავალებით შედგენილ რუკებზეც კი არ ყოფილა იმხანად აღნიშნული.

აი, რას წერს მწერალი ამ ფაქტთან დაკავშირებით: "ამ დღეებში აქ გზად გამოიარა მთიულეთის მართველობის უფროსმა გენ. ლეიტ. კამაროვმა (ჩვენი ღუბერნატორის ძმამ) და ერთმა მისმა ზღებულმა ჩინოვნიკთაგანმა და მიჩვენა კარტა ახლად შემოერთებული საქართველოსი. ყოველი სოფელი გარეშე მო დანიშნული იყო და მაჭახლას ადგილი კი ცარიელი იყო.

ამით დავრწმუნდით, რომ ჯერ უცნობია ქვეყნისთვის ეს მხარე და ბევრი საინტერესო რამე უნდა იყოს აქ დაფარული".

დ. წერეთლის ზემოთ ხსენებული წერილებისადმი ინტერესს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ის ფაქტიც, რომ მკითხველს მათი მეშვეობით მაჭახლელთა ყოფის სპეციფიკურ მხარეებზეც ექმნება გარკვეული წარმოდგენა. მაგალითად, მაჭახლის ხეობის მკვიდრთა ყოფისათვის ფართოდ დამახასიათებელ ერთ-ერთ ასეთ თავისებურებად პუბლიცისტი თოფ-იარაღისადმი მათ გამორჩეულ სიყვარულს ასახელებს. მისი ხაზგასმით, ეს მოვლენა თუნდაც იმიტაც დასტურდებოდა, რომ იქაურთა მიერ დამზადებულ თოფს, რომელიც ფაქტობრივად მთელ საქართველოსა და თურქეთში იყო ფართოდ პოპულარული, სახელად "მაჭახელა" ერქვა.

ნარკვევში — "სამუსლიმანო საქართველო" — ამავე ინფორმაციას გვაწვდის ექვთიმე თაყაიშვილიც. მისი თქმით, მაჭახლის ხეობა, რომელსაც ადრე მიჭიხიანი ეწოდებოდა, "განთქმული იყო საუცხოო იარაღების (თოფების, დამბაჩების) კეთებით (აქაურ თოფს გურიანში მაჭახელა ერქვა)" (ე. თაყაიშვილი, ემიგრანტული ნაშრომები, 2001, გვ. 201).

2007 წელს, მაჭახლობის სახალხო დღესასწაულის აღნიშვნასთან დაკავშირებით, მაჭახლის ხეობის შესასვლელში, იმ ადგილზე, სადაც მდინარე მაჭახელა ჭოროხს უერთდება, მაჭახლელებმა მათი მრავალსაუკუნოვანი სიამაყის საგნად ქცეულ თოფს ძეგლიც დაუდგეს, რაც პირველი შემთხვევაა საქართველოში იარაღისთვის ძეგლის დადგმისა.

მაჭახლელების ყოველდღიურ ყოფაში "მაჭახლის" სახელით ცნობილი თოფის განსაკუთრებულ როლთან და მნიშვნელობასთან დაკავშირებით დ. წერეთელი გაზეთ "დროების" 1878 წლის 238-ე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში ასეთ ინფორმაციას გვაწვდის: "მაჭახელში არიან 30 მარტო სამხედრო იარაღის მკეთებლები. "მაჭახელის" თოფი ნაქები არის მთელს კავკასიაში, შემდეგ ძველი ყირიმისა, რომელიც ძველად კეთდებოდა. გურიაში ამ თოფს, ვისაც აქვს, "მაჭახელას" ეძახის... ყოველ მაჭახლელს ხელში უკავია მარტინის ან მაგაზინის სისტემის თოფი.

მარტო მაქახელში 3000 ამორჩეული მსროლელი გამოვა ომში საჭიროების დროს, დარჩეული ვაჟკაცი მსწრაფლსასროლი თოფებით და გაბედვით ვიტყვი, რომ ხუთი ექვსი წლის ნასწავლი სალდათი ისე ვერ მოიხმარს ვეროპიულ თოფებს, როგორც ესენი”.

დ. წერეთელი გამონაკლისი არ ყოფილა და თოფ-იარაღისადმი მაქახელთა განსაკუთრებულ სიყვარულს იმ პერიოდის სხვა პუბლიკაციებშიც ხშირად ესმება ხაზი. მაგალითად, სოლომონ ასლანიშვილი-ბაგრატიონის თქმით, მაქახელელებისათვის “იარაღი თითქმის იმითის ტანის ერთი რამ ბუნებითი კუთვნილებაა... მაქახელელი მშვიდი დარჩება, თავს მოიკლავს, მაგრამ იარაღს ვერ მოიშორებს” (“ივერია,” 1879 წ. №2).

დამოწმებულ ავტორთა მიერ მოწოდებული ეს ინფორმაციები არა მარტო იმიტაა საინტერესო, რომ მათი მეშვეობით მაქახელთა საბრძოლო გაბედულებასა და თოფ-იარაღისადმი მათ განსაკუთრებულ სიყვარულზე გვექმნება ნათელი წარმოდგენა, არამედ იმის გასააზრებლადაც, სამ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში ყოფნის მიუხედავად ამ ხეობის მკვიდრმა მოსახლეობამ როგორ შეძლო ეროვნულ-ენობრივი თვითმყოფადობის დაცვა და შენარჩუნება.

მიუხედავად იმისა, რომ მაქახლის ხეობა ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოექცა, მისი მოსახლეობა XVIII საუკუნის ბოლომდე არ ცნობდა სულთნის ხელისუფლებას, რომელიც აქ მხოლოდ “ნომინალურად არსებობდა. ფაქტობრივი ძალაუფლება კვლავ ადგილობრივი ძალების ხელში იყო. მათი დამოკიდებულება ოსმალ ხელისუფლებისადმი იმით გამოიხატებოდა, რომ იხილდნენ სხვადასხვა გადასახადს და მათივე ხელმძღვანელობით გამოჰყავდათ ჯარი სულთნის დროშის ქვეშ. მხოლოდ XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან დამყარდა აჭარა-მაქახელშიც ოსმალთა ფაქტიური ბატონობა” (ნ. კახიძე, 2007, გვ. 25).

მართალია, ოსმალეთის იმპერიის ხელისუფალთა მიერ უმკაცრესი ფორმით გატარებული დამპყრობლურ-რელიგიური პოლიტიკის შედეგად მაქახელები, “ოსმალის საქართველოს” სხვა რეგიონების მოსახლეობის მსგავსად, დროთა განმავლობაში გამაჰმადიანდნენ, მაგრამ ქრისტიანული რწმენისადმი მოკრძალება და პატივისცემა მათ ბოლომდე შეინარჩუნეს. დ. წერეთლის წერილებში არაერთგზის ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ მისი დროის მაქახელთა ცნობიერებაში ქრისტიანული სარწმუნოება და მათი “გურჯობა” ხშირ შემთხვევაში სინონიმურ ცნებებსაც კი წარმოადგენდა.

მაგალითად, დ. წერეთელთან საუბარში მაქახელები თურმე ხშირად უსვამდნენ ხაზს იმ გარემოებას, რომ “ამ ოთხასი წლის წინეთ, სანამ ქრისტიანები ვიყავით, გურჯები (ქართველები) ვიყავით”.

როგორც ზაქარია ჭიჭინაძე “ოსმალის საქართველოში” მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეების მიერ მოთხრობილ ამბებზე დაყრდნობით აღნიშნავს, ისტორიული ავბედობის გამო დედასამშობლოს მოწყვეტილი ქართული რეგიონებიდან მოსახლეობის გამაჰმადიანების პროცესი ყველაზე რთულად მაქახელში წარმართულა. კერძოდ, ერთ-ერთი შავშელი მოხუცის გადმოცემით, ხსენებული ხეობის მკვიდრ ქართველებს ასი წლის განმავლობაში ისეთი

გააფთრებით უბრძოლიათ წინაპართა სარწმუნოების შესანარჩუნებლად, რომ "კინაღამ მთლიანად გაწყვეტილან" (ზ. ჭიჭინაძე, 2004, გვ. 28).

ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი მაქაზელელთა ამგვარ ერთგულებას ზ. ჭიჭინაძის დამოწმებულ წიგნში სხვაგანაც არაერთგზის ესმება ხაზი. მაგალითად, ერთ-ერთი მაჰმადიანი ქართველის თქმით, ქრისტიანული სარწმუნოების დასაცავად "მაქაზელმა ძლიერ იწინააღმდეგა, ბევრი სისხლი დაღვარა" (ზ. ჭიჭინაძე, 2004, გვ. 38).

სამწუხაროდ, მაქაზელელები ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მიმდინარე ამ უთანასწორო ბრძოლაში დამარცხდნენ და იძულებულნი გახდნენ გამაჰმადიანებულებიყვნენ. თუმცა ქრისტიანული სიწმინდეებისადმი თაყვანისმცემლური დამოკიდებულება ბევრმა მათგანმა საკმაოდ დიდხანს შეინარჩუნა. მაგალითად, მაქაზელელთა ერთი ნაწილი, "ნამეტურ მოხუცებულნი", ქრისტიანული დღესასწაულების დროს თურმე გამაჰმადიანების შემდეგაც აკითხავდა დაკეტილ ეკლესიებს, სანთლებს ანთებდა და ლოცულობდა (ზ. ჭიჭინაძე, 2004, გვ. 53).

თუმცა დროთა განმავლობაში ვითარება იმდენად რადიკალურად შეიცვალა, რომ მაქაზელელებმა არა მარტო უბრალოდ მიიღეს მაჰმადიანური სარწმუნოება, არამედ, დ. წერეთლის თქმით, ბევრი მათგანი თურმე "თვით ოსმალოებზე უფრო ფანატიკოსი მორწმუნენი" კი გახდნენ ("დროება," 1878 წ. №238).

მიუხედავად ამისა, ქრისტიანული სიწმინდეების ხსოვნა მაქაზელელთა ცნობიერებას ბოლომდე შემორჩა ღრმად და წარუშლელად. დ. წერეთელი სწორედ ამის ერთ-ერთ უტყუარ არგუმენტად მიიჩნევდა მაქაზლის ხეობაში ქრისტიანული სარწმუნოებასთან დაკავშირებული ტოპონიმების არსებობას.

მართალია, მაქაზელელთა უმეტესობას, მსგავსად "ოსმალის საქართველოს" სხვა რეგიონების მკვიდრი ქართველებისა, გვარები ოსმალურ ყაიდაზე ჰქონდა გადაკეთებული (ოსმალური წესის შესაბამისად, იმხანად ისინი გვარის მაგივრად მამის სახელს ზმარობდნენ), მაგრამ არც ერთ მაქაზელელს მისი წინაპრის ქართული გვარი დავიწყებული არ ჰქონდა. დ. წერეთლის პუბლიცისტიკა საინტერესო იმ თვალსაზრისითაცაა, რომ მწერალი მაქაზლის სოფლებში ფართოდ გავრცელებული გვარების ჩამონათვალსაც გვთავაზობს (წულუკიძე, კვირიტაძე, ბასილაძე, აბაშიძე, ზაქარაძე, ფოტლაძე, კიბორიძე, მალაყმაძე, ქორტიძე, კიბერიძე, გვარიშვილი...).

რაგორც ცნობილია, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები შეიძინა თურქეთში მაჰმადიან ქართველთა გადასახლების პროცესმა. მუჰაჯირობის სახელით ცნობილი ამ მოვლენის გააქტიურებას დიდად შეუწყო ხელი 1877-1878 წლების ომმა, რომლის შედეგადაც სამ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში თურქეთის მიერ მიტაცებული ქართული რეგიონები კვლავ დაუბრუნდა დედასამშობლოს. სამწუხაროდ, ამ რეგიონების გამაჰმადიანებული მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი, იმის შიშით, რომ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება ძალით გააქრისტიანებდა და დაიმონებდა, მშობლიური მიწიდან აიყარა და თურქეთში გადასახლდა. ამ პროცესის გააქტიურებას მნიშვნელოვანწილად უწყობდნენ ხელს ოსმალეთის იმპერიის მიერ ხსენებულ რეგიონებში მიზანმიმართულად შემოგზავნილი სასულიერო პირები და აგენტები.

ჩვენი ერის მოწინავე შვილები მაშინ აქტიურად აღუდგნენ წინ ამ ტრაგიკულ მოვლენას, რომელმაც ზოგან ისეთი მასშტაბებიც კი შეიძინა, რომ მშობლიური კერა მოსახლეობის უდიდესმა ნაწილმა მიატოვა. დავით წერეთლის პუბლიცისტური წერილებისადმი ინტერესს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ის ფაქტიც, რომ მათში ეს მოვლენაცაა ქცეული განსაკუთრებული ყურადღების საგნად.

პუბლიცისტის აზრით, ოსმალეთში მაჰმადიან ქართველთა გადასახლება რამდენიმე მნიშვნელოვანი ფაქტორით იყო განპირობებული და იგი მხოლოდ რელიგიურ ნიადაგზე დაფუძნებულ მოვლენას არ წარმოადგენდა. თავისი პუბლიკაციებით დ. წერეთელი შეეცადა მკითხველისათვის სათანადოდ განემარტა ამ ფაქტორების არსი, რათა ჩვენი საზოგადოება აქტიურად აღდგომოდა წინ ხსენებულ მოვლენას. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა წერილი “მიზეზი ბათუმის ქართველების გარდასახლებისა” (“დროება,” 1879 წ. №35).

თურქეთში მაჰმადიან ქართველთა გადასახლების უმთავრეს წარმმართველ ძალად დ. წერეთელს, პირველ ყოვლისა, “ოსმალის მოღები და აგენტები” მიაჩნდა, რომლებიც რელიგიური ფანატიზმით შეპყრობილ მოსახლეობაში ადვილად პოულობდნენ დასაყრდენსა და მხარდამჭერებს. პუბლიცისტის აზრით, ოსმალეთში მაჰმადიან ქართველთა გადასახლების განმაპირობებელ მიზეზთაგან უმთავრეს და არსებით როლს, პირველ ყოვლისა, სწორედ სასულიერო წოდების წარმომადგენელი ასრულებდნენ. ისინი მოსახლეობას ადვილად არწმუნებდნენ იმაში, რომ ადამიანი, რაგინდ “კეთილი მუსულმანიც არ უნდა ყოფილიყო”, თუ იმ ქვეყანაში დაიმარხებოდა, რომელიც “გიაურს ეკუთვნოდა, მაშინ ის არ ცხონდებოდა, როგორც გიაური.” პუბლიცისტის თქმით, ეს ამბავი კი “ძრიელ აღონებდა უმეცარ ხალხს”.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში დღეს უკვე არგუმენტირებულადაა დადასტურებული, ზემოთ აღნიშნულ გარემოებათა შედეგად, ე. წ. “ოსმალის საქართველოდან,” მათ შორის მაჭახლიდანაც (დ. წერეთლის ცნობით, 1878 წლისათვის მაჭახლის ხეობის სოფლებში სულ 2500 მოსახლე ცხოვრობდა. “დროება,” 1878 წ. №238), თურქეთში უამრავი მაჰმადიანი ქართველი გადასახლდა. კერძოდ, გაზეთ “კავკაზის” ცნობით, მარტო 1881 წელს “მაჭახლის საპოლიციო უნიდან მუშაჭირად გადახვეწილა მოსახლეობის თითქმის ნახევარი” (ბ. დიასამიძე, 5. კახეთი, ბათუმი, 2008, გვ. 17-18).

დ. წერეთელი “დროების” 1879 წლის 7 ივლისის ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ასეთ ცნობას გვაწვდის: მაჭახლის ხეობის სოფლებიდან ოსმალეთში მაშინ სულ 90 კომლი გადასახლებულა. მათგან ყველაზე მეტი წამსვლელი სოფელ სინდიეთიდან ყოფილა — ორმოცი კომლი (თუმცა, ცოტა მოგვიანებით, 1881 წლის 20 თებერვალს, კონსტანტინე ერისთავისადმი გაგზავნილ წერილში დ. წერეთელმა ოსმალეთში მაჭახლიდან გადასახლებულთა რაოდენობა 200 კაცამდე გაზარდა) (ასმ, ხელნაწერთა ფონდი, №103, გვ. 24-25).

თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ეს ყველაფერი ერთ წელიწადს მომხდარა და გადასახლების პროცესი მეტ-ნაკლები ინტენსივობით შემდგომშიც გრძელდებოდა, ეს საკმაოდ დიდი რიცხვია და მაჭახლიდან გადახვეწილი მოსახლეობის რაოდენობა მართლაც საგანგაშო ყოფილა. მაგალითად, ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, მუშაჭირობის შედეგად “ოსმალეთში მთელი მაჭახელი

გადასახლდა და მით დაღუპა ყოველივე საყოველთაოდ" (ზ. ჭიჭინაძისა, 1912, გვ. 79).

მართალია, როგორც მაჭახლიდან, ისე "ოსმალის საქართველოს" სხვა რეგიონებიდან თურქეთში გადასახლებულთა ოდენობას სპეციალისტები სხვადასხვაგვარად საზღვრავენ, მაგრამ დღეს უკვე სადავოდ აღარაფერ ხდის იმ ფაქტს, რომ მუშაჯირობის პერიოდში ჩვენი ქვეყნის ხსენებული რეგიონებიდან თურქეთში გადახვეწილთა რაოდენობა მართლაც შემამოფოთებლად დიდი იყო. მაგალითად, ოთარ თურქმანიძის გამოთვლით, მაჭახლის ხეობის სოფლებში XIX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში სულ 1313 კომლი მოსახლე ყოფილა 4485 მცხოვრებით. სამწუხაროდ, თურქეთში გადახვეწის შემდეგ, 1889 წლისათვის, ადგილზე დარჩენილი მოსახლეობის რაოდენობა 528 კომლამდე (2189 სულამდე) შემცირებულა (ო. თურქმანიძე, 2008, გვ. 24).

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, დ. წერეთელიცა და მუშაჯირობის პერიოდში "ოსმალის საქართველოში" მცხოვრები სხვა ქართველი მამულიშვილებიც აღნიშნული მოვლენის განმაპირობებელ უმთავრეს ფაქტორად, პირველ ყოვლისა, რელიგიურ ფანატიზმს მიიჩნევდნენ. ეს მოსაზრება შემდგომში მეცნიერულმა კვლევამაც დაადასტურა ერთმნიშვნელოვნად და ამ საკითხს დღეს უკვე სადავოდ და საკამათოდ აღარაფერ ხდის.

თუმცა დ. წერეთლის წერილებში იმ გარემოებასაც საეხებით მართებულად ესმება ხაზი, რომ თურქეთში მაჰმადიან ქართველთა მასობრივად გადასახლების პროცესი მხოლოდ ხსენებული მოვლენით არ ყოფილა განაპირობებული და მას სხვა მიზეზებიც უწყობდა ხელს. კერძოდ, პუბლიცისტის აზრით, გარდა დასახლებული ფაქტორისა, აღნიშნული მოვლენის განმაპირობებელი მეორე არსებითი მიზეზი ადგილობრივი ბეგებისა და "აღიების მიერ ხალხის შევიწროება" იყო. მესამე მიზეზად მწერალს 1878 წელს ბათუმში პორტო-ფრანკოს, ანუ თავისუფალი სავაჭრო ზონის, შემოღება მიაჩნდა. მისი თქმით, ნაცვლად ეკონომიკური სიკეთის მოტანისა, ამ მოვლენის შედეგად "ხალხი ჩამოტყავდა, გატიტლდა, არ იციან, რა ქანა, ვერ გამოუტანიათ-რა. იყიდონ, ისიც მამასისხლათ, სამი-ოთხი არშინი ჩანახვევის გამოტანა არ შეუძლიათ უბაჟოთ და მთელი დღე დამოქნის კარებზე დვას ბეჭდის დასასმელათ".

და ბოლოს, მუშაჯირობის განმაპირობებელი მეოთხე მიზეზი, დ. წერეთლის აზრით, ეს იყო რელიგიური ფანატიზმის გამო "უმადლეს ხარისხამდე მიღწეული სიმძულვარე ქრისტიანისა", რაშიც, მისი თქმით, იგი პირადადაც ხშირად დარწმუნებულა ხსენებულ რეგიონში ცხოვრების პერიოდში ("დროება", 1879 წ. №35).

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, დ. წერეთელი მაინც ღრმად იყო დარწმუნებული იმაში, რომ თუ ქართველი საზოგადოება სათანადო მზრუნველობასა და გულისხმიერებას გამოიჩენდა, ჩვენი მაჰმადიანი თანამემამულეები გადაწყვეტილებას შეიცვლიდნენ და მშობლიური მიწა-წყლიდან აღარ გადაიხვეწებოდნენ. ამ იმედიანი მოლოდინის ნათელ გამოვლინებებს პუბლიცისტი, პირველ ყოვლისა, "წვირილ ხალხში" ხედავდა, რომლებიც ნელ-ნელა და თანდათანობით "იცვლიდნენ აზრს ოსმალეთში წასვლაზედ" ("დროება", 1878 წ. №238).

დ. წერეთელი ღრმად იყო დარწმუნებული იმაში, რომ თურქეთში ქართველ მაჰმადიანთა გადასახლების პროცესი დროებით ხასიათს ატარებდა

და ეს ტრაგიკული მოვლენა თანდათანობით შესუსტდებოდა და აღიკვეთებოდა. ამ თვალსაზრისით იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენდა იმ დიდ სიყვარულს, რითაც “ოსმალის საქართველოს” მკვიდრი ქართველები მათ მშობლიურ მიწა-წყალს იყენენ შეზრდილ-შეისხლბორცებულნი. თავისი ცხოვრების გარკვეული პერიოდის განმავლობაში თავადაც აღნიშნულ გარემოში მცხოვრები მწერალი კარგად ზედავდა, მის გამაჰმადიანებულ თანამემამულეებს როგორ უჭირდათ და ეძნელებოდათ მამაპაპეული მამულის დატოვება, იმ ქვეყნის დატოვება, “სადაც დაბადებულან, გაზრდილან, სადაც მათი საყვარლის ძვლები იყო დამარხული” (“დროება,” 1879 წ. №37).

დ. წერეთლის ცნობით, ოსმალეთში გადასახლების პროცესს ჩვენი მაჰმადიანი თანამემამულეებიდან, პირველ ყოვლისა, ქალები ეწინააღმდეგებოდნენ. ზოგიერთი მათგანი თურმე იმდენ მხნეობასაც კი იჩენდა, რომ ქმარს “პირდაპირ უცხადებდა”, თუ თავისას არ დაიშლიდა და ოსმალეთში მინც წავიდოდა, თან არ გაჰყვებოდა, ძალდატანების შემთხვევაში კი ჭიკობში დაიღრჩობდა თავს.

როგორც მკითხველი დამოწმებული მაგალითებითაც ნათლად დაინახავს, ოსმალეთში ჩვენი მაჰმადიანი მოძმეების გადასახლებასთან დაკავშირებულ პრობლემას დ. წერეთელი, პირველ ყოვლისა, მძაფრად გამოხატული ეროვნულ-პატრიოტული თვალთახედვით სჯის და აფასებს. მწერლის პუბლიცისტური ნააზრვის ამგვარ შეფასებაში გადაჭარბებული რომ არაფერია და თვალათლივ გამოხატული თავისი მამულიშვილური მრწამსით დ. წერეთელი, პირველ ყოვლისა, თავისი სახელოვანი ძმისა და ქართველ “სამოციანელთა” სხვა დიდი წარმომადგენლების ეროვნული იდეების თანამოაზრე რომ იყო, ამის დასტურად აქ თუნდაც მისი ამ სიტყვების დამოწმებაც იქნება საკმარისი: “რამდენჯერ მინატრია, ნეტავ იმ დღეს მომასწრო, რომ საქართველოს შეუერთდებოდეს ოსმალის საქართველო და მერე გინდა ამ ხეზე ამპარან და თოფით დამხვრიტონ-მეთქი.

იმედი მაქვს, ოსმალეთში არ წავიდნენ, გარდა ბეგების და მათი ამაღლის. ღმერთმაც ისე ინებოს. ეს ჩვენზედ არის დამოკიდებული — როგორ წავიყვანთ საქმეს. ღმერთმა ის დღე ნუ მოგვასწროს, ისევე ჩვენივე უხვირობის წყალობით, აქ რაიმე უწყისობა ან ხალხის არეულობა მომხდარიყოს და ამის გამო ეს ხალხიც ჩერქეზებივითა და აბხაზებივით არ გავიდნენ აქედამ. ეს დიდი უბედურება იქნება ამ ქვეყნისათვის და ჩვენთვისაც” (“დროება,” 1879 წ. №37).

უმთავრესი და უპირველესი, რაც, მწერლის აზრით, მისი - როის ქართველობას ამ “დიდი უბედურების” აღსაკვეთად უნდა გაეკეთებინა, ჩვენი მაჰმადიანი თანამემამულეებისადმი მეტი პრაქტიკული თანადგომის გამოჩენა უნდა ყოფილიყო.

როგორც ცნობილია, მუჰაჯირობა მხოლოდ ქართული მოვლენა არ ყოფილა და ეს ტრაგედია ფაქტობრივად კავკასიაში მცხოვრებ თითქმის ყველა ხალხს დაატყდა თავს. მათ შორის იყვნენ აფხაზებიც. დ. წერეთლის პუბლიცისტური წერილები საინტერესო იმითაცაა, რომ მწერალი მათში აფხაზთა დიდი ნაწილისათვის საბედისწერო მოვლენად ქცეული ამ ტრაგედიის შესახებაც გვაწვდის გარკვეულ ინფორმაციას. პირველი და უმთავრესი, რაც ამ შემთხვევაში უნდა აღინიშნოს ხაზგასმით, მკაფიოდ გამოხატული ის დიდი ადამიანური თანაგრძნობაა, რომელსაც დ. წერეთელი მშობლიური გარემოდან აყრილი და გზაკვალარეული ამ გაწამებული ადამიანებისადმი ავლენს.

ამ მოვლენის უშუალოდ თვითმხილველი მწერლის თქმით, იმხანად "ჩვენ აფხაზებზე უსაცოდავდეს ბათუმში ვერას ნახავდა კაცი. უსახლ-უყაროთ, მშვიერი, მწყურვალი ყრიან უმოწყალოთ, ცოლ-შვილით" ("დროება," 1878 წ. №199).

აფხაზთა ამგვარი უნუგეშო მდგომარეობით შეძრწუნებული მწერალი ერთ-ერთ წერილში ღმერთს მადლობასაც კი სწირავდა იმის გამო, რომ ბათუმიდან წავიდა და უმძიმეს მდგომარეობაში ჩავარდნილი ამ ადამიანების ტრაგედიას საკუთარი თვალთ ვეღარ ხედავდა: "უნდა მოვახსენოთ, რომ ბათუმი შემაძულა მე მათმა ყურებამ და მადლობა ღმერთს, რომ მოვსორდი და მაჭახელას მთაში ნადირივით გამოვიცქირები" ("დროება," 1878 წ. №237).

გაზეთ "დროების" 1878 წლის 19 ნოემბრის ნომერში გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ წერილში დ. წერეთელი მკითხველს გულისტკივილით აუწყებს იმ ფაქტს, რომ დედსამშობლოსთან ახლად შემოერთებული ეს რეგიონი იმ დროისათვის "სრულიად უცნობი იყო არა მარტო ჩვენი ქვეყნისათვის, არამედ მთელი ევროპისთვისაც" და "ქარტაში მისი ადგილი ჯერ კიდევ ცარიელი ადგილი იყო".

დ. წერეთელი ცდილობს, პირად შთაბეჭდილებებზე დაფუძნებული თავისი მონათხრობით რამდენადმე მაინც შეაყოს ეს ხარვეზი და იმდროინდელ პრესაში გამოქვეყნებული წერილებით გარკვეული წარმოდგენა შეგვიქმნას მაჭახელთა ყოველდღიურ ყოფაზე.

მიუხედავად იმ უმკაცრესი დამპყრობლურ-სარწმუნოებრივი პოლიტიკისა, რომელსაც ოსმალეთის იმპერიის მესვეურები მათ მიერ მიტაცებულ ქართულ რეგიონებში მათი ბატონობის პერიოდში მუდმივად და მიზანმიმართულად ატარებდნენ, იქაურობას ბოლო დრომდე მაინც შემორჩა ქართული სახელმწიფოებრიობის ძლიერების ხანაში იქ მრავლად აგებული როგორც ქრისტიანული ტაძრები და ეკლესიები, ისე ციხე-სიმაგრეები, ხიდეები და სხვადასხვა დანიშნულების მქონე საკომუნიკაციო საშუალებები.

მაჭახელში ცხოვრების პერიოდში დ. წერეთელი აქტიურად იყო დაინტერესებული ჩვენი წარსულის ამ მხარესთან დაკავშირებული მასალების მოძიებით და აღნიშნულ საკითხებზე ხშირად მსჯელობდა ხოლმე თავის პუბლიცისტურ წერილებში. როგორც მისი მაჭახლური ციკლის პუბლიკაციებიდან თვალნათლივ ჩანს, ამ მიზნით იგი განსაკუთრებულ დაინტერესებას იჩენდა იქაურთა ზეპირსიტყვიერებისადმი და საგანგებოდ კრებდა მოსახლეობაში ფართოდ გავრცელებულ ხალხურ თქმულებებს, ლეგენდებს, ანდაზებსა და სხვა სახის ფოლკლორულ გადმოცემებს.

დ. წერეთლის წერილებში არაერთგზის ესმება ხაზი იმ განსაკუთრებულ სიყვარულსა და პატივისცემას, რასაც "ოსმალის საქართველოში" მცხოვრები ჩვენი თანამემამულეები იჩენდნენ თამარ მეფისადმი. კერძოდ, საქართველოს ისტორიულ წარსულთან დაკავშირებულ ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებში ისინი ყველაზე მეტად, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ თამარს განადიდებდნენ. მათი ღრმა რწმენით, მეფეს ეს მხარე ისე გამორჩეულად ჰყვარებია, რომ იქ თურმე საცხოვრებლადაც ხშირად ჩადიოდა ხოლმე. უფრო მეტიც, მწერალთან საუბარში მაჭახლელები ხშირად იმასაც სიამაყით ამბობდნენ ხოლმე, რომ "თამარ მეფე ყოველი გაჭირვების დროს აქ, მაჭახელში, მოაშურებდა და მტერი აქ ვერ შემოვიდოდაო". მათი თქმით, მეფეს რეზიდენცია თურმე სოფელ ქვემო

ჩხუტუნეთში ჰქონია; კერძოდ, იმ ადგილზე, რომელსაც ისინი ნასაყდრალს ეძახდნენ. მაჭახლელთა მტკიცებით, გარდა ჩხუტუნეთისა, თამარს საყდარი და ციხე-გალავანი სოფელ კარჩხალშიც ჰქონია (“დროება,” 1879 წ. №2).

ამ და მსგავსი ინფორმაციების მიწოდებასთან ერთად, დ. წერეთელი მკითხველს იმ ლეგენდებსაც უამბობს, რომლებიც მაჭახლელებს თამარ მეფესთან დაკავშირებით ჰქონიათ შეთხზული.

თამარ მეფე გამონაკლისი არ ყოფილა და მსგავსი დამოკიდებულება ჩვენს გამაჰმადიანებულ თანამემამულეებს არა მარტო სხვა ქართველი მეფეებისადმიცა და გმირებისადმიც ჰქონდათ, არამედ დროისა და მტრების მსახვრალ ხელს გადარჩენილი წარსულის ძეგლებისა და ქრისტიანული სიწმინდეებისადმიც.

მიუხედავად იმისა, რომ ისტორიული ავტორების გამო ისინი იძულებულნი გახდნენ წინაპართა სარწმუნოებას მოწყვეტილიყვნენ და “ფანატიკოს მუსულმანებად” (მწერლის სიტყვებია) ქცეულიყვნენ, მისი თქმით, მათ მაინც შეძლეს ბოლომდე შეენარჩუნებინათ ქრისტიანული ტაძრებისა და ეკლესიამონასტრებისადმი მოკრძალება. კერძოდ, მაჭახელში ცხოვრების პერიოდში დ. წერეთელი არაერთგზის გამხდარა უშუალო თვითმხილველი იმ მზრუნველობისა, რასაც იქაურები ქრისტიანული სიწმინდეებისა და ისტორიული რელიქვიებისადმი იჩენდნენ.

სამწუხაროდ, ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, მწერალი იქვე იმის გამოც გამოთქვამდა უღრმეს გულისტკივილს, რომ დედასამშობლოსთან შემოერთების შემდეგ ვითარება გაუმჯობესების ნაცვლად მკვეთრად უარესდებოდა და მუსლიმანი ქართველების მიერ დაცულ-გადარჩენილი სიძველეები ქრისტიანთა ხელით ნადგურდებოდა. მაგალითად, აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით “დროების” 1879 წლის მეორე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში დ. წერეთელი წერს: “მუსულმანები, ისეთი ფანატიკოსები, როგორებიც ესენი არიან, არ შეხებიან ძველ ეკლესიებს და ყოველგან ყოფილა თითქმის ნაწერი ქვებზე და ნახატი.

დღეს კი შემოსვლისთანავე ჩვენისა ოსმალის საქართველოში, ყოველგან გამოუძვრიათ და წაუღიათ ქრისტიანებს თუ სხვა რჯულს ჩვენებს...

ამნაირათ, ეს საბუთები ისტორიისათვის და საქართველოს ერთ დროის ძრელების მაჩვენებელი, ამშენებელთ სახელი და მოთხრობა, შენახული ქრისტიანების მტრებისაგან, ქრისტიანს კი ამოუხრცია!

ჩემის თვალთა ვნახე ენკენისთვეში სამი-ოთხი ქვა, რომლებზედაც ხატები და მეფეები მშვენიერის ხელოვნებით გამოკვეთილი და ხუცურით ხელჩართულად ნაწერი ქვებზე. დიდათ ვწუხვარ, რომ, თუმცა ხუცური კითხვა ზედ მიწვენით ვიცი, მაგრამ ხელ-ჩართული ასოებით ნაწერი ვერ წავიკითხე. ერთ ქვაზე იყო გამოკვეთილი დავით აღმაშენებელი, რომელსაც მარჯვენა ხელით ეჭირა ეკლესია მსგავსი გელანათის ეკლესიისა და სახელი მისი წავიკითხე...

ეს ქვები ეყარა ბათუმს იქა-აქ ქურდ-ოღლის სასტუმროს ქვეშ, მიწაზე და ერთი მათგანი კიდევაც დაემტვრიათ...

ამნაირათ გაქრა აქ ბევრი ძვირფასი ისტორიული ძეგლი და მასალები და ბევრიც მალე გაქრება, თუ კაცი არ ამოჩნდა, რომ ყველა ეს დაიცვას.”

ასეთია დავით წერეთლის მაჭახლური ციკლის წერილებში დასმულ და გაანალიზებულ საკითხთა სპექტრი. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, 1878-1879 წლებში ქართული პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებული ამ წერილებისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტი, რომ მათი ავტორი ფაქტობრივად ერთ-ერთი პირველი ქართველი იყო, რომელსაც დედასამშობლოსთან ახლადშემოერთებულ ამ რეგიონში მოუწია ცხოვრება. მრავალმხრივ საინტერესო თავისი პუბლიკაციებით მწერალი პირად შთაბეჭდილებებზე დაყრდნობით აწვდიდა მკითხველს ცნობებს რეალურად არსებული იმ მდგომარეობის შესახებ, რომელიც თითქმის ოთხი საუკუნის განმავლობაში დედასამშობლოს იძულებით მოწყვეტილი და ახლადშემოერთებული მაჭახლის ხეობის სოფლებში არსებობდა იმხანად.

დამოწმებული ლიტერატურა

ასმ - აჭარის ხ. ახვლედიანის სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი, №103, პირადი საბუთები და ოფიციალური მიმოწერა დავით წერეთლისა.

ბ. დიასამიძე, ნ. კახიძე, 2008 - ბ. დიასამიძე, ნ. კახიძე, რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომი და აჭარა, ჟურნ. "შაჰახელი", ბათუმი, 2008 წ. №2.

"დროება", 1878-1879 წლების ნომრები.

ე. თაყაიშვილი, 2001 - ე. თაყაიშვილი, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა, დაბრუნება, გ. შარაძის საერთო რედაქციით, ტ. 1, ე. თაყაიშვილი, ემიგრანტული ნაშრომები, 2001 წ.

ო. თურმანიძე, 2008 - ო. თურმანიძე, მაჭახლის ხეობა 1880-1920 წლებში, ჟურნ. "შაჰახელი", ბათუმი, 2008 წ. №2.

"ივერია," 1879 წ. №2.

ნ. კახიძე, 2007 - ნ. კახიძე, მაჭახლის ხეობა (უძველესი პერიოდიდან 1921 წლამდე), ჟურნ. "შაჰახელი", ბათუმი, 2007 წ. №1.

ზ. ჭიჭინაძე, 1912 - ე. თაყაიშვილი, ქართველ მაჰმადიანთ გადასახლება ოსმალეთში, მუჭაჯირი ემიგრაცია ზ. ჭიჭინაძისა, 1912 წ.

ზ. ჭიჭინაძე, 2004 - ზ. ჭიჭინაძე, ქართველთა გამუსლიმება სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიაში, 2004 წ.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI

DAVID TSERETELI AND "MOSLEM GEORGIA"

David Rortomis-dze Tsereteli (1832-1902), the elder brother of the poet Akaki Tsereteli, is largely unknown as a writer, publicist and public man, not only to general public but also to the specialists. While, in fact, creative works of this modest representative of the Georgian literature do not at all deserve such negligence. The correctness of my idea about the author is confirmed by the fact that for some time a few miniatures written by David was ascribed to Akaki Tsereteli and was published in the collections of the great author.

After having read one of David Tsereteli's miniature Ilia Chavchavadze enraptured asks Akaki Tsereteli to have him meet his brother.

Regrettably David Tsereteli did not consider writing as an important part of his life and did not create anything particularly valuable in this respect. However, I think that his modest heritage does deserve more attention and giving it its place in the history of Georgian culture.

From David Tsereteli's creative heritage the most valuable and important for the modern reader are his newspaper articles dedicated to the description of the existing conditions in the newly regained Georgian province, referred to as "Moslem Georgia", published in "Droeba" on the 70s of the 19th century.

As it is known David Tsereteli took an active part in Russo-Turkish war of 1877-78. After the war he served as a military-police head of the district in the Matchakheli River Valley in the liberated part of the province after almost four century Ottoman rule. During his work in the Matchakheli D. Tsereteli wrote intensively for "Droeba" about the life condition of the local population and collected interesting information about the relationship of the Ottomans to Georgia, and recorded samples of the oral traditions.

The fact that we possess very little of the earlier information about the Georgian regions annexed to the Ottoman Empire increases the interests in David Tsereteli's newspaper articles. The first steps to this direction was made by G. Kazbegi D. Bakradze, E. Veidenbaum and A. Frenkel in the 70s of the 19th c. David Tsereteli's newspaper articles fill the gap to a certain extent and give important information to interested readers.

ნიკოლოზ ოთინაშვილი,
ზაზა ოთინაშვილი

სამეცნიერო კრების (ქართლური და იმერული
ლიტერატურის) მემკვიდრეობის ფრონეს ხეობის
მასალების მიხედვით

ფრონეს ხეობა მდებარეობს შიდა ქართლში, თუმცა მას ზემო ქართლსაც უწოდებენ. იგი მოიცავს სამი მდინარის ხეობას: აენეის, იმავე დენის ფრონეს. იქორის წყალს იმავე ფცის ფრონეს და მეტეხის ფრონეს. ეს ხევი-ხეობები აღმინისტრაციულად ყორნისის რაიონში შედიოდა, ამჟამად იგი ოკუპირებულია რუსეთის მიერ. აღნიშნულ ხეობებს, რომელთა სათავეები სურამის ქედსა და მისგან აღმოსავლეთით კავკასიონის მთისწინეთში მდებარეობს, სოფლების მიხედვით უწოდებენ: წორბისის წყალს, მტილიანას, ვახტანის წყალს, ლისის წყალს; აქვე მრავალრიცხოვანი მცირე შენაკადებია. მეტეხის ფრონე ყველაზე დასავლეთითაა და იგი ესაზღვრება ჩრდილოეთით საჩხერის რაიონს, დასავლეთით კი ლოპანის წყალი და ხეობაა.

ფრონეს ხეობა უძველესი დროიდან ქართლის სამეფოს ნაწილი იყო, რომელსაც ამავე დროს დაკისრებული ჰქონდა ამერ-იმერის შემაერთებული რგოლის ფუნქცია საუკუნეების მანძილზე.

აღსანიშნავია, რომ ზემო იმერეთის მძლავრი ფეოდალები — წერეთლები — ფრონეს ხეობის სოფელ თიღვას ძველი დროიდანვე ფლობდნენ და 1172 წელს დავით აღმაშენებლის ასულ თამარის მიერ აგებულ თიღვის დიდებულ ტაძარში მათი ნეკროპოლებიც არის. 1648 წელს როსტომ მეფემ თიღვა და მისი მიდამოები ზაალ წერეთელს უბოძა და იგი "ნათესავის სამკვიდრო მამული იყო" და იქ წერეთლები სახლობდნენ (ლ. ასათიანი, 1960).

1715 წლის "რუისის საეპისკოპოსოს დავთრის" მიხედვით, თიღვაში მოსახლეობდნენ წერეთლები და ზემო იმერეთიდან გადმოსული სხვადასხვა გვარის ხალხი (ე. თაყაიშვილი, 1907).

აღნიშნული დავთრის მიხედვით, ხეობის სოფლებში: ოქონაში, ხუნდისუბანში, ფათქინეთში, ლარისთავში, წიფლითში, მეტეხსა და სხვ. იმერლები არიან დამკვიდრებული. მიგრაცია შეიძლება პირობითად რამდენიმე ნაკადად დავყოთ.

პირველი ნაკადის მოსახლეობამ მკვეთრად განიცადა ქართლური დიალექტის გავლენა. იმეროზმები ძირითადად ტოპონიმებმა შემოგვინახა: ლოპანი, ლოპინარი, ლისი, სილითი, ქურუხევი.

მეორე ნაკადის მოსახლეობაში ზემოიმერულის კვალი ქართლურთან ერთად შეიმჩნევა, რაც ჩანს ფონეტიკურ, ლექსიკურ და ტოპონიმიკურ მასალებში.

ხეობაში მეთვრამეტე საუკუნის ბოლოს კვლავ მიმდინარეობს მიგრაცია, რომელიც ძირითადად ზემო იმერეთიდან, რაჭიდან და ჩრდილო კავკასიიდან

ხდებოდა და გაუქმდებოდა სოფლები იცხებოდა. მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს თბილისში გამოძახალი გაზეთი “სახალხო გაზეთი” ამ პროცესს პერიოდულად აქვეყნებდა და კომენტარს ურთავდა. ერთ-ერთია გაზეთი № 1042, რომელმაც ამ მოძრაობას მიუძღვნა წერილი სათაურით: “ხიზნების დასახლება საფალავანდო მამულში“. აქვეა ქვესათაური: ცნობები საფალავანდო მამულისა. გაზეთი წერს: მთელი დასახლება საფალავანდო მამულში იწყება მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრიდან. ამ დროისათვის სოფელ ბალთაში, წორბისში, ძალიანში, ოქორაში, ბეყმარში ასახლებენ მემამულეები ხიზნებს.

მემამულეები, ერთმანეთის ჯიბრით, ძალმომრეობით ასახლებენ ხიზნებს და ტყეებს — ქართლის სიმდიდრეს, უწყალოდ აკაფვნიებენ. ამ დროს იწყება შემდეგი სოფლების გაშენება: ჭურუხევი, ერწო, ნაგუთნი, ფიჭვიგინა, ლოპანი, ლისა, თელაგინი, ტოტანაური, სამწყალი, თხის ზურგი, ციხიანი, გიორგიწმინდა. აქვეა ჩამოთვლილი ხიზნების ვალდებულებანი.

მოცემულია ცხრილი სოფლებისა, მცხოვრებთა რაოდენობისა და ეთნიკური შემადგენლობისა (სახალხო გაზეთი №1042). ზემო იმერეთიდან და რაჭიდან დასახლებულები არიან ასევე შემდეგ სოფლებში: მულრისში, ახალშენში, თერეგვანში, ჭვრინისში, ხუნდისუბანში, გიორგიწმინდაში, ჯვართელში, ლოპანში, ბზისხევში, ნედლათში, თიღვაში, ტყისუბანში, ნულსა და სხვაგან.

ხეობის უკიდურესად დასავლეთით ლოპანის წყლის ხეობის სოფლებში, რომლებიც საჩხერის რაიონს ესაზღვრება ძირითადად გვხვდება იმერულისათვის დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენები; ეს კარგად ჩანს ყოფით საკითხებშიც. აქედან აღმოსავლეთით სოფელ ქალეთში და კიდევ უფრო აღმოსავლეთით ქართლურისათვის დამახასიათებელი მოვლენები სჭარბობს, მაგრამ იმერულიც იჩენს თავს.

ბევრითი შემადგენლობიდან აღსანიშნავია **ა**, რომელიც დაკარგვის პროცესშია. იგი უფრო გვხვდება ზმნებში და **ჰაეხა** და **სანახ** ცვლის: შედახა, ბალკონიდან გადახა, ზევითგან დაძვდა. სოფელ მეტეხის წყლის სოფლებში ქალეთში, ფათქინეთში, წნელისში და აღმოსავლეთით სუნისში, შინდარაში, გიორგიწმინდაში, რომლებიც უკვე ზემო ქართლია, საკუთარ სახელებში მეტყველებაში სჭარბობს **ი** ბგერა სახელობით ბრუნვაში: მიხოი, ლექსოი, შაქროი, ლევანაი, სოსოი, თამარაი, მაშოი. ასევეა ფუძებმოვნიანი საზოგადო სახელებში: ტყვი, ხეი, წყაროი, ღვინოი, ციხეი.

აღნიშნული სოფლებისა და ზოგადად ქარელის რაიონის მთელი სოფლების მეტყველებაში **ნ**, **მ**, **რ** თანხმოვანთა ჩამატების შემთხვევებია: კანკრაზ ასრე უნდოდა, მემცხვარემ საქონელი მოლალა, მცხარე ქალია, სახში მენდლები უკიდა, სამყვარელი შვილია.

თითქმის ყველა სახის ასიმილაცია გვხვდება, მაგრამ უფრო ხშირია ხმოვანთა ასიმილაცია. მაგალითად: დეეძებს, წვეჩხუბა, მეეტანა, მექშვა, მექწონა, დეეცა... თანხმოვანთა სრული ასიმილაცია: უმყაყოფილო, ძლეღი (ძნელი)... ნაწილობრივი ასიმილაცია: მეორე ობიექტური პირის ნიშანი ქ-დან კ-დ იქცევა: პოეზღზე დაქვხვდეს, სატირალში შექვხვდება, შენ ვალ მოქცემ, ბებერი სად მიკყამს, საღამოთი დაკბატიყებ...

ღისიმილაციური შემთხვევები უმთავრესად ნარნარა ბგერებზე მოდის: გარგალი, წრეული, მარგალინი...

ბგერათა დაკარგვა: ხშირია, როცა **ვინი უნის** წინ იკარგვის: მე უნდა უამბო, ღირსი იყო მოკლა რომ დაუპირე, დემქიდა მოუგე, შენ უნდა მოუარო...

იკარგვის **მანი**: თელი დღე აქანე ვიყავი, ძღავერი კაცია, გელი არის ამ ტყეში, შიერი დადის, ჭადი გამოაცხე, თავრობა აქა მოვა, სხვა ხეცებიც არის. კაი თხოვბელია, ზედა უბანში კვდარია, ძინარესა გავს...

აღმოსავლეთის მხარის ქართლის სოფლებში თიღვაში, თერეგვანში, ხუნდისუბანში, ნულში, ავენევი ასევე ქარელის რაიონის სოფლებში ხშირია უსიმილაციო, ფორმები: გაეცალა, მოეფარა, წაიღო, ჩაიტანა, მოეშვა, წამოვიდა, წაუყვანა, გამოიტანა...

ჩანს, დიალექტების ურთიერთგავლენით არის, რომ როგორც იმერულში, ისე აღნიშნულ აღმოსავლეთის სოფლებში მოთხრობით ბრუნვაში -მა გვაქვს ფუძეხმოვნიან და ფუძეთანხმოვნიან სახელებთან: დეღამა და დეიღამა წამოიყვანეს. მევენახემა ვაზები თვითან ჩაუტანა. მაგისმა პაპამა მოკლა ბატონი, ძმამა გააკეთა რუი, მუშაობამა მაწყინა მგონია...

ემფატიკური ა გვხვდება, როგორც ქართლის, ისე იმერული მოსახლეობის მეტყველებაში: ძროხასა აბამენ ურემში, სახლსა ღიას არ დაადებს, დეკუულსა მგელი გამოენთო, ხალხსა უფრო ჭორი აინტერესებს, კნიაზსა გამდა. სიმინდსა ჩენთანა აღრე უნდა დათესვაი, დიკასა აღრე თესამენ ხოლმე...

მოქმედების აღმნიშვნელ სიტყვებში ნაწილობრივი ასიმილაციის გამო ობიექტური პრეფიქსი სანი განიცდის ცვლილებას: ჭს წინ შ-დ იქცევა: მოვშქამ ჭირსა, თავი მოშქრა ოჯახსა, დაშქყინა და გააქცივა... ასევე იქცევა ზ-დ: გადაზძახა, ამოზძახა, ზდო და ზდო ჯოხი ფეხებში...

ტოპონიმიკური ლექსიკიდან წარმოვადგენთ რამდენიმე მაგალითს: **შუბითიძეების ნაყანები**, **იმერეთის დღლე** (ნასოფლარი ლოპანი), **ნაკოდობა** — ეწოდება ტყეში ადგილს, როცა ხეებს შემოკოდავენ და თავისთვის შემოფარგლავენ. **ნამბილარი** — ნასოფლარი სილითში ჰქვია ხის ჯირკვებისაგან გაწმენდილ ახოს, როცა ის იქვე დასამუშავებლად მზად იყო. **საქართლის დღლე** — გვხვდება ორგან. ერთი, სოფელ წორბისის ჩრდილოეთით, მეორე სოფელ ხრტანას დასავლეთით, საიდანაც საურმე გზა სოფელ ქალაში ჩადის. **სახარდნი** — არის სავენახე ადგილი ქვემო ლოპანში, აქვეა **ქვემოთი ქალა**.

ძარი — ტყიან ადგილს ჰქვია, მაგრამ იმერულში ურემზე დადგმული პატარა გოდორია, სადაც სამი-ოთხი ტომარა ეტევა.

სოფელ ქალეთში გვხვდება ტოპონიმები: **იმერლების უბანი**, **გოგალაძეების უბანი**, **ნადირაძეების ტყე**, **სამხარაძის სათიფი** და სხვა.

იმერული და ქართლური დიალექტების შეხვედრა, ურთიერთქმედება კარგად არის ასახული ლექსიკაში, რაც განსაკუთრებით იგრძნობა, ძირითადად, ფცის ფრონეს ხეობაში. ქართლისათვის დამახასიათებელი სიტყვები შესულია იმერულ მეტყველებაში, მაგალითად თორნე, თონე, ნერგი, ჭანდარი, დასავლეთით... ეს კი გამოწვეულია საუკუნეების განმავლობაში მათი ახლო ურთიერთობით.

დამოწმებული ლიტერატურა

ლ. ასათიანი, 1960 - ლ. ასათიანი, ცხოვრება აკაკი წერეთლისა, რჩეული ნაწერები, ტ. III, თბ., 1960.

ე. თაყაიშვილი, 1907 - ე. თაყაიშვილი, არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი, წიგნი პირველი, ტფილისი, 1907.

ს. მაკალათია, 1963 - ს. მაკალათია, ფრონის ხეობა, თბ., 1963.

ვ. თოფურია, 1925 - ვ. თოფურია, არილი, თბ., 1925.

სახალხო გაზეთი, 1882 - ხიზნების დასახლება საფალავანდო მამულში, სახალხო გაზეთი, 1882.

გრ. იმნაიშვილი, 1974 - გრ. იმნაიშვილი, ქართული დიალექტი I, თბ., 1974.

**NIKOLOZ OTINASHVILI,
ZAZA OTINASHVILI**

**ON THE ASSIMILATION OF SPEECH CODES OF KARTLIAN
AND IMERETIAN DIALECTS ACCORDING TO THE MATERIALS
OF THE PRONE VALLEY**

The river Prone Valley is situated in Shida Kartli. In historical sources it is even mentioned as Zemo (upper) Kartli. It was a part of Kartli Kingdom since ancient times and it had the function to connect Imer-Ameri, the two parts of Georgia.

According to Ruisi records of 1715 in the village of Tidva the people with the surnames of Tsereteli and some others from Zemo Imereti inhabited there.

According to the same records in such villages of the valley as Okona, Khundisubani, Patnoneti, Gavistavi, Metekhi Imeretians made their settlements. The Kartlian dialect made a great influence on the speech of the population. Imeretian words or Imerisms are mainly preserved in such place-names as Lopani, ოპინარი, Lisi, სილი etc.

The traces of mixing Kartlian-Imeretian dialects among the later settlers can be noticed in phonetic, lexical and place-name materials. The process of losing ò (iota) can be found in the verbs replacing *h* and *s* infixes. Sheòdzakha, gaòdzakha.

Almost all kinds of assimilation can be seen here, especially assimilation with vowels *deedzebs*, *tsechkhuba*, *sheeshva* etc.

Interaction of two dialects is described in lexicology. Kartvelian words are widely used in Imeretian speech such as *torne*, *tone*, *nergi* and others.

მიმოზა ჟორჟოლიანი

რკინის საბრძოლო და სამეურნეო იარაღები
ქუთაისის მუზეუმში - I

ქუთაისის აკად. ნ. ბერძენიშვილის სახელობის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში დაცულია ქართული კულტურული მემკვიდრეობის დიდმნიშვნელოვანი და მდიდარი კოლექციები, რომლებიც XIX ს-ის II ნახევრიდან წარმოადგენს საქართველოს ისტორიითა და მატერიალური კულტურის შესწავლით დაინტერესებულ სწავლულთა კვლევა-ძიების საგანს და შესულია სამეცნიერო მიმოქცევაში.

1912-1920 წწ. ქუთაისის მუზეუმის ფონდში თავი მოიყარა საქართველოს ნივთიერი კულტურის უძვირფასესმა ძეგლებმა, მათ შორის მნიშვნელოვანმა და მრავალფეროვანმა არქეოლოგიურმა კოლექციებმა, რომლებიც დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა მხარეებიდან (სვანეთი, რაჭა, იმერეთი, გურია, სამეგრელო) შემოვიდა შემოწირულობების, შემთხვევითი აღმოჩენებისა და არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად.

არქეოლოგიური ფონდის კოლექციებში ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უჭირავს რკინის წარმოებასთან დაკავშირებულ მასალებს; წარმოდგენილია მრავალფეროვანი საბრძოლო და სამეურნეო დანიშნულების ნივთები: ცულები, თოხები, წაღებები, შუბისპირები, ისრისპირები, მახვილები, აკინაკები, დანები, სახნისები, წერაქვები, აგრეთვე სამარხეული ინვენტარის მასალები.

კვლევის მიზანია არქეოლოგიის ფონდში დაცული რკინის ნაკეთობების ფუნქციონალური დანიშნულების, ტიპოლოგიური სახეების, ქრონოლოგიური კლასიფიკაციის დადგენის ცდა და კატალოგის გამოცემა.

აღნიშნული არქეოლოგიური ნივთების სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანა თუნდაც მასალების სახით აუცილებელია, რადგან ამ ძეგლების გათვალისწინება და სრული სახით წარმოდგენა ქუთაისის მუზეუმის სტაციონარულ გამოფენაში, ვფიქრობთ, ხელს შეუწყობს დასავლეთ საქართველოს ისტორიული მხარეების სოფლის მეურნეობის, სამხედრო საქმის, ხელოსნობის მთელი რიგი დარგების განვითარების დონის ჩვენებას, ძველი კოლხეთის ისტორიის სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული განვითარების ასახვის თვალსაზრისით; გააადვილებს სამუზეუმო ექსპონატების თემატიკურ გამოყენებას, აგრეთვე, დახმარებას გაუწევს მუზეუმის საგამოფენო განყოფილების თანამშრომლებს ახალი გამოფენების ორგანიზების, გამოფენების აწყობის, ექსპოზიციების აგების, სამუზეუმო საქმიანობის სხვადასხვა ასპექტების განვითარების, დამთვალეირებელზე ორიენტირებული და კულტურულ-საგანმანათლებლო პროგრამების მომზადების დროს.

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ჩვენ მიერ შესწავლილი საბრძოლო და სამეურნეო იარაღების ერთ-ერთი სახეობა: რკინის ცულები. კერძოდ, საომარი ცულები, სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილი ცულ-ჩაქუჩები ("კვერცულები"), ქუთაისის მუზეუმში შემოსული 1910-20-იან წლებიდან ცალკეული ნაპოვნების სახით. ჩაქუჩისებურყუიანი რკინის ცულები წარმოდგენილია რამდენიმე სახესხვაობით :

1. კომბინირებული ტიპის იარაღები: ე.წ. ცულ-წერაქვები და ცულ-მახვილები (სურ.№1, 2, 2ა, 3, 4-5);

2. ჩაქუჩისებურყუიანი ცულები, სოლისებური, ვიწრო პირით (სურ.№7,8,9,10,11);

3. რკინის კოლხური ტიპის ცული (სურ.№6).

აღნიშნული სახეობების იარაღების აღწერა-დახასიათება იძლევა შემდეგ სურათს :

1. ცული (შ.წ. '5606 — A-1941-2): რკინის; ყუაკვერიანი; ტანმორკალული, რომბულგანივეკვეთიანი; სატარე ზერელით, ორ ნაწილად გაყოფილი; ყუის თავი სოკოსებური მოყვანილობის; ყუის ყელი მაღალი, ოთხწახნაგოვანი, სატარის მიმართულეებით გაგანიერებული; სატარე ზერელი ოვალური (გატეხილი ორ ნაწილად); ზერელის კედლები გამოზურცული; წელი გრძელი, წახნაგოვანი; შუბლი მორკალული; პირი ვიწრო, ფხისაკენ წაგრძელებული, გათხელებული; კვერი დაყეილი, პირნაკლული, დეფორმირებული, დაფარული ქანგის სქელი ფენით.

ზომები: დარჩენილი სიმაღლე — 17,5 სმ; ყუის სიმაღლე — 7,5 სმ; კვერის დმ — 2,3 სმ X 2,5 სმ; სატარე ზერელის სიგანე — 2,2 სმ; პირის სიმაღლე — 8,3 სმ; სიგანე — 2,8 სმ. (სურ.№1).

2. ცული (შ.წ. '5605 — A-1943.): რკინის, ყუაკვერიანი, ტანმორკალული; ყუის თავი სოკოსებური მოყვანილობის; ყუის ყელი მაღალი, მასიური, სატარე ზერელის მიმართულეებით გაგანიერებული; სატარე ზერელი მრგვალი, გამოზურცული; შუბლი მორკალული, წახნაგოვანი; ტანი რომბულგანივეკვეთიანი, პირისაკენ დავიწროებული, პირმოტეხილი, დაფარული ქანგის სქელი ფენით.

ზომები: დარჩენილი სიმაღლე — 17,8 სმ; ყუის სიმაღლე — 7,5 სმ; ყუის თავის დმ — 2,5 X 2,7 სმ; სატარე ზერელის დმ — 2 X 2,2 სმ; პირის დარჩენილი სიმაღლე — 8,5 სმ; სიგანე — 1,2 სმ. (სურ.№2, 2ა).

3. ცული (შ.წ. '5606 — A-1944): რკინის, ყუაკვერიანი, ტანმორკალული; ყუის თავი სოკოსებური მოყვანილობის; ყელი მაღალი, მასიური, დაწახნაგებული, სატარე ზერელისკენ გაგანიერებული; სატარე ზერელი მრგვალი, გამოზურცული; შუბლი წახნაგოვანი, მორკალული; ტანი რომბულგანივეკვეთიანი, პირისაკენ დავიწროებული; დარჩენილია ფხის მცირე ნაწილი, დაფარული ქანგის სქელი ფენით.

ზომები: შემორჩენილი სიმაღლე — 17,5 სმ; ყუის სიმაღლე — 8,5 სმ; ყელის სიმაღლე — 6,5 სმ; ყუის თავის დმ — 3,5 X 3 სმ; პირის სიმაღლე — 8,1 სმ; სატარე ზერელის დმ — 2,5 X 2,2 სმ (სურ.№3).

4. ცული (შ.წ. '5591 — A-1792,5): რკინის, ყუაკვერიანი; ყუის თავი ოთხკუთხა, მასიური, დაბალი, ზევიდან მომრგვალებული, დაყეილი; ტანი ოთხწახნაგოვანი, სატარე ზერელით თითქმის ორ ნაწილად გაყოფილი; სატარე ზერელის კედლები ოვალური (ორ ნაწილად გატეხილი); პირი გრძელი, ქედიანი, სატყერისებური, ნაკლული, დაფარული ქანგის სქელი ფენით.

ზომები: ტანის დარჩენილი სიმაღლე — 10,2 სმ; ყუის სიმაღლე — 4,3 სმ; ყუის თავი 4,8 X 3,2 სმ; პირის დარჩენილი სიგანე — 3,5 სმ; სატარე ხერხელის დმ — 3,6 სმ. შემოსულია 1926 წელს ქ. ქუთაისიდან (სურ. №4,5).

5. ცულის ჩაქუჩისებური ყუის ფრაგმენტი (მ.წ. №5591-A-179-4), რკინა, ზომები: 2X2,2 სმ. (სურ. №4,5).

აღნიშნული სახის რკინის იარაღები გავრცელებულია როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე; ისინი დადასტურებულია: მცხეთაში სამთავროს სამაროვნის ორმოსამარხებში (რ. აბრამიშვილი, 1957, გვ. 125, ტაბ. II0; რ. აბრამიშვილი, 1961, გვ. 374, ტაბ. XIX8), დვანის სამაროვანზე ძვ.წ.აღ. VII-VI სს.-ით დათარიღებულ სამარხებში (ს. მაკალათია, 1948, გვ. 8, 12-13, ტაბ. II-IX; ს. მაკალათია, 1949, გვ. 229, ტაბ. 10-2), ბრილის სამაროვანზე კრემაციულ სამარხებში (გ. გობეგიშვილი, 1952, ტაბ. XLIII, XLVII; გ. გობეგიშვილი, 1959, გვ. 191-192, ტაბ. XXI7), თლის სამაროვანზე (ბ. ტეხოვი, გვ. 39, 56-57, სურ. 19,4), ზემო იმერეთში რველის სამაროვანზე ძვ.წ.აღ. VII-VI სს.-ით დათარიღებულ სამარხში (კ. კვიციანიძე, ო. ლაშაშვიძე, 1985, გვ. 66, სამარხი №19), სოფ. ქვედა საზნაოში (ზესტაფონის რ-ნი) შემთხვევით აღმოჩენილ ადრეანტიკური ხანით დათარიღებულ სამარხეულ ინვენტარში (იქვე, გვ. 58, 64-67, ტაბ. VII9-10), წალკის რაიონში (ბ. კუფტინი, 1941, გვ. 21, სურ. 24). ქუთაისის ორმოსამარხის ინვენტარში (მ. ივაშენკო, 1941, გვ., 52; ბ. კუფტინი, 1950, გვ. 101).

ქუთაისში, ცაცხვების ქუჩაზე შემთხვევით აღმოჩენილ ადრეანტიკური ხანის სამარხეულ კომპლექსში შემავეალი, საბრძოლო დანიშნულების რკინის ყუაყვერიანი ცული არის ზუსტი ანალოგი ბრილის ძვ.წ.აღ. VII-V სს.-ის მამაკაცის სამარხში დადასტურებული ცულისა (გ. გობეგიშვილი, 1959, გვ. 192). ორ ტოლ ნაწილად გაყოფილი რკინის საბრძოლო იარაღები — ცულები ცნობილია, აგრეთვე, ნიგვზიანის სამაროვანზე ძვ.წ.აღ. VI ს-ით დათარიღებულ სკვითურ ინვენტარიან კომპლექსებში (თ. მიქელაძე, 1985, გვ. 79, ტაბ. XLIX1702-1703), კულანურხვას, წითელი შუქურასა (მ. ტრაპში, 1970, გვ. 125-126, ტაბ. V11, 26; მ. ტრაპში, 1969, ტაბ. XIX6) და თლის სამაროვნებზე. ისინი დამახასიათებელია ძვ. წ. მე-6 ს. ძეგლებისათვის.

განხილული იარაღები შედარებით-ტიპოლოგიური კვლევის საფუძველზე შეიძლება დათარიღდეს ძვ.წ.აღ. VII ს-ის მეორე ნახევრითა და ძვ.წ.აღ. VI ს-ით.

6. ცული (მ.წ. '8305 — A-653): რკინის, კოლხური ტიპის, ყუაყვერიანი; ყუის თავი დაწახნაგებული, ზვიდან მომრგვალებული; ყუის ყელი ქვემოთ დავიწროებული და სატარეში გადასული; სატარე ხერხელი ოვალურწვეტიანი; ხერხელის წინა პირი მაღალია უკანა პირზე; წელი მოკლე, პირისაკენ სწრაფად გაფართოებული; შუბლი ოდნავ ჩაღუნული, გამრუდებული, აქვს მიდრეკილება ტანის ორგზის მოღუნულობისაკენ; წინა ნიღრი მორკალული; კანა რკალისებურად ჩაზნექილი; უკანა ნიღრი ზევით აწეული, წინა ნიღრთან შედარებით მაღალი; პირი განიერი, ასიმეტრიული, ტარისაკენ მოქცეული, ფხისაკენ თანდათან გათხლებული; ფხა ბლაგვი, დაკბილული; ზედაპირი დაფარული ენავით.

ზომები: სიმაღლე — 20 სმ; ყუის თავის დმ — 2 სმ X 2 სმ; სატარე ხერხელის დმ — 4,8 სმ X 2,4 სმ; პირის სიგანე — 7,6 სმ (სურ. №6).

ცული აღმოჩენილია შემთხვევით მიწის სამუშაოების წარმოების დროს სოფ. ერგეტაში (ზუგდიდის რ-ნი) მიწის ზედაპირიდან 50-60 სმ-ის სიღრმეზე. ფონდში დაცულ სამეცნიერო დოკუმენტებში არსებული ჩანაწერის თანახმად, აღმოჩენის ადგილი წარმოადგენს მალღობს. ფენებში შეიმჩნეოდა შედუღებული აგურის, დოქების, ქოთნებისა და ქვევრების ნატეხები — ორნამენტიანი კერამიკა. “წყურისში” ნაპოვნია ქვის კვირისტაევები, “ნაკალმუში” — ძვლები, მძივები და ბრინჯაოს ორგზის ტანმოხრილი ცული, ქოთანში კოლხური თეთრი. სოფლებში — ერგეტა, დიღინეძი, ანაკლია არის “გორიკები” (დაახლოებით 5 მ სიმაღლის).

ანალოგიები ფიქსირებულია სამთავროს (რ. აბრამიშვილი, 1957, გვ. 134, ტაბ. II63, ორმოსამარხი №70; სამარხის ეს ფენა ძვ.წ.აღ. VIII ს.-ითაა დათარიღებული), ბრილის (გ. გობეჯიშვილი, 1952, გვ. ტაბ. XLV3, XLVII), გუადიხუსა და წითელი შუქურას სამაროვნებზე (მ. ტრაპში, 1969, გვ. 56, 183, ტაბ. 116,9, XIX10-11), სოხუმის მთაზე (ა. კალანდაძე, 1954, გვ. 34, 51, ტაბ. IX3, XII), ურეკის, ერგეტისა და ნიგეზიანის ადრეკინის ხანის სამაროვნებზე (თ. მიქელაძე, 1985, გვ. 33, 34, 78-79, ტაბ. XXXIV1144, XLIX1701). ქუთაისი მუზეუმში დაცული ერგეტის კოლხური ტიპის ცული პირისა და ტანის მოყვანილობით ძალზე ახლოსაა ბრილის სამაროვნის ძვ.წ.აღ. VII-VI სს-ით დათარიღებულ ცულთან (იმ განსხვავებით, რომ ბრილის ცულის ყუა მახვილია) და სახვებით იდენტურია სხალთის ხეობაში, სოფ. ვერნების სამარხეულ კომპლექსში შემავალი არქაული იერის მქონე რკინის კოლხური ტიპის ყუავეკრიანი ცულისა, რომლის ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარი ძვ.წ.აღ. I ათასწლეულის I ნახევრის იქით არ გადადის (ა. ინაიშვილი, 1975, გვ.29-30, ტაბ.XI). ზემოთ აღნიშნული პარალელების გათვალისწინებით, განხილული ცული ერგეტიდან შესაძლებელია დათარიღდეს ძვ.წ.აღ. VII-VI საუკუნეებით. მასში აშკარად შეიმჩნევა ბრინჯაოს კოლხური ცულების ფორმათა გავლენა-მსგავსება ბრინჯაოს ორგზის ტანმოხრილ ყუავეკრიან ცულებთან და იმეორებს მათ ფორმას, რითაც აშკარად ჩანს ბრინჯაოს კოლხური ცულების ფორმათა უწყვეტი გენეტიკური განვითარების გზა რკინის კოლხურ ცულებში. მკვლევართა აზრით, რკინის კოლხური ცულები უნდა გაჩენილიყო ბრინჯაოს ცულების არსებობის ხანაში (თ. მიქელაძე, 1985, გვ. 34), ე.ი. ძვ.წ.აღ. VII ს-ის ბოლოს. VI ს-ის დასაწყისიდან ისინი საყოველთაოდ გავრცელებული ჩანან და ადგილობრივი, კოლხური წარმოშობისაა.

7. ცული (მ.წ. 15479 — A-69): რკინის, მაღალი, სწორტანიანი, ლამაზად გამოყვანილი. ყუავეკრიანი; ყუის თავი ოთხწახნაგა, მასიური; ზევიდან მომრგვალებული; ცენტრში გამოსახულია ჯვარედინი, შედგენილი დაბალრელიეფური ნაწიბურებით, რომლებიც ბოლოებით დაკავშირებულია წახნაგებთან; ყუის ყელი ოთხწახნაგა, გამოყვანილი; სატარე ზერელი მრგვალი, გამობურცული; ზერელის კედლები ორფერდა, სამკუთხედისებური წვერებით გარეთ მიმართული; წელი ვიწრო, გამოყვანილი; შუბლი სწორი; ილღია რკალისებურად ჩაზნექილი; უკანა ნიღრი ზემოთ აწვდილი; პირი სოლისებური, უკანა ნიღრის ხარჯზე გაფართოებული, ფხისაკენ თანდათან გათხლებული; ფხა ვაკევილი, დაკბილული; წინა ნიღრი მოტეხილი, დაფარული ქანგის სქელი ფენით. ცულს შესაძლოა საპარადო დანიშნულება ჰქონდა.

ზომები: სიმაღლე — 14 სმ; ყუის თავის დმ — 3 X 2,5 სმ; სატარე ზერელის სიგანე — 2,5 X 2,2 სმ; პირის სიგანე — 7 სმ. შემოსულია 1926 წელს ონიდან (სურ. №7).

8. ცული (შ.წ. №5538 — A-128): რკინის, მაღალტანიანი, ტარისაკენ ზომიერად მოხრილი, ყუაყვერიანი; ყუა მალალი; ყუის თავი ოთხწახნაგა, ზემოდან დაბრტყელებული; სატარე ზერელი მრგვალი; ზერელის წინა პირი უკანა პირზე მალალი; სატარე ზერელის კედლები ამობურცული, წელში გამოყვანილი; პირი ვიწრო, სოლისებური; შუბლი სწორი, მოყვანილობით ტოლფერდა სამკუთხედისებური; კაჩა ჩაზნექილი; უკანა ნიღრი წინა ნიღრზე მალალი, აწეული ზევით; პირი კაჩისაკენ მოქცეული; ნიღრები მკვეთრად გამოსახული; პირი ფხისკენ გათხელებული; ფხა ბლაგვი, დაკბილული, ეტყობა გამოყენების კვალი.

ზომები: ცულის სიგრძე — 17,5 სმ; პირის სიგანე — 6,5 სმ; ყუის თავი 3 X 2 სმ; სატარე ზერელი — 3 X 2,6 სმ. შემოსულია 1930 წელს ზემო იმერეთიდან (სურ. №8).

9. ცული (შ.წ. №5454/6 — A-46/6): რკინის, მცირე ზომის, ტარისაკენ ზომიერად მოხრილი, ყუაყვერიანი; ყუის თავი ოთხკუთხა, ზემოდან დაბრტყელებული; სატარე ზერელი ოვალური, დეფორმირებული; ზერელის წინა პირი უკანა პირზე მალალი; შუბლი ონდვ მობრილი; წელი გამოყვანილი; უკანა ნიღრი წინაზე მალალი; პირი მოყვანილობით ვიწრო, სოლისებური, ფხისკენ გათხელებული; ფხა ბლაგვი, დაკბილული, გაცვეთილი; ყუის თავი დაყეფილი.

ზომები: სიმაღლე — 14 სმ; ყუა — 1,7 X 3 სმ; სატარე ზერელი — 3,3 სმ X 2,9 სმ; სიგანე — 2,4 სმ. 1932 წელს შემოსულია ონიდან (სურ. №9).

10. ცული (შ.წ. №5476/3 — A-66/3): რკინის, ყუაყვერიანი; ყუა მალალი; ყუის თავი ოთხკუთხა, ზემოდან დაბრტყელებული, დაყეფილი, ტარისაკენ ზომიერად მოხრილი; სატარე ზერელი ოვალური; ზერელის წინა და უკანა პირი თითქმის თანაბარი სიმაღლის; სატარე ზერელის კედლები ამობურცული; წელი გამოყვანილი; პირი სოლისებური; შუბლი სწორი, ტოლფერდა სამკუთხედისებური; კაჩა ჩაზნექილი, ფხისკენ გათხელებული; გამოკვერილი რკინის მთლიანი ნაჭრისაგან; წინა ნიღრი დე პირის ნაწილი ჩამოტეხილი.

ზომები: დარჩენილი სიმაღლე — 15 სმ; ყუის დმ — 3,6 X 2,5 სმ; ზერელის სიმაღლე — 3,7 სმ (სურ. №10).

11. ცული (შ.წ. №5472/8 — A-62/8): რკინის, ყუაყვერიანი, ტარისაკენ ზომიერად მოხრილი; ყუის თავი მალალი, ოთხკუთხა, ბრტყელი; სატარე ზერელი მრგვალი; წინა პირი უკანა პირზე მალალი; ტანი ოთხწახნაგოვანი, სატარე ზერელით თითქმის ორ ტოლ ნაწილად გაყოფილი; წინა ნიღრი ჩამოტეხილი; უკანა ნიღრი მკვეთრად გამოსახული; შუბლი რკალისებურად ამოზნექილი; კაჩა ჩაზნექილი; ცულის პირი სოლისებური, ფხისკენ გათხელებული; ფხა დაკბილული; გამოკვერილი, დაფარული უანჯის სქელი ფენით.

ზომები: სიმაღლე — 17,3 სმ; სატარე ზერელის დმ — 2,5 სმ; ყუის თავის დმ — 1,4 X 2,3 სმ; ყუის ყელის სიგრძე — 8,5 სმ (სურ. №11).

მსგავსი ცულები ცნობილია ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთის არქეოლოგიური ძეგლებიდან: სოხუმის მთის ადრეანტიკური ხანის კრემაციული სამარხების კომპლექსებში (ა. კალანდოძე, 1954, გვ. 28, ტაბ. VIII, გვ. 32, ტაბ. VIII0,11,17, გვ. 33, ტაბ. VIII20, IX1,15, გვ.51, ტაბ. XI), მდ. ბესლეთის მარჯვენა სანაპიროზე ზღვიდან 2 კმ-ის დაშორებით (ე.ვორონოვი, 1950, გვ. 53, სურ. XXV15-6 და შმდ.). ჩვენ მიერ განხილული და წარმოდგენილი ცულიანი აშკარად გამოხატავენ ტიპოლოგიურ მსგავსებას, აგრეთვე, სამთავროსა (რ. აბრამიშვილი, 1957, გვ.125, ტაბ. I 4-10) და დვანის სამარხების, ზემო რაჭის, თლის, პალურის, ლენტეხის რაიონის სოფ. ხოჯში შემთხვევით აღმოჩენილ (ვ. ართილაყვა, 1976, გვ.46-47, ტაბ.18) ძვ.წ.ად. VII-VI საუკუნეების სამარხულ კომპლექსებში მოცემულ მრავალრიცხოვან და მრავალფეროვან ე.წ. ყუაყვერიან ცულებთან; ეს გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ იგი ადრეანტიკური ხანის საწყისი ეტაპის რკინის კოლხური ცულების წრეში მოვაქციოთ.

აღწერილი რკინის ცულები ტიპოლოგიური თვალსაზრისით იმეორებს კოლხეთში ბრინჯაოს ეპოქაში შექმნილი იარაღების ფორმებს, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ისინი ადგილობრივი, კოლხური წარმოშობისაა. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღიარებულია, რომ განხილული ტიპის ცულების სამშობლო კავკასიაა. აღნიშნულ ცულებს გენეტიკურად ძვ.წ. აღ. II-I ათასწლეულების ცნობილ ბრინჯაოს ცულებს უკავშირებენ.

მათთვის ზოგადად დამახასიათებელია: ოთხწახნაგა ან მრგვალი კვერისებური მაღალი ყუა, ტანის ზომიერი მოხრილობა, ვიწროპირიანობა, სატარე ზვრელის მრგვალი ან ოვალისებური ფორმები, რომელთა შორის აღინიშნება სოკოსებური მოყვანილობის ტარმოხრილი, ოთხწახნაგაყუიანი, ტანსწორი ცულები. ძირითადად, ერთგვარია მათი არსებითი განმსაზღვრელი ნიშნები, დამზადების ხერხები და ზოგადი ხასიათი.

ისტორიულად ცულები დანიშნულების მიხედვით გამოიყენებოდა საბრძოლო, სამეურნეო, საკულტო-სარიტუალო და ინსიგნიის სახით.

ცულმა, როგორც იარაღმა, პრაქტიკული გამოყენების გამო, საზოგადოებრივი განვითარების პროცესში ხანგრძლივი და რთული გზა წარმატებით გაიარა და მსოფლიოს უძველესი ცივილიზაციის ხალხების კულტის საგნად და სიმბოლოდ იქცა.

ჩვენ მიერ წარმოდგენილი ტიპის ცულები ფართოდა იყო გავრცელებული საქართველოში ძვ.წ. აღ. VII ს-ის მეორე ნახევარსა და VI ს-ში, რკინის ფართო ათვისების ხანის III საფეხურზე და ძირითადად საომარი დანიშნულებით გამოიყენებოდა.

1

2

2a

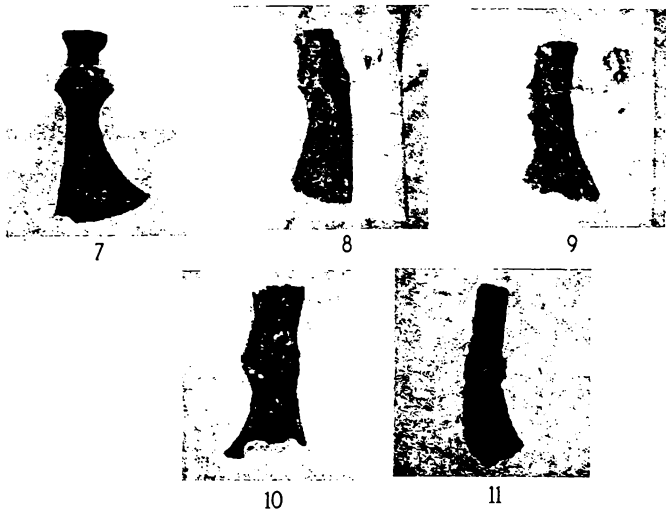
3

4-5

6

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ. აბრამიშვილი, 1957 - რ. აბრამიშვილი, სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი გვიანი ბრინჯაოს ხანის და რკინის ფართო ათვისების ხანის ძეგლების დათარიღებისათვის, სსმ, XIXა-XIX, თბ., 1957.
- რ. აბრამიშვილი, 1961 - რ. აბრამიშვილი, რკინის ათვისების საკითხისათვის აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე (ძვ. წ. აღ. XIV-VI სს.), სსმ, XXII, თბ., 1961.
- ვ. ართილაყვა, 1976 - Артилаквa В., Железообрабатывающее ремесло Древней Грузии, Тб., 1976.
- გ. გობეგიშვილი, 1952 - გ. გობეგიშვილი, არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში, თბ., 1952.
- გ. გობეგიშვილი, 1959 - გ. გობეგიშვილი, განვითარებული რკინის ხანის ძეგლები რიონის სათავეებში, საქართველოს არქეოლოგია, თბ., 1959.
- ი. ვორონოვი, 1969 - Воронов Ю., Археологическая карта Абхазии, Сухуми, 1969.
- ა. ინაიშვილი, 1975 - ა. ინაიშვილი, დიდაქარის განძი და კოლხური ნივთიერი კულტურის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი, სდს, V, თბ., 1975.
- მ. ივაშენკო, 1941 - Иващенко М., Материалы к изучению культуры колхов: Мასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ტ. II, 1941.
- აღ. კალანდაძე, 1954 - აღ. კალანდაძე, სოხუმის მთის არქეოლოგიური ძეგლები, სოხუმი, 1954.

- კ. კვიციანიძე, ო. ლამბაშიძე, 1985 - კ. კვიციანიძე, ო. ლამბაშიძე, ძვ. წ. აღ. პირველი ათასწლეულის მასალები ზემო იმერეთიდან, საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები, თბ., 1985.
- ბ. კუფტინი, 1941 - Археологические раскопки в Триалети, I, Тб., 1941
- ბ. კუფტინი, 1950 - Купфин Б., Материалы к археологии Колхиды, Т. II, Тб., 1950.
- ს. მაკალათია, 1948 - ს. მაკალათია, დვანის ნეკროპოლის არქეოლოგიური გათხრები, თბ., 1948.
- ს. მაკალათია, 1949 - Макалатия С.И., Раскопки Дванского могилника, С.А. X, 1949.
- თ. მიქელაძე, 1985 - თ. მიქელაძე კოლხეთის ადრერკინის ხანის სამაროვნები, კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები, II, თბ., 1985.
- ნარკვევები, 1970 - საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1970.
- ბ. ტეხოვი, 1985 - Техов Б., Тлийский могильник, III, Тб., 1985.
- ბ. ტეხოვი, 1980 - Техов Б.В., Скифы и Центральный Кавказ в VII-VI вв. II н. э., М. 1980.
- მ. ტრაპაშვილი, 1969 - Трапш М.М., Труды, II, Сухуми, 1969.
- მ. ტრაპაშვილი, 1970 - Трапш М.М., Труды, I, Сухуми, 1970.
- დ. ქორიძე, 1965 - დ. ქორიძე, კოლხური კულტურის ისტორიისათვის, თბ., 1965.
- შ. ჩართოლანი, 1968 - შ. ჩართოლანი, ლარსის სამაროვანი, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები, თბ., 1968.
- ო. ჯაფარიძე, 1950 - ო. ჯაფარიძე, კოლხური ცული, სსმ, XVI, თბ., 1950

MIMOZA ZHORZHOLIANI

THE COLLECTIONS OF IRON WEAPONS AND IRON HUSBANDRY TOOLS FROM THE KUTAISI STATE MUSEUM

Kutaisi State Museum houses important collections of iron arms and husbandry tools.

The research aimed at determining the functional and typological varieties and providing the chronological classification has revealed the following:

- a). Butt-hammer axes belonging to VII and VI centuries typologically copying Bronze Age battle axes made in Colchis;
- b). Poll-pipe axes of the 5th-7th cc.
- c). agricultural tools (hoes, plow-shares) – of early and late antique periods and of medieval centuries;
- d). chopping off tools (elongated billhooks with hafts) – of late feudal era;
- e). knives- of III-I cc. B.C.; and of late antique period;
- f). the artifacts hit upon by chance in the village of Kveda Simoneti of Tejola district in 1960 belonging to late antique period present axes, spearheads and arrowheads that seem to be a part of a burial mound.

The arms and tools I have studied were made and developed during the Colchis culture. The given collections present important material for the study and popularization of the history of ancient Georgia

რუსუდან სალინაძე

ენობრივ ფორმათა ნორმალ ქაშვის
შემაპირობებელი ფაქტორები ქართულში

ენა თავისი განვითარების გზაზე ყოველთვის ავლენს ენობრივ ფორმათა ამა თუ იმ სახით დამკვიდრების ტენდენციას და ასე ყალიბდება ნორმა. მას მრავალი პირობა უდევს საფუძვლად. ეს ხდება მაშინ, როცა: 1. ნორმა ჩამორჩება ენის განვითარებას; 2. თვით ნორმა არის წინააღმდეგობრივი. ასეთ პირობებში იქმნება უზუალურ და არაუზუალურ ფორმათა ოპოზიცია და, თუ გამოკვეთილია ამ უკანასკნელის უპირატესობა, სწორედ მას უნდა მიეცეს გზა სალიტერატურო ენაში.

ქართული წერილობითი ძეგლების მონაცემთა ანალიზი ცხადყოფს, რომ ხშირად იჩენს თავს წინააღმდეგობა ნორმასა და ცოცხალი მეტყველების ფაქტებს შორის. ენობრივ ფორმათა ნაირგვარი ვარიანტები უკვალოდ არ ქრება. ზოგი სალიტერატურო ენის ნორმალ იქცევა, ზოგი კი დიალექტში იმკვიდრებს ადგილს ან, პირიქით, დიალექტისთვის დამახასიათებელი მოვლენა თუ გამოთქმა გადადის სალიტერატურო ენაში.

ხშირად ენობრივ ფორმათა ნორმალ ქცევა შეპირობებულია ფონეტიკურად. მაგალითად, ცნობილია, რომ V-VIII საუკუნეთა ზოგი ორთოგრაფიულ-ფონეტიკური მოვლენა სხვადასხვა დიალექტის კუთვნილებად იქცა. ასე მოხდა, მაგალითად, **ა**-ს შემცველი დამავალი დიფთონგების შემთხვევაში. IX საუკუნიდან **ა**-ს გამოყენების წესთა დარღვევებმა იმატა. დამავალი დიფთონგის მოშლა განხორციელდა ორი გზით: 1. **ა**-ს სრული გაქრობითა (მაგალითად, **რუმათავი > რუსთავი**) და 2. **ა**-ს გასრულსმოვანებით (მაგალითად, **რუმაი > რუისი**). **ა** სალიტერატურო ქართულში დაიკარგა. იგი ზოგიერთმა დიალექტმა შემოგვინახა.

ასე მოხდა, აგრეთვე, **ჳ**-სა და **ხ**-ს ოპოზიციის მოშლის შემთხვევაშიც. **ჳ** შედარებით გამძლე ბგერა იყო, რადგან სიტყვის ძირში შედიოდა. **ჳ**-სა და **ხ**-ს ოპოზიციის მოშლის ტენდენცია გამოიხატა ამ ფონემათა შესატყვისი გრაფემების აღრევაში, რაც შებრუნებული დაწერილობების სახით არის გამოვლენილი IX-X საუკუნეებიდან ძველ წერილობით ძეგლებში. სალიტერატურო ქართულში **ჳ**-ს ადგილი ყველგან **ხ**-მ დაიკავა (ზ. სარჯველაძე).

ფონეტიკურ საფუძველზე უამრავი ენობრივი ფორმა დამკვიდრდა ქართულ სალიტერატურო ენაში. მაგალითად, საწარმოთქმო ორგანოთა მიხედვით რეგრესული დისტანციური დისიმილაციის გზით არის მიღებული: **მარგალიტი < მარგარიტი** (ბერძნ.), **მარტვილი < მარტვირი** (ბერძნ.), **სურნელი < სულნელი**...

რეგრესული კონტაქტური ასიმილაციური გამკვდრების შემთხვევები X საუკუნიდან დასტურდება: **ვინაიდგან < ვინაფთგან**, **ქალაქიდგან < ქალაქითგან**...

მეტათეზისის შედეგად იქცა ნორმალ: **ნახშირი < ნაშხირი < ნა-შინ-იარი** (სევან. შიხუა = წვა), **ცარიელი < ცალიერი**, **წვრილი < წრული < წრული < წურილი**;

ფონეტიკურად არის შეპირობებული ცვლილებები IX საუკუნიდან შედგენილი რიცხვითი სახელების ძველ სისტემაში. დროთა განმავლობაში ჩამოყალიბდა ის სისტემა, რომელიც თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში არის (**თერთმეტი < ათერთმეტი, თორმეტი < ათორმეტი...**). ზეპირ მეტყველებაში **სუთმეტისა** და **თუთმეტის** არსებობაც არ არის უსაფუძვლო. აქაც სხვა რიცხვითთა ანალოგია (ბეგრათა დაკარგვა, მეტათეზისი) თამაშობს როლს.

ენა იცვლება და ვითარდება ისტორიულად თავისი შინაგანი იმპულსების წყალობით. სამეტყველო ჩვევაში მომხდარი ცვლილებები დაკავშირებულია საჭიროებასთან, რომლის მიხედვითაც ადამიანი ცდილობს, უფრო გასაგები გახადოს თავისი აზრები და სურვილები.

მეტყველი ინდივიდი, რომელსაც სურს, რომ საკუთარი ენობრივი სისტემა დაამთხვიოს ენობრივ იდეალს — სტანდარტულ ენას, არჩევანის წინაშე დგება. იგი ვალდებულია (თუ იძულებულია), დაიცვას სალიტერატურო ენის ნორმა. სხვა შემთხვევაში მეთყველი (რომელიც ანგარიშს არ უწევს სალიტერატურო ენის ნორმას, არც კი ფიქრობს ამაზე) უალტერნატივოდ, თავისუფლად, ყოველგვარი უზერხულობის გარეშე იყენებს ნებისმიერ ფორმას. მსგავსი ფაქტები დამაფიქრებელია. შესაძლოა, სწორედ ასეთ შემთხვევაში, ენისადმი თავისუფალი მიდგომის პირობებში, იკვეთება ენობრივ ფორმათა ნორმად ქცევის პერსპექტივა. ასეთ დროს ნორმირების სხვადასხვა პრინციპის გათვალისწინება არის აუცილებელი.

რთული და საინტერესოა ზმნურ ფორმათა ნორმად ქცევის პროცესიც. ნაირგვარია შემაპირობებელი ფაქტორებიც: ზოგან ფონეტიკური პრინციპია გატარებული, ზოგან — მორფოლოგიური, ზოგან ხელოვნურადაა შემუშავებული ნორმა, ზოგან ამა თუ იმ სახით გაქვევებული ფორმა დაკანონებული და ა. შ. მაგალითად: მიუხედავად იმისა, რომ არჩევანი გაკეთდა და ფუძედრკად ზმნათაგან:

გღეჯავს//გლიჯავს//გღეჯხ
გრეხავს//გრინავს//გრეხხ
ზეღავს//ზიღავს//ზეღხ
კრეფავს//კრიფავს//კრეფხ
ხრეხავს//ხრინავს//ხრეხხ
ჩხრეკავს//ჩხრიკავს//ჩხრეკხ
წყვიტავს//წყვიტავს//წყვიტხ...

სალიტერატურო ქართულში უთემისნიშნო ფორმები დაკანონდა, დილაქტებსა და სასაუბრო ენაში მაინც გვხვდება -ავ თემისნიშნის ზმნები. ეს იმაზე მეთყველბს, რომ მოცემულ შემთხვევაში ნორმა მყარი არაა, გრძელდება აღნიშნულ ენობრივ ფორმათა შერჩევა და დამკვიდრება. ვფიქრობთ, ამ პროცესის დასრულებას სხვა -ავიან ზმნათა (**კერავს, ხატავს...**) აქტიურობა აბრკოლებს. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ ზოგიერთ -ავ თემისნიშნის ზმნას, ზემოთ აღნიშნულ კანონზომიერ უთემისნიშნო ფორმათა ანალოგიით, უჩნდება ვარიანტები: **თეხავს//თეხხ, ლეხავს//ლეხხ...** ანალოგიური ვითარებაა თანამედროვე ქართულში არსებულ ზმნებში:

ვტირი//ვტირივარ
ვიცინი//ვიცინივარ
ვმღერი//ვმღერივარ
ვციკვა//ვციკვავარ
ვხტი//ვხტივარ
ვყვირი//ვყვირივარ

ვჩივი//ვჩივივარ...

დღეს ხდება ძველი (უმეშველზმნო) და ახალი (მეშველზმნიანი) ენობრივი ფორმების შეხვედრა. ანალოგიას ენაში თავისი გააქვს და ასე იკვეთება მეშველზმნიან ფორმათა ნორმალ ქცევის ტენდენცია.

ცალკე უნდა გამოიყოს ხმოვანმონაცვლე მეშველზმნიანი ფორმები:

ვღგავარ//ვღგევარ

ვგავარ//ვგევარ

ვყავარ//ვყევარ

მიყყავარ//მიყყევარ...

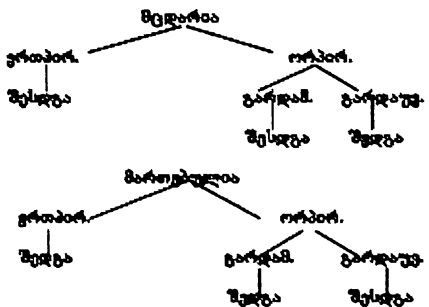
თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებით სწორია:

ვღგავარ, ვგავარ, ვყავარ, მიყყავარ... უნდა ითქვას, რომ არც **ვღგევარ, ვგევარ, ვყევარ, მიყყევარ...** ფორმები არ არის ენაში შემთხვევით გაჩენილი, თუმცა აქ რაიმე ტენდენციასე საუბარი ჭერჭერობით ძნელია.

ფორმათაგან: **დავუნხატავარ//დავუნხატივარ, დაუნხატავარ//დაუნხატივარ, დავუბამვარ//დავუბამვარ, დაუბამვარ//დაუბამვარ...** პირველი მიჩნეულია ნორმალ, მეორე — ნორმის დარღვევად. ერთი და იმავე ზმნის ორი პარადიგმიდან ნორმალ ქცევის პერსპექტივა მეორეს აქვს. ამის საფუძველია -ავ და -ამ თემისნიშნის ზმნათა I თურმეობითში -ია დაბოლოების დამკვიდრების აშკარად გამოხატული ტენდენცია (**დავუნხატივარ, დაუნხატივარ, დაუნხატი; დავუბამვარ, დაუბამვარ, დაუბამ...**).

ქართულში გამოიყოფა, ერთი მხრივ, **შესდგება, შესდგა** და, მეორე მხრივ, **შედგება, შედგა** ფორმები. ეს ზმნები შეიძლება იყოს ერთპირიანიცა და ორპირიანიც. თითოეული მათგანი გამართლებულია თავ-თავის ადგილას. ერთპირიან ზმნაში **ხ-** პრეფიქსი არ უნდა: სტუმარი ზღუდბლთან შედგა. უსანო ფორმა შეიძლება იყოს ორპირიანიც: ქალმა ქვაბი ცეცხლზე შედგა. აქ სემანტიკური სხვაობა ფორმალურად გამოხატული არ არის.

სემანტიკური დაპირისპირება ჩანს ორპირიან გარდაუვალ **შესდგა** ზმნაში: **ძირს დავარდნობს ფეხით შესდგა**. ერთი და იმავე **დგ** ძირის ზმნურ ფორმათა განაწილება ქართულში ასეთ სახეს მიიღებს:

ქართულში არის **წევ/წივ** ძირის ნაირგვარი ზმნური ფორმები: ზმნისწინიანი და უზმნისწინო, ერთპირიანი და ორპირიანი, გარდაუვალი და გარდაამავალი.

წევს ერთპირიანი გარდაუვალი ზმნაა (*ტახტზე წევს, გულაღმა წევს*), შდრ.: ერთპირიანი გარდაუვალი **აწევს**: *დათვი ზედ აწევს მონადირეს; სვედა აწევს გულზე* (ფიგურ.); *ცოდვა აწევს კისერზე* (ფიგურ.); *ოჯახი აწევს კისერზე* (ქეგლ, I, 1990, გვ. 108).

იმავე ძირის ზმნებში (როგორც გარდაუვალში, ისე გარდამავალში) განსხვავებული სემანტიკა გამოხატულია **ბ-** პრეფიქსით. **ხწევს** გარდამავალი ზმნაა: *ცხოვრების კაპანს სწევს* (ფიგურ.); *ბედს სწევს*. შდრ.: ზმნისწინიანი ფორმები: **ახწევს** (*ბელს ასწევს; ფასს ასწევს; თავი ასწია...*); **დახწევს** (*ბელი დასწია; ფასი დასწია; სკამი უკან დასწია...*), ასევე რთული: **ახწევს-დახწევს**: *ფარდა ასწიე-დასწია* (ვ. თოფურია, ივ. გიგინეიშვილი, 1998, გვ. 79). შდრ.: **ახწი-დახწია** (ქეგლ, 1990, გვ. 351).

გახწევს: *ბელი გასწია; სავარძელი გასწია; ფეხსაცმელი გასწია; შუაბავლობას გასწევს; წინააღმდეგობა გასწია...* **გამოხწევს**: *ბელი გამოხწია; უკრა გამოხწია*. ასევე რთული: **გახწევ-გამოხწევს**; **მიხწევს**: *მაგიდა კედლისკენ მისწია; მოხწევს*: *თამბაქოს მოსწევს; საღავე მოსწია*. ასევე: *ნუ მოსწევთ!* (ბრძ.) და რთული: **მიხწევ-მოხწევს...**

ყოველთვის **ბ-** პრეფიქსითაა წარმოდგენილი **შე-** ზმნისწინიანი (გარდამავალი და გარდაუვალი) ფორმები: **შეხწევს**: *უკრა შესწია; ბელი შესწევს; შესწიე!* (ბრძ.).

წევწივს ძირის გარდამავალ ზმნებში (როგორც უზმნისწინო, ისე ზმნისწინიანში) **ბ-** პრეფიქსი მორფოლოგიურად ქარბია, მაგრამ იგი აღნიშნულ ზმნებში ფუძესაა შეზორცებული და გამართლებულია თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებით.

ზმირად ფორმათცვლილების პროცესი ენობრივ ერთეულთა ნორმად ქცევის საინტერესო სურათს გვიჩვენებს. ისტორიულად ძალიან საინტერესოდ წარმართა ქართულში მიმდებარე ფორმათა დამკვიდრების პროცესი: მათგან ზოგი სახელად იქცა და ენამ ხელახლა აწარმოვა მიმდებარე ფორმები, ზოგი მიმდებარე დარჩა. მაგალითად, ძველი ქართულის **მფრინველში (მ-ფრინველ-ი)** დროთა განმავლობაში **მ-** პრეფიქსის დაკარგვის შედეგად მიღებული **ფრინველი** არსებით სახელად იქცა და თითქმის დაიბინდა მისი წარმომავლობაც. ენაში გაჩნდა ოდენ **მ-** პრეფიქსიანი მიმდებარე. ესაა **მფრინავი**, რომელიც სახელადაც იქცა და მიმდებარე (ატრიბუტული) თვისებაც შეინარჩუნა (მაგალითად, **მფრინავი თევზი**); ანალოგიურად მოხდა სხვა შემთხვევაშიც. მაგალითად, წარმოშობით **-ილ** სუფიქსიანი ვნებითი გვარის წარსული დროის მიმდებარე **თოვ-ილ-ი > თოვლი** იქცა სახელად, ხოლო ენამ ხელახლა აწარმოვა შესაბამისი მიმდებარე ფორმა: **დათოვლილი მთები**. შდრ.: **ნახატი** — **დახატული**, **წერილი** — **დაწერილი**, **მწერალი** — **დამწერი**, **კეობი** — **გაკეობული**...

როგორც კ. დანელია აღნიშნავს, ენის ფორმალურ და ფუნქციურ შესაძლებლობათა სრული რეალიზაცია მიუღწეველია არა მარტო ცალკე ინდივიდის მიერ კონკრეტული მეტყველებითი აქტებით, არამედ საერთოდაც. ამიტომ ადამიანის წინსწრაფითი გონი მეტ-ნაკლებად ყოველთვის გრძნობს გარკვეულ უმეარისობას, რომ მან თავის ნაფიქრალს ადგეკატური გამოხატულება ვერ მოუპოვა. ასეთი განცდა მით უფრო მწვავეა, რაც უფრო ძლიერია ამ

უკმარისობის დაძლევის სურვილი. ამიტომ გასაგებია დიდი გოეთეს ჩივილი იმაზე, რომ ჩვენთვის სახმარი ენა ოდნავადაც ვერ გადმოსცემს ინტუიციით ნაგრძნობ-ნაფიქრალს და მწერალს თავისი დაკვირვების ზუსტად გამოსახატავად სჭირდება სულთა ენა, ე. ი. ფსიქიკაში ქვეცნობიერად ნაგრძნობის გამომხატავი ენა (კ. დანელია, 1998, გვ. 383).

მეტყველი ინდივიდი შინაარსის მისთვის სასურველი ფორმის გამოხატვის მისაღწევად იძულებულია ხშირად დაარღვიოს ენის საყოველთაოდ ხმარებული, უზუსტი მიღებული ნორმები. „როცა ადამიანს გამოეშვა შევებული აქვს ენის ნორმების გრძნობა, სწორედ მაშინ იწყებს ის ამ ნორმათაგან დასაბუთებელი გადახვევის მთელი სიმშვენიერის შეგრძნებას“ (ლევ შჩერბა). და აი, ასე, გააზრებულად თუ გაუაზრებლად იქმნება ენაში ახალი ენობრივი ფორმები, „უჩვეულო“ ფორმები, რომლებიც ლინგვისტიკაში ოკაზიურ სიტყვებად იწოდება (ლათ. Occasion — „შემთხვევა“).

დღეს ოკაზიონალიზმი თავს იჩენს არა მხოლოდ საკუთრივ ქართულ, არამედ ნასესხებ სიტყვებშიც. მაგალითად: **ეკონტაქტება, დაახპონხორა, დაუმეხიჯა, დააინტალირა, დაიბლოკა, ვახტოებდი, ვააუზებდი...** ზოგჯერ უცხოურის პარალელურად ქართული გამოთქმებიც ჩნდება. მაგალითად: **დაკლიაქ/დააწკაბუნ/დააწკაბე.** ყალიბი ორივე შემთხვევაში ქართულია. ზოგჯერ ენაში გამოკვეთილია ტენდენცია აღწერითი წარმოების ორგანულით შეცვლისა. მაგალითად: **ურთიერთობა > ურთიერთობა მაქვს — ურთიერთობა მექნება — ურთიერთობა მქონდა — ურთიერთობა მქონია** — მასდარისაგან ნაწარმოები აღწერითი ფორმებია. ენაში გაჩნდა ორგანული წარმოების ფორმაც: **ვიურთიერთებ;** ანალოგიურია **იკითხება, კითხავენ, იცემა** ფორმები: **იკითხება** ერთიანი გარდაუვალი ინიანი ენებითი გვარის ზმნაა და ნიშნავს: 1. წაკითხვა შეიძლება, კითხულობენ. წარწერა კარგად იკითხება; წიგნი ინტერესით იკითხება. 2. კითხულობენ, უკითხავენ ვისმე (ლექციას, მოხსენებას). ახალგაზრდობისათვის იკითხება ლექცია-მოხსენებები (ქეგლ, 1990, გვ. 536). აღნიშნული ფორმა ახალი სემანტიკით აღიჭურვა, დაკითხვის მნიშვნელობით გამოჩნდა და ჩაენაცვლა აღწერითი წარმოების ფორმებს: **დაკითხვა ხდება, დაკითხვა მიმდინარეობს...** მაგალითად: **დამნაშავე ახლა იკითხება.** პასიური კონსტრუქციის **იკითხება** ზმნის გვერდით გაჩნდა აქტიური ფორმაც: **დამნაშავეს კითხავენ.**

სხვა შემთხვევაში აქტიურ ფორმას ჩაენაცვლა პასიური **იცემა: ბრალდებული იცემა.** შდრ.: აქტიური **ხცემებს** ან აღწერითი წარმოების **ნაცემში იქნა. იცემა** არის **გამოიცემა** ზმნის აწყუ. გამოიცემა ნიშნავს: 1. გამოქვეყნდება, გამოვა, დაიბეჭდება. წიგნი გამოიცა. 2. მიღებული იქნება და გამოცხადდება, ცნობილი გახდება. ბრძანება გამოიცა. მაშასადამე, მეტყველმა გარკვეულ მომენტში გამოიყენა ენაში არსებული მზამზარეული ფორმა, მისი ძირეული მნიშვნელობის გაუთვალისწინებლად.

მართებულად არის აღნიშნული სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომ „გარკვეულ (პოეტურ თუ არაპოეტურ) სამეტყველო კონტექსტში რეალიზებული უჩვეულო (არაუზუალური) ფორმები ვერ აამღვრევენ და ვერც შეეცილებიან ენაში საუკუნეობით შემუშავებულ და დაწმენდილ ფორმებს, რადგან კონტექსტური შეზღუდულობისა და ხმარების მეტწილად ერთხელადობის გამო ისინი ვერ გახდებიან საერთო კოლექტიური მოხმარებისანი, როგორც, ვთქვათ,

მუზეუმში ექსპონირებული ნივთები“ (კ. დანელია, 1998, გვ. 385). მიუხედავად ამისა, ისიც უნდა ითქვას, რომ, მართალია, „უჩვეულო“ (არაუზუალური) ფორმები ვერ ამღვრევენ და ვერც დაარღვევენ სტანდარტულ ენას, მაგრამ ერთ დღეს შეიძლება სწორედ ასეთ ფორმებს მიენიჭოს სანქცია, რადგან ენა თავისი განვითარების ნებისმიერ საფეხურზე ცდილობს გამოავლინოს ახალ-ახალ, ენობრივ ფორმათა ნორმად ქცევის ტენდენცია.

დამოწმებული ლიტერატურა

ვ. თოფურია, ივ. გიგინეიშვილი, 1998 — ვ. თოფურია, ივ. გიგინეიშვილი, ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 1998.

კ. დანელია, 1998 — კ. დანელია, ნარკვევები ქართული სამწერლობო ენის ისტორიიდან, I, თბ., 1998.

ზ. სარჯველაძე, — ზ. სარჯველაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ., 1984.

რ. სალინაძე, — რ. სალინაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ნორმირების საკითხები, შ. ძიძიგურის საიუბ. კრებ., თბ., 2002.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, 1990 — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (ერთტომეული), თბ., 1990.

RUSUDAN SAGINADZE

ON THE MOTIVATION OF TURNING INTO A NORM OF LANGUAGE FORMS IN GEORGIAN

In its evolvement the language always reveals the tendency of establishing its forms by various means to develop the norm. The process is based on a lot of conditions. When the norm lags behind the development, or the norm is in itself controversial, the opposition of usual or non-usual forms develops and, then, if the dominance of the latter (i.e. of non-usual forms) is conspicuous, then this should be accepted in the literary language.

To turn into a norm, oftentimes, language forms are motivated by phonetics. E.g. it took place during the elimination of the falling diphthong. On the basis of phonetic changes the following forms of words found footing in Georgian:

surneli < *suneli*; *Tbilisi* < *Tpilisi*; *tsarieli* < *tsalieri*; *tertmeti* < *atertmeti*;
tormeti < *atormeti*; *chvidmeti* < *at-shvidmeti*

The process of forming verbs into the norm is also intricate, being conditioned by variety of factors. In some instances phonetic principles are observed, in the

others morphological or even artificially coined forms are made into a rule etc. For instance, in spite of the fact that the choice is made from the stem-resilient verbs: *glejavs//glijavs//glejs*, *tsquetavs//tsqvitavs//tsqvets...* and from the other – *av* theme maker: *tekhavs//tekhs//*, *tesavs//tess...* the literary language gave preference to non-theme-maker forms; however, in dialects and colloquial speeches these verbs still have – *av* theme makers. The facts of such formation prove that in the given cases the norms are not consistent and the process of choosing establishing “the correct” versions is in operation.

A language user often is compelled to deviate from the universally acclaimed usual literary forms for the purpose of the precision during conveying of a particular idea. “When a person has worked out the flair of language use, then he begins to feel the perfect beauty of deviation from the norms” (Lev Scherba). And in this way, consciously or unconsciously language users create new forms in a language “unusual ones” that are referred to “occasional words” in linguistics.

These occasionalism reveals itself not only with Georgian words proper but also in the borrowings, like *e-kontakt-eba*, *da-a-sponsora*, *dau-mesi-ja*, *daa-instal-ira*, *dai-blok-a*, *va-stop-eb-di*, *vapauz-eb-di...* sometimes we occur Georgian parallel forms, side-by-side the borrowings: as *da-klik-e//daatskapune//daatskape*. The pattern in both cases is Georgian.

As is often said in the specialist literature usual (occasional) forms can neither mar nor destroy the language standards.

In spite of the fact that I do not look for the counter-argument against the common sense expressed in the specialist literature, I think that it is quite probable that these unusual forms tend to have been granted the dominance and sanction for the reason that the language in the process of whatever stage of its change always has in it the tendency to turn motivated language forms into norms.

მადინა უგლავა

ქართული პროზნული სამოსი

ქართული ხალხური შემოქმედების ყველა სახე — ძველი ქართული საცხოვრებელი, სამეურნეო თუ საბრძოლო იარაღები, ოქრომჭედლობა, სამკაულები, კერამიკა, საოჯახო ნივთები — ძალიან მდიდარი და მრავალფეროვანია. მათ შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს ქართულ ტანსაცმელს. იგი იმდენად მრავალფეროვანია, რომ მცირედი მიმოხილვაც კი უზარმაზარ შრომას მოითხოვს.

ქართული სამოსი, რომელიც კომპლექსურად თავსაბურავს, ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელს მოიცავს, თითოეულ კუთხეს საკუთარი, ტრადიციული, ჩამოყალიბებული ფორმისა აქვს და მისთვის დამახასიათებელი თავისებურებებით გამოირჩევა, როგორც გარეგნული სახით, ასევე ტექნოლოგიური დამუშავების თვალსაზრისით. თითოეულ მათგანს აქვს განუმეორებელი ხიზლი, რაც დღეს ყურადღების მიღმა დარჩენილი და შეიძლება მისი ქეშმარიტი ისტორიული იერსახე დავიწყებას მიეცეს.

საუკუნეთა განმავლობაში, რა თქმა უნდა, არაერთგზის შეიცვალა და დამუშავდა ჩაცმულობის ფორმა და ტექნოლოგია, მრეწველობის განვითარებამაც თავისებური გავლენა მოახდინა მასზე. თანამედროვე მოდამ წარსულს მიიბარა არაერთი ნივთი და ჩასაცმელი ატრიბუტი, მაგრამ ის, რაც ჩვენთვის ეროვნული სიამაყეა და ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით ქართველთა საეიზიტო ბარათს უნდა წარმოადგენდეს სამყაროში, არ შეიძლება ცივილიზაციამ და ტექნიკურმა პროგრესმა შთანთქას.

ჩვენდა სავალალოდ, თანამედროვე თაობა მხოლოდ (და ისიც საუკეთესო შემთხვევაში) ქართული ცეკვებისათვის შექმნილი სამოსით იცნობს ეროვნულ ტანსაცმელს. ზშირად მიაჩნიათ, რომ იგი ისტორიულია. ეს ასე არ არის! ცეკვისათვის შექმნილი ტანსაცმელი ვერ იძლევა მისი მრავალფეროვნების შეფასებისთვის საჭირო სურათს. იგი შექმნილია სხეულის პლასტიკის წარმოჩენისა და თავისუფალი მოძრაობისთვის. საცეკვაო ტანსაცმელი არ წარმოადგენს ეროვნული კოსტიუმის ნამდვილ სახეს.

ქართულმა ტანსაცმელმა განვითარების რამდენიმე ეტაპი განვლო, არაერთგზის იცვალა იერი, თუმცა, ცალკეულმა კუთხემ თავისი სახე ტრადიციული ჩაცმულობისა მიანიც შემონახა. ისტორიული ფორმით ქართული სამოსი XX საუკუნის 30-იან წლებამდე ჭერ ისევ არსებობდა — აქა-იქ ქალაქში, ძირითადად სოფლის მოსახლეობაში, და ჭერ კიდევ წარმოადგენდა ყოველდღიურობის განუყოფელ ნაწილს. შემდეგ თანდათან იგი ჩაანაცვლა სრულიად განსხვავებულმა და უფრო პრაქტიკულმა სამოსმა. შორს ვართ იმ აზრისგან, რომ დღესაც ისტორიული ტანსაცმლით ვიართ, მაგრამ დაუშვებლად მიგვაჩნია, საბოლოოდ დავივიწყეთ ქართული სამოსის იერსახე, მისი შეკერვის ან თუნდაც, ჩაცმის წესი.

ნამდვილი ქართული ტანისამოსის შეკერვა, ტექნოლოგიური თვალსაზრისით, ძალიან რთულია. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენდა დასანანად, ქართული ეროვნული სამოსი ამ კუთხით ნაკლებადაა შესწავლილი და მწირი მასალა მოგვეძვეება. მას მხოლოდ მხატვრული ღირსებით აფასებდნენ. ამ გარემოებამ შეიძლება შეგვინარჩუნოს ტანსაცმლის მხოლოდ გარეგნული იერი, მაგრამ დაიკარგოს მისი სრული თარგი, რაც სამოსის პირველსახის შენარჩუნებისთვის აუცილებელია.

თანამედროვენი ქართულ “ისტორიულ ტანსაცმელს” მეტი სიმსუბუქისთვის, და თუ გნებავთ, ქსოვილის ეკონომიისათვის როგორც ერთ მთლიანს, ისე კერავენ. ძველად კი თითოეული მათგანი ცალკე ჩასაცმელს წარმოადგენდა და თავისი დანიშნულება ჰქონდა.

ეთნოგრაფიული კუთხით ქართულ ტანსაცმელზე იმუშავა მხატვარმა ნინო ბრაილაშვილმა, რომელმაც კუთხეების მიხედვით, შეძლებისდაგვარად, ჩაიხატა იმ დროისთვის ჭერ კიდევ არსებული სამოსი და შეეცადა, წარმოეჩინა მათი განსაკუთრებულობანი. ასევე, სერგი მაკალათიამ აღწერა საქართველოს ცალკეული კუთხეების (ძირითადად, მთის საქართველოს) ტანსაცმლის ნიმუშები და მათი ზოგადი ისტორიაც მიმოიხილა. თუმცა ისინი განზოგადებული ეთნოლოგიური ნაშრომებია. მათში არაფერია საინჟინრო-ტექნოლოგიური მეცნიერებისა. XIX საუკუნის გერმანელმა ეთნოგრაფებმა ტირკემ და ბრუნმა, შესაბამისად მხატვარმა და მეცნიერმა, ლამის მთელი მსოფლიო შემოიარეს და ყველა ეროვნების ხალხის ჩაცმულობები ჩაიხატეს. მათი ყურადღების არეში მოხვდნენ ქართველებიც. ამ ნახატებში შესანიშნავადაა მოცემული არა მხოლოდ ყოველი კუთხის სამოსი თავისი ფერადონებითა და სამკაულებით, არამედ იქ მცხოვრებთა კოლორიტული ხასიათიც.

მეგრელები

ვარძლები

მონღვევიბი

მთაბულები

ქაბულელები

რაჭველები

სვანები

ხევსურები

სამეგრელები

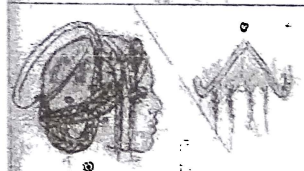
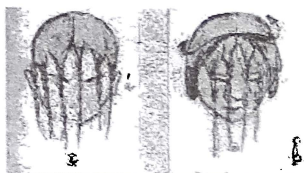

(ტილკესა და ბრუნის ილუსტრაციები)

აქვე, სათანადოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ასე ერთად თავმოყრილი და ზედმიწევნით ზუსტად აღწერილი საქართველო მას შემდეგ თავად ქართველებსაც კი არ წარმოუჩენიათ. მათ ნაშრომში სულ ორიოდ აბზაცი დაეთმო საქართველოს, რისი წყალობითაც მსოფლიომ თავიდან გაიცნო იმ დროისთვის რუსეთის პროვინცია — საქართველო.

გვინდა მოკლედ დავახასიათოთ სამოსი, რომელსაც აღვიქვამთ, როგორც ერთიანს, თუმცა იგი შედგება რამდენიმე ცალკეული დეტალისაგან.

ხევსური ქალისა და მამაკაცის ტანსაცმლის საერთო სახელია “ტალავარი” და იკერებოდა, ძირითადად, ლურჯი ან შავი შალისაგან. იგი მორთული იყო უფაქიზესი ნაქარგებითა და ჭრელი აპლიკაციებით, რაც მხოლოდ მთიანი კუთხეებისათვის იყო დამახასიათებელი. ხევსური ქალების თავსაბურავი ე.წ. “სათაურა” განსაკუთრებულია.

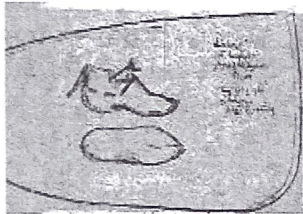
(ნ. ბრაილაშვილის ილუსტრაციები)

მისი დაბურვის წესიც სხვაგვარი იყო. გასათხოვარ ქალებს ჰქონდათ გრძელი თმა, რომელსაც რამდენიმე წერილ ნაწნავად იწნავდნენ. შემდეგ იხურავდნენ სათაურას და თმებსა და ქსოვილს ისე იკრავდნენ, რომ თმა სამკაულის მაგივრობას სწევდა. გათხოვილი ქალები თმებს მოკლედ და მრგვალად იჭრიდნენ, შემდეგ კი ტუტე წყლით იუფერულებდნენ (ამიტომ იყო ყველა ზევსური ქალი ქერა), თავზე იღვამდნენ სათაურას და ზედ იხვევდნენ მანდილს, რომელიც საკმაოდ რთული პროცესი იყო. მგლოვიარენი სათაურაზე მანდილს იხვევდნენ შებრუნებით და საჭიროების მიხედვით, მის ფორმებს წინააღმდეგში ჩაკეცავდნენ ხოლმე.

ქალის კაბა, ე.წ. “სადიაცო”, შედგებოდა შიგა კაბისგან, რომლის ბოლო ნაწილი ნაოჭიანი იყო და იფარებოდა ან უსახელო “ქოქლოთი” ან სახელოიანი და საყელოიანი “ფაფანაგით”. ეს სამოსი შემკული იყო ურთულესორნამენტოანი აპლიკაციებითა და ნაქარგებით, წითელი ან თეთრი ფერის მძივებითა და მცირე ფორმის სადაფის ღილებით. ხშირად მას ვერცხლის მონეტებითა და სამკაულებითაც რთავდნენ. ნაქარგებში აუცილებელი ორნამენტი იყო ჯვარი. მთიული ქალები ასეთივე ტანსაცმელზე დამატებით ატარებდნენ წინსაფარს.

მამაკაცებს ფერადი და საგულემოქარგული პერანგი ეცვათ. პერანგზე ერთგვარი ეილეტი — რომელიც შავი ძაფის ტენილი ხაზებით იქარგებოდა. ზემოდან — მოკლე და უკან ნაოჭასხმული ჩოხა. წელზე ერთყათ ქამარ-ხანჭალი, თავზე — ნაბღის ქული, წვივზე კი — პაკიჭები და ფეხზე ქალამნები.

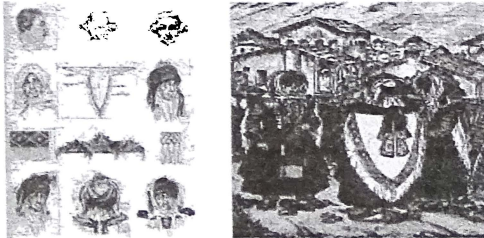
განსაკუთრებული იყო მთის მოსახლეობის ქალამანიც.

(ილუსტრაცია ნ. ბრაილაშვილისა)

მათ ქვემოდან მიეკრებულ ქონდათ უხეშბალნიანი ტყავი, რომლის ბეწვის ზრდის მიმართულება მოძრაობის საწინააღმდეგოდ იყო მიმართული და დაღმართში სრიალის შესაძლებლობას ამცირებდა.

რთული და უჩვეულო იყო რაჭველი ქალების ჩაცმულობაც.

(ილუსტრაციები ნ. ბრაილაშვილისა)

მათ განსხვავებული ვარცხნილობა და თავსაბურავი ჰქონდათ და შედგებოდა თავსაფრისა და ლეჩაქისაგან (ჩიქილა). ძირითადი კაბა ე.წ. “კაფთარა”, ქართული მამაკაცების ყურთმაჯიან კაბას ჩამოჰგავდა, მას გრძელი სახელო ჰქონდა და მაჯებთან იკეცავდნენ, ამავედროულად, ის კოსტიუმის დეკორაციულ ნაწილად იქცა. კაფთარას ქვეშ იცვამდნენ საგულე პერანგს, ხოლო ზემოდან — წინსაფარს. ფეხსაცმელებს “წინდებს” ეძახდნენ.

ტრადიციული ქართული კაბა გავრცელებული იყო იმერეთში, ქართლსა და კახეთში, და მიუხედავად იმისა, რომ ისინი, ძირითადად, ერთნაირი თარგით მზადდებოდა, მცირეოდენი განსხვავება მაინც ჰქონდათ.

(ილუსტრაციები ნ. ბრაილაშვილისა)

ეს იყო გულისპირის, სარტყელისა და მაჯის ფორმა. საერთო იყო, ასევე, “ჩიხტი-კოპი”, “კავები” და მათზე დასაფარებელი ლეჩაქი. სამოსის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა გარე ქვედა საცვალი ე.წ. “შეიდიში”, რომელიც აუცილებლად ძვირფასი ქსოვილით იკერებოდა და იქარგებოდა ოქრომკედლით. ზემოხსენებულ კუთხეთა შორის ყველაზე სრულყოფილად და ლამაზად ითვლებოდა იმერული კაბა.

(ილუსტრაცია ნ. ბრაილაშვილისა)

საქართველოს ყველა კუთხეში მამაკაცის სამოსი იყო ჩოხა-ახალუხი. ახალუხი გრძელი, სწორი სილუეტის სამოსია. იგი გამოიყენებოდა როგორც დამოუკიდებლად, განყენებულად, ასევე, ჩოხის შიგნით ჩასაცმელადაც. ჩოხა შალის ქსოვილისაგან იკერებოდა და შედგებოდა გრძელი, თავისუფლად დაშვებული კალოებისა და სახელოებისაგან. სახელოებს მაჯებთან იკეცავდნენ. ჩოხის გულმკერდის სამკაული “ქილები” ქართული წარმოშობისაა. მოგვიანებით იგი გავრცელდა მთელს კავკასიასა და კაზაკებში.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია მამაკაცის თავსაბურავი “ყაბალახი”, რომელიც აჭარიდან გავრცელდა დასავლეთ საქართველოში. მას უჩვეულო ფორმა, დახურვის წესი და მრავალმხრივი დანიშნულება ჰქონდა და ამინდისა და სიტუაციის მიხედვით სხვადასხვაგვარად ირგებდნენ თავზე.

დასასრულ, დავძენთ, რომ სასურველია, მეტი ყურადღება დაეთმოს ქართულ ეროვნულ სამოსს და თითოეული მათგანის სრულყოფილი თარგები ინახებოდეს ეროვნულ სამუზეუმო ფონდში, რათა მომავალ თაობებს სრული წარმოდგენა შეექმნას ჩვენი წინაპრების სამკერვალო ხელოვნების ოსტატობასა და ისტორიაზე.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. ბრაილაშვილი, 1990 - ნ. ბრაილაშვილი, ასეთი მახსოვს საქართველო (ეთნოგრაფიული ჩანაწერები), თბ., 1990.

ს. მაკალათია, 1984 - ს. მაკალათია, ხევსურეთი, თბ., 1984.

MADINA UGLAVA**GEORGIAN NATIONAL CLOTHES**

The paper discusses the history and the meaning of the Georgian clothes. Modern fashion has expelled a lot of the apparel forms. However, I think that the clothes that should be regarded one of the national prides and “ethnographic visit card” should not be susceptible to be destroyed in the ways of civilizations and technical progresses.

Modern generation of Georgians has very little, if any, idea of the Georgian clothes and, in the best instance, they know them from the clothes made for Georgian dances, and regard these dance-clothes as historical ones.

In fact, the dance clothes do not feature the real copies of the national clothes.

I am far from the idea that we should wear the historical clothes in the modern times. On the other hand, we should not allow making sink national clothes into oblivion. Particularly, we should preserve its general look, methods of sewing, and ways of wearing. The preservation of complete patterns is the must to care for the original models.

This article has general outline of clothe types according to the separate provinces of Georgia, rules of wearing, and the attitudes of the people towards their clothes.

In order to pass the future generations of Georgian the knowledge of the sewing mastery and history of our ancestors it is desirable to provide more care for the Georgian national clothes and that their complete patterns be preserved in the museum collections.

ტარიელ ფუტყარაძე

**"რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ
ევროპული ქარტიის" ევროსაბჭოს სამდივნოს
ქსპერტების ბოლო რეკომენდაციები (14.09.2010)
და საქართველოს ენობრივი პოლიტიკის
აქტუალური საკითხები**

შეხვალი

1999 წლის 27 იანვარს ევროსაბჭოს წინაშე აღებული ვალდებულებების შესაბამისად, საქართველოს ხელისუფლებამ 2000 წლის 21 იანვარს ხელი მოაწერა "კონვენციის ეროვნულ უმცირესობათა შესახებ"; საქართველოს პარლამენტმა ამ საერთაშორისო დოკუმენტის რატიფიკაცია მოახდინა 2005 წელს.¹ დღემდე *xel mouwerel ia da daidasturebel ia* "ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ", რომლის ვალდებულებაც აღებულ იქნა იმავე 1999 წელს და რომლის რატიფიკირებაც უნდა მომხდარიყო 2000 წელს.

საქართველოში "ენის ქარტიის" რატიფიცირება ყოველდღეა "ენის ქარტიის" წინააღმდეგობრივი, არაიშვიათად, პოლიტიზებული ინტერპრეტაციებით გაშთქცული; კერძოდ, "ენის ქარტიის" კონტენტის ნაირგვარი გააზრების საფუძველზე, საქართველოს ხელისუფლებას ხთავაზობენ, "ენის ქარტიის" ფორმატით აღიაროს ათიდან ოცამდე რეგიონული ან უმცირესობის ენა. აქვე აღვნიშნავთ იმასაც, რომ ევროპის წამყვან ქვეყნებშიც "ენის ქარტია" სხვადასხვაგვარად ინტერპრეტირდება. ევროპის ქვეყნების ნაწილი საერთოდ არ უერთდება ქარტიას.²

ქვეყნები, რომლებიც მიუერთდნენ "ენის ქარტიას" რეგიონული ან უმცირესობის ენების სიის შედგენის მიხედვით, ორ ჯგუფად შეიძლება წარმოვადგინოთ: დასავლეთევროპული ქვეყნები და პოსტსაბჭოური ქვეყნები; კერძოდ:

დასავლეთევროპული სახელმწიფოების რატიფიკაციის დოკუმენტებს ერთვის ენათა ძალზე მცირე ჩამონათვალი: აქცენტი კეთდება ავტოქთონ ეთნიკურ და ენობრივ უმცირესობებზე, რომელთა დედაენა არ არის სახელმწიფო ენა და ამავე დროს გაქრობის საფრთხის ქვეშაა (იხ., მაგ., ინგლისის, ფინეთისა და ესპანეთის ვარიანტები).

¹ <http://portal.coe.ge/downloads/conventions/ETS-157%20Framework%20Convention%20for%20the%20Protection%20of%20National%20Minorities.pdf>
² http://www.parliament.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=543

³ 2010 წლის მონაცემებით, ევროსაბჭოს წევრი 48 ქვეყნიდან ოცდაოთხმა მოახდინა "რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ევროპული ქარტიის" რატიფიკაცია (სომხეთი, გერმანია, ფინეთი, რუმინეთი, ესპანეთი, შვედეთი, უკრაინა, დიდი ბრიტანეთი, პოლონეთი...); ცხრა სახელმწიფომ მხოლოდ ხელი მოაწერა ამ დოკუმენტს (აზერბაიჯანი, საფრანგეთი, იტალია, რუსეთი...); თხუთმეტი კი თავისი პოზიცია საერთოდ არ გამოუცხადებია (საქართველო, თურქეთი, საბერძნეთი, ლიტვა, ესტონეთი, ბელგია, ლატვია, პორტუგალია...); <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=&DF=&CL=ENG>.

ბოსტახბოურ ხივრცეში რატიფიკაციის დოკუმენტს, არაიშვიათად, **ერთვის** ენათა გრძელი სია, მათ შორის, არალოგიკურად ფიგურირებს რუსული ენა (იხ., მაგ., რუმინეთის, პოლონეთისა და სომხეთის ვარიანტები)⁴

ამგვარი ხხვაობა ბადებს კითხვას: ბოსტახბოური ქვეყნების მიდგომის ჩამოყალიბებაში **რაიმე როლს ხომ არ თამაშობს რუსეთის გავლენა?**⁵

აღსანიშნავია ისიც, რომ რუსეთი აქტიურად ცდილობს, მსოფლიოში გავრცელოს საქართველოს მოსახლეობის არაადეკვატური ენობრივ-ეთნიკური დახასიათება; რუსული მხარის მიერ ქართველთა ენობრივ-ეთნიკური სახის ანალიზის შესახებ იხ., მაგ., იური კორიაკოვის, არტურ ცუციევის, რუსტამ ვახიტოვისა და სხვათა პოზიციები, რომლებიც ქართველთა ნაწილს: მეგრელებს, აჭარლებს, ლაზებს, სვანებს... არაქართულ ეთნიკურ ჯგუფებად მიიჩნევენ.⁶

სამწუხაროდ, ამგვარი პოლიტიზებული კვალიფიკაციები ფართოდაა გავრცელებული მთელ მსოფლიოში და, არაიშვიათად, მათ საფუძველზე საქართველოსთვის რეკომენდაციებიც კი ყალიბდება. ამ კონტექსტში საინტერესოა 2010 წლის 14 სექტემბერს საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდში (თბილისი, ჩიტაძის ქ. № 3ა) გამართულ საერთაშორისო სემინარზე ევროსაბჭოს "რეგიონული და უმცირესობათა ენების ევროპული ქარტიის" სამდივნოს ექსპერტების მიერ წარმოდგენილი რეკომენდაციები; კერძოდ:

- ჭონათან უითლი: "საქართველო და რეგიონული ან უმცირესობათა ენების ევროპული ქარტია", ფლენსბურგი, 2009;

ტომას ვიხერკეიჩი: "რეკომენდაციები ენობრივ უმცირესობათა დაცვის მიმართულებით ენობრივი პოლიტიკის შემუშავებისათვის", თბილისი, 2008; თანაავტორები: შალვა ტაბატაძე, კახა გაბუნია, მარიაკა ოძელი;

⁴ <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=148&CM=8&DF=04/09/2010&CL=ENG&VL=1>; იხ. "ენის ქარტიის" ვებგვერდი: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=148&CM=8&DF=04/09/2010&CL=ENG>

⁵ შტრ.: ხანგრძლივი დროის მანძილზე ევროსაბჭოს "ენის ქარტიის" სამდივნოს ხელმძღვანელი ბ-ნი ალექსი კოჟემიაკოვი. **Mr Alexey Kozhemyakov, Head of the Charter Secretariat:** 1971 წელს დაამთავრა მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტი (სამართლის სპეციალობით). 1990 წელს გახდა მეცნიერებათა დოქტორი; 1992 წელს ამავე უნივერსიტეტში მიწვევით მუშაობდა ლექტორად. მუშაობდა გორნაოვის მრჩეველად, განვითარებისა და რეკონსტრუქციის ევროპული ბანკის სპეციალურ მრჩეველად. მას შემდეგ, რაც რუსეთი შევიდა ევროსაბჭოში 1996 წელს, კოჟემიაკოვმა ევროსაბჭოში დაიკავა მაღალი თანამდებობა - მდივნის პოზიცია. მას ეკავა საჯარო და კერძო სამართლის დეპარტამენტებისა და რეგიონული და უმცირესობის ენების დეცენტრალიზაციის დეპარტამენტის ხელმძღვანელის პოსტები. სამდივნოს წევრები: **Mr Jörg Horn; Ms Stefania Kruger; Ms Simone Klinge; Ms Adina Nichifor; Ms Jackie Renaudin-Siddall; Ms Lia Tsitsushvili.** **Address:** Council of Europe, European Charter for Regional or Minority Languages; Directorate General IV - Education, Culture and Heritage, Youth and Sport F-67075 Strasbourg Cedex, France. Tel: +33 (0)3 88 41 31 86; Fax: +33 (0)3 88 41 27 88; E-mail: minlang.secretariat@coe.int; <http://portal.coe.ge/index.php?lan=ge&id=youth&sub=0>; http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/secretariat/default_en.asp

⁶ "კრიტიკისათვის იხ., ტ. ფუტკარაძე, "ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ" და საქართველოში ენობრივი პოლიტიკის დაფუძნების საკითხი, კავკასილოგოგიური სერია, V, თბილისი, 2009.

მაგ., **ტომას ვინერკევიჩისა** და მისი ქართველი თანაავტორების მიერ შემუშავებული რეკომენდაციების მიხედვით, **"ენის ქარტიის"** დებულებები უნდა გავრცელდეს შემდეგ 12 ენაზე: სომხურისა და აზერბაიჯანული მიმართ - III თავის დებულებები; მეორე თავის დებულებები: "ტერიტორიის არმქონე ენების" - რუსულის, ბერძნულის, ებრაულის, ქურთულის/იგიზიდურის, უკრაინულის, ჩეჩნურის/ქისტურის, ასირიულის, ავარიულის და "უმწერლობო ენების": მებრულ-ლაზურისა და სვანურის მიმართ (გვ. 75-86).

თითქმის ანალოგიურია ბ-ნი ჯონათან უითლის (**Jonathan Wheatley**) მიდგომა; მისი აზრით, საქართველოს **19 უმცირესობის ენათა**ნ ერთად, "ენის ევროპული ქარტია" უნდა შეეხოს ქართველურ ენებს: მებრულს, ლაზურს, სვანურს /"საქართველო და რეგიონული ან უმცირესობათა ენების ევროპული ქარტია", **ECMI**-ის სამუშაო მოხსენება № 42; 2009, გვ. 23/.

"რეგიონული ან უმცირესობის ენების ევროპული ქარტიის" მიხედვით, ამ ქარტიის დებულებები უნდა გავრცელდეს **ავტოქთონი ეთნიკური უმცირესობების ენაზე**; ამ ფონზე დავსვამთ რამდენიმე კითხვას და სამაგალითოდ გავაანალიზებთ ბ-ნი უითლის რამდენიმე რეკომენდაციას:

1. საქართველოში მებრული, სვანური და ლაზური არის უმცირესობათა ენები თუ სახელმწიფო ენის - ქართულის - სახესხვაობები? განშტოებები?

ვფიქრობთ, მრავალი ისტორიული წყარო და ამჟამინდელი მონაცემებიც ამტკიცებს, რომ მებრულთა, სვანთა და ლაზთა **მრავალსაუკუნოვანი დედაენა არის ქართული**; შესაბამისად, საერთოეოროვნულ ქართულ ენასთან შედარებით მეორეული ფონეტიკურ-მორფოლოგიური სხვაობების გაჩენის გამო **ეს იდიომები დამოუკიდებელ ენებად ვერ მიიჩნევა**. ისინი საქართველოს სახელმწიფო ენის, ქართველთა დედაენის სახესხვაობებია.

2. არის თუ არა აზერბაიჯანული და სომხური საფრთხის ქვეშ მყოფი ენები?

"ენის ქარტიის" ამოცანაა მოცემულ სახელმწიფოში დაიცვას ისტორიული, გაქრობის საფრთხის ქვეშ მყოფი ავტოქთონი ეთნიკური ჯგუფების ენა, როგორც კულტურული ფენომენი.

ყველა გამოკითხვისა და მონაცემის გათვალისწინებით, დაბეჭივებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აზერბაიჯანულსა და სომხურს არ ემუქრებათ გაქრობის საფრთხე არც საქართველოში და არც თავიანთ სახელმწიფოებში, რომლებიც საქართველოს უშუალო მეზობლები არიან. გარდა ამისა, ამ ეთნიკური ჯგუფების ენობრივი უფლებები დაცულია საქართველოს კანონმდებლობითა და ბევრი საერთაშორისო კონვენციით; იხ., მაგ.: "საქართველოს კონსტიტუცია", "კანონი მოქალაქეობის შესახებ", "კანონი გეოგრაფიული ობიექტების სახელის შესახებ", "კანონი რეკლამის შესახებ", "ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი" (მე-14 მუხლი), "კანონი საჯარო სამსახურის შესახებ", "საქართველოს საარჩევნო კოდექსი" (თბ., 2008, 27,4, 33, 51⁷, 92 მუხლები), "საქართველოს კანონი

7. შტრ., მაგ., მუხლი 51.1: "საარჩევნო ბიულეტენი იბეჭდება ცსკოს განკარგულების საფუძველზე, მის მიერ დადგენილი ნიმუშის მიხედვით, ქართულ ენაზე, აფხაზეთში - აგრეთვე აფხაზურ ენაზე, ხოლო საქორების შემთხვევაში - ადგილობრივი მოსახლეობისთვის გასაგებ სხვა ენაზეც.

ზოგადი განათლების შესახებ"⁸, "სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი", "სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსი", "ადმინისტრაციული კოდექსი", "კანონი ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ" და სხვ.

საქართველოს ხელისუფლების მიერ გაზიარებულია აგრეთვე ეთნიკური უმცირესობების ენობრივი უფლებების დამცველი შემდეგი საერთაშორისო სამართლებრივი დოკუმენტები: "ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებების გაეროს დეკლარაცია"⁹, "ოსლოს რეკომენდაციები"¹⁰, "ლუნდის რეკომენდაციები"¹¹, "ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ ჩარჩო კონვენცია"¹² და სხვა საერთაშორისო აქტები (რომლებიც ეძღვნება მოცემული სახელმწიფოს მოქალაქეობის მქონე, მაგრამ არაისტორიული ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგენელთა ენობრივი უფლებების დაცვას).¹³

ამ ბოლო პერიოდში კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი შექმნა საქართველოს მთავრობამ, კერძოდ, 2009 წელს პრემიერ-მინისტრ ნიკა გილაურის ხელმოწერით გამოქვეყნდა "შემწყნარებლობისა და ხამოქალაქო ინტეგრაციის ეროვნული კონცეფცია და ხამოქმედო გეგმა".¹⁴

გარდა ამისა, ნაკლებლოგიკურია, "ენის ქარტიის" ძირითადი ტერმინი: "რეგიონული ან უმცირესობის ენა" გამოვიყენოთ სომხურისა და აზერბაიჯანულის მიმართ.

ჩემი დაკვირვებით, პოსტსაბჭოურ სივრცეში, არაიშვიათად, "ენის ქარტია" პოლიტიკური მიდგომებითაა ინტერპრეტირებული, ამიტომ ჩვენი შემდგომი მსჯელობისთვის არსებითია "ენის ქარტიის" მთავარი ტერმინის: "რეგიონული ან უმცირესობის ენა" განმარტება.

"ენის ქარტიის" პირველივე მუხლის მიხედვით (მუხლი 1ა):

ა. "რეგიონული ან უმცირესობათა ენები" არის ის ენები, რომლებიც:

⁸ მუხლი, 4, პუნქტი, 3. საქართველოს მოქალაქეებს, რომლებისთვისაც ქართული ენა მშობლიური არ არის, უფლება აქვთ მიიღონ სრული ზოგადი განათლება მათ მშობლიურ ენაზე, ეროვნული სასწავლო გეგმის შესაბამისად, კანონმდებლობით დადგენილი წესით. ამ ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებაში სავალდებულოა სახელმწიფო ენის სწავლება, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში – ორივე სახელმწიფო ენისა.

⁹ მიღებულ იქნა 47-ე სესიაზე 1993 წლის 3 თებერვალს (www.diversity.ge/eng/resources.php?coi=01411111).

¹⁰ ოსლოს რეკომენდაციები ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივ უფლებებთან დაკავშირებით და განმარტებითი ბარათი; თებერვალი, 1998 წელი (ცხება ეროვნული/ეთნიკური უმცირესობების ენობრივ უფლებებს: აღდგენა, როგორ, რა ფორმით და სად შეიძლება ეროვნული/ეთნიკური უმცირესობების ენების გამოყენება) <http://www.diversity.ge/files/files/oslo-geo.pdf>.

¹¹ ლუნდის რეკომენდაციები საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეროვნული უმცირესობების ქმედით მონაწილეობასთან დაკავშირებით და განმარტებითი ბარათი; სექტემბერი, 1999: <http://www.diversity.ge/files/files/lund-geo.pdf>.

¹² <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=157&CM=8&DF=12/15/2008&CL=ENG>;

¹³ იხ. მაგ.: მუხლი 38: 1. საქართველოს მოქალაქენი თანასწორი არიან სოციალურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში განუზრახვლად მათი ეროვნული, ეთნიკური, რელიგიური თუ ენობრივი კუთვნილებისა. საერთაშორისო სამართლის საყოველთაო აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების შესაბამისად, მათ უფლება აქვთ თავისუფლად, ყოველგვარი დისკრიმინაციისა და ჩარევის გარეშე განავითარონ თავიანთი კულტურა, ისარგებლონ დედამიწის ბირად ცხოვრებაში და საჭაროდ... მუხლი 85: სამართალწარმოება ნორციველდება სახელმწიფო ენაზე. პირს, რომელმაც სახელმწიფო ენა არ იცის, მიეჩინება თარჯიმანი.

¹⁴ http://www.epfound.ge/files/koncepcia_geo.pdf.

I. **ტრადიციულად გამოიყენება** სახელმწიფოს გარკვეულ ტერიტორიაზე მისი მოქალაქეების მიერ, რომლებიც შეადგენენ სახელმწიფოს დანარჩენ მოსახლეობაზე რიცხობრივად უფრო პატარა ჯგუფს;

ლა

II განსხვავდება სახელმწიფოს ოფიციალური ენის/ენებისგან; ამაში არ შედის სახელმწიფოს ოფიციალური ენის/ენების დიალექტები და არც მიგრანტების ენები".

"ენის ქარტიის" **განმარტებით მოხსენებაში** კი ვკითხულობთ (31-ე და 32-ე განმარტებები): "ისეთი გამოთქმები, როგორცაა **"ევროპაში ისტორიულად გავრცელებული რეგიონული და უმცირესობათა ენები"** (იხ. პრეამბულის მე-2 აბზაცი) და ენები, რომლებიც **"ტრადიციულად გამოიყენება" სახელმწიფოში** (მუხლი 1.ა) ნათლად აჩვენებს, რომ ქარტიის დებულებები მოიცავს მხოლოდ ისტორიულ ენებს, ანუ იმ ენებს, რომლებიც **დიდი ხანია გავრცელებულია მოცემული სახელმწიფოს ტერიტორიაზე**".

იქვეა დაზუსტებაც: "ეს ენები უნდა მკაფიოდ განსხვავდებოდეს იმ ენის ან ენებისაგან, რომელზეც სახელმწიფოში მცხოვრები დანარჩენი მოსახლეობა საუბრობს. **ქარტიის დებულებები არ ეხება ერთი ენის ადგილობრივ სახესხვაობებსა თუ დიალექტებს**, თუმცა ქარტია არ განსაზღვრავს, თუ რა შემთხვევაში შეიძლება გამოხატვის ესა თუ ის ფორმა ჩაითვალოს ცალკე ენად".

თუკი **"ენის ქარტიის" მამების მიერ შექმნილი ამ პრინციპებიდან** ამოვალთ, ნათელია, რომ "ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ" უნდა გავრცელდეს იმ ავტოქთონი ანუ ისტორიული ეთნიკური უმცირესობების ენებისა და იმ ენობრივი უმცირესობების მიმართ, **რომელთა დედაენა არ არის სახელმწიფო ენა და რომლებიც დავიწყების საფრთხის ქვეშაა**. გარკვეული პირობითობით საქართველოში ასეთ ენებად შეიძლება განვიხილოთ **აფხაზური და ოსური**, რომელთაც საქართველოს გარდა სხვაგან არსად აქვთ გადარჩენის პერსპექტივა.

კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ "ენის ქარტიის" ძირითადი კონცეპტუალური პრინციპი არის **საფრთხის ქვეშ მყოფი ავტოქთონი უმცირესობის ენის აღიარება კულტურული სიმდიდრის გამონატულებად და მისი გადარჩენისთვის "ზრუნვა"** (მუხლი 7.1ა). ამ ფუნდამენტური პრინციპიდან გამომდინარე, საქართველოს ავტოქთონი მოსახლეობის, და ამავე დროს საფრთხის ქვეშ მყოფ ენად, ნამდვილად ვერ მივიჩნევთ საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური აზერბაიჯანელების ენას (რომელიც ზოგი სპეციალისტის მიერ თურქული ენის დიალექტადაც განიხილება), სომხურს, რუსულს ("ენის ქარტიის" საფუძველზე რუსული ენის დაცვას გთავაზობენ, მაგ., ბ-ნი ვიხერკევიჩის ჯგუფის წევრები).

სამაგიეროდ, საფრთხე ნამდვილად ემუქრებათ **ქართველურ ზებირ იდომებს - ქართველურ ზებირ მეტყველებებს**, კერძოდ: მგვრულს, ლაზურს, სვანურს, ტაოურს, იმერხელს, ლივანურს, ზევსურულს, თუშურს, მთიულურს, რაჭულს... აქვე აღვნიშნავ, რომ უფრო დიდი საფრთხის წინაშე ეს

უკანასკნელნი (ტაოური, ლივანური, იმერზეული, რაჭული, ხევსურული...) არიან - ჩვენ თვალწინ კვდებიან!

საქართველოს სახელმწიფო, საკუთარი მისიიდან თუ კონსტიტუციიდან გამომდინარე, ისედაც ვალდებულია, მიხედოს არამხოლოდ სვანურს, მეგრულსა და ლაზურს, არამედ ქართველთა სხვა საშინაო მეტყველებებსაც: ხევსურულს, თუშურს, გურულს, რაჭულს, მთიულურს, ფშავურს, მესხურს, ჭავჭავურს, იმერზეულს, ლივანურს, ტაოურს... რომლებიც თვისობრივად ისეთსავე მიმართებაში არიან ზოგადეროვნულ ქართულ სამწიგნობრო ენასთან, როგორც მეგრული, სვანური და ჭანური; კერძოდ, **ეს ქართველური იდიომები არიან არა უმცირესობათა დამოუკიდებელი ენები, არამედ - ქართველთა დედაენის, საქართველოს სახელმწიფო ენის - ქართულის - სახესხვაობები.**

3. ბ-ნი უითლი თვლის, რომ აგარიელები საქართველოს ისტორიული მოსახლეობაა.

ვჯიქრობ, ეს კვალიფიკაციაც სამაკათოა:

ბ-ნი უითლის სამართლიანი შენიშვნით, უდიურო ენა რომელზეც საუბრობენ საქართველოს ყვარლის რაიონის სოფელ ოქტომბერში, მნიშვნელოვან დაცვას საჭიროებს, რადგანაც ის, შესაძლოა, მეკვდარ ენად იქცეს; თუმცა, მისივე აზრით, "საქართველოში არსებული უდიურო ენა არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს საქართველოს ტრადიციულ ენად, რადგან ეს ენა შემოტანილ იქნა მიგრანტების მიერ აზერბაიჯანიდან, რომლებიც გადმოსახლდნენ საქართველოში I მსოფლიო ომის შემდგომ, დაახლოებით 1920 წლისათვის" (ჯ. უითლი, 2009, გვ. 9-10).

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აქვე, ბ-ნი უითლი, რომელმაც დიდი შრომა გასწია საქართველოს ენობრივი სიტუაციის შესასწავლად, მიიჩნევს, რომ "ენის ქარტიის" მეორე ნაწილი უნდა ამოქმედდეს აგარიული ენის მიმართ.

შევვინშავთ, რომ აგარიელების (იგივე ზუნძების) რამდენიმე ასეული ოჯახი საქართველოში, ყვარლის რაიონში ჩამოსახლეს საბჭოთა რუსეთის იმპერიის მესვეურებმა კოლექტივიზაციის დროს, როგორც მუშახელი (ნანა ომარაშვილი, "კახეთში მცხოვრები დაღესტნელები" თბ., 2009); შესაბამისად, აგარიული ანუ ზუნძური ენა საქართველოში არ არის ავტოქთონი მოსახლეობის ენა; ზუნძები ავტოქთონები არიან დაღესტანში; ბოლო საუკუნეებში ისინი დასახლდნენ აგრეთვე ისტორიულ საინგილოში - ამჟამინდელი აზერბაიჯანის დასავლეთ ნაწილში - ბელაქანისა და ზაქათალის რაიონებში; გარდა ამისა, ეს ენა არ ღვას გაქრობის საფრთხის წინაშე.

ბ-ნი უითლის მსჯელობაში I მსოფლიო ომი შემთხვევით არ არის ნახსენები:

ევროპაში უმცირესობების ავტოქთონობის ასაკის განსაზღვრისას ერთ-ერთ კრიტერიუმად ითვლება I მსოფლიო ომი.

ისმის კითხვა: საქართველოს უმცირესობების ავტოქთონობის განსასაზღვრად რამდენად გამართლებულია პირველი მსოფლიო ომი რუსეთის მიერ ჭერ კიდევ 1801 წელს ოკუპირებული საქართველოსთვის?

რუსეთი ორი საუკუნეა საქართველოში ახორციელებს იმპერიულ დემოგრაფიულ პოლიტიკას; მაგ., 1829 წელს პასკევიჩმა, საქართველოს მოსახლეობის უფლებებისა და ინტერესების უნაწილად შელახვის პარალელურად,

თურქეთიდან საქართველოში, კერძოდ, ჭავჭავთაში ჩამოსახლა სომხები. უფრო ადრე მსგავს დემოგრაფიულ ექსპანსიას ახორცილებდნენ ირანი და ოსმალეთის იმპერია; კერძოდ, დემოგრაფიული ექსპანსიის თვალსაზრისით, საქართველოსთვის არსებითი თარიღია 1555 წელი, როდესაც ქალაქ ამასიაში დადებული ზავით ირანმა და ოსმალეთმა გაიყვეს საქართველოს სახელმწიფო. ქართველ მეფე-მთავრებს დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლა არ შეუწყვეტიათ; საქართველოს წინააღმდეგობის მოსაპოვებლად 1555 წლიდან დღემდე დამპყრობლები (ოსმალეთი, ირანი, რუსეთი) აქტიურ ანტიქართულ დემოგრაფიულ ექსპანსიას ახორციელებენ (ქართველების გადასახლება და სხვა ეთნიკური ჯგუფების ჩამოსახლება).

ვფიქრობ, ეს ფაქტებიც გახაფვალისწინებელია:

საქართველოს ხელისუფლებისადმი რეკომენდაციების მომზადების პროცესში, უფრო სიღრმისეულად უნდა შევისწავლოთ საქართველოს ეთნიკურ-ენობრივი სიტუაციის ისტორიული დინამიკა და, ამავე დროს, სასურველია, არსის შეუცვლელად იქნას გამოყენებული "ენის ქარტიას" და მისი განმარტებით ნაწილის ძირითადი ცნებები: **"საფრთხის ქვეშ მყოფი ისტორიული რეგიონული ან უმცირესობის ენა"** და **"ისტორიული ეთნიკური უმცირესობის ენა"**. პირველ რიგში კონსერვუსი უნდა იქნეს მიღწეული იმ კრიტერიუმების შესახებ, რომლის მიხედვითაც მოხდება ამ ცნებებით ოპერირება, რომ სხვა ქვეყნების მსგავსად, საქართველოშიც მკაფიოდ განვასხვავოთ **"ისტორიული ეთნიკური უმცირესობა"** და საქართველოს მოქალაქეობის მქონე **"ახალი ეთნიკური უმცირესობა"**.

დასკვნითი მსჯელობა

"ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ" **მაღალი დონის დოკუმენტა**. მისი მიზანი კეთილშობილურია: გაქრობის საფრთხის ქვეშ მყოფი უმცირესობების ენების გადარჩენა. ვფიქრობ, არამხოლოდ ევროპის, არამედ მსოფლიოს ყველა სახელმწიფო უნდა შეუერთდეს "ენის ქარტიას".

ნორმალურ, **არაბოლიტიზებულ სიტუაციაში** "ენის ქარტია" არავისთვისაა საშიში. საქართველოსთვის "ენის ქარტია" საშიში მხოლოდ იმ შემთხვევაში გახდება, თუკი გარეშე ძალები ჩვენს ქვეყნას თავს მოახვევენ ამ დოკუმენტის ძირითადი პრინციპებისა და კრიტერიუმების არაადეკვატურ კვალიფიკაციებს.

ამგვარი პერსპექტივაც გაითვალისწინეს "ენის ქარტიის" მამებმა და "ენის ქარტიის" 32-ე განმარტებაში მკაფიოდ ჩაწერეს:

"ქარტია არ განსაზღვრავს, თუ რა შემთხვევაში შეიძლება გამოხატვის ესა თუ ის ფორმა ჩაითვალოს ცალკე ენად. ამ სადავო საკითხის გადაჭრა დამოკიდებულია არა მხოლოდ წმინდა ლინგვისტურ მოსაზრებებზე, არამედ სხვადასხვა ფსიქო-სოციოლოგიურ და პოლიტიკურ ფაქტორებზე, რომლებიც ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში განსხვავებულ პასუხს შეიძლება იძლეოდეს. აქედან გამომდინარე, ამ საკითხის განსაზღვრისას ქარტია ბრეროგატივას ანიჭებს ქვეყნის ხელისუფლებას, რომელმაც, დემოკრატიული პრინციპების გათვალისწინებით თავად უნდა განსაზღვროს ის კრიტერიუმები, რომლებზე დაყრდნობითაც

ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე გავრცელებულ ამა თუ იმ ენას მიენიჭება დამოუკიდებელი ენის სტატუსი“.

ვფიქრობ, საქართველოსთვის მისაღებია "ენის ქარტიის" გააზრების ის ვარიანტი, რომელიც გვაქვს ინგლისში, ფინეთსა თუ ძველი ევროპის სხვა ქვეყნებში; მათ მიერ ჩამოყალიბებული ლოგიკური კრიტერიუმებით უნდა ვიმსჯელოთ საქართველოს სინამდვილეშიც.

პირადად მე დაახლოებით ათი წელია ვმუშაობ "ენის ქარტიის" თემაზე (გამოქვეყნებული მაქვს სამი წიგნი და რამდენიმე სტატია); დროის ამ მანძილზე მყარად ჩამომიყალიბდა რამდენიმე თვალსაზრისი; მაგალითად, ჩემთვის საკამათო არ არის რომ:

- მეგრელთა, სვანთა და ლაზთა, ასევე, ხევსურთა, ტაოელთა, აჭარელთა, მესხთა, ფშაველთა, ქართლელთა... **ისტორიული დედაენა არის ქართული ენა**, ხოლო მათი საშინაო მეტყველებები არის საქართველოს სახელმწიფო ენის სახესხვაობები და არა - დამოუკიდებელი ენები.

- საქართველოში **საფრთხის ქვეშ არ არის: რუსული, აზერბაიჯანული თუ ხომხური ენები**; პირიქით, უფრო აქტუალურია ამ ენობრივ ჯგუფთა მიერ სახელმწიფო ენის შესწავლა და საქართველოს სახელმწიფოში მათი სრულფასოვანი ინტეგრირება. საქართველოს სახელმწიფო ენის სწავლება უნდა გახდეს ეთნიკური უმცირესობების ინტეგრაციის უპირველესი საფუძველი.

- ეთნიკური უმცირესობის ავტოქთონობის განსაზღვრისას უნდა გავითვალისწინოთ საქართველოს **ოკუპაციის პირობებში ოკუპანტების მიერ განხორციელებული დემოგრაფიული ექსპანსიები** (რომელიც იკრძალება ენევის კონვენციით).

- "ენის ქარტიის" III ნაწილის შესაბამისად საქართველოს ხელისუფლებამ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამოიჩინოს **აფხაზურისა და ოსურის** მიმართ, რამდენადაც ამ ენებს მსოფლიოში სხვაგან არსად აქვთ გადარჩენის პერსპექტივა; მაგ., ოსების ძირითად საცხოვრისში - ე.წ. ჩრდილო ოსეთში (რუსეთის ფედერაცია) - არც ერთი ოსურენოვანი სასწავლო დაწესებულება არ არის¹⁵.

"ენის ქარტიის" II ნაწილის მიხედვით კი სახელმწიფოს ზრუნვის საგანი უნდა გახდეს **უდიურო და ასირიული ენები**, რამდენადაც ამ **ახალი მიგრანტების** ენებს სხვაგან ნაკლებად აქვთ გადარჩენის პერსპექტივა.

რაც შეეხება წოვა-თუშურს: საქართველო ხელისუფლება აპირებს, საგანგებო ღონისძიებები გაატაროს როგორც საქართველოს სახელმწიფო ენის - ქართული ენის - სრულფასოვანი ფუნქციონირებისათვის, ასევე, ეთნიკურ ქართველთა საშინაო ზეპირი მეტყველებების (წოვა-თუშურის, სვანურის, ლაზურის, მეგრულის, ხევსურულის, რაჭულის, მთიულურ-გუდამაყრულის,

¹⁵არ არის აუცილებელი, მოცემულმა სახელმწიფომ აამოქმედოს "ენის ქარტიის" III ნაწილი - ისტორიული უმცირესობის ენის დაცვის მაღალი დონე (**the higher level**); კერძოდ, მე-2 მუხლის თანახმად, ქარტია მხარეებს არ ავალდებულებს, გამოიყენონ როგორც II, ისე III ნაწილები, რამდენადაც სახელმწიფოს შეუძლია მოახდინოს კონვენციის რატიფიკაცია იმ შემთხვევაშიც, თუ იგი არ შეარჩევს არც ერთ ენას, რომლის მიმართაც გავრცელებულია III ნაწილის დებულებები. ასეთ შემთხვევაში გამოიყენება მხოლოდ ქარტიის II ნაწილი (42-ე და 49-ე განმარტებანი).

ტაოურის, იმერხელის, ლივანურის...) გადასარჩენად. ჩვენ კარგად გვაქვს გაცნობიერებული, რომ **ეთნიკური უმცირესობების ენობრივი უფლებების გარდა**, ყველა ქვეყნის, მათ შორის საქართველოს სახელმწიფოს ღირსების უპირველესი განმსაზღვრელია **სახელმწიფო ენის სტატუსის დაცვისა და მისი დიალექტების შენარჩუნებისათვის ზრუნვის ხარისხი. ხამწუხაროდ**, ამ ეტაპზე საქართველოში ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის სტატუსი სამართლიანი კრიტიკის ობიექტია; ამ ფონზე პოსტსაბჭოური პერიოდის საქართველოში უფრო მეტია გაკეთებული ეთნიკური უმცირესობების ენობრივი უფლების დაცვის თვალსაზრისით.

p.s. საქართველო ვერ უზრუნველყოფს **აფხაზური და ოსური ენების დაცვას** "ენის ქართის" პრინციპების შესაბამისად მანამ, სანამ ეს ტერიტორიები ოკუპირებული აქვს რუსეთის ფედერაციას.

PROF. DR. TARIEL PUTKARADZE

“EUROPEAN CHARTER FOR REGIONAL OR MINORITY LANGUAGES” AND THE QUESTIONS OF GEORGIA'S LANGUAGE POLICY.

Introduction

The Government of Georgia, in accordance with the obligations taken before the European Council, signed "the Convention about the National Minorities"¹ in 27th January 1999. The Parliament of Georgia ratified this international document in 2005². In the same year, 1999, the Georgian Government accepted the responsibility to sign and confirm "European Charter for Regional or Minority Languages"(ECRML) and ratify it in 2000. However, it has not been done to these days.

The ratification of ECRML has been procrastinated in Georgia for its contradictory, not infrequently, and biased interpretations. Namely, on the basis of varied understanding of the Charter criteria the Georgian Government is offered to recognize, in the ECRML format, from ten to twenty regional or minority languages³. It should also be noted here that even in the leading European countries we encounter different interpretations of the Charter. And a part of European countries refuse to join it⁴.

Those countries that have already joined the ECRML can be presented in two different groups according to their approach to the compilation of their lists of the regional or minority languages. These are western European countries, on the one hand, and post-Soviet countries, on the other; in particular:

Ratification documents of the Western European countries have very few numbers of languages in their lists: the emphasis is made on the autochthonic ethnic and language minorities whose language is not a state (national) language and is under the threat of elimination (see, for instance, the variants of UK, Finland and Spain).

¹ <http://portal.coe.ge/downloads/conventions/ETS-157%20Framework%20Convention%20for%20the%20Protection%20of%20National%20Minorities.pdf>

² http://www.parliament.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=543

³ For example, according to the recommendations provided in the report by Tomasz Wicherkiewicz and his Georgian co-authors read to the public in the office of the Georgian Government and of the Ombudsman the Provisions of the Charter should cover the following twelve languages: Armenian, and Azeri, in accordance with articles of Part III; and Russian, Greek, Hebrew, Kurdish/Lezidian, Ukrainian, Chechen /Kistian, Assyrian, Avarian, and "non-written languages": Megrelian/Laz, and Svan – in accordance of the articles of Part II.(pp. 36-37)

⁴ According to the data of 2010 out of the 48 member states of European Council 24 states have ratified the "European Charter for Regional or Minority Languages"(Armenia, Germany, Finland Romania, Spain, Sweden, the Ukraine, the United Kingdom, Poland...); Nine countries have only signed the document (Azerbaijani, France, Italy, Russia...); fifteen countries have not yet formulated their positions (Georgia, Turkey, Greece, Lithuania, Estonia, Belgium, Latvia, Portugal...). <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=148&CM=&DF=&CL=ENG>

In the post-Soviet space ratification documents, not infrequently, are attached long list of languages, where, quite illogically, there figures the Russian language (see, for example, Romanian, Polish and Armenian variants)⁵.

The aforesaid difference may arouse, not perhaps entirely groundless, suspicion of a Russian influence on the establishment of the attitudes of the post-Soviet countries in the interpretation of the ECRML.⁶

It is also worth mentioning that Russia makes active efforts to widespread inadequate linguistic and ethnic characterization of the Georgian population; the position of Russia is expressed in the type of language and ethnic analyses of Georgia as are presented by e.g. Yuri Koryakov, Artur Tsusteyev, Rustam Vakhitov and others who view a part of Georgians like Megreles, Acharians, Laz and Svans as non-Georgian ethnic groups⁷.

In the process of discussing the Charter recent publications confine to the two main debatable issues: First, declaring a part of the ethnic Georgians as language/ethnic minorities, and second, to determine the autochthony of the ethnic minorities. Namely, some foreign or Georgian experts deal with certain Georgian dialects as minority languages; and, in parallel, the same authors refer to different ethnic groups, - settled in the country for the purpose of changing demographic situation during Russian or other empire periods, - as Georgia's historical population and, correspondingly, their mother tongues are classed as "endangered languages of historical ethnic groups."

Let us examine how well these approaches are grounded?

In my opinion, in the first place, while discussing the problems of ethnic minorities, the following two questions should be separated:

Protecting endangered languages (the right of existence of the languages of the autochthonic minorities) and linguistic rights of minority representatives.

I would like to emphasize that ECRML is drawn up to solve the problems of the languages of the first type, that is, of the problems of languages of autochthonic ethnic minorities.

In relation to Georgia Dr. Jonathan Wheatley devoted one of the recent academic works to the Charter⁸: "Georgia and the Charter for Regional or Minority

⁵ <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=148&CM=8&DF=04/09/2010&CL=ENG&VL=1>;
see: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=148&CM=8&DF=04/09/2010&CL=ENG>

⁶ one may also consider the fact that for the long period of time the Head of the Charter Secretariat is Mr. Alexey Kozhemyakov. Alexey Kozhemyakov, Head of the Charter Secretariat, in 1971 graduated from IR faculty (majoring in Law) of the Moscow State Univ., in 1990 he became a doctor of sciences; in 1992 he was employed as a lecturer in the same university. He worked as Gorbachov's advisor and as a special advisor of the European Bank of Development and Reconstruction. After Russia's affiliation in the European Council in 1996, Kozhemyakov holds a high office—a position of secretary. He also headed Public and Private Law Departments and Regional and Minority Languages Decentralization Departments. Members of the Secretariat board: Mr Jörg Horn; Ms Stefania Kruger; Ms Simone Klinge; Ms Adina Nichifor; Ms Jackie Renaudin-Siddall; Ms Lia Tsitsuasvili. Address: Council of Europe, European Charter for Regional or Minority Languages; Directorate General IV - Education, Culture and Heritage, Youth and Sport F-67075 Strasbourg Cedex, France. Tel: +33 (0)3 88 41 31 86; Fax: +33 (0)3 88 41 27 88; E-mail: minlang.secretariat@coe.int; <http://portal.coe.ge/index.php?lan=ge&id=youth&sub=0>; European Council Culture Department; http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/secretariat/default_en.asp

⁷ For the criticism see, T. Putkaradze, "European Charter for Regional or Minority Languages" and the issue of planning the language policy in Georgia, Kavkasiologiuri Seria, V, Tbilisi, 2009.

⁸ http://www.oei.fu-berlin.de/en/projekte/cscqa/project_team/research_team/jonathan_wheatley.html

Languages”.(ECMI Working Paper # 42; 2009, p.8). Further, I will construct my reasoning in this report in consideration of the aforesaid paper.

Dr. J. Wheatley names nineteen ethnic or language minorities *‘that clearly fit the criteria provided in Article 1: Abkhazian, Azeri, Armenian, Russian, Ossetian, Kurmanji, Ukrainian, Chechen, Urum Turkish, Pontic Greek, Assyrian neo-Aramaic, Bohtan neo-Aramaic, Avar, Batsb, German, Polish, Estonian, Lithuanian and Bulgarian’*⁹.

In relation to Dr. Jonathan Wheatley’s qualifications of the languages I have a few questions. I will discuss and answer three issues in this report:

1. Are Megrelian, Svan and Laz minority languages or the varieties of the state language – Georgian?

Indefinite quantity of historical sources and the present data confirm that for many and many centuries the Georgian language has been the mother tongue of Megrels, Svans and Laz and, correspondingly, compared with the common Georgian language their Secondary Idioms - formed due to the emergence of phonetic and morphological differences from the principal language - cannot be regarded as separate languages. They are the varieties of the state language of Georgia, which is the mother tongue of all the ethnic Georgians.

2. Are Azeri and Armenian endangered languages?

The Charter is aimed at protecting from the elimination endangered historical, autochthonic ethnic group languages, as cultural phenomena, in a given state.

In consideration of all the inquiries and data we can state firmly that neither in Georgia nor in their corresponding countries, adjacent neighbors to Georgia, Azeri and Armenian languages suffer from no threats of elimination. Besides, the

linguistic rights of ethnic minorities are well defended also by legislation of Georgia; for instance, see the Constitution of Georgia", "Law of Georgia on Citizenship", "Law On names of Geographical Features in Georgia", "Law of Georgia on Advertising", "General Administrative Code" (Article 14), "Law of Georgia on Public Service", "Election Code of Georgia" (Tbilisi, 2008, Articles 27,4, 33, 51¹⁰, 92), "Law of Georgia on Education"¹¹, "Criminal Procedural Code of Georgia", "Civil

⁹ the rest of the four languages – Latvian, Czech, Gipsy and Moldavian do not presumably meet the criteria as they present considerably newly spread, by migrants, languages mostly during the Soviet period. Yiddish, which is spoken by a small number of Jewish population in Georgia, has been moved to the foreground as the language of the Jewish proletariat and this also cannot meet the criteria.(J. Wheatley, 2009, pp. 8-10). In the Georgian translation there may be a technical error, for the list of languages to be protected by the Charter has in addition Latvian, Czech and Gipsy (J. Wheatley, 2009, pp. 8-10).

¹⁰. 10. Cf.: Article 51.1 "A ballot paper shall be printed on the basis of the ordinance issued, and in accordance with the sample established by the CEC, in the Georgian language, and in Abkhazia – in the Abkhazian language, and if necessary – in any other language understandable for the local population".

¹¹. Article 4, paragraph 3. Citizens of Georgia for whom the Georgian language is not native language have rights to receive complete general education in their mother language, according to the national education program stated by the law. In the general education schools Georgian language is a mandatory subject and in Abkhazian Autonomous Republic, both official languages.

Procedural Code of Georgia", "The General Administrative Code of Georgia", "Law On Local Self-Government", and more.

Georgia also considers international legal documents on linguistic rights of diasporas and new migrants such as: "UN Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities"¹², "Oslo recommendations"¹³, "Lund recommendations"¹⁴, "Framework Convention for the Protection of National Minorities"¹⁵ and other international acts (which deal with the protection of linguistic rights of citizens of a state in question who belong to non-historical ethnic groups)¹⁶. Lately the Georgian Government has also adopted one more important document, namely, "the National Concept and Working Plan of Tolerance and Civil Integration", signed by the Prime-minister Nikoloz Gilauri, and published in 2009¹⁷.

In my observation in the post-Soviet space the interpretation of the Charter is quite often conditioned by unfair political approaches that is why for my further reasoning the definition of the principal term, "regional or minority languages," acquires essential importance.

According to the Article 1a of the Charter "regional or minority languages" means languages that are:

I. traditionally used within a given territory of a State by nationals of that State who form a group numerically smaller than the rest of the State's population; and

II. different from the official language(s) of that State; it does not include either dialects of the official language(s) of the State or the languages of migrants;

In the Explanatory Report of the Charter (31 and 32 comments) we read: "The expressions "historical regional or minority languages of Europe" (see second paragraph of the preamble) and languages "traditionally used" in the state (Article 1, paragraph a) show clearly that the charter covers only historical languages, that is to say languages which have been spoken over a long period in the state in question".

This is then immediately followed by the further clarification: "These languages must clearly differ from the other language or languages spoken by the remainder of the population of the state. The Charter does not concern local variants or different dialects of one and the same language. However, it does not pronounce on the often

¹². Adopted at 47n Session, 3d February 1993 (www.diversity.ge/eng/resources.php?coi=01411111111).

¹³. The Oslo Recommendations Regarding the Linguistic Rights of National Minorities & Explanatory Note, February 1998 (deals with the linguistic rights of ethnic minorities: it defines how, in which form and where the languages of national/ethnic minorities could be used) <http://www.diversity.ge/files/oslo-geo.pdf>.

¹⁴. The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life & Explanatory Note, September 1999.

¹⁵. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=157&CM=8&DF=12/15/2008&CL=ENG>;

¹⁶. 16. Article 38: 1. Citizens of Georgia shall be equal in social, economic, cultural and political life irrespective of their national, ethnic, religious or linguistic belonging. In accordance with universally recognized principles and rules of international law, they shall have the right to develop freely, without any discrimination and interference, their culture, to use their mother tongue in private and in public. Article 85: Legal proceedings shall be conducted in the state language. An individual not having a command of the state language shall be provided with an interpreter.

¹⁷. http://www.epfound.ge/files/koncepcia_geo.pdf.

disputed question of the point at which different forms of expression constitute separate languages".

If the principles formulated by the Fathers of the Charter are taken as the point of departure then it is absolutely unambiguous that the "**European Charter for Regional or Minority Languages**" should be applied to those autochthonic or historical ethnic and language minorities and to those language minorities whose mother tongue is not a state language and these languages are endangered for oblivion. Considering certain circumstances, in Georgia such languages can be **Abkhazian and Ossetian languages** – the languages that have nowhere the prospect for facilitation and encouragement except in Georgia.

I would like to emphasize again that the chief conceptual principle of the Charter is "the recognition of the regional or minority languages as an expression of cultural wealth;" (Article 7.1 a). Leading out from this fundamental principle the languages of ethnic Azerbaijani (which according to some specialists is also discussed as a dialect of the Turkish language) and of Armenian peoples and of Russians living in Georgia are neither autochthonic nor endangered (the protection of the Russian language is proposed by the members of Mr. Wicherkiewicz group).

On the other hand, Georgian spoken dialects, namely, Megrelian, Laz, Svan, Taoian, Imerkhvian, Livanian, Khevsurian, Tushian, Mtiuletian, Rachvelian,...are really endangered with more or less graveness, particularly those in the list below (Taoian, Livanian, Imerkhvian, Rachvelian, Khevsurian) are dying before our eyes!

The Georgian Government acting from its mission proper and from the Constitution of the country is, all the same, obliged for the immediate care for not only Svan, Laz and Megrelian dialects but also for other speeches of the Georgian language, such as: Khevsurian, Tushian, Gurian, Rachvelian, Mtiulian, Pshavian, Meskhian, Javakhian, Imerkhvian, Livanian, Taoian... Qualitatively these speeches are in the same relationships with the common national literary Georgian language as Megrelian, Svan, and Laz(Chan) dialects. That is, these speeches are not the minority languages but the varieties of Georgian - the mother language of ethnic Georgians – the national/state language.

3. Dr. Wheatley, who has carried out great amount work for the study of the language situation in Georgia, considers Avarians as historical population of Georgia.

I think that this qualification is also debatable:

According to Dr. Wheatley's objective observation "The Udi (language) which is spoken in one village of Georgia Oktomberi in Kvareli district †is in serious need of protection and may become an extinct language". However, he thinks that "the presence of the Udi language on Georgian territory is not yet sufficient to be considered traditional, as it was brought in from Azerbaijan by migrants, who settled in Georgia shortly after the First World War, i.e. around 1920." (J.Wheatley, 2009, pp. 9-10).

As we have already noted Dr. Wheatley thinks that Part II of the Charter should be applied to the Avarian language.

I would like to note here that a few hundred families of Avarians (the same Khundz) were expatriated from Dagestan to Kvareli region of Georgia as work force during the *Kolektivization* by the Soviet Russian imperialist authorities (Nana Omarashvili, "Dagestanians Living in Kakheti", Tbilisi, 2009). Consequently, Avarian/Khundz language is not the language of the traditional population in Georgia. Avarians are autochthonic in Dagestan; in the last centuries they also settled in the historical Saingilo – in the western part of the modern Azerbaijani - in the regions of Belakani and Zakatala; and this language also does not suffer from any threat of extinction.

In Dr. Wheatley's argumentations the First World War is not, of course, mentioned at random: In Europe the First World War is one of the criteria for determining the age of minority autochthony.

The question is: How fair does it sound to accept the First World War as criterion for the determination of autochthony of Georgia's minorities when the country was occupied by Russia in 1801.

And during the two centuries Russia carried out imperialistic demographic policy throughout Georgia. For instance, in 1829, with rough humiliation and negligence of the interests of the Georgian population, Paskyevich brought Armenians from Turkey to Georgia to settle them in Javakheti. Earlier the similar demographic expansionary policies were carried out by the Ottoman and Iran empires. In terms of demographic expansionary policy the essential date for Georgia is the year 1555, when by the force of the truce concluded between Iran and the Ottoman empire in the city of Amasia the Georgian state was divided between the two countries. The Georgian kings and princes did not cease their struggle for independence; Since 1555 to these days different conquerors (the Ottoman empire, Iran and then Russia) at different times have been carrying out active anti-Georgian expansionary demographic policies (sending Georgians in exile and occupying their place by other ethnic groups) in order to annihilate the resistance of Georgians.

I think these facts must also be taken into consideration.

Thus, in the process of preparation of recommendations for the Georgian Government the historical dynamics of ethnic and language situation requires deeper and detailed investigation, and at the same time, it is desirable that the main concepts of the Charter and its explanatory part "endangered historical regional or minority languages" and "the language of historical ethnic minorities" be referred to and applied unchanged. Above all, the consensus should be achieved for the criteria according to which we will operate with these notions in order to distinguish in Georgia, like in other countries, between the "historical ethnic minorities" and "new ethnic minorities" who have the citizenship of the given state.

Conclusions

The "European Charter for Regional or Minority Languages" is a document of high rank and it has noble objectives: to safeguard the endangered minority languages from extinction. My idea is that not only the European countries but also the whole world should join the Charter. This prospect is also anticipated by the Fathers of the Charter and in the comment 32 they put it clearly that:

"These languages must clearly differ from the other language or languages spoken by the remainder of the population of the state. The charter does not concern local variants or different dialects of one and the same language. However, it does not pronounce on the often disputed question of the point at which different forms of expression constitute separate languages. This question depends not only on strictly linguistic considerations, but also on psycho-sociological and political phenomena which may produce a different answer in each case. Accordingly, it will be left to the authorities concerned within each state, in accordance with its own democratic processes, to determine at what point a form of expression constitutes a separate language".

I think that Georgia should follow the variant of the reading accepted for the United Kingdom, Finland or in other countries of traditional Europe. Logical criteria formulated in these countries are absolutely sound and the way of reasoning is compatible with Georgia's reality.

I have been working for almost ten years at the theme of the ECRML and have published three books and a few articles devoted to its issues. During the years of investigation some questions have received rigorous clarification and they do not seem to me debatable at whatever facets of approach. For instance, it is not for me a question of controversy that:

- For Megrels, Svans and Laz, similarly for Khevsurs, Taoians, Acharans, Meskhs, Pshavians, Kartlians... historical mother tongue is the Georgian language and their local speeches are the varieties of the state language of Georgia and not separate languages;

- Russian, Azeri and Armenian are not endangered languages in Georgia; on the contrary, more actual for these language group peoples is the acquisition of the official language of Georgia for their integration into the state of whose citizens they are. Teaching the Georgian language should become the basis for the integration of ethnic minorities into the state.

- In determining the autochthony of ethnic minorities we should consider demographic expansionisms policies carried out by the occupants in Georgia under the condition of occupation (being banned by Geneva Convention).

- In conformity with the Part III the Georgian Government must pay particular attention to Abkhazian and Ossetian languages, because these languages do not have any prospects of survival in any other place of the world except Georgia. For example, in their main living place, that is, in the so-called North Ossetia (Russian Federation) there is not a single Ossetian language educational institution¹⁸.

¹⁸ It is not necessary that the given state apply Part III of the Charter – historical minority language higher level of protection; namely, according to Article 2, the Charter does not oblige the parties to apply Part II and Part III of the Charter, as long as a contracting state is allowed to ratify the of the Convention even if it does not choose any particular language to extend the benefit of the provisions of Part III of the Charter. In such a case the state applies Part II of the Charter.(Cf.: Explanatory Report 42 and 49).

In accordance with the Part II of the Charter Udi and Assyrian languages must be taken under the care of the Georgian Government, for the reason that these new migrant languages have little perspective to survive in the other places of the world.

As for the Tsova-Tushian: the Georgian Government intends to take special measures not only for the due functioning of the Georgian national language but also for protecting the local speeches of the ethnic Georgians (Tsova-Tushian, Svan, Laz, Megrelian, Khevsurian, Rachan, Mtiul-Gudamakrian, Taoian, Imerkhebian, Livanian...). We are well-aware of the fact that apart from the rights of the ethnic minorities the matter of dignity for any state, and for Georgian state among them, is the protection of the status of the national language and the quality of care for maintaining its dialects.

Unfortunately, at the present level the status of the national language of Georgia is subjected to fair criticism; in this context in the post-Soviet Georgia more has been done in terms of the protection of rights of ethnic minorities than for the status of the state language.

P.S. Georgia declares that it is unable to guarantee the application of the provisions of the Charter in the territories occupied by Russia until these territories are liberated from that occupation.

ვივა ქამუშაძე

თვეთა სახელწოდებები იანეთში რეპატრიირებულ მესხთა მეტყველებაში

სამტრედიის რაიონის სოფელ იანეთში მცხოვრებ, შუა აზიიდან და აზერბაიჯანიდან რეპატრიირებულ მესხთა დიალექტური მეტყველების შესწავლის შედეგად აღმოჩნდა, რომ თვეების სახელწოდებები მჭიდროდ არის დაკავშირებული სოფლის მეურნეობასთან. დიდია, აგრეთვე, გავლენა ხალხური ზეპირსიტყვიერებისა.

თვეთა ძველი ქართული სახელწოდებები ახალგაზრდებში მთლიანად დავიწყებულია, ხოლო უფროსი თაობის ადამიანებს კარგად ახსოვთ.

იანვარს რეპატრიირებულები ეძახიან *zimhāri/zāmhāri-ს*, რაც თურქულში არაბულ ნასესხობას წარმოადგენს: *zemheri* - “ძლიერი ყინვა”, “შაკარი ზამთარი”.

თებერვალს უწოდებენ *küçük ay-ს* - “მოკლე თვე”. ს. ჭიჭია მიუთითებს, რომ თებერვლის თვის ასეთი სახელწოდება საერთოა თითქმის ყველა თურქული დიალექტისათვის. ლაზურსაც კი აქვს თურქული ნასესხობა აღნიშნული თვისათვის (ს. ჭიჭია, 1971, გვ. 117).

მარტი, აპრილი, მაისი - ამ თვეების სახელწოდება მესხთა მეტყველებაში, ისევე როგორც სხვა თურქულ დიალექტებში, ემთხვევა ოფიციალური კალენდრის შესაბამის სახელწოდებებს: *Mart, Nisan, Mayıs*. როგორც ვნებავთ, აპრილის აღსანიშნავად თურქულ ენაში სირიული ფორმა *nisan* გამოიყენება.

ივნისს უწოდებენ *kiraz ayi-ს* - “ბლობის თვე”. ცნობილია, რომ ივნისის თვეში ბლის ყველა სახეობა მწიფდება.

ნ. მარი ლაზურისათვის ივნისის აღმნიშვნელ ტერმინად ასახელებს *kirez // kirez ayi* ფორმებს (ნ. მარი, 1910, გვ. 148).

თურქი დიალექტოლოგი ა. ჯაფეროღლუ თურქული ენის აღმოსავლეთ ანატოლიის დიალექტებისათვის (ყარსი) დამახასიათებლად მიიჩნევს *biçin ayi-ს* “თიბათვე” (შდრ.: ივნისის ძველქართული სახელწოდება “თიბათვე”).

ივლისი — *orax ayi* “თიბათვე”. თურქ. **Orak** - “ნამგალი”. ვფიქრობთ, რომ ივლისისთვის თიბათვის წოდება მესხეთისათვის დამახასიათებელი ცივი კლიმატური პირობებით უნდა იყოს გამოწვეული; თიბვის პროცესი იქ უფრო გვიან მიმდინარეობს, ვიდრე საქართველოს ბარში.

რეპატრიირებულები ივლისს *çürük ay-საც* უწოდებენ. თურქ. **Çürük** - “დამპალი”.

ჩვენი ინფორმატორის — ტოპიკ იზნოს — განმარტებით, ივლისში ხილი ლბობას იწყებდა და არ ინახებოდა (შდრ.: დასავლეთ საქართველოში, უხვი ნალექის გამო, ივნისს უწოდებენ „ჩოხადამპალას“).

აგვისტოს - *xarman ayi-ს* „მკათათვე“ უწოდებენ. თურქ. **Harman** “ლეწვა, ლეწვის ალო, კალონა”. თურქული **h-ს**გან **ხ-ს** მიღება ანატოლიის ჩრდილო-აღმოსავლური დიალექტებისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა.

სექტემბერი — **böğrüm ayi**. თურქ. **böğürmek** (ხარი, აქლემი, კამეჩი) “ლმუილი, ზმუილი”. თურქული წარმომავლობის სიტყვაა. იანეთელი ინფორმატორების ცნობით, სექტემბერში დედალი ირმები იკრიბებიან, ბულა ირმები კი ლმუიან (შდრ.: მყვირალობა/ყვირილობა — დრო, როდესაც ხარირემი ყვირილით მოუხმობს ფურირემს; ირმის გამრავლების პერიოდი (ქეგლ, 1986). “მყვირალობისთვის” დასტურდება ი. ჭავჭავაძის “ოთარანთ ქვრივსა (ი. ჭავჭავაძე, 1985, გვ. 236)” და კონსტანტინე გამსახურდიას “დიდოსტატის მარჯვენაში” (ც. გამსახურდია, 1947, გვ. 340).

აღნიშნული ფორმა აღმოსავლეთ ანატოლიის დიალექტის ყარსის მეტყველებაში შეუნიშნავს თურქ ენათმეცნიერს ა. ჯაფეროღლუსაც.

თურქეთის ტერიტორიაზე მეცხოვრები ან თურქული ენის გავლენის არეში მყოფი წარმოშობით ქართული მოსახლეობის მეტყველებაში ასეთი ფორმების არსებობა უნდა მივიჩნიოთ ქართულ სუბსტრატად, საიდანაც ისინი შემდეგ გავრცელდა თურქული ენის აღმოსავლურ დიალექტებში. მართებულად მიუთითებს ს. ჯიქია, რომ გამორიცხულია, დაეთანხმო თურქ ენათმეცნიერ ფ. კირზიოღლუს, რომელიც თვლის, რომ ფორმა **böğrüm ay** (ამ შემთხვევაში იზაფეტის გარეშე) უკავშირდება სექტემბრისათვის დამახასიათებელ ქარებს, რომელთა ქროლეა ნადირის ლმუილს გვაგონებს (ს. ჯიქია, 1971, გვ. 120).

ოქტომბერი — **şarap ayi** “ღვინობისთვის”. თურქ. **şarap** - “ღვინო”. აშკარაა, რომ აღნიშნული სიტყვა ქართული “ღვინობისთვის” კალკია რეპატრიირებულთა მეტყველებაში. მიუხედავად იმისა, რომ გამაჰმადიანებული რეპატრიირებული მოსახლეობა დღესდღეობით ღვინოს არ აწარმოებს, მას კარგად ახსოვს, რომ წინაპრები ვაზის კულტურას დიდ პატივს სცემდნენ.

ნოემბერი — **koç ayi**. თურქ. “**Koç**” - “ცხვარი, ვერძი, ყოჩი”. ინფორმატორების გადმოცემით, ნოემბერში კლავდნენ თურმე წვრილფეხა რქოსან პირუტყვს და ამზადდნენ ზამთარში შესანახავად; ხისგან აკეთებდნენ ჭრის ფორმის სადგამს, რაზედაც ჰკიდებდნენ და ამრობდნენ დაკლულ პირუტყვს, თან სდარაჯობდნენ, რათა ყვავებს არ შეეჭამათ; იტოვებდნენ მხოლოდ თითო დედალ-მამალ პირუტყვს, გაზაფხულზე კვლავ რომ მოეშენებინათ (მთხრობელი — ტელმან ერისთავი).

მესხეთის ქართული მოსახლეობაც ნოემბერს **koç ayi**-ს უწოდებდა. ამ სახელწოდებას იმით ხსნიან, რომ ნოემბერში ვერძს უშვებდნენ ნახირში განაყოფიერებისათვის (ს. ჯიქია, 1971, გვ. 121).

აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთმა რეპატრიირებულმა ზუსტად ზემოთ აღნიშნული ინფორმაცია მოგვაწოდა: “**барана пускают на гулянье**” — “ყოჩს უშვებენ “სასეირნოდ” (ტობიკ იზნო, 75 წლის).

დეკემბერი - **qaraqış** ანუ “შავი ზამთარი”. **koç ayi**-ს მოსდევს **qaraqış** - ი, ანუ მკაცრი ზამთარი. დეკემბერი ზამთრის დასაწყისი თვეა. მესხეთისათვის, სადაც რეპატრიირებული მოსახლეობა გადასახლებაზე ცხოვრობდა, მკაცრი ზამთარია დამახასიათებელი. ასევე იწოდება დეკემბერი ანატოლიის ზოგიერთ დიალექტშიც.

ამგვარად, წარმოშობით ქართველი, ძირითადად თურქულენოვანი რეპატრიირებული მოსახლეობის მეტყველებაში თვეების აღმნიშვნელი ფორმები ძალიან სანტიტერესოა და მათი უმეტესობა ქართული სუბსტრატია (იენისი,

ივლისი, აგვისტო, სექტემბერი, ოქტომბერი), ზოგიერთ თვეთა სახელწოდება საერთო თურქული დიალექტური ფორმაა (იანვარი, თებერვალი, ნოემბერი, დეკემბერი), სამი თვის (მარტი, აპრილი, მაისი) — ემთხვევა ოფიციალური კალენდრის შესაბამის სახელწოდებებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- კ. გამსახურდია, 1947 - კ. გამსახურდია, დიდოსტატის მარჯვენა, თბ., 1947.
 თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1996 - Büyük Türkçe-Rusça Sözlük, İstanbul, 1996.
 ნ. მარი, 1910 - Н. Марр, Грамматика чанского (лазского) языка, Санкт-Петербург, 1910.
 რუსულ-ქართული ლექსიკონი, 1993 - Русско-грузинский словарь, Тб., 1993.
 გ. ჭამუშაძე, 2006 - გ. ჭამუშაძე - ონეთში რეპატრიირებული მოსახლეობის თურქული მეტყველების თავისებურებანი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაცია, თბ., 2006.
 ქეგლ, 1986 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1986.
 ს. ჯიქია, 1971 - С. Джикия, К названию месяцев в месхетинском диалекте турецкого языка, вопросы туркологии, Баку, 1971.
 ი. ჭავჭავაძე, 1985 - ი. ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. II, თბ., 1985.
 იანეთში ჩაწერილი დიალექტოლოგიური მასალა (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტში).

GIGA KAMUSHADZE

ON THE NAMES OF MONTHS IN THE SPEECH OF
THE REPATRIATED INHABITANTS OF THE
VILLAGE OF IANETI

The article discusses one of the peculiarities, namely, naming months in the speech of the repatriated inhabitants who came to live here from the Asian republics of the former Soviet Union and Azerbaijan.

I have recorded language materials in the village for the purpose of linguistic analysis and discovered that the given section of the villagers had been closely related to farming, which is also attested in the nomination of names of months in their speech. The influence of folk traditions is also tangible.

January – in the speech of the repatriated people sounds as “zimh ri/z mh ri”, which is an Arabic borrowing – *zemheri* – in Turkish and means “deep frost, severe winter”.

February – is “k k aq” – meaning “the short month”. S.Jikia notes that “such motivation for the name of February is common in almost all Turkish dialects. Even Laz speech makes use of the Turkish borrowing for the naming of this month”(S.Jikia, 1971, p.117).

September –” b gr m aq “, comes from Turkish “b rmek”(ox, camel, buffalo) meaning *bellow, grunt, low*. According to the stories of the repatriated speakers during the mating season hinds get together in September (in the month of *mqrvalobis-Tve* =bellowing) and a stag begins to bellow.

The Georgian word *mqrvalobistve*, the month of bellowing occurs in Ilia Chavchavadze’s novel “The Widow of Otaraant Family” and in Konstantine Gamsakhurdia’s novel “The hand of the Great Master”.

The identical form had been attested in the speech of Qarsi, east Anatolia, by a Turkish linguist A. Jaferoghlu.

I think that in the speech of Turkish language ethnic Georgian population, living in Turkish territories or whose speech is under the Turkish language influence, the existence of above-discussed forms should be regarded as the Georgian substrata, from where they were then spread in the eastern dialects of the Turkish language. S. Jikia correctly remarks that “it is hard to agree with F.Kirzioglu, a Turkish scholar, who thinks that the form “b gr m aq” (in this case without *izafet*) is related to the

ლეილა ქველიძე

არაბულ-ქართული ლიტერატურული
ურთიერთობის ისტორიიდან

არაბულ-ქართული კულტურული ისტორიული ურთიერთობები საუკუნეების განმავლობაში ვითარდებოდა და, ბუნებრივია, არაბულ ისტორიულ გეოგრაფიულ ლიტერატურაში საკმაოდაა დაცული მასალები საქართველოს შესახებ. რაც შეეხება არაბულ ლიტერატურას, ამ მხრივ იწვიით გამოწვევის წარმოადგენს მე-19 საუკუნის სირიელი არაბი მწერლის, პუბლიცისტის, საზოგადო მოღვაწის რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის ნაწარმოები „მოგზაურობა კავკასიაში“.

რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნი (1825-1880), წარმოშობით კათოლიკე სომეხი სირიის ქალაქ ალუპოშია დაბადებული. დაწყებითი განათლებაც იქვე მიუღია, ოჯახში, შეისწავლა მამისგან უცხო ენები – იტალიური, ფრანგული, სომხური, თურქული და არაბული; მშობლიურ ენად არაბულს თვლიდა. სწავლობდა ლიბანში კათოლიკურ მონასტერთან არსებულ სასულიერო სემინარიაში.

იგი მოგვიანებით ბევრს მოგზაურობს და 13 წლის ასაკიდან იწყებს ლიტერატურულ მოღვაწეობას.

რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის პოემა „მოგზაურობა კავკასიაში“ დაიწერა 1862 წელს და როგორც ავტორი პოემის დასასრულს მიუთითებს, იგი მიუძღვნა აბდ ალ-კადირ ალჟირელს (1808-1883), რომელიც მწერალი, საზოგადო მოღვაწე და ფრანგი კოლონიზატორების წინააღმდეგ მებრძოლი იყო. ამის გამოც იგი იძულებული გახდა სამშობლო დაეტოვებინა და სირიაში გადასულიყო. 1860 წელს დამასკოში სისხლიანი შეტაკება მოხდა ქრისტიან და მუსლიმ არაბებს შორის. რის შედეგადაც 11 ათასი ქრისტიანი არაბი დაიღუპა. აბდ ალ-კადირი ქრისტიანი მოსახლეობის დასაცავად გამოვიდა. სწორედ ამან განაპირობა, როგორც ჩანს, ჰასუნის დიდი ინტერესი აღნიშნული პიროვნების მიმართ. მოგვიანებით იგი ჰასუნმა პირადად გაიცნო, როდესაც 1860 წლის მოვლენების გამოსაძიებლად ფუად ფაშას ახლდა. ჰასუნი ქებას არ იშურებს აბდ ალ-კადირის მიმართ და პოემის სახოტბო ნაწილში წერს:

“ზოტბას ვუმღერ ჩემს უფალს, ამირს, აბდ ალ-კადირ არაბ
ბრწყინვალეს,

თავისი დროის ერთ-ერთ ღირსეულს, წარჩინებულს, გულუბნეს,
უმწიკვლოს,

გულადი დიდად შეეწევა, ვინც შველა თხოვა ძლევად ბედისწერისა,
უკეთილშობილესია, ისაა ვინც უხვად გასცემს, შეიფარებს ობოლს და
ამხელს ბოროტებას,

უსაზღვროა მისი ხელგაშლილობა, ღირსებები მომზიბვლელი.

ღმერთმანი მან დაიცვა ჩვენი ხალხი, როცა ვერაგულად იღვრებოდა
მათი სისხლი ჭალაკში...”

იქვე აგრძელებს:

“და თუ ქება ვთქვი, ეს იმიტომ, რომ სიმართლე ვიცი, და თქვენც ჭეშმარიტად შეგიცანით.

მაღლობის ნიშნად ბედნიერებისთვის თავი მოვალედ ვცანი და ქათინაურებისთვის როდი დავწერე ლექსი. \

დღეგრძელი იყავ ბატონო ჩემო, ქება-დიდება მარადეამ შენს დიდებუებოვნებას” (ლ. რუხაძე, 1983, გვ. 86).

ჰასუნის არ იშურებს სახოტბო სიტყვებს მის მიმართ. უნდა აღინიშნოს, რომ ჰასუნის ყოველთვის ავითარებდა აზრს, რომ ოსმალეთის იმპერიის დიქტატისაგან თავდასაღწევად გამათავისუფლებელ ბრძოლაში ყველა არაბი, რელიგიური აღმსარებლობის მიუხედავად, ერთად უნდა გამოსულიყო დამპყრობლების წინააღმდეგ. სწორედ ამიტომ, მისთვის 1860 წლის მოვლენები სრულიად მიუღებელი იყო, რადგან არაბთა ერთიანობის საწინააღმდეგოდ სწორედ რელიგიური დაპირისპირება იქნა გამოყენებული.

1840 წლის მეორე ნახევარში ჰასუნის თურქეთის დედაქალაქ სტამბოლშია, სადაც, როგორც კრიმსკი აღნიშნავს, ამ პერიოდში პოლიტიკური სიტუაციიდან გამომდინარე, აღუპოვლთა სიმრავლეა (ა. კრიმსკი, 1971, გვ. 221).

სტამბოლიდან იგი ხშირად ჩადიოდა ბეირუთში, სადაც, ევროპელ მისიონერთა მოღვაწეობის წყალობით, ყალიბდებოდა ახალი არაბული ინტელიგენცია – ევროპული განათლებითა და თავისუფლებისაკენ მისწრაფებებით. როგორც ჩანს, ჰასუნს ასევე კარგი სამეცნიერო და ლიტერატურული ურთიერთობები ჰქონდა პროტესტანტ ამერიკელ მისიონერებთან, რომლებმაც ბეირუთში დასავლური კულტურა შემოიტანეს.

1853-56 წლებში, როცა რუსეთ-თურქეთს შორის ყირიმის ომი გაჩაღებული, ჰასუნის თურქეთის იმპერიის დედაქალაქში არაბულ ენაზე საინფორმაციო პოლიტიკურ გაზეტს „მირათ ალ-აჰვალ“ („თანამედროვე მოვლენათა სარკე“) გამოსცემს. აღნიშნული გაზეთის გამოსვლა მნიშვნელოვანი ფაქტია, რადგანაც, მართალია, 1828 წელს მუშავედ ალიმ გამოსცა პირველი ოფიციალური გაზეთი „ალ-უაკა'ი ალ-მისრიია“, მაგრამ ჰასუნის მიერ გამოცემული გაზეთი მთელ არაბულ აღმოსავლეთში არაოფიციალური პრესის პირველ ნიმუშს წარმოადგენს. მისი გამოსვლა მყისვე იწვევს სირიის ოფიციალური წრეების გაღიზიანებას.

აქედან მოყოლებული რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის იქცევის თურქეთის ლიბერალურად მოაზროვნე პოლიტიკური მოღვაწეების ყურადღებას. მათ შორისაა ფუ'ად ფაშა – თურქეთის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი, რომელსაც წარსულში ასევე ეკავა თურქეთის ელჩის პოსტი პარიზსა და ლონდონში. სწორედ მან დაიხსლოვა ჰასუნის და 1860 წელს იგი მიდევნად აიყვანა და მასვე მიანდო საკუთარი ბრძანებებისა და განკარგულებების თარგმნა თურქულიდან არაბულ ენაზე. ეს ის პერიოდია, როდესაც სირიასა და ლიბანში ქრისტიანთა და მუსლიმთა სისხლიანი შეტაკება მოხდა და 11 ათასი ქრისტიანი არაბი დაიღუპა.

ევროპული სახელმწიფოების მოთხოვნით, აღნიშნული მოვლენების გამოძიება მიენდო სწორედ ფუ'ად ფაშას, რომელიც ევროპელთა შორის დიდი ნდობით სარგებლობდა. სწორედ აქ გაეცნო ჰასუნის აზრს ალ-ჟადირს, რომელმაც უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა მასზე და მოგვიანებით პატივისცემის ნიშნად უძღვნა კასიდა „მოგზაურობა კავკასიაში“.

სირიასა და ლიბანში დამთავრებული გამოძიების შემდეგ ფუ'ად ფაშა, დაბრუნდა რა სტამბოლში, 1861 წელს დაინიშნა დიდგვირად. მან საკუთარი

კეთილგანწყობის ნიშნად ჰასუნს საბაჟოს ინსპექტორის თანამდებობა უბოძა. 1862 წელს კი ჰასუნის მდიენის რანგში ფუად ფაშას თან გაჰყვა ლონდონის მსოფლიო გამოფენაზე და სწორედ აქედან იწყება რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის წინააღმდეგ ინტრიგები. მის წინააღმდეგ აშკარად გამოდის მწერალი, ყოფილი ქრისტიანი მარონტი, შემდგომში გამუსლიმებული ფარის აშ-შიდიაჟი (1904-1887).

შიდიაჟი, თავდაც მწერალი-პუბლიცისტი, 1860 წლიდან სტამბოლში არაბულ ენაზე გამოსცემდა პრიოტურქული ორიენტაციის გაზეთს „ალ-ჯავაიბ“. ჰუსეინისა და შიდიჟის ურთიერთმტრობაში, სავარაუდოდ, ლიტერატურულ-პუბლიცისტურ მეტოქეობასთან ერთად, დიდ როლს ასრულებს რელიგიური ფაქტორიც.

1859 წელს დაიწერა ჰასუნის ცნობილი ტრაქტატი „ისლამის მხილება“, რომელიც ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა ქრისტიან არაბებს შორის და ისლამის კრიტიკას შეიცავდა. მისი შექმნიდან ორი წლის შემდეგ შიდიჟმა, შეიტყო რა ჰასუნის ავტორობის შესახებ, იგი დაასმინა თურქეთის ხელისუფლებასთან. ლონდონიდან დაბრუნებული ჰასუნის, სახელმწიფო სახსრების გაფლანგვის ბრალდებით, დააპატიმრეს. მას სიკვდილით დასჯა ემუქრებოდა. მან თავს გაქცევით უშველა და რუსეთისაკენ გაემართა.

უნდა აღინიშნოს, რომ აღნიშნული ტრაქტატი „ისლამის მხილება“ მხოლოდ 1888 წელს დაიბეჭდა პეტერბურგში მოღვაწე არაბი მწერალ ნაუფალის მიერ გამოცემულ კრებულში, მაგრამ, თურქეთის მხარის მოთხოვნით, კრებული აიკრძალა და მისი მხოლოდ რამდენიმე ეგზემპლარი გადაურჩა განადგურებას (ა. კრიმსკი, 1971, გვ. 227-228).

როგორც ვთქვით, ჰასუნმა რუსეთში გაქცევით უშველა თავს. იგი შავი ზღვით ჯერ ფთოში ჩავიდა და შემდეგ სახმელეთო გზით თბილისისაკენ გაემართა. ამ დროს ჯერ კიდევ არ არსებობდა რკინიგზა თბილისის მიმართულებით.

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა როგორი შთაბეჭდილება მოახდინა საქართველომ არაბ მწერალზე. კასიდის იმ ნაწილში, რომელიც ბუნების აღწერას – “ვასფს” – წარმოადგენს, ასე გადმოგვცემს საქართველოში ნანახს:

“ვრცელი, ნაყოფიერი ველები. ბუნების ხელმა ბარაქიანად თუ დაარწია აკვანი. მწვერვალებიდან წყაროები გადმოხეთქილან, ხეობებში მოჩუჩუხებენ, ერთად მდინარეში ჩაიღვრებიან.

მათ უკან კავკასიონის მთები და ხეობები ჩამწყრივებულან.

რა მოსატანია დამასკო ან ბარადა ამ სილამაზესთან შედარებით”.

რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის მოხიბლული იყო საქართველოს ბუნებით, ხალხით:

“მისი ჰავა, წყალი, ნიადაგი უმჯობესია მთელს ქვეყანაზე,

ხალხი კი თვალტანადობით და აღნაგობით ულამაზესია მთელს სამყაროში. ვერაფერს ნახავ თბილისის მშვენიერების, ან საამურად სასმელი კახური ღვინის მსგავსს”.

იქვე წერს:

“ქართველთა და სომეხთა ქვეყნები ჩემი სამშობლო იყო, ვიღრე ჩემი წინაპარი სხვაგან გადაიხვეწებოდა,

აქ დატულია რაც რამ მშვენიერია ძლევაშოსილი არწივის დროშის მფარველობის ქვეშ” (ლ. რუხაძე, 1983, გვ. 85-86).

აქ ჰასუნის, რა თქმა უნდა, “არწივის დროშის ქვეშ” რუსეთს გულისხმობს. მას მიაჩნდა, რომ სწორედ რუსეთის მფარველობით იყო განპირობებული საქართველოს უსაფრთხოება. საკუთარი სამშობლოდან პროგრესული

შეხედულებებისათვის დევნილი, რუსეთში მიემგზავრებოდა და იმედი ჰქონდა, რომ სწორედ რუსეთი იყო ის ძალა, რომელსაც შეეძლო წინ აღდგომოდა თურქ-ოსმალეთის ტირანიას, რომ რუსეთი ყველაზე საიმედო მეკავშირე იქნებოდა არაბული სამყაროსათვის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლაში. ამ დროს კი საქართველო, რომელიც სწორედ იმავე მიზნით შევიდა რუსეთის მფარველობის ქვეშ, უკვე იბრძოდა რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის წინააღმდეგ.

ჰასუნის საქართველოში, როგორც კასილიდან ჩანს, მხოლოდ ერთი თვით დარჩენილა: “მოვედ ხანგრძლივი ხეტიალის შემდეგ, ერთი თვეა დავაბიჯებ ამ ქალაქის მიწაზე”.

როგორც ჩანს, ჰასუნს არც დრო და არც სურვილი არ ჰქონია, დაენახა ქართველი ხალხის დამოკიდებულება რუსეთის მიმართ.

აღსანიშნავია, რომ თავად ჰასუნის აღნიშნულ კასილას უძღვნის ფრანგი კოლონიზატორების წინააღმდეგ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერს და მას ეროვნულ გმირს უწოდებს, იქვე იმავე კასილაში, როცა საქართველოზე საუბრობს აღფრთოვანებით, თვლის, რომ საქართველოს კეთილდღეობის, სიმშვიდის განმაპირობებელი რუსეთის იმპერიაა.

იმდენად ხედავდა ჰასუნის რუსეთში არაბული სამყაროს მხსნელსა და მოკავშირეს თურქეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლაში, არც კი დაეკვებულა, რომ თავად რუსეთის იმპერია ისეთივე დამპყრობს წარმოადგენდა საქართველოსა და საერთოდ კავკასიისათვის, როგორც ოსმალეთი იყო არაბული სამყაროსათვის.

კავკასიიდან იგი გაემართა რუსეთისაკენ და 1862 წელს პეტერბურგშია. ოსმალეთის იმპერიასთან შედარებით, მას რუსეთში ალექსანდრე II-ის მიერ გატარებული რეფორმები, მიუხედავად მათი არასრულყოფილებისა, მოსწონდა და თვლიდა, რომ თურქეთის იმპერიასა და რუსეთს შორის დიდი სხვაობა იყო. რუსეთის იმპერიაში ხალხი ბევრად უფრო უსაფრთხო და მშვიდ გარემოში ცხოვრობდა.

რუსეთში, როგორც ჩანს, ჰასუნმა შეისწავლა რუსული ენა, რადგან შემდგომში მან კრილოვის რამდენიმე იგავ-არაკი თარგმნა. პეტერბურგში იგი იშვიათი არაბული ხელნაწერებით დაინტერესებულა და გადაუწერია ქრისტიანი არაბი პოეტის ალ-ახტალის დივანი (ი. კრაჩკოვსკი, 1956, გვ. 151).

1867 წელს რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის რუსეთიდან ინგლისში გაემგზავრა, სადაც ვააგრძელა პოლიტიკური და ლიტერატურული მოღვაწეობა, დააარსა პატარა გამომცემლობა; თვდაპირველად 1868 გამოსცა წელს საკუთარი კრებული “ნაფასათ”. იგი უძღვნა შეიხ აბდ ალ-კადირს, რომელიც ამ პერიოდში უკვე ევროპაში იმყოფებოდა. ერთი წლის შემდეგ გამოსცა დამოუკიდებელი გაზეთი არაბულ ენაზე, რომელიც ლონდონში ვრცელდებოდა 450 ეგზემპლიარად, რაც მიუთითებს ამ ქალაქში მცხოვრები არაბულენოვანი მოსახლეობის საკმაოდ დიდ რაოდენობაზე. ჰასუნის ბოლომდე ავითარებდა აზრს, რომ ყველა არაბი, რელიგიური განსხვავებულობის მიუხედავად, ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლაში ერთსულოვანი უნდა ყოფილიყო. იგი იმედს გამოთქვამდა, რომ მათ ამ ბრძოლასა და თურქეთის განადგურებაში ევროპა და, უპირველესად, რუსეთი დაეხმარებოდა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჰასუნის გაზეთების გავრცელება თურქეთის იმპერიის ტერიტორიაზე იკრძალებოდა, თუმცა სირიაში იგი არაღეგალურად ვრცელდებოდა, უმეტესად ქრისტიანულ წრეებში.

ამრიგად, რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის არაბული აღმორძინების ცნობილი წარმომადგენელი, რამდენიმე გაზეთის გამომცემელი, პუბლიცისტი, კრილოვის იგავ-არაკების არაბულ ენაზე მთარგმნელი, არაბული კულტურული მემკვიდრეობის პროპაგანდისტი და ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ მებრძოლი, ბევრს აკეთებდა სირიაში საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობისა და პუბლიცისტიკის განვითარებისათვის. იგი, გამოდიოდა რა ოსმალეთის იმპერიის დესპოტიზმის წინააღმდეგ, ავითარებდა აზრს წინააღმდეგობის მოძრაობაში არაბთა ერთიანობის შესახებ, მიუხედავად რელიგიური აღმსარებლობისა. ამავე დროს თვლიდა, რომ ამ ბრძოლაში გადამწყვეტ როლს შეასრულებდა ევროპის და კერძოდ რუსეთის მხარდაჭერა. სწორედ ამიტომ, მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები საქართველოს, და საერთოდ კავკასიის, შესახებ რუსეთთან მიმართებაში ვერ იქნებოდა მიუკერძოებელი.

რაც შეეხება რეალურ სიტუაციას, საქართველოში არსებობდა იგივე დამოკიდებულება რუსეთის იმპერიის დამპყრობლური პოლიტიკის მიმართ, რის წინააღმდეგაც ასე აქტიურად გამოდიოდა რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის.

შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მიუხედავად იმისა, რომ რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის კასიდა “მოგზაურობა კავკასიაში” მეცხრამეტე საუკუნის ერთი იშვიათი არაბულენოვანი ლიტერატურული წყაროა საქართველოს შესახებ, იგი არ გამოირჩევა მასალის სიუხვითა და მრავალფეროვნებით. ამასთანავე, მასში, ავტორის რუსოფილობიდან გამომდინარე, აშკარად შეიმჩნევა ტენდენციურობა რუსეთის მიმართ.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ლ. რუხაძე, 1983 - ლ. რუხაძე, რიზკ ალ-ლაჰ ჰასუნის კასიდა “მოგზაურობა კავკასიაში”, სემიტოლოგიური ძიებანი 1, თბ., 1983.
2. ი. კრაჩკოვსკი, 1956 - Крачковский И., Ризк аллах Хассун, переводчик басен Крылова на арабский язык. Избр. соч. т.3. М-Л. (150-154), 1956.
3. ა. კრიმსკი, 1971 - Крымский А.Е., История новой арабской литературы, Москва, 1956.
4. ვ. სოლოვიოვი, ი. ფილშტინსკი, დ. იუსუპოვი, 1964 - Соловев В., Филштинский И., Юсупов Д., Арабская литература, Москва, 1964.

LEILA KVELIDZE

FROM THE HISTORY OF ARABIC AND GEORGIAN LITERARY
RELATIONSHIPS

Materials about Georgia in foreign literature have always whetted great interests among scholars and the general public. We can find plenty of notes about Georgia in Arabic scientific, historical and geographical resources. As for Arabic fiction we seldom meet the materials dedicated to Georgia. That's why Syrian Arabic writer and public man Rizk Allah Hassun's poem "A trip in Caucasus" is of great importance.

Rizk Allah Hassun (1825-1880) originated from Aleppo, descendant of Catholic-Armenian begins his work in fiction at the age of 13. From 1854 he started political-informational monthly newspaper "mir'at al ahval" (mirror of events) which is considered to be the first Arabic informal periodical publication. The articles were often against the government course. Hassun's reformist ideas and an apparent pro-North orientation often caused indignation of the Government. He evidently fought against Turkey-Muslim hegemony.

In 1862 Hassun immigrated to Russia. Initially he came to harbor city of Georgia Poti from Constantinople through the Black Sea, then he visited Tbilisi where he spent a month. Then he went to Russia along with Georgian military road.

The results of this interesting and long journey were described in his fictional poetic work of 48 baits, "Trip in Caucasus".

The fiction is considered as Kasidi, it contains three parts Vasphy, Madhy and Khamriat, making use of the characteristic features for Arabic Kasidi.

In this poem Rizk Allah Hassun uses such poetic methods which are typical of the Arabic classical qasida. The Language of the poem is classical Arabic.

"A Trip in Caucasus" was published in 1868 selected works in London.

Rizk Allah Hassun is an outstanding representative of the Arabic Renaissance. Hassun was a poet, a publicist, an editor of several newspapers and a translator. He translated Krilov's fables from Russian into Arabic. Hassun was the protector and propagandist of Arabic cultural heritage and struggled against the despotism of the Ottoman Empire.

He claimed that the main thing for all Arabs, in spite of their faith, was to be unanimous against Ottomans. On this way he considered Russia to play the leading role.

Arabic poet Rizk Allah Hassun's fiction work that conveys the author's impressions while making a journey in Georgia, is important with respect of Georgian-Arabic relationships, as the materials of this kind is not distinguished with their abundance.

მუზაფერ ქირი

ნოღარ ლუგბაჰის რომანის
“შე ვხელავ მგუს” ლეონისა ლა თარგმანის
შეპირისპირებით ანალღი

ნ. ლუგბაჰის შემოქმედების გაცნობა ნებისმიერ ადამიანში, მათ შორის, უცხოელშიც, აღძრავს სურვილს, რაც შეიძლება მეტმა მკითხველმა შეიგრძნოს მისი სამყარო. სწორედ ამ სურვილმა განაპირობა ჩვენი დაინტერესება ნ. ლუგბაჰის ლიტერატურული შემოქმედებით, კერძოდ კი რომანის — “შე ვხელავ მგუს” თურქული თარგმანით.

თურქი მკითხველი მეტ-ნაკლებად იცნობს ნ. ლუგბაჰის ნაწარმოებებს: “შე ვხელავ მგუს” (მთარგმნელი მეჭურე ქარაორენი — 1982 წ.), “მარადისობის კანონს” (მთარგმნელი ალი ალთუნი — 1987 წ.), “კუკარაჩას” (მთარგმნელი გულიზარ იბრაჰიმოვა-ჰელიძე — 1990 წ.). რამდენადაც ჩვენთვისაა ცნობილი, თურქულად არის გადათარგმნილი ასევე: “შე, ბებია, ილიკო და ილარიონი”, “თეთრი ბაირაღები” და “შზიანი ღამე”, მაგრამ ეს თარგმანები ჭერჭერობით გამოქვეყნებული არ არის.

ნ. ლუგბაჰის რომანი “შე ვხელავ მგუს” თურქულ ენაზე გადათარგმნა ქალბატონმა მეჭურე ქარაორენმა. სამწუხაროდ, თარგმანი შესრულებულია არა უშუალოდ ქართული ენიდან, არამედ გერმანულიდან (მთარგმნელები: გიუნთერ და თრაუთე შთაინები), თავის მხრივ, გერმანულენოვან თარგმანს საფუძვლად უდევს რუსული თარგმანი. ასე რომ, თურქმა მთარგმნელმა აიღო თარგმანის თარგმანი. ეს ფაქტი კიდევ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის საკითხს იმის შესახებ, თუ როგორ იცვალა სახე სხვადასხვა ენობრივ სისტემებში მოხვედრილმა უაღრესად ორიგინალურმა ნაწარმოებმა.

მხატვრული ლიტერატურა ერის ცხოვრების გამოხატულებაა. მასში ასახულია ამა თუ იმ ქვეყნის კულტურა, ტრადიციები, ხალხის აზროვნება. ამდენად, მწერლობის ნიმუშების თარგმნას ხალხთა შორის ურთიერთობისთვის, გაცნობისთვის უაღრესად დიდი როლი ენიჭება. მთარგმნელის ხელთაა არა მარტო დედნისეული სინამდვილე, არამედ, საერთოდ, ცოცხალი სურათი ხალხის ცხოვრებისა. მან უნდა შეძლოს როგორც უცხო ენობრივი სამყაროს, ისე მასში ჩადებული შინაარსის, აგრეთვე ტექსტისა და ქვეტექსტის გააზრება. როგორც დ. ფანჯიკიძე აღნიშნავს, “მთარგმნელისათვის მთავარი უნდა იყოს, “რას ფიქრობს” დედნის ავტორი სინამდვილეზე. მთარგმნელს ცოცხალ სინამდვილესთან არა აქვს პირდაპირი დამოკიდებულება, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იგი არ ასახავს სინამდვილეს, მის შემეცნებაში არსებობს სინამდვილესთან რომელიმე მწერლის დამოკიდებულების მოდელი, განსხვავებული კონკრეტული ნაწარმოების ფორმისა და შინაარსის ერთიანობით” (დ. ფანჯიკიძე, 1988, გვ. 6).

მაშასადამე, მთარგმნელი სინამდვილეს სხვისი თვალით უცქერის, შემდეგ გადააქვს იგი მშობლიურ ენაზე ნაწარმოების ფორმისა და შინაარსის ერთიანობის შენარჩუნებით ანუ გარდასახავს საკუთარ მსოფლმხედველობრივ პრიზმაში. როგორ ახერხებს ამას, ეს მკითხველისა და სპეციალისტის განსჯის საგანია.

თურქი მეცნიერი ბ. აქსოი მხატვრული თარგმანის თავისებურებაზე მსჯელობისას აღნიშნავს: "მხატვრული ტექსტები სხვა ნაწარმოებებისგან განსხვავებულია და მწერლის გემოვნებითა და საკუთარი გამოცდილების საფუძველზე არის შედგენილი. მათში გამოყენებულია გამოხატვის არაჩვეულებრივი და ჩვენთვის უჩვეულო საშუალებები, რაც მიზნად ისახავს მკითხველზე გარკვეული შთაბეჭდილების მოხდენას. პირდაპირ რომ ვთქვათ, მხატვრულ თარგმანს პრობლემატურს ხდის ტექსტის ენის ცვალებადობა და გადატანითი მნიშვნელობის თარგმნის აუცილებლობა" (ბ. აქსოი, 2002, გვ. 53).

მთარგმნელობა ისეთი საქმეა, რომ თარგმანი ჯერ იწყება საკუთარი აზრის მშობლიურ ენაზე გადმოცემით და მერე გრძელდება მისი გადატანა საკუთარი ენიდან სხვა ენაზე, იმ ენიდან კი ხდება მკითხველის მიერ თავისებურად აღქმა და ა. შ. საკუთარი აზრის მშობლიურ ენაზე თარგმანში იგულისხმება, რომ მწერალი ამზადებს სათქმელს და საკუთარ პრიზმაში კარგად აყალიბებს. მთავარია, როგორ გამოხატავს იგი თავის ემოციებს და როგორ გადასცემს აზრს მკითხველს. ესეც ხომ თარგმანია და ვერ ვიტყვით, რომ ავტორმა კარგად არ იცის საკუთარი ენა, თუმცა საჭიროა ლიტერატურული მხატვრული გემოვნების გათვალისწინება.

შიქილება თარგმანმა ძალიან კარგი შთაბეჭდილება დატოვოს, მაგრამ სუკარისია, შევადაროთ იგი დედანს, რომ აღმოჩნდეს ბევრი ხარვეზი. ამიტომ მაქსიმალურად ობიექტურად უნდა შეფასდეს იგი; აგრეთვე შიქილება თარგმანამდე შესანიშნავი ტექსტი (ორიგინალი) შემდეგ აღარ იყოს ისეთივე ღირებულებისა. მაშასადამე, დედანთან შებირისპირების შემდეგ ხდება შესაძლებელი თარგმანის ხარისხის დადგენა. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია მკვლევრის პოზიცია. მან მაქსიმალურად ობიექტურად უნდა შეაფასოს თარგმანი, დაშვებული შეცდომების თუ ნაკლოვანი მხარეების განმაპირობებელი მიზეზები მეცნიერულად უნდა დაადგინოს, ასევე უნდა ისაუბროს თარგმანის დადებით მხარეზეც. მან კარგად უნდა იცოდეს არა მარტო დედნისა და თარგმანის ენა, არამედ ორივე ხალხის ყოფა-ცხოვრება, ტრადიციები და ა. შ.

საინტერესოა ნ. დუმბაძის რომანის "შე ვხედავ მზეს" ორიგინალისა და მისი თურქული თარგმანის ადეკვატურობის სპიოთხი. ჩატარებული ანალიზის შედეგად ვლინდება ადეკვატური, არაადეკვატური, გამოტოვებული და ზედმეტი (ჩამატებული) თარგმანის ნიმუშები. მაგალითად:

1. მთარგმნელი ტექსტს ადეკვატური თურქული რეალიებით გადმოსცემს:

"არ მინდოდა ჯერის დასობა, მაგრამ აკვირინე ბებიამ არ ქნა, ქრისტიანს ყველას უნდა ჯვარიო" (გვ. 300). დედანში უბრალო სიტყვებით გადმოცემული ზემოთ ხსენებული ფრაზა თურქულ თარგმანში ძალიან ცნობილი ანდაზით არის გამოხატული:

"*Akvirine Nine'ye söz anlatmak deveye hendek anlatmaktan daha zor. Bir Hristiyan'ın hiç deilse bir hacı olmalı*" (აკვირინე ბებიასთვის სიტყვის ახსნა უფრო ძნელია, ვიდრე აქლემისთვის არხიდან ამოხტომა. ქრისტიანს ერთი ჭვარი მაინც უნდა ჰქონდესო) (გვ. 118). ეს აზრი მოგვგავონებს საქართველოში გავრცელებულ ანდაზას: "როგორც აქლემი გაძვრება ნემსის ყუნწში..." შდრ.: გერმ.: "Ich habe eigentlich kein Kreuz aufstellen wollen, aber Großmutter Akvirine hat darauf bestanden" (შე არ მინდოდა ჭვრის დადგმა, მაგრამ აკვირინე ბებიამ მაიძულა) (გვ. 115); რუს.: "Я не хотел крест ставить, но бабушка Аквиринэ настояла, христианин, говорит, нельзя без креста" (შე არ მინდოდა ჭვრის დადგმა, მაგრამ ბებია აკვირინემ მაიძულა, ქრისტიანი არ შეიძლება ჭვრის გარეშეო) (გვ. 305). ყოფითი საუბარი შეცვლილია თურქულში გავრცელებული ანდაზით, რაც კარგად მიესადაგება სიტუაციას. გერმანული და რუსული თარგმანები მიჰყვება დედანს. თურქი მთარგმნელი არ თარგმნის სიტყვასიტყვით. მას კარგად ესმის შინაარსი და აზრს მშრალი სიტყვების ნაცვლად უფრო საინტერესოდ, თურქული ანდაზით გადმოსცემს, რაც მიუთითებს მის დამოუკიდებლობაზე, გადაწყვეტილების მიღების უნარზე, მკითხველის ინტერესის გათვალისწინებაზე. ამით დედნისეული აზრი არც იცვლება და არც იკარგება. ბებია აკვირინეს სიჯიუტე უფრო ხაზგასმულია თურქულ თარგმანში.

შემდეგი ეპიზოდის: "რა უნდა, ქეთო, ამ ბიჭს, რომ მჭამს ცოცხლად? — ჰკითხა ბრიგადირმა მამიდაჩემს" (გვ. 218). თურქული თარგმანი შესატყვისი აზრით არის გადმოცემული: "Keto dedi. Yeenin neden klzlyor bana? Bir ka İk suda boacak beni elinden gelse" (რა უნდა, ქეთო, ამ ბიჭს, რომ შეძლებდეს, ერთი კოვზი წყლით დამახრჩობს? — ჰკითხა ბრიგადირმა მამიდაჩემს) (გვ. 9). შდრ.: გერმ.: "Warum verfolgt mich dein Neffe so mit seinem Zorn? Es wird mich eines Tages gar noch mit Haut und Haaren verschlingen!" (რატომ არის შენი ძმისშვილი ჩემზე ასე ალესილი? ერთ დღეს თმიან-კანიანად გადამყლაპავს) (გვ. 7);

რუს.: "— Кето, с чего это твой племянник так взялся на меня? Того и гляди живьем проглотит! — обратился бригадир к тетке" (ქეთო, რა უნდა ამ შენს ძმისშვილს ჩემთან? საცაა, ცოცხლად მჭამს! — მიმართა ბრიგადირმა მამიდაჩემს) (გვ. 203). ერთი და იგივე აზრი როგორც თურქულში, ასევე გერმანულშიცა და რუსულშიც, სხვადასხვა ფორმით არის გადმოცემული.

აღამიანზე გაბრაზების შემთხვევაში გამოთქმა ცოცხლად ჭამა არ იხმარება თურქულში. ჩანს, ეს უცხოა როგორც გერმანულისთვის, ისე რუსულისთვის. სამივე მთარგმნელი თავს იკავებს პირდაპირი თარგმანისგან. ისინი უნიკალურად გადმოსცემენ დედნისეულ აზრს თარგმანის ენებში.

მსგავსი ვითარებაა შემდეგ ეპიზოდშიც: "ქალო, სიცოცხლესავით ველოდი შენს ნახვას და გამოცინე ერთი" (გვ. 247).

თურქულად: "Keto dedi, "biri, aç biri bir dilim ekme e nasıl özlem duyarsa ben de sana öyle susam ılm, seninle bulman ın, seninle yüzyüze olman ın dü ünü kurdum hep" (ქეთო, თქვა, როგორც მშიერს ენატრება ერთი ნაჭერი პური, მეც ისე მენატრები შენ. შენთან შეხვედრაზე, შენთან პირისპირ ყოფნაზე ვოცნებობდი სულ) (გვ. 48).

სიტყვასიტყვითი ანუ პირდაპირი თარგმანი ყოველთვის არ არის უარსაყოფი. ხანდახან ადეკვატური თარგმანის მიღწევა შეიძლება მოხერხდეს პირდაპირი თარგმანის გზით, მაგრამ დედნისეული ეპიზოდი "სიცოცხლისეული ველოდი *შენს ნახვას*" თურქულ ენაზე არც გადაითარგმნებოდა პირდაპირ, მაშინ აზრი გაუგებარი იქნებოდა. თარგმნილი ტექსტის აზრი შესაბამისად გადმოსცემს დედნისეულ აზრს. ვხედავთ, რომ თურქული თარგმანი ეყრდნობა გერმანულს, ხოლო გერმანული — რუსულს. შდრ.: გერმ.: "*Keto, wie ein Hungriger von einem Stück Brot habe ich von dem Wiedersehen mit dir geträumt*" (ქეთო, როგორც დამშეული ერთი პურის ნაჭერზე, ისე ვოცნებობდი შენს ხელახალ ნახვაზე) (გვ. 46);

რუს.: "*Кето, я мечтал о встрече с тобой, как голодный о хлебе, улыбнись же мне хоть раз*" (ქეთო, მე ვოცნებობდი შენთან შეხვედრაზე, როგორც დამშეული — პურზე, გამიღიმე ერთხელ მაინც) (გვ. 238).

2. თურქული თარგმანი არაადეკვატურია, დედნისგან არის დაშორებული:

ნ. ღუმბაძის რომანის თურქულ თარგმანში გვხვდება ისეთი ეპიზოდები, სადაც დედანში გადმოცემული აზრი სრულიად საპირისპირო ან არასწორი გაგებით არის შესრულებული. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა შემდეგი ეპიზოდების თურქული თუ წყაროვნების თარგმანები:

სრულიად მსგავსი ვითარებაა შემდეგი ეპიზოდის: "*ვეუბნები, იმიტომ რომ ვიცი, ყველა დაბრუნდება, სულ ყველა, მე ჭერ არ მინახავს კაცი, რომელიც ჭარში წასულიყოს და არ მობრუნებულყოს*" (გვ. 225) თურქულ თარგმანში: "*Hepsinin tümünün eksiksiz gittii gibi geri dönmesini istiyordum ama ya adllm kadarlyla, birinin sava_a gidip de döndünü göremedim*" (როგორც ყველა უკლებლივ წავიდა, ისევე მინდოდა ყველა უკლებლივ დაბრუნებულიყო, მაგრამ, როგორც მე მახსოვს ცხოვრებაში, არ მინახავს კაცი, რომელიც ომში წასულიყოს და მერე დაბრუნებულიყოს) (გვ. 19). შდრ.: გერმ.: "*Bisher hatte ich noch nie erlebt, da' einer zur Armee gegangen und nicht zurückgekommen wäre*" (აქამდე ჭერ არასდროს გამომიცდია, რომ კაცი წასულიყოს ჭარში და უკან არ დაბრუნებულიყოს) (გვ. 17);

რუს.: "*Все вернутся! – уверенно говорю я. я – знаю – все вернутся, все. Я еще не видел человека, который бы ушел в армию и не вернулся*" (ყველა დაბრუნდება. დარწმუნებული ვამბობ მე, მე ვიცი, ყველა დაბრუნდება, ყველა, ყველა. მე ჭერ არ მინახავს ადამიანი, რომელიც წასულიყოს ჭარში და არ დაბრუნებულიყოს) (გვ. 212).

ასევე არასწორი მიდგომაა შემდეგი ეპიზოდის თურქულ თარგმანშიც: "*მამილამ ლამპა გარეთ გამოიტანა*" (გვ. 219).

თურქულად: "*Halam lambayl mutfaa götürdü*" (მამილაჩემმა ლამპა სამზარეულოში წაიღო) (გვ. 10). შდრ.: გერმ.: "*Die Tante nahm die Lampe, die in der Küche stand*" (მამილამ აიღო ლამპა, რომელიც სამზარეულოში იდგა) (გვ. 8); რუს.: "*Тетка взяла из кухни лампу*" (მამილამ ლამპა სამზარეულოდან გამოიტანა) (გვ. 205).

თურქული ტექსტის მთარგმნელს არ ესმის, რომ ლამპა სამზარეულოში იდგა და იქიდან გამოიტანა მამილამ. აქაც არაადეკვატურია თურქული თარგმანი დედანთან მიმართებით.

ამგვარი მაგალითები გვიჩვენებს, რომ თურქი მთარგმნელი იშვიათად, მაგრამ მაინც სწორად არ თარგმნის ორიგინალის ამა თუ იმ ადგილს, სათანადო ყურადღებით არ უდგება დაკისრებულ საქმეს. ტექსტის ნაწილი ესმის, მეორე ნაწილი კი, შინაარსის მიხედვით, ინტუიციით ასრულებს. ანალოგიური დარღვევა არ ფიქსირდება გერმანულსა და რუსულ თარგმანებში. მთარგმნელმა მაქსიმალური ყურადღებით უნდა შეასრულოს თავისი ვალდებულება. მან კარგად უნდა შეამოწმოს როგორც მთლიანი წინადადება, ისე წინადადების შემადგენელ თითოეული დეტალი. ზოგ შემთხვევაში შეპირისპირების გარეშე იგრძნობა თარგმანის დანაკლისი.

3. თურქული თარგმანი არათუ ზედმიწევნით არ მიჰყვება ორიგინალს, არამედ დამატებულია:

ქარბი (ზედმეტი) თარგმანი გვხვდება შემდეგ ეპიზოდში:

"ეზოში გამოვედი, ზღმარტლზე აყუდებული ახალმოპირული თოხი ღარზე ჩავიტანე და ყუთი წყალში ჩავდე" (გვ. 219).

თურქულად: *"Bahçeye çıktım, muşulanın altında duran çapayl allp su ırmalın içine koydum. Mıslr çapasına temiz bir çapayla gitmeyi dü ünyördüm"* (ეზოში გამოვედი ზღმარტლის ქვეშ დადებული თოხი ავიდე და წყლის არხში ჩავავდე. სიმინდის სათოხნელად სუფთა თოხით ვაპირებდი წასვლას) (გვ. 10).

თოხის წყალში დატოვება გლეხისთვის წესია. დროთა განმავლობაში თოხის ტარი ხმება და თოხს სცილდება. ამის თავიდან ასარიდებლად სამუშაომდე ერთი-ორი საათით ადრე ან წინა საღამოს თოხს წყალში დებენ, რომ გაიჟღინთოს და გლეხს მუშაობის დროს ხელი არ შეუშალოს. თურქი მთარგმნელი კი ამას ყანაში სუფთა თოხით წასვლასთან აკავშირებს, რაც ნაწილობრივ სწორია, მაგრამ ეს არ არის მთავარი მიზანი. აღნიშნული მონაკვეთი მხოლოდ თურქულ თარგმანშია დამატებული.

თურქულში კიდევ არის ერთი ზედმეტი ფრაზა, რომლის წყაროა გერმანული და რუსული თარგმანები:

"მამიდაჩემი ქართულის მასწავლებელია, იგი ყველაზე განათლებული და ღამაში ჯალია ჩვენს სოფელში. მამიდა ბაბუაჩემის სკივრში რომ ხატი დევს, იმაზე გამოსახულ ღვთისმშობელს ჰგავს, მარიამს და ქეთევანი ჰქვია" (გვ. 219).

ამ ეპიზოდში სოსოია მამიდას ღვთისმშობელს ადარებს, რითაც ხაზს უსვამს მის გარეგნულ სიღამაზეს, რაც ხშირად მეორდება რომანში. ეს კარგად აქვთ დანახული მთარგმნელებს და ამიტომ ამას ფიციით ხსნიან. მაგალითად: თურქული: *"Bu konuda neyin üstüne isterseniz yemin edebilirim"* (ამის შესახებ რაზედაც გინდათ ფიცს დავდე) (გვ. 10); გერმ.: *"Ehrenwort, sie sah aus wie die Madonna, wie die Mutter Gottes auf der Ikone in Großvaters Truhe"* (პატიოსან სიტყვას გაძლევთ, ის ისე გამოიყურებოდა, როგორც მადონა, როგორც ღვთისმშობელი იმ ხატზე, ბაბუაჩემის სკივრში რომ არის...) (გვ. 8);

რუს.: *"Честное слово, она похожа на богородицу, — икона хранится в дедушкином сундуке"* (პატიოსან სიტყვას გაძლევთ, ის ისე გამოიყურებოდა, როგორც მადონა, როგორც ღვთისმშობელი ხატზე ბაბუაჩემის სკივრში) (გვ. 204).

4. ზოგჯერ დედნისეული ზოგიერთი წინადადება თუ ფრაზა თურქულ თარგმანსა და წყაროვნებში ნაწილობრივ ან მთლიანად არის გამოტოვებული. ამ მხრივ თარგმანებში სხვადასხვაგვარი ვითარებაა:

ა) გამოტოვებულია თურქულში: ზოგჯერ ქართული ტექსტის თურქული თარგმანი არ არის სრულყოფილი, ზოგიერთი ადგილი გამოტოვებულია. ამის მიზეზი ყოველთვის არ არის წყარო ენები. მაგალითად: *“მამიდა უბმოდ იჯდა და ბუხარში ჩაფერფლილ ნაკვერჩხლებს ჩასცქეროდა”* (გვ. 217). შტრ.: გერმ.: *“Meine Tante saß vor dem Kamin, hielt mit den Händen die Knie umschlungen und sah unverwandt in die glimmenden Kohlen”* (მამიდაჩემი იჯდა ბუხარის წინ მუხლებზე ხელემბოხვეული და გაშტერებით უყურებდა ჩაფერფლილ ნახშირს) (გვ. 6);

რუს.: *“Тетка сидела перед камином, обняв руками колени, и пристально смотрела на тлеющие в золе красные угольки”* (მამიდა იჯდა ბუხარის წინ, მუხლებზე ხელემბოხვეული, და გაშტერებით უყურებდა მოწითალო ჩაფერფლილ ნახშირს (გვ. 202).

ბ) გამოტოვებულია მხოლოდ გერმანულსა და თურქულში: შემდეგი დედნისეული კოლორიტული სურათი ძალიან კარგად არის თარგმნილი რუსულ ენაზე და, სამწუხაროდ, არ არის გადატანილი გერმანულში და, ბუნებრივია, იგი არ გვხვდება თურქულ თარგმანშიც:

— *ანდრია, გამოდი გარეთ!*

— *სოსოია, გაახილე თვალი.*

— *მინადორა, გადაახი შენს მუტრუქს წყალი.*

— *ქესკინა, უუუ... (გვ. 230).*

შტრ.: რუს.: *“— Андрю, выходи скорее!*

— *Эдемика, ты меня в гроб вгонишь, пошевеливайся!*

— *Сосойа, протри глаза!*

— *Минадора, окати водой своего верзилу!*

— *Кескина, у-у-у!..”* (გვ. 216).

ზემოთ გადმოცემული შეძახილების შესატყვისი ეპიზოდი მეორდება იქვე. ვფიქრობთ, გერმანელმა მთარგმნელმა ამიტომ არ გადათარგმნა იგი.

გ) გამოტოვებულია რუსულშიც, გერმანულშიც და თურქულშიც: *“დგას ორი კაცი, ორი ქვეყანა, წითელი და თეთრი, წითელი და შავი, ვარსკვლავი და არწივი, დგას და უშენს ერთმანეთს ტყვისა”* (გვ. 268). ვფიქრობთ, რუსმა მთარგმნელმა გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით გამოტოვა ეს მონაკვეთი.

დედნისეული ტექსტი სამივე ენაში სრულყოფილად არ არის გადატანილი შემდეგ ეპიზოდებშიც:

“და კაკვის გატყავება დაიწყო კბილით” (გვ. 287);

“მერე ყანაში მოხშირდა ბალახი, მერე დადგა სამთვალა წისკვილის ერთი თვალი (გვ. 229). სიტყვა სამთვალა სამივე ენაშია გამოტოვებული.

აქ ჩვენ შევეხებთ თარგმანის უზუსტობას. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა იუჯინ ა. ნაიდას მოსაზრება: *“იმის გამო, რომ არ არსებობს ორი ილენტური ენა არც იმ მნიშვნელობათა მიხედვით, რომლებიც ამა თუ იმ სიმბოლოებს გამოხატავენ და არც აღნიშნულ სიმბოლოთა წინადადებაში*

ორგანიზაციის წესის მიხედვით, ბუნებრივია, რომ ენათა შორის შეუძლებელია ზუსტ შესაბამისობათა დადგენა, აქედან ის გამომდინარეობს, რომ საეხვებით ზუსტი თარგმანის არსებობა წარმოუდგენელი რამ არის" (ი. ნაიდა, 1982, გვ. 15).

ჩვენ მიერ განხილული მასალის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ გერმანული და რუსული ტექსტები, თურქულთან შედარებით, უფრო პირდაპირი თარგმანია. თურქი მთარგმნელი ხშირად შორდება ღედანს ფორმალურად, მაგრამ მთავარია, შინაარსი ხშირად ადეკვატურია, რასაც განაპირობებს ორი რამ: 1. მთარგმნელი ეძებს ორიგინალის შესატყვისს თურქულში; 2. მთარგმნელი ცდილობს, შეალამაზოს, მხატვრულად გადმოსცეს სათქმელი და ამით თავიდან აიცილოს ღარიბული თარგმანი... ყოველივე ეს მიუთითებს მის ოსტატობაზე, დამოუკიდებლობაზე, გემოვნებაზე. ყველაზე მთავარი, რაც ნ. ღუმბაძის რომანის "შე ვხედავ მზეს" თურქულ ენაზე მთარგმნელის ღირსებაზე მეტყველებს, ის არის, რომ იგი ითვალისწინებს მკითხველის ინტერესებს.

დამოწმებული ღიტერატურა

ნ. ღუმბაძე, 1988 - ნ. ღუმბაძე, თხზულებანი ოთხ წიგნად, წიგნი I, თბ., 1988.

ი. ნაიდა, 1982 - ი. ნაიდა, თარგმნის ხელოვნებისათვის: გაზ. "ღიტ. საქართველო", 10/IX, თბ., 1982.

ღ. ფანჯიკიძე, 1988 - ღ. ფანჯიკიძე, თარგმანის თეორია და პრაქტიკა, თბ., 1988.

B. Aksoy, 2002 - B. Aksoy, Geçmişten Günümüze Yazı n Çevirisi. Ankara, 2002.

Н. Думбадзе, 1975 - Н. Думбадзе, Я вижу солнце, Тб., 1975.

N. Dumbadze, 1968 - N. Dumbadze, Ich sehe die Sonne, Berlin, 1968.

N. Dumbadze, 1982 - N. Dumbadze, Güneşi Görüyorum (Çevr.: Mehçure Karaořen), Istanbul, 1982.

MUZAFER KIRI

CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE ORIGINAL GEORGIAN TEXT AND ITS TURKISH TRANSLATION OF NODAR DUMBADZE'S NOVEL "I SEE THE SUN"

Turkish readers have more or less knowledge of Nodar Dumbadze's works, like the novels: "I See the Sun", "The Law of Eternity", and "Cucaracha".

As far as I am informed there are also Turkish translations of the novels: "Granny, Iliko, Ilarioni and I", "White Banners", and "The Sunny Night", but these latter list of translations are still waiting for publication.

N. Dumnadze's "I See the Sun" was translated into Turkish by Ms Mehjüre Karaoren. The translation is performed not directly from the Georgian but from the German version (translated into German by Günter and Thrauter Steiners). And the German translation again is also done not from Georgian but from Russian. This fact makes it more important how such an extremely characteristically Georgian text with the strong hew of Gurian realities has undergone transformations through so many different language systems.

As is known the translator builds his/her images from the language of the text, converts it into his/her own target language and ultimately readers decide and perceive the text in their own ways. The translated text may appear to look successful but if it is compared to the original text one could detect quite a number of drawbacks. Objective assessment is necessary to be just to the merits of the original text, for the reason that a remarkably artistic original text may not look as amazing as it is in the original, or lose a lot of its important values. Thus, the contrastive and comparative analysis of the original text is the necessity to determine the degree of adequateness between the original and its translation.

The contrastive analysis carried out for the collation of the original text of "I See the Sun" and its Turkish translation revealed that adequate, inadequate, partially or completely omitted passages, and incorporated materials. (This paper provides examples for illustration). It can be said that Russian and German texts look more like a direct translations. The Turkish translator in some instances diverts from the form but the content of the text is mostly adequate. These variations can be explained by two reasons:

- 1) The translator seeks for the precise corresponding expressions in Turkish;
- 2) The translator looks for the embellishments of the micro-context to avoid the poor translation ... all these indicates the high mastery, proficiency, independence and elegant taste of the translator.

Above all I would like to emphasize that the most striking achievement of the Turkish translator is that she can feel and consider the interests of readers.

მურმან ქუთელია

არაბული “მულაკები” და “ათას ერთი ღამის” ქართული თარგმანების შესახებ

წინამდებარე სტატიაში შევეცდებით შედარებით დეტალურად გავაანალიზოთ ისლამდელი არაბი პოეტების ლექსების კრებული “მულაკები”, გამოვავლინოთ თარგმანის დადებითი და უარყოფითი მხარეები, ხოლო “ათას ერთი ღამის” თარგმანთან დაკავშირებით უფრო ზოგადი შეფასებებით შემოვიფარგლებით.

მულაკები ჩვენამდე მოღწეული არაბული ლიტერატურის ერთ-ერთი პირველი ძეგლია. მასში შესული პოეტები ცხოვრობდნენ ისლამის გავრცელებამდე, ჩვ. წ. V ს-ის დასასრულსა და VII ს-ის I ნახევარში, ამიტომაც ხშირად მათ ლექსებს უწოდებენ ისლამდელი პოეზიის ნიმუშებს.

VII ს-ის II ნახევარამდე ისლამდელი პოეტების ლექსები თაობიდან თაობებს გადაეცემოდა ზეპირი გზით ე. წ. რავიების (ზეპირი მთქმელების) მეშვეობით. მათი შეგროვება და ჩაწერა დაიწყო VII ს-ის II ნახევრიდან და VIII საუკუნეში დასრულდა. შეიქმნა პოეტთა დივანები, ანთოლოგიები, კრებულები და სხვა. ასეთ კრებულს წარმოადგენს VIII ს-ში რავი ალ-ჰამადის მიერ შედგენილი კრებული, რომელსაც ავტორმა “მულაკები” უწოდა. ისლამდელ პოეზიასთან დაკავშირებით რიგ საკითხებზე, როგორცაა ტერმინ “მულაკას” მნიშვნელობა, ისლამდელი პოეზიის ენა, ამ პოეზიის ნამდვილობა და სხვა, მეცნიერთა შორის აზრთა სხვაობის მიზეზი გახდა. ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს აღნიშნული საკითხების განხილვა; ვიტყვით მხოლოდ იმას, რომ “მულაკა” ნიშნავს “დაკიდებულს”, “წამოკიდებულს” (არაბული ზმნის ‘ალაკა-ჰ მეორე თემის ვნებით გვარის მიმღეობა). ზოგიერთი მკვლევრის მოსაზრებით, კრებულის სახელწოდება ნიშნავს “გაყრილს”, “განშორებულს”, ხოლო აკად. ე. კრაჩკოვსკი მას თარგმნის როგორც “რჩეულს”, “შერჩეულს” (ი. კრაჩკოვსკი, 1956, გვ. 247).

მულაკების კრებული ცალკე წიგნად გამოიცა 1985 წელს. თარგმანი ეკუთვნის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორს, ქალბატონ ნანა ფურცელაძეს. ამთავითვე ვიტყვით, რომ თარგმანი მაღალ დონეზეა შესრულებული, რასაც წინ უძღოდა არაბულ ტექსტზე მრავალწლიანი დაუღალავი მუშაობა. ხაზი იმასაც უნდა გავესვას, რომ ისლამდელი პოეტური ძეგლების მთარგმნელი დგება რიგი სირთულეების წინაშე, რომელთა დაძლევა დიდ ცოდნასა და დიდ ძალისხმევას მოითხოვს. განსაკუთრებით ძნელად დასაძლევ ზღუდეს ქმნის მულაკების ავტორების მიერ სიმბოლოების მეშვეობით შექმნილი პოეტური სახეების სწორი გახსნა-გაგება. თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ ისინი ასახელებენ არა საგანს, რომელსაც აღწერენ, არამედ მის თვისებას. ამით ისინი მკითხველს ანდობენ საგნის შეცნობას, და მის ასხნას. ლაბილი როცა ამბობს “სქელკისრიანნი სიძულვილით იღრინებიან და ფეხი მაგრად დაუტრეკიათ, ვით უდაბნოს ჭინთ” (ბეითი 71) (მულაკები, 1985, გვ. 60) [აქ და

შემდეგ მოყვანილი მაგალითები მოხმობილია ნ. ფურცელაძის თარგმანიდან, “სქელკისრიანიწი” ლომს გულისხმობს. ან ანთარა როცა ამბობს: “აწ მბდღვინავთ (ლომთა) სანახებში გაჩერებულა! ო, გამიძნელდა მოახლება, მახრამის ქალო” (ბეითი 6) (მუალაკები, 1985, გვ. 12). დედანში ლომი არ არის მოხსენიებული, მთარგმნელი აღადგენს მხოლოდ თვალსაჩინოების მიზნით. აქ “მბდღვინავი” ცვლის “ლომს”, რომელიც მეტაფორულად ნიშნავს “მტერს”. პოეტი “მბდღვინავი” ზედსართავი სახელით მკითხველის წინაშე აყენებს ორმაგ გამოცანას. ჯერ გაიაზრო, რომ “მბდღვინავი” არის ლომი, შემდეგ კი “ლომი” — მტერი. მაშასადამე, ანთარას სურს თქვას: “აწ მტრების სანახებში გაჩერებულა!...” მსგავსი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლება. არის შემთხვევები, როცა საგნის აღწერას უკავია ლექსის დიდი ნაწილი, გამოყენებულია სიმბოლოების დიდი რაოდენობა, თვით საგანი კი ერთხელაც არ არის ნახსენები. რომ არ დააბნოთ მკითხველი თუ მსმენელი, პოეტი აუცილებლად გამოიყენებს ერთ ან ორ სიმბოლოს, რომელთა ხმარება ამ საგნის მიმართ შეიძლება. ასე იქცევიან იმრუ ლ-კაისი და ტარაფა ცხენისა და აქლემის აღწერისას. ამ ხერხებით აგებული პოეტური სახეების ამოცნობას ისიც ართულებს, რომ დროთა ვითარებაში იცვლება აზრთა მიმართება სიტყვებს შორის. ამიტომ დღეს ჭირს ამა თუ იმ სიტყვის გაგება, მისი მნიშვნელობის დადგენა. ამ შემთხვევაში მთარგმნელს დამხმარედ ვვლინებიან შუა საუკუნეების არაბი კომენტატორები და ფილოლოგები, რომლებიც იძლევიან რიგი სიტყვების განმარტებებს, რის გარეშე დღეს მუალაკების ბევრი ადგილის გაგება შეუძლებელი თუ არა, ძალზე ძველი იქნებოდა.

მთარგმნელი წარმატებით ართმევს თავს ამ პრობლემას, მაქსიმალურად ცდილობს, შეინარჩუნოს გამოსახვის თავისებური ხერხი, მაგრამ, ორაზროვნების ან ბუნდოვანების თავიდან აცილების მიზნით, თარგმანში ავტორთა მიერ ნაგულისხმევ სიტყვებს და საგანთა სახელებს ხშირად ფრჩხილებში ათავსებს, რაც თავის მხრივ, უმეტეს შემთხვევაში, კი არ ამძიმებს თარგმანს, არამედ გასაგებსა და უფრო მხატვრულს ხდის მას. მაგალითად, ლაბიდის 54-ე ბეითი (პწკარელი: “როცა გვიან დილით (ე.ი. შუადღის წინ - მ. ქ.) ცეკვავს ელვარება, ბორცვები იცვამენ მირაჟის წამოსასხამს” [8, გვ.174]), თარგმანში ასეა წარმოდგენილი: “შუადღის ზეატში, როს როკავს (ტრამალთა), ბორცენი მირაჟის მოსასხამში გაეხვევიან” (მუალაკები, 1985, გვ. 58). მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ მთარგმნელი უცვლელად მიჰყვება ამ გზას. თუ საჭიროა, ავტორის მსგავსად, გამოტოვებს საგანს და გვაძლევს სიმბოლოს, წიგნის ბოლოს დართულ შენიშვნებში განმარტავს მის მნიშვნელობას.

ორიოდე სიტყვით შევჩერდებით მთარგმნელის მიერ წარმატებით გამოყენებულ ერთ-ერთ ხერხზე. ხშირად შუა საუკუნეების არაბი კომენტატორები, როცა განმარტავენ ლექსში პოეტის მიერ პირდაპირ ნახსენებ რომელიმე საგანს, ვერცლად ჩერდებიან მასზე. მაგალითად, იმრუ ლ-კაისის მუალაკის 25-ე ბეითში ნახსენები “ვიშაჰი” განმარტებულია, როგორც ქალის თვალ-მარგალიტით მორთული ტყავის სარტყელი, რომლის თვლები და მარგალიტები ერთმანეთისგან გამოყოფილია ოქროს ვარაყით, მარჯნით ან სხვა რამეთი. მთარგმნელმა შესანიშნავად გამოიყენა ეს ვერცელი განმარტება, შემოიტანა მახასიათებელი სიტყვები, რითაც მიაღწია აზრის ნათლად წარმოჩენას და მხატვრულობის მაღალ დონეს: “როცა ზეცაზე აღმოხდა ხომლი, / ელვარე, როგორც ვიშაჰის კალთა, / (ოქროს ვარაყით) დამოქნული და / (თვალ-მარგალიტით) ამოქარგული” (მუალაკები, 1985, გვ. 30). ამ ბეითის პწკარელი ასეთია: “როცა ზეცაზე

აღმოხდა ხომლი, [ელვარე], როგორც ამოქარგული ვიშაპის კალთა" (5, გვ. 39).

ჩვენ მიერ ჩატარებულმა შერჩევითმა შედარებამ თარგმანისა ორიგინალთან, არ მოგვცა მნიშვნელოვანი განსხვავება ტექსტის გაგებასა და ქართულ ენაზე გადმოტანაში. ნ. ფურცელაძემ მოახერხა, აღედგინა იმდროინდელი არაბული სამყაროს კულორიტი, შეუნარჩუნა მულაკების ავტორებს თვითმყოფლობა და ინდივიდუალურობა, სწორად გადმოგვცა ორიგინალის აზრი და განწყობა, გამორიცხა ზედმეტი შედარებები, ეპითეტები და ზედმეტი სიტყვები, რითაც მაქსიმალურად შეინარჩუნა პოეტთა სტილის ლაკონურობა. თარგმანი იმდენად ზუსტად მიჰყვება ორიგინალს, რომ გვაგონებს პწკარედს, მაგრამ კარგად შესრულებულს და მკითხველი აღიქვამს მაღალი პოეზიის ნიმუშად. ტარაფას მეთერთმეტე ბეითის პწკარედი ასეთი სახისაა: "ქეშმარიტად, სევდა რომ მოვიშორო, როცა მომეღიწება, [მოვახტები] მოზრილს, მალემსრობლს, რომელიც მიჰქრის დღისით და ღამით" (6, გვ. 22) ("მოვახტები" დედანში არ არის, იგულისხმება). მთარგმნელმა მოგვცა მშვენიერი, ამასთანავე ზუსტი თარგმანი: "როგორც კი სევდა შემომაწვება, მე ჩემს კეშანს მით განვიქარვებ, რომ მოვახტები მოზრილს, მალემსრობლს და მიმაქროლებს დღისით და ღამით" (მულაკები, 1985, გვ. 38). ან კიდევ იმავე ტარაფას 44-ე ბეითი: "და მიდის ამაყად ისევე, როგორც მიდის / ამაყად მეჭლისზე მხევალი, // რომელიც უჩვენებს [ცეკვისას] თავის ბატონს / გრძელი სამოსის კალთებს (6, გვ. 29). იგი მთარგმნელთან მცირედი შევსება-ჩამატების შემდეგ ასეთ სახეს ღებულობს: "და მირონინებს თვამოწონებით, / როგორც მეჭლისზე ტურფა მხევალი, / თავის უფალს რომ აღუფრიალებს / როკვისას თეთრი სამოსის კალთებს" (მულაკები, 1985, გვ. 41).

მულაკები დაწერილია ერთი საზომითა და ერთი რითმით. მთარგმნელმა შეგნებულად და, ჩვენი აზრით, მართებულად უარყო არაბული ლექსის ეს ორი აუცილებელი პირობა, მით უმეტეს, ქართული ლექსისთვის უცხოა ერთი რითმა. მან თარგმანი ურითმოდ შეასრულა, სამაგიეროდ აქცენტი რიტმზე გადაიტანა და წარმატებითაც. რიტმით მიაღწია დედნისეულ მუსიკალურობას და შინაგან დაძაბულობას. თუმცა მკითხველი იპოვის ადგილებს, და არც ისე ცოტას, შესრულებულს რითმით. საილუსტრაციოდ მოვიტანთ რამდენიმე ბეითს ტარაფას მულაკადან: "ვხედავ, სიცოცხლე ის საუწყვა, / ყოველდამე რომ რაღაც აკლებდა, // რასაც დღენი და დრონი ძარცვავენ / — ბოლოსდაბოლოს ისიც გაქრება" (ბ. 66) (მულაკები, 1985, გვ. 43), "შენმა სიცოცხლემ, სხვა არა არი / წუთისოფელი თუ არა ვალი. // და, როგორც შეძლო, მოიმარაგე / სულის სარჩენად ქველი საქმენი" (ბ. 104) (მულაკები, 1985, გვ. 46).

გვაქვს რამდენიმე შენიშვნა:

ლაბიდის მულაკას 76-ე ბეითს (8, გვ. 178) ნ. ფურცელაძე ასე თარგმნის: "შოდის ყოველი მაჩანჩალა ჩემი კარვის წალაებისკენ, / (ჯამააქლემი) სევდასილი, მოკლე კონკებში და თავს მაფარებს" ("ჯამააქლემი" მთარგმნელის მიერ არის ჩამატებული). აქ "მაჩანჩალა" ცვლის "გაძვალტყავებულ აქლემს", ხოლო ეს უკანასკნელი - "ლარიბ დედაკაცს", "სევდასილი" კი სასიკვდილოდ განწირულ აქლემს. დედანის წაკითხვისას ნათელი ხდება, რომ თარგმანი არასწორად არის შესრულებული. ჩავსვათ სიმბოლოების ნაცვლად ნაგულისხმევი საგნები (მხედველობაში ნუ მივიღებთ ჩამატებულ სიტყვას "ჩემი") და მივიღებთ: "შოდის ყოველი დედაკაცი (იგ. ლარიბი დედაკაცი - მ. ქ.) ჩემი კარვის წალაებისკენ,

ჯამაქლეში მოკლე კონკეტში და თავს მაფარებს”. თარგმანში “ჯამაქლეშის”, გინდ “სვედავისლის”, არსებობა ბეითს აშკარად უაზროს ხდის. სინამდვილეში მთარგმნელს გამორჩა დედნისეული სიტყვა “მისლა” - “მსგავსი”, “ვით”, “დასადარი”, რომლის აღდგენა ყველაფერს თავის ადგილზე აყენებს: “შოდის ყოველი მანაჩალა ჩემი კარვის წალაებისკენ, დასადარი სვედავისლისა, (შემოსილი) მოკლე ძანძებით”. იმრუ ლ-კაისის მე-80 ბეითი (5, გვ. 62) ასეა თარგმნილი: “და ალ-ლაბიტის უდაბნოში დაიცალა დელგმა ტვირთისგან, ვით დაბარგული, გუდიანი, იამანელი” (შულაკები, 1985, გვ. 35). ჩვენი აზრით, აქ “იამანელი” ვაჭარია დაბარგული და გუდიანი და არა ვაჭარი იამანელი ცალკე, ვაჭარი დაბარგული ცალკე და ვაჭარი გუდიანი ცალკე. “დაბარგული” და “გუდიანი” მახასიათებელია აქ იემენელი ვაჭრისა. ე.ი. უმჯობესი იქნებოდა: “და ალ-ლაბიტის უდაბნოში დაიცალა დელგმა ტვირთისგან, ვით დაბარგული, გუდიანი იამანელი”. შესაძლებელია, აქ ბოლო სასვენი ნიშანი - მძიმე შეცდომით იყოს დასმული.

ასეთი შეცდომები ძალზე მცირეა და სულაც ვერ ცვლის ჩვენს შეფასებას თარგმანის მაღალი მხატვრული დონის შესახებ.

მულაკების თარგმანთან დაკავშირებით, გვსურს აღვნიშნოთ, რომ წიგნს უძღვის ქალბატონი ნანა ფურცელაძის ვრცელი წინასიტყვაობა, სადაც გაშუქებულია ისლამამდელ პოეზიასთან დაკავშირებული სხვადასხვა საკითხი. ასევე საყურადღებოა წიგნზე დართული შენიშვნები, სადაც, შუა საუკუნეების არაბი ფილოლოგების წომეებისა და თანამედროვე არაბი და ევროპელი არაბისტების გამოკვლევების გათვალისწინებით, განმარტებულია ისლამამდელი პოეზიისთვის დამახასიათებელი ხატოვანი თქმები, სპეციფიკური ტერმინები, ისტორიულ პირთა და ტომთა, აგრეთვე გეოგრაფიული სახელები და ა.შ.

“ათას ერთ ღამეში” გადმოცემულია ამბავი შაჰრიარ მეფისა და შაჰრაზადის. ერთ დროს ინდოეთსა და ჩინეთს განაგებდა შაჰრიარ მეფე. იგი იგებს მეუღლის ღალატს და თავს ჰკვეთს მას, შემდეგ ყოველღამე ირთავს ქალწულს და იმავე ღამესვე კლავს. ასე გრძელდება სამი წელი. ქალწულთა მოძებნა ძნელი შეიქმნა, ვაზირი კი ვალდებულია ბრძანება შეასრულოს. შეჭირვებული ვაზირი ყოველივეს უამბობს თავის მშვენიერ ასულებს შაჰრაზადს და ღუნიანადას. შაჰრაზადი, რომელიც კარგი მწიგნობარია, მრავალი რამ აქვს წაკითხული, სთხოვს მამას, მიათხოვოს ხელმწიფეს. ღები მოილაპარაკებენ, “როცა ნახავ, მეფეს აღარ ვჭირდები, მითხარი: - ჩემო დაო, მოჰყვიე რაიმე უცხო ამბავი, რომ უძილო ღამე შეუმწევლად გავიდეს”. ასეც მოიქცნენ. შაჰრიარ მეფე მოწყენილია, გაუხარდება ამბის მოსმენა და ნებას რთავს. შაჰრაზადი პირველ ღამეს ჰყვება ამბავს, განთიადისას კი ყველაზე საინტერესო ადგილს წყვეტს თხრობას. მეფეს ამბის დასასრულის გააგების დიდი სურვილი იპყრობს, გადაწყვეტს, არ მოკლას შაჰრაზადი, ვიდრე ამბის დასასრულს არ მოისმენს. მეორე ღამეს შაჰრაზადი აგრძელებს თხრობას ... და ასე გრძელდება მთელი ათას ერთი ღამის განმავლობაში. სამი ვაჟიშვილიც ეყოლა მეფეს შაჰრაზადისაგან. ქალებზე გამწყრალს და გულაყრილს მოხიბლავს შაჰრაზადის მოხერხებულობა, გონიერება, კეთილშობილება და მშვენიერება, შეიწყალეს. თანამეცხედრედ დაისვაშს და “.... იცხოვრა მეფემ თავის ხალხთან ერთად სიამეში, სიხარულში, ნეტარებასა და განცხრომაში, ვიდრე არ ეწია სიტკობათა მსახვრალი, თავყრილობათა დამშლელი”.

ეს არის ამბავი, რომელიც ერთ საერთო ჩარჩოში აერთიანებს მსოფლიო ლიტერატურის ერთ-ერთ შედევრში - "ათას ერთ ღამეში" შესულ ზღაპრებს, მოთხრობებს, არაკებს. "ათას ერთი ღამე" იქმნებოდა არაბულ ენაზე უზარმაზარი არაბული სახალიფოს სხვადასხვა რეგიონში ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში (დაახლოებით IX-XV სს.). მას საფუძვლად უდევს საშუალო სპარსულიდან (ფალაურიდან) დაახლოებით IX ს-ში თარგმნილი კრებული "ათასი ზღაპარი". არაბებმა მასში წარმოდგენილი ზღაპრები ერთ ჩარჩოში გააერთიანეს და "ათასი ღამე" უწოდეს. აქ სიტყვა "ათასი" ნიშნავდა "შრავალს". მოგვიანებით "ათასი ღამე" გადაკეთდა "ათას ერთ ღამედ" იმავე "შრავლის" მნიშვნელობით. დროთა ვითარებაში "ათას ერთი ღამე" პირდაპირი მნიშვნელობით იქნა გაგებული, რამაც ახალი ზღაპრების დამატება მოითხოვა.

"ათას ერთი ღამის" დეტალური ანალიზის საფუძველზე მიჩნეულია, რომ ძირითადი ჩარჩო ინდური წარმოშობისაა. მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სპარსული წარმოშობის ჯადოსნურ ზღაპრებს. ისინი ყველაზე ადრეული ხანისაა. კრებულის ყველაზე დიდი ნაწილი ბალდაღური წარმოშობისად არის მიჩნეული, რადგან ამბები ძირითადად აბასიანთა ხალიფებს, მათ ვაზირებსა და ღიებულებებს ეხება. მოქმედების არეალი ბალდაღი და მისი შემოარჩენია. ყველაზე გვიანდელ პერიოდს (XII-XV სს.) განეკუთვნება ეგვიპტეში შექმნილი მოთხრობები ქურდებისა და მოხეტიალეების შესახებ, ამბები მამლუქთა და თურქთა ეპოქიდან, მოთხრობები ქალაქელთა შესახებ და ა.შ. კრებულში გაერთიანებულია სხვადასხვა სახის ზღაპრები, სამიჯნურო მოთხრობები და რომანები, სადაც აღწერილია ძველ არაბთა ცხოვრება, ბალდაღისა და ერაყის სხვა დიდი ქალაქების ბინადართა ყოფა, სატრფიალო რომანები კაიროს ცხოვრებიდან, მოთხრობები მოგზაურთა შესახებ, ძველი არაბული ლეგენდები, დიდაქტიკური და იუმორისტული ხასიათის მოთხრობები, არაკები და ანეკდოტები. მოქმედი პირობები მრავალფეროვანია — სულეები თუ ფერიები, ხალიფები თუ მეფეები, სიღრნეები თუ მთავრები, ვაზირები თუ ღიებულები, ერთგული თუ მოღალატე ცოლები, ვაჭრები თუ ხელოსნები, მოგზაურები თუ მებრძოლები, მსაჯულები, მსწავლელები, მებადურები, საქურისები, მონები თუ სხვანი და სხვანი.

კრებულში უზვად არის გამოყენებული ფრაგმენტები როგორც ისლამმდელი, ისე შემდეგი პერიოდის არაბული პოეზიიდან, ან კიდევ ანონიმი ავტორებისა. ეს ლექსები შემდეგ უნდა იყოს ჩამატებული, რადგანაც ბევრი ლექსი, შინაარსის თვალსაზრისით, ტექსტისათვის აუცილებელს არ წარმოადგენს. მათი ჩართვა ძველი აღმოსავლური, ასევე შუა საუკუნეების არაბული ტრადიციის გაგრძელებად უნდა მივიჩნიოთ.

"ათას ერთი ღამე" დიდი გავლენა მოახდინა მსოფლიო ხალხების ფოლკლორსა და წერილობით ლიტერატურაზე. ცალკეული ზღაპრების სიუჟეტებზე შეიქმნა მხატვრული მინიატურები, მუსიკალური ნაწარმოებები (მაგ., ნ. რიმსკი-კორსაკოვის "შეშერებადა"), გადაღებულ იქნა კინოფილმები, როგორებიცაა "ბალდაღელი ქურდი", "სინდაღის მეშვიდე მოგზაურობა", "ალადინის ჯადოსნური ლამპარი" და სხვა.

XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნაზე ფრანგმა მეცნიერმა და მოგზაურმა ჟან ანტუან გალანმა (1646-1715) შეასრულა "ათას ერთი ღამის" პირველი თარგმანი ფრანგულ ენაზე, რითაც სათავე დაუდო მის ტრიუმფალურ სვლას.

დიდი ხნის განმავლობაში "ათას ერთი ღამე" ქართველ მთარგმნელთა თვალთახედვის მიღმა რჩებოდა (მხედველობაში თუ არ მივიღებთ 1894 და 1937

წლებში მცირე მოკულობის წიგნებად გამოცემულ რამდენიმე ზღაპარს, რომელთა თარგმანი არ უნდა იყოს შესრულებული ორიგინალიდან). ქართულ ენაზე მისი თარგმნის აუცილებლობა უკვე კარგა ხნის მომწიფებული იყო. 60-იანი წლების დასაწყისში ამ მეტად რთული და საპატიო მისიის შესრულება თავის თავზე აიღეს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორებმა, ცნობილმა მეცნიერებმა და შესანიშნავმა პედაგოგებმა, ქალბატონებმა თინა მარგველაშვილმა და ნანა ფურცელაძემ. თარგმანი მათ უშუალოდ არაბული ორიგინალიდან, კერძოდ, ვევატური ვერსიიდან შეასრულეს; გარდა ამისა, გამოიყენეს ალუპოს, ბეირუთის და სხვა გამოცემები. მთარგმნელებმა მიზნად დაუსახეს თარგმანს, როგორც ამას პირველი ტომის წინასიტყვაობაში წერს წიგნის რედაქტორი აკად. გ. წერეთელი, “ზუსტად ასახოს ქართულ ენაზე არაბული ღეღნის თავისებურება ისე, რომ ქართული ენის ნორმები არ იქნეს დარღვეული. ვინაიდან გამოცემა განკუთვნილია არა მარტო ფართო მკითხველსათვის, არამედ მეცნიერულ მიზნებსაც ისახავს, თარგმანში ტექსტი გადმოცემულია უცვლელად, გარდა მცირეოდენი შემთხვევებისა, როდესაც თბილისის უშუალოდ ყოველგვარ საზღვრებს სცილდება...” (“ათას ერთი ღამე”, გვ. 14).

მთარგმნელებმა მართლაც შესანიშნავად გაართვეს თავი დასახულ მიზანს, არა მარტო ქართული ენის ნორმები დაიცვეს, არამედ ღეღნის სული და თავისებურებები მაქსიმალურად შეინარჩუნეს, რაც თავისებურ ხიბლს სძენს თარგმანს. ასეთი პარამონის მიღწევა ღეღნასა და თარგმანს შორის მარტივი საქმე სულაც არ იყო, თუ გავითვალისწინებთ იმ სირთულეებს, რომელთა წინაშე დგება ყველა მთარგმნელი არაბულ ტექსტზე მუშაობისას. ვისაც უმუშავია “ყურანზე”, “ქილილა და დამანაზე”, “შაკამებსა” და შუა საუკუნეების სხვა არაბულ პროზაულ ნაწარმოებებზე, მისთვის გასაგებია ეს სირთულეები. ამას ემატება 1420-მდე ჩართული ლექსი, რომელთაც, რა თქმა უნდა, კომენტარები არ ახლავს. მთარგმნელებმა დაძლიეს ეს სირთულეც, შეასრულეს ყველა ლექსის აწკარავი, ურთიმო ლექსად ეახლეს კოტეტიშვილმა გააწყო, ნაწილი კი — თვით ნანა ფურცელაძემ.

მთარგმნელთა წინაშე მდგარი სირთულეების დასაძლევად, ლიტერატურული ნიჭისა და სათარგმნი ენის ფლობის გარდა, საჭირო იყო ღრმა მეცნიერული ცოდნა. მთარგმნელებში ამ სამი კომპონენტის შერწყმამ განსაზღვრა თარგმანის მაღალი დონე.

იმთავითვე განისაზღვრა “ათას ერთ ღამის” გამოცემა რვა ტომად. I, II, V და VI ტომების თარგმანი ნანა ფურცელაძის მიერაა შესრულებული, ხოლო III, IV, VII და VIII ტომების თარგმანი თინა მარგველაშვილს ეკუთვნის. VIII ტომში დანართის სახით შეტანილია ორი ყველაზე პოპულარული არაბული ზღაპარი — “ალი ბაბა და ორმოცი ყაჩაღი” და “ალა ად-დინი და ჯადოსნური ლამპარი” (თარგმნა თ. მარგველაშვილმა), რომლებიც არ არის შესული “ათას ერთი ღამის” არც ერთ არაბულ გამოცემაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- “ათას ერთი ღამე”, ტ. I, თბ., 1967.
 მულააკები, 1985 - მულააკები, თარგმანი ნ. ფურცელაძისა, თბ., 1985.
 ი. კრაჩკოვსკი, 1956 - И. Крачковский И. Ю., Арабская поэзия, Избр. соч. т. 2, М. - Л., 1956.

ألف ليلة وليلة، ج. 1 4 ، القاهرة
 ديوان امرئ القيس، بيروت
 ديوان طرفة بن العبد، بيروت، 1961
 ديوان عنتره، بيروت، 1980
 ديوان ليبيد بن ربيعة العامري، بيروت

MURMAN QUTELIA

GEORGIAN TRANSLATIONS OF ARABIC *MUALAKS* AND *THE ARABIAN NIGHTS*

The present article analyzes and evaluates Georgian translations of the pre-Islamic Arab poems collections *Mualaks* and *The Arabian Nights* (or *One Thousand and One Nights*).

The Georgian translations of *Mualaks* belongs to Nana Purtseladze, Professor of Tbilisi State University (TSU). It should be noted that a translator of pre-Islamic poems is faced with a number of problems; it is especially difficult to interpret correctly the authors' poetic image created by symbols. The peculiarity lies in the fact that they name not an object which they describe, but its feature. Thereby they entrust to a translator or a reader the recognitions and explanation of the object. My comparison of the translation with the original has demonstrated significant differences in the understanding of the text and its rendering into the Georgian language. The translator reconstructed successfully the coloring of the Arab world of that period, retained the originality and individuality of the authors, conveyed correctly the meaning and mood of the original, and excluded redundant evaluations, epithets and words, by means of which she retained the poets' laconic style as much as possible. The translation is unrhymed; the translator placed emphasis on rhythm and in this way attained the musicality and inner tension of the original. However, the reader will find quite a number of rhymed passages too. The translation is not guaranteed against mistakes, but they are very few and do not affect on my evaluation concerning its high artistic level.

As for *The Arabian Nights*, it was translated into Georgian by TSU Professors Tina Margvelashvili and Nana Purtseladze. The translation was intended not only for general public but had scholarly aims as well. Therefore, the translators should have reflected precisely the peculiarities of the Arabic original so that not to violate norms of the Georgian language. They managed their tasks successfully; they have not only observed norms of the Georgian language, but also retained the spirit and peculiarities of the original to the maximum. The original text included numerous verses, the translation of which was linked with additional difficulties.

Finally, it should be noted that to overcome difficulties facing the translators in case of *The Arabian Nights* as well as *Mualaks*, literary talent and mastery of the target language were not sufficient. Profound scholarly knowledge was also necessary. Merging of these three components defined the high level of the translations.

ჟურნალ შინიძე

ქუთაისის “დაკარგული თაობა” (80-90-იანი წლების ქუთაისელი პოეტები)

ქუთაისის “დაკარგული თაობა” - ასე წარმოადგინა ჟურნალმა “ალტერნატივამ” ქუთაისელ შემოქმედთა ერთი ჯგუფი (“ალტერნატივა”, №25; 2004). ეს იყო პირველი ნაბიჯი იმ ჩაკეტილი სივრცის გასარღვევად, რომელშიც 80-90-იანი წლების ქუთაისის ლიტერატურული თაობა აღმოჩნდა. 2010 წლის მაისში ქუთაისში გამოცემულმა პოეზიის ანთოლოგიამ (“შუკაბანი”) 80-90-იანი წლების ქუთაისური პოეზიის შედარებით სრული სურათი წარმოაჩინა: თემურ ამყოლაძე, გია ბერაძე, რამაზ ბერეკაშვილი, დათო ბუაძე, ზაზა გამეზარდაშვილი, ნანა გასვიანი, ზურაბ დათუაშვილი, მირიან ებანოძე, თორნიკე ერისთავი, გიზო თევაძე, ნარგიზ თევაძე, თენგიზ თოფურიძე, ეკა ლომიძე, მარსიანი, ლერი მურუსიძე, ნინო ნიშნიანიძე, ფერიდ სიმსივე, გოჩა სხილაძე, ნინო ტოფაძე, გივი ტყემლაშვილი, ბელა უჩაძე, ლელა ფიროსმანიშვილი, ეკა ქაჩია, გელა ლაჭავაძე, მანანა ლურჯუმელიძე, ცირა ყურაშვილი, მამა გოჩა (ჩიტცი), სერგო წურჭუმია, გია ხოფერია.

ფრაზა “დაკარგული თაობა”, როგორც ცნობილია, ლიტერატურულ ტერმინად ჰემინგუეის მეგობარმა გერტრუდა შტაინმა დაამკვიდრა. ამ ჯგუფს მიაკუთვნებენ მწერლებს, რომლებმაც განიცადეს პირველი მსოფლიო ომის საშინელება, დაკარგეს დემოკრატიზმის გადაარჩენის იმედი, რწმენა ტრადიციისა, მომავლისა და ანარქისტულ თვალსაზრისზე დადგნენ. აქედან გამომდინარე, თუ საფუძვლიანად ჩაუყვირდებით 80-90-იანი წლების ქუთაისელი პოეტების შემოქმედებით მრწამსს, მსოფლმხედველობრივსა და ესთეტიკურ პრინციპებს, მხოლოდ პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ მათ “დაკარგული თაობა”. 80-90-იანი წლებში განვითარებული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოვლენების ფონზე დაკარგულობის შეგრძნება ზოგადი მოვლენაა იმ პერიოდის მთელს ქართულ მწერლობაში: ღირებულებათა გადაფასების მკვეთრად მიმდინარე პროცესებმა, დემითოლოგიზაციის ფენომენმა და მრავალმა სხვა მიზეზმა საერთოდ ექვემდებარა დააყენა ქართული ლიტერატურის საზრისის საკითხი.

“ტერმინი “დაკარგული თაობა” ხშირად გამოიყენება და ამ სახელს აბსოლუტურად განსხვავებული ბედისწერის თაობებს არკმევენ. ყველაზე საინტერესო კი ისაა, რომ ეს განსაზღვრება ყველაზე უკეთ და ბუნებრივად ესადაგება იმ თაობებს, რომლებიც ღირებულებების, მაღალი ლიტერატურის პოზიციებიდან, საბოლოო ჯამში, “დაკარგულნი კი არა, “გადაარჩენილნი” აღმოჩნდებიან. ლიტერატორის პიროვნული, დროებითი “დაკარგულობა” უძველესი მოვლენაა, მაგრამ ახალი ეპოქების ინტენსიურმა და, შეიძლება ითქვას, ჭარბმა ლიტერატურულობამ, პიროვნული დაკარგულობა კოლექტიურ დაკარგულობში გადაზარდა, კოლექტიური კი ვინ იცის, ეროვნულშიც კი. პატარა ქვეყნის

ლიტერატურებს გააჩნიათ დიდ მსოფლიო ლიტერატურაში დაკარგულობის, პერიფერიულობის განცდა და წარმოდგინეთ, რამდენად შეიძლება დიდი იყოს იმ თაობის დაკარგულობის განცდა, რომელიც პატარა ქვეყნის პერიფერიაში ცხოვრობს და იქაც კი მკითხველის აღიარებასა და ყურადღებასა მოკლებული. ასეთ სამმაგ დაკარგულობაში აღმოჩნდა ქუთაისელ მწერალთა ის თაობა, რომელიც მართლაცადა იმსახურებს საზოგადოების ყურადღებას. ზაზა გამუზარდაშვილის, მანანა ღურჭუმელიძის, ცირა ყურაშვილის, მარსიანისა და სხვათა შემოქმედებაში არის რაღაც ლიტერატურისათვის პირველადი მნიშვნელობის. ამიტომაც ეს მოჩადობებული წრეები (და არა წრე) უნდა გაირღვეს. სივრცე ნელ-ნელა იხსნება და ქუთაისელთა დაკარგულობის "მარგინალურობა" თანდათან მიეცემა დავიწყებას (იათაშვილი, 2004 გვ. 22.)

ქუთაისი, როგორც მაღალი ლიტერატურული გმოვნებისა და ტრადიციების ქალაქი, სამართლიანად ითვლება ქართული მოდერნიზმისა და ავანგარდიზმის მექადა. "დაკარგული თაობის" ერთ-ერთი წარმომადგენელი — მარსიანი, ერთმანეთს ადარებს მეოცე საუკუნის დასაწყისისა და საუკუნის მიწურულის ლიტერატურულ ქუთაისს და თვლის, რომ ქუთაისში მეოცე საუკუნის მიწურულს ლიტერატურული ძალების ისეთსავე მაღალ კონცენტრაციას ჰქონდა ადგილი, როგორც საუკუნის დასაწყისში: "ოღონდ ეგაა, - წერს იგი - 10-20-იანი წლების ქუთაისში დაფრთიანებული თაობა დღეს საყოველთაოდ ცნობილი და აღიარებულია, კლასიკის კუთვნილებაა, 80-90-იანი წლების თაობა კი ჩიხში მოექცა (მარსიანი, 2004 გვ. 1-4).

თუ ლიტერატურის განვითარების ზოგადი წესების მიხედვით ვიმსჯელებთ, მსგავსი ზიგზაგები კანონზომიერი მოვლენაა, მაგრამ როცა სხვადასხვა მიზეზთა გამო მწერლობა დახშული სივრცის პირობებში მუშაობს, თავისთავად ჩნდება დაკარგულობის შეგრძნება, თავს იჩენს სუბიექტური აღქმები, ეპატაჟის მცდელობები და ა.შ. ეპატაჟს, ანუ საზოგადოების სტერეოტიპული აზროვნების შერყევას რაღაც უცნაურის თქმით ან ქმედებით, გაცნობიერებულად თუ გაუცნობიერებლად, ყველა ლიტერატურული თაობა იმმართავს. თუმცა ქუთაისის "დაკარგული თაობის" შემოქმედება არ შემოიფარგლება მხოლოდ ეპატაჟის მცდელობით. ავანგარდისტული ძიებანი მათი მხატვრული აღქმის თავისებურებებიდან მომდინარეობს.

ლიტერატურაში ახალი თაობის მოსვლა ყოველთვის ძირეულ კატაკლიზმებთან არის დაკავშირებული. ამას ლიტერატურის თეორეტიკოსები თაობათა ბრძოლას ეძახიან. ბრძოლა ხდება არა მხოლოდ ხელისუფლების ძალმომრეობის მექანიზმის წინააღმდეგ, არამედ ძველი, ახლებისთვის მიუღებელი, დრომოქმედი ნორმების წინააღმდეგ. "ჩემი თაობა დაკარგული თაობა იყო — წერს მწერალი ვაჟა გიგაშვილი, რომელსაც ტოტალიტარიზმის პირობებში უზღებოდა მუშაობა, - არც ხელისუფლება გვაძლევდა არსებობის საშუალებას და არც თავად გვსურდა, გვემუშავა დაკვეთით. ჩვენ გვქონდა ეპატაჟის მცდელობები, რაც იმ პერიოდისთვის სრულიად გამართლებული იყო. ვამბობ, რომ ეს იყო მცდელობები, რადგან მაშინდელი ხელისუფლება არ უშვებდა ეპატაჟისტების დაჭფუფებების შექმნას - ეპატაჟისტებს მაშინვე ასამართლებდნენ და ფიზიკურად ანადგურებდნენ".

სოციალისტური რეაღონის ბატონობის პირობებში, განსაკუთრებით ცისფერყანწელთა ტრაგიკული ხვედრისა და, საერთოდ, სისხლიანი 37-ის შემდეგ, ე.წ. “დათბობის წლების” გამოკლებით, ქართული ლიტერატურა სტრუქტურული ჭაობის წინაშე აღმოჩნდა. სწორედ ამ სტრუქტურული შტამპების რღვევის მცდელობად უნდა აღვიქვათ ის ანომალიური გამოვლინებები, რასაც ადგილი აქვს 80-90-იანი წლების ქუთაისელი პოეტების შემოქმედებაში. მარსიანის აზრით, ლიტერატურული ძიებანი, ზოგჯერ უკიდურესად თამამი ექსპერიმენტები ცალკეულ ქუთაისელ ავტორთა შემოქმედებაში იყო და არის: თამამი ავანგარდიზმი, რეაღონის გროტესკული აღქმა, ენობრივი აღქმია, “კრანინიზმი” (“თავისქალიზმი”) და სხვა ქმნის იმ სტრუქტურას, რომლითაც ძირითადად ხასიათდება ამ თაობის ქუთაისური ლიტერატურა. მათ შორის თამამი ექსპერიმენტებით გამოირჩევიან რამაზ ბერეკაშვილი, გია ხოფერია, ცირა ყურაშვილი, ზაზა გამეზარდაშვილი, მანანა ლურჯუმელაძე და სხვა.

მანანა ლურჯუმელაძემ ქართულ პოეზიაში განავრცო კარნავალური მოტივები. იგი ყველაზე “ზმაურიანი” გზით მოვიდა პოეზიაში. მას, ელენე დარიაშისა და დიანა ვაჩნაძის დარად, აკრიტიკებდნენ, ამტყუნებდნენ, მაგრამ კითხულობდნენ. მ. ლურჯუმელაძის კარნავალური პოეზია ფაქტობრივად ჯანყია, ბუნტია იმ პერიოდში გაბატონებული ყალბი ეთიკის წინააღმდეგ. იგი ადამიანებს გამჭვირვალე ნიღბებით ხატავს. პოეტს სურს, გაყინული სტერეოტიპები დაამსხვრიოს. მისი ენა კარნავალურ-მოედურია, ლექსის სტრიქონებში “ყირაზე გადადის გონჯი არლეკინი”, ლექსის ლირიკული გმირი ჩაჩითა და კლოუნის შარვლით დატანტალავს და სატირის მათრახით სდევნის სიყალბეს, ხელოვნურობას. ამ სითამამის მიღმა დაკვირვებული მკითხველი დაინახავს ლირიკული გმირის მარტოსულობას, შინაგან ტრაგიზმს. აკაკი ბაქრაძის აზრით, მწერალი-არლეკინის არსებობა გულისხმობს სასოწარკვეთილი განწყობილების არსებობასაც. კარნავალური სიცილი მანანა ლურჯუმელაძისათვის ის იარაღია, რომლითაც იგი ებრძვის შიშს, რუტინას, გაბატონებულ, გაქვავებულ, არაბუნებრივი ყოფის აბსურდულობას.

ენობრივი პოეზიის ნიშნით შეიძლება განვიხილოთ პოეტისა და ფილოსოფოსის შირიან დებანიძის შემოქმედება. პოეტისა და თეოლოგის გოჩა სხილაძის აზრით “ენიდან, საგნებიდან უნდა მოხდეს გაცვეთილი მნიშვნელობების მოცილება, რომ ლოგოსმა, ყოფიერების არსებამ შეძლოს ენაში შემოსვლა. მდარამე ამ მოვლენას ცარიელ ტრანსცენდენციას უწოდებს, მაგრამ ცარიელი ტრანსცენდენცია არ არსებობს, პოეზიის მეშვეობით ლოგოსი შემოდის... პოეზია ენის არქეოლოგია და რესტავრაციაა” (გ. სხილაძე, 2006, გვ. 3-4).

სტრუქტურული ჭაობის წინააღმდეგ ბრძოლის საშუალებად შეიძლება ჩაითვალოს 90-იანი წლების ქუთაისში ლიტერატურული დაჯგუფებების ტრადიციის განახლება. 1991 წელს ქუთაისში იქმნება ლიტერატურული გაერთიანება “ურანი”, რომლის პრეზიდენტად მარსიანს ირჩევენ. მაგრამ იმდროინდელმა პოლიტიკურმა ენებათაღელვამ და ეკონომიკურმა სიღატაკებამ ამ ჯგუფსაც დაუხშო გზა. მათ მოახერხეს მხოლოდ გაზვით “ურანის” ერთი ნომრის გამოშვება. და ერთხელაც ჟურნალ “განთიადის” ფურცლებზე გამოჩნდა ერთად თავმოყრილი მათი ნამუშევრები. შემდეგ, საუკუნის მიწურულს, როცა უკვე “ურანი” დაშლილი იყო, თენგიზ თოფურიძის რედაქტორობით,

ლიტერატურულ გაზეთ “ცაის” ხუთი ნომერი გამოვიდა; შეიქმნა, აგრეთვე, ახალი ლიტერატურული გაერთიანება “მარიოტა”, რომლის პრეზიდენტიც ჯერ ცირა ყურაშვილი იყო, შემდეგ იგი ნანა გასვიანმა შეცვალა. “მარიოტამ” ჟურნალ “ი.ა.ს.” ერთი ნომერი გამოცა, მირიან ებანოიძის რედაქტორობით. ამჟამად ქუთაისის “დაკარგული თაობის” წარმომადგენელთა უმრავლესობა შემოკრებილია ჟურნალ “ენიგმას” რედაქციასთან. ამ ჟურნალის რედაქტორია მწერალი ცირა ყურაშვილი. ჟურნალი არ იფარგლება მხოლოდ ქუთაისელთა შემოქმედების პუბლიკაციით. მასში იბეჭდება ნებისმიერი თაობის მწერალი, დიდი ადგილი ეთმობა ახალ სახელებს, თარგმანებს, კრიტიკულ წერილებს. 2006 წლის მესამე ნომერში წარმოდგენილ ნაწარმოებთა შორის აღსანიშნავია კრიტიკოს როსტომ ჩხეიძის წერილი “პაველ ინგოროყვა — ქართული სულიერების ციხე-სიმაგრე”, ინტერვიუ შიო მღვიმელის ქალიშვილთან — ქეთევან ქუჩუკაშვილთან; ცირა ყურაშვილის ლექსები, გოჩა სხილაძის ესეები “სახის დაბრუნება” და “ენაში გაჩენილი ყვავილი”.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე მსოფლიოში ლიტერატურული ჯგუფები აღარ არის ერთი რომელიმე მიმდინარეობით შებოქილი; ფაქტობრივად, 20-ანი წლების დაჯგუფებების შიგნითაც მაშინვე თავი იჩინა რამდენადმე განსხვავებული ესთეტიკური მრწამსის, შეხედულებების არსებობამ. ჯგუფს, გარდა ერთიანი ლიტერატურული მიმდინარეობისა, მრავალი სხვა ფაქტორი ქმნის, რაც გადაჭაჭვულია ფსიქოლოგიის, სოციოლოგიის და თუნდაც, უპირველესად, ლიტერატურული პერფორმანსისა და სხვა საკითხებთან.

ის ფაქტი, რომ მწერალთა დაჯგუფებები აღარ არის ერთი რომელიმე ესთეტიკით შებოქილი, თავისთავად არის ახალი მიმდინარეობა, “ახალი ესთეტიკა”, ამიტომ მწერალთა დაჯგუფებებთან მიმართებაში ლიტერატურის ისტორიისათვის ერთადერთ ამოსავალ კრიტერიუმს აღარ უნდა წარმოადგენდეს ერთიანი ლიტერატურული მიმდინარეობაზე აქცენტირება. ქუთაისის დაკარგული თაობის შემოქმედებაში გარკვეული სახის ეკლექტიკურობასთან ერთად იკვეთება ერთიანი ლიტერატურული იდეისადმი ერთგულება. მათი თუნდაც უკიდურესობამდე მისული ავანგარდული მცდელობები ქართული ლიტერატურული ტრადიციების შენარჩუნებისა და გამრავალფეროვნებისაკენ არის მიმართული. “დაკარგული თაობის” არაერთი წარმომადგენლის შემოქმედება ღირებულია როგორც მხატვრულ-ესთეტიკური, ასევე მსოფლმხედველობრივი თვალსაზრისით. ავანგარდისტულ-მოდერნისტულ ძიებების გვერდით 90-იანი წლებიდან ჩნდება პოსტმოდერნისტული ტენდენციები. ამ მხრივ საყურადღებოა მირიან ებანოიძის, მარსიანის, გოჩა სხილაძის მეტალიტერატურული ტექსტები. ღირიულობასთან შერწყმული მედიტაციებია ცირა ყურაშვილის, ნანა გასვიანის პოეზიაში, შინაგანი ტრაგიზმის შეგრძნებები ახლავს თემურ ამყოლაძის შემოქმედებას. ერთი სიტყვით, ქუთაისის “დაკარგული თაობის” დაკარგულობაში არსებითად შეიძლება ვიგულისხმოთ მათი დატოვება ოფიციალური ლიტერატურის მიღმა. თანამედროვე დასავლური ლიტმცოდნეობა ასეთ პრაქტიკებს ალტერნატიულ ლიტერატურას უწოდებს, ამიტომ შემთხვევითი არ იყო ჟურნალ “ალტერნატივის” დაინტერესება ქუთაისის “დაკარგული თაობის” შემოქმედებით.

სიმბოლურია ისიც, რომ ამჟამად ჩვენს ხელთ არსებული ორი ანთოლოგია (1919; 2010) გარკვეულწილად აჯამებს მეოცე საუკუნის დასაწყისისა და

დასასრულის ქუთაისის ლიტერატურულ მემკვიდრეობას. 1919 წელს ქუთაისში გამოცემულ „ახალი პოეზიის ანთოლოგიაში“ („კირჩხიბის“ გამოც., 1919) წარმოდგენილმა ავტორებმა (გლაკტიონ ტაბიძე, ტიციან ტაბიძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი, ნიკოლო მიწიშვილი, შალვა კარმელი, ელენე დარიანი (პაოლო იაშვილი) და სხვ.) საფუძველი ჩაუყარეს ახალ ეპოქას, ახალ ესთეტიკას, რომელმაც ფაქტობრივად დღემდე ასაზრდოვა მეოცე საუკუნის ქართული პოეზია. ქუთაისის დაკარგული თაობის ლიტერატურული ექსპერიმენტები, განსაკუთრებით 90-იანი წლების შემდგომი ძიებები მიგვანიშნებს, რომ პოსტმოდერნული ეპოქის გამოწვევებმა სხვა სააზროვნო სივრცის წინაშე დააყენა ქართული ლიტერატურა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ალტერნატივა, 2004 - ე. „ალტერნატივა“, №5., თბ., 2004.
- ახალი პოეზიის ანთოლოგია, ქუთაისი: „კირჩხიბის“ გამოც., 1919.
- მ. ებანოიძე, 2008 - მ. ებანოიძე, „შარგალიტი და სიცარიელე“, ლექსები, პოემა, ქუთაისი: საგამომც. ცენტრი, 2006. ე. „არილი“, 15 აგვისტო, 2008.
- მ. ებანოიძე, 2009 - მ. ებანოიძე, „კლასიკის კვლევა არაკლასიკურ ეპოქაში“, ქუთაისი, 2009.
- ე. ენიგმა, №3. 2006.
- ე. ფ. ლიოტარი, 1994 - ჟან ფრანსუა ლიოტარი, პასუხი კითხვაზე: რა არის პოსტმოდერნიზმი, ე. პოლილოგი, 1994, №3.
- ლიტ. თეორია, 2006 - ლიტერატურის თეორია, XX საუკუნის ძირითადი მეთოდოლოგიური კონცეფციები და მიმდინარეობები. თბ., 2006.
- შუგაბანი, 2010 - პოეზიის ანთოლოგია „შუგაბანი“, 2010. შპს „ზომლი ენ“.
- ა. ოლივა, 1994 - ა. ოლივა, ხელოვნების ახალი აქტუალობა, ე. პოლილოგი, 1994, №3.
- ზ. შათირიშვილი - ზ. შათირიშვილი, არტისტული ყვავილებიდან არტყვავილებამდე, www.lib.ge/.
- დ. ჩიხლაძე, 2005 - დ. ჩიხლაძე, დემითოლოგიზაციის ფენომენის შემოტანა ახალ ქართულ პოეზიაში, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 2005, №7.
- დ. ჩიხლაძე - დ. ჩიხლაძე, ენობრივი პოეზიის დღევანდელი მდგომარეობა საქართველოში www.lib.ge/authors.php.

ZHUSHUNA SHAINIDZE**KUTAISI “THE LOST GENERATION”**

The phrase “lost generation” was coined as a literary term by Gertrude Stein, a friend of Ernest Hemingway. The writers who outlived the horror of the World War I, lost the hope of survival of democracy, the faith of tradition and future and adopted anarchistic point of view were regarded as the Lost Generation. Since then the term ‘Lost Generation’ bears different interpretation and this name is given to the generations with absolutely different fate and worldview. Among them are the poets and literary men from Kutaisi of 80s and 90s. In the end of the century they appeared to act in double-closed space because of social-political situation of the country. Many researchers (like Marsiani, Iatashvili and others) note that creative works of Kutaisi Lost Generation are valuable with their artistic-esthetical level as well as with ideological viewpoints. Along the vanguard-modernistic researches of the 90s there appear post modernistic tendencies as well. It is quite interesting to note Mirian Ebanoidze’s, Marsians’s, Gocha Skhiladze’s meta-literary texts. The period is influenced with deep lyricism poetry of Tsira Kurashvili, Nana Gasviani; Temur Amkoladze’s poetry is marked with the feeling of inner tragedy. Manana Ghurchumelidze extended carnival motives in Georgian poetry. She describes people with transparent masks, those resulting in a kind of irritation. Manana Ghurchumelidze’s language is carnival-square, writing style – grotesque. In the rhyme lines she walks in fool-cap and trousers, “ugly Arlekin makes head over heels” and persecutes imaginations, artificialness, and false aestheticism by the scourge of satire.

In May 2010, the anthology of poetry (“Mzekabani”) presented relatively full picture of Kutaisi poetry of 80-90s: Temur Amkoladze, Gia Beradze, Ramaz Berekashvili, Dato Buadze, Zaza Gamezardashvili, Nana Gasviani, Zurab Datuashvili, Mirian Ebanoidze, Tornike ErisTavi, Gizo Tavadze, Nargiz Tavadze, Tengiz Topuridze, Eka Lomidze, Marsiani, Leri Murusidze, Nino Nishnianidze, Peride Simsvive, Gocha Skhiladze, Nino Topadze, Givi Tkeshelashvili, Bela Uchadze, Lela Pirosmanshvili, Eka Kajaia, Gela Ghachava, Manana Ghurchumeladze, Tsira Kurashvili, Father Gocha (Chitidze), Sergo Tzurtzumia, Gia Khoperia..

Kutaisi - “Mecca of Georgian modernism and avant-gardism” (L. Dvalishvili), the town distinguished with greatest literary styles and traditions still carries on the traditions of Georgian poetry and fills it with new traits.

რევაზ შეროზია

"ვეფხისტყაოსნისა" ლა საქართველოს ისტორიის მონაწილეობით საქართველოს

"ვეფხისტყაოსანი" მრავალმხრივ იქცევა მკვლევართა განსაკუთრებულ ყურადღებას. სხვადასხვა დარგის მეცნიერთა მრავალრიცხოვანი ნაშრომები ქართველური კულტურით დაინტერესებულთათვის ცნობილია. მათი ჩამოთვლაც კი საკმაოდ ძნელი იქნებოდა.

პოემაში პერსონაჟთა პროტოტიპების, საქართველოს ისტორიის ცალკეულის მონაკვეთების გამოვლენა უაღრესად რთულია, — შოთა რუსთაველი რეალურსაც და გამოგონილსაც (რამდენადაც მათი დიფერენცირება შესაძლებელია) პოეტურ, მხატვრულ სამოსელში ათავსებს, სათქმელს "შეფარვით" ამბობს. ამიტომაც ამა თუ იმ საკითხზე მხოლოდ ვარაუდის გამოთქმას შესაძლებელი. ქვემოთ, პოემის ტექსტიდან გამომდინარე (მშობლიური ისტორიის მოყვარულის დონეზე), ყურადღება გამახვილდება რამდენიმე სიუჟეტურ რგოლზე, რომელთაც, საფიქრებელია, საქართველოს ისტორიის ცალკეულ მონაკვეთებთან უნდა ჰქონდეს კავშირი.

1. "ქართლის ცხოვრებაში" ფარნავაზის შესახებ თხრობას მემატინანე განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს. ეს არც არის გასაკვირი, — მემატინანე, ჩანს, კარგად იცის ფარნავაზამდელი საქართველოს (ბერძნული წყაროებით — დიდი კოლხეთის) ისტორია და ისიც, რომ ქუჩი-ფარნავაზის დროს მოხდა, თუმცა არასრულად, ათი საუკუნის წინანდელი დიდი და ძლიერი ქვეყნის აღდგენა. ამავდროულად, ქუჩისა და ფარნავაზის გადაწყვეტილებით, ამ ერთიანი საქართველოს მმართველობითი ცენტრი, სამეფო რეზიდენცია ამიერიდან დასავლეთ საქართველოდან აღმოსავლეთში უნდა გადასულიყო. ეს შეთანხმება, საფიქრებელია, მომდევნო საუკუნეების მეფე-მთავრებსაც ახსოვდათ, — "ქართლის ცხოვრებაში" არ მოიპოვება რაიმე მინიშნებაც კი, რომლის მიხედვით სავარაუდო იქნებოდა დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავართა პრეტენზია, სურვილი, ქვეყნის სამეფო ხელისუფლება კვლავ დასავლეთში გადასულიყო. საინტერესოა ამ მხრივ "ქართლის ცხოვრების" ერთი ეპიზოდი:

აგარიანთაგან გაპარტახებული ქართლიდან მეფობის ორი კანდიდატი, ძმები მირი და არჩილი დასავლეთ საქართველოში იყვნენ გადასულიები, — მურვან ყრუს გარიდებულები აფხაზთა მთავარ ლეონთან იმყოფებოდნენ... ბიზანტიის კეისარს კარგად ახსოვდა ვახტანგ მეფის (გორგასლის) ღვაწლი სპარსეთთან ომის დროს. ამიტომ ძმებს ორი გვირგვინი გამოუგზავნა და შემწეობასაც დაჰპირდა. ხოლო ლეონს, რომელიც ჯერ კიდევ ბერძნებს ემორჩილებოდა, მისწერა, რომ პატივი ეცა ქართველთა მეფისათვის და ყოფილიყო მისი მორჩილი. არჩილ მეფემ ლეონს ერთი გვირგვინი მიართვა (მირის გარდაცვალების მერე), თავისი მისწულიც მისცა ცოლად და უთხრა: "კურთხეულ იყავნ შენ უფლისა მიერ, რამეთუ კეთილად იღუაწე სტუმრობა ჩუენი, და

დამიკვენ ჩუენ ადგილთა შენთა მშვიდობით ... აწ ითხოვე თავისა შენისათვის რა გნებავს ჩემგან, ნაცვლად კეთილისა მსახურებისა შენისა".

ლეონის პასუხი მრავალმხრივ არის საყურადღებო: "შომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე მკვიდრობით კეთილად სიმჭნითა თქუენითა, ხოლო ამიერითგან არს ესე მამულობით სამკვიდრებელ ჩემდა კლისურიტგან ვიდრე მდინარემდე დიდად ხაზარეთად, სადა დასწუდების წუერი კავკასიისა ამის. შემრთე მეცა მონათა შენთა თანა, რომელნი ესე დღეს ღირს ყვენ შვილად და ძმად შენდა. არა მინდა ნაწილი შენგან, არამედ ჩემიცა ესე შენდავე იყოს" (ხაზი ჩემია - რ.შ.).

აფხაზთა ერისმთავრის ეს პასუხი ძალაუვნებურად გვახსენებს ქუჯის სიტყვებს. მიმართულს ფარნავაზისადმი.

შენი შენა: *ლეონის ეს ნათქვამი (ასევე, აფხაზთა შემდგომ მეფე-მთავართა ქმედებები) აშკარად მიუთითებს, რომ აფხაზები, იგივე კოლხები (იბერიელები, ქართველები), არიან მეგრულ-ლაზები, რომლებიც საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთით ცხოვრობდნენ, "სადაც წარსწუთების წუერი კავკასიისა". ჩრდილო-კავკასიელთა მიერ ხაზართა დიდი მდინარის გადმოლაზვის მერე ნელ-ნელა უნდა მომხდარიყო ქართველთა ამ ნაწილს ენობრივი ასიმილაცია (ვრცლად ამ საკითხზე იხ.: ა. ლომთაძე, რ. შეროზია, 2002).*

"ქართლის ცხოვრების" ფურცლებზე მოთავსებული საქართველოს ისტორია ფარნავაზიდან მონღოლთა შემოსევებამდე ნათლად გვიჩვენებს, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ერთი ეროვნული ფსიქოლოგია, ერთი ეროვნული მეხსიერება და ერთი ეროვნული ენობრივი სისტემა ჰქონდა. ცხადია, ყოველივე ამას გვირგვინად დაედგა ქრისტიანული რწმენა-სიყვარული, რომელიც ქართველი კაცის ბუნებაში, ალბათ, თავიდანვე იყო, - საფუძვრებელია, რომ ამიტომაც ადვილად გაიგო ქართველმა ქრისტეს მოძღვრება და ამითი უკეთ შეიცნო საკუთარი თავიც, უფლისა და ქვეყნის სიყვარულმა მიიყვანა ქართველი ერი იმ დიდ პოლიტიკურ-კულტურულ გამარჯვებამდე, რომელსაც დავით აღმაშენებლისა და თამარის საქართველო ჰქვია, რომელიც ყველა პარამეტრით მემკვიდრე და ტოლი იყო 25 საუკუნის წინანდელი დიდი კოლხეთისა (იბერიისა, საქართველოსი). თამარისდროინდელ საქართველოში თუ ვინმე გრძობდა ამას, თუ ვინმე იყო უაღრესად განსწავლული და, ამავე დროს, პოეტური ნიჭით დაჯილდოებული, ყველაზე მეტი მოთა რუსთაველი იყო, — "ვეფხისტყაოსანი" ყოველივე ამის დადასტურებაა.

2. "სპარსულ" ამბავში მოქმედება ოთხ სახელმწიფოში მიმდინარეობს; ხატეითი სიუჟეტისათვის "დამხმარე" ქვეყანაა, ქაჯთა ციხე-ქალაქი კი სამეფოდაც არ მიიჩნევა; მონა თავის მბრძანებელზე ამბობს: "აწ იგი ქაჯეთს მორკმული ქვე ზის, ხელმწიფე **ხწოდია**"-ო. ფატმანი ავთანდილს უხსნის, რომ "ქაჯთა **ქალაქი** აქამდის მტერთაგან უბრძოლველია". ტარიელი ამ ქალაქს გულანშაროს მეფეს გადასცემს.

ოთხი სახელმწიფოსგან სამი (ინდოეთი, მულღაზანზარი და გულანშარო) ზღვის პირას მდებარეობს, ნესტანის წასაყვანად ზანგებმა "ზღვიოთვე გაარნეს სარკმელნი". ტარიელის ციხე-ქალაქიც ზღვის პირასაა. ნესტანის საძებნელად გამზადებული ტარიელი, თავის მხლებლებთან ერთად, ქალაქის კარებიდან გამოვიდა და "ზღვის პირას მივე, ნავი დამხვდა"-ო, ამბობს. ფრიდონიც

"შემოირბევედა ზღვის პირ-პირ..."; ავთანდილი გულანშაროს ვაჭართა გემით მიადგება. ამდენად, ზღვა პოემის "გეოგრაფიაში" საკმაოდ მნიშვნელოვანი ელემენტია და ეს შემთხვევითი ან პოეტისათვის არაარსებითი არ უნდა იყოს.

პოემაში ერთ-ერთი "სტრატეგიული" ადგილი უკავია ტარიელის მამის, სარიდანის ქმედებას: ინდოეთის შვილი სამეფოსგან ერთის მფლობელმა, მტრების დამოკლებელმა, ძლიერმა და მორბეობით მჭიდრომმა მეფემ თავის სამეფოზე, ტიტულზე უარი თქვა და გადაწყვიტა, "წავალ და მეფესა ფარსადანს შევეწყწარებები"-ო.

"შესთვალა: "შენ გაქვს მეფობა ინდოეთისა სრულისა;

აწე მწადს, თქვენსა წინაშე მეცა ვცნა ძალი გულისა,

სახელი დარჩეს ჩემისა ერთგულად ნამსახურისა".

სარიდანის ამ სიტყვებმა უნდა გაგვახსენოს ეგრისის მეფე-მთავრის, ქუჯის მიმართვა ფარნავაზისადმი: "შენ ხარ შვილი თავთა მათთა ქართლისათა და შენ ვმართებს უფლება ჩემი. აწ... შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე მონა ვარ შენი". მართებული იქნებოდა, სარიდანის ნათქვამი, "სახელი დარჩეს ჩემისა ერთგულად ნამსახურისა", ქუჯიზე გადაგვეტანა; მან, სარიდანით ძლიერმა, ერთიანი საქართველოს საკეთილდღეოდ თავისი უფლებები დათმო და უერთგულა ფარნავაზსაც და, რაც მთავარია, ქვეყანას.

შენი შენა: *შთამომავლობა ფარნავაზს ძეგლს თუ დაუდგამდა, ამ ძეგლზე ფარნავაზთან ერთად ქუჯიც უნდა ყოფილიყო. მოქანდაკის აზროვნების სიზარმაცეს უნდა მიეწეროს ის ფაქტი, რომ დღეს თბილისში მხოლოდ ფარნავაზის ძეგლი დგას, ქუჯის გარეშე.*

ფარნავაზ-ქუჯისა და ფარსადან-სარიდანის ურთიერთობათა შედარებისას ყურადღებას ერთი გარემოებაც იქცევს: ფარნავაზმა... მეორე და თუისი მისცა ქუჯის ცოლად. და მისცა ქუჯის ქუეყანა ეგრისის წყალსა და რიონს შუა, ზღუითგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაემტკიცა ერისთავად მუნ. და მან, ქუჯი, აღაშენა ციხე გოჯი". მემბტიანე ჩამოთვლის ფარნავაზის მიერ დადგენილ რვა ერისთავს სათანადო ტერიტორიებით და მერე აგრძელებს: "ზოლო ერთი (მერვე B) დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისითგან და არაგვითგან ვიდრე ტასის-კარამდე და ფანვარადმდე, რომელ არს შიგა-ქართლი. და ესე სპასპეტი იყო შემდგომადვე (ყოვლადვე B) წინაშე მეფისა მთავრობით, განაგებდის ერისთავთა (ყოველთა B) ზედა". წყაროს მიხედვით ჩამონათვალში მერვე ქუჯია და, სავარაუდოა, რომ ფარნავაზმა მხედართმთავრობა მასვე უბოძა. ბუნებრივად ჩნდება პარალელი "ვეფხისტყაოსანთან": ფარსადანიც ფარნავაზის მსგავსად იქცევა: სარიდანს ("თვით ჩემივე გვარი არსა")

"ერთი სამეფო საკარგვად, უბოძა ამირბარობა,

თვით ამირბარსა ინდოეთს აქვს ამირ-სპასალარობა.

მეფედ რა დაჯდა, არა სჭირს ხელისა მიუმწყვდარობა;

სხვად პატრონია, მართ იდენ არა აქვს კეისარობა".

საქართველოს მეფეთა კურთხევის ცერემონილზე, როგორც ცნობილია, თითქმის თამარის დრომდე, ძირითადად, დასავლეთ საქართველოს, ეგრისის სამეფო-სამთავროს (შემდგომში აფხაზეთად სახელდებული) დიდებულები მონაწილეობდნენ. ეს ფაქტი ნათლად მიგვითითებს მთლიანად სახელმწიფოში ეგრისის (შემდგომში დასავლეთის სხვა საერისთავოების) პოლიტიკურ

მდგომარეობაზე. გავიხსენოთ: ვერისის სამთავროს აფხაზეთად სახელდების შემდეგ საქართველოს მეფეთა ტიტულატურა აფხაზეთით იწყებოდა. ამდენად, ბუნებრივი ჩანს, როცა მროველი ყურადღებას ამახვილებს და დიდ ადგილს უთმობს ფარნავაზ-ქუჯის ურთიერთობას, ქუჯის (ვერისის) ძალისხმევას საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ კრიტიკულ და მნიშვნელოვან მონაკვეთში. არც ის უნდა იყოს მოულოდნელი, რომ რუსთაველს წარსულში მომხდარი ეს ამბავი პოეტური სამოსლით შეემოსა...

დამოწმებული ლიტერატურა

შოთა რუსთაველი, “ვეფხისტყაოსანი“, სარედაქციო კოლეგია: ალ. ბარამიძე, ა. კეკელიძე, ა. შანიძე, თბ., 1957.

ა. ლომთაძე, რ. შეროზია, 2002 - ა. ლომთაძე, რ. შეროზია, ეთნონიმ აფხაზის ეტიმოლოგიასა და ისტორიასთან დაკავშირებული საკითხები; კრ. საისტორიო შტუდიები, III, თბ., 2002.

ქართლის ცხოვრება - ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, I, თბ., 1955.

REVAZSHEROZIA

ON SOME QUESTIONS OF “THE MAN IN THE PANTHER’S SKIN” AND THE HISTORY OF GEORGIA

It is a matter of utmost complexity to identify the proto-types of protagonists of “The Man in the Panther’s Skin” in relation to the individual spans of the history of Georgia. For the reason that according to the poem, Shota Rustaveli envelopes both real and fictional (as far as the extent of the difference between the two is discernable) in the artistic apparel, expressing the events in the “covert” manner. That is why I think that while discussing this or that question we can only remain on the level of conjecture and assumptions. This article discusses some plot links, which might be related to some individual time sections of Georgia’s history; the text of the poem allows me to discuss the question as an amateur of the history of Georgia.

1. In the “Georgian Chronicles” the annalist gives particular place to the narration about Farnavaz. Naturally, the chronicler must have been informed about pre-Farnavaz Georgia’s history (from Greek historical records- about the Great Colchis) and it was during the kings of Kuji and Farnavaz when they regained a great and powerful country also not as strong as it was ten centuries earlier before their reign.

By the decision of Kuji and Farnavaz the governing centre of the united Georgia and royal court should move from the west to the east Georgia. Most probable, the

kings and princes of the subsequent centuries remembered this agreement of Kuji and Parnavaz: “The Georgian Chronicle” does not have any sign, any hint to the claims or wishes that would ask for the passage of royal rule from the east to the west.

The history of Georgia, according to “The Georgian Chronicles” from Parnavaz until the Mongol invasions, shows clearly that the west and east Georgia enjoy unified national psychology, one national memory, and a common language system. All these were then crowned by the Christian faith – love and charity that was immanent nature of the Georgian men, that is why it could be assumed that Christianity was easy to understand and be adopted that helped the Georgian people to better conceive their own self and led them to cultural and political victory, named as “David the Builder and Tamar’s Georgia”, the mighty state, which with all its parameters, was then the heir of the Great Colchis (Iberia, Georgia) established 25 centuries earlier.

If anyone, in the period of Tamar’s Georgia, felt or was deeply educated and at the same time endowed with a great poetic talent, it then must be Shota Rustaveli that is confirmed in the epic “The Man in the Panther’s Skin”.

2. Saridan’s (Tariel’s father) actions take one of the strategic places in the poem: he is the ruler one of the seven Indian kingdoms, strong, wealthy and famous, and he abdicates his throne and royal title and says: “I will go and pay homage to Parsadan”.

These words of Saridan should remind us the address of Kuji to Parnavaz: “you are the child of the heads of Kartli (Georgia) and you owe me my rights, now you are our lord and I am your servant”.

Kuji who was as mighty as Saridan, for the sake of unity of his country, conceded his rights and became servant to Parnavaz and with this step he revealed his loyalty towards his country.

It seems quite natural when Leonti Mroveli (of Mrovi) pays particular attention to Parnavaz-Kuji relationships, and Kuji’s (King of Egrisi) efforts in one of the critical and important period in the history of Georgia; neither could it be an unexpected decision from Rustaveli’s part to give poetic form to this event.

რიტა წაქაძე

ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის ლაარსების
ისტორიისათვის

1894 წლის 30 ოქტომბერს გაზეთ “კვალში” (№45) გამოქვეყნდა თ. ანტონ ლორთქიფანიძის ნეკროლოგი, სადაც ანტონ ლორთქიფანიძე მოხსენებულია, როგორც ქუთაისში საჯარო ბიბლიოთეკის დამაარსებელი: “ერთ საუკეთესო ნათელ ხანათ მისი საზოგადო მოღვაწეობისა უნდა აღინიშნოს ის დრო, როცა მან საჯარო წიგნთსაცავი გამართა ქ. ქუთაისში და აღძრა ქუთაისის მოზარდს ახალგაზრდობაში კითხვისა და თვით-განვითარების სურვილი. წელს თ. ანტონ ლორთქიფანიძემ ნაშთი თავის საჯარო ბიბლიოთეკისა შეწირა ქალაქს ქუთაისს, რომლის საქალაქო გამგეობამ მადლობა გამოუცხადა შემწირველს, ისარგებლა იმ ბიბლიოთეკით და შეუღლა ამ ბოლო დროს უფრო ვრცელის საჯარო სამკითხველოს დაარსებას”.

ამ საკითხთან დაკავშირებით თუ როდის, როგორ და რა ვითარებაში შეიქმნა ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკა, მნიშვნელოვან ცნობებს იძლევა ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწის, კირილე ლორთქიფანიძის, არქივი, რომელიც დაცულია ქუთაისის ეთნოგრაფიულ მუზეუმში. კირილე ლორთქიფანიძის არქივში შემონახულია ანტონ ლორთქიფანიძის პირადი წერილები კირილე ლორთქიფანიძისადმი, სულ 7 წერილი. ამათგან მხოლოდ ორი ეხება ბიბლიოთეკის გახსნის თემას, მაგრამ ორივე წერილი ვრცელია და საკმაო ინფორმაციას იძლევა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით.

“ძმაო კირილე, შენ გაგებული გაქვს, რომ ჩვენ ბიბლიოთეკის მოფოხებას ვაპირებდით. ეს საქმე როგორც არის ამ დღეებში მიუახლოვდა აღსრულებას, მაგრამ სახლის შოვნაზედ დადგა საქმე. ნიკოლაძეს უთხარი, რომ თუ მაგან ის სახლი არ გვათხოვა, რომელიც ზიდის ყურშით დგას ისთე ბიბლიოთეკის გაკეთება გავექირდებათქვა... ერთის სიტყვით უთხარი ნიკოლაძეს, რომ ის სახლი გვიშოვოს ან უფასო და ან რიგიანის ფასით (თუ უფასოთ არ მოხერხდება, რასაკვირველია). კირილე, გთხოვ ამ ბარათის პასუხი პირველივე ფოსთით გამოგიგზავნო, რადგან ეს საქმე ძალიან გვეჩქარება ჩვენ”.

ამ პერიოდისათვის ანტონი იმყოფება ქუთაისში, ხოლო კირილე თბილისში. რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში გამეფებული რეპრესიების გამო, 1868 წლის დეკემბერში პეტერბურგიდან თბილისში იძულებით დაბრუნდა ქართველ სტუდენტთა ერთი ჯგუფი: ნ. ნიკოლაძე, ალ. სარაჯიშვილი, ალ. ინაშვილი, ა. იშმაილოვი და სხვები. მათ შორის იყო კირილე ლორთქიფანიძეც. თავისთავად ცხადია, კირილე ქართველი ინტელიგენციის წრეში ტრიალებდა, ურთიერთობა ჰქონდა ბიბლიოთეკებთან, იცნობდა მათ დამაარსებლებს. ამიტომაც სთხოვს მას ანტონი გამუდმებით დახმარებას.

ეს წერილი დათარიღებული არ არის, თუმცა ზუსტად ვიცით მე-2 წერილის დაწერის დრო. ეს არის 1873 წლის 6 ოქტომბერი. რამდენადაც

პირველ წერილში ანტონი აღნიშნავს, რომ ძალიან ეჭვარება, უნდა ვივარაუდოთ, პირველსა და მეორე წერილს შორის ქრონოლოგიური დაშორება დიდი არ უნდა იყოს, ე.ი. უნდა მივიჩნიოთ, რომ ეს წერილიც 1873 წელს არის დაწერილი. თუმცა არც ის არის გამორიცხული, სხვადასხვა ხელისშემშლელ გარემოებათა გამო, ანტონი შეფერხებულიყო, მაგრამ ასეთ რაიმეს, ალბათ, აუცილებლად ახსენებდა მეორე წერილში. მეორე წერილში კი, პირიქით, წერს, რომ უკვე ბინის პრობლემაც მოაგვარა და ყველანაირად მზად არის ბიბლიოთეკის გახსნისთვის. არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს, განისაზღვროს პირველი წერილის თარიღი, რადგან კვლევისათვის მნიშვნელოვანია არა ის, თუ როდის დაიწყო ანტონმა ზრუნვა ბიბლიოთეკის დაარსებისათვის, არამედ ის, თუ კონკრეტულად როდის მოიყვანა სისრულეში ეს გადაწყვეტილება. ამ მხრივ, კი ძალიან საყურადღებოა მეორე წერილი:

“ძმაო კირილე, ჩვენი ბიბლიოთეკის საქმე როგორც არის გვათავე, სულ ყოველისფერათ მზათ ვარ. კატალოგი უნდა წარვადგინო და გახსნის ნებას იმ დღესვე მომცემენ. წიგნებს გლახას და კარგს ფრანციზულს და რუსულს შეუყარე თავი ოთხი ათასამდის. ბაბილოვის ბიბლიოთეკის დანარჩენი ვიყიდე, სახლი ვიქირავე, ბიბლიოთეკარებიც მყავს, ეურნალებიც არის და მებელიც მაქვს; ერთის სიტყვით ყოველისფერით მზათ ვარ. ახლა თუ დრო გექნება, გაისარჯე და ბიბლიოთეკის პრაეილოები (წესდება) გამოგვიგზავნე, აგრეთვე პატარა ბლანკები, რომელიც წიგნების წამლებს მიეცემა; ერთის სიტყვით ყოველივე რაც კი შეეხება ბიბლიოთეკის პრაეილოებს გამომიგზავნე საქაროთ“.

ანტონმა ბიბლიოთეკაში თავი მოუყარა როგორც საკუთარ, ისე კერძო პირებიდან შემოტანილ წიგნებს. მან ასევე დიდი რაოდენობით პოლიტიკური და მხატვრული ლიტერატურა მიიღო პეტერბურგელი სტუდენტებისაგან:

“ნოშრევან ალავიძეს მოუტანია პეტერბურლიდგან წიგნები სტუდენტების და შენ უნდა გადმოქცენ. არ ვიცი ჩვენი ბიბლიოთეკისთვის არის ეს წიგნები თუ არა. ანდრია გრისნავემა კი მოგვწერა, რომ სტუდენტები გიგზავნიანო. ერთი ას ოციოდე წიგნი სტუდენტების შემაქვს და თუ მაგენიც ჩვენია შემოუთვალეთ შენ და ნოშრევან ალავიძემ ნიკო ალავიძეს, რომ ეს წიგნები გადმომცეს. ყოველს ჩემს პირობებს შეუთვლი პეტერბურლის სტუდენტებს დაწერილებით და თუ ისურვებენ წიგნების თხოვებას... მანემდის წიგნებს ბიბლიოთეკაშიდ უფრო ადგილი ექნება ვინემ კერძო სახლშიდ“.

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ II წერილის დაწერის თარიღი ზუსტად არის ცნობილი, ავტორს თვითონ აქვს წერილზე მითითებული 1873 წლის 6 ოქტომბერი. ამ დროისთვის ანტონი წერს, რომ ყველანაირად მზად არის და მალევე გახსნის ბიბლიოთეკას: “ამ ერთს კვირაშიდ უსათუოდ უნდა გავაღო ბიბლიოთეკა... დაუჩქარე პასუხს.

რამდენად შეძლო ანტონმა ნავარაუდებ პერიოდში ბიბლიოთეკის გახსნა, ეს ანტონ და კირილე ლორთქიფანიძეების პირადი მიმოწერიდან აღარ ჩანს. ამ საკითხის გარკვევისთვის შეგვიძლია მოვიშველიოთ იმ პერიოდის არქივი. 1873 წლის 16 ნოემბერს (№42) ვაზეთი “დროება” წერს: “ისეთი მიყრუებულს და რკინის გზისგან დაჩაგრულს ქალაქში, როგორც ქუთაისისა, მართლა რომ მოვლინებათ ჩაითვლება უ. ა. ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკის დაბადება.

უ. ლორთქიფანიძემ პირველად დაანახა ქუთაისელებს, რომ შესაძლებელია კაცმა ისეთ საქმესაც მოჰკიდოს ხელი, რომლისგან შემოსავალი კი არა, ცხადი ზარალიც მოელის. მაგრამ საზოგადო სიკეთისთვის კი საჭიროა ამ ნაირი საქმის დაწყება.

ჩვენ მაღლობით მიულოცავთ უ. ლორთქიფანიძეს ამ მშვენიერი განზრახვისათვის გასჯას და ვისურვებთ, რომ იმერეთის სატახტო ქალაქმა გამოიყენოს გონების გასაზღვლად ის საშუალებები, რომელსაც მისცემს მას ბიბლიოთეკა“.

ეს გახლდათ იმ დროისათვის კარგად მოწესრიგებული და გამართული კერძო ბიბლიოთეკა. “ბიბლიოთეკა იქცა ქუთაისელი ინტელიგენციისა და ახალგაზრდობის თავშესაყარ ადგილად და ფაქტობრივად, ასრულებდა საჯარო ბიბლიოთეკის ფუნქციებს.

თქმა იმისა, რომ ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკა იყო პირველი და ერთადერთი სამკითხველო ქუთაისში, არ იქნება სწორი. ირკვევა, რომ ანტონის ბიბლიოთეკამდე არსებობდა ვავილიოვის კერძო ბიბლიოთეკა. ამის შესახებ ანტონიც საუბრობს თავის პირად წერილში: “... ბაბილოვის ბიბლიოთეკის დანარჩენი ვიყიდე...” ანტონის ბიბლიოთეკის პარალელურად ფუნქციონირებდა პეტროვის კერძო ბიბლიოთეკა 1883-1886 წლებში. არსებობდა ასევე თხორაყვესკის კერძო ბიბლიოთეკა. იგი მასწავლებლად მუშაობდა ქუთაისში. ამ ფაქტს ადასტურებს 1894 წლის 25 თებერვალს გაზეთ “ივერიაში” გამოქვეყნებული წერილი: “ქუთაისის ქალაქის გამგეობამ გადასწყვიტა შეიძინოს კერძო ბიბლიოთეკა ბ-ნის თხორაყვესკისა, რომელიც აქ მასწავლებლად არის და საკმაოდ კარგი, ვრცელი და კარგად შერჩეული წიგნთ-საცავი აქვს“.

ბუნებრივად იბადება კითხვა: ასეთ სიტუაციაში რატომ უნდა იყოს მიჩნეული ქუთაისის საჯარო ბიბლიოთეკის დამაარსებლად ანტონ ლორთქიფანიძე და რატომ არა, თუნდაც, ვავილიოვი, რომლის ბიბლიოთეკა ანტონის ბიბლიოთეკამდეც კი არსებობდა?

იმ პერიოდის პრესას თუ გულისყურით წავიკითხავთ, აუცილებლად შევამჩნევთ, რომ მისივე თანამედროვენი აღიარებდნენ ანტონის ბიბლიოთეკის უპირატესობას იმ თვალსაზრისით, რომ ეს იყო იმ პერიოდისათვის ყოველმხრივ მოწესრიგებული და გამართული ბიბლიოთეკა. “რაც შეეხება ბიბლიოთეკის გაწყობილობას, ჩვენ, როგორც მნახველს, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ თავით სრული დასაკმაყოფილებელია, როგორც წიგნების კოლექცია, ეგრეთვე მათი აღრჩევაც. მომავალი ამ საქმისა დამოკიდებულია თვითონ საზოგადოებაზე...” (“დროება“, №42).

20 წლის შემდეგაც კი, 1893 წლის 7 აპრილს, “ივერიაში“ ასეთი წერილი დაიბეჭდა: “პირველი ბიბლიოთეკა, მართლდაც დროის შესაფერისად მოწყობილი, ამ თვრამეტეოდღე წლის წინად თავ. ან. ნიკ. ლორთქიფანიძემ გაშპართა“.

როცა 1893 წელს ქუთაისის თვითმმართველობამ გადაწყვიტა დაეარსებინა ქალაქში საზოგადო-საჯარო ბიბლიოთეკა, ანტონ ლორთქიფანიძემ, ყოველგვარი თანხის გარეშე, საკუთარი ბიბლიოთეკის წიგნანი ფონდი გადასცა ქალაქის გამგეობას, რითაც ფაქტობრივად სძირკველი ჩაუყარა ქუთაისის საჯარო ბიბლიოთეკას: “იმ ხარჯს გარდა, რომელიც ქალაქმა იკისრა, ვგონებთ, მეტი

არ იქნება, ქალაქის გამგეობამ, როცა საქმეს შეუდგება, კერძო კაცებსაც სთხოვოს დახმარება. იმედია, ქუთაისში ბევრი მოიპოვება, რომლებიც ისეთ სასიკეთო საქმისათვის, როგორც ბიბლიოთეკის გამართვაა, ქალაქს თავის წვლილს არ დაამადლებენ და შეძლებისა და გვარად შემწეობას აღმოუჩენენ თუნდაც წიგნების შეწირვით. ეს იმედი, რომ ტყუილი არ არის, ამის საბუთი ამ დღეებში თავ. ან. ნიკ. ლორთქიფანიძემ დაგვანახვა, რომელმაც მომავლის ბიბლიოთეკისათვის ათას ხუთასიოდე ცალი წიგნი უსასყიდლოდ დაუთმო და სამუდამოდ შესწირა ქალაქს. ეს ისეთი შესაწირავია, რომ მკვიდრს საძირკველს დაუდებს ბიბლიოთეკას; ამ ათას ხუთას წიგნში, როგორც ნამდვილად ვიცით, ბევრი იშვიათი და თვალსაჩინო წიგნი იპოვება როგორც რუსულის მწერლობისა, ისე ფრანგულისა. რასაკვირველია, თავ. ან. ნიკ. ლორთქიფანიძემ ამ შესაწირავისთვის დიდის მადლობის ღირსია და, სრული იმედია, ამ ამბავს ქალაქი არ დაივიწყებს“ (გაზ. “ივერია“, 1893წ. 7აპრილი).

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ ანტონ ლორთქიფანიძემ თავისი კერძო ბიბლიოთეკის დაარსებით საფუძველი ჩაუყარა ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკას. შეუძლებელია, უგულვებელყოფილი იყოს ანტონის კერძო ბიბლიოთეკის ოცწლიანი საქმიანობა და ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის დაფუძნების წლად მივიჩნიოთ 1893 წელი, როცა ქალაქის გამგეობამ გახსნა ქუთაისში საზოგადო ბიბლიოთეკა, მით უფრო, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ანტონ ლორთქიფანიძემ საკუთარი ბიბლიოთეკის წიგნადი ფონდი უსასყიდლოდ გადასცა ქალაქის გამგეობას, რითაც ფაქტობრივად საფუძველი ჩაუყარა საჯარო ბიბლიოთეკის დაარსებას ქუთაისში.

აქვე აუცილებლად უნდა განვიხილოთ განსხვავებული მოსაზრება, რომელიც საქართველოში ხალხოსნური მოძრაობის ისტორიის მკვლევრებს ლევან კვიციკაშვილსა და ზაქარია შველიძეს ეკუთვნით. მათ მიაჩნიათ, რომ XIX საუკუნის II ნახევარში საქართველოში ბიბლიოთეკა-სამეცნიეროების დაარსების აქტიური ცდები უშუალოდ არის დაკავშირებული რევოლუციურ-ხალხოსნურ მოძრაობასთან, რომელიც ამავე პერიოდში აღმოცენდა და ჩამოყალიბდა რუსეთის რევოლუციურ-ხალხოსნური მოძრაობის ზეგავლენით. ხალხოსნები, რომელიმე კონკრეტული აქტივისტის სახელს ამოფარებულნი, აფუძნებდნენ კერძო ბიბლიოთეკებს, ხოლო შემდეგ მათ აკრძალული ლიტერატურის შეტანისა და გავრცელებისათვის იყენებდნენ. ასევე დაარსდა ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაც ქუთაისში. რამდენადაც ხალხოსნური მოძრაობის ისტორიის შესწავლისას ორივე მკვლევარი ძირითადად საარქივო მასალებს ეყრდნობა, ამდენად უფლება არა გვაქვს, ეკვი შევიტანოთ მათი მოსაზრების სისწორეში, მაგრამ ცალკეულ მომენტებთან დაკავშირებით შეუძლებელია, დავეთანხმოთ ლევან კვიციკაშვილს, რომელიც სავსებით უგულვებელყოფს ანტონ ლორთქიფანიძის დამსახურებას ქუთაისში ბიბლიოთეკის გახსნის საქმეში: “ბიბლიოთეკის გახსნას ალტაცებით შეხვდა ქუთაისის საზოგადოება, ქების შემსხმელი სტატია მიუძღვნა ამ ფაქტს გაზეთმა “დროებამ“. ბიბლიოთეკა გახსნა ანტ. ლორთქიფანიძემ თავისი კერძო ინტერესებისთვისო, აღნიშნავდა გაზეთი. ბიბლიოთეკის დაარსების ნამდვილ მიზეზსა და ამ საქმის ორგანიზატორზე

კი არაფერი იყო ნათქვამი. ასეთი კორესპონდენციების წყალობით, ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნული ბიბლიოთეკა ანტ. ლორთქიფანიძის სახელით დამკვიდრდა, ასეა იგი ფიქსირებული მთავრობის უწყისშიც. გამონაკლისს შეადგენს პროფ. ტრ. ხუნდაძის მოსაზრება, რომელმაც სამართლიანად მიიჩნია იგი ქუთაისის ქართველი ინტელიგენციის ნამამგარად, მაგრამ აქაც, ივანოვის ბიბლიოთეკის მსგავსად, არაფერია ნათქვამი ხალხოსნების მიერ გაწეულ შრომასა და იმ წვლილზე, რომელიც მიუძღვით მათ ბიბლიოთეკის გახსნასა და მის შემდგომ საქმიანობაში. ჩვენ მიერ მიკვლეული მასალებიდან კი ირკვევა, რომ ბიბლიოთეკა ხალხოსნების მიერ არის დაარსებული და მთავრობის თვალის ასახვევად ანტ. ლორთქიფანიძის სახელსაა ამოფარებული“.

ამავე ნაშრომში ლ. კვირიკაშვილი წერს: “თუ როგორ წარიმართა 1870-1872 წლებში ბიბლიოთეკის დაარსებისათვის გაწეული მოსამზადებელი მუშაობა, ამის შესახებ ცნობები არ მოგვეპოვება. არსებობს მხოლოდ ერთადერთი ცნობა, რომლის მიხედვით ირკვევა, რომ აკრძალული ლიტერატურის შესაძენად 1873 წლისათვის ქუთაისლები პეტერბურგელ თანამზრახველებთან არიან დაკავშირებული“ (ლ. კვირიკაშვილი, 1973). აქედან ნათელია, რომ ლ. კვირიკაშვილისთვის აბსოლუტურად უცნობია ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის საარქივო მასალა, სადაც დაცულია ანტონ და კირილე ლორთქიფანიძეების პირადი წერილები. სწორედ ამ საარქივო მასალებიდან ძალიან მკაფიოდ, თითქმის ნაბიჯ-ნაბიჯ ირკვევა, თუ როგორ მიმდინარეობდა ბიბლიოთეკის დაარსებისათვის მუშაობა და სწორედ ამ მასალებს ეყრდნობა ჩემ მიერ ჩატარებული კვლევა. არ უარვყოფ, რომ ბიბლიოთეკის დაფუძნების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო ხალხოსნური იდეების პროპაგანდა, არც ქართველი ხალხოსნების ღვაწლს გამოვრიცხავ ბიბლიოთეკის გახსნის საქმეში, მაგრამ იმავე საქმეში ანტონ ლორთქიფანიძის უდიდესი შრომისა და გარჯის სრული იგნორირება, არ მიმაჩნია მართებულად. ანტონი თავის ერთ-ერთ წერილში აღნიშნავს: “ამ ბიბლიოთეკას ვხსნი ჩემს სახელზედ. არას კაციდგან არაფერს შემწეობას არ ვნახულობ, რადგან ვიცი რომ ბევრი პატრონების ჯოგს ხშირად სჭამს მგლები“. ვფიქრობ, აქედან ცხადზე უცხადესია, რომ ქართველი ხალხოსნების იდეა და წამოწყება საქმედ ანტონ ლორთქიფანიძემ აქცია, მან ყველაფერი გააკეთა საიმისოდ, რომ ბიბლიოთეკა რეალურად დაარსებულიყო. ანტონ ლორთქიფანიძისათვის საზოგადო საქმისათვის გარჯა უცხო ნამდვილად არ იყო. იგი გახლდათ თავისი დროის ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ვეპილი, ბიბლიოფილი, დამთავრებული ჰქონდა ოდესის იურიდიული ფაკულტეტი, იყო შესანიშნავი ორატორი და პოლემისტი, ამასთანავე მეტად სიტყვამოსწრებული ადამიანი. ანტონ და ელენე (ანტონ ლორთქიფანიძის მეუღლე, დიმიტრი ყიფიანის ასული) ლორთქიფანიძეების სახელს უკავშირდება ქუთაისში პროფესიული თეატრალური დასის, გაზეთ “შრომის“, ქალთა ჟურნალის დაარსება და მთარგმნელობითი საქმიანობის გაშლა; მათივე ხელშეწყობით მიმდინარეობდა ქართული ეროვნული დაწყებითი სკოლის მზრუნველთა საბჭოს საქმიანობა, სკოლისათვის შესაფერი შენობის აგების მცდელობა და სხვა. ანტონ ლორთქიფანიძის ღვაწლი მით უფრო დასაფასებელია, რომ მას არ ჰქონდა

სახარბიელო ფინანსური მდგომარეობა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ყოველთვის მზად იყო, საკუთარი სახსრებიც კი გაეღო ეროვნული საქმისათვის.

დამოწმებული ლიტერატურა

- "დროება" №42 - გაზ. "დროება", 16 ნომბერი, №42, 1873.
 "ივერია" №69 - გაზ. "ივერია", 7 აპრილი, №69, 1893.
 "ივერია" №44 - გაზ. "ივერია", 25 თებერვალი, №44, 1894.
 "კვალი", №45 - გაზ. "კვალი", 30 ოქტომბერი, №45, 1894.
 ლ. კვირიკაშვილი, 1973 - ლ. კვირიკაშვილი, არალეგალური ლიტერატურა რევოლუციამდელ საქართველოში, თბ., 1973.
 ქსიემ, ფონდი №2173/487.
 ზ. შველიძე, 1960 - ზ. შველიძე, რევოლუციურ-ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში, თბ., 1960.

RITATSAKADZE**ON THE ISSUE OF THE FOUNDATION OF THE KUTAISI
SCIENTIFIC LIBRARY**

The important information about the works of Anton Lortkipanidze, the founder of scientific library, is given by the archive of famous public man Kirile Lortkifanidze, which is preserved in The Kutaisi Ethnographic Museum. From the seven letters sent by Anton Lortkipanidze to Kirile the two refers to the opening of a library.

Anton urges Kirile, who is in Tbilisi, to help in finding out for the building for library and connect with Niko Lortkipanidze.

In the article both of letters date the year 1873.

From the second letter of Anton we can see that he is ready to open the library, and the problem of the building is already solved. It's indicated in the letter that they collected up to 4000 books.

This time Anton asks him to send the library regulations and forms for lending books.

Anton collected his own books and books donated by different people as well. He received a large number of political and fiction literature by the students from St. Petersburg.

Anton managed to open the library in the same year. He used the information published in periodic press to make clear the issue: On 16th November, 1873 the newspaper "Droeba" announced to society the fact of opening the library.

The library of Anton Lortkipanidze soon became the place where the youth and public men gathered.

When in 1893 the local authority of Kutaisi decided to open the public library, Anton donated the entire fund of books to the public library, without any compensation.

The tribute of Anton Lortkipanidze didn't confine to just by library work. The first theatre cast of Kutaisi and the foundation of "Shroma", the magazine for women, are connected to the names of Anton and Elene Lortkipanidze, as well as working on translation and care for the foundation of Georgian national primary schools.

ემზარ ჭანტურიძე

ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში ლაცულო წყაროები საქართველოს ისტორიის შესახებ

საქართველოს ისტორიის შესწავლის საქმეში განუზომლად დიდია პირველწყაროების (ქართველი და უცხოელი ავტორები) როლი და მნიშვნელობა. ჩვენ ვაგრძელებთ პუბლიკაციას იმ პირველწყაროებისას, რომელიც დაცულია ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის საცავებში.

წინამდებარე “წელიწდულის“ მეორე ნომერში ვაქვეყნებთ 211 წყაროს ანოტირებულ ბიბლიოგრაფიას. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ მხოლოდ ერთ წიგნში “სომხურ ხელნაწერთა XIV-XV საუკუნის ანდერძებში” შეყვლია 138 პირველწყარო. მასში დაცულია XIV-XV საუკუნეების საქართველოს პოლიტიკური, სოციალური, ეთნოგრაფიული და რელიგიური ხასიათის ცნობები, რომელიც ავსებს ამავე თუ შემდგომი პერიოდის წყაროებში დაცულ ინფორმაციებს საქართველოს ისტორიის შესახებ. აღნიშნული წყაროების შესახებ პროფ. ალ. აბდლაძე აღნიშნავს, რომ XII-XV საუკუნეებში, მტრის შემოსევების დროს, განადგურდა ჩოგორც ქართულ, ასევე უცხოურ საისტორიო წყაროთა გარკვეული ნაწილი. “ასეთ ვითარებაში საქართველოს ისტორიის სომხურ წყაროებს, ცხადია, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან ქართულ წყაროებთან ერთად ისინიც საპირისპირო მსოფლმხედველობის მქონე ადამიანთა ხელიდანაა გამოსული და თავიანთი ბუნებით დიდად განსხვავდებიან საერთო საისტორიო ნაწარმოებებისაგან...” (იხ. ალ. აბდლაძე, სომხურ ხელნაწერთა ანდერძების ცნობები საქართველოს შესახებ XIV-XV სს., თბ., 1978 წ., გვ. 7). ალ. აბდლაძის მოსაზრებით, სომხურ ხელნაწერებში ხშირად გვხვდება არასწორი, გაზვიადებული მონაცემები, მაგრამ, სხვა წყაროებთან შედარება-შეჯერებით, მკვლევრებს ეძლევათ სიმართლის დადგენის საშუალება. შეიძლება ითქვას, რომ ანალოგიური მდგომარეობაა სხვა წყაროებთან მიმართებაშიც.

აქ წარმოდგენილი პირველწყაროების ავტორები უცხოელები არიან. წყაროები ქრონოლოგიურად სხვადასხვა პერიოდს ასახავს. გვინდა აღვნიშნოთ, რომ ჯერჯერობით ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში დაცული წყაროების მხოლოდ ნაწილის სიას ვაქვეყნებთ. მომავალში გამოვლინდება ქრონოლოგიურად როგორც უფრო ადრინდელი, ასევე შემდგომი ეპოქის ამსახველ წყაროები. ამდენად, წყაროების ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით წარმოდგენა ამ ეტაპისათვის ვერ მოეხერხებ. მომავლისთვის ვეცდებით წყაროების რიგრიგობის დაცვას.

მიუხედავად წყაროებში დაშვებული უზუსტობისა (რომელიც მათში განგებ ან უნებურად არის მოცემული), მათი მნიშვნელობა ისტორიის კვლევისას შეუდარებლად დიდია. ამდენად, ჩვენი სურვილია, საქართველოს ისტორიის მკვლევრებსა და ზოგადად ყველა დაინტერესებულ პირს მივაწოდოთ ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში დაცული პირველწყაროების ანოტირებული ბიბლიოგრაფიის სრული სია.

1. თ. ყაუხჩიშვილი, ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. წიგნში შესულია სამი ავტორის: სკილაქს კარიანდელის (ძვ.წ. VI-V სს-ის მიჯნა), სკიმნიოს ქიოსელის (ძვ.წ. III-II სს.) და დიონისიოს პერიეგეტის (ახ.წ. II ს.) თხზულებებიდან ამოკრებილი მასალა. ავტორთა შრომებში დაცული მასალა, ძირითადად, გეოგრაფიული ხასიათისაა და გვაწვდის ინფორმაციას ანტიკური ხანის დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა ტერიტორიაზე მცხოვრები უძველესი ქართული ტომების შესახებ.

ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები, საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1967 წ.

2. ჰეროდოტე, ძვ. წ. V ს. ბერძენი ისტორიკოსი. მისი თხზულება "ისტორია" ძირითადად ეხება ბერძენ-სპარსელთა ომების (ძვ. წ. 500-449 წწ.) ისტორიას. მასში ასევე დაცულია სხვადასხვა ხალხის, სხვადასხვა პერიოდის ისტორიული, ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული ხასიათის ცნობები; მათ შორის, ცნობები ქართველი ტომების (კოლხები, სასპერები, ხალიბები, მაკრონები, მოსხები, ტიბარენები, მოსიკები, მარები) შესახებ.

ჰეროდოტეს "ისტორიის" ქართული თარგმანი გამოცემულია ორ ტომად: ტ. I — 1975 წ., ტ. II — 1976 წ. ნაშრომში ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა (იხ., ასევე, თ. ყაუხჩიშვილი, ჰეროდოტეს ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1960 წ.).

-3. ქსენოფონტე (ძვ. წ. V-IV სს. ისტორიკოსი), "ანაბასისი" (ცნობები ქართველი ტომების შესახებ).

"ანაბასისის" ქართული თარგმანი შესრულებულია გ. გემოლის მიერ გამოცემული ბერძნული ტექსტის მიხედვით. ტექსტში შესულ მასალაში დაცულია ცნობები ქართველი ტომების შესახებ. ასევე აღწერილია ბერძენი მოქირავნეების ლაშქრობა ქართული ტომებით დასახლებულ მხარეში, მათი ცხოვრების თავისებურებები (ჩაცმულობა, შეიარაღება, ხასიათები). გაშუქებულია ქართველი ტომების საერთაშორისო მდგომარეობა, ურთიერთობა ერთმანეთსა და მეზობელ ხალხებთან. მოხსენებულია ცალკეული ქართველი ტომების სახელწოდებანი. ამდენად, ქსენოფონტეს "ანაბასისი" საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი უძველესი პირველწყაროა.

"ანაბასისის" ქართული თარგმანი, ბერძნული ტექსტით, შესავლით, კომენტარებით, შენიშვნებით მოამზადა, საძიებლები დაურთო და გამოსცა თ. მიქელაძემ, თბ., 1967 წ.

4. იოსებ ფლავიოსი, ახ.წ. I ს. ისტორიკოსი. მისი თხზულება "მოთხრობანი იუდაებრივისა ძეულისიტუაობისანი" პირველხარისხოვანი წყაროა იმ ეპოქის საქართველოს ისტორიის, ქართული ენისა და სოციალური ტერმინოლოგიის შესასწავლად.

ფლავიოსის აღნიშნული თხზულება გამოცემულია ორ ნაკვეთად. I ნაკ. — 1987 წ., II ნაკ. — 1988 წ. თხზულების ორივე ნაკვეთში შესულია ფლავიოსის თხზულებების 15 წიგნის კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი და სამეცნიერო აპარატი.

ქართული თარგმანის ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ლექსიკონი, პირთა, გეოგრაფიული, ეთნიკური და წარმომავლობის სახელთა საძიებელი დაურთო ნინო მელიქიშვილმა, თბ., 1987-1988 წწ.

5. აპიანე, აბ.წ. II ს. რომელი ისტორიკოსი, რომლის თხზულებაში — “მითრიდატეს ომების ისტორია” მრავლად მოიპოვება ცნობები ქართველი ტომების შესახებ.

ნაშრომი ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და საძიებლები დაურთო და გამოსცა თ. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1959 წ. ტექსტის ქართული თარგმანი შესრულებულია A. Gzous-ის 1939 წ. გამოცემული ტექსტის მიხედვით.

6. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, VI. წიგნში წარმოდგენილია სამი ბერძენი ავტორის: მემნონი (ძვ.წ. I ს. - აბ.წ. I ს.), ლუკიანე (აბ.წ. II ს.), ალციფრანი (აბ.წ. II-III სს.) თხზულებებიდან ამოკრებილი მასალა, რომელიც იძლევა საყურადღებო ცნობებს ანტიკურნი საქართველოს ისტორიის შესახებ.

ტექსტი ძვ. ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1987 წ.

7. იოანე დრასხანაკერტელი, “სომხეთის ისტორია“.

სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და საძიებლებით გამოსცა ე. ცაგარეიშვილმა, თბ., 1965 წ.

იოანე დრასხანაკერტელი IX-X სს. ისტორიკოსია. ის თავის ნაშრომში გადმოგვცემს სომხეთის ისტორიას დასაბამიდან 925 წლამდე. წინამდებარე წიგნში მოცემულია თხზულების იმ ნაწილის თარგმანი, რომელიც ეხება 786-925 წლების ამბებს. თხზულებაში დაცულია საყურადღებო ცნობები საქართველოს შესახებ. თხზულების ბოლო პერიოდში აღწერილი ამბები სანდოა, რადგან ავტორი ამ ამბების თვითმზილველი და ზოგჯერ აქტიური თანამონაწილეც იყო.

8. მოვსეს კალანკატუაცი, X ს. სომეხი ისტორიკოსი, “ალვანთა ქვეყნის ისტორია“. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლიანა დავლიანიძე-ტატიშვილმა, თბ., 1985 წ.

კალანკატუაციის თხზულება “ალვანთა ქვეყნის ისტორია“ მოიცავს კავკასიის აღმანეთის ისტორიას უძველესი დროიდან .X ს-მდე. აქვეა გადმოცემული აღმოსავლეთ საქართველოს იმდროინდელი ვითარების ცალკეული მომენტები.

წინამდებარე თარგმანი შესრულებულია 1913 წელს თბილისში გამოცემული ტექსტის მიხედვით, რომელიც შეგერებულია ვ. არაქელიანის მიერ გამოცემულ ტექსტთან.

9. უხტანესი, “ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან“. სომხური ტექსტი ქართული თარგმანითა და გამოკვლევებით გამოსცა ზაზა ალექსიძემ, თბ., 1975 წ.

X ს. სომეხი ისტორიკოსის უხტანესის თხზულება “ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან“ მნიშვნელოვანია არა მარტო აღნიშნული ხანის ამიერკავკასიის ისტორიის შესასწავლად, არამედ X ს-ის II ნახევრის სომხეთში განხეთქილების საკითხზე შექმნილი საზოგადოებრივი აზრის გამოსავლენად.

“გეორგიკა“ ტ. VII (ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ), თბ., 1969 წ., ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და კომენტარებში დაურთო ხ. ყაუხჩიშვილმა. “გეორგიკის“ VII ტ. მოთავსებულია XII-XIV სს. ბიზანტიურ-ბერძნული მახალები საქართველოს შესახებ.

10. კორიღეთის ოთხთავის ბერძნული მინაწერები (X-XIII სს.)

კორიდეთის ოთხთავი ეწოდება ბერძნული სახარების იმ ნუსხას, რომელიც IX საუკუნით თარიღდება და გადაწერილია საქართველოში ქართველი კალიგრაფის მიერ X საუკუნეში კეისარ ნიქიფორე ფოკას მეფობის (963-969 წწ.) დროს. ხელნაწერი დაცული იყო სოფელ კორიდეთში (მდ. ჭოროხის შესართავის, მდ. მურღულის მარჯვენა ნაპირზე მდებარე სოფელი). კორიდეთში ხელნაწერი ინახებოდა XV საუკუნემდე. აქედან გადატანილ იქნა ჯერ სვანეთში, სოფ. კალაში, შემდეგ პეტერბურგში, აქედან გელათის მონასტერში. 1901 წელს გამოიგზავნა თბილისში საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა კოლექციაში. დღეისათვის ეს ხელნაწერი ინახება კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

კორიდეთის ხელნაწერის არეებზე, ზოგჯერ თვით ტექსტში, მოიპოვება X-XIII საუკუნეების მინაწერი, როგორც ბერძნულ, ასევე ქართულ ენაზე, რომელშიც დაცულია ცნობები საქართველოს ისტორიის სხვადასხვა საკითხსა და სხვა პერიოდებზე. ხელწერილის ქართული მინაწერები შესწავლილი და გამოცემული აქვთ მარი ბროსეს, მოსე ჯანაშვილს, ნიკო მარს.

კორიდეთის ოთხთავში დაცული ბერძნული მინაწერების ქართული თარგმანი შესრულებულია პროფ. გრიგოლ წერეთლის გამოცემული ტექსტის მიხედვით – Г. Ф. Церетели, Коридетская рукопись и ее греческие приписки, тб., 1937 г.

II. იოანე ცეცე, XII ს. კომენტატორი და პოლიპისტორი (1110-1180 წწ.). მამის მხრიდან წარმოშობით ბერძენი, დედის მხრიდან იბერთა შთამომავალი. იოანე ცეცეს ლიტერატურული შემკვიდრებიდან “გეორგიკის“ VII ტომში შესულია ორი ნაშრომი: “ზილიადები“ (ფილოლოგიურ-ისტორიული პოემა) და ლიკოფორნის “კასანდრას“ სქოლიოებიდან ამოკრებილი მასალა.

იოანე ცეცეს ხშირად მოსდის უბეში შეცდომები. მაგ.: იბერების, აბაზგების და ალანების, ერთი მხრივ, მეორე მხრივ. აბაზგების და მასაგეტების, და, მესამე მხრივ, ხალიბებისა და სკვითების იდენტურობაზე; კოლხების ეგვიპტიდან გადმოსახლებაზე (ანალოგიური შეხედულებისა ამ საკითხთან დაკავშირებით ჰეროდოტე (იხ. ჰეროდოტეს ისტ., ტ. I, 1975 წ., ტ. II, 1976 წ.).

ბერძნული ტექსტის ქართული თარგმანი შესრულებულია თ. კისლინგის, ლატიშევის, ვენდელის, მორავსკის გამოცემულ ტექსტებზე დაყრდნობით. მასში დაცულია ცნობები ქართველურ ტომებზე: აბაზგებზე, იბერებზე, ხალიბებზე, კოლხებზე||ლაზებზე; ასევე ოქროს საწმისსა და კოლხეთში არგონავტების ლაშქრობაზე.

12. გიორგი პახიმერე (1242-1310წწ.) ბიზანტიელი ისტორიკოსი, მისი მთავარი ნაშრომია “ისტორია“ და მოიცავს 1261-1308 წლების ბიზანტიის ისტორიას. პახიმერეს “ისტორია“ გიორგი აკროპოლიტეს საისტორიო ნაშრომის გაგრძელებაა. პახიმერეს “ისტორია“ სანდო პირველწყაროა მკვლევართათვის, რადგან ის თვითმხილველი და მომსწრეა იმ ამბებზე, რომელსაც აღწერს. აღსანიშნავია, რომ ტრაპიზონის იმპერიას (რომლის ისტორიასაც ის გადმოგვცემს) ლაზურად მიიჩნევს. ნაშრომში დაცულია ასევე ცნობები დიმიტრი თავდადებულის ძის, დავით VII-ის შესახებ.

“გეორგიკის“ VII ტომში პახიმერეს “ისტორიიდან“ ამოკრებილი მასალის ქართული თარგმანი შესრულებულია ბეკერის (1835 წ. ბონი), მორავსკის (1958 წ. ბერლინი), კარპოვის (1862 წ. სანკტ-პეტერბურგი) გამოცემულ ტექსტებზე დაყრდნობით.

13. გიორგი აკროპოლიტე (1217—1282 წწ.), ბიზანტიელი ისტორიკოსი. “გეორგიის” VII ტ. შესულია მისი ძირითადი ნაშრომიდან “საქრონიკო ისტორია” ამოკრებილი მასალის ქართული თარგმანი, რომელიც ძირითადად ეხება ტრაპიზონის იატორიას. თხზულება ნიკეტა ხონიატეს ისტორიის გავრძელებას წარმოადგენს. თარგმანი შესრულებულია ე. ბეკერის 1836 წ. და ჰეიზენბერგის 1903 წ. გამოცემულ ტექსტებზე დაყრდნობით.

14. ევრემის (XII-XIII სს.) “ქრონიკა”; იწყება იულიუს კეისრის მოღვაწეობით და მთავრდება 1261 წლით. თხზულება დაწერილია 1313 წ. “ქრონიკას” დართული აქვს კონსტანტინოპოლის პატრიარქთა სია. “ქრონიკა” მოღწეულია XIV ს. ხელნაწერით და XVIII ს. გადაწერილი პირით. მე-7 ტ. შეტანილი მასალის თარგმანი შესრულებულია ანჯელო მაიოს მიერ 1840 წ. ბონში გამოცემული ტექსტის მიხედვით.

15. ნიკიფორე ქსანთოპულ^ს XIII-XIV სს. საეკლესიო მოღვაწე (კონსტანტინოპოლის პატრიარქი 1350-1362 წწ., მისი “საეკლესიო ისტორია”, რომელიც 18 წიგნს მოიცავს, აღწერს ქრისტეს დაბადებიდან 610 წლამდე პერიოდს. მასვე ეკუთვნის კონსტანტინოპოლის კეისართა და პატრიარქთა კატალოგი. ნაშრომში დაცულია ცნობები ქართლის მოქცევის შესახებ, ანდრია პირველწოდებულის მოღვაწეობაზე საქართველოში (აბაზგების გაქრისტიანება).

16. ნიკიფორე გრიგორაძის (1290-1360 წწ.) XIV ს. მოღვაწე. მისი თხზულება “ისტორია” მოიცავს 1204-1359 წლების პერიოდს. მასში დაცულია საყურადღებო ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ.

თხზულებიდან ამოკრებილი მასალის ქართული თარგმანი შესრულებულია ლ. შოპენის 1829-30 წწ., ი. ბეკერის 1855 წ. გამოცემული ტექსტების მიხედვით.

17. მიქელ პანარეტოსი, XIV-XV სს. მოღვაწე. დაწერა “ტრაპიზონის ქრონიკა”, რომელშიც დაცულია ცნობები საქართველოს შესახებ. “ტრაპიზონის ქრონიკიდან” ამოკრებილი მასალის ქართული თარგმანი შესრულებულია ალ. გამყრელიძის 1960 წ., ახანანაშვილის 1905 წ. და თ. უსპენსკის 1929 წ. გამოცემული ტექსტების მიხედვით.

“გეორგიკა” ტ. VIII (ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ), თბ., 1970 წ., ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოცემა და კომენტარები დაურთო ს.ყაუხჩიშვილმა. “გეორგიკის” VIII ტ. მოთავსებულია XII-XV სს. ბიზანტიურ-ბერძნული მახალგები საქართველოს შესახებ.

18. ეესტათი თესალონიკელი, XII ს. სასულიერო მოღვაწე, 1175 წ. თესალონიკის მიტროპოლიტი. VIII ტომში შეტანილია მისი კომენტარები “ილიადასა და ოდისეასათვის”, რომელშიც დაცულია ცნობები საქართველოს შესახებ. ეესტათის კომენტარებიდან ამოკრებილი მასალის ქართული თარგმანი შესრულებულია ი. ბეკერის მიერ გამოცემული ტექსტის მიხედვით (რომელიც დაერთო ლეონ გრამატიკოსოს “ზრონოგრაფიის” გამოცემას).

19. თეოდორე ბალსამონი XII ს. მოღვაწე (იურისტი). 1185-1191 წლებში ანტიოქიის პატრიარქი. “გეორგიის” VIII ტომში შეტანილი თხზულებიდან ამოკრებილი მასალის (ნაშრომიდან “XIV ტიტულის “სჯულის კანონის” კომენტარი”) თარგმანი შესრულებულია მორავსკის 1933 წელს და გრუმელის

1947 წ. გამოცემულ ტექსტებზე დაყრდნობით. თხზულებაში დაცულია ცნობები საქართველოს ეკლესიების ავტოკეფალიის შესახებ.

20. დუკა (1400-1470 წწ.) XV ს. ისტორიკოსი. მისი „ისტორია“ იწყება შესავლით, რომელშიც ზოგადად გადმოცემულია მსოფლიო ისტორია ადამიდან 1204 წლამდე. დუკა უფრო სრულად აღწერს 1204-1359 წლების ამბებს, ყურადღებას ამახვილებს ოსმალთა ბატონობის გავრცელებაზე. VIII ტომში შეტანილი მასალის თარგმანი შესრულებულია ო. ბეკკერის 1834 წ., მორავსკის 1929 წ., ი. დოლგერის 1931 წ., ა. სტეპანოვას 1953 წ. გამოცემულ ტექსტებზე დაყრდნობით.

21. გიორგი სფრანძესი XV ს. (1401-1478-79 წწ.) მოღვაწე. დაწერილი აქვს ისტორიული ხასიათის თხზულება „ქრონიკა“ ორ ნაწილად. I ნაწილი მოიცავს 1413-1478 წლების ამბებს, რომლის მონაწილე და თვითმხილველი თვითონ იყო. II ნაწილი შედგება 4 წიგნისაგან და მოიცავს 1258-1478 წლების მოვლენებს.

VIII ტომში შეტანილი საფრანძესის თხზულებიდან ამოკრებილი მასალის ქართული თარგმანი შესრულებულია ი. ბეკკერის 1938 წ., გ. დესტუნისის 1893 წ., დოლგერას 1956 წ., პაპადოპულოსის 1938 წ., ა. როტმაუერის 1951 წ. გამოცემული ტექსტების მიხედვით.

22. ლაონიკე ხალკოკონდილე XV ს. ბიზანტიელი ისტორიკოსი. მის მიერ დაწერილი „ისტორია“ მოიცავს 1298-1463 წლების ამბებს. ნაშრომის ბოლოს დამატების სახით აღწერილი აქვს 1484-1487 წლების მოვლენები. მისი „ისტორია“ დაწერილია XV ს. 80-იან წლებში. თხზულებიდან ამოკრებილი მასალის თარგმანი შესრულებულია ა. დარკოს 1922-1927 წწ., ი. ბეკკერის 1848 წ., ფ. გლაბლერის 1954 წ. და გ. ლიტენის 1962 წ. გამოცემული ტექსტების მიხედვით.

თხზულებაში დაცულია ცნობები საქართველოს შესახებ.

23. მათე ბლასტარესი XIV ს. მოღვაწე. მისი კანონიკური ხასიათის ნაშრომი შესრულებულია 1335 წლის მახლობელ ხანაში. მასში დაცული ცნობები საქართველოს ეკლესიის შესახებ მოცემულია თავში — „თავდებობის შესახებ“.

24. VIII ტომში შეტანილია ათონის ივერთა მონასტრის აქტები. VIII ტომში შეტანილი (X-XIV სს.) აქტების თარგმანი შესრულებულია 1879 წ. მოსკოვში გამოცემული ტექსტების მიხედვით. მასში დაცულია ათონის ივერთა მონასტრის სიგელგურჯები და ივერთა მონასტრის ისტორია.

25. მხითარ აირივანეცი, „ქრონოგრაფიული ისტორია“, თბ., 1990 წ.

ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლიანა დავლიანიძე-ტატიშვილმა.

XIII ს. სომეხი ისტორიკოსის მხრითარ აირივანეცის თხზულება „ქრონოლოგიური ისტორია“ ავტორს დაუწერია XIII ს. მიწურულს. ნაშრომი მოიცავს ისტორიულ ამბებს უძველესი დროიდან 1289 წლამდე. მასში დაცულია ცნობები საქართველოს შესახებ. აქვეა წარმოდგენილი და ქრონოლოგიურად დალაგებული მრავალრიცხოვანი, სხვადასხვა ქვეყნის საერო და სასულიერო ხელისუფალთა სიები. სხვა წყაროებთან ერთად აირივანეცი იყენებს ქართულ წყაროებს. აღსანიშნავია ის, რომ ავტორი ზოგჯერ, სხვა წყაროებთან შედარებით, უპირატესობას ანიჭებს ქართულ წყაროებს.

26. ჭუვეინის ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსულ ტექსტს შესავალი წაუძღვარა, ქართული თარგმანი და შენიშვნები დაურთო რევაზ კიკნაძემ, თბ., 1974 წ.

XIII ს. ირანელი ისტორიკოსის ალა ადღინ მალიქ ჭუვეინის ნაშრომში “ქვეყნების დამპყრობის ისტორია” დაცულია პირველხარისხოვანი ცნობები ამიერკავკასიის ქვეყნებსა და მათ შორის საქართველოში მონღოლებისა და ჯალად ადღინის შემოსევების შესახებ და წარმოადგენს საუკეთესო პირველწყაროს ამ პერიოდის საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

27. იაკუთის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ნაკ. I. არაბული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ეთერ სიხარულიძემ, თბ., 1964 წ.

წიგნში წარმოდგენილია XIII ს. არაბულენოვანი ავტორის იაკუთის 1178-1229 წწ. გეოგრაფიული ლექსიკონიდან ამოკრებილი ცნობები VIII-XIII სს. საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისა და ისტორიული გეოგრაფიის შესასწავლად.

28. ზაქარია ალ-ჰაზინის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. არაბულ ტექსტს შესავალი წაუძღვარა, ქართული თარგმანი და შენიშვნები დაურთო ოთარ ცქიტიშვილმა, თბ., 1975 წ.

ნაშრომში წარმოდგენილი მასალა ამოკრებილია XIII ს. ცნობილი არაბი კოსმოგრაფისა და გეოგრაფის ზაქარია ალ-ჰაზინის ორი ნაშრომიდან: “ქმნილებათა საოცრებანი და არსებულთა საკვირველებანი” და “ქალაქთა ძეგლები და ცნობები ალაჰის მონათა შესახებ”. ავტორის ორივე თხზულებაში დაცული ცნობები შეიცავს საყურადღებო ინფორმაციას საქართველოსა და კავკასიის ხალხთა ისტორიული წარსულისა და ისტორიული გეოგრაფიის შესახებ.

29. სტეფანოს ორბელიანი, XIII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი, რომლის თხზულების “ცხოვრება ორბელიანთა” ძველი ქართული თარგმანები წარმოადგენს ამავე ავტორის თხზულების “სისაქანის სახლის ისტორიის” რნ-ე თავს. აღნიშნული თხზულება ერთ-ერთი ძირითადი პირველწყაროა მონღოლთა ბატონობის პერიოდის ამიერკავკასიის ხალხთა და მათ შორის საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ი. ცაგარეიშვილმა, თბ., 1978 წ.

30. თოვმა მეწოფეცი, “ისტორია თემურლენგისა და მისი შთამომავლებისა. ნაშრომი ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო კ. კუციამ, თბ., 1987 წ.

თოვმა მეწოფეცი სომხური ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი ბრწყინვალე წარმომადგენელია. მოღვაწეობდა XIV ს. მე-2 ნახევარსა და XV ს. I ნახევარში (1376-1446 წწ.). ნაშრომში დაცულია საინტერესო ცნობები თემურ ლენგისა და შვებატკინის თურმანთა საქართველოში განხორციელებული შემოსევების შესახებ (XIV ს. ბოლო მეოთხედი — XV ს. I ნახევარი). აღნიშნული ნაშრომის ქართული თარგმანი შესრულებულია კარაპეტ შაჰნაზანიანის 1860 წელს პარიზში გამოცემული სომხური ტექსტის საფუძველზე.

31. სომხურ ხელნაწერთა ანდერძების ცნობები საქართველოს შესახებ (XIV-XV სს.). სომხურ ხელნაწერთა XIV-XV სს. ანდერძები საქართველოს

მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს. მასში განხილულია საქართველოს ისტორიის ცალკეული, დღეისათვის ნაკლებად შესწავლილი საკითხები. ხელნაწერები ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო ალექსანდრე აბლაძემ, თბ., 1978 წელი (სულ შეტანილია 138 ანდერძი).

32. XV ს. იტალიელ დიპლომატ-მოგზაურთა: კატერინო ძენოს, ჯოსაფა ბარბაროს, ჯოვანი მარია ანჯოლელოს თხზულებებიდან ამოკრებილი მასალა მნიშვნელოვან ცნობებს შეიცავს საქართველოს ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურის ისტორიის საკითხების შესწავლისათვის. ავტორები თვითმხილველი და ზოგჯერ მონაწილე არიან იმ ამბებისა, რომლებსაც აღწერენ. ამდენად, თხზულებები საუკეთესო პირველწყაროს წარმოადგენს აღმოსავლეთის ქვეყნების. მათ შორის საქართველოს ისტორიის კვლევისათვის.

იტალიელ მოგზაურთა ცნობები იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ელდარ მაძისთვალისშვილმა, თბ., 1981 წ.

33. ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვლადიმერ ფუთურიძემ. შენიშვნები დაურთო რევაზ კიკნაძემ, თბ., 1966 წ.

34. XVI ს. სპარსელი ისტორიკოსის ჰასან ბეგ რუმლუს 12-ტომიანი ნაშრომიდან „უმშვენიერესი ისტორიათაგანი“ ჩვენამდე მოღწეულია სულ ორი XI-XII ტომები, რომლებიც მოიცავს 1404/5 — 1577/8 წლების ამბებს. ქართულ თარგმანში შეტანილია ორივე ტომიდან ამოკრებილი მასალა. ჰასან რუმლუ თვითმხილველი იყო XVI ს-ში მიმდინარე პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური პროცესებისა. მაგალითად, მას უშუალოდ მიუღია მონაწილეობა შაჰ თამაზის მიერ 1546/7 წლებში მოწყობილ ლაშქრობაში. აღწერილობით აქვს აღწერილი ვარძიის სამონასტრო კომპლექსის დარბევა. აღწერილი აქვს ასევე ვარძიის მთავარი ტაძრის შიგა მოწყობილობა. ამდენად, მისი ისტორია წარმოადგენს პირველხარისხოვან წყაროს XV-XVI სს. საქართველოსა და კავკასიის ქვეყნების ისტორიის შესწავლისას.

35. სამი სპარსული წყარო XVI ს. საქართველოს შესახებ. სპარსულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნანა გულაშვილმა, თბ., 1990 წ.

ნაშრომში წარმოდგენილია სპარსული წერილობითი წყაროები: შაჰ ისმაილ I-ის ანონიმი ავტორის „ქვეყნის დამამშვენიებელი შაჰ ისმაილი“, ყაზი აჰმედ რაფარის „ქვეყნის დამამშვენიებელი ისტორია“ და მაჰმუდ ნათანზის „საუკეთესო ამბები მატინანეთა თხრობაში“. აღნიშნულ თხზულებაში აღწერილია ისტორიის სხვადასხვა მონაკვეთები, რომლებიც ქრონოლოგიურად ერთმანეთის გაგრძელებას წარმოადგენს. ანონიმი ავტორის ნაშრომი ეხება XVI ს. I მეოთხედის ამბებს - შაჰ ისმაილ I-ის მმართველობის პერიოდს (1501-1524 წწ.). აჰმედ რაფარის მერე თხზულებაში აღწერილია შაჰ თამაზ I-ის მმართველობის წლები (1524-1576 წწ.). თხრობა წყდება 1565 წელს. მაჰმუდ ნათანზი ყი აშუქებს შაჰ ისმაილ II-ის (1576-1577 წწ.), შაჰ მოჰამედ ზოდანანდეს (1577-1587 წწ.) და ნაწილობრივ შაჰ აბას I-ის მმართველობის (პირველი 11 წელი) წლებს. ნაშრომი მთავრდება შაჰ აბასის მიერ ხორასანში მოჰამედ ხანოზბეგის დამარცხების და ჰერეთის დაპყრობის აღწერით. ამდენად, სამივე თხზულება საუკეთესო წყაროა XVI ს. ირან-საქართველოს ურთიერთობისა და კავკასიის ხალხთა ისტორიის კვლევის შესახებ.

36. გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, წიგნი I, 1947 წ., წიგნი II, 1941 წ., წიგნი III, 1958 წ. აღნიშნული წყარო XVI ს. თურქული ხელნაწერი ძეგლია. I ტომში შესულია თურქული ტექსტი ტექსტუალური ხასიათის შენიშვნებით. II ტ. წარმოადგენს თურქული ტექსტის ქართულ თარგმანს. III ტ. მოიცავს გამოკვლევებსა და კომენტარებს.

XVI ს. II ნახევარში თურქეთის იმპერიამ საბოლოოდ დაიპყრო საქართველოს სამხ. დასავ. ტერიტორია — სამცხე-საათაბაგო, სადაც დაამყარეს თავიანთი ხელისუფლება და მას "გურჯისტანის ვილაიეთი" — საქართველოს პროვინცია" უწოდეს. დაპყრობის შემდეგ თურქებმა მოახდინეს აღნიშნული პროვინციის საყოველთაო აღწერა, რომლის მიზანი იყო დასაბეგრავი ობიექტების გამოვლინება. ქართული მოსახლეობა დაბეგრად იქნა ოსმალური სისტემის შესაბამისად. "გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი" წარმოადგენს თურქულ ოფიციალურ დოკუმენტს. ამდენად, ქართულ-თურქული პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ურთიერთობათა შესწავლისა და კვლევის საქმეში განსაკუთრებული ღირებულების პირველწყაროა.

თურქული ტექსტი გამოსცა, თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო სერგი ჭიქიამ.

37. თურქული წყაროები სამცხე-საათაბაგოს ისტორიისათვის. მასში წარმოდგენილია ოსმალეთის სამეფო კარზე სამცხის რეგიონიდან გაგზავნილი ბლთი თურქული დოკუმენტი, რომელიც შეიცავს საინტერესო და სანდო ინფორმაციებს ყვარყვარე III ათაბაგის (1516-1535 წწ.) დროინდელი სამცხე-საათაბაგოს საგარეო და საშინაო მდგომარეობის შესახებ. დოკუმენტები მნიშვნელოვანია იმიტომაც, რომ მასში წარმოდგენილია აქამდე უცნობი ფაქტები და სახელები, რაც იძლევა საშუალებას სამცხე-საათაბაგოს მე-16 ს. ისტორიის უფრო სრული კვლევისათვის.

თურქული დოკუმენტები ქართული თარგმანით, გამოკვლევებით, საძიებლებითა და შენიშვნებით გამოსცა ცისანა აბულაძემ, თბ., 1983 წ.

38. ისკანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლითურთ გამოსცა ვლადიმერ ფუთურიძემ. თბ., 1969 წ.

ისკანდერ მუნში (ისკანდერ ბეგ თორქემანი) XVI- XVII სს. ისტორიკოსია (1560-1634 წწ.). მისი შრომა „ქვეყნის დამამშვენებელი აბასის ისტორია“ შედგება წინასიტყვაობის, შესავლისა და ორი ტომისგან. შესავალში მოცემულია სეფიანი შაჰების: ისმაილ I-ის, თამაზ I-ის, ისმაილ II-ისა და მოჰამედ ჰოდებენდეს მეფობის წლების ისტორია. შრომის ძირითადი ნაწილი მოიცავს შაჰაბას I-ის მმართველობის წლებს (1587-1629 წწ.) დასკვნით ნაწილში მოცემულია შაჰ სეფი I-ის მმართველობის დასაწყისი 1634 წლამდე.

ნაშრომში განხილულია პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიკური ხასიათის სხვადასხვა საკითხები (მიწათმფლობელობა, საგადასახადო პოლიტიკა, სოციალური მოძრაობანი და სხვა).

ისკანდერ მუნშის სეფიანი დინასტიის შაჰების (პირველი ოთხი) აღწერისას გამოუყენებია წინამორბედ ისტორიკოსთა შრომები. ამავე დროს, მას, როგორც კარის ისტორიკოსს, ხელი მიუწვდებოდა სახელმწიფო არქივში დაცულ მასალაზე. მკვლევართა შეფასებით, მისი ნაშრომი — შაჰაბას I-ის და შაჰ-სეფი I-ის

მეფობის პერიოდის ისტორია, წარმოადგენს პირველხარისხოვან წყაროს XVI-XVII სს. როგორც ირანის, ასევე საქართველოსა და კავკასიის ქვეყნების პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიკური ისტორიის შესასწავლად.

39. ისქანდერ მუნში, „ახასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის — გაგრძელება“. სპარსული ტექსტის გამოკვეთვა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნანა გელაშვილმა, თბ., 1981 წ.

ისქანდერ მუნშის ნაშრომის ეს ნაწილი შეტანილია II ტომში. ნაშრომი ეხება 1629-1634 წლების ამბებს (შაჰ-სეფის I-ის მმართველობის პირველი წლები). შემდგომი წლების ისტორია გაუგრძელებია რამდენიმე ავტორს: მოჰამედ იუსუფს „სამოთხე“, სადაც გადმოცემულია შაჰ-სეფი I-ის მეფობის ბოლო პერიოდი (1642 წლამდე); მოჰამედ მასუმის ნაშრომში თხრობა მოტანილია 1663-1664 წლამდე.

ისქანდერ მუნშის თხზულების ბოლო ნაწილში, ისევე როგორც მის ძირითად ნაწილში, დაცულია მრავალი საინტერესო ცნობა საქართველოსა და ირანში მოღვაწე ქართველების (გიორგი სააკაძე, ხოსრო მირზა = როსტომ მეფე, სვიმონ II, ზურაბ არაგვის ერისთავი, თეიმურაზ I, დაუდ-ხან უნდილაძე და სხვები) შესახებ.

ამდენად, ისქანდერ მუნშის აღნიშნული თხზულება შეიცავს საყურადღებო ცნობებს ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან XVII ს. 30-იანი წლებისათვის.

40. იბრაჰიმ ფეჩევის „ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ“. ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსცა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო სერგი ჩიქიამ, თბ., 1964 წ.

იბრაჰიმ ფეჩევი (1574-1650 წწ.) ეთნიკური წარმომავლობით ბოსნიელი, ხოლო დედის მხრიდან სოკოლოვიჩების ცნობილი გვარიდან იყო. იბრაჰიმი დაბადებულია 1574 წ. სამხ. დასავლეთ უნგრეთის ქ. ფიუნეფორხენში, რომელსაც უნგრულად ეწოდება „ფეჩ“. აქედან წარმოდგება მისი გვარი ფეჩევი (ფეჩელი).

იბრაჰიმ ფეჩევი 1641/2-1650 წლებში დაუწერია ორტომიანი ნაშრომი — „ისტორია“, რომელიც მოიცავს 1520-1640 წლების ისტორიას. ქართულ თარგმანში ამოკრებილია ცნობები, რომელშიც აღწერილია 1536-1640 წლების ამბები. მასში დაცულია ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. ნაშრომის მეორე ნაწილი წარმოადგენს პირველწყაროს. მასში მოცემული მასალა ხელს უწყობს, გარკვეულ იქნეს, თუ რა თანმიმდევრობითა და სისასტიკით ხდებოდა თანამედროვე პროვინციების დაპყრობა თურქების მიერ.

41. ქათიბ ჩელების „ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ“. თურქულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გიული ალასანიამ, თბ., 1978 წ.

მუსტაფა იბნ აბულაჰი (ქათიბ ჩელები, იგივე ჰაჯი ხალიფა) XVII ს. (1609-1657 წ.) თურქი ისტორიკოსია. ის 20-ზე მეტი შრომის ავტორია. მათ შორის 3 თხზულების თარგმანია დაბეჭდილი წინამდებარე წიგნში. ესენია: „სამყაროს მეგზური“, დაწერილია 1645-1655 წლებში; „ეამთა აღწერილობა და ისტორიული გადმოცემათა დარგში საუკეთესო გამოთქმების მოკლე გადმოცემა“, დაწერილია 1641 წ. და „ისტორიულ მოვლენათა კალენდარი“, დაწერილია 1648 წ. შრომებში დაცულია პირველხარისხოვანი ცნობები კავკასიისა და საქართველოს ისტორიის შესახებ.

42. ზაქარია აგულეცი, დღიური (ნაწ. II-III), ძვ. სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლიანა დავლიანიძემ, თბ., 1979 წ.

დღიური XVII ს. სომეხი მემატიანისა და კომერსანტის, ზაქარია აგულეცის დღეისათვის ცნობილი ერთადერთი ნაწარმოებია. შინაარსის მიხედვით, შრომა სამ ნაწილადაა გაყოფილი. I ნაწილში საუბარია სავაჭრო მარშრუტების შესახებ თურქეთში, ევროპასა და ირანში. მეორე ნაწილში შეტანილია ცნობები თანამედროვე მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ხასიათის მოვლენების შესახებ.

43. არქჰელ დავრიჯეცის “ცნობები საქართველოს შესახებ”. თარგმანი, შესავალი და კომენტარები დაურთო კ. კუციამ, თბ., 1974 წ.

არქჰელ დავრიჯეცი XVII ს. (გარდაიცვალა 1670 წ.) სომეხი ისტორიკოსია. მისი თხზულება “ისტორიათა წიგნი” დაწერილია 1651-1662 წლებში. მასში დაცულია საყურადღებო ცნობები XVII ს. პირველი ნახევრის საქართველოს პოლიტიკური და სოც.-ეკონომიკური ვითარების შესახებ. აღწერილია ქართველი ხალხის ბრძოლა სპარსელ დამპყრობთა წინააღმდეგ.

44. ევლია ჩელების “შოგზაურობის წიგნი”, თურქულიდან თარგმნა, კომენტარები და გამოკვლევა დაურთო გიორგი ფუთურიძემ, ნაკ. I, თბ., 1971 წ., ნაკ. II, თბ., 1973 წ.

აღნიშნულ ნაშრომში წარმოდგენილია XVII ს. თურქი ისტორიკოსისა და შოგზაურის ევლია ჩელების ავტომიანი თხზულება “შოგზაურობის წიგნის” მე-2 ტომის თარგმანი. ნაშრომში დაცულია საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის შესახებ პოლიტიკური, ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული ხასიათის პირველხარისხოვანი ცნობები. ეს წყაროები წარმოადგენს ძვირფას მასალას ჩვენი ქვეყნის წარსულის შესასწავლად.

45. დონ პიეტრო ავიტაბილე, “ცნობები საქართველოზე”.

XVII ს. იტალიელი მისიონერის პიეტრო ავიტაბილეს რელაციონი (მოხსენებითი ბარათები — ანგარიშები) წერილების სახით გაუგზავნია ალეპოლდან და საქართველოდან პროპაგანდა ფიდესათვის (კათოლიკური სარწმუნოების გამავრცელებელი კონგრეგაცია) რომში. რელაციონში შესული მასალა შეეხება XVII ს. საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკურ და რელიგიურ საკითხებს. ანგარიშებში დაცულია მნიშვნელოვანი ცნობები ქართველთა წარმოებულ ბრძოლებზე ირანის აგრესიის წინააღმდეგ, თეიმურაზ I-ის პოლიტიკურ ორიენტაციაზე, მისიონერთა საქმიანობაზე საქართველოში, ქართველ სასულიერო პირთა ცხოვრებაზე.

ავიტაბილე თვითმზილველია იმ ამბებისა, რომელსაც აღწერს თავის ანგარიშებში. ამდენად, ეს რელაციონები პირველხარისხოვანი წყაროა XVII ს. საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

“ცნობები საქართველოზე” შესავლით, ტექსტი ქართული თარგმანით, კომენტარებით გამოსცა ბ. გიორგაძემ, თბ., 1977 წ.

46. XVII ს. მოღვაწის დონ ჭუზეპე ჭულიჩე მილანელის “წერილები (რელაციები) საქართველოზე”, ლამბერტისთან და დონ პიეტრო ავიტაბილესთან ერთად სანდო ცნობებს ვეაწოდის დასავლეთ საქართველოს, განსაკუთრებით სამეგრელოს სამთავროს, ისტორიის შესახებ. ნაშრომი ინფორმაციული ხასიათისაა. მასში, პოლიტიკური ხასიათის ცნობების გარდა, დაცულია

გეორგაფიული, ეთნოგრაფიული, სოციალური, საკულტო ცერემონიალებთან და მედიცინასთან დაკავშირებული საკითხები. ჟუზეპე ჭულიჩეს რელაციები, როგორც თვითმხილველის მიერ აღწერილი, სანდრა და საქართველოს ისტორიის მკვლევართათვის პირველხარისხოვან წყაროს წარმოადგენს.

იტალიური ტექსტი ქართულ ენაზე თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო და გამოსცა ბ. გიორგაძემ, თბ., 1964 წ.

47. მასალები XVIII ს. საქართველოს ისტორიისათვის (საქართველოს აღწერილობა შედგენილი პავლე ალუპოელის — ანტიოქიის პატრიარქ მაკარიოსის შვილის მიერ). აღწერილობა შეიცავს ცნობებს ქართული სამეფო-სამთავროების გეორგაფიული, პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობის, საშინაო და საგარეო პოლიტიკის შესახებ. საქართველოს შესახებ მოტანილი მასალა განხილულია, ძირითადად, ნაშრომის შესავალ ნაწილში. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ნ. ასათიანმა, თბ., 1973 წ.

48. “თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები”. შრომა წარმოადგენს XVII ს. მეორე ნახევრის ანონიმი ვენეციელი ავტორის რელაციის თარგმანს, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ირან-ოსმალეთის XVI ს. მეორე ნახევარში წარმოებული ომების, ამიერკავკასიისა და საქართველოს ისტორიის საკითხების შესასწავლად. თხზულება იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ელდერ მაშისთვალის შვილმა, თბ., 1987 წ.

49. ალექსი იველიევის 1650-1652 წწ. იმერეთის სამეფოში ელჩობის საანგარიშო აღწერილობა. წიგნში შეტანილია პროფ. მ. პოლიევქტოვის მიერ 1926 წ. გამოქვეყნებული საელჩოს მეორე პირის ალექსი იველიევის მიერ მოსკოვის საგანგაოში (სამინისტროში — ე.პ.) წარდგენილი საანგარიშო მოხსენების რუსული ტექსტი (“!” ხელნაწერი) ქართული თარგმანით. ანგარიშს თან ერთვის მოსკოვის არქივში დაცული ამ ელჩობის მოხსენებათა ხელნაწერების მიმოხილვა. საანგარიშო აღწერილობაში დაცულია ცნობები მე-17 ს. იმერეთის სამეფოს პოლიტიკური მდგომარეობის, იმერეთის მოსახლეობის, სოფლების, მეურნეობის, ციხე-ქალაქების, გლეხია-შონასტრების შესახებ.

რუსული ტექსტი, ხელნაწერების მიმოხილვით და ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ, თბ., 1969 წ.

50. ტოლოჩანოვის იმერეთში ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობა 1650-1652 წწ. წიგნში შეტანილია ამ ელჩობის ხელმძღვანელის ნიკიფორე ტოლოჩანოვის მიერ მოსკოვის საგარეო საქმეთა საგანგაოში წარდგენილი საანგარიშო მოხსენების (“B” ხელნაწერი) თარგმანი, რომელსაც თან ერთვის პროფ. მ. პოლიევქტოვის მიერ გამოცემული რუსული ტექსტი და მოსკოვის არქივში დაცული ამ ელჩობის მოხსენებათა ხელნაწერების მიმოხილვა.

რუსული ტექსტი ქართული თარგმნებითა და ხელნაწერების მიმოხილვით გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ, თბ., 1970 წ.

51. ჟან შარდენის (XVII ს. ფრანგი მოგზაური) “მოგზაურობა”. ჟან შარდენის ცნობები საქართველოს შესახებ ამოკრებილია მისსავე თხზულებიდან “მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში”.

შარდენის თხზულება წარმოადგენს XVII ს. საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ საუკეთესო პირველწყაროს. მასში მოცემული ცნობები ასახავს მე-

17 ს. საქართველოს პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ ვითარებას. თხზულება გამოირჩევა მრავალმხრივობითა და სანდოობით, რადგან ავტორი თვითმზილველია იმ მოვლენებისა, რომელსაც აღწერს. თხზულების თარგმანს ერთვის გამოკვლევა და კომენტარები, რომელშიც დაზუსტებულია და კრიტიკულად არის შეფასებული ავტორის ცნობები.

შარდენის ნაშრომი ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევა, საძიებლები და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, თბ., 1975 წ.

52. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, V ს. ნაშრომში. წარმოდგენილია ორი ბერძენი ავტორის: იოსებ ფლავიუსის (ახ.წ. I ს.) და ფლავიუს არიანეს (ახ.წ. II ს.) თხზულებებიდან ამოკრებილი მასალა, რომელშიც მოცემულია საყურადღებო ცნობები საქართველოს შესახებ (უფრო სრული ინფორმაცია იოსებ ფლავიუსისა და მისი თხზულებისა “მოთხრობანი იუდაებრივისა ძველ სიტყუაობისანი“ იხ. ნინო მელიქიშვილის მიერ 1987წ. და 1988 წ. 2 ტომად გამოცემულ წიგნში).

ტექსტები ბერძნულიდან ქართულად თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1983 წ.

53. იასე ცინცაძე, ვასილ გაგარასა და არსენ სუხანოვის ცნობები საქართველოს შესახებ (XVII ს. რუსული მასალები საქართველოს ისტორიისათვის). აღნიშნული ავტორები XVII ს. მოღვაწეები (ვასილ გაგარა საერო პირია — ვაჭარი, არსენ სუხანოვი — სასულიერო) არიან. ნაშრომში მოცემულია XVII ს. რუსული ნარატიული ძეგლებიდან ამოკრებილი ცნობები საქართველოს შესახებ.

რუსული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ, გამოკვლევითა და საძიებლთ გამოსაცემად მოამზადა იასე ცინცაძემ, თბ., 1965 წ.

54. ეოზეფ პიტონ დე ტურნეფორის (1656-1708 წწ.) “მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში“. აღნიშნული თხზულება წარმოადგენს მნიშვნელოვან პირველწყაროს ახლო და შუა აღმოსავლეთის ქვეყნების, მათ შორის საქართველოსა და სომხეთის ისტორიის საკითხების კვლევისას. ტურნეფორის თხზულების ქართულ თარგმანს თან ერთვის შესავალი და კომენტარები, რომლებშიც მოცემულია მოგზაურის ცნობების მეცნიერული კვალიფიკაცია და დადგენილია ავტორისეული ცნობის სიზუსტე და უზუსტობა.

ტურნეფორის თხზულება ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და საძიებლები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, თბ., 1988 წ.

55. მუსტაფა ნაიმა, ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა ნოდარ შენგელიამ, თბ., 1979 წ.

მუსტაფა ნაიმას (1655—1716 წწ.) “ისტორიაში“ დატულია ცნობები საქართველოსა და კავკასიის, ირან-ოსმალეთს შორის წარმოებული ომებისა (XVII ს. I ნახევარში) და შედეგების შესახებ.

56. გურჯიზადე, XVII ს. მეორე ნახევარი — XVIII ს. I ნახევარი თურქი ისტორიკოსი, რომლის თხზულება “თბილისის დაპყრობის წიგნი“ შეიცავს მნიშვნელოვან ცნობებს XVIII ს. I მეოთხედის ქართლის, ზოგადად ამიერკავკასიის შესახებ. უფრო დაწვრილებით არის აღწერილი 1723-1724 წლებში თურქების მიერ ქართლის დაპყრობის ისტორია. ავტორი თვითმზილველია მის მიერ აღწერილი ამბებისა, ამდენად, თხზულებაში დატული ცნობები სანდოა და

საუკეთესო პირველწყაროა ამიერკავკასიისა და საქართველოს ისტორიის მკვლევართათვის.

თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლითა და შენიშვნებით გამოსცა ცისანა აბულაძემ. თხზულების თარგმანი შესრულებულია სტამბოლის სულეიმანის მეჩეთის ბიბლიოთეკასა და ბრიტანეთის მუზეუმში დაცული ხელნაწერების მიხედვით.

57. მეჰმედ რაშიდის ცნობები საქართველოსა და ზოგიერთი მეზობელი ქვეყნის შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსცა, გამოკვლევები და შენიშვნები დაურთო ვ. ჩოჩიემა, თბ., 1976 წ.

XVIII ს. თურქი ისტორიკოსის მეჰმედ რაშიდის (გარდაიც. 1735 წ.) "ისტორიაში" აღწერილია 1660-1722 წლების ამბები. ნაშრომის ქართულ თარგმანში შეტანილია მხოლოდ ის ცნობები, რომლებიც ეხება ძირითად დასავლეთ საქართველოს. XVII ს. მეორე ნახევრის ამბების აღწერისას მას გამოუყენებია წინამორბედ ისტორიკოსთა (იბრაჰიმ ფეჩევის "ისტორია"; ქათიბ ჩელების "სამყაროს მეგზური", "ფეზლექეს" არაბულ და თურქულ ენებზე დაწერილი თხზულებები; ევლია ჩელების "მოგზაურობანის წიგნი", მუსტაფა ნაიმას "ისტორია", აჰმედ მუნეჯიმ ბაშის, კოჩი ბეი გორისელის და სხვათა) შრომები. ამავე დროს, მას, როგორც სამეფო კარის მემკვიდრეს, ზელი მიუწვდებოდა სახელმწიფო დოკუმენტებსა და საარქივო მასალაზე. ამდენად, მეჰმედ რაშიდის ცნობები წარმოადგენს ერთ-ერთ საუკეთესო პირველწყაროს დასავ. საქართველოსა და მეზობელი ქვეყნების ისტორიის კვლევისას.

58. ესაია ჰასან ჯალალიანცი, აღვანთა ქვეყნის მოკლე ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმანი და კომენტარები დაურთო კარლო კუციამ, თბ., 1971 წ.

XVII ს. მიწურულისა და XVIII ს. I მეოთხედის სომეხი ისტორიკოსის ესაია ჰასან ჯალალიანცის ნაშრომში აღწერილია XVII ს. დასასრულისა და XVIII ს. I მეოთხედის ირანის, აზერბაიჯანისა და საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ვახტანგ VI-ის მოღვაწეობას.

59. დე გრაი დე ფუას ცნობები (XVIII ს.) საქართველოს შესახებ. წიგნში შეტანილი მასალა წარმოადგენს საქართველოში გამოგზავნილი რუსული სამხედრო კორპუსის სარდლის, გენერალ ტოტლებენის ყოფილი ადიუტანტის, კაპიტან კარლო დე გრაი დე ფუას მემუარული ხასიათის რელაციას. როგორც თვითმხილველის მიერ აღწერილი ამბები, სანდო და საინტერესოა. მასში დაცულია ცნობები საქართველოს ეკონომიკურ-პოლიტიკური და სოციალური ისტორიის შესახებ. ასევე შეტანილია ქართველებისა და ზოგიერთი სხვა კავკასიელი ხალხის ყოფის ეთნოგრაფიულად საინტერესო დეტალები.

ტექსტი ფრანგულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჭუმბერ რიშიელმა, თბ., 1985 წ.

60. გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I - 1962 წ., ტ. II - 1964 წ. გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა.

XVII ს. იმ მოგზაურთაგან, რომლებიც იმყოფებოდნენ საქართველოში და დაგვიტოვეს ცნობები ჩვენი ქვეყნის შესახებ, არის იოჰან გიულდენშტედტი.

მან საქართველოში იმოგზაურა 1771-1772 წწ. გიულდენშტედტმა მოიარა და აღწერა კახეთი, ქართლი, იმერეთი, რაჭა, სამეგრელო და ღუშეთის გავლით დაბრუნდა ყიზლარში.

გიულდენშტედტის ორტომიანი ნაშრომი ძირითადად დღიურებისა და მოხსენებითი ბარათების სახითაა (რაპორტების) წარმოდგენილი. ის მოიცავს ბუნებისმეტყველების ყველა დარგს. მასში საყურადღებო ცნობებია დაცული სოფლის მეურნეობის, მეაბრეშუმეობის, სამთო საქმის, ზელოსნობის, დამამუშავებელი მრეწველობის, ვაჭრობის შესახებ. გიულდენშტედტის შრომებში შეტანილი მასალა ასევე ეხება საქართველოსა და მთლიანად კავკასიის იმავე პერიოდის ისტორიასა და ეთნოგრაფიულ საკითხებს. ნაშრომს თან ერთვის ქართული (ასევე, მეგრულ-სვანური დიალექტების), ჩერქეზული, ჩეჩნური და კავკასიის სხვა ენებისა და დიალექტების ლექსიკონი.

ამდენად, გიულდენშტედტის ნაშრომი “Reisen durch Russland und im Caucasischen Gebuzge, (spL. 1787 - ტ. 1) წარმოადგენს საუკეთესო პირველწყაროს XVIII ს. 70-იანი წლების საქართველოს ისტორიის შესწავლისა და კვლევის საქმეში.

61. კობისა და სპენსერის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ.

ნაშრომი გერმანულიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო. ლონდა მამაცაშვილმა, თბ., 1981 წ.

ნაშრომში წარმოდგენილია XIX ს. I ნახევრის მოგზაურების კობისა და სპენსერის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ.

EMZAR CHANTURIDZE**HISTORICAL SOURCES ABOUT GEORGIA PRESERVED
IN KUTAISI SCIENTIFIC LIBRARY**

The role of original records of Georgian and foreign authors about Georgia is of utmost importance. We keep on publication of those primary historical sources preserved in the book depository of the Kutaisi Scientific Library.

In the present number (2) of "TSELITSDEULI", we publish annotated bibliography of 211 historical sources. I would like to note here that only one book - "14th -15th century wills of Armenian manuscripts", - contains 138 original sources. They provide information about the 14th-15th cc. Georgia's political and social life, ethnography and religious situation, which, to certain extents, complete the information about Georgia preserved in the records of the same or later periods. Prof. A. Abdaladze notes that constant invasions in Georgia destroyed a considerable part of both Georgian and foreign historical sources of 12th-15th cc. Under these circumstances, together with Georgian sources, Armenian records about Georgia acquire particular importance, so much so they come out from hands of the opposing standpoints and greatly differ from the general historical works in their essence". A. Abdaladze says that Armenian manuscripts often give incorrect or exaggerated data but their collation with other texts provides opportunities for the determination of historical truth. The same can be said with relation to other sources.

The authors of the manuscripts presented here are foreigners. Chronologically they feature different historical periods. As we publish only a part of the long list of manuscripts, we hope that in the future the chronological boundaries will enlarge and gaps will considerably be filled up and chronological sequence will be restored.

In spite of the glaring inaccuracy in some sources (that can be involuntary or even purposefully twisted or marred) they are the records of the greatest importance.

Thus, our aim is to make manuscripts available to all the specialists of the history of Georgia and to general readers interested in the issues.

კომპიუტერული უზრუნველყოფა - ძეოფან ბაძრაძე

გარეკანის დიზაინი - ბელა ღაჯაგა

ფორმატი - A4

პირობითი ნაბეჭდი თაბახი - 17

ტირაჟი - 100

“წელიწდეული“ დაიბეჭდა ი.მ. “ნათია ტორაძის“ მიერ
ქ. ქუთაისი, ახალგაზრდობის პროსპექტი, 98